

**(1971-1985) ARASI KONUSUNU TÜRK
TARİHİNDEN ALAN TİYATROLAR**

Yasemin YABUZ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Danışman: Yard. Doç. Dr. Abdullah ŞENGÜL
Afyon
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Haziran 2003

(1971-1985) ARASI

KONUSUNU TÜRK TARİHİNDEN ALAN TİYATROLAR

Yasemin YABUZ

140652

140652

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Yard. Doç. Dr. Abdullah ŞENGÜL

Afyon

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran 2003

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	IV
TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
ÖZGEÇMİŞ.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1
I. TİYATRO PROBLEMİ VE DRAM SANATI.....	1
A) TİYATRO PROBLEMİ.....	1
1. Tiyatro Kavramı.....	1
2. Tiyatro ve İnsan.....	1
B) DRAM SANATI.....	2
1. Romantik Tiyatro.....	4
2. Tragedya.....	4
3. Komedi.....	5
4. Fars ve Melodram.....	6
5. Şiir, Tiyatro ve Destan İlişkisi.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK DRAMA GELENEĞİ VE BAŞLANGIÇTAN 1985'E KADAR TARİHİ DRAMALAR

I. TÜRK DRAMA GELENEĞİ.....	9
A) DRAMIN ORTAYA ÇIKIŞI VE ESKİ TÜRKLER'DE DRAMA.....	9
B) GELENEKSEL TÜRK SEYİRLİK OYUNLARI.....	10
1. Meddah.....	11
2. Türk Gölge Oyunu (Karagöz).....	11
3. Ortaoyunu.....	12

4. Tulûât Tiyatrosu.....	13
II.TARİHÎ DRAMA.....	14
A) TARİHÎ DRAMA NEDİR?.....	14
B) TARİH-TİYATRO İLİŞKİSİ.....	15
C) TARİHÎ MALZEMEYE YÖNELME NEDENLERİ.....	16
D)TARİHÎ DRAMA YAZARI-TARİH YAZARI.....	17
E)TARİHÎ DRAMALARIN TASNİFİ.....	18
F) TARİHÎ DRAMA TÜRLERİ.....	19
1. Biyografik-Tarihsel Oyunlar.....	19
2. Törens el Oyunlar.....	19
3. Suikast Oyunları.....	19
4. Kurban(Martir) Oyunları.....	19
5. Baskı (Tiran) Oyunları.....	19
6. Belgesel Oyun.....	20
7. Tarihî Olmayan Tarihî Oyun.....	20
III.TÜRK EDEBİYATINDA BAŞLANGIÇTAN 1985'E KADAR TARİHÎ DRAMALAR.....	20
A) TANZİMAT TİYATROSU.....	20
B)MEŞRUTİYET TİYATROSU.....	22
C) CUMHURİYET TİYATROSU.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

METİN TAHLİLLERİ

I. OĞUZ HAN (M. Faruk GÜRTUNCA).....	41
II. BOĞAÇ HAN (Füruzan TOPRAK.....	51
III. DESTAN YARATAN KAHRAMANLAR (Ayhan GÜLTAŞ).....	59
IV. DEDE KORKUT (Abay DAĞLI).....	63
V. DELİ DUMRUL (Güngör DİLMEN).....	70
VI. BEN ANADOLU (Güngör DİLMEN).....	82

VII. METE (Muzaffer İ.BİĞ.....)	84
VIII. MALAZGİRT (Sabahattin ENGİN).....	87
IX. ALP ARSLAN ve MALAZGİRT ZAFERİ (Mesut AKÇA).....	94
X. BÜYÜK HAKAN ALP ARSLAN (M. Faruk GÜRTUNCA.....)	96
XI. ALPARSLAN (Asaf ÖNEN).....	107
XII. ALPASLAN (Fahri SAĞLAM).....	114
XIII. BÜYÜK KÖPRÜ (Remzi ÖZÇELİK).....	124
XIV. HASAN SABBAH (Güngör DİLMEN).....	131
XV. YUNUS EMRE (Recep BİLGİNER).....	143
XVI. BAĞDAT HATUN (Güngör DİLMEN).....	153
XVII. DENİZ ABDAL (B. Kemal ÇAĞLAR).....	169
XVIII. KOCA SİNAN (F.Hayati ÇORBACIOĞLU).....	174
XIX. HER BİZANSA BİR FATİH (M. Necati SEPETÇİOĞLU).....	185
XX. DÜŞÜŞ (Kemal BEKİR).....	192
XXI. İTRÎ (Mehmet TAŞDIKEN).....	202
XXII. GENÇ OSMAN (Turan OFLAZOĞLU).....	206
XXIII. FEHİM PAŞA KONAĞI (Turgut ÖZAKMAN).....	219
XXIV. HİKÂYE-İ MAHMUD BEDREDDİN (Mehmet AKAN).....	234
XXV. ADALET (Ali Rıza AKDEMİR).....	242
XXVI. BİZANS DÜŞTÜ-FATİH (Turan OFLAZOĞLU).....	248
XXVII. SOKULLU NE YAPMALIYDI? (Adnan GİZ).....	258
XXVIII. İLK YILLAR (Orhan ASENA).....	269
XXIX. KÖSEM SULTAN (Turan OFLAZOĞLU).....	282
XXX. III. SELİM (Mustafa BAYKAN).....	294
XXXI. RESİMLİ OSMANLI TARİHİ (Turgut ÖZAKMAN).....	299
XXXII. İMPARATORUN İKİ OĞLU (Nezihe ARAZ).....	313
XXXIII. BARBAROS HAYREDDİN (F. Hayati ÇORBACIOĞLU).....	323
XXXIV. III. SELİM KILIÇ ve NEY (Turan OFLAZOĞLU).....	334
XXXV. SÖĞÜT'TEN DOĞAN GÜNEŞ (Atilla TURAN).....	345
XXXVI. YILDIZ YARGILANMASI (Orhan ASENA).....	349
XXXVII. YA DEVLET BAŞA YA KUZGUN LEŞE (Orhan ASENA).....	362
XXXVIII. ENVER PAŞA ve BÜYÜK ÜMİTLER (Yahya AKENGİN).....	377

XXXIX. ÇAKIRCALININ İNTİKAMI(İ. Bakır TARMAN).....	388
XL. ALLAH BİZİMLEDİR (Orhan ÇİZMECİLER).....	393
XLI. SAKARYA'DA 22-NCİ GÜN (Abay DAĞLI).....	402
XLII. MALAZGİRT'TEN SAKARYA'YA (Abay DAĞLI).....	406
XLIII. 16 MART 1920 (Orhan ASENA).....	413
XLIV. SÖYLEV (Özdemir NUTKU).....	422
XLV. ULUSUN TÜRKÜSÜ (Ali Haydar CİLASUN).....	434
XLVI. ZAFER YOLU (Emrullah NUTKU).....	440
XLVII.NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE (Semiha TÜRKYILMAZ).....	448
XLVIII. MANDA (Ali YÜCEL).....	449
XLIX. BİR GÜNEŞ DOĞDU SAMSUN'DAN (Yaşar GÜMÜŞTEKİN).....	457
L. ATAMIZ'IN GENÇLİĞİ (Abay DAĞLI).....	461
LI. ATA ANILARI (Abay DAĞLI).....	467
LII. BİZİM DESTANIMIZ (M. Şeref KARAHAN).....	473
LIII. KAÇAK (S. Tevfik OKYAVUZ).....	477
LIV. KIRMIZI KUŞAK (Şevket CEVAT).....	482
LV. YERE DÜŞEN KAN (H.Basri BİLGİN).....	487
LVI. NASIL YETİŞTİLER (E.Naci GÖKŞENİN).....	493
LVII. VATAN SAĞOLSUN (Mithat DÜDEN).....	494
LVIII. CEPHEYE KOŞMAK(Ahmet EFE).....	500
LIX. ATATÜRK ÜLÜKÜSÜ(Ahmet DURAL).....	504
LX. KURTULUŞ SAVAŞI'NDAN BELGELER (Ergin ORBEY).....	510
LXI. BİGA-1920 (Tuncer CÜCENOĞLU).....	513
LXII. ASKERİ KAHRAMANLARIMIZ (Faik TÜRKMEN).....	520
LXIII. MELEK DEĞİLMİŞ KOMŞULARIMIZ (Ahmet TOLGAY).....	524
LXIV. ANA (Ünver ULUTUĞ).....	530
LXV. EMELLERİN UĞRAŞI (Bekir KARA).....	534
LXVI. TUTSAKLAR (Bekir KARA).....	538
LXVII.ALBAY (Abay DAĞLI).....	541
LXVIII. ŞEHİT OCAĞI (İ. Hakkı YILANLIOĞLU).....	544
GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ.....	553
KAYNAKÇA.....	I

ÖZET

Kökünü Antik Yunan'a kadar dayanan asıl çıkışını 16. yüzyılda yapan tarihî dramının Türk Edebiyatı'ndaki ilk örnekleri Tanzimat Dönemine aittir. Tanzimat ile başlayan tarihî drama Cumhuriyet Dönemi ve sonrasında önemli bir yer tutmaktadır.

Tarih, tiyatro yazarları için vazgeçilmez bir kaynaktır. Türk edebiyatında tarihî malzemeye yönelik bazı dönemlerde yoğunluk kazanmış, bazı dönemlerde ise azalmıştır. Tanzimat Dönemindeki ilk örneklerden sonra İstibdat Döneminde tarihî dram yok denecek kadar azdır. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilânı tarihî dramının yazılması için uygun ortamı sağlamış ve konusunu yakın tarihten alan birçok eser yazılmıştır. Cumhuriyet'in ilânıyla beraber yeni bir tarih anlayışı benimsenmiş, tarihî dramlarda bu anlayışı benimsetmeye yönelik olarak yazılmıştır. Konularını Türk tarihinin uzak dönemlerinden alan bu eserler Cumhuriyet'in 10. yılında yerini Millî Mücadele'yi ve devrimleri ele alan oyunlara bırakmış, Osmanlı dönemini konu alan birkaç oyun yazılmıştır. 1950'li yıllarda da birkaç tane Osmanlı tarihi ile ilgili oyun dışında yoğun olarak ele alınan dönem Millî Mücadele dönemi olmuştur. Tarihî dramının konu, nicelik ve nitelik bakımından asıl gelişimi 1960'lardan sonradır. Bu dönemde konusunu Osmanlı tarihinden ve mitolojiden alan oyun sayısı bir hayli fazladır.

Araştırmamıza konu olan 1971-1985 döneminde de konusunu Osmanlı tarihinden, Millî Mücadele'den ve mitolojiden alan oyun sayısı fazladır. Hemen hemen her Osmanlı padişahı ve sultanı için yazılan oyunların yanı sıra biyografik karakterli oyunlar da dikkati çeker. 1960'lı yıllarda eser vermeye başlayan yazarlar bu dönemde olgunluk dönemi eserlerini vermişler ve bu eserleriyle Türk Tiyatro Edebiyatına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Her biri kendi üslûbunu kuran bu usta yazarlar sayesinde geçmişten alınan malzeme ile bugün adına pay çıkarılabilecek, bugünün insanını yakalayan birçok oyun yazılmıştır. Bu dönemde 12 Mart ve 12 Eylül'ü yaşayan Türkiye'de tiyatro da bundan etkilenmiştir. 12 Mart ve 12 Eylül'ü ele alan sorgulayıcı nitelikli oyunlar bu etkinin somut birer delilidir. Belli tarihî gün, olay ve kişilerin yıldönümleri için yazılan oyunlar da bir hayli fazladır.

Üslûp bakımından farklılaşmaların göze çarptığı, tarihî malzemenin dram sanatının unsurlarıyla başarıyla sentezlendiği bu dönemde tezli oyunlar da yazılmış,

ancak kalıcı olamamışlardır. Bu dönemde yazılan oyunların birçoğu sahnelenmiş ve hâlâ sahnelemeye devam etmektedir.

ABSTRACT

First originated in ancient Greece and made its rise in the sixteenth century, the early examples of historical play in the Turkish Literature belongs to the administrative reform period. Following the Republic Period, the historical play gained more importance in Turkish Literature.

History is a unique source for the theater writers. In Turkish Literature, historical materials were very widely utilized at certain periods, whereas there had been times, where such information was not given much importance. Following the introduction of historical play in the Turkish Literature, it is almost impossible to find any examples of this kind, during the period of despotic regimes with the introduction of second constitutional monarchy in 1908, there had been a favourable environment for the development of the historical play and many works taking their subjects from the near history were written. With the proclamation of the Turkish Republic, history was perceived in a different way and most of the historical plays were written with emphasis on this new perception. During this period, most of the plays took their subject from the distant Turkish history. However starting with the 10th year of the Republic Period, the plays started to focus on the national struggle and the reforms and none of these plays were about Ottoman empire period. In 1950s, except a few plays about the Ottoman history, the rest was all about the period of national struggle. The actual development of the historical play in terms of subject, variety and character was after 1960s. At that period, there had been a lot of plays taking their subjects from the Ottoman history and mythology.

Our research which studies the 1971-1985 period covers many plays from the Ottoman history, the period of national struggle and mythology. Many plays written for almost every sultan as well as plays with biographic characters come into our attention. The writers who started to introduce their works during the 1960s, produced works of maturity period, and contributed significantly to the Turkish theater literature. Each of these writers had their own style and they made use of the historical materials in writing many plays which take their share in today's literature and can easily appeal to the people of today. At that period, the Turkish theater witnessed 12 March and 12 September events, and was very much influenced by them. The plays questioning the 12

March and 12 September events are concrete evidence of this influence. there are also many plays written about certain historical days, events and anniversary of prominent figures.

During this period, with many differences in style and historical material being successfully synthesized with the characteristics of the historical drama, many plays with thesis had also been written, however they were not very long lived. Many of the plays written at this period have been already performed and still continue to be performed.

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

Tez Danışmanı:Yrd.Doç.Dr.Abdullah ŞENGÜL

:Prof.Dr.Şerif AKTAŞ

: Doç.Dr.İrfan AYPAY

İmza
.....
.....
.....

Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Yasemin YABUZ'un "(1971-1985) Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Tiyatrolar " başlıklı tezini değerlendirmek üzere 23/06/2003 günü saat:12:00'de jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek kabul edilmiştir.

.....

Doç.Dr.M.ALİ ÖZDEMİR
MÜDÜR

ÖNSÖZ

Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu'nda çok önemli bir yere sahip olan tarihî drama, 1960'lardan sonra nicelik ve nitelik bakımından büyük bir gelişme kaydetmiş ve usta yazarların kaleminde çağdaş anlamlar içeren örnekler vermiştir.

(1971-1985) Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Tiyatrolar adlı çalışmamızın Giriş Bölümünde “Tiyatro Problemi ve Dram Sanatı” hakkında kısaca bilgi vermeye çalıştık. Birinci Bölümde “Türk Drama Geleneği, Tarihî Dram ve Başlangıçtan 1985'e Kadar Olan Dönemde Tarihî Dramalar”ı ele aldık.

Çalışmamızın asıl kısmını oluşturan İkinci Bölümde söz konusu eseri, vak'a, tema, şahıs kadrosu, mekân, zaman, dil ve üslûpları bakımından inceledik. İnceleme kısmında eserleri konularına göre konusunu Türk mitolojisinden alanlar, İslâm öncesi Türk tarihinden alanlar, Türk-İslâm tarihinden alanlar, Osmanlı tarihinden alanlar, Millî Mücadeleden alanlar ve Cumhuriyet'ten sonra gelişen olaylardan alanlar şeklinde tasnif ettik, aynı yıl yazılan eserleri de kronolojik sıralamaya tabi tuttuk.

Çalışmamızın Sonuç ve Değerlendirme bölümünde ise, incelediğimiz eserlerin, konu, tema, zaman, mekân, şahıs kadrosu, üslûp ve şekil bakımından benzer ve farklı yönlerini ortaya koyarak, tema ve şahıs kadrolarını tasnif ederek genel bir değerlendirmeye tâbi tuttuk.

Bu çalışmaya başlarken amacımız, tarihî malzemenin bu dönemde ne şekilde işlendiği ve bunun tiyatromuza katkısını tespit etmektir. Çalışmamızın bu konuda daha önce yapılan çalışmaları tamamlayıcı nitelikte olduğu ve yeni bilgilere ulaşmak bakımından faydalı olacağı muhakkaktır.

Tez konusunun belirlenmesinde ve çalışmamızın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen saygı değer hocam Yard. Doç. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL Bey'e; çalışmam için gerekli şartları ve ortamı sağlayan Bölüm Başkanım saygı değer hocam Doç. Dr. A.İrfan AYPAY Bey'e; çalışmam boyunca benden yardımlarını esirgemeyen oda arkadaşlarım Arş. Grv. Jale GÜLGEN ve Arş. Grv. Mehmet KAYGANA'ya; maddî ve manevî destekleri için ailem ve nişanlıma teşekkürü bir borç bilirim.

Yasemin YABUZ

Afyon, 2003

ÖZGEÇMİŞ

Yasemin YABUZ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans: 2000 – AKÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Lise: 1995 – Afyon Lisesi

İş / İstihdam

2000 – Araştırma Görevlisi. AKÜ Fen- Edebiyat Fakültesi

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Ankara, 10 Ocak 1979 Cinsiyet: Kız

Yabancı Dil: İngilizce

KISALTMALAR

AKÜ	: Afyon Kocatepe Üniversitesi
bk.	: Bakanız
b.y.y.	: Basım yeri yok
C.	: Cilt
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
y.y.y.	: Yayım yeri yok.

GİRİŞ

I. TİYATRO PROBLEMİ VE DRAM SANATI

A. TİYATRO PROBLEMİ

1. Tiyatro Kavramı

Tiyatro sözcüğü genel manada, oyun, oyuncu, sahne ve izleyici gibi temel öğelerden müteşekkil sanat, dramatik metin, oyunculuk, sahnelenme, sahne tasarımı, giysisi ve müziği, ışıklama ve sahne tekniği öğelerinin tümünü birlikte içeren sanatsal bir etkinlik olarak tanımlanmaktadır.¹

Bir başka görüşe göre tiyatro “hususî bir mekânda, dram sanatının imkânlarını da kullanarak, seyirci ile iletişim kurup yılların bilgi ve tecrübesini aktarma ameliyesi”² olarak tanımlanır.

Tiyatroyu diğer sanatsal faaliyetlerden farklı kılan en belirgin özellik, tiyatronun göze ve kulağa aynı anda hitap edebilmesidir.

Tiyatronun gösterme ve anlatma temeline oturtulmuş bir sanatsal faaliyet olması, sahnelenmeyen tiyatroların bir drama mı yoksa bir edebiyat ürünü mü sayılması tartışmasına neden olmuştur. Martin Esslin, oynanmamış bir dramatik metnin de edebiyat olarak adlandırılması gerektiğini çünkü bu tür metinlerin de tıpkı bir düzyazı gibi okunabileceklerini ileri sürer.³ Sanatçı, sanat eseri ve sanatsever üçgeninde sanatseveri daha özgür kılan bu düşünce, günümüz dünyasına da uyum sağlayabilecek bir söylemdir.

2. Tiyatro ve İnsan

Tiyatro, insanın, kendisi ve dış dünya ile olan ilişkisinin sanatçının perspektifinden sunulması faaliyetidir. Bu yönüyle tiyatro, insanın tabiatıyla uyumlu

¹ Aziz ÇALIŞLAR, *Tiyatro Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1995, s. 631.

² Abdullah ŞENGÜL, *Türk Drama Geleneği ve Tarihi Oyunlarımız*, AKÜ Yayınları, Ankara, 2001, s. 3.

³ Martin ESSLIN, *Dram Sanatının Alamı*, (Çev: Özdemir Nutku), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 22.

ve insana en yakın sanatsal çalışmaların başında yer alır. Melâhat ÖZGÜ, tiyatro insan ilişkisini şöyle yorumlar:

Antik çağın insanı, tanrılara tapıyordu. Koro, tanrısal dünyanın kullarıydı. İçlerinden biri, bu tanrısal dünyaya karşı çıktı ve tek başına, koronun söylediklerine cevap verdi. Bu cevap, konuşmayı (diyalogu) yarattı. Konuşma, kendisini, başkasında, başka bir dünyada tanıması demektir. Bu da bir sanattır. Herkes yapamaz bunu. Koroyu cevaplandıran (ona cevap veren kişi) bu dünyanın kişisidir. Dışta beliren bu ikilik, insanın ruhunda vardır. İnsanın bir kutsal, bir de kutsal olmayan, günlük yanı vardır. Biri yükseklerle kaldırı, öteki aşağılara çeker. Mitolojik dünya tablosu da, insan ruhu için bir simge (sembol) olmuştur. İnsan ruhunun değeri, onun dünya varlıklarının üstünde olan tanrısal ya da daimonsu (kötü) varlıklara karşı olan tutumundadır. bunun için de herkesin de, canlandırmanın tam ortasında, alinyazıları ve iç yargılar, iç kararlar söz konusu olur. Kişi, karşıt güçler alanında, başkalarının, daha etkili olanların karşısına geçirilir. Eski Yunan tragedyasının, ilk zamanlardan bu yana, Avrupalıları sarsarak önlerine serdiği acının tablosu bu olmuştur.

Bu karşılıklı konuşmanın biçimi, oyunu da bir sanat düzeyine yükseltti. İnsan homa hudensdir. (=oynayan insan). Oyunun anlamı bilince varır varmaz, bu oynayan insan kımıldamağa başlar; kımıldanışları da onun, kendisini anlamlı olmağa götürür.⁴

B) DRAM SANATI

Gerçek hayatta olmuş ya da olması muhtemel olayları, bir sahne içerisinde taklit etme, gösterme esasına dayanan dram sanatının, insanoğlu ile yaşıt olduğu, kaynağını tarihin ilk dönemlerindeki dinî törenlerden aldığı ve geliştiği kabul edilir.

Dram sanatı, bilgilenmenin en temel araçlarından biri olduğu kadar, yaşam ve yaşam kesitleri üzerinde düşünmenin de en önemli yollarından biridir.⁵

Sevda Şener, tiyatro terimini “tiyatro yapıtına özgü olan” anlamında geniş bir yelpazeyi kapsayacak şekilde kullanılması bu terimin her çeşit tiyatro ürününün ortak özelliğini gösterir bir içeriğe sahip anlamda ele alınması taraftarıdır. Sevda Şener’e göre “tiyatro sanatına özgü olanı barındıran” anlamında dram sanatının üç ana özelliği vardır:

⁴ Melâhat ÖZGÜ, “Tiyatronun Kültür Niteliği”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 1971, S. 2, s. 1.

⁵ ESSLİN, s. 22.

“Dramatik olanı içermesi, içeriği en etkili biçimde yansıtacak özel bir yapısı olması, seyirci önünde oynanmak üzere hazırlanıp seyirci önünde oynanarak tamamlanması”⁶

Platon, Cumhuriyet adlı kitabında sanatı ve dram sanatını “hayatın bir taklidi” olarak değerlendirir. Tanrının yarattığı varoluş yanında hayatın kendisini bir taklit olarak gören Platon, bu nedenle dram sanatını “taklidin taklidi” olarak niteler. Bu düşünceyi esas alarak, şiir gibi dram sanatının da yalanlardan ibaret olduğunu belirtir ve “mimesis” kavramı ile “taklid”i kastederek, bu kavramı bir küçültme unsuru olarak düşünür. Platon’a göre trajik şiir, insanın duygularını kontrol altına alması gerekirken, onları daha fazla ağlatarak birçok dert üzerinde düşünmesini sağlar. Böyle yapmakla da insanın kötü duygulara ve ölüm korkusuna kapılmasına vesile olur.

Aristo, Platon’un bu düşüncelerine karşı çıkar. Şiirin bir taklid olduğunu kabul etmeyen Aristoteles, dram sanatının insanların nasıl hareket ettiklerini değil, nasıl hareket etmeleri gerektiğini belirttiği fikrindedir. Özdemir NUTKU’ya göre Aristoteles, mimesis kavramında sanatçının taklid ameliyesinde yaratıcı bir gücün olduğuna inanmıştır:

“...bilmeden, daha o zamanlar bizim bugün “tabiat gerçeği ve sanat gerçeği” sınıflandırmamızın temelini atmış bulunuyor.”⁷

Platon’un insanların büyük bir kudret tarafından verilmiş olan şeylerin daha dar bir çerçevede taklid ettiklerine inandıklarını söyleyen Özdemir NUTKU, Aristoteles’in ise bu taklidi “yeniden yaratma ameliyesi” olarak kabul ettiğini söyler.⁸

Martin Esslin ise, dram sanatını şöyle tarif eder:

“Dram sanatı gerçek yaşamda olmuş olan ya da tasarlanmış olayları, yani gerçek ya da düşsel dünyadaki olayları taklid eder, oynar, gösterir. bu değişik türdeki gösterimlerin ortak noktası tümünün de birer ‘mimetik aksiyon’ olmalarıdır.”⁹

⁶ Sevda ŞENER, *Hayatın Kırılma Noktasında Dram Sanatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 14.

⁷ Özdemir NUTKU, *Tiyatro ve Yazar*, Gim Yayınları, Ankara, 1960, s. 36.

⁸ NUTKU, (1960), s. 36.

⁹ ESSLİN, s. 22.

Martin Esslin'e göre, dramatik metin bir mimetik aksiyon içinde yalnızca bir ön taslaktır. Tamamlanmış bir drama olması için, oynanmış olması gerekir. Bu bakımdan oynanmamış bir dramatik metni, edebiyat sınırları içerisinde değerlendirmek gerekir.

Bu düşünceler ışığında “dram” kavramını “dramatik” kavramından ayıran kesin çizginin, temsil edilme, sahneye konulma ile sınırlandırıldığını anlıyoruz. Özetle “dramatik metinler, sahneye konmamış, oynanmamış edebî metinlerdir.” şeklinde bir tanımla karşılaşıyoruz.

Dramanın kendine özgü, gerçek sanat biçiminin oyunculuk sanatı olduğunu belirten Martin Esslin, dramanın diğer güzel sanatlarla ilişkisini şu şekilde ifade eder:

Çevreyi görebilmek için resim, heykel ve mimarlık, duygusal atmosferi ve tartımı vermek için müzik sanatlarını kullanır, müziğin sahne üzerinde uygulamasını gerçekleştirir. (konunun sınırları içerisinde sanatçılar şarkı söyler dans ederler). Ve elbette dramının sözlü kısmı için de ‘edebiyat’ dan yararlanır. Başka sanatları alıp bunları birbirinin içinde kaynaştıran dramının (pürist bir bakışla) tüm sanatların en karmaşığı, en melezi olduğunu görürüz.¹⁰

1. Romantik Tiyatro

Sözlüklerde masal, mitoloji, şiir, öykü havası olan oyunlar şeklinde tanımlanan romantik tiyatro, aydınlanma tiyatrosunun maddeciliğine, akılcılığına ve gerçekçiliğine karşı, idealizmi, akıldışıçılığı ve coşkunluğu tiyatrosunun merkezine koyan ve metafizik kavramları, romantik yoldan sahneye taşıma eylemidir.

2. Tragedya

Tiyatro ile ilgili kaynaklarda, dramatik iki temel türden biri kabul edilen tragedyanın M.Ö. 5. yüzyılda, antik Yunan’da, ilkel kabile toplumlarında sınıflı köleci topluma, toprak sahibi soyluluktan paralı tüccar sınıfını egemenliğini, kent devleti ile demokrasisine, klan tapınışından Dionyoscu halk tapınışına, mythostan epos ve dramaya geçişin bir ürünü olduğu ve söz konusu süreç içinde, Dinaysos Şenlikleri’nde Dithyrambos önderlerinden evrimleşen antik Yunan tragedyasının Aiskhylos’un elinde kendine özgü biçimine kavuşmuş olduğu anlaşılmaktadır.¹¹

¹⁰ ESSLIN, s. 25.

¹¹ ÇALIŞLAR, (1995), s. 644 – 645.

Tragedyanın bu tarihî çizgisi, Rönesans'la birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Bu boyut evrenselliştir. Tragedya, Rönesans'la birlikte başta İngiltere, daha sonra başlı başına bir tür olarak Yeni Klâsik Fransız tiyatrosu içinde oluşmuştur.

Batı'da önceleri klâsik anlayış uyarınca manzum olarak yazılan tragedya, sonraları Corneille, Racine, Goethe ve Schiller'in eserlerinde de görüldüğü gibi nesir şeklinde de kaleme alınmıştır.

Abdullah Şengül, dram sanatının günümüz insanını anlayabilmek adına üstlendiği rolü şu şekilde izah eder:

Günümüzde, dram sanatının en önemli aşaması, hiç şüphesiz tragedyadır. İnsanı derinlemesine incelemesi ve gerçekleri bütün çıplaklığı ile gözler önüne sermesi bakımından bu öneme haizdir. Tragedyalar, insanın tabiat içinde hem karşıt kavramlarla hem de kendisiyle çatışmalarını anlatır. Bu çatışmalar içerisinde insanın yok olma seyri vardır. Bu yok oluş, maddî, sembolik veya manevî olsun insanın felâketini ifade eder.¹²

3. Komedî

Tiyatro ile ilgili kaynaklarda, güldürücü oyun türü olarak açıklanan komedyâ, insanların, olayların ve durumların gülünç yönlerini ele alıp işleyen bir drama türü, insanları gülünç duruma düşürmeden, onların zayıf taraflarını belirten, kaba ve alaylı olmayan bir tarzda yazılan tiyatro türüne genel olarak komedi adı verilir.

Değişik kaynaklarda komedinin kökeninin milattan önce 5. yüzyılda antik Yunan'da yapılan Dionyos şenliklerinde toplu danslara ve türkülere dayandığı anlatılır. Antik Yunan'da, eski komedyâ, orta komedyâ ve yeni komedyâ olmak üzere üç merhale geçirmiş olan komedyâ, Aristoteles tarafından şöyle tanımlanır:

“Soylu olmayan kişilerin soylu olmayan eylemlerini sunan ve doğaçlamaya dayanan oyunlar.”¹³

Abdullah Şengül, ülkemizde Tanzimat'la birlikte oluşmaya başlayan komedyâ geleneği ve ilk komediler için şunları söyler:

Ülkemizde komedyâ geleneği, Tanzimat'tan sonra özellikle Moliere'in örnek olarak alınmasıyla tiyatro dünyamıza girmiştir. Bizde yayımlanan ilk telif olan Şair Evlenmesi Moliere tesiriyle yazılmış bir komedi örneğidir. Daha doğru bir ifade ile bir töre komedisidir. Bu

¹² ŞENGÜL, (1998), s. 25.

¹³ ÇALIŞLAR, (1995), s. 371.

dönemde verilen eserlerin birçoğunda Moliere etkisinin yanında, geleneksel mizah anlayışının etkileri de görülür. Büyük bir ekseriyeti tiyatro tekniği, dil ve üslûp bakımından yetersiz olan bu eserlere 'töre komedisi' demek mümkündür.

....

Tanzimatın başlattığı yenileşme hareketine, reformcu bir yaklaşımla hizmet etme gayreti içinde olan o dönem aydını için komedyaya, kaçırılmaz bir fırsat olmuştur. Özellikle Tanzimat yazarları, reformcu bir anlayış ve ahlâkî bir yaklaşımla törelerimize ait değerlendirmeler yapmışlardır. Cumhuriyet döneminde aynı anlayışın Osmanlı törelerini eleştiri şeklinde devam ettiğini görüyoruz. Meşrûtiyet döneminde daha çok vodvil (Tanınma yanlışlarına ve olguların tuhaflığına dayanan kaba çizgili güldürü.) şeklinde komedyaların verildiğini görüyoruz.¹⁴

4. Fars ve Melodram

Oyun çizgisi daha ayrıntısız ve basit olarak düzenlenen farslar, çoğunlukla abartılı bir üslûpla gerçekleşmesi olanaksız gibi görünen olayları anlatır. Gerilimin hafif, esprilerin ise basit olduğu farslarda, insan zaafı karikatürize edilmiştir. Karikatürlerde bir kıyaslamadan çok genelleme vardır. Seyirciler, verilen mesajlarda ferdi değil, toplumu algıladıkları için pek fazla merak duymazlar, bolca eğlenirler.

Melodram, Aziz Çalışlar tarafından şöyle tanımlanır.

Acıklı rastlantılarla gerilimin yaratıldığı, aşırı acıklı durumlara başvurularak kolay etki yaratmaya yönelik, duygusallığı artırıcı müzikle beslenen, ciddiyet tasladığı kadar, yüzeyde de kalan ve yapay karakterlere dayanan oyun türü. 'Popüler tragedy' ya da 'tragedyanın alt biçimi' olarak tanımlandığı kadar, 'popüler opera' olarak da tanımlanmış olan melodram, 18. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkarak yaygınlık kazanmıştır.¹⁵

5. Şiir, Tiyatro ve Destan İlişkisi

Şiir, kökenleri insanlık tarihi kadar eski bir sanattır. Destanları, insanların gerçekleştirdiği ilk trajik temsiller olarak değerlendirmek mümkündür. söz konusu trajik temsillerin ifadesi, şiir aracılığı ile yapılmıştır. Bu noktadan hareketle tiyatro, şiir ve destanın başlangıçtan beri bir arada oldukları söylenebilir. Tanpınar da tiyatroyu nesirden çok şiirin malı kabul eder:

¹⁴ ŞENGÜL, (2001), s. 28-29.

¹⁵ ÇALIŞLAR, (1995), s. 420.

“Tiyatro söz sanatları arasında şiirin nizamını benimseyenleri en fazla çeken sanattır. O kadar ki, bir zamanlar ve belki her zaman, her edebiyatta, tiyatro, nesirden ziyade şiirin malı tanındı.”¹⁶

¹⁶ Ahmet Hamdi TANPINAR, *Yaşadığım Gibi*, (Haz. Birol EMİL) Dergâh Yayınları, İstanbul, 1996, s. 327.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK DRAMA GELENEĞİ

TARİHÎ DRAMA

ve

TÜRK EDEBİYATINDA

BAŞLANGIÇTAN 1985'E KADAR TARİHÎ DRAMALAR

I. TÜRK DRAMA GELENEĞİ

A) DRAMIN ORTAYA ÇIKIŞI VE KADİM TÜRKLERDE DRAMA

Bir iş, oluş ya da düşünüşü hareket merkezli anlatma olarak tanımlayabileceğimiz dramının tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum Yryö Hırn tarafından şöyle ifade edilir:

Kelimeyi iş ve hareket vasıtası ile yapılan her temsili içine alacak derecede geniş bir mânâda kullanacak olursak, dram taklit sanatlarının ilki sayılır. Resim veya harfler vasıtası ile yazı icat edilmeden önce, dram şüphesiz vardı. Tefekkürün dış tezahürü olması itibarı ile iş ve hareket daha etkilidir.¹⁷

Güzel sanatlarla dinsel inanışlar arasında, sanatın ortaya çıkışı noktasında bir bağ olduğu muhakkaktır. Mehmed Fuad, sanatı dinden daha arkaik kabul eder:

Tiyatro oyun sanatı, dinden de eskidir. Gece ateşin çevresinde otururken, av hayvanlarını çoğaltmak, yada ertesi gün çıkacakları avın iyi gitmesini sağlamak amacıyla bir çeşit büyü yapmayı düşünen, kalkıp avlanacak hayvanları taklit eden ilk insanın bu davranışıyla birlikte tiyatro da başlamış oluyor.¹⁸

Yine Mehmed Fuad'a göre, bu ilkel sanatsal faaliyet, çağlar boyu yaşanan gelişmeler sonrasında bu günkü tiyatroyu meydana getirmiştir:

Büyüme olgunlaşma, topluluğun üyeliğine alınma törenlerindeyse söz konuşma gerekiyor. Atalar tanrılaşıyor, onlara dansla müzikle tapınılıyor. Tapınmak mitleri getiriyor. 'Mitler oynanarak anılırsa, gösterilirse soy gelişir, topluluk yaşar inancı yerleşiyor, trajedi doğuyor, arkasından komedi, sonrada salt bir eğlence olarak oynanan tiyatro.¹⁹

Kadim Türklerin dinî törenlerinde de bazı dramatik unsurlar dikkat çeker. Refik Ahmet Sevensil, söz konusu törenlerdeki dramatik unsurlarla ilgili olarak şunları söyler:

Tabiatın göğsünde gözlerini açan, hareket eden, konuşan, düşünen Türk, yaratılış muammasını halletmeye koyulduğu zaman kendisini tabiatın çocuğu saymak lüzumunu duydu. Ailenin genişlemesiyle vücuda gelmiş aşiretler halinde yaşıyorlardı ve her aşiret kendisi başka bir tabiat unsurundan, bir ağaçtan, bir attan veya bir hayvandan gelmiş sayıyordu. Her aşiret kendi atası ve tanrısı sandığı tabiat unsurunu totem olarak kabul etmişti. Totemizm dinin inanış ve heyecanları içinde yaşayan Türklerin bir takım âyinleri vardı; kutsal bildikleri, ataları saydıkları hayvanın etini yemczler. ancak yılda bir defa bütün aşiretçe bir nevî, din töreni halinde

¹⁷ Refik Ahmet SEVENGİL, *Eski Türklerde Dram Sanatı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969, s.3.

¹⁸ Mehmed Fuad, *Tiyatro Tarihi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1970, s. 6.

¹⁹ Mehmed Fuad, (1970), s. 6.

sürek avına çıkıp bu hayvanı avlarlar, onu kurban ederek, o zaman yerlerdi; içlerinden biri öldüğü zaman aşiretçe törenle gömerler, yasını tutarlar, onun için şiirler söylerlerdi. Sürek avı, kurban edilmiş kutsal hayvanın etini bütün aşiretçe toplamp yemek ve ölüye acıma töreni yapmak şeklinde olan bu üç âyinde şiir, musiki, raks ve hareket birbirine karışmış olarak kullanılan ve törene özel bir güzellik veren bediî unsurlardır.²⁰

Eski Türklerde, ayinleri yöneten din adamlarını, tören süresince gerçekleştirdikleri eylemlere dayanarak ilk aktörler olarak nitelendirmek mümkündür.

Eski Türklerdeki bu kutsal törenler, bir süre sonra dinselikten uzaklaşarak eğlence amaçlı törenlere dönmüştür. Ergenekon Destanı'nın dinsel bir inanışken, günümüze değin geçirdiği değişim ve günümüzdeki kutlanış şekli bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Buraya kadar oluşum evrelerini anlatmaya çalıştığımız Türk drama geleneği, Türklerle komşu olan bazı kültürleri de etkilemiştir. Bunlardan ilk akla geleni Çin kültürüdür. Muhsin Ertuğrul'a göre Çinliler, tiyatroyu Türkler vasıtasıyla tanımışlardır.²¹

Drama geleneğinin, Selçuklu Türklerinde de canlılığını koruduğu görülür. M. Fuad Köprülü Selçuklu dönemindeki tiyatro faaliyetleri için şunları söyler:

“Anadolu Selçukî saraylarında Bizans imparatorlarının taklitlerini yaparak sultanları eğlendirmeye çalışan bir takım mudhik ve mukallitlerin mevcudiyetlerini Bizans menbaları bize gösteriyor.”²²

Dramatik özellikler taşıyan eğlencelerin Osmanlılar döneminde de devam ettiği görülür. Köprülü, Osmanlı sarayında bu tür eğlencelerde görev alan, padişahı eğlendiren meddah ve mukallitlerin sıkça bulunduğunu belirtir.²³

B) GELENEKSEL TÜRK SEYİRLİK OYUNLARI

Geleneksel Türk seyirlik oyunları kukla, karagöz ve orta oyunu olarak sınıflandırmak mümkündür. Bu oyunların önemli bir kısmı mizah ve hiciv birlikteliğinin inceliğine sahiptir. Bir kısmı ise insanların zayıflıklarını işleyerek halkı

²⁰ Refik Ahmet SEVENGİL, (1969), s. 4-5.

²¹ Muhsin ERTUĞRUL, “Türk Moğolların Tiyatroya Hizmetleri”, *Darülbeydi Mecmuası*, İstanbul, Birincikanun 1934 ve 15 şubat 1934, s.44 ve 46.

²² Fuad KÖPRÜLÜ, *Türkiyat Mecmuası*, C.1, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1925, s.14.

²³ Fuad KÖPRÜLÜ, “Meddahlar”, *Edebiyat Araştırmaları*, C.1, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1989, s.376.

güldürmeye çalışan basit oyunlardır.

1. Meddah: Geleneksel Türk seyirlik oyunlarının en önemlilerinden biri olan meddah'ın edebiyat tarihimiz için ne denli önemli olduğunu Fuad KÖPRÜLÜ şu cümlelerle açıklar:

“Halk kahvehanelerinden saraylara kadar her sınıf ve seviyede insanlara mahsus mahfillerde aranan ve sevilen, hikayeler, taklitler, nüktelerle her sınıf halkı eğlendiren bu hikayeciler edebiyat tarihimiz için çok mühim bir mevzu'dur.”²⁴

Yine Köprülü, meddahların başlangıçta tamamiyle dinî konularla uğraştıklarını daha sonraları lâ-dinî mevzularla da meşgul olmaya başladıklarını belirtmektedir.

Meddahı, Karagöz ve Ortaoyunundan ayıran belirgin farklılıklar söz konusudur. Meddah, Karagöz ve Ortaoyununa nazaran daha gerçekçi, taklitçi ve tiyatroya daha yakındır. Ayrıca meddahın seyircilerle kurduğu iletişim diğer iki oyuna göre daha geniş çaplıdır.²⁵

2. Türk Gölge Oyunu (Karagöz) : Karagöz, Türklerde çok eski dönemlerden beri görülen dramatik bir etkinliktir. Karagözün kökeni ile ilgili bir çok farklı görüş ortaya atılmıştır. Fakat biz, bütün bu görüşleri burada sıralamanın çalışmamızın amacı ve sınırları ile örtüşmeyeceğini düşünerek yalnızca bu görüşleri incelenebileceği kaynakların adlarını vermekle yetineceğiz.²⁶

Karagöz oyunu dört bölümden oluşur:

a) Giriş: Bu bölümde Hacivat sema söyleyerek perdeye gelir, perde gazeli okur ve dua ederek Karagözü çağırır.

b) Muhavere: Karagöz ve Hacivat arasında geçen ve yanlış anlaşılmalara dolu konuşmanın bulunduğu bölümdür.

c) Fasil: Oyunun diğer kahramanlarının da sahneye geldiği ve asıl oyunun bulunduğu bölümdür.

d) Bitiş: Oyunun Hacivat ve Karagöz arasında geçen küçük bir konuşma ile sona erdiği bölümdür.

²⁴ KÖPRÜLÜ “Meddahlar”, s. 361.

²⁵ ŞENGÜL, (2001), s.70.

²⁶ Karagözün tarihî kaynaklarıyla ilgili bk. Sabri Esat SİYAVUŞLUGİL, *Karagöz*, Maarif Matbaası, İstanbul 1941; Metin AND, *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.

Genellikle ramazan aylarına has bir eğlence olarak kabul gören Karagöz'ün repertuarında klâsikleşmiş yirmi sekiz oyun bulunmaktadır.

Karagöz oyununa bazı mistik hususiyetler de atfedilmiştir. Refik Ahmet Sevengil, oyunun tarihi ve mistik boyutu ile ilgili şunları söyler:

Perdenin arkasında tek sanatkâr perdeye aksettirdiği hayâllerle nasıl türlü türlü oyunlar oynuyorsa, kâinatı ve insanları yaratmış olan Allah da öyledir; onun elinde asılsız varlıklar halinde insanlar, görünüşte bir takım oyunlar oynuyorlar, orta yerde perde kaldırılırsa ortada tek sanatkâr kalır, bu Allah'dır. Zaten daha evvelki çağlarda Hint'de ve Cavada da gölge oyununa böyle mistik bir mahiyet veriliyor, hayatın ve insanların bir takım geçici hayâllerden ibaret olduğu yolunda görüşler hüküm sürüyordu. Anadolu Türkleri arasında on beşinci asırdan itibaren perdede hayâl oyunu oynatıldığı bilinmektedir. Bilhassa XVI. asra ait vesikalar boldur. Bu oyun gittiği yerlerde sanatkârlar tarafından yerli hayatın özelliklerine göre şekiller almış, o yerin yaşayışına uygun tipler perdeye çıkarılmıştır.²⁷

3. Ortaoyunu: Geleneksel tiyatromuzun en önemli kollarından biri olan Ortaoyunu, Pişekâr ve Kavuklu adlı iki karakter üzerine kurulmuştur. Ortaoyununun belirli bir metni yoktur; oyuncular bir konunun etrafında irticalen geliştirdikleri: müzik, dans, şarkı ve konuşmalarla oyunu ortaya çıkartır. Oyun dört bölümden oluşur:

- a) Giriş: Pişekâr izleyiciyi selamlar ve zurnacıyla konuşarak oyunu açar.
- b) Muhavere: Kavuklu'nun oyuna dahil olduğu bu bölüm iki kısımdan oluşur:
 - ba) Arzbar: Birbirleriyle tanıdık çıkan Kavuklu ile Pişekâr'ın tanışma konuşmalarının yer aldığı bölümdür.
 - bb) Tekerleme: Pişekâr'ın Kavuklu'ya sonunda rüya olduğu anlaşılacak bir olayı anlattığı bölümdür.
- c) Fasil: Belirli bir olayın temsil edildiği asıl bölümdür.
- d) Bitiş: Pişekâr'ın izleyicilerden özür dileyerek gelecek oyunun adını ve yerini belirttiği sonrasında da oyunu kapattığı bölümdür.²⁸

Repertuarında yaklaşık seksen oyunun bulunduğu Ortaoyununda, Kavuklu ve Pişekâr'ın dışında Çelebi, Zenne, Tuzsuz, Sarhoş, Külhanbeyi, Efe ve Kavuklu arkası diye anılan Cüce, Kambur ile taklidî tipler mevcuttur.

²⁷ SEVENGİL, (1969), s.73-74.

²⁸ ÇALIŞLAR, (1995), s. 474.

On dokuzuncu asırdan itibaren, Batı tiyatrosunun da etkisi ile Tulûât Tiyatrosunun ortaya çıkmasına sebep olan Ortaoyunu, Tulûât tiyatrosunun yaygınlaşmasıyla unutulmaya yüz tutmuştur.

4. Tulûât Tiyatrosu : Tulûât tiyatrosu, Tanzimat döneminde Ortaoyunu ile Batılı Tiyatronun karışımı ile ortaya çıkmıştır. İlk olarak 1875 tarihinde Kavuklu Hamdi tarafından kurulan Hayâlthane-i Osmanî adı verilen Tulûât tiyatrosu ile ilgili Refik Ahmet Sevengil şunları söyler :

“Batı Tiyatrosunun sahne tekniğine, sahne dekoru ve giysi düzeni Ortaoyunu üzerinde uyarladığı kadar, oyun konularını Ortaoyununun doğaçlama tekniğine de uyarlayarak, bir çeşit parodi tiyatrosu niteliği kazanmıştır.²⁹

Ortaoyunu tekniğine dayanan Tulûât tiyatrosu, Ortaoyunu klâsik tipleri yerine, günlük hayatta görülen realist tiplere yer vermiştir. İrticalen söz söylemek geleneği Ortaoyununda olduğu gibi Tulûât tiyatrosunda da devam etmiştir.

Tulûât tiyatrosunun güzel sanatlar içindeki yerini, “Tiyatro, edebiyat ve sahne sanatlarının birleşmesinden meydana gelir. Görülüyor ki Tulûât tiyatrosunun, bir metne bağlı olmadığına göre, tiyatro edebiyatıyla ilgisi yoktur; o, sadece sahne sanatı ile ilgilidir.”³⁰ cümleleri ile ifade eden Refik Ahmet Sevengil, Tulûât tiyatrosunun varlığını uzun yıllar devam ettiremeyişini şöyle yorumlar:

Tanzimatı takip eden seneler içinde sullörsüz piyes oynama şeklinde, yani tulûâta dayanarak, verilmeye başlanan bazı temsiller, esas karakteri bakımından eski halk komedilerini hatırlatır, onun içindir ki, batı örneğine uygun tiyatro sanatının memleketimizde ilk yerleşme yılları içinde eski halk tiyatrosu ile hiç de alâkalanmadığını söylemek mümkün değildir, fakat bu alâka eski halk tiyatrosu yeni ve kuvvetli esaslar üstünde ilerletmek maksadını gütmüyordu. Onun içindir ki, ömürsüz olmuştur.³¹

²⁹ SEVENGİL, (1969), s. 76.

³⁰ Refik Ahmet SEVENGİL, *Tanzimat Tiyatrosu*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968. s. 284.

³¹ SEVENGİL, (1968), s. 79

II. TARİHÎ DRAMA

A) TARİHÎ DRAMA NEDİR?

Tiyatro ve tarihî drama üzerinde değerli çalışmalara imza atan kişiler tarafından tarihsel dram, tarihsel oyun, tarihî oyun ve tarihî drama şeklinde ifade edilen bu kavram çeşitli şekillerde tanımlanmıştır:

Sevda Şener, tarihî dramayı “konusunu tarih olaylarında alan, tarihsel kişileri inceleyen oyunlardır” diye tanımlar.³²

Metin And ise tarihî dramayı şöyle tanımlar: “Konularını tarih kaynaklığından alan, kamu düzeninin önemli olaylarını işleyen, çoğu kez tarih verileriyle çağdaş sorunlara değinen genellikle bir örnek, bir öğrenek, bir uyarı tonu taşıyan oyunlardır.”³³

Aziz Çalışlar tarihî dramayı “Bir tarih olayını ele alıp geçtiği çağı, çevresi ve kişileri içinde ya ona bütünlükle bağlı kalarak ya da birtakım sanatsal kaygılarla onu yorumlayarak yansıtmaya çalışan oyunlara verilen ad” şeklinde tanımlar.³⁴

Hülya Nutku ise tarih ve dramayı bir arada ele alarak tarihî dramayı şöyle tanımlıyor:

Tarihsel dram, dram sanatının tarihten yararlanarak yine kendi amacına yöneldiği bir türdür, asla tarih değildir. Kısacası tarihsel dramda, tarihin kendisi değil, herhangi bir tarihsel kişiliğin ya da olayın katkısı önemlidir.³⁵ “Almanca ‘historisches dram’, Fransızca ‘pièce historique’, İngilizcede ise ‘historical play’ diye adlandırılan tarihsel oyun sanatçının tarihe bakışı ve onu malzeme olarak değerlendirmesiyle ortaya çıkıyor.”³⁶

Bu tanımlardan anlaşılacağı gibi tarihî drama, konularını, olay ve kişilerini tarihten alan, ancak tarihî malzemeyi çeşitli şekillerde işleyen, dram sanatının önemli bir türüdür. Tarihî dramalarda geçmişin değerlendirilmesi esastır. Tarihî drama konusunu geçmişten alır ama bugünü de yok saymaz. Çünkü tarihî dramanın güncel

³² Sevda ŞENER, “Türk Tiyatrosunda Tarihsel Oyunlar”, *Türk Dili*, C. 34, S. 363, s. 187.

³³ Metin AND, “Türk Tiyatrosunda Tarihî Oyunlar ve Bunların Yazılış Gerekçeleri”, 25-29 Eylül 1970 *Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. 2, TTK Yayınları, Ankara, 1973, s. 768.

³⁴ Hülya NUTKU, *Tarihsel Dram ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Tarihsel Dram Modelleri*, C.1, Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi, Ankara, 1986, s. 23.

³⁵ H. NUTKU, (1986), s. C.1, s. 18.

³⁶ H. NUTKU, (1986), s. C. 1, s.23.

olay ve konularla yakın bir alâkası vardır. Tarihî drama aracılığıyla insan ve toplumun değişmez yönleri, sorunları gösterilir.³⁷

İlber Ortaylı edebiyatın gerçek düzeyinin tarihî romanla, tiyatronun gerçek düzeyinin de tarihî drama türünün başarısıyla ölçüldüğünü ifade ederek tarihî dramının önemine işaret etmiştir.³⁸

B) TARİH-TİYATRO İLİŞKİSİ

Aristoteles “tarih olanı, dram sanatı ise olması gerekeni verir” der.³⁹

Orhan Asena ise tarih-tiyatro ilişkisini şu şekilde açıklar: “Tarih, tiyatro oyunu için bir araçtır. Tiyatro tarihten yararlanır, tarihi kullanır ama tarihe teslim olmaz. Çünkü tarihle tiyatronun amaçları, yöntemleri, ölçütleri farklıdır”⁴⁰

Tarih bilimsel gerçeğin, tiyatro estetik gerçeğin peşindedir. Bir tarih kitabı için “güzel değil” yargısı doğru olmadığı gibi, bir tiyatro oyunu için de “tarihî gerçekler uymuyor” yargısı doğru değildir. Tragedya şeklindeki tarihî dramalarıyla tanıdığımız Turan Oflazaoğlu, tarih ve tiyatro arasındaki farkı şöyle bir örnekle ifade eder:

Bir tarih kitabı ne denli güzel, ne denli etkileyici, çarpıcı bir üslûpla yazılmış olursa olsun, kabul ettirmeye çalıştığı şeyleri nesnel kayıtlara dayandırmıyorsa tarih bilimi açısından hiçbir değeri yoktur. Oyun yazarı ise, dramatik güzelliğin oluşması için gerekli unsurları bir araya getirmemişse işlediği hammadeden başarılı bir oyun çıkaramamışsa, isterse en güvenilir belgelere dayansın kimse umursamaz.⁴¹

Tiyatro tarihten yararlanır; ama tarihe teslim olmaz. Tarihçi bilimsel gerçeğin, tiyatro yazarı ise inandırıcılığın peşindedir. Tarihçi belgelere dayanır, oyun yazarı ise tarihî belgelerin yetmediği noktada sanatsal bir yaratma ile muhayyilesine yönelir. Sanatın gerçeği ile tarihin gerçeğinin ayrıldığı nokta da budur.

Tarihî drama, tarih bilinci oluşturmak için bir araçtır. Her an geçmişi düşünerek yaşayamayacağımız gibi, bugünün hakkını vermek için geçmişi de yok sayamayız. Geçmişi hiç hesaba katmadan ilerleyecek olursak çeşitli engellerle karşılaşırız. Bu durumlarda tarih bilinci bir kurtarıcı, yol gösterici olur. Çünkü tarih insanların çeşitli

³⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Hülya NUTKU, *Tarihsel Dram ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Tarihsel Dram Modelleri*, 4 cilt, Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi, Ankara, 1986-1987.

³⁸ İlber ORTAYLI, “Tiyatroda Tarihî Oyunlar Üzerine”, *Gelenekten Geleceğe*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001, s. 170.

³⁹ Hülya NUTKU, *Cumhuriyet'in 75. Yılında 75 Yılın Tanığı Bir Yazar: Orhan ASENA*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 9.

⁴⁰ Oğuz BUDAK, *Türkiye'nin Sosyal / Kültürel Değişme Sürecinde Orhan Asena Tiyatrosu*, (Basılmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 1991, s. 47.

⁴¹ A. Turan OFLAZOĞLU, “Tarih ve Tiyatro”, *Türk Dili*, C. XLIX, S. 397, s. 9.

durumlar karşısındaki temel tutumlarını değerlendirme de bir yol göstericidir. Tarihin amacı geçmişini anımsatmak değil, insana geleceği gösteren tarihi bilincini verebilmektir. Bugüne bilinçli bir şekilde bakmak ancak geçmişini sağlıklı bir şekilde değerlendirmekle mümkündür. Bugüne gelebilmek için hangi aşamalardan geçildiğini bilmek gerektiği gibi, gelecek kaygısı da tarih bilinci edinmeyi gerekli kılar.⁴²

C) TARİHÎ MALZEMEYE YÖNELME NEDENLERİ

Göstermecî bir üslûpla yazdığı tarihî oyunlarıyla dikkati çeken Turgut Özakman oyun yazarının neden tarihî malzemeye yöneldiğini şu şekilde açıklar:

Tarihsel olay, olaylar kümesi, durum, ilişkiler düzeni, süreç, çatışma vb. ve tarihsel kişi çoğu kez hazır dramatik bir konudur. Yazar, olayın ya da kişinin çarpıcılığına ya da kolay kolay başarı vadeden ilginçliğine kapılır, özgün bir konu oluşturmadan bu hazır malzemeyi işlemek için tarihe için tarihe yönelir.

Tarihsel bir olay ya da kişiyi anmak, yorumlamak, açıklamak, yüceltmek ya da yermek bu yolla çağdaş ya da güncel akımlardan birini desteklemek için tarihe yönelir.

Çağdaş bir sorunu tarihsel bir olaya yedirerek, kişiye yükleyerek ya da tarihsel bir olayı ve kişiyi tamk göstererek işlemek, bu yolla tarihin etkileyici gücünden yararlanmak ister.

Tarihsel olaya ya da kişiyi kullanarak, olayda ya da kişide saklı estetik ve teknik olanakları değerlendirmek için tarihe yönelir.⁴³

Tarihî dramalarıyla tanıdığımız bir başka yazar Orhan Asena, geçmişini bugünün dünyelerindeki uzantısı olarak görerek tarihe yönelişini şu şekilde açıklar: “Tarihten yararlanıyorum, amacım çevreme bakarken çevremdeki insanları gözlemlerken, olayları alırken bugünün geçmişteki izdüşümünü yansıtmak, geçmişteki süreçlerden ders alınması gerektiği kanısındayım”⁴⁴

Konu bulmakta zorlanan yazar için tarihî olay, konu ve kişiler hazır bir malzemedir. Yazar, bugünün bir sorununu, olayını, kişisini çağrıştıracak bir tarihi olayı, kişiyi yakalayarak bugüne hizmet için de tarihe yönelebilir. Tarihî dramalara baktığımızda tarihî bir günü, olayı, kişiyi anmak için de tarihe yönelindiğini görürüz. Yazar hangi amaçla tarihe yönelirse yönelsin amaç bugünle geçmiş arasında paralellik kurmaktır. Amaç geçmişini anmak değil; tarihte bugünün ve bugünde tarihin yansımasını

⁴² Bu konuda daha geniş bilgi için bk. H. NUTKU, (1986), C. 1, s. 24.

⁴³ Hülya NUTKU, *Tarihsel Dram ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Tarihsel Dram Modelleri*, C.2, Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi, Ankara, 1987, s. 57.

⁴⁴ H. NUTKU, (1987), C. 2, s. 9.

yakalayarak bir gelecek bilinci kazanmaktır.⁴⁵ Orhan Asena, tarihe yönelik sebeplerini açıklarken geçmişte tamamlanmış süreçlerden alınacak dersler olduğunu vurgularken tarihî dramın bu yönüne işaret etmiştir.⁴⁶

“Tarih geçmiş ile şimdi arasında tükenmez ve sürekli bir iletişim olayıdır ve bu olay geleceğe yöneliktir. Dünü kalıp olarak almak bugünün yükünü artırmaktır. Önemli olan dünü bugünden geleceğe uzanan yapıcı yanıyla algılayabilmektir.”⁴⁷ Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi tarihi konu edinmekteki amaç, dünü aktarmak değil, geçmişten yola çıkarak bugün için bir şeyler söyleyebilmektir.

Tarihe yönelmeye ihtiyaç duyulduğu dönemlerde tarihî drama sayısı artmıştır. Bunun tam tersi durumlar da söz konusudur. Baskı ve zorlamalarla tarihî dramaların yazılmadığı dönemler de olmuştur. Tarihî dramın yazılış sebebi yazıldığı dönemle ilgilidir.

Tarihî dramalar en çok ulusal bilincin uyandığı ya da ulusal birliğin kurulmaya çalışıldığı dönemlerde yazılmıştır.⁴⁸ Bu nedenle tarihî dramının çıkış noktası toplumun geçiş bunalımı yaşadığı dönemlerdir.

D) TARİHİ DRAMA YAZARI ve TARİH YAZARI

Tarihî drama yazarı için tarih bir malzemedir. Ancak amaç tarihi yeniden yazmak değil ondan bir tiyatro yapıtı çıkarmaktır.

Tarihî drama yazarı tarihten çok, öncelikle tiyatro sanatını bilmelidir.

Tarihî drama yazarı tarihten seçtiği malzemeyi istediği gibi yorumlama özgürlüğüne sahiptir. Tarihî gerçeklere belli noktalarda bağlı kalır.

Tarih yazarı tarihteki belli olgulardan yararlanırken, tarihî drama yazarı olguların aydınlatamadığı noktalarda muhayyilesine başvurur.

Tarihî drama yazarı tarih yazarı gibi inceleme yapıp belge toplayabilir. Ancak topladığı malzemenin bir seçme yapmak zorundadır. Elindeki malzemenin amacına uygun kısımlarını kullanır. Bu seçmede tiyatro oyununun süresi de etkilidir. Oyun bir-iki saatle sınırlıdır.

⁴⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Semih ÇELENK, *1970'den 1980'e Türk Oyun Yazarlığında Eğilimler*, (Basılmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne Sanatları Anasanat Dalı), İzmir 1997, s. 52.

⁴⁶ bk.H. NUTKU, (1987), C. 2, s. 66.

⁴⁷ H. NUTKU, (1987), C. 2, s. 26.

⁴⁸ AND, “Türk Tiyatrosunda Tarihî Oyunlar ve Bunların Yazılış Gerekçeleri”, s. 769.

Tarihî drama geçmişe duyulan özlemin bir sonucu değildir. Geçmişle bir hesaplama, geçmişi bugünün ışığında değerlendirmektir. Yazar aynasını geçmişe çevirir, modelini tarihten seçer; ama o kişiyle bugünün insanını yakalar.

Tarihî drama yazarı tarihe, geçmişe karşı sorumlu değildir; yaşadığı ana, bugüne, bugünün insanına karşı sorumludur.

Tarih bilincine sahip olan tarihî drama yazarı bugün adına geçmişe yönelir. Amacı geçmişten yararlanırken bugüne gelebilmek, bugünü çağrıştırmak, dolaylı yoldan uyardır. Etki alanı bugünün insanı ve sorunlarıdır. Amaç tarihî olay, kişi yoluyla çağdaş olanı vurgulamaktır.

Tarihî dramada evrensellik ve tarihsellik iç içe olmalıdır. Tarihsellik için tarih iyi bilinmelidir. Ancak, tarihî drama yazarı tarih içinde evrenseli yakaladığı ölçüde başarılı olur.

Tarihe bağlılık tarihî dramayı zayıflatabilir. Tarihî drama yazarı estetik kaygı ile tarihten uzaklaşabilir.

Tarihî drama yazarının amacı yaşanan anı anlama ve geleceğe yönelmedir. Bu noktada tarihî drama yazarı ile tarih yazarı arasında bir benzerlik vardır. Geçmiş, ikisi için de bugünü anlamının anahtarıdır.

Tarihî drama yazarlarının kimi tarihî gerçeklere sadakatle bağlı kalır, bu geçmişi sergilemekten başka bir şey değildir. Kimi tarihi yeniden yorumlar. Ama en iyi yol geçmişi ile bugün arasında bağ kurarak tarihî malzemeyi işlemektir.⁴⁹ Tarihî olayları, kişileri işlerken destansı bir yaklaşım yerine eleştirel bir yaklaşım içinde olmak tarihî dramın çağdaş anlamını da ortaya çıkaracaktır.

E) TARİHÎ DRAMLARIN TASNİFİ

Tarihî dramalar konularına göre şu şekilde tasnif edilir:

Konusunu Mitolojiden Alanlar

Konusunu İslâmiyet Öncesi Türk Tarihinden Alanlar

Konusunu Türk-İslâm Tarihinden Alanlar

Konusunu Osmanlı Tarihinden Alanlar

Konusunu Millî Mücadele'den Alanlar

Konusunu Millî Mücadele Sonrası Gelişen Olaylardan Alanlar

Tarihî dramalar tarihî malzemeyi ele alışlarına göre şu şekilde tasnif edilir:

⁴⁹ Bk. H.NUTKU, (1986), C. 1, s. 47.

Tarihi yalnızca görsel ve işitsel olanakları ile çarpıcı bir malzeme olarak kullanan oyunlar.

Tarihte yaşamış kişilerin ününden yararlanarak görkem duygusu uyandıran oyunlar.

Tarihsel bir kişi veya olayı çağdaş bir bildiriye araç olarak kullanan oyunlar.⁵⁰

F) TARİHÎ DRAMA TÜRLERİ

1. Biyografik Tarihsel Oyunlar: Tarihi, bir malzeme ve sorgulama nesnesi olarak gören oyunlar içinde önemli bir bölümü tarihî kişiler üzerine yazılan oyunlar oluşturur. “Tarihsel olmayan, ama tarihin dilimlerinden toplumca tanınan ünlü kişiler üzerine yazılmış oyunlar”⁵¹ olarak tanımlanan bu oyunlara örnek olarak Mehmet Akan’ın *Hikâye-i Mahmud Bedreddin*, Recep Bilginer’in *Yunus Emre*, Fazıl Hayati Çorbacıoğlu’nun *Koca Sinan, Barbaros Hayreddin* adlı oyunları verilebilir.

2. Törenselleşmiş Oyunlar: Ulusal nitelikli olup ulusal bilinci sağlamlaştırmak amacıyla yazılan oyunlar bu türe girer. Bizdeki örnekleri savaş oyunlarıdır. Bir yerin fethi, bir kalenin alınışını anlatan oyunlar bu türe örnektir.⁵²

3. Suikast Oyunları: Türk Tiyatrosu’nda Osmanlı dönemini ve padişahlarını ele alan oyunlarda entrikalarıyla sultan, sadrazam, vezir gibi üst düzey yöneticileri katledenleri ele alan oyunlardır. Tarihte entrikalarıyla ün yapmış kadın sultanlar ile “başı kesile” emrini veren padişahların olduğu oyunlar suikast oyunlarıdır.⁵³

4. Kurban (Martir) Oyunları: Tarihte belli bir süreç geçtikten sonra toplumun sahip çıktığı, haklı olduğunu onayladığı kişileri ele alan oyunlardır. Bu kişiler belli bir dava uğruna mücadele etmişlerdir. Oyunlarda bu kişilerin tarihî süreç içindeki haklılıkları sergilenir. Genç Osman ve Şehzade Beyazıt’ı konu alan oyunlar bu türe girer. Milî Mücadele’yi konu alan bazı oyunlarda da oyunlarda da şehitler, kurbanlar böyle bir yaklaşıma ele alınmıştır. Kubilay bu türe örnek bir oyun kişisidir. Belli bir

⁵⁰ Bu tasnif hakkında daha geniş bilgi için bk. ŞENER, “Türk Tiyatrosunda Tarihsel Oyunlar”, (1982), s. 187.

⁵¹ Özdemir NUTKU, *Dünya Tiyatrosu Tarihi 2 (19. Yüzyıldan Günümüze Kadar)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 360.

⁵² Bu konuda daha geniş bilgi için bk. H. NUTKU, (1987), C. 2, s. 91.

⁵³ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. H. NUTKU, (1987), C. 2, s. 86.

dava, düşünce uğruna savaşılan ancak anlaşılmayan kişiler ele alan oyunlar da bu türe gire. Birkaç oyuna konu olan Şeyh Bedrettin bu yönden bir martirdir.⁵⁴

5. Baskı (Tiran) Oyunları: Türk Tiyatrosu'nda tiranlardan çok entrikacı kişilikleriyle padişahları etkileyen sultanlar ele alınmıştır. Bu oyunlarda hükmeden, zorba kişiler ön plândadır. Türk tarihî dramalarında tiran olarak ele alınan kişiler genelde entrikalarıyla tarihe geçmiş valide sultanlardır. Onların düşüşüyle adalet yerini bulmuş olur. Deli İbrahim, IV. Murat, Kösem Sultan bu türe birer örnektir.⁵⁵

6. Belgesel Oyun: Gerçeğe bağlı kalma amacıyla özellikle yakın geçmişe yönelik, olayları bilimsel bir yaklaşımla ele alarak oluşturulan oyunlardır. Tarihî belgeler dramatik yapı içinde verilir. Özdemir Nutku'nun *Söylev* adlı oyunu bu türe örnektir.⁵⁶

7. Tarihî Olmayan Tarihî Oyunlar: Konularını mitolojiden alan oyunlar bu türe dahildir. Orhan Asena'nın *Gilgameş* ve Güngör Dilmen'in *Akad'ın Yayı, Midas'ın Kulakları* adlı oyunları bu türe örnektir.⁵⁷

III. TÜRK EDEBİYATINDA BAŞLANGIÇTAN 1985'E KADAR TARİHİ DRAMALAR

A) TANZİMAT TİYATROSU

Batılı anlamda tiyatronun Türk ülkesine gelişi ve kabullenışı uzun bir süreçte gerçekleşmiştir. Osmanlı devlet adamlarının tiyatroya duyduğu ilgi, bu süreçte hızlandırıcı bir rol üstlenmiştir. Osmanlı sultanlarından III. Selim, II. Mahmut, Abdülmecit ve II. Abdülhamit'in ve saray çevresinin tiyatro ile yakından ilgilendikleri bilinmektedir.

Türk devlet adamları, diplomatları ve aydınlarının tiyatroya bu denli ilgi duymalarını, tiyatronun sahip olduğu telkin gücü ile açıklamak mümkündür.

Modern anlamda Türk tiyatrosunun sahnelenen ilk oyunu Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* adlı oyunudur. Fakat bazı kaynaklarda *Şair Evlenmesi*'nden daha önce

⁵⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. H. NUTKU, (1987), C. 2, s. 49.

⁵⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. H. NUTKU, (1987), C. 2, s. 49-50.

⁵⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. H. NUTKU, (1987), C. 2, s. 49-52.

⁵⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. H. NUTKU, (1987), C. 2, s. 53-54.

yazılmış Türkçe oyunlar olduğu bildirilmektedir.⁵⁸ Buna rağmen Türk tiyatrosuna asıl katkıyı *Şair Evlenmesi* ile Şinasi'nin yaptığı bir gerçektir.

Modern bir tiyatronun ülkemizde gelişmesine katkıda bulunan bir diğer unsurda “Osmanlı Tiyatrosu Topluluğu”dır. 1868’de kurulan bu topluluğun en önemli sanatçısı Güllü Agop’tur.

Osmanlı tiyatrosunun, günümüz Türk tiyatrosunun oluşmasında önemli katkıları olmuştur. Abdullah Şengül, bu durumu şu cümlelerle ifade eder:

Birçok tiyatro sanatçısı yetişmesi yönünden bir okul hüviyetinde olan Osmanlı Tiyatrosu aynı zamanda bir çok çalışmanın olması bakımından da bir sektör oluşmasını sağlamıştır. Bütün bunlarla beraber tiyatro tekniğinin gelişmesinde de Osmanlı Tiyatrosunun katkısı inkar edilmez.⁵⁹

Türk Edebiyatında ilk tarihî drama örnekleri Tanzimat Döneminde Namık Kemal’e aittir. Tiyatroya “sosyal fayda” açısından yaklaşan Namık Kemal’in tarihî dramalara yönelişi de söz konusu bakış açısı ile ilgilidir :

Tiyatro tarihinin sağladığı imkânlar, Namık Kemal için, inandığı doğruların söylenmesi, gördüğü yanlışların düzeltilmesi veya tenkidi bakımından kaçırılmayacak fırsattır. Kaldı ki, tiyatronun bütün bunları anlatma yoluyla değil, bazı duyu oranlarını da harekete geçirerek, gösterme yolu ile, estetik bir şekilde dikkatleri sunma gibi bir kolaylığı vardır. Daha doğru bir ifade ile düşünceleri yaşantı biçiminde vermek kabiliyetine sahiptir.⁶⁰

Türk tiyatrosunu ilk tarihî oyunu olan *Vatan Yahut Silistre*, *Celâlettin Harzemşah*, *Gülnehâl*, *Âkif Bey*, *Zavallı Çocuk* ve *Kara Belâ* adlı tarihî dramalar Namık Kemal’in kaleminden çıkmıştır.

Yenileşme dönemi Türk edebiyatında Namık Kemal’den sonra tarihî drama sahasında eser veren bir diğer sanatkâr, Abdülhak Hâmid’dir. *İlhan*, *Turhan*, *Hakan* ve *Kamunî’nin Vicdan Azabı* adlı eserler Hamid’in bu alanda ki ürünleridir.

Tanpınar, Namık Kemal ve Hamid’i, tiyatro anlayışı açısından bir ekol olarak kabul eder:

1873 senesine doğru Türk tiyatrosunda belli başlı iki yol verilmişti. Birincisi Şinasi’nin yoludur ki, Vefik Paşa, Teoder Kasap ve Âli Bey - Âli Bey’den gayrisi, dilde onun kadar titiz olmamakla beraber

⁵⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Metin AND, *Şair Evlenmesi’nden Önceki İlk Türkçe Oyunlar*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1983.

⁵⁹ ŞENGÜL, (2001), s. 88.

⁶⁰ ŞENGÜL, (2001), s. 96.

- az çok farklarla devam ederler. Şinasi'den ziyade Moliere'nin eserine bağlı olan bu çalışmanın yanı başında Hasan Bedrettin, Manastırlı Mehmet Rifat Beyler telif, tercüme birçok eserler vücuda getirmişler, ikincisi ise, Namık Kemal ve Hâmid'in hemen hemen tek başlarına verdikleri - Hamid'in bir iki hayranının eserleri varsa da ehemmiyetli değildir - tiyatro eserleridir.”⁶¹

Bu dönemde yazarlar Türk tarihine el atmaktan çekinmişler, bu nedenle zulme, despotluğa karşı hürriyeti savunmak için konularını Doğu-Arap, İslâm, Asur tarihinden alan oyunlarla dolaylı yoldan fikirlerini ifade etmişlerdir. Bunların yanı sıra az da olsa Osmanlı tarihini işleyen oyunlara rastlanır. 1877 yılındaki Osmanlı-Rus Savaşının ağır etkilerini hafifletmek, halkın moralini yükseltmek için savaşın çeşitli sahneleri yazılıp oynanmış, kimi romantik oyunlarda tarihî bir olay içine yerleştirilmiştir. Bu dönemde Ermeniler kendi tarihlerini konu alan oyunların yanında Osmanlı tarihi üzerinde oyun yazmışlardır. Bu dönemde yazarlar, baskı karşısında özgürlüğü savunmak için düşüncelerini başka dönem ve toplumları konu edinerek ifade etmişlerdir.⁶²

B) MEŞRÛTİYET TİYATROSU

İstibdat Döneminde oyun yazma olanağı kalmadığı için tarihî drama pek yazılmamıştır. Bununla birlikte istibdadın kötülüklerini gösteren belgesel-siyasal nitelikte oyunlar gizli olarak yazılmıştır. İstibdat Döneminde yazarlar eserlerini çekmecelerde saklamak zorunda kalmışlardır. Bu dönemde yazılan oyunlar daha sonra ortaya çıkmıştır.⁶³

İkinci Meşrutiyetin ilânı, sosyal ve siyasal hayatımıza olduğu kadar fikir hayatımıza da yeni açılımlar getirmiştir. 1908'de ilân edilen II. Meşrutiyet tarihî dramaların yazılıp oynanması için elverişli bir ortam oluşturmuştur. Siyasal baskılardan sıyrılan Türk aydını, sosyal tenkidi ön plânda tutan eserler vermeye başlamıştır. Bu dönemde yazılan sosyal içerikli tiyatroları konuları açısından yedi başlık altında toplamak mümkündür.⁶⁴

⁶¹ Ahmet Hamdi TANPINAR, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitapevi, İstanbul, 1982, s. 284.

⁶² Bu konuda daha geniş bilgi için AND, “Türk Tiyatrosunda Tarihî Oyunlar ve Bunların Yazılış Gerekeçleri”, s. 770.

⁶³ Bu konuda daha geniş bilgi için AND, “Türk Tiyatrosunda Tarihî Oyunlar ve Bunların Yazılış Gerekeçleri”, s. 770.

⁶⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. ŞENGÜL, *Türk Drama Geleneği ve Tarihî Oyunlarımız*.

1. Abdülhamid ve Eski Rejimi Tenkid Eder Piyesler
2. Abdülhamid'in Şahsiyetini Tenkid Eden piyesler
3. Eski Rejimin İcraatını Tenkid Eden Piyesler
4. Meşrutiyet Sonrası Gelişen İdeolojileri Savunan Piyesler
5. Yeni Yönetim ve Rejimi Anlatan Piyesler
6. Meşrutiyet Sonrası Harplere Temas eden Piyesler
7. Meşrutiyeti Sonrası Gelişen Siyasi Olaylara Temas Eden Piyesler

Bu dönemde yazarlar daha çok siyasal nitelikli oyunlar yazmışlardır. Bu dönemde belgesel tarihsel dramlar ortaya konmuştur. Bu belgesel tarihî dramlarda oyunun yazıldığı tarihte yaşayan kişiler (Abdülaziz, Abdülhamit, Mithat Paşa gibi) ile yaşanmış olaylar (31 Mart olayı, Çırağan olayı gibi) ele alınmıştır. İstibdadın kötülükleri, hürriyetin ilânı, adalet mekanizmasındaki aksaklıklar, jurnalciliği ele alan oyunlarda istibdat döneminin hafiyeleri, jurnalcileri, devlet ileri gelenleri ile özgürlük için mücadele eden Jön-Türkler, genç subaylar arasındaki çatışma işlenmiştir. Bu dönemde yazılan oyunlarda iç ve dıştaki başarısızlıkları unutmak için tarihe sığınıldığı görülmektedir. Bunların bir kısmı işledikleri konu itibariyle siyasal nitelikli oyunlardır.⁶⁵

C) CUMHURİYET TİYATROSU

Cumhuriyeti dönemi tarihî dramalarını değerlendirmeden önce, bu dönemde tiyatroya biçilen misyona değinmek, söz konusu oyunları ve işlevlerini kavrayabilmek adına yararlı olacaktır. Cumhuriyet'in ilânından sonra ortaya çıkan gelişmeler tiyatrodada etkisini göstermiştir. Bu dönemde yazarlar eserlerini belli bir misyonla kaleme almışlardır.⁶⁶ Abdullah Şengül, bu misyonu "Tıpkı Tanzimat döneminde olduğu gibi, Cumhuriyetin ilk yıllarında tiyatroya, sosyal fayda açısından yaklaşmıştır."⁶⁷ cümlesi

⁶⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Hülya NUTKU, *Tarihsel Dram ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Tarihsel Dram Modelleri*, C.3, Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi, Ankara, 1987, s. 27.

⁶⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Mehmet KAYGANA, *(1923-1940) Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Tiyatrolar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AKÜ, sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı), Afyon, 2002.

⁶⁷ Abdullah ŞENGÜL, *Konusu Türk Tarihinden Alan Dramalar, - Başlangıçtan Cumhuriyet'e Kadar-*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) Erzurum, 1998, s. 102.

ile açıklar.

Metin And ise bu misyonu “*Aslında yapılmak istenen; hem halka yönelik, hem de halka yararlı olan, onun kültür düzeyini yükseltecek, bir bakıma güdümlü ve yararlı Halk Tiyatrosunun temelleri atılmak istenmiştir.*” cümleleri ile ifade eder.⁶⁸

Atatürkçü düşüncenin temel taşlarını oluşturan altı ilkenin 1937 Anayasanın ikinci maddesi olarak benimsenmesi sonrasında, bu ilkelerin halka ulaştırılması ve kavratılması için tiyatrodan yararlanılmıştır. Sanatçılar da bu amaca yönelik Türk milletinin erdemlerini, ideallerini, milli kültür değerlerini konu edinen tarihî oyunlar kalem almışlardır. Bu oyunlarda İslâmiyet öncesi Türk tarihine Osmanlı dönemine, Millî Mücadele’ye ve Cumhuriyet sonrası yaşanan değişime resmî ideolojinin perspektifinden yaklaşıldığı görülür.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında kaleme alınan sosyal içerikli bu oyunların halka ulaştırılmasını halk evlerini sağlamıştır. Sevda ŞENER, halk evlerinin, resmî ideolojinin tiyatro oyunları vasıtasıyla halka ulaştırılmasında üstlendiği bu rolü şöyle ifade eder :

“Halkevleri’nde ise, Cumhuriyet’in kültür politikasına uygun olarak devrimlerin anlamının kavranılması ve halka benimsetilmesi amacına yönelik eğitici ve öğretici oyunlar sahnelenmiştir.”⁶⁹

1923–1940 yılları arasında yazılan tarihî tiyatrolar, teknik açıdan sağlam bir yapıya sahip değildir. Verilmek istenilen düşüncenin, sanat kaygısının önüne geçtiği bu oyunlarda şahıs kadrosu, dekor kurgusu ve üslûp yönünden bazı eksiklikler görülür. İlber Ortaylı, söz konusu oyunların derin bir düşünce ve dünya görüşü barındırmadıklarını şu cümlelerle ifade eder:

⁶⁸ Metin AND, *Türk Tiyatrosunun Evreleri*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983, s. 366.

⁶⁹ Sevda ŞENER, “Tiyatro Türünde Ürün Veren Yazarlar”, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu*, Edebiyatçılar Derneği, Ankara, 1998, s. 103.

Şu kadarını söylemek gerekir ki, dönemin yazarları bu oyunları derin bir düşünce ve dünya görüşü içinde değil, dönemin havasına kapılarak alelacele çırpıştırmış gibidirler. Kimilerinin bu tür düşüncelere bir daha hayatları boyunca dönmediğini göz önüne alırsak bu açıkça anlaşılır. Eserlerin çoğu da mektep müsamereleri ve Halkevleri için hazırlanmış, derinliği olmayan metinlerdir. Resmî tarihçilik paralelindeki bu Türk tarihî oyunların Türk tiyatro edebiyatına çok şey kazandırmadığı zamanla anlaşılmaktadır.⁷⁰

1940-1950 yılları arasında konusunu İslâmiyet öncesi Türk tarihinden, Osmanlı tarihinden ve Millî Mücadele'den alan tarihî dramlar yazılmıştır. Bu dönemde yazılan oyunların büyük bir çoğunluğu millî tarih ve Türklük şuuru geliştirmeyi amaçlar. İslâmiyet Öncesi Türk tarihini de konu alan oyunlarda millî kimlik ön plâna çıkarılır. Cumhuriyet öncesi rejim ve Osmanlı Devleti yerine millî kimliğin belirgin olduğu İslâmiyet Öncesi Türk tarihine yönelirler. Bu dönemde yazılan oyunların çoğu sanat kaygısı taşımaz.⁷¹

1950-1970 yılları arasında yaşanan toplumsal gelişmeler tiyatroya da yansımıştır. “İlk çok partili dönem” ve “1961 Anayasası kuşağı”⁷² olarak adlandırılan bu dönem Cumhuriyet Tiyatrosu'nun oyun yazarlığı ve çeşitli yönelişler bakımından en yoğun kuşağıdır. İnsandan, güncel olaylardan, evrensel anlamdaki sorunlardan toplum sorunlarına yönelindiği bu dönemde tarihî oyunlar da bu yönelişe uymuş, özellikle konularını mitoloji ve Osmanlı tarihinden alan oyunlar ile geçmişten günümüze uzanan süreçte insanın değişmeyen, evrensel boyutlarını aksettirilmiştir. Bu dönemde mitolojiye ve Osmanlı tarihine yönelim artmış, konusunu mitolojiden ve Osmanlı tarihinden alan birçok oyun yazılmıştır. Bunların yanı sıra Millî Mücadele'yi, tarihteki efsaneleşmiş kişileri (Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Şeyh Bedrettin, Atçalı Kel Mehmet) ele alan oyunlar da ortaya konmuştur. Bu dönemde tiyatro özellikle tarihî drama konusunda önemli eserlere imza atan ve daha sonraki dönemde de oyunlar yazmaya devam eden Orhan Asena, Turan Oflazoğlu ve Güngör Dilmen'in oyunları ilk sırayı alır.

⁷⁰ İlber ORTAYLI, “Tiyatroda Tarihî Oyunlar Üzerine”, s. 167

⁷¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Kadriye YILMAZ, (1940-1950) Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Tiyatrolar (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı) Afyon, 2003.

⁷² bk. Özdemir NUTKU, *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*, Özgür Yayınları, Ankara, 1999, s. 115 ve 125.

1970-1985 döneminde yazılan oyunlara bakmadan önce bu dönem üzerinde biraz durmak gerekir. Bu dönem 12 Mart ve 12 Eylül olaylarını içine alan ve bunun etkilerinin edebiyatta, dolayısıyla tiyatrodaki kendini gösterdiği bir dönemdir. Tiyatro üzerine değerli çalışmalara imza atan Özdemir Nutku bu dönemi “12 Mart Faşizminin Etkilediği Kuşak” ve “12 Eylül Çalkantısı İçindeki Kuşak”⁷³ olarak iki başlık altında inceler. Toplumsal düzende olan değişiklikler tiyatroyu da etkilemiştir. Bundan önceki dönemde 1961 Anayasasının sağladığı özgür ortamla birlikte oyun sayısında niceliksel olarak bir artma söz konusu olmuş, 1970'lere gelindiğinde ülkede esen terör havası, baskı ve yasaklamalar nedeniyle oyun yazarları oyun yazamamış ya da belli konulara yönelmişlerdir. Bu dönemde yazılan oyunlara bakacak olursak toplumsal sorunlara, güncel konulara yönelme eğiliminin sonucu olarak toplumsal içeriğin ağır bastığı, işçi sorunlarını, köy ve kent yaşamını, aile sorunlarını ve ilişkilerini ele alan oyunlar başta gelir. Bunların yanı sıra tarihsel, belgesel, biyografik nitelikli oyunlar da önemli bir yer tutar.⁷⁴ Tiyatro yazarları ve tiyatrolar arasında bu dönemde politik anlamda bir ilişki kurulmuş ve bu ilişki doğrultusunda belli bir dünya görüşü doğrultusunda oyunlar yazılmıştır. Böylece oyunların hemen sahnelenmesi imkânı da doğmuştur.⁷⁵

1980'li yıllar da 1970'li yıllara benzer. “12 Mart Muhtırası ile bol yasaklı bir döneme giren Türkiye, 12 Eylül 1980 Harekâtı ile toplumu iyice silkeleyen bir başka sürece girmiştir.”⁷⁶ Tiyatro da bu gelişmelerden etkilenmiştir. 1970'li yıllarda görülen toplumsal içeriğin ağır bastığı oyunlar bu dönemde de büyük bir yer tutar. Önceki dönemde görülen kent yaşamı, kültürel değişimin kent ve aile hayatındaki etkilerini ele alan oyunlar bu dönemde de yazılmıştır.

Tarih, tarihî olaylar, tarihî kişiler tiyatro tarihi boyunca oyun yazarının temel malzeme kaynaklarından biri olmuştur. Yazarlar tarihi, hem malzeme hem de bugünü ve geçmişi sorgulamak için bir araç olarak kullanmışlardır. Tarihi malzeme olarak kullanma eğilimi 1970-1985 döneminde de baskındır. Tiyatro yazarının tarihe yönelik nedeni sadece geçmişi anmak, geçmişteki bir olayı ele almak değildir. Amaç, “tarihte

⁷³ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ö. NUTKU, (1999), s. 130-145.

⁷⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ö. NUTKU, (1985), s. 345-375.

⁷⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. S. ÇELENK, (1997), s. 152-174.

⁷⁶ Ö. NUTKU, (1999), s. 140.

bugünün ve bugünde tarihin yansımaları yakalayarak bir gelecek bilinci kazanmaktır.”⁷⁷
Çünkü gelecek kaygısı tarih bilinci edinmeyi gerekli kılmaktadır.⁷⁸

Tarihe yönelen yazarların kimisi kendi politik kimliğinin ve dünya görüşünün bir yansıması olarak bir sorunu ortaya koymak için tarihe yönelirken, kimisi ulusal kimlik arayışının bir sonucu olarak tarihe yönelmiştir.

1970’li yıllarda yazılan kimi oyunlarda da yakın tarih özellikle 12 Mart Muhtırasının ardından yaşananlar ele alınmıştır. 1980’li yıllarda da 12 Martı 12 Eylül ile buluşturan, her iki dönemle de hesaplaşan oyunlar yazılmıştır. Bu oyunlar toplumsal içeriğin ağır bastığı oyunlar olarak da ele alınabilir.⁷⁹

1970’li yıllarda yazılan Osmanlı tarihi dışında yakın tarih ve özellikle 12 Mart dönemi ve ardından yaşananlar ele alan Adalet Ağaoğlu’nun *Kendini Yazan Şarkı*, Uğur Mumcu’nun *Sakıncalı Piyade*, Necati Cumalı’nın *Yürüyen Geceyi Dinle*, Cengiz Gündoğdu’nun *Karar 71*, Macit Koper’in *Sabotaj Oyunu*, Oben Güney’in *Gençlerin Suçu*, Reşat Gürel’in *Çelikten Damlayan Sular* adlı oyunları yakın tarihin sorgulandığı oyunlardır.

Konusunu 12 Mart döneminde yaşanan öğrenci olaylarından alan *Kendini Yazan Şarkı*⁸⁰, 1971 yılında yazılmıştır. İki perdeden oluşan ve “12 Mart sonrası gençlik hareketlerinde iki gencin olaylara katılmaları, aranmaları, gizlenmeleri ve yakalanmalarını”⁸¹ anlatan oyun, 12 Mart dönemindeki gençlik hareketlerine eleştirel bir yaklaşım getirerek bu hareketlerin çelişkisini de gözler önüne serer.⁸² Oyunda işlenen ana tema gençler ve aileleri arasındaki iletişimsizlik ve değer çatışmasıdır.

Vak’a zamanı 1970, anlatma zamanı 1971 olan oyun, çok yakın bir geçmişte yaşanan olayları gündeme getirerek dönemi sorgulamaktadır. Olaylar Alanya’nın Yeşilköy köyünde bir evde geçmektedir. Dokuz kişiden oluşan şahıs kadrosunda 12 mart döneminde öğrenci olan Halil, arkadaşı Erol, annesi Munise ve dedesi Domdom

⁷⁷ S. ÇELENK, (1997), s.152.

⁷⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Salçun SÖRGÜT, *Tarih Bilinci ve Edebiyat Bilimi*, Dayanışma Yayınları, Ankara, 1982.

⁷⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ayşegül YÜKSEL, “1960’lardan İki binlere: Tiyatro Edebiyatımıza Katkılar”, *Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı*, Edebiyatçılar Derneği Yayını, Ankara, 1998, s. 340-350.

⁸⁰ Adalet AĞAOĞLU, “Kendini Yazan Şarkı”, *Toplu Oyunlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 347-431

⁸¹ İnci ENGİNÜN, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s. 202.

⁸² Ö. Nutku, (1985), s. 370-373; Ö. Nutku, (1999), s. 128

Ali vak'ının ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır. Oyun dili sadedir. Oyundaki realist mekân tasvirleri dikkat çeken bir özelliktir. Oyunda dikkat çeken bir başka özellik ise şahısların yaşadıkları yere ve kültür düzeylerine göre konuşmalarındır. Bu da oyundaki realist tavrın bir göstergesidir. Oyunda ninni, beddua, türkü gibi folklorik ürünlerden faydalanılmıştır.

1970 döneminin en ilginç ve keskin toplumsal taşlamalarından biri olan *Sakıncalı Piyade*⁸³ Uğur Mumcu'nun aynı adlı kitabından sahneye aktarılmıştır. Oyun, "hem bir siyasal ortamın hem de bu ortamda çeşitli görevlerde bulunan kişilerin eleştirisidir."⁸⁴ Yaşanmış deneyimlerle 12 Mart döneminin mahkemelerini, cezaevlerini, olaylarını kısa öykülerle anlatan eserde yazarın sözcüsü durumunda olan bir anlatıcı vardır. Bu anlatıcı kendisi de bir "sakıncalı" olarak 12 Mart döneminde yargılanan, cezaevinde yatan Uğur Mumcu'dan başkası değildir. Mumcu 12 Mart hukukunun çarpık mantığını alaycı bir üslûpla dikkatlere sunar.⁸⁵ Aynı adlı kitapta yer alan olaylar oyuna birer tablo olarak aktarılmıştır. Eser böyle yirmiyi aşkın tablodan oluşmaktadır. Birbirinden bağımsız olan bu olaylarla bir dönemin eleştirisi yapılmaktadır. 12 Mart döneminin hakimleri, savcılar, avukatları, sanıkları, mahkumları, öğretim üyeleri eserin şahıs kadrosunu; mahkemeleri ve cezaevleri ise mekânını oluşturmaktadır.

Konusunu 12 Mart döneminde yaşanan öğrenci olaylarından alan *Çelikten Damlayan Sular*⁸⁶ adlı oyun tamamıyla ideolojiye dayanmaktadır. Yazar oyunun konusunu "12 Mart öncesi Türk'ün son ve ebedî bağımsızlık kalesine uzanan hain eller ve tutsak zihinlerle. Büyük Türk ülküsüne gönül verenlerin mücadelesi" olarak ifade eder.⁸⁷

O dönemin üniversite öğrencileri arasındaki çatışmalara dayanan oyunda iki karşı görüşü savunan öğrenciler mücadele hâlinindedir. Oyunun ana teması Türk

⁸³ Uğur Mumcu, *Sakıncalı Piyade*, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayını, Ankara, 1997, 105 s.

⁸⁴ Ö. Nutku, (1985), s. 374

⁸⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ayşegül YÜKSEL, "Sakıncalı Piyade", *Sahnedeki İzdüşümler (1975-2000)*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2000, s.60-65.

Yüksel, (2000), 60-61

⁸⁶ Reşat GÜREL, *Çelikten Damlayan Sular*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara, 1978, s. 85-128. (Oyun Hasan Kallıncı'nın "Düşünme Odası" adlı oyunuyla birlikte basılmıştır.)

⁸⁷ s. 89.

milliyetçiliğidir. Oyunun adı da ana temayla alâkalıdır. Yazar bu durumu şöyle ifade eder:

Çelik belki de dünyada Türk için var edilmiştir. Tanrının kutlu milletine bir armağandır. Ergenekon'dan çıkışta o, ülkeler fetheden çifte su verilmiş pusatlarda o vardır. Asırlarca en iyi Türk'ün elinde işlenen çelik, "Çelikten Damlayan Sular"da Türk'ün iradesi, ruhu, büyük ülküsü hatta kendisidir. Eşsiz kahramanlıklar destanlaştıkça bu çelik hep kanla sulanmıştır. Türklüğün yücelmesi uğruna dökülen her damla kan ona yeni bir ruh, yeni bir güç vermiştir. Devlet-i Ebed, Müddet fikrinin gücü de buradan gelmektedir.⁸⁸

Oyunda anlatılan olaylar 1970 yılında geçmektedir. Oyunun anlatma zamanı ise 1978'dir. Çok yakın bir geçmişteki olaylar anlatma zamanına taşınarak o dönemde de yaşanan benzer olaylarla ilgi kurulmak istenmiştir. Yazar, millî kültürümüze bağlı dinamik bir tiyatro geleneğini kurmak için "*Türk için, Türk'e göre, Türk tarafında*" prensibiyle yürütülecek harekete örnek bir eser meydana getirmiştir.⁸⁹

Oyunda anlatılan olayların mekânı Ankara'daki üniversite binaları, öğrenci yurtları ve kantinlerdir.

Oyunun şahıs kadrosu on beş kişiden oluşmaktadır. Şahıs kadrosunda yer alan ve vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan Süleyman Özmen, Yusuf İmamoğlu, Ertuğrul Dursun Özkuzu gerçekten yaşamış ve oyunun yazıldığı dönemde hayatta olan kişilerdir. Oyun ideolojiye dayandığı için olaylar tek yönlü yansıtılmış, kişiler idealize edilmiştir. Oyun bu yönüyle belgesel oyun olarak nitelenebilir.⁹⁰

Üç perdeden oluşan oyun sade bir dille kaleme alınmıştır. Oyun içinde Arif Nihat Asya'nın Mehmet Akif Ersoy'un ve Yusuf Niyazi Gençosmanoğlu'nun şiirleri yer alır.

Oyun Töre-Devlet Yayinevi'nin düzenlediği Suat Taşer Tiyatro Yarışması'nda 3. mansiyon ödülünü almıştır.

12 Mart dönemiyle ilgili oyunlardan bir diğeri de Necati Cumalı'nın *Yürüyen Geceyi Dinle*⁹¹ adlı oyunudur. Yazarın 12 Mart dönemini yansıtmayı amaçladığı oyunda

⁸⁸ s. GÜREL, 89.

⁸⁹ bk. GÜREL, s. 91-92.

⁹⁰ bk. GÜREL, s. 90.

⁹¹ Necati Cumalı, "Yürüyen Geceyi Dinle", *Bütün Oyunları 2*, Tekin Yayinevi, Ankara, 1983, s. 98-198.

yasal yollardan ayrılmamış solcu bir yazarın tutuklanacağı gece evine sığınan eylemci bir genç ile hesaplaşırken kendini de sorgulaması anlatılmaktadır.⁹²

Anarşi ortamında aileleri nasıl etkilediğinin de anlatıldığı oyunda yazar, bir fikri savunmak için silahlı çatışmaya giren insanların huzuru bozmaktan başka bir şey yapmadıklarını sergileyerek kalem ile mücadelenin yolunu gösterir. Mücadelede akıl ve sağduyu tercih edilir. Oyunun şahısları da bu temayı ortaya koyacak şekilde mücadelede kalemi ve silahı seçen kişilerdir.

Baştan sona Erkek ile Delikanlı arasındaki fikir çatışması ve Erkek'in iç hesaplaşması üzerine kurulu olan oyunun şahıs karosu dört kişiden oluşmaktadır. Erkek olarak tanıtılan şahıs ile yazar arasında bir ilişki vardır. Erkek, oyunda yazarın sözünü emanet ettiği şahıstır.⁹³ Oyunun vak'a zamanı 1970, anlatma zamanı 1983'tür. Yakın geçmişte yaşanan olaylarla dönemin eleştirisi yapılmaktadır. Oyunun mekânı orta halli bir aydının evidir. İki bölümden oluşan oyun, sade bir dille kaleme alınmıştır.

1971-1985 yılları arasındaki dönemde yazarlar, mitolojiden, İslâmiyet Öncesi Türk Tarihinden, Türk-İslâm tarihinden, Osmanlı tarihinden, Millî Mücadele'den seçtikleri konularla insanı, insan gerçeklerini yansıtmayı, geçmiş ile günümüz arasında bağ kurmayı amaçlamışlardır. Bu dönemde tarihî oyun sayısındaki artışı Semih Çelenk, "kimi yazarların dönemin en baskın eğilimi olan güncelliğin yıpratıcılığından kaçarak perspektiflerini genişletme çabası" na dayandırır.⁹⁴

1961 Anayasasının doğurduğu özgürlük ortamı oyun yazarlarını da olumlu yönde etkilemiş, anlatmak istediklerini rahatça ifade edebilme imkânını bulmuşlardır. Ancak 70'li ve 80'li yıllar da ortaya çıkan baskı ve yasaklar nedeniyle bir başka eğilim ortaya çıkmıştır. Bu eğilim tiyatro alanındaki baskıcı yaklaşımlardan kurtulmak için kendi ülke fonunda anlatamayacağı olayları başka bir ülkenin ve zamanın fonunda anlatmaktadır.⁹⁵

Tarihe yönelinerek güncel sorunlara göndermeler yapılmıştır. 12 Mart ve 12 Eylül sonrası yazarlar baskı ve yasaklamalar nedeniyle güncel sorunları ele almak

⁹² Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Metin AND, *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, y.y.y., 1983, s. 596.

⁹³ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Songül TAŞ, *Necati Cumalı ve Oyunları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 190-194

⁹⁴ S. ÇELENK, (1997), s. 174.

⁹⁵ Semih Çelenk bu tür oyunları sansürün, baskının getirdiği kısıtlamalara karşı geliştirilmiş alternatif bir tür olarak görmektedir. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. S. ÇELENK, (1997), s. 153-154, 160-165; Sevdâ ŞENER, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Tiyatrosu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, y.y.y., 1998, s. 219.

yerine tarihe, tarihî olaylara, tarihî kişilere, mitolojiye yönelmişlerdir.⁹⁶ Özellikle Cumhuriyet Döneminde ulusallaşma süreciyle birlikte hız kazanan Anadolu uygarlıklarına sahip çıkma anlayışı mitolojinin, sanatın, tiyatronun malzemesi olarak ele alınmasına yol açmıştır. Mitolojiye yönelen yazarlar insanlığa ait bir sorunu uzak bir bakış açısıyla ele almışlar; tarihteki gibi somut veriler olmadığı için de tarihin kısıtlayıcılığından kurtulmuşlardır. Mitoloji ile simgesel bir anlatımda ortaya konulmuştur.⁹⁷ Bu dönemde mitolojiye yönelen, mitolojiden yola çıkarak oyun yazarların başında gelen en önemli isim Güngör Dilmen'dir. Dilmen'in bu dönemde tamamen Anadolu kaynaklı mitolojilere dayanarak yazdığı *Ben Anadolu* değişik kurgusuyla dikkati çeken bir oyundur.

1970-1985 döneminde yazılan tarihî oyunlar içerisinde Osmanlı tarihine ait oyunlar büyük bir yer teşkil eder. Yazarlar, kimlik arayışının bir sonucu olarak ya da geçmişle hesaplaşmak, tarihteki taşları yerli yerine oturtmak için Osmanlı tarihindeki olay ve kişilere yönelmişler, kişi ve olayları günümüz açısından yeniden değerlendirme yolunu seçmişlerdir.⁹⁸ Tarihî oyunlara çağdaş anlamını veren de budur. Geçmişten alınan malzeme ile bugün adına pay çıkarabilecek bir yaklaşımla günümüze getirebilmek ya da bir çağrışım yapmaya olanak sağlamak amacıyla tarihe yönelinmelidir.⁹⁹ Osmanlı tarihine yönelen yazarlar genellikle Osmanlı'nın yıkılışına, saray çevresini saran kötü niyetli kişilerin entrikalarının yol açtığı, iyi niyetli idarecilerin, namuslu yöneticilerin nasıl yok edildiği ve bunların imparatorluğun çökmesine neden olduğunu anlatılarak tarihi sorgulanmışlardır.¹⁰⁰ Yazarların Osmanlı tarihine ve saray entrikalarına yönelmelerinde tarihle hesaplaşma, tarihi sorgulama gibi nedenlerin etkili olmasının yanı sıra Osmanlı döneminin tarihsel ve dramatik malzeme açısından yoğun ve ilgi çekici olması da bu yönelimde etkilidir.¹⁰¹ Bu dönemde tarih, özellikle Osmanlı tarihi, güncel olaylara ışık tutacak şekilde ele alınmış, geçmişte yaşanan olaylarla günümüzde yaşananlar arasındaki benzerliklere dikkat çekilmiştir. Bu

⁹⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Zerrin Akdenizli ÇELENK, *1980-1990 Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu'nda Oyun Yazarlığında Görülen Eğilimler ve Kaynakları*, (Basılmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne Sanatları Anasanat Dalı), İzmir, 1999, s.279.

⁹⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Semih ÇELENK, *Türk-Mitolojya İlişkileri ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu'nda Mitolojik Konulu Oyunlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne ve Görüntü Sanatları Anabilim Dalı), İZMİR, 1991, s.34-38; 85-86.

⁹⁸ bk. S. ÇELENK, (1997), s. 154.

⁹⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. H. NUTKU, (1987), C.2, s. 49-50.

¹⁰⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. S. ÇELENK, (1997), s. 160.

¹⁰¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Z. ÇELENK, (1999), s. 341.

konuda en başarılı yazarlar Turan Oflazoğlu, Orhan Asena ve Turgut Özakman'dır. Osmanlı tarihindeki kişileri ele alan oyunlarda kişiler aşkları, görevleri, özlemleri, tutkuları, öfkeleri, zayıflıklarıyla ortaya konmuş, geçmişte saray yaşantısı ile bütünleşen siyasal ve toplumsal düzende, düzen-birey, iktidar-birey ilişkisiyle bugünün değerleri ortaya konulmak istenmiştir.¹⁰²

Turan Oflazoğlu bu dönemde ve bu dönemden sonra yazdığı oyunlarında Osmanlı Tarihini masaya yatırarak hainlerin ve kahramanların altını çizmiştir. Kösem Sultan, Genç Osman, Bizans Düştü-Fatih, III. Selim adlı oyunları bu amaçla ortaya konmuştur. Orhan Asena da aynı amaçla *İlk Yıllar* ve *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe* ve adlı oyunları yazmıştır. Bu oyunlarda ele alınan kişilerin ruhsal durumlarına, iç çatışmalarına da önem verilmiştir. Asena'nın adalet mekanizmasını sorguladığı *Yıldız Yargılanması* adlı oyunu da geçmiş ile günümüz arasında ilişki kuran dikkat çekici bir oyundur.

Turgut Özakman bu dönemde tarihe yönelen bir yazar olarak kendine özgü üslûbu ile dikkat çeker. Tarihe ironik bir şekilde yaklaşan Özakman oyunlarına kattığı gülmece öğeleri ile de dikkat çeken bir yazardır. 1982 Anayasasının yarattığı güncel tartışmalardan yola çıkarak yazdığı *Resimli Osmanlı Tarihi* adlı oyunu güldürürken düşündüren, taşlamaya yönelik mizahî bir oyundur.

Tarihî oyunlar içinde, tarih içinde toplum tarafından tanınan ünlü kişileri ele alan, Özdemir Nutku'nun "biyografik tarihsel oyun"¹⁰³ olarak tanımladığı oyunlar önemli bir yer tutar. Geçmişe duyulan özlem, geçmişte yaşamış kişilerin, fikir adamlarının, sanatçıların hayatını tiyatro oyunları biçiminde ele alma şeklinde ortaya çıkmıştır. Recep Bilginer'in *Yumus Emre* adlı oyunu, Mehmet Akan'ın *Hikâye-i Mahmud Bedreddin* adlı oyunu, Güngör Dilmen'in *Hasan Sabbah* adlı oyunu bu tanımlamaya uyan başlıca oyunlardır. Bu tür oyunlar yazan yazarlardan Fazıl Hayati Çorbacioğlu Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme döneminden iki kişiyi (Mimar Sinan ve Barbaros Hayrettin) ele alarak o dönemin ihtişamını canlandırmak istemiştir.

104

Millî Mücadele'yi konu alan oyunlar da bu dönem de geniş yer tutar. Oyun yazarları Millî Mücadele'yi ve Cumhuriyet'i ortaya çıkaran değerlerin ortadan

¹⁰² Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Z. ÇELENK, (1999), s.340-341.

¹⁰³ Bk. Ö. NUTKU, (1985), s. 360.

¹⁰⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. ŞENER, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Tiyatrosu*, s. 284.

kalkmasına tepki olarak toplumun hafızasını tazelemek, millî bilinci güçlendirmek amacıyla bu konuda oyunlar yazarak toplumun geçmişte yaşadıklarını bir kez daha anımsatmak istemişlerdir.¹⁰⁵ 1973 yılının Cumhuriyet'in 50. yılı, 1981 yılının da Atatürk'ün doğumunun 100. yılı olması Millî Mücadele'yi, Cumhuriyet'i, Atatürk'ü ve devrimleri ele alan oyunların yazılmasında etkili olmuştur. Millî Mücadele'yi ve bunu izleyen devrimleri ele alan oyunlar da sadece Türk kahramanlığının gösterilmesiyle yetinilmemiş, İstanbul'un işbirlikçi, yozlaşmış çevresi ile Anadolu'nun ülkücü, vatansever insanları arasındaki tezat da dikkatlere sunulmuştur.¹⁰⁶ Orhan Asena'nın *16 Mart 1920*, Özdemir Nutku'nun *Söylev* ve Ali Yücel'in *Manda* adlı oyunları bu anlamda ilk akla gelen oyunlardır.

Bu dönemde tarihî oyun yazarlarında görülen bir başka eğilim de bazı tarihî romanların sahnelenmesini sağlamak amacıyla tiyatroya uyarlama eğilimidir. Kemal Bekir'in *Düşüş* adlı oyunu, Tuncer Cücenoglu'nun *Biga-1920* ve Ayşe Şasa'nın Kemal Tahir'in aynı adlı romanından uyarladığı *Yorgun Savaşçı* adlı oyunu bu türde ortaya konulan oyunlardır.

Bu dönem de iki tane de belgesel oyun yazılmıştır. Bunlardan biri Ergin Orbey'in Millî Mücadele'yi basındaki belgeler aracılığıyla anlattığı *Kurtuluş Savaşından Belgeler* adlı oyunu ile Özdemir Nutku'nun Atatürk'ün Nutuk'undan sahneye uyarladığı *Söylev* adlı oyunudur.

Bu dönemde yazılan tarihî oyunlarda dikkatimizi çeken bir başka nokta da Selçuklu Tarihine yönelmedir. 1971 yılının Malazgirt Zaferinin 900. yıldönümü olması nedeniyle Malazgirt Zaferi'ni ve Alp Arslan'ı konu alan birçok oyun yazılmış, bu eğilim ilerki yıllarda da devam etmiştir.

1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtı da tiyatro oyunlarında işlenmiş, vatan sevgisini, Rum mezalimini anlatan birçok oyun yazılmıştır.

1970'li yıllarda belli ideolojileri öven veya yeren oyunlar da yazılmıştır. Tamamen ideolojiye dayanan bu oyunlar da daha çok Türkiye dışında yaşayan Türkler ve yaşadıkları vasıtasıyla dolaylı yoldan göndermelerde bulunulmuştur. Yazıldıkları dönemde aynı ideolojileri benimseyen, bu ideolojilere hizmet eden şahıslar tarafından sahnelenmişlerdir. Remzi ÖZÇELİK'in *Bekleyenler*, Hasan Nail CANAT'ın *Moskof*

¹⁰⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. S. ÇELENK, (1997), s. 165.

¹⁰⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. AND, (1983), s. 466-467.

Sehpası, Yetik KALEM'in *Son Söz*, İbrahim KALKAN'ın *Kızıl Azap*, Mehmet TOPAL'ın *Çırpınırdı Karadeniz* adlı oyunları tiyatro edebiyatına katkıda bulunmayan, tiyatro tarihlerinde adları yer almayan, ideolojiye dayalı oyunlardır.

Bulgaristan'da Türk azınlığa yapılan zulmü anlatan *Bekleyenler*¹⁰⁷ adlı oyun konusunu II.Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan'da yaşanan olaylardan almıştır. Bu dönemde Batı Trakyalı Türk erkekleri Sibiryaya sürülmüş veya katledilmiştir. Bu Türklerin eşleri ve kızları Bulgar askerlerinin hayvanî arzularına maruz kalmışlardır.

Oyunda Komünist Bulgarlar tarafından Sibiryaya sürülen bir Türk'ün karısıyla zorla evlenen Bulgar subay Ponyatevski, Halim ve Şamil isimindeki küçük çocuklara Halinkov ve Şamitrov isimlerini vererek Türklere düşman olma terbiyesi ile büyütülmüştür.

İdeolojik bir temele oturan oyunda komünizmin kucacağına düşen Bulgar Türklerinin çabaları bir aile dramı vasıtasıyla ortaya konulmuştur. Oyunun vak'a zamanı II.Dünya Savaşı yıllarıdır. Oyunun anlatma zamanı ise 1971'dir. Yakın bir geçmişte yaşanan olaylar anlatma zamanına taşınarak millî bir dava olan dış Türkler meselesine dikkat çekilmek istenmiştir. Oyunda anlatılan olayların mekânı Bulgaristan'dır. On bir kişilik bir şahıs kadrosuna sahip olan oyunda Bulgarlaştırma politikasının kurbanı olan Türklerin isimleri değiştirilir: Safiye Sofia, Halim Halinkov, Şamil Şamitrov olur. Subay Ponyatevski azılı bir Türk düşmanı, bir Bulgar milliyetçisidir. Oyun üç perde, yedi tabloda oluşmaktadır. Sade bir dille yazılmıştır. Komünizm karşıtı ifadeler sıkça geçer.

Hasan Nail CANAT'ın *Moskof Sehpası*¹⁰⁸ adlı oyununun ana teması komünizmle mücadeledir. Bu tema komünizm yanlısı Gizli Polis Teşkilâtı ve Kırımlı Türklerin kurduğu birlik arasındaki çatışma ile aktarılmıştır. Bu iki karşıt ideolojiyi savunan gruplardan Kırımlı Türkler mücadelelerinde din unsuru ve mukaddes sayılan değerler, ön plâna çıkarılırlar. Kırım'daki Türklerin içinde buldukları durum ve maruz kaldıkları işkenceler anlatılmıştır. Vak'a zamanı tam belirtilmeyen oyunun anlatma zamanı 1973'tür. Kırım'daki olaylar anlatma zamanın taşınarak o dönemde de

¹⁰⁷ Remzi ÖZÇELİK, *Bekleyenler*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1971, 82 s.

¹⁰⁸ Hasan Nail CANAT, *Moskof Sehpası*, Yayıncılık Matbaası, 1973, 71 s.

çatışmakta olan ideolojilere dikkat çekilmek istenmiş, belli ideolojilerin savunuculuğu yapılmıştır. Mekân Kırım'da Karasu adlı bir yerdir. On kişilik bir şahıs kadrosuna sahip olan oyunda şahıslar idealize edilmiş, belli ideolojileri savunan kişilerdir. Oyunda yer alan şahıslar üç gruptur: Türkler, Ruslar ve ihanet edenler. Oyun üç perde, dokuz tablodur; dili sadedir. Bu oyunun adı da teması ile ilgilidir. Türklerin maruz kaldıkları işkenceler sonrasında olanları, yani idamı, oyunun adında ifade edilmiştir. Oyunda temayı destekleyen üç şiir bulunmaktadır: Esir, Çırpınırdın Karadeniz, Şehit.

Konusunu 1970'li yıllarda Türkiye'de yaşanan siyasî olaylardan alan *Son Söz*¹⁰⁹, adlı oyun, tamamen siyasî ideolojiye dayanmaktadır. Vak'ası anlatma zamanında (1976) geçen oyunda on beş yıllık bir zaman dilimi içerisinde yaşanan olaylar anlatılır. Bu olayların mekânı Anadolu'da bir köy ve İstanbul'dur. Yirmi kişilik bir şahıs kadrosuna sahip olan oyunda kişiler belli düşüncelerin temsilcisi durumunda olup fazlasıyla idealize edilmişlerdir. Oyun, üç perde, beş sahneden oluşmaktadır. Üslubu özenli değildir. Köyde geçen olayların aktarıldığı kısımlarda kişilerin konuşmaları ağız özellikleri ile verilmiştir. Köy sorunlarına da değinilen oyunda Öztürkçe hareketine karşı söylemler de vardır.

Konusunu Kırım'da geçen olaylardan alan *Kızıl Azap*¹¹⁰ adlı oyun, komünizmle mücadele teması üzerine kuruludur. Oyunda Türklük bilinci, bayrağın anlamı ve önemi gibi yan temalar da ele alınmıştır. Kırımlı Türklerin kurdukları Kırım Türk Millî Mukavemet Teşkilâtı ile onların karşısında yer alan Stalin rejimi taraftarı Rusya Casusluk ve Sabotaj Teşkilâtı mensuplarının mücadelesi ve bu mücadele çerçevesinde Kırımlı Türklerin yaşadıkları olaylar anlatılır. Eserin vak'a zamanı 1941, anlatma zamanı 1978'dir. Başka bir yerde ve zamanda yaşanan benzer olaylar anlatma zamanındaki olaylar ile ilişkilendirilmiştir. Kırım'da 1940'lı yıllarda komünizm rejimiyle ezilen, işkenceye maruz kalan Türklerin durumu anlatma zamanına taşınarak o dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal ortama göndermeler yapılmıştır. Eserin mekânı Kırım'dır. Her perde Kırım'daki farklı mekânlarda geçmektedir. Mekânlar Rus teşkilatının başındaki Şef İşperin'in bürosu, Kırımlı bir Türk olan Abbas'ın evi ve zindandır. On üç kişilik bir şahıs kadrosuna sahip olan oyunda şahıslar

¹⁰⁹ Yetik KALEM, *Son Söz*, Sivas, 1976, 76

¹¹⁰ İbrahim KALKAN, *Kızıl Azap*, Arset Matbaacılık, İstanbul, 1978, 62 s.

belli düşüncelerin savunucusudurlar ve fazlasıyla idealize edilmişlerdir. Oyundaki şahıslar üç grupta incelenebilir. Türklük bilincine sahip olanlar, komünizm ve Stalin rejimi taraftarları ve ihanet eden insanlar. Üç perde, sekiz tablodan oluşan oyun, sade bir dille kaleme alınmıştır. Akıcı bir üslûba sahip değildir. Oyunun temasına işaret eden adı birçok defa tekrarlanmıştır.

Gaspıralı İsmail Bey'in ölümünden sonra, Kırım'da yaşanan olayları anlatan *Çırpınırdı Karadeniz*¹¹¹ adlı oyun, başta Kırım olmak üzere Rusya'da ve komünizmle mücadele eden Türk illerinde yaşanan olaylar anlatılır.

Oyun ideolojiye dayanmaktadır. Kırımlı Türkler ile komünist Ruslar arasındaki çatışma üzerine kurulmuştur. Kırım'ın Yafta, Gaspıra köyleriyle Sivastopol ve Bahçesaray illerindeki Türklerin hürriyet mücadelesi, Rusların zulümleri, vahşetleri gözler önüne serilmiştir. Türklerin hürriyet mücadelesini, Kırım'da yaşanan acı ve kanlı olaylarla dile getirmiştir. 1911'li yıllarda yaşanan olayların anlatma zamanı olan 1979'da taşınması tesadüf değildir. Aynı yıllarda buna benzer olaylar yaşanmakta, ideolojiler gündeme getirilmekte ve bu ideolojileri savunan gruplar çatışmaktadır. Oyunda anlatılan olayların mekânı Kırım'ın Yafta, Gaspıra köyleri ile Sivastopol ve Bahçesaray şehirleridir. Üç perde yirmi sahneden oluşan oyun sade bir dille yazılmıştır. Oyuna adını veren *Çırpınırdı Karadeniz* adlı şiir çırpınan Kırım Türklerinin durumunu ifade ettiği için oyun içinde birkaç defa zikredilmiştir. Rusları ve komünistleri ifade etmek için argo sayılabilecek kelimeler kullanılmıştır. Oyun on sekiz kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Şahıs kadrosu Müslüman Kırımlılar ve komünist Ruslar olarak iki gruba ayrılabilir. Kırımlı Türkler, ülkücü gençler olarak tanıtılmışlardır. Oyunda Türkler yüceltilmiş, Ruslar ve komünistler eleştirilmiş, özellikle din-komünizm çatışması dile getirilmiştir. Gaspıralı İsmail'in yolundan giden gençler sık sık ondan ve onun Türklüğe hizmetlerinden bahsetmektedirler.

Bu döneme ait olan, çeşitli kaynaklara adları geçen, yazıldıkları tarihlerde özel tiyatrolar tarafından sahnelenen bazı oyunlara bütün gayretlerimize rağmen ulaşamadık. Kitap hâlinde basılmayan bu oyunlardan Adnan GİZ'in *Ömür Satan Hüsam*

¹¹¹ Mehmet TOPAL, *Çırpınırdı Karadeniz*, Hedef Dergisi Yayınları, Elazığ, 1979, 55 s.

*Çelebi*¹¹²(1973) ve *Küçük Esmâ Sultan*¹¹³ (1974), Günsar TÜRKÖZ'ün *Hakan*¹¹⁴ adlı oyunları konusunu Osmanlı tarihinden; Fuat İŞHAN'ın *Kubilay*¹¹⁵ (1974), Erol TOY'un *İpteki*¹¹⁶ ve *İzmir'in İçinde* (1973), Kemal TAHİR'in romanından sahneye uyarlanan *Yorgun Savaşçı*¹¹⁷ (1977), Cengiz GÜNDOĞDU'mun *Sapak*¹¹⁸ (1978) ve *Lale ORALOĞLU'mun Yıl 1921*¹¹⁹ (1981) adlı oyunları konularını Millî Mücadele'den; Macir KOPER'in *Sabotaj Oyunu*¹²⁰ (1976), Cengiz GÜNDOĞDU'nun *Karar'71*¹²¹ (1977) ve Oben GÜNEY'in *Gençlerin Suçu* adlı oyunları konularını 12 Mart dönemi olaylarından almaktadır.

Yetmişli yıllarda tarihsel drama yönelen bu alanda en çok oyun yazanlardan biri olan Adnan Giz, *Ömür Satan Hüsam Çelebi* adlı oyununda Osmanlı İmparatorluğu'nun karışık dönemlerinden birini konu edinir. Oyun, 19. yüzyılın başlarında III. Selim'in tahttan indirilip IV. Mustafa ve II. Mahmut'un tahta çıkışını kapsayan 1807-1808 yılları arasında geçer.¹²² III. Selim Kabakçı Mustafa isyanı ve II. Mahmut'un tahta çıkışını kapsayan oyunda üç kağıtçı Hüsam Çelebi'nin kişilik değişimi dikkatlere sunulmuştur. Oyunda, "Osmanlı İmparatorluğu'nun en başıboş, en yozlaşmış devirleri; birbirini izleyen ihtilaller; yöneticilerin değişmesine rağmen toplumdaki sakatlıkların devam etmesi; her şeyini yitirmiş kişilerin canlarından, ömürlerinden başka satacak bir şeyleri olmaması; reformcu bir yöneticinin getirdiği coşkunkluk"¹²³ işlenmektedir. Yazar, oyunu Galata Kadısı tarafından mühürlenmiş "ömür satma" ile ilgili gerçek bir belgeden yola çıkarak yazmıştır.

Adnan Giz, 1974'te yazdığı *Küçük Esmâ Sultan* adlı oyunda kadın özgürlüğü için başkaldıran bir padişah kızının dramını ele almıştır. Kadın özgürlüğü için başkaldıran Esmâ Sultan kadının tutsaklığını ortadan kaldırmak için düşünen, mücadele

¹¹² *Ömür Satan Hüsam Çelebi*, İstanbul Şehir Tiyatroları'nda 1974'te oynanmıştır.

¹¹³ *Küçük Esmâ Sultan*, İstanbul Şehir Tiyatroları'nda 1974'te oynanmıştır.

¹¹⁴ *Hakan*, İstanbul Şehir Tiyatroları'nda 1974'te oynanmıştır.

¹¹⁵ *Kubilay*, İstanbul Şehir Tiyatroları'nda 1974'te oynanmıştır.

¹¹⁶ *İpteki*, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu'nda, 1973-1974 tiyatro sezonunda oynanmıştır.

¹¹⁷ *Yorgun Savaşçı*, İstanbul Şehir Tiyatroları'nda 1977'de oynanmıştır.

¹¹⁸ *Sapak* (Yanlış Kahraman diye de geçer), İstanbul Şehir Tiyatroları'nda 1978'de oynanmıştır.

¹¹⁹ *Yıl 1921*, Lale Oraloğlu Tiyatrosu'nda 1981'de oynanmıştır.

¹²⁰ *Sabotaj Oyunu*, Dostlar Tiyatrosu'nda 1976'da oynanmıştır.

¹²¹ *Karar'71*, İstanbul Şehir Tiyatroları'nda 1980'de oynanmıştır.

¹²² bk. Ö. NUTKU, (1985), s. 366.

¹²³ Zeynep ORAL, "Ömür Satan Hüsam Çelebi", *Milliyet Sanat*, S. 74, s. 12

eden, gözü pek bir kadındır.¹²⁴ I. Abdülhamit'in kızı olan Esmâ Sultan, saltanatın yalnız erkeklere tanınmasına karşın kadınlara da aynı hakkın tanınmasını kadın-erkek eşitliğini savunur.¹²⁵ Esmâ Sultan, III. Selim'in yerine kardeşi IV. Mustafa'nın geçmesini istemekte, bu yönde çalışmaktadır. Sonunda IV. Mustafa tahta geçer; ama tahta fazla kalamaz. Alemdar Mustafa Paşa İstanbul'a gelerek II. Mahmut'u tahta çıkarır. Ancak Esmâ Sultan mücadelesinde kararlıdır, bu mücadelesi II. Mahmut'un Mustafa'yı öldürtmesiyle son bulur.¹²⁶

II. Abdülhamit'in, oyun kişisi olarak ağır bastığı *Hakan* adlı oyunda Abdülhamit döneminin belirli bir dönemi yansıtılır. Günsar Türköz'ün tarihî olaylara dayanarak yazdığı oyunda Ali Suavi olayının da bir kesit yer alır.¹²⁷

Fuat İşhan'ın konusunu Millî Mücadele sonrası ortaya çıkan olaylardan alan Kubilay adlı oyunu, 1930 yılında İzmir'in Menemen ilçesinde gericilerin isyanını bastırmaya çalışırken öldürülen genç bir öğretmeni, Kubilay'ı anlatmaktadır. Kubilay'ın kişiliğinde Kubilay olayından önceki durum, Menemenlilerin inkılâplar hakkındaki düşünce ve tepkileri dikkatlere sunulmuştur. Oyunda Anadolu'ya aydınlanmayı getirmeye çalışan yenilikçi insanlarla karanlığı, gericiliği savunanlar arasındaki çatışma verilmiştir.

Cumhuriyet'in 50. yılı için yazılan oyun koro bölümleriyle hamasî bir nitelik kazanmıştır.¹²⁸

Erol Toy'un konusunu Millî Mücadele'den alan *İpteki* adlı oyun konusunu 1920 yılında, işgal altındaki İstanbul'da geçen olaylardan almaktadır. İşgal altındaki İstanbul'da sırtını işgal ordularına dayamış Vahdettin güçleri ile İstanbul'u bu durumdan kurtarmak isteyen Mustafa Kemal güçleri arasındaki çatışmayı işleyen oyunda vatan hainliği ve vatanseverlik kavramlarının değişkenliği ve göreceliği tartışılmaktadır.¹²⁹

¹²⁴ bk. Ö. NUTKU, (1999), s. 131.

¹²⁵ bk. AND, (1983), s. 583.

¹²⁶ bk. S. ÇELENK, (1997), s. 158.

¹²⁷ bk. Ö. NUTKU, (1985), s. 367; bk. AND, (1983), s. 584.

¹²⁸ bk. AND, (1983), s. 576; S. ÇELENK, (1997), s. 167.

¹²⁹ bk. AND, (1983), s. 576; bk. Ö. NUTKU, (1999), s. 137; bk. S. ÇELENK, (1997), s. 167.

1970-1985 yılları arasındaki dönemde roman ve hikâyeden tiyatroya aktarılan oyunlardan biridir. Konusunu Millî Mücadele Döneminde yaşanan olaylardan alan *Yorgun Savaşçı* adlı oyunda İttihat ve Terakki eleştirisi yapılmıştır. Ayşe Şasa tarafından Kemal Tahir'in aynı adı taşıyan romanından sahneye uyarlanmıştır. Üç bölümden oluşan oyunda, art arda cephelerde savaşmış bir yorgun savaşçının kişiliği ve çevresi yansıtılmıştır.¹³⁰

Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı*'sındaki atmosferi anımsatan *Sapak* adlı oyunda Millî Mücadele sonrası ortam ile genç Cumhuriyeti daha başlarda saptırmaya çalışanlar ele alınmıştır. Millî Mücadele'den sonraki durumu ele alan oyunda Cengiz Gündoğdu, genç rejimi ilkelerinden saptırmaya çalışanların maskelerini düşürür. İzmir İktisat Kongresini izleyen yıllarda Cumhuriyet'in ekonomi politikasının yozlaştırıldığı, vurgunculuk, eşraf fırsatçılığı, ticaret kesimi Mustafa Kemal'in ilkelerini sürdürmek isteyen topçu yüzbaşısı Gazi Necati'nin ekseninde anlatılır.¹³¹

Lale Oraloğlu, konusunu Millî Mücadele'den alan ve işgal altındaki İstanbul'da geçen *Yıl 1921* adlı oyunda babasını ve eşini Çanakkale'de kaybetmiş bir doktor kadının Fransızlara karşı verdiği mücadele anlatılmaktadır.¹³²

Macit Koper, *Sabotaj Oyunu* adlı oyununda 12 Mart dönemi ve o dönem ortamıyla ilgili olan oyun 12 Mart faşizminin getirdiği sabotaj olaylarını ele almış, yangınla ilgili sabotaj olayları konu edinmiştir. 12 Mart döneminde gerçekleşen Kültür Sarayı, Marmara Sirkeci vapuru yangınlarıyla ilgili olarak açılan ve birçok aydınının da suçlandığı Sabotaj Davası adlı siyasî kovuşturmalar ve dava ekseninde, 12 Mart'ı sorgulayan bir oyundur. Tarihsel bir süreç içinde yakın bir dönemi ele alınan oyun, yakın tarihi sorgulayan belgesel bir oyun niteliğindedir.¹³³

¹³⁰ bk. Ö. NUTKU, (1985), s. 372.

¹³¹ bk. AND, (1983), s. 576; bk. Ö. NUTKU, (1999), s. 138.

¹³² bk. AND, (1983), s. 576.

¹³³ bk. S. ÇELENK, (1997), s. 171; bk. Hülya NUTKU, "Sabotaj Olayı", *Eleştirmen Gözüyle Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatro Eleştirisi (1960-1990)*, C. 2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 107-109.

Cengiz Gündoğdu'nun 1978'de yazdığı *Karar'71* adlı oyun 12 Mart olayları ile ilgilidir. Toplum düzeni içindeki sorunlarını işleyen oyun bir sanayici ile solcu bir emekli subay ekseninde 12 Mart sorgulanmıştır.

Yazar oyununda tarihsel süreç içinde devrimci mücadelenin farklı anlarından çarpıcı kesitleri ardı ardına dizerek bir panorama oluşturmaya çalışmıştır.¹³⁴

Oben Güney'in 1978'de yazdığı *Gençlerin Suçu* adlı oyun 12 Mart dönemi olayları ile ilgilidir. *Karar'71*'e benzer. Toplum düzeni içindeki sorunların ele alındığı oyunda yazar, toplumsal ve siyasal çalkantılar içinde asıl suçluları araştırır.¹³⁵

¹³⁴ bk. AND, (1983), s. 596; bk. Ö.NUTKU, (1999), s. 138; bk. S. ÇELENK, (1997), s. 171; bk. Orhan BARLAS, "Karar' 71 ", *Milliyet Sanat*, S. 354, s. 104.

¹³⁵ bk. Ö. NUTKU, (1999), s. 136.

İKİNCİ BÖLÜM

METİN TAHLİLLERİ

OĞUZ HAN¹

Özet

Kara Han'ın eşi Ay Kağan Han bir erkek çocuk dünyaya getirir. Kara Han çok güzel olan oğlunun doğumunu hayırlı bir alâmet sayar. Oğlan, olağanüstü özellikler gösterir. Bir kere bir süt emer, sonra çiğ et ve şarap ister. Hemen büyür, yürür. Adı konulacağı zaman “*Benim adım Oğuz'dur*” der. Çok çabuk büyüyen Oğuz, yedi gün ortadan kaybolur. Kendisini merak eden annesine dönüşte ormandaki canavarı öldürdüğünü söyler ve nasıl öldürdüğünü anlatır. Annesi ona dua eder. Oğuz, bir gün ormanda gezerken olağanüstü bir şey olur. Gökten yere mavi bir ışık iner. Işık peri gibi bir kız haline dönüşür. Oğuz şaşırır, kız ona gülümser. Oğuz, kıza kim olduğunu ve nereden geldiğini sorar. Kız, onun bahadırlığını duyup ona eş olmak için gökten geldiğini söyler. Oğuz, Gökızı alıp obasına götürüp ona toy vereceğini ve ondan üç oğlan istediğini söyler. Oğullarının adları Gün , Ay ve Yıldız olacaktır. Oğuz, yine bir gün ormanda gezerken olağanüstü bir durumla yine karşılaşır. Bir ağacın dibinde, toprağın içinden gümüş gibi bir ışık çıkar. Yavaş yavaş kovuğa doğru yükselir. Oğuz, bu gördükleri karşısında şaşırır. Işık yukarı doğru yükseldikçe simsiyah saçlı güneş kadar güzel bir kız olur. Oğuz kızın güzelliği karşısında büyülenir. Ona kim olduğunu ve nereden geldiğini sorar. Kız da dile gelerek onu sevdiğini ve eş olmak istediğini söyler. Oğuz, onu da alıp obasına götüreceğini, toy vereceğini, ondan da adları Gök, Dağ ve Deniz olacak üç oğul istediğini söyler.

Oğuz'un Gökızı ve Yerkız'dan altı oğlu olur. Oğulları büyümüş, Oğuz da Turan'a baş olmuştur. Altın Kağan, Oğuz Han'a bağlılığını göstermek için elçisiyle hediyeler yollar. Urum Kağan'da elçi göndermiştir. Ancak Oğuz Han'a meydan okumaktadır. Oğuz Han, Urum Kağan'ın üzerine gitmeye karar verir. Kırk gün geçer,

¹ Oğuz Han ile ilgili oyunlar daha önce tiyatro alanında yapılan yüksek lisans tezlerinde konusunu mitolojiden alan oyunlar içinde değerlendirilmiştir. bk. Semih ÇELENK, *Tiyatro-Mitolojya İlişkileri ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu'nda Mitolojik Konulu Oyunlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne Sanatları Anabilimi Dalı), İzmir, 1991; Fatma TAŞÇI, *Yaşamı, Sanat Anlayışı ve Oyunlarıyla Güngör Dilmen*, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne Sanatları), İzmir, 2001.

Oğuz Han, Urum Kağan'ın ilini bulamamıştır. Bir sabah çadırına bir ışık girer. Bir nur haline gelen ışığın içinden bir kurt çıkar ve Oğuz Kağan ile konuşur. Gökkurt'un peşinden giderek Urum Kağan'ın yurduna götürecektir. Oğuz Han ve ordusu Gökkurt'un peşinden giderek Urum Kağan'ın ilini bulurlar ve Urum Hanlığı'nı ele geçirirler. Bu sırada bir haberci gelerek Uruzbey Oğlu adlı bir beyliğin de Oğuz Han'ın kağanlığını kabul ettiğini belirtirler. Oğuz Han bu beyliğin beyini çağırır ve ona Saklap adını verir. Bu sırada Gökkurt gelir, Oğuz Han'a yine kılavuzluk edecektir. Onun kılavuzluğunda ilerleyen ilerleyen Oğuz Han ve beraberindekiler coşkun bir akıntının önünde durmak zorunda kalırlar. Oğuz Han çare düşünürken, erlerinden biri ağaçlardan sal yapıp geçmeyi önerir, Oğuz Kağan bunu kabul eder. Bu sırada Oğuz Han'ın atı çalınır. Oğuz Han, atının hemen bulunmasını emreder. Erlerinden biri atını bulacağını söyleyince Oğuz Han ona izin verir. Oğuz Han beklerken etrafı dolaşır. Duvarları altından, pencereleri gümüşten bir ev görür. Eve girmek ister, ama kapı kilitlidir. Erlerinden biri gelerek kapıyı açacağını söyler. Oğuz'da eğer kapıyı açarsa ona Kalaç adını vereceğini söyler. Oğuz Han'ın atı bulunmuştur. Oğuz Han atı bulana da Karluk adını verir. Gökkurt Oğuz Han'a koca ırmağı geçip yukarı gitmesini söyler. Gökkurt'u dinleyen Oğuz Han kendisine diş bileyenleri bir bir yola getirir, zaferler kazanır. Cüceret Hakanı ile savaşır, onu yener ve birçok ganimet ele geçirir. Ancak ganimet çoktur, götürecek yeteri kadar at, katır vb. yoktur. Erlerinden biri bunları taşımak için bir araç yapabileceğini söyler. Oğuz Han, ona izin verir. Çosun Bilig bir araç yapar ve adının Kağna olduğunu söyler. Oğuz Han ona da Kangaludur adını verir.

Yıllar geçer. Uluğ Türk gördüğü rüyayı Oğuz Han'a anlatır. Rüyasında doğudan batıya uçan altın bir yay bu dünyada eşi benzeri olmayan üç gümüş ok görmüştür. Oğuz Han, Uluğ Türk'ten bu rüyayı yorumlamasını ister. Uluğ Türk "*altın yay doğuları Türk İllerine katsın; üç gümüş ok batının illerine el atsın*" anlamına gelir, der. Oğuz Han, bunun üzerine oğullarını çağırır. Gün, Ay ve Yıldız'ı doğuya; Gök, Dağ ve Deniz'i batıya gönderir. Oğuz Han, eşleri ve torunları ile otağında oğullarının dönüşünü beklemektedir. Doğuya giden Gün, Ay, Yıldız dönerler. Üç gümüş oku bulmuşlardır. Oğuz Han, üç gümüş oku küçük oğullarına verir. Kurultayı toplar, sağına Bozokları, soluna Üçokları alır, yirmi dört torununu da yanına çağırır. Oğuz Han, Göktanrı'ya borcunu ödediğini, artık oğullarının ve torunlarının yeni devletler kuracağını söyler.

Vak'a

Konusunu Oğuz Kağan Destanı'ndan alan² *Oğuz Han*³ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Kara Han'ın çok güzel bir oğlu olur. Bu oğlan olağanüstü özellikler göstererek kırk günde büyür, adının Oğuz olduğunu söyler.
- b) Oğuz, ormana giderek canavarı öldürür. Ama daha büyük işler yapacak, dünyayı bir Türk ili hâline getirecektir.
- c) Oğuz, ormandayken yere inen ışığın içinden çıkan ve ona eş olmak isteyen Gökkızı alıp obasına götürür ve ondan üç oğlan ister.
- d) Oğuz, ormandayken bir ağacın dibinden çıkarak kovuğuna yükselen ışığın içinden çıkan Yerkızı çıkar, o da Oğuz'a eş olmak ister. Oğuz, onu da obasına götürür ve ondan da üç oğlan ister.
- e) Oğuz'un altı oğlu büyür. Oğuz da dünyaya kağan olur.
- f) Altın Kağan onun kağanlığını kabul eder . Ancak Urum Kağan ona meydan okur. Oğuz Han, onun üzerine yürümeye karar verir.
- g) Oğuz Han, Urum Kağan'ın yurdunu bulamaz. Bir sabah çadırına bir ışık girer Bu ışıktan çıkan Gökkurt Oğuz Han'a Urum Kağan'ın yurdunu gösterecektir.
- h) Oğuz Han, Gökkurt'un önderliğinde ilerlemeye devam eder. Coşkun bir akıntının önünde dururlar. Gökkurt, Oğuz Han'a gideceği yönü tarif eder. Oğuz Han, onun kılavuzluğu ile düşmanlarını dize getirir.
- i) Cüceret Hakanı'nı yenen Oğuz Han, bir çok ganimet ele geçirir. Bu ganimetleri götürmek için erlerinden biri ilkel bir araç yapar.
- j) Yıllar geçer. Uluğ Türk bir rüya görür . Rüyasında gördüğü altın yay doğu illerini, üç gümüş ok batı illerini temsil etmektedir.
- k) Oğuz Han, altı oğlunu çağırır. Gün, Ay ve Yıldız'ı doğuya; Gök, Dağ ve Deniz'i batıya gönderir.

² Oğuz Kağan Destanı'nından konusunu alan diğer oyunlar şunlardır: Selahattin BATU, *Oğuzata* (1961); Vehbi Cem AŞKUN, *Oğuz Destanı* (1935). (Bu oyunla ilgili daha geniş bilgi için bk Mehmet KAYGANA, "1923-1940" Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Tiyatrolar, (Basılmanuş Yüksck Lisans Tezi, AKÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Afyon, 2002, s. 330-337.

³ Mehmet Faruk GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, İstanbul, 1971, 96 s.

- l) Oğuz Han, altı oğlunu çağırır. Gün, Ay ve Yıldız'ı doğuya; Gök, Dağ ve Deniz'i batıya gönderir.
- m) Oğuz'un oğulları dönerler. Oğuz kurultayı toplar. Oğullarını ve torunlarını yanına alıp Göktanı'ya borcunu ödediğini, artık oğullarının ve torunlarının yeni devletler kuracağını söyler.

Tema

Oyunun ana teması Türk cihan hâkimiyeti mefkûresidir. Ana temaya bağlı olarak ele alınan yan tema ise Türklüktür

Ana tema Oğuz Han vasıtasıyla aktarılmıştır:

KARA HAN

Bayrağının ucuna altın kurt başı taksın,
Dünyada dört bucakta ünlerini bıraksın!

....

Buyruğu bir denizden öbür denize varsın,
İlleri, doğulardan batılara kabarsın.

....

ULUĞ TÜRK

Doğulara, batıya buyruğu : “ Eğil! Olsun⁴

Bunları yapacak olan Oğuz'dur. Bu sözler Oğuz sayesinde gerçekleşecek Türk cihan hâkimiyeti mefkûresinin ifadesidir.

“Anam! Yarın, öbür gün çok şey umulan benden!

Bu güzel toprağıma, yurduma, tapacağım,

Dünyayı baştan başa TÜRK İLİ yapacağım!”⁵ sözleri de aynı

mefkûreyle alâkalıdır. Dünya, Türklerin ili olacaktır.

“ OĞUZ HAN

Tek baş oldum ben artık baştan başa Turan'a!

Bütün kağanlığıımı yurda yaymam günüdür.”⁶

Sözleri Türk illerinin Turan olduğunu, Oğuz'un da bütün Türklerin hakani olduğunun ifadesidir.

“Gökkubbe çadırımız

⁴ GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 7-8.

⁵ GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 23.

⁶ GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 41.

Güneş bayrağımızdır.”⁷ ifadesi Türklerin yurdunun sınırlarını ifade eder.Bu sınırlar cihan hâkimiyetinin gerçekleşmesiyle ulaşılabilecek sınırlardır.

Oğuz Han, oyunda bu mefkureyi gerçekleştirecek kişidir. Düzenlediği bir toyda yaptığı konuşma onun bu idealini ve bu idealinin nasıl gerçekleşeceğini ifade eder:

Ey Beyler, ey erenler! Ey yüce Türk boyları.
 Ey koskoca acunun siz koca soyları !
 Bilin ki ben sizlere olunca büyük hakan,
 Ellere alınmalı artık yay ile kalkan!
 Başlamalı acunda her yerde savaşımız,
 Her yerde kurtlar gibi gidip savaşaacağız!
 Atacağız gökkurtlar gibi göğe nâralar,
 Naramızdan kaçacak kuş, kartal, akbabalar !
 Öyle koca ordumuz olacak ki orada,
 Mızrağın binlercesi yükselince havada
 Onları gören düşman buna şaşır kalacak,
 Demirden bir orman, görmüş gibi olacak!
 Avlakta yürü gibi yürüyecek atımız,
 Dağı, taşı, her yeri bürüyecek atımız!
 Bambaşka denizlere varıp ulaşacağız,
 Kuzeyde bir ırmağa gidip kavuşacağız,
 Yurdu biz öylesine gepgeniş edeceğiz,
 Uzağa, daha...daha uzağa gideceğiz!
 Şu gökkubbede yurduma geniş çadır olacak,
 Güneş te bu kubbede dalgalanan bir bayrak⁸

Oğuz Han

Bilin ki bu yeryüzü Türk'ün tek devletidir.
 Oğuz Kağan da halkın kemiğidir, etidir,
 Yüce bir kağandır, insanlığın da bütün
 Kılıncı saygısını saygılardan en üstün!
 Bayrağımın altında topluyorum sizi ben,
 Ey dünya, öğmelidir beni hatta gökkubbeden!
 Bana hıyanet eden Türk'ün hainidir,
 Böyle hainin yeri toprak altı inidir!
 Bu buyruğum yayıldı acunun her iline,
 Dünya kağanı benim!...Bu, böylece biline!⁹

⁷ GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 54.

⁸ GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 45-46.

⁹ GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 47.

Yan tema olarak ele alınan Türklük ise Türk soyu, Türk ili şeklinde ele alınmıştır.

Türklerin soyu Nuh'a dayanmaktadır:

“ULUĞ TÜRK

Sen ey Nuh'un tek evladı,

YAFES'in TÜRK adlı oğlundan gelen soyun başbuğu”¹⁰ diyerek Oğuz Han'ın babasına hitap eder.

Oğuz Han, toylarda halka: “Ey yüce Türk boyları” diyerek seslenerek Türk'ü yüceltir.

Oğuz'dan türeyen Türk boyları ise Oğuz'un eşleri Gökkızı ve Yerkızı'ndan doğan oğullara dayanır.

Oğuz'un bir eşi gökten, bir eşi yerden olağanüstü bir biçimde ortaya çıkmıştır. Işığın içinden bu eşler vasıtasıyla Türk soyu kutsallaştırılmıştır. Türklerin ili Turan'dır.

Tanrı, Türk ulusuna kılavuzluk etsin diye Gökkurt'u göndermiştir.

“OĞUZ HAN

Kurt, Tanrı elçisidir. Kılavuzdur Kağana,

GÖKKURT

Ey Oğuz Han, ey Türk'e Tanrı'dan gelen hakan!”¹¹

Kurt, bu sözlerle Türk milletinin başına gelen hakanın Tanrı tarafından gönderildiğini ifade eder. Oğuz Han da “Tanrı'nın oğluyum!” diyerek Türk soyunun diğer soylardan üstün olduğunu ifade eder.

Oğuz Han oyunun sonunda:

“Oğullarla torunlar yeni devletler kursun,

TÜRK'ÜN BU DEVLETLERİ DÜNYA DURDUKÇA DURSUN!”¹²

diyerek kendinden sonra kurulacak devletlerin Türkler tarafından kurulacağını ve Türk soyuna dayanan bu devletlerin dünya döndükçe varolacağını ifade eder. Türklerin dünyada hâkim unsur durumunda olacağı da ifade edilmiştir.

¹⁰ GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 8.

¹¹ GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 61.

¹² GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 96.

Zaman

Oyunda anlatılan olaylar Oğuz Han'ın hayatını kapsayan üç farklı zaman diliminde gerçekleşir. Birinci perdede Oğuz doğar, büyür, canavarı öldürür, Gök kız ve Yerkız ile evlenir. Oğuz Han ikinci, üçüncü ve dördüncü perdede bir kağandır, idealini gerçekleştirmek için mücadele eder. Beşinci perde de ise yıllar geçmiştir, Oğuz Han, dediklerini yapmıştır, artık köşesine çekilme zamanı gelmiştir.

Oyunda zaman bakımından atlamalar vardır. Birinci perdenin birinci ve ikinci meclisi arasında kırk günlük bir zaman farkı vardır. Dördüncü perdenin üçüncü meclisi ile beşinci perdenin birinci meclisi arasında ise “ yıllar geçti” ile ifade edilen bir zaman farkı söz konusudur.

Oyunun anlatma zamanı 1971'dir. Yazar, bu oyunuyla Türklük bilinci aşılacak istemiştir.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı Oğuz Han'ın otağı ve Oğuz Han'ın seferler sırasında bulunduğu yerlerdir. (Orman, dağlık alan, karlı dağ gibi)

Meclislerin başında dekor tasvirleri vardır:

İki tarafı ormanlık bir alan. Arka tarafında bir göl uzanır. Ortada ön kıyıda ulu bir ağaç vardır. Yüz yıllık, bin yıllık ihtiyar bir ağaç... Yerde birkaç kök kolu... Bunların üstünde ve ağaç altı gövdesinde büyük bir çürük, yarık, bir koğuk vardır. Yine öteki genç ağaçların arasından dal güneş ışıkları, bir ok keskinliği ile yere ve göle vurur. Göl, arasına dalgalanır.¹³

Sahne başlığı altında yapılan bu dekorlardan bazılarında tasvir hâkimdir, bazıları ise oyunun sahnelenmesini kolaylaştıracak şekilde tarif edilmiştir:

Birinci mecliste geride bulunan otağın sahneye yakın getirilmesi: Ortada Oğuz Han'ın büyük altın tahtı. Tahta birkaç basamakla çıkılır. Ve taht altından dört aslan heykelin üzerine oturtulmuştur. Tahtın üzeri, ipekli Hind kumaşıyla örtülü bir döşekle süslüdür. Yerler ipek halılarla döşelidir. Sağında ve solunda küçük masalar ve iskemleler bulunur.¹⁴

Şahıs Kadrosu

Oyun kırk iki kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Oğuz Han vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıstır.

Diğer şahıslar: Karahan Oğuz'un babası; Ay Kağan Ana Oğuz'un annesidir. Gök kız ve Yerkızı Oğuz'un eşleridir. Gün han, Ay Han, Yıldız Han, Gök Han, Dağ

¹³ GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 30.

¹⁴ GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 48.

Han, Deniz Han Oğuz'un oğullarıdır. Uluğ Türk ise bilge bir kişidir, öğütleri altın küpe niteliğindedir.

Oğuz Han'ın yirmi dört torunu, beyler, komutanlar, ozanlar, kopuzcular, elçiler ve Oğuz'un erleri dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Oğuz Han: Oğuz doğuşunda olağanüstü güzellikte bir çocuktur:

ULUĞ TÜRK

Bir erkek çocuk bu ki baştan başa yüzü gök!

O gülen ağzı da ateş gibi kırmızı...

Güzel, tatlı dudaklar süslüyor bu ağzı!

Gözleri de al mı al!

Kara saçlar süslenen büyük başı da kara!¹⁵

Oğuz'un doğumu hayırlı bir alâmettir.

“ULUĞ TÜRK

Bu hal Türk ili için en büyük saadettir!”¹⁶

Oğuz doğumunda olduğu gibi büyürken de olağanüstü özellikler gösterir. Annesinden bir kere süt emer, bir daha emmez, çiğ et, şarap ister, tam kırk günde büyür, yürür. Adı konacakken “*Adım Oğuz'dur*” diye öne çıkar. Ayağı boğa ayağına benzer. Vücudu baştan aşağı tüydür. Göğsü ayı göğsü iriliğindedir. Alevden gözleri bir kor tanesidir.

Ben Oğuz KAĞAN bütün Uygur soyu Hanı'yım,

Yedi bucak illerin en yüce hakanıyım!

Dünyanın dört köşesi benim olsa gerektir,

Sizden istediğim şey: Bana boyun eğmektir!

Kim benim buyruğuma eğerse başlar eğer,

Onu dost bilirim ben... Gösteririm sevgiler!

Alırım seve seve onun hediyesini,

Bırakanım yükselsin özgürlüğün sesini!

Kim de o buyruğuma eğer kafa tutarsa.

Darmadağın ederim yurdunda her ne varsa!

Onu düşman sayarım kızarak yaptığına

Böyleleri ordumdan Tanrısına sığına!

Böylesini yok eder, kafasından asarım!¹⁷

¹⁵ GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 9-10.

¹⁶ GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 10.

¹⁷ GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 46-47.

Verdiği bir toyda bu konuşmayı yapan Oğuz Han kendini tanıtır, dostuna ve düşmanına nasıl davranacağını ifade eder.

“Adım OĞUZ’dur... Oğuz’dur benim adım,
Oğuz adı dünyayı saracak adım adım!..”¹⁸

diyen Oğuz, adını tüm dünyaya duyurmak, Türk hâkimiyeti kurmak için uğraşır..
Oğuz Han yıllar içinde bu mefkûreyi gerçekleştirir:

OĞUZ HAN

İşte yıllar da geçti...Günümüz bir bir doldu!

.....

Geçti bir ömür böyle... Sağa, sola bin akın!

O İtiller, o Don’lar Türk’e oldular yakın!

ULUĞ TÜRK

Sonra Gökkurt eninde indik TANKUT’a, HİND’e,

Anadolu içinden gezdik Şam’ın içinde!

O illeri de aldık, kattık yurt sınırına¹⁹

Oyunun sonunda “*Göktanrıya borcumu ödedim*” diyen Oğuz Han, yeni devletler kurma işini oğulları ve torunlarına bırakır.

Dil ve Üslûp

Oyun beş perde, on tablodan oluşmaktadır. Oyun manzumdur. 7+7=14’lü hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Sade bir dille yazılan eserde Türk mitolojisine ait unsurlar önemli yer tutar. Kırk gün, yedi gece gibi sayı motifleri, Demirkazık, Gökkurt, ışık vb.

“OĞUZ HAN

Bir peri mi? Alnı da parlıyor bak!

Göklerde Demirkazık böyle parıldar ancak!”²⁰

Burada geçen Demirkazık Türk mitolojisinde kutup yıldızına kadar uzanan büyük ağaçtır.

Oğuz Han’a yol gösteren Gökkurt da Türk mitolojisine ait çok önemli bir unsurdur. Gök diye nitelemesi Göktanrı inancıyla ilgilidir. Gök rengi kutsaldır ve Tanrı’nın bir sembolüdür.

¹⁸ GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 14.

¹⁹ GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 86.

²⁰ GÜRTUNCA, *Oğuz Han*, s. 26

Oğuz'un iki eşinin de bir ışıktan meydana gelmesi de mitolojiye ait bir unsurdur. Gökten gelen ışık kutsaldır.²¹

Oyunda Oğuz töresine ait unsurlarda vardır. Toylar düzenlemek, toylarda kopuzların çalınması, kımızların içilmesi, savaşlardan önce köslerin vurulması, insanlara yaptıkları işlere, kazandıkları başarılarına göre ad verilmesi gibi.

²¹ Oyundaki mitolojik unsurlarla ilgili daha geniş bilgi için bk. Bahaaddin ÖĞEL, *Türk Mitolojisi*, C.1, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s.115-145.

BOĞAÇ HAN²²

Özet

Dirse Han Bayındır Han'ın şölenine gider. Ama kara çadıra oturtulup altına kara keçe, önüne kara koyun yahnisi konulunca bozulur.Çocuğu olmadığı için böyle muamele gördüğünü öğrenince otağına geri döner, karısına olanları anlatır. Karısı onu sakinleştirerek Dede Korkut'a danışmayı önerir. Dede Korkut onlara suçları varsa kefaletini ödemelerini, şölenler verip açları doyurmalarını, çıplakları giydirmelerini, darda kalanlara yardım ederek herkesten hayır duası almalarını söyler. Böylece Tanrı onlara bir çocuk verecektir. Dirse Han ve karısının yaptıkları iyilikler ve aldıkları dualarla bir oğulları olur. Dirse Han onu çok iyi yetiştirir. Oğlan büyür.Bayındır Han'ın düzenlediği bir şenlikte önüne çıkan boğayı öldüren çocuğa Dede Korkut, Boğaç adını verir. Boğaç böylece ünvana, ata, otağa sahip olur, daima halkı korur gözetir. Evlenir. Ancak başarıları arttıkça onu çekemeyenlerde artar. Bahadır Han'ın düzenlediği şenlikte Boğaç ve beylerinin yarıştığı kartalları, Dirse Han'ın beylerinin grubu olan şahinleri yenerler. Armağanlar hep kartallara verilir.Boğaç da kazandığı tüm armağanları halka armağan eder. Boğaç'ın bu kadar başarılı olması Dirse Han'ın beylerinin hoşuna gitmez. Boğaç, avda, güreşte hep onları geçmiştir.Üstelik halk da Boğaç'ı tutmakta, onu çok sevmekte ve saymaktadır.Beyler, Boğaç'ı çıktığı doruktan indirmek için aralarında anlaşırlar.Bir oyun oynayarak baba ile oğlu karşı karşıya getireceklerdir.Bunun için göl kenarında ki beylerle anlaşırlar.Bu beyler Dirse Han'a gelerek Boğaç'ın kendilerine rahat vermediğini, zarara uğrattığını söylerler. Arkasından kucığında çocuklu bir kadın gelerek çocuğun babasının Boğaç olduğu yalanını söyler. Dirse Han, duyduklarına inanmak istemez ama beyleri bunların doğru olduğunu söylerler. Dirse Han, ertesi gün göl kenarında düzenlenecek olan geleneksel av törenine giderek durumu yakından görmeye karar verir. Dirse Han, beyleri törene gider.Boğaç avlanmaktadır.Dirse Han'ın beyleri Boğaç'ın tuzak kurduğunu, asıl niyetinin babasını öldürmek olduğunu söylerler.Boğaç, kaçan bir tavşanı vuracaktır. Beyler oku Dirse Han'a atacağını söyleyerek Dirse Han'a oğlunu vurmasını söylerler.Dirse Han, okunu atar. Boğaç kanlar içinde yere yığılır. Boğaç, babasının neden bunu yaptığını anlayamaz. Babası, nedenini söyleyince Boğaç böyle bir şey yapmayacağını söyler. Dirse Han beylerin yalan söylediğini anlar. Boğaç'ın dönmemesi annesini telaşlandırır.Avdan dönen Dirse Han'a

²² Dede Korkut Hikâyelerinden yola çıkılarak yazılan oyunlar tiyatro ile ilgili yapılan yüksek lisans tezlerinde konusunu mitolojiden alan oyunlar içinde değerlendirilmiştir. bk. S. ÇELENK, (1991); TAŞCI.

oğlunu sorar. Dirse Han, dağda avlanıyordur der. Fakat annesi inanmaz yanına gelinini ve kızlarını alarak Boğaç'ı aramaya gider. Boğaç bir ağacın dibinde yaralı yatmaktadır.Hızır gelerek yarasını sıvazlar ve ilacını söyler.Sonunda annesi Boğaç'ı bulur. Boğaç, bunu yapanın babası olduğunu söyleyerek babasını suçlar.Annesine Hızır'ın tarif ettiği merhemi anlatır.Annesi merhem için gerekli çiçekleri toplamak için gider.

Dirse Han'ın beyleri Dirse Hatun'un Boğaç'ı bulup iyileştirdiği öğrenirler. Dirse Han da işin iç yüzünü öğrenirse onları cezalandıracaktır. Bundan korkan beyler, Han gerçeği öğrenmeden onu alt edeceklerdir. Dirse Han'ı yakalarlar, kırbaçlayarak götürürler. Dirse Hatun olanları Boğaç'a anlatır. Ondan babasını kurtarmasını ister.Boğaç onların peşine düşer.beyler kırdan oturup içki içmekte, Dirse Han ile dalga geçmektedirler. Boğaç'ın geldiğini duyunca telaşlanırlar. Dirse Han onların telaşını sezer, kopuzu eline alıp yiğidi yolundan döndüreyim der. Kopuzuyla söylerken Boğaç babasına sarılır, babası da oğlunu kucaklar. Ondan af diler. Boğaç, beylerin yaptıklarını yanlarına bırakmayacaktır.Boğaç, adamlarını çağırır, beylerin hakkından gelir. Dirse Han da onların şerefine şölen verip, armağanlar dağıtır.Boğaç'a beylik, taht verir.

Vak'a

Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan Boğaç Han Hikâyesi'nden yola çıkılarak yazılan²³ *Boğaç Han*²⁴ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Çocuğu olmayan Dirse Han kara çadıra oturtulmasına kızarak otağına döner. Karısına olanları anlatır.
- b) Karı-koca Dede Korkut'a danışırlar. Dede Korkut onlara bol bol hayır yaparak dua almalarını söyler.
- c) Dede Korkut dediklerini yapan Dirse Han ve karısının bir oğlu olur. Çok iyi yetişen bu oğlan bir boğayı öldürerek Dede Korkut'tan Boğaç adını alır.
- d) Boğaç günden güne yeni başarılar kazanır. Başarıları düşmanlarını artırır.

²³ Dede Korkut Hikâyeleri'nden yola çıkılarak yazılan diğer oyunlar şunlardır: Suat TAŞER, *Deli Dumrul* (1962); Abay DAĞLI, *Dede Korkut* (1977); Güngör DİLMEN, *Deli Dumrul* (1979); Turgay NAR, *Tepegöz* (1994). Rahmi ÖZEN, *Boğaç Han Destanı* (1997); Turan OFLAZOĞLU, *Korkut Ata'dır*. (1998).

²⁴ Füzün TOPRAK, *Boğaç Han*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1973, s.89.

- e) Bayındır Han şenliğinde Boğaç Han ve beyleri Dirse Han'ın beylerine üstün gelir. Bütün armağanları Boğaç kazanır. Kazandığı armağanları halka armağan eder.
- f) Boğaç'ın avda, güreşte kazandığı başarılar, halk tarafından çok sevilmesi Dirse Han'ın beylerinin hoşuna gitmez.
- g) Dirse Han'ın beyleri, Boğaç'ı gözden düşürmek için bir plân yaparlar. Baba-oğulu birbirine düşüreceklerdir.
- h) Göl kenarında ki beyler ile anlaşılır. Bu beyler Dirse Han'a gelerek Boğaç'ı şikâyet ederler. Bir kadın da gelerek Boğaç'a iftira atar.
- i) Olanlara inanamayan Dirse Han, ertesi gün göl kenarında düzenlenecek av törenine katılarak işin iç yüzünü öğrenmeye karar verir.
- j) Boğaç, av töreninde avlanmaktadır. Beyler, Dirse Han'a onun asıl niyetinin babasını öldürmek olduğunu söylerler. Beylerinin kışkırtmaları sonucu Dirse Han attığı okla Boğaç'ı vurur. Ama yaptığına pişman olur.
- k) Dirse Hatun endişe içinde Boğaç'ı beklemektedir. Dirse Han dönünce ona Boğaç'ın dağda avlandığını söyler.
- l) Duyduklarına inanamayan Dirse Hatun yanına gelinini ve kızlarını alarak Boğaç'ı aramaya çıkar.
- m) Boğaç bir ağacın altında yaralı yatarken Hızır gelerek yarasını sıvazlar ve merhemini söyler.
- n) Annesi merhemi yaparak Boğaç'ı iyileştirir. Beyler bunu öğrenirler. Dirse Han'ın da işin iç yüzünü öğrenerek kendilerini cezalandırmasından korkarlar.
- o) Beyler Dirse Han'ı kaçırlar. Ama Hatun, olanları Boğaç'a anlatarak babasını kurtarmasını ister.
- p) Boğaç adamların peşine düşer. Beyler Boğaç'ı görünce telaşlanırlar.
- q) Dirse Han oğlunu tanır, onu kucaklar, baba-oğul sarılırlar. Dirse Han oğlundan af diler. Boğaç adamlarını çağırarak beyleri cezalandırır.
- r) Dirse Han onların şerefine şölen verir, armağanlar verir. Boğaç Han'a beylik, taht verir.

Tema

Oyunun ana teması kıskançlık ve hasettir. Oyunda ele alınan yan tema ise evlât sahibi olmanın önemidir.

Kıskançlık ve haset Dirse Han'ın beyleri ve Boğaç Han vasıtasıyla aktarılmıştır. Dede Korkut, kıskançlığı önlemek ister:

“Beyler, yiğitliğin kaderinde yenmek kadar yenilmek de vardır. Yenildim diye küsmemeli, kırılmamalı . Bugün yenilen yarın yenen olabilir.”²⁵

Boğaç üst üste başarılar kazanır, halk tarafından sevilir, sayılır. Dirse Han'ın beyleri onu kıskanırlar:

BİRİNCİ BEY – Dirse Han oğluna taht verdiği, beyler verdiği, binck verdiği, kaytabandan yüklet, ağıldan şişlik verdiği, gölge yapsın deyü altın başlı ev verdiği günden bu yana herşeyimizi altüst etti Boğaç bizim.

İKİNCİ BEY – İşimizi bozdu

ÜÇÜNCÜ BEY – Çıkarlarımıza bıçak koydu.

BİRİNCİ BEY – Hem de ne bıçak! Yararımıza olan töreleri bile çiğnedi geçti, çoğunluğu hoşnut edeceğim diye. Çoğunluk ne ki. Hepsi sürü be sürü.

BİRİNCİ BEY – Bizi hep geriye itmekte...Bi Tutturmuş: Halk herşeyin önünde gelir, önce halk sonra bey.

HEPSİ – Olur mu böyle saçma şey?

BİRİNCİ BEY – Böylelikle halkı elde etti. Analar, babalar erkek evlatlarınının Boğaç'a benzemesi için Tanrı'ya dua etmekte. Boğaç'ı güçlüye, Boğaç'ı erdemliye ve de Boğaç'ı hünerliye örnek diye göstermekte.

İKİNCİ BEY – He ya... Boğaç kutsal bir varlık olarak belleklerde yer edinmekte .

ÜÇÜNCÜ BEY – Sanki Boğaç bir masal kahramanı...Dillerde gezmekte²⁶

Boğaç'ı bu derece kıskanan beyler onu gözden düşürmek isterler. Aralarında anlaşırlar:

“HEPSİ – Boğaç'ı bu doruktan yere indirmek gerek.

BİRİNCİ BEY – Anlasın Boğaç dünyanın kaç bucak olduğunu ...Önce Babayı oğula karşı kurmalı...”²⁷

Beyler, babayı oğula karşı kışkırtmak için göl kenarındaki beylerle anlaşarak Boğaç'a iftira atarlar. Oradaki halkı ezdiğini, gayrı meşru çocukları olduğu söyleyen

²⁵ TOPRAK, s. 39.

²⁶ TOPRAK, s. 44-45.

²⁷ TOPRAK, s. 45.

kişileri Dirse Han ile görüştürürler. Daha da ileri giderek av töreni sırasında Boğaç'ın babasını öldüreceğini söylerler:

“BİRİNCİ BEY – Oğlun avda birşeyler yapmak ister han'ım... İnceden inceye yaptığımız araştırmalar sonucu Boğaç Han'ın kurduğu tuzağı öğrenebildik”²⁸

Beylerinin sözlerine inanan, onlar tarafından kışkırtılan Dirse Han, oğlunu okla vurur. Ancak pişman olur. Boğaç'ı annesi bulur, iyileştirir. Bunu duyan beyler telaşlanırlar:

İKİNCİ BEY – Eğer babası işin iç yüzünü öğrenirse halimiz nice olur.

İKİNCİ VE ÜÇÜNCÜ BEYLER – Birşeyler yapmak gerek.

HEPSİ – O bizi cezalandırmadan, biz onu cezalandırmalıyız, gücünü tüketip alt etmeliyiz”²⁹

Dirse Han'ı kaçıran beyler, sonunda Boğaç tarafından yakalanarak cezalandırılırlar. “Mertliğin hainliği yenişidir bu.”

Oyunda ele alınan yan tema ise evlat sahibi olmanın önemidir. Bu tema Dirse Han ve eşi *Dirse Hatun vasıtasıyla aktarılmıştır.*:

DİRSE HATUN – Çocuksuz aile, tohumuz çiçek, meyvesiz ağaç örneği. Dirse Han, bir Oğuz beyi olarak düşün... Bağımsızlık uğruna yapılan savaşlarda, kafa gücüyle, kılıç gücüyle kırılan erlerimizin yerine,

İKİSİ – Yenilerini koyamazsak

DİRSE HAN – Ve de ocaklarımızı tüttürecek erlerimiz çoğalmazsa

DİRSE HATUN – ve de o erleri doğuracak,

DİRSE HAN – ve de yuvalarımızın dirliğini, düzenini sağlayacak,

İKİSİ – Kızlarımız günden güne azalır,

DİRSE HATUN – Ne olur?

İKİSİ – Bir gün gelir Oğuz birliği çöker.”³⁰

Evlât sahibi olmak ocağın, ailenin devamı ve herşeyden önce Oğuz birliğinin devamı için gereklidir.

Zaman

Oyunun anlatılan olayların vak'a zamanı belirsizdir. Dede Korkut Hikâyeleri'nin zamanı olan 13. yüzyıl vak'a zamanı olabilir.

Oyunda zaman atlamaları vardır. İkinci ve üçüncü perde arasında kırk günlük bir zaman atlaması vardır. “ kırk gün kırk gece ana, geliniyle beraber oğluna bakmış”³¹ ifadesi bu zaman farkını ortaya koyar.

²⁸ TOPRAK, s. 55.

²⁹ TOPRAK, s. 76.

³⁰ TOPRAK, s. 20-21.

Oyunun anlatma zamanı ise 1977'dir. Yazar, o dönemde oldukça sık rastlanan masal, destan, efsane vb den yola çıkarak kıskançlık ve haset temasını ele almış, böyle bir şeyin nelere yol açabileceğini göstermek istemiştir. Bunu böyle bir hikâyeden yola çıkarak anlatması da Türk kültürünün, Türk Edebiyatı'nın en önemli ürünlerinden sayılan Dede Korkut Hikâyeleri'ni tanıtmaktadır.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekân, Oğuz ilidir. Mekân prologda Ozan Sorgut tarafından tanıtılır.

“Oğuz ili... Menevişli vadileri, ısıtan, kanı kaynatan güneşi, okşayan rüzgarı, cıvıldaşan kuşları ve de kişneyen atlarıyla taşı, toprağı tüm doğasıyla Asya'nın incisi...Bana sorarsanız bu ülkelerin birincisi.”³²

Şahıs Kadrosu

Oyun yirmi üç kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Oyunda Dirse Han, Boğaç Han ve Dirse Han'ın beyleri ve Dede Korkut vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Dirse Hatun, Budak Bey, Uruz Bey, Yavuz Bey, Kağan Bey, Hızır, tellal, gelin dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Dirse Han:Boğaç Han'ın babasıdır. “İçerde barış, dışarda barış yanlısıyım, düşmanım yok, dosttum pek çok, herkese iyilik yapmayı severim”³³ diyen Dirse Han, erdemli dediği oğlu hakkında söylenenlere inanmaz.Ancak kıskançlıkları nefrete dönüşen beylerinin tuzağına düşer, oğlunu vurur.Ancak sonunda çok pişman olur:

“Beni dövmele değil? Kırk katıra bağlayıp da parçalatmalı”³⁴ sözleri yaptığı hatadan büyük bir pişmanlık duyduğunu gösterir.

Boğaç Han: Güçlü, mert bir delikanlıdır. Cesurdur, avda, güreşte, ciritte çok başarılıdır. Halkı korur, gözetir. Gücünü halktan alan, Boğaç başarısını da halka borçludur:

Ben Oğuzlar'dan bir parçayım. Gücümü tüm Oğuzlardan alırım. Bileğimdeki demir, göğsümdeki iman, gözümdeki ışık, kafamdaki parıltı, vücudumda ki dinçlik bana halkımdan

³¹ TOPRAK, s. 70.

³² TOPRAK, s. 10.

³³ TOPRAK, s. 54.

³⁴ TOPRAK, s. 76.

gelir.Beni ve de beylerimi eğiten, bizlere av avlamasını, kuş kuşlamasını ok ve de cirit atmasını, kakma yapmasını öğreten halkımdır.Bundan ötürü başarılarımızda payı vardır.³⁵

Boğaç başarılı oldukça düşmanları artar.Ama o bundan korkmaz:

“Her insanın olduğu gibi benim de düşmanım vardır bilirim. Çıkarı zedelenen bazı kişiler yırtıcı ve de saldırgan olurlar. Bunu böyle bilesiniz. Ancak yüreğimi serinleten şu ki ; Dostlarım Sayısı düşmanlarımdan çoktur.”³⁶

Boğaç, kendisini vuran babasına tepkisini şu sözlerle belirtir:

“oku atan el, düşman eli olsaydı buncaleyin içim kanamazdı”³⁷

Dirse Han’ın Beyleri: Kıskanç insanlardır. Kendilerinden üstün olan, başarılar kazanan Boğaç’ı çekemezler. Onu, iftirayla gözden düşürmeyi plânlarlar.Yaptıkları plânla baba ile oğullu birbirine düşman ederler. Ancak sonunda yaptıklarının cezasını bulurlar.

Dede Korkut: Bilge bir kişidir. Törenlerin, şenliklerin vazgeçilmez kişisidir.Kahramanlık gösterenlere ad verir, şenliklerin sonunda kazananlara ödülleri verir.

Dil ve Üslûp

Oyun üç perde, on beş tablodan oluşur. Bir de prolog kısmı vardır. Oyunun kapağında destan oyun ifadesi geçer.

Oyunun başında kişileri mekân, tanıtan oyuna bir hazırlık yapan ve her tablonun başındaki anlatma kısımlarını üstlenen Ozan Sorgut adlı biri vardır. Dede Korkut Hikâyeleri’nden alınan oyuna hikâyelerin atmosferini verebilmek için oyunda yer alır.

Oyun sade bir dille kaleme alınmıştır. Asıl hikayelerin nazım-nesir üslubu oyunda da yer yer karşımıza çıkar. Dede Korkut ad verirken, öğüt verirken nazım şeklinde konuşur:

“Bu hünerli oğluna beylik ver kıdemli olsun. Bu erdemli oğluna yağız at ver binek olsun”³⁸

Dirse Han’ın eşi için söyledikleri de nazım şeklindedir:

³⁵ TOPRAK, s. 39.

³⁶ TOPRAK, s. 36.

³⁷ TOPRAK, s. 74.

³⁸ TOPRAK, s.27.

“Beri gel benim selvi boylum

Yiğit soylum

Beri gel benim kara saçı topuğunda dolaşanım.”³⁹

Dede Korkut Hikâyeleri’nden aynen alınan kısımlar vardır:

Dirse Hatun– Kazılık Dağı, Kazılık Dağ!

Kazılıklara kakılası

Dilerim

Keçilerin yamaçları aşamasın

Geyiklerin köşe bucak koşamasın

Derelerin, ırmakların akar iken akmaz olsun⁴⁰

Oyunda Türk kültürüne ait unsurlar vardır. Av törenleri, ad verme, cirit, güreş oyunları, kırk sayısı ile ilgili motifler bunlardan bazılarıdır.

³⁹ TOPRAK, s.22.

⁴⁰ TOPRAK, s. 71.

DESTAN YARATAN KAHRAMANLAR

Özet

Oğuz Kağan, milletine zarar veren canavarı öldürmüş, ünü bütün ülkeyi sarmıştır. Bir gün ormanda avlanırken kendisi arayan Ozan, bir kadın ve iki çocuktan oluşan bir grup ile karşılaşır. Kadın, iki çocuğunu öldüren canavarı öldürdüğü için Oğuz Kağan'a şükranlarını sunar. Diğer iki çocuğunu Oğuz Kağan'a hediye etmek ister. Oğuz Kağan bu hediyeyi kabul etmez; kadına çocuklarını iyi yetiştirmesi için telkinde bulunur.

Avlanmaya devam eden Oğuz Kağan, gökten bir ışık içerisinde inen bir kız görür. Kız, Oğuz'a Tanrı tarafından gönderilmiştir. Oğuz Kağan bu kızla evlenir ve Gün, Ay ve Yıldız adında üç çocuğu olur.

Bir süre sonra Oğuz Kağan, bir ağacın kovuğunda, ışıklar içinde bir kadınla karşılaşır. Bu kadınla da evlenir ve Gök, Dağ ve Deniz adında üç çocuğu daha olur.

Oğuz Kağan, hükümdar olmuş, birçok savaş sonrasında ülkesini genişletmiş ve Kurultay'ı toplamıştır. Toplantıda bulunanlara o güne kadar yaptığı işleri anlatır. Kurultay'da savaşlarda yararlılık gösterenlere Uluğ Türk tarafından ad konur.

Aradan yıllar geçer, Uluğ Türk'ün gördüğü bir rüya üzerine Oğuz Kağan, oğullarından Gün, Ay ve Yıldız'ı doğuya; Gök, Dağ ve Deniz'i batıya doğru gönderir. Çocuklardan doğuya gidenler bir altın yay ile; batıya gidenler ise üç gümüş ok ile geri dönerler.

Kurultay toplanır. Gün, Ay ve Yıldız'a Üçoklar; Gök, Dağ ve Deniz'e Bozoklar adı verilir. Uluğ Türk ikinci rüyasını anlatır. Bu rüyada Türklerin İslâmiyet'i benimseyeceklerini ve Atatürk'ün Türk ulusunu kurtaracağını görmüştür. Kurultay'da bulunanlar Türk milletinin geleceğine dair duydukları bu haberler sonrasında sevinç gösterilerinde bulunurlar.

Vak'a

Konusunu Oğuz Han'ın hayatından alan *Destan Yaratan Kahramanlar*⁴¹ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Oğuz, ormanda avlanırken Ozan, Kadın ve iki çocuk ile karşılaşır. Kadın, iki çocuğunu Oğuz Kağan'a hediye etmek ister. Oğuz bu teklifi kabul etmez.

⁴¹ Ayhan GÜLTAŞ, *Destan Yaratan Kahramanlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976, 72 s.

- b) Oğuz Kağan, ormanda avlanırken gökten ışıklar içinde bir kız iner. Bu kız Oğuz Kağan'a Tanrı tarafından gönderilmiştir. Oğuz bu kızla evlenir ve Gün Ay ve Yıldız adında üç oğlu olur.
- c) Bir süre sonra Oğuz Kağan, bir ağaç kovuğundan ışıklar içinde bir kız daha görür. Tanrı tarafından gönderilen bu kızla da evlenen Oğuz Kağan'ın Gök, Dağ ve Deniz adında üç oğlu daha olur.
- d) Oğuz Kağan, hükümdar olmuş ve bir çok savaştan sonra Kurultay'ı toplamıştır. Kurultay'da yaptığı savaşları anlatır. Savaşlarda yararlılık gösterenlere Uluğ Türk tarafından ad koyulur.
- e) Aradan yıllar geçer Oğuz Kağan, Uluğ Türk'ün rüya yorumu sonrasında çocuklarından Gök, Ay ve Yıldız'ı doğuya; Gök, Dağ ve Deniz'i batıya gönderir.
- f) Gün, Ay ve Yıldız altın bir yay ile; Gök, Dağ ve Deniz gümüş bir ok ile geri dönerler. Kurultay toplanır. Uluğ Türk, Gün, Ay ve Yıldız'a Bozoklar; Gök, Dağ ve Deniz'e Üçoklar adını verir.
- g) Uluğ- Türk gördüğü ikinci rüyayı anlatır.

Tema

Oyunun ana teması Türk milletinin yüceliğidir. Türk milleti oyunda, yenilmez bir güce ve diğer milletlerin yöneticisi olarak takdim eder. Oğuz Kağan, Kurultay'da bu durumu şöyle ifade eder:

“Türkler yenilmez gücünü, diğer ulusları yönetmekteki ustalığının, yeteneğini herkese gösterdi.”⁴²

Kadına tanınan söz hakkı da Türk milletine has erdemlerden biridir. Bu erdem, Uluğ-Türk'ün Kurultay'da kadınlara söz hakkı tanınmasıyla ifade edilmiştir.

“Sonra kadınlara söz hakkı, konuşma hakkı vermek de Türk'ün geleneklerindedir.”⁴³

Oyunda Türk milletinin yüceliği yalnızca geçmişle sınırlandırılmamış geleceği de kapsayan bir anlayışla ortaya koymuştur. Uluğ-Türk'ün ikinci rüyası bu açıdan önemlidir:

Beyler şimdi de gördüğüm son düşü anlatacağım. Kapkaranlık bir geceydi, göz gözü görmüyordu. Birdenbire ortalık aydınlandı. Işık yüzlü, güneş yüzlü bir adam belirdi. “Sen

⁴² GÜLTAŞ, s. 31.

⁴³ GÜLTAŞ, s. 41.

kimsin?” diye sordum. “Ben, yurdumuz düşmanlar tarafından sarıldığında, Türk ulusuyla birlikte “Ya İstiklâl Ya Ölüm” diye savaşılan başkumandanım. Ben, düşmanları yendikten sonra halkın kendi kendisinin idaresi anlamına gelen Cumhuriyet’i kuracak; çökmekte olan imparatorluğumuzdan yepyeni bir Türk devleti ortaya çıkaracak bir devlet adamıyım. Ben devrimler yaparak yurdumun kalkınmasını sağlayacak; “Türk, Öğün, Çalış, Güven” ve “Ne Mutlu Türküm Diyene” sözlerimle ulusumun Türklük bilincinin kuvvetlenmesine yardımcı olacak bir önderim. Ben, Türklerin akıncı ruhuna yeni bir şekil verecek; “Yurtta Barış, Cihanda Barış” ilkesini benimsetecek Mustafa Kemal’im. Ben Oğuz Kağan, Alp Arslan, Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman gibi destanlar yaratan kahramanlardan, tarihe altın harflerle yazılacak Türk oğlu Türk Atatürk’üm” dedi. Evet beyler! Gördüğünüz gibi Türk ulusu tarihiyle, geleceği ile gerçekten büyük bir ulustur. Kendimizle ne kadar öğünsek azdır.⁴⁴

Zaman

Üç perdeden oluşan oyunun vak’a zamanı Oğuz-Kağan’ın hükümdarlığının büyük bir bölümünü kapsar. Oyunun ilk bölümlerinde genç bir prens olan Oğuz, son perdede yaşlanmış durumdadır. Bu geniş zaman dilimi oyunda belirli zaman atlamaları ile ifade edilmiştir. Oyunun anlatma zamanı ise vak’a zamanından yaklaşık 2000 yıl sonrası, 1976 yılıdır. Yazar, vak’a zamanını anlatma zamanına taşıyışını şöyle açıklar:

Amacım, eski Türk kahramanlarının yaşayışlarını masal havası içerisinde vermek, sevgi, saygı, birlik, bağlılık, yurt sevgisi, gibi, atalarımızın gelenek, görenek ve törenlerinden bazılarını ortaya koymak, böylece Türklük bilincinin kuvvetlenmesine yardımcı olmaktır.⁴⁵

Mekân

Oyunda anlatılanlar Oğuz Kağan’ın çadırında ve ormanlık bir alanda geçer. Bu iki mekânla ilgili dekor tanıtımı yoktur.

Şahıs Kadrosu

Oyun yirmi bir kişilik şahıs kadrosuna sahiptir. Oğuz Kağan ve Uluğ-Türk vak’anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Oğuz Kağan: Oyunda Türk milletinin yüceliğini temsil eden şahıstır. Onun doğuşu ve büyümesi sırasında gerçekleşen olağanüstü olaylar, eşlerinin Tanrı tarafından gönderilmesi Türk milletinin seçilmişliğinin birer göstergesi olarak gösterilir. Gökten inen birinci Hatun’un söyledikleri bu anlayışı cümlelerle dile getirir:

“Türk soyu çoğalsın. Bu soy hem güçlü hem güzel olsun diye.”⁴⁶

⁴⁴ GÜLTAŞ, s. 68-69.

⁴⁵ GÜLTAŞ, s. 9.

⁴⁶ GÜLTAŞ, s. 26.

Uluğ Türk: Olağanüstü özellikler gösteren Uluğ Türk Türk milletinin bilgiye ve erdeme saygısını gösterir. Bilgili, erdemli biridir.

1. Hatun, 2. Hatun, Ozan I, Ozan II, 1. Çocuk, 2. Çocuk, Saklap, Kıpçak, Karluk, Kolaç, Gün, Ay, Yıldız, Gök, Dağ, Deniz, Nöbetçi ve diğer beyler dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Dil ve Üslup

Oyun üç perdedir. Sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. “Kolayca anlaşılın diye kişiler, bugünkü dille konuşturulmuştur.”⁴⁷ cümlesi ile bu durumun yazar tarafından amaçlandığı anlaşılır.

Dekor ilgili yetersiz bilgi, tek yönlü, idealize edilmiş şahıslar ve anlatma esaslı anlatım tarzı oyunun eleştirilecek yönleridir.

Yazar, oyun boyunca atasözlerinden de faydalanmıştır.

⁴⁷ GÜLTAŞ, s. 9.

DEDE KORKUT

Özet

Dede Korkut, Dirse Han'ın otağında bir kahramanlık gösteren oğlana ad verir. Han'a ve ad verdiği oğlana öğütlerde bulunur. Bayındır Han, Dede Korkut'u çağırmıştır, o da izin isteyip kalkar. Dirse Han'ın çocuğu olmamaktadır. Karısı Gülbike, gençler kahramanlık gösterip ad aldıkça bu duruma daha çok üzülmemektedir. Durumu kocasıyla da konuşup Dede Korkut'a danışmaya karar verir. Dirse Han gelerek Yaver Bey'in geleceğini, hazırlık yapmasını ister. Yaver Bey, Dirse Han'a Bayındır Han'ın yıllık ziyafeti o sene biraz erken toplamak istediğini, birçok yenilikler düşündüğünü, Dirse Han'ı da beklediğini söyler. Dirse Han, geleceğini söyler. Dede Korkut, Bayındır Han'ın yanına gitmiştir. Bayındır Han, Dede Korkut'tan öğütler ister. Dede Korkut'un öğütlerini dinleyen Bayındır Han, Dede Korkut'a vezirlerinden şikâyet eder. Kendilerini büyük görüp sadece makamlarını düşünen vezirlerini Bayındır Han, Dede Korkut'u kendine baş danışman yaparak imtihan edecektir. Dede Korkut'un baş danışman olduğunu duyan vezirler bunu kabul etmezler. Bayındır Han, vezirlerini huzuruna çağırır. Yıllık ziyafet hazırlıkları hakkında bilgi aldıktan sonra vezirlerine konuşmaları gereken üç konu olduğunu söyleyerek bu konular hakkında vezirlerinin fikirlerini sorar. Fakat Dede Korkut cevaplarıyla vezirlerden bilgili olduğunu ispatlar. Bayındır Han da Dede Korkut'u bu bilgili cevaplarından dolayı över. Vezirler bu durum karşısında iyice bozulurlar. Dede Korkut'u küçük görürler ve ona düşman kesilirler. Aralarında onu gözden düşürmek için anlaşır. Bayındır Han'ın emriyle çadırları kuran vezirler Dede Korkut'a küçük bir çadır hazırlarlar. Dede Korkut yanlarına geldiğinde ona halkın içine dönmesini, işlerine karışmamasını aksi hâlde başına kötü şeyler geleceğini söylerler ve onu sınırlardaki düşmanlarla işbirliği yapmakla suçlarlar. Bu sözler üzerine Dede Korkut mal, mülk herşey sizin olsun der. Bayındır Han'ın çocuğu olan ve olmayanlar için kurdurduğu çadırları da görünce bozulan Dede Korkut kendi çadırını yıkar ve Bayındır Han'a haber vermeden gider. Vezirler Bayındır Han'a Dede Korkut'un çadırını beğenmeyip yıktığını, Han'a hakaret ettiğini ve öğrendiklerini düşmana yetiştirmek için aceleyle gittiğini söylerler. Bayındır Han söylenenlere inanmaz, şüpheli bir durum olduğunu sezer ve Dede Korkut'un bulunmasını ister. Bu sırada Dirse Han, davete katılmak için gelir. Yolda Dede Korkut ile karşılaşmıştır. Dirse Han, kendisi için hazırlanan kara çadırı görünce bozulur ve Bayındır Han'a haber

vermeden döner. Bayındır Han'ın eşi Burla Hatun, Dede Korkut'un gidişinden vezirleri sorumlu tutar. Dirse Han'ın gidişine de çok üzülür. Otağına dönen Dirse Han, karısına olanları anlatır. Çocuklarının olmayışı ikisini de çok üzmektedir. Bu sırada Dede Korkut gelir. Dirse Han'a Bayındır Han ile aralarında geçenleri anlatır ve Han'ın çadırlar konusundaki nezaketsizliğinden bahseder. Dirse Han ve eşi çocuklarının olmayışı konusunda Dede Korkut'un görüşlerine başvururlar. Dede Korkut onlara bağış ve ihsanlarda bulunmalarını, bol bol hayır dua almalarını tavsiye eder. Bu sırada bir bey gelir ve sınırdaki düşman hareketlerinden bahseder. Dirse Han, savaş hazırlıklarına başlanmasını ister. Ermeni, Gürcü ve Rumlar Türklere karşı birleşmişlerdir. Dirse Han da ordusunun başına geçmiştir. Savaşa hazırdır, ancak savaşmadan önce Dede Korkut'u barış yapmak üzere elçi olarak gönderir. Gürcüler, Rumlar ve Ermeniler Dede Korkut'a inanmazlar, savaşmaya kararlıdırlar. Dede Korkut onlara Türklerin gücünü hatırlatarak döner ve Han'a olanları anlatır. Dirse Han, bunun üzerine taarruz emri verir.

Aradan yıllar geçer. Dirse Han'ın bir oğlu olmuştur. Bir boğayı yendiği için Dede Korkut ona Boğaç adını vermiştir. Boğaç Bayındır Han'ın kızı Bulcan ile evlenecektir. Düğün şenlikleri yapılmaktadır. Âşıktan sonra söz alan Dede Korkut Boğaç ve Bulcan'a öğütler vererek, mutlu olmalarını diler.

Vak'a

Dede Korkut Hikâyeleri'nden esinlenerek yazılan⁴⁸ *Dede Korkut*⁴⁹ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir.

- a) Kahramanlık göstererek ad alan çocukları göstererek çocuğu olmamasına üzülen Dirse Han'ın eşi bu durumu Dede Korkut'a danışmaya karar verir.
- b) Dirse Han'ın yanına gelen Yaver Bey, Bayındır Han'ın ettiğini söyler. Dirse Han katılacağını bildirir.
- c) Bayındır Han'ın yanına gelen Dede Korkut'a vezirlerinden dert yanar ve onunla birlikte onları imtihan edeceğini söyler.
- d) Bayındır Han, Dede Korkut ile vezirlerini imtihan eder. Dede Korkut bilgisiyle Han'ın takdirlerini kazanır.

⁴⁸ Dede Korkut Hikâyeleri'nden yola çıkılarak yazılan diğer oyunlar şunlardır: Suat TAŞER, *Deli Dumrul* (1962); Fıruzan TOPRAK, *Boğaç Han* (1973); Güngör DİLMEN, *Deli Dumrul* (1979); Turgay NAR, *Tepegöz* (1994), Rahmi ÖZEN, *Boğaç Han Destanı* (1997); Turan OFLAZOĞLU, *Korkut Ata'dır*. (1998).

⁴⁹ Abay DAĞLI, *Dede Korkut*, İstanbul, 1977, s.64.

- e) Dede Korkut'un işlerine karışmasından rahatsız olan vezirler onu gözden düşürmek için aralarında anlaşırlar.
- f) Vezirler Dede Korkut'u tehdit ederek onu casusluk yapmakla suçlarlar. Aynı renklerde hazırlanan çadırları gören ve vezirlerin söylediklerine sinirlenen Dede Korkut, Han'a haber vermeden gider.
- g) Vezirler, Han'a Dede Korkut'un kendisine hakaret ettiğini ve öğrendiklerini düşmanlara bildirmek için aceleyle gittiğini söylerler. Han bunlara inanmaz ve Dede Korkut'un bulunmasını ister.
- h) Davete gelen Dirse Han, kendisi için hazırlanan çadırı görünce bozulur ve Han'a haber vermeden döner.
- i) Dirse Han karısına olanları anlatır. Çocukları olmayan Dirse Han ve karısı bu durumu Dede Korkut'a açarlar. Dede Korkut bol bol hayır işleyip dua almalarını tavsiye eder.
- j) Düşmanlar Türklere karşı birleşmişlerdir. Dirse Han, ordunun başında savaşa hazırdır. Dede Korkut'u gönderip barış öneren Dirse Han, önerisi reddedilince taarruz emri verir.
- k) Yıllar geçer. Dirse Han'ın bir oğlu olur. Dede Korkut, ona Boğaç adını verir. Boğaç Bayındır Han'ın kızı Bulcan ile evlenecektir.
- l) Düğünlerine gelen Dede Korkut onlara öğütler vererek mutluluklar diler.

Tema

Oyunun ana teması makam, mevki sahibi olma tutkusudur. Oyunda işlenen yan tema ise evlat sahibi olmanın önemidir.

Oyunun ana teması Bayındır Han'ın vezirleri ve Dede Korkut arasında ki çatışma ile ortaya konmuştur.

Bayındır Han vezirlerinden memnun değildir. Nedenini şu sözlerle ifade eder:

Benim vezirlerim kendilerini çok büyük gördüler. Onların Kaf Dağı'nda ki burunlarını biraz kırmak istiyorum...Vezirlerim şimdiki halleriyle yalnız kendi makamlarını düşünüyorlar. Her zaman bir devlet adamı gibi hazırlıklı olmalarını tavsiye ettim. Yine de olgunlaşmadılar. Umumi bilgileri çok zayıftır. Yurdumuzu bile tanımıyorlar. son bir savaşta cepheden de çok arkada kalmışlardı. Yâni erlerimiz kızıl kanlarını verirler, biz yalnız emir veririz zihniyeti...Vezirlerimin damarlarında ise sanki üstün bir kan akıyormuş. Ben hiçbir üstünlük iddiasını beğenmem.⁵⁰

⁵⁰ DAĞLI, *Dede Korkut*, s. 20-21.

Bayındır Han, vezirlerini kovabilir. Ama o bunun yerine onları yetiştirmek ister. Vezirleri bir imtihana çekecektir. Dede Korkut ona bu imtihanda yardımcı olacaktır. Dede Korkut, vezirlerinden daha üstün bir makamda, baş danışmanlık makamında bulunacaktır. Bayındır Han, vezirlerini huzuruna çağırır ve onlara bazı konularda görüşlerini sorar. Ancak vezirler bir şey diyemezler, Dede Korkut bilgisiyle hepsini geçer. Vezirleri alaya alır imalarla över. İmtihan sonunda sözü Dede Korkut'a bırakır. Dede Korkut'un imtihanın sonunda söylediği:

“İşi eleştiren dinlemiyorsa, / Kişi hızla düşer, Han bile olsa.”⁵¹ sözleriyle Han, vezirleri eleştirdiğini ve eleştirileri dinleyip yanlışlar düzeltilmezse makamlarının ellerinden alınacağını belirtmek istemiş, ona bunu daha güzel ifade etmesi için sözü dede Korkut'a bırakmıştır. İmtihanda Dede Korkut'un gölgesinde kalan vezirler bu durumdan hiç hoşlanmazlar. Kendileri ondan üstündür:

2. Vezir: Dede Korkut baş danışman oluyormuş. Hem de vezirlikten üstün bir makam

1. Vezir: Böyle bir şey olmaz . Kabul etmem Kim üstün olabilir benden Başta Hanlar Hanı sonra ben. Tabii sonra da sizler.kim oluyormuş o Dede Korkut.O ne beyzadedir, ne hanzade. Eli sazlı bir ozan. Bir halk ozanı. Halk ne anlar ki , onun ozanı da hanlara, vezirlere danışmanlık yapabilsin. olur iş mi bu⁵²

“1. Vezir...Zaten kendisi bir koyun çobanı gibidir. Böyle bir çoban bizim başımızda başdanışman olacakmış. Fakat ben kesin kararımı verdim. Onunla resmî bir dille konuşacağım!”⁵³

Vezirler, Dede Korkut'u Bayındır Han'ın gözünden düşürmek isterler. Dede Korkut'u tehdit ederler ve onun sınır boylarında gezerek düşmanla işbirliği yapmakla suçlarlar:

“1. Vezir: Burası beyzadeler, hanzadeler yeridir. Biz doğuştan devlet adamıyız. Sen itiraf ettiğin gibi, çok basit hayata alışmış bir halk adamısın. Yine o halkın içine dönüp, gitsen iyi olur. Yoksa başına çok işler gelir.”⁵⁴

Kendini tehdit eden ve iftira atan vezirlere Dede Korkut şu cevabı verir:

Bu iftiranızı kendinize iade ederim. Bu telaşınızın sebebini de biliyorum. Fakat korkmayınız. Ben buralarda kalacak değilim. Hiçbir mesken bana yurt toprağım kadar sıcak olamaz. Hiçbir makam beni güzelim yurt köşelerinden ayıramaz...Bizim hayatımız oralarda sizin

⁵¹ DAĞLI, *Dede Korkut*, s. 27.

⁵² DAĞLI, *Dede Korkut*, s. 23.

⁵³ DAĞLI, *Dede Korkut*, s. 29.

⁵⁴ DAĞLI, *Dede Korkut*, s. 30.

rahatınız buralardır. Burada herşey size kalsın. Herşey sizin olsun. Mülk de makam da, rütbede vazife de. Şöhret de vezâret de...

Her makam zamanın beyine gerek, / Yurtta ne var, ne yok, neyine gerek⁵⁵

Dede Korkut bu sözlerle makam, mevki peşinde olmadığını belirtir.

Oyunda evlât sahibi olma özlemi Dirse Han ve eşi vasıtasıyla ortaya konulmuştur. Çocuğu olmayan Gülbike “çocuklu, analı bir sevinç dünyası”ndan mahrumdur. Çocuk mutluluk kaynağıdır:

Dede Korkut: Kucağım açıktır, bana gel çocuk

Sensiz kim mutludur, gel güzel çocuk

Sıcak kucaklarda evlât ne güzel

Evlâdla her zaman hayat ne güzel.⁵⁶

Bahadır Han, davetine katılanların çocuklu olup olmadıklarına göre çadır hazırlatır. “Oğul babaları ak, kız babaları kızıl çadırlara yerleşecek. Geçenlerde evlâtsizleri çağırımıyordum. Bu defa çağırdım, Kara çadırları onlara verirsiniz.”⁵⁷

Oğuz töresinde evlât sahibi olmak önemlidir. Evlât sahibi olmayanlar Han’ın yıllık şölenine katılmamaktadırlar. Ancak o yıl Han, onları da çağırır. Fakat kara çadıra oturtur. Dede Korkut bu ayrım, nezaketsizlik olarak yorumlar. Kara renk kötü anlamlar ifade eder. Bayındır Han’ın karısı kara çadıra sadece makamlarını düşüren, nefret sahibi, makamlarını düşüren vezirleri lâıyk görür.

Zaman

Oyunda anlatılan olayların zamanı belirsizdir. Dede Korkut Hikâyeleri’nden hareketle oyunun vak’a zamanının 13. yüzyıl olduğu söylenebilir.

Anlatma zamanı ise 1977’dir. Yazar, önsözde bu oyunu o yıllarda Kültür Bakanlığı’nın Türk büyüklerini tanıtma gayesiyle açtığı yarışmayı duyunca yazdığını ama yarışmaya katılmadığını belirterek oyunu yazma amacını ortaya koyar. Yazar, önsözde bu tarihî olayların günümüzde de faydalı olacağını düşünerek bu oyunu yazdığını da belirtir. Entrikacı, bencil (vezirler gibi) insanlar bugünde herkese bir şeyler çağırıştırabilir.⁵⁸

Yazar, bu temayı Dede Korkut Hikâyeleri’nden yola çıkararak anlatarak bu hikayeleri de tanıtmaq istemiştir.

⁵⁵ DAĞLI, *Dede Korkut*, s. 31.

⁵⁶ DAĞLI, *Dede Korkut*, s. 44.

⁵⁷ DAĞLI, *Dede Korkut*, s. 23-24.

⁵⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. DAĞLI, *Dede Korkut*, s. 5-6.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların geçtiği mekânlar Dirse Han'ın otağı, Bayındır Han'ın otağı, dağların eteğinde bir bölge ve geniş bir alandır.

Her tablo başka bir mekânda geçer. Her tablonun başında dekor olarak bu mekânlar belirtilir. Bu dekorlar oyunun sahnelenmesinde kolaylık sağlayacak şekildedir. Otağlar, hikâyelerin atmosferini yansıtır.

Şahıs Kadrosu

Yirmi altı kişilik bir şahıs kadrosuna sahip olan oyunda Dede Korkut, Bayındır Han ve Vezirler vak'ının ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Dirse Han, Hanların eşleri, Boğaç, Bulcan, Âşık, oğlanlar, hanımlar, beyler, kızlar, Ermeniler, Gürcüler, Rumlar, erler dekoratif unsur durumdaki şahıslardır.

Dede Korkut: Bilge bir kişidir. Davetlerin, düğünlerin, toyların vazgeçilmez misafiridir. Bayındır Han, bir çok savaşı onun verdiği bilgilerle kazanmıştır. *“Halktan hanlara kadar herkese danışman”*dır. Ruhları okşayan, ulvi sözler söyler. Elinde sazıyla öğütler verir, çocuklara ad verir. Bayındır Han'ın karısı Dede Korkut için şunları söyler *“O yalnız Dede Korkut değil, şanlı Atalarımızın bugün yaşayan canlı bir ruhudur.”*⁵⁹

Vezirler: Kendilerini diğer insanlardan, halktan üstün gören, sadece makamlarını düşünen, bilgisiz insanlardır. Fesat, kıskanç insanlardır. İftira atmaktan çekinmezler. Dede Korkut için *“Yani açıkça arz edeyim, Hanlar Hanımız. O daima sınırdan sınıra gezip dolaşmaktadır. Âcizâne kanaatimizce düşmanlarla yakınlığı var. Şimdi de buralarda birşeyler öğrenip, oralara koşmağa acele etti”*⁶⁰ diyerek iftira atarlar.

Bayındır Han: Hanlar Hanıdır. Her yıl beyleri toplar ziyafet verir. Hem düşünen hem düşündüren bir kişi olarak bir hükümdarda bulunması gereken özelliklere sahiptir.

Ancak insanların özel hayatlarını, eksikliklerini göz önüne serip, onları utandırmak gibi bir hata da yapar.

Dil ve Üslûp

Oyun yedi tablodur. Sade bir dille yazılmıştır. Dede Korkut Hikâyeleri'nin nazım-nesir karışık üslûbu oyunda kullanılmamıştır.

⁵⁹ DAĞLI, *Dede Korkut*, s. 39.

⁶⁰ DAĞLI, *Dede Korkut*, s. 33.

Yazar, tarihî gerçeklere bağlı kalmakla birlikte, olayları yerine göre genişletilmiş, etkili olmasına çalışmıştır. Dede Korkut'u Hikâyelerindeki nesirli-nazımlı ve seçili ifadelerine uygun olarak, Dede Korkut'u bu şekilde konuşturduğunu söyler:

“Başta olan kişi yol açmalıdır.

Etrafa her zaman nur saçmalıdır.”⁶¹

Oyunda Orhun Abideleri'nden alınmış bir parça⁶² ve bir âşık şiiri⁶³ vardır. Oyunda ayrıca ad alma ve ad verme, şölenler, toylar, cirit, güreş vb. gibi Oğuz töresine ait unsurlar da yer alır. Yazar, tırnak içine aldığı ifadeleri hikâyenin aslından almıştır. “katı gazap ederim şimdi sana”, “kurulu yaya benzer çatma kaşım” gibi.

⁶¹ DAĞLI, *Dede Korkut*, s. 19.

⁶² bk. DAĞLI, *Dede Korkut*, s. 46.

⁶³ bk. DAĞLI, *Dede Korkut*, s. 52.

DELİ DUMRUL

Özet

Deli Dumrul kuru bir çay üzerine bir köprü yapmıştır. Köylüler bu köprüden geçmek istemezler. Deli Dumrul, geçenlerden otuz, geçmeyenden zorla kırk akçe alır. Bir gelin alayı köylülerle köprübaşında karşılaşır, bir karışıklık yaşanır. Deli Dumrul, geçenlerin hepsinin parasını damattan alır. Köylüler uzaklaştıktan sonra Dede Korkut'un torunu Elif gelir. Dumrul onu görünce çok heyecanlanır. Elif, uzaktan duyulan seslerin beşik kertmesi Canguzoğlu'nun kervanı olduğunu söyler ve "onlardan nasıl geçiş akçesi alabileceksin" der. Bezirgânlar Deli Dumrul'u önemsemezler. Aralarında Canguzoğulları'nın soygunculuğuna, talancılığına dair tekerlemeli bir söyleşiye başlarlar. Deli Dumrul köprü işinde kendine yardımcı olması için kırk yiğit almak üzere Yiğit Pazarına gider. Orada, üzerinde "öl dediğin yerde ölür" yazılı yiğitle ilgilenir. Bu yiğit kendinin kırk yiğide bedel olduğunu söyler. Deli Dumrul da kırk yiğit yerine yalnızca onu almaya kara verir. Adını da Kırk Yiğit koyar.

Elif, çadırda kilim dokumakta, bir yandan da Canguzoğlu'nun beşik kertmesi olmaktan duyduğu rahatsızlığı dedesi ile konuşmaktadır. Bu sırada elinde bir narla Deli Dumrul gelir. Oğuz töresine göre nar getirmek, dünür olmak demektir. Deli Dumrul, ise narı sadece anasının bahçesinden koparıp getirdiğini söyler. Dede Korkut, Deli Dumrul'a Canguzoğlu gibi zorba olduğunu söyler ve onu bir temiz döver. Elif araya girerek dedesini durdurur. Dumrul ile Elif arasında bir yakınlaşma olur. Bu sırada ellerinde armağanlarla Canguzoğlu'nun adamları gelir. Dumrul, Elif'i zor durumda bırakmamak için sandığa girer. Ancak gelenler evlilik konusunda Elif'i sıkıştırınca Deli Dumrul adamların üzerine saldırır ve onları kaçıtır. Elif dedesine, "beni Canguzoğlu'na verme, Deli Dumrul'a ver" diyerek Deli Dumrul ile evlenmek istediğini belirtir. Dede Korkut da Dumrul'a nerede haksızlık görürsen onunla savaş diyerek öğüt verir ve düğünlerini yapar.

Kadınlar bir ölünün başında yas tutmaktadırlar. Ağlaşmalarını duyan Deli Dumrul, yiğitlerini kimin öldürdüğünü sorar. Kadınlar, Tanrı'nın buyruğu ile Azrail'in gelip yiğitlerinin canını aldığını söylerler. Dede Korkut'a nerede haksızlık görürse savaşaacağına dair söz veren Deli Dumrul, Azrail'e meydan okur. Azrail ortaya çıkar, aralarındaki sözlü kapışmanın ardından Deli Dumrul tam onu yakalayacakken güvercin

olup uçar gider. Ardından doğanıyla Deli Dumrul da gider. Öldürdüğü güvercinlerden birinin Azrail olduğunu düşünerek geri döner. Ama Azrail yine karşısına çıkar ve dövüşmeye başlarlar. Deli Dumrul öleceğini anlar kendisine acıması için Azrail'e yalvarır. Azrail de kendisine değil, Tanrı'ya yalvarmasını söyler. Tanrı Deli Dumrul'un birliğini takdir eden sözleri üzerine canı yerine can bulursa Dumrul'un canını almayacağını söyler. Dumrul, Kırk Yiğit'e bir ziyafet verir. Ona bu kadar ikramda bulunup canını isteyecektir. Fakat Kırk Yiğit, Deli Dumrul'un her türlü girişimini anlamamazlıktan gelir, üzerine alınmaz. Deli Dumrul daha fazla dayanamaz ve istediğini açıkça ifade eder. Kırk Yiğit, gönülsüzce olsa önce kabullenir, fakat sonra yavaş yavaş bahaneler bulmaya başlar. Ve bir bahane bularak oradan ayrılır. Deli Dumrul, "Canım çıksa da kurtulsam diyerek şikâyet eden babası Duha Koca'nın yanına gider, ondan can isteyecektir. Babası çengi oynatmaktadır. Etrafında genç ve güzel kızlar dans etmekte, saz çalmaktadır. Deli Dumrul buna çok şaşırır. Duha Koca kendine yeni bir eş aramaktadır, eğlence onun içindir. Azrail, Duha Koca'ya hekim şeklinde görünür ve onu muayene eder. Deli Dumrul başına gelenleri babasına anlatır ve ondan canını ister. Duha Koca, Azrail'den dağ, taş, para ne isterse almasını; ama canını bağışlamasını ister. Deli Dumrul, bunu üzerine annesinin yanına gitmeye kara verir. Annesi oğlunun neden kendini neden ziyarete geldiğini bilmektedir. Oğlu gelince fenalaşır ve "yaşam güzel, can tatlı" diyerek ölüverir. Annesinin ölümü üzerine Dumrul kurtulacağını düşünerek sevinir. Fakat annesi Dumrul'un sandığı gibi değil, oğlunun öleceğini düşünüp kahrolmuş ve kolayca canını veremediğine üzülüp, can korkusundan ölmüştür. Dumrul, çaresiz annesinin ölümünü kabullenir.

Deli Dumrul, güzel bir günde Azrail ile birlikte yürümektedir. Ölümün kıyısında, yaşamın tadını son bir kez çıkarmaya çalışır. Azrail ile birlikte yol üstünde bir meyhaneye girerler, Azrail'le yaşam, adalet üzerine konuşurlar. Dumrul, çok sevdiği karısına veda etmek üzere evine gelir. Durumu öğrenen Elif, "onsuz yapamayacağını" söyler ve kocası yerine ölmek ister. Dumrul buna izin vermez. Tanrı'ya "alacaksan ikimizin canını al" diye yalvarırlar. Onların yalvarışlarını gören Tanrı, onları bağışlar.

Vak'a

Dede Korkut Hikâyelerindeki Deli Dumrul hikâyesinden esinlenerek yazılan⁶⁴ *Deli Dumrul*⁶⁵ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir.

- a) Kuru bir çay üzerine köprü yaptıran Deli Dumrul, geçenden otuz, geçmeyenden zorla kırk akçe alır. Köprüden geçmek istemeyen köylülerle tartışır.
- b) Köylülerden sonra Elif gelir. Deli Dumrul'a "Canguzoğlu'nun kervanından nasıl geçiş akçesi alabileceksin" der. Bezirganlar gelir ve ancak Deli Dumrul'u önemsemezler.
- c) Deli Dumrul köprü işinde kendisine yardımcı olsun diye kırk yiğit almak için Yiğit Pazarına gider. Orada kırk yiğide bedel olduğunu söyleyen bir yiğidi alır ve ona kırk Yiğit ismini verir.
- d) Elif, çadırda kilim dokumakta ve dedesine Canguzoğlu ile beşik kertmesi olmaktan duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. Bu sırada elinde narla Deli Dumrul gelir. Narı dünür olmak için getirmemiştir.
- e) Dede Korkut, onunda Canguzoğlu gibi zorba olduğunu söyler ve onu döver. Araya giren Elif ile Deli Dumrul arasında bir yakınlaşma olur.
- f) Bu sırada Canguzoğlu'nun adamları armağanları getirirler. Deli Dumrul sandığa saklanır. Ancak adamlar evlilik konusunda ısrar edince Deli Dumrul saklandığı yerden kaçır ve onlara saldırır. Adamlar kaçır.
- g) Elif, dedesine Canguzoğlu ile değil, Deli Dumrul ile evlenmek istediğini söyler. Dede Korkut da Deli Dumrul'a nerede bir haksızlık görürse savaşmasını söyleyerek ikisini evlendirir.
- h) Bir ölünün başında yas tutan kadınları gören Deli Dumrul, yiğidi kimin öldürdüğünü sorar. Azrail olduğunu duyunca onunla savaşmaya karar verir. Azrail ona görünür, Deli Dumrul tam yakalayacakken Azrail güvercin olup kaçır.

⁶⁴ Dede Korkut Hikâyeleri'nden yola çıkılarak yazılan diğer oyunlar şunlardır: Suat TAŞER, *Deli Dumrul* (1962); Fûrûzan TOPRAK, *Boğaç Han*, (1973); Abay DAĞLI, *Dede Korkut* (1977); Güngör DİLMEN, *Deli Dumrul* (1979); Turgay NAR, *Tepegöz* (1994); Rahmi ÖZEN, *Boğaç Han Destanı* (1997) ve Turan OFLAZOĞLU, *Korkut Ata*'dır. (1998).

⁶⁵ Güngör DİLMEN, "Deli Dumrul", *Güngör Dilmen Toplu Oyunları 4*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1998, s. 5-76.

- i) Deli Dumrul da doğanıyla ardından gider. Ve öldürdüğü güvercinlerden birinin Azrail olduğunu düşünerek geri döner. Ancak Azrail yine meydana çıkar, Deli Dumrul onunla boğuşurlar.
- j) Deli Dumrul öleceğini anlar ve yalvarmaya başlar. Azrail bana değil, Tanrı'ya yalvar, der. Tanrı, Deli Dumrul'un birliğini takdir eden yakarışları üzerine canı yerine can bulursa bağışlanacağını söyler.
- k) Deli Dumrul, Kırk Yiğit'den canını istemek için ona bir ziyafet verir. Ancak Kırk Yiğit, hiç üstüne alınmaz, anlamamazlığa gelir. Deli Dumrul açıkça isteğini söyler. Önce kabul eden Kırk Yiğit, daha sonra bahaneler bulur ve oradan ayrılır.
- l) Deli Dumrul, canını istemek için babasına gider. Babası genç ve güzel kızlarla eğlenmektedir. Deli Dumrul canını isteyince Azrail'den herşeyini almasını ama canın bağışlamasını ister.
- m) Deli Dumrul annesinden canını istemeye gider. Ancak annesi fenalaşır ve ölür. Deli Dumrul, kurtulacağı için sevinirken, Azrail, annesinin can korkusundan öldüğünü, onu yerine can vermiş sayılmayacağını söyler.
- n) Deli Dumrul, ölmeden önce son bir kez hayatın tadını çıkarmak için Azrail ile bir meyhaneye gider, orada adalet ve yaşam üzerine konuşurlar.
- o) Deli Dumrul vedalaşmak üzere karısının yanına gider. Olanları öğrenen karısı onun yerine canını vermek ister, ama Deli Dumrul bunu kabul etmez. Tanrı'ya "ikizimizin de canını al" diye yalvarırlar. Tanrı, onları bağışlar.

Tema

Oyunun ana teması adalettir. Ana temaya bağlı olarak ele alınan yan tema ise sevgidir. Oyunun ana teması Deli Dumrul, Dede Korkut ve Azrail arasındaki çatışmalarla ortaya konulmuştur.

Yazar, Deli Dumrul hikâyesinden yola çıkarak adalet olgusunu işlemiştir. Oyunun başında deliliğine yakışan davranışlar içinde ve adaletsiz bir tavır sergilerken gördüğümüz Dumrul, bilek gücüne güvenir, bütün sorunları bu yolla çözmeye kalkışır. Anacak oyun boyunca bilgilenen, olgunlaşan Deli Dumrul, Dede Korkut'un bilgelik ve

sevgiye dayanan adaletini gerçekleştirmeye yönelir. Yani bir değişim yaşar. Dumrul'daki değişim Elif'e duyduğu sevgi ve Dede Korkut vasıtasıyla olur:

DUMRUL

Sözlerin ta yüreğime işledi
ak sakallı, ulu uslu Dedem Korkut
Utandım, yerin dibine geçtim
Bundan böyle tez değiştireceğim kendimi.

DEDE KORKUT

Gücün kuvvetin yerinde.

DUMRUL

Yerinde şükür.

DEDE KORKUT

Nerde bir haksızlık görürsen onunla
Savaş.

DUMRUL

Hele haksızlığı göreyim.

DEDE KORKUT

Haksızlıklar adım başına.

DUMRUL

Bana küçük haksızlıklar yetmiyor.
Büyük haksızlıklarla savaşmak isterim.

DEDE KORKUT

Yine delilendin, Dumrul.

Haksızlığın büyüğü küçüğü olmaz.

Kim bilir, belki de olur. Haksızlığın

Tümünden ortadan kalktığı bir dünya

Düşünemiyorum doğrusu.

Büyük haksızlıkların barınmadığı

Küçük haksızlıkların onarılabildiği

Bir dünya belki...⁶⁶

Deli Dumrul peşinden kendisinin izleyen Azrail'le Apostol meyhanesinde sohbet eder. Azrail ona Tanrısal adalet kavramının insanların bir uydurması olduğunu, asıl Tanrının akıl verdiği insana adaletinin önemli olduğunu, Oğuz illerinde ise Canguzoğlu'nun adaletinin yürürlükte olduğunu söyler. İşte Tanrısal adalet diye tutturulan, aslında Canguzoğlu'nun adaletidir. Önemli olan Dede Korkut'un özgürlük, eşitlik, ve barışı ilke edinmiş adaletini yeryüzünde yürürlüğe kavuşturmasıdır.⁶⁷

⁶⁶ DİLMEN, *Deli Dumrul*, s. 28.

⁶⁷ Aziz ÇALIŞLAR, "Deli Dumrul", *Tiyatro Oyunları Sözlüğü*, C. 2, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1994, s. 76.

DUMRUL

Tanrısal adalet bunun neresinde?

AZRAİL

Tanrısal adalet sözü sizin yakıştırmanız.

DUMRUL

Adalet diye bir şey yok mu yeryüzünde?

AZRAİL

Var diyorsanız vardır belki...

Ama siz insanların oluşturduğu bir kavram

Özgürlük, eşitlik gibi.

Diyeceğim, Tanrının kavramlarla işi yok.

Bütün yarattıklarından esirgediği

Usu vermiş, size, daha ne yapsındı?

DUMRUL

Tanrısal adalet diyorum!

AZRAİL

İnsan adaleti de şuna! Bütün Oğuz illerinde bugün

Canguzoğulları'nın adaleti yürürlükte

Ve onlar "Tanrısal Adalet" diyorlar buna

İşlerine öyle geldiği için,

Yaşamdan en büyük payı koparabilmek için⁶⁸

"Adaletin gerçekleşmesi için dünyada, özgürlük, eşitlik ve barışın kurulması, insanın insanı sömürmesinin kalkmasına bağlıdır. İnsanın adaleti gerçekleştirmesinin yolu, sonsuz sevgi ve özveriden geçmektedir."⁶⁹

Dilmen, mitolojik malzemeyi kullandığı bu oyununda eleştirel bir tutum sergiler. Dilmen oyunu ile toplumların ve bütün insanlığın savaş, talan ve yoksullukla sürüklendiği yok oluşu göstermiş, çözümün Canguzoğlu gibi güçlerin değil, insanların kuracağı sevgiye ve barışa dayalı düzen olduğuna işaret etmiştir.⁷⁰ Oyunda ele alınan yan tema sevgidir. "Can yerine can bulmak" sevgi temasının ortaya çıkmasında önemlidir. Bir başkasının yerine can vermek, saf bir sevginin olduğu yerde olur. Dumrul'un canından çok sevdiği tek insan olan eşi Elif, Dumrul'un karşı çıkışlarına rağmen onun yerine ölmeye hazırdır. Oyunda bilgeliği temsil eden Dede Korkut da sevgi ve bilgeliğe dayalı bir dünya düzenini arzular.

⁶⁸ DİLMEN, *Deli Dumrul*, s. 67-68.

⁶⁹ ÇALIŞLAR, "Deli Dumrul", s. 76.

⁷⁰ Erkan ERGİN, *Cumhuriyet Dönemi Oyun Yazarlığında Mitoloji*, (Basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tiyatro Anabilim Dalı), Ankara 1995, s. 173.

Zaman

Oyununda anlatılan olayların vak'a zamanı "bin yıl önce-bugün"⁷¹ dır.Dede Korkut, insanlık için bin yıllık bir süre biçmiştir:

DUMRUL

Dede Korkut bin yıl sürebilecek
bir savaşımdan söz ediyordu?

.....

AZRAİL

Dede Korkut adaleti, yani, bugün
Ağzınızda çiğneyip durduğunuz o kavramların...
Özgürlük, eşitlik, barış falan...
Gerçekten yaşama geçtiği yeni bir çağ

.....

DUMRUL

Bin yıl sürse savaşım
Dede Korkut çağı gerçekleşmeli"⁷²

Dilmen, bu sözlerle oyunu bugüne bağlar.

Anlatma zamanı ise 1979'dur.

Dilmen, mitolojik malzemeyi kullandığı bu oyununda eleştirel bir tutum sergiler. Dilmen, oyunu ile toplumların ve bütün insanlığın savaş, talan ve yoksullukla sürüklendiği yok oluşu göstermiş, çözümün Canguzoğlu gibi güçlerin değil, yine insanların kuracağı düzende olduğuna işaret etmiştir.⁷³

"Adaletin gerçekleşmesi için dünyada, özgürlük, eşitlik ve barışın kurulması, insanın insanı sömürmesinin kalkmasına bağlıdır. İnsanın adaleti gerçekleştirmesinin yolu, sonsuz sevgi ve özveriden geçmektedir."⁷⁴

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar, "Oğuz illerinde-Anadolu'da geçer"⁷⁵

Şahıs Kadrosu

Oyun, sekiz kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Deli Dumrul, Elif, Dede Korkut vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır. Canguzoğlu, Azrail,

⁷¹ DİLMEN, *Deli Dumrul*, s. 2.

⁷² DİLMEN, *Deli Dumrul*, s. 69-70.

⁷³ ERGİN, s. 173.

⁷⁴ ÇALIŞLAR, "Deli Dumrul", s. 76.

⁷⁵ DİLMEN, *Deli Dumrul*, s. 2.

bezirgânlar, köylüler, yas tutan kadınlar, Kırk Yiğit dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.⁷⁶

Deli Dumrul: Deliliğe tanınan ayrıcalığın farkında, olan bireysel çıkarlarına toplumsal kılıflar uydurma konusunda usta, kurnaz, işbilir, zeki bir adamdır:

Ben bugün bu köprüyü kurmuşum
altında su yok belki,
yarın başka yurttaşlar çıkar
çay ırmak geçirir altundan
böyle kalkınır vatan⁷⁷

DEDE KORKUT

Bre köprü başını tutup zorbalık etmek
Canguzluk değil de nedir?

DUMRUL

Haksızlık ediyorsun, Dede Korkut.

DEDE KORKUT

Kol gücüyle?

DUMRUL

Uygarlık nedir görsünler.

Köprüden nasıl geçilir bilsinler.⁷⁸

Kurmuş çayın üzerine köprü kurarak, kol gücünün verdiği kaba kuvvetle, halkı buradan geçmeye zorlayan, onlara zorbaca davrana bu adam, Dede Korkut gibi ermiş, kaba kuvvet yerine sorunları akli ve yüreği ile halleden birinin erdemli söz ve davranışlarıyla değil, attığı dayak ile kendine gelir ve zorbalıklarını, yaptığı haksızlıkları sorgulamaya başlar. Kendisiyle hesaplaşmasını sağlayan şey ise, Dede Korkut'un torunu Elif'e duyduğu sevgidir.

Deli Dumrul, artık haksızlıklarla savaşacaktır. Ama ölçüyü kaçırır. Ölümeye meydan okur. Ancak bu kahramanlık girişiminde başarılı olamaz. Eski bencilliklerine geri döner. Kendi canının vermek yerine başkalarından kolaylıkla can ister:

KIRK YİĞİT

Kendi ölümünü kendin ölmen gerek.

DUMRUL

Ben işte buna hazırlıklı değilim

Herkesin ölümü kolay geliyor bana

⁷⁶ Şahıs kadrosu ile ilgili daha geniş bilgi için bk. TAŞÇI, s. 65-69.

⁷⁷ DİLMEN, *Deli Dumrul*, s. 7

⁷⁸ DİLMEN, *Deli Dumrul*, s. 21

Bir kendi ölümümü yediremiyorum gözüme.

Benim için öleceksin!⁷⁹

Dede Korkut'la bir değişim yaşamış olan Deli Dumrul, gerçek olgunlaşmayı ölümün nefesini ensesinde hissettiği, yaşamın kıyısında olduğunu anladığı anda yaşar. Dede Korkut'un öğütleri aklından yüreğine, kanına, canına işlemiş gerçek anlamını kazanmış olur:

DUMRUL

Birden bütün gövdem acıktı
Bütün duyularım acıktı
Gözlerim. kulaklarım. ellerim acıktı
her şeye dokunmak istiyorum.
Bir daha seslerini işitemeyeceğim
Ne seviyorum şu sığırcık kuşlarını.
Son geçtiğimden buralardan koç katımıydı
Şimdi çayırlarda kuzucuklar sığıyor.⁸⁰

DUMRUL

Anlamıyorum. seninle tanıştığımızdan beri
Yaşamın lezzetleri keskinleşti.
En küçük dünya nimetleri, sonsuza değere bindi.

AZRAİL

Zaman yoğunlaştı, mayalandı.

DUMRUL

İçimde şu hüznün de olmasa
Mutluyum diyeceğim⁸¹

Deli Dumrul, böyle zorlu bir sınavı geçer. Ödülü ise gerçek değerini kavradığı hayatının tekrar bağışlanmasıdır.

Elif: Kadın sağduyusunu temsil eder. Adını deliye çıkarmış olan Deli Dumrul'un içindeki iyiliği görür.

DEDE KORKUT

Canguzoğlundan Deli Dumrul'dan başka
adam mı yok ilkede?

ELİF:

Yürecğinin aynasını gördüm
Dupduru bir su gibi

⁷⁹ DİLMEN, *Deli Dumrul*, s. 47.

⁸⁰ DİLMEN, *Deli Dumrul*, s. 64

⁸¹ DİLMEN, *Deli Dumrul*, s. 67

Yanılgısı var yalanı yok
Gönlümü ona düşürdüm.⁸²

Elif, kol gücüne karşı olan, ancak Deli Dumrul'u döven dedesini de eleştirmekten de çekinmez:

DUMRUL

Aşırı gidiyorsun Dedem Korkut
gövdemi yıktın, onurumu yıkma

ELİF (Dedesine çıkışır)

Yeter, kol gücüne erişince
Bilgeliğin de sıfırı tüketti ha.⁸³

Dede Korkut: Bilge bir insandır. Ancak bir insan olarak onunda hataları, zaafları vardır. Us gücü, bilgelik erdemi, kol gücüne dönüşür:

DEDE KORKUT

Ayağımın altına alırım şimdi seni.

DUMRUL

Onu yapamazsın işte, otur yerine, Dedem, otur.
Sakalın titriyor, yüreğine inecek.

DEDE KORKUT

Tanrım, us gücümü, bilgelik erdemimi
Kısa bir süre için kol gücüne dönüştür
Uslandırayım bu deliyi
(...Deli Dumrul'a bir temiz dayak atar)
Geçenlerden otuz akça ha?

DUMRUL

Bağışla deli başımı

DEDE KORKUT

Bir daha kol gücüyle övünür müsün?

DUMRUL

Tövbe Dedem Korkut⁸⁴

Dede Korkut, mutluluğun, adaletin yalnızca sevgi ile sağlanabileceğine inanan bir bilgedir.

Dil ve Üslup

Oyun iki bölüm, dokuz sahneden ibarettir. Oyun manzumdur ve serbest nazımla yazılmıştır.

⁸² DİLMEN, *Deli Dumrul*, s. 27.

⁸³ DİLMEN, *Deli Dumrul*, s. 22.

⁸⁴ DİLMEN, *Deli Dumrul*, s. 22.

Deli Dumrul gevşek dokulu bir oyundur. Yazar, biçimlemede yaralandığı kaynağın, Dede Korkut Kitabı'nın halk deyişi ağzını kullanmış, şiirsel dilden ve dinamik konuşma örgüsünden yararlanmışır. Deli Dumrul, Güngör Dilmen'in 1960'da Midas'ın Kulakları'yla başlayan Anadolu'nun mitos ve efsane kaynaklarına yönelik eğiliminin son örneğidir. Dilmen, mitostan yararlandığı öteki oyunlarının ortak özelliği olan toplumsal eleştiriyi sürdürmüş, ancak konusunu doğrudan mitostan almak yerine, mitosun beslediği bir Türk öyküsünü kullanmıştır. Dede Korkut'u bir oyun kişisine dönüştüren yazar, hem kurgusunu zenginleştirmiş, hem de Türk kültürüne olana ilgisini yansıtmıştır.⁸⁵

Destanlar ve mitoloji tiyatroya her zaman zengin bir malzeme kaynağı olmuştur. Bu kaynaklardan yararlanılarak yazılan oyunlardan biri de Deli Dumrul'dur.

Yazar, Dede Korkut Kitabı'ndaki öyküye bağlı kalmış, ancak kısa olan öyküyü Deli Dumrul'un karısını ön plâna çıkartarak oluşturduğu yan öyküyle genişletmiş ve zenginleştirmiştir. Oyun Dede Korkut Kitabı'ndaki olay dizisiyle başlar. Dumrul akmayan çay üzerine bir köprü yaptırmış, geçenden otuz, geçmeyenden kırk akça almaktadır. Yazar, köprü sahnesinde Elif kız ile öyküyü genişletmeye başlar. Dumrul, köylüler arasında Elif'i görmüş, beğenmiştir. Ancak hemen ardından Elif'in nişanlısı Canguzoğlu'na ait bir kervan geçer ve Dumrul'un gücü kervandan haraç almaya yetmez. Yazar, oyunu Elif, Dede Korkut ve Canguzoğlu ile zenginleştirmiştir.⁸⁶

Dede Korkut Hikâyelerinden aynı adı taşıyan hikâye temel alınarak yazılan oyunun asıl hikâyeden farklı olan yönleri vardır.

Hikâyede Deli Dumrul'un Azrail'e meydan okuması, kuru çay üzerine köprü yaptırması gibi deli sıfatını pekiştirmek içindir. Oyunda ise, Azrail ile savaşıma kararı, Dede Korkut ve Elif ile aralarında geçenlerden sonra, dünyadaki tüm haksızlıklarla mücadele kararının heyecanı ile verilmiş bir karardır. Hikâyede Deli Dumrul'un yanında kırk tane yiğit vardır. Oyunda ise adı Kırk Yiğit olan bir tek yiğit vardır. Bu yiğidi de Yiğit Pazarından alır. Yiğidin üstündeki "Öl dediğin yerde ölür" yazısı ileride ondan can isteneceğini gösterir. Hikâyede Deli Dumrul'un karısının adı geçmez ve onunla nasıl evlendiği anlatılmaz. Ama oyunda Deli Dumrul'un karısının adı Elif'tir ve ikisini Elif'in dedesi Dede Korkut evlendirir. Hikâyede Deli Dumrul'un anne ve babası ayrı değildir. Oyunda anne ve babası ayrıdır. Babası dünya nimetlerine düşkün biridir. Azrail ona doktor olarak görünür. Annesi de hikâyedekinden farklı olarak oğluna can verememenin verdiği vicdan azabı ile ölür. Hikâyede Tanrı, oğulları için can vermeyen anne ve babanı canını alarak Deli Dumrul ve eşinin canına ekler. Oyunda ise anne baba

⁸⁵ ERGİN, s. 175.

⁸⁶ Daha geniş bilgi için bk. ERGİN, s. 171-175.

böyle bir şeyle cezalandırılmaz. Hikâyede Canguzoğlu diye biri yoktur. Oyunda ise sık sık adı geçen Canguzoğlu zorbalıkla ön plâna çıkan bir ailedir. Haksızlık, sömürü ve eşitsizliğin diğer adı Canguzoğlu'dur. Canguzoğlu'na ilk başkaldırı Dede Korkut'tan gelir. Ancak tek başına olan Dede Korkut'un yapabileceği fazla bir şey yoktur. Bir yiğit gereklidir. Deli Dumrul çıkar gelir. Ama yalnız onunla da verilecek bir savaş değildir bu. Oğuz illerine mutluluk, adalet, eşitlik uzun bir savaşımdan sonra, Dede Korkut'un deymiyle "bin yıl" sürecek bir savaştan sonra gelecektir.⁸⁷

Oyunda "Çantada keklik at bir teklik; insan beşer, bazen şaşar." şeklindeki söz oyunları; "kırklara karıştı kırk yiğidim, ayağımız suya erdi, vur ensesine al ağzından lokmayı" gibi deyimler; "Fağfur kâse, ambar fincan / Buhara'dan gümüş şamdan / Beylere paşalara / Sırma tülbent, ipek kaftan" gibi tekerlemeler; "Kumarbazdım Azrail'e ütöldüm, / aşkın eline düştüm, / cevher gibi yontuldum.- Nice yıllar şu yüreği yokladım, / yoku vardan ayıkladım, / bir sevgi kaldı geriye, / ko Tanrı diyelim adına" şeklindeki maniler; gönenmek (rahata kavuşmak), özge (yabancı), aymaz (olup bitenin farkına varmayan), acun (dünya), tansık (mucize), otağ (çadır), yavuklu (sevgili), yürük (çabuk yürüyen, iyi yol alan) gibi öztürkçe kelimeler ve pışalamak (uyutmak), giyit (giysi) gibi türetilmiş kelimeler bakımından da zengindir.⁸⁸

Oyun bu yönüyle gelenekten yararlanılarak çağdaş bir senteze varılabileceğinin örneğini ortaya koyar.

Oyunda mitolojik öğeler de vardır. Bu motiflerden en önemlisi can yerine can bulma motifidir. Bu motif, Altay masallarında ve Yunan mitolojisinde de vardır.⁸⁹ Oyunda eski Türk inançlarının izleri de görülür. Kırk yiğitteki kırk sayısı, Oğuzların Kayı boynun ongunu olan doğan kuşu bunlardan bir kısmıdır. Oyunda ad verme motifine de rastlarız. Türklerde ad alma ve ad verme önemlidir. Deli Dumrul aldığı yiğide ad verirken "Ad çok önemli yiğidin, beyin kişiliğini yansıtmalı."⁹⁰ diyerek bunu önemine işaret der.

⁸⁷ Bu farklılıklarla ilgili daha geniş bilgi için bk. TAŞCI, s. 70-72.

⁸⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. TAŞCI, s. 71-72.

⁸⁹ Oyundaki mitolojik unsurlar hakkında daha geniş bilgi için bk. Sezai GÜLŞEN, *Güngör Dilmen Kalyoncu'nun Oyunlarında Mitolojik Öğeler* (Basılmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne ve Görüntü Sanatları Ana Sanat Dalı, Tiyatro Dekorü ve Kostümü Programı), İstanbul 1992, s. 75-78; ERGİN, s.171-175.

⁹⁰ DİLMEN, *Deli Dumrul*, s. 14.

BEN ANADOLU

Mitoloji, tiyatro yazarları için her zaman zengin bir malzeme kaynağı olmuştur. Güngör Dilmen'in 1984'te yazdığı bu oyun da Anadolu kaynaklı mitolojilerden ve tarihten derlediği kadın kahramanların yaşam öykülerinden oluşur. Oyun, Kybele ile başlar, mitolojik ve tarihî kişilerle devam eder. Oyunla Anadolu'nun binlerce yıllık tarihi özetlenir.

Güngör Dilmen, Anadolu coğrafyasındaki kadının tarihsel ve mitolojik evrimini Ben Anadolu ile Tanrıça Kybele'den başlatıp Halide Edip ile Cumhuriyet'e kadar getirir. Kronolojik bir sıranın takip edildiği oyunun mitolojik kişileri: Kybele, Berber, Niobe, Hekabe, Oinone, Cassandra, Amazon ve Tamar'dır. Tarihsel kişiler ise: Puduhepa, Lamassi, Andromache, Lydia, Ada, Thedora, Anna Kommena, Nilüfer Hatun, Nasreddin Hoca'nın karısı, Hafsa Sultan, Hürrem Sultan, Ayşe Sultan, Nakşidil Sultan, Pertevniyal Valide Sultan, Şair Nigar Hanım ve Halide Edip'tir.

Oyunun ana teması kadındır. Yan temalar ise tutku, iktidar, kader, başkaldırı, özlem ve aşktır. Yazar bu oyunuyla:

Anadolu coğrafyasındaki yaşantının devamlılığını, bu topraklar üzerinde birbirlerinin mirasını taşıyan uygarlıkların sürekliliğini, iç içeliğini ve tarihin karmaşık olayları içinde kadının duruşunu, mitolojiden ve tarihten günümüze dek gelen çeşitli kadın kahramanlar aracılığıyla dile getirmiştir. Onlar bazen Tanrıça, imparatoriçe, sultan, şairdir.. Doğuran, üreten, kimi zaman direnen, kimi zaman kaybeden, acı çeken, hüznü ya da mutlu kadınlar. Hepsisi de kendilerine özgü farklılıklarla bu dünyaya söyleyecek sözleri olan kadınlardır. Bu kadınların, aynı coğrafyada yaşamış, birbirlerinin devamı niteliğindeki uygarlıkların temsilcisi olmalarından başka bir ortak yönleri daha vardır: Hepsisi de karar vermek, seçim yapmak zorunda oldukları bir durumda ele alınmışlardır. Bu kadınlar kara anlarında görevleri ile tutkuları, vicdanları, aşkları hatta kimi zaman kimlikleri arasında bir tercih yapmak zorunda kalmışlardır. Kimi kadınlar yaptıkları seçimler sonucu tökezlemiş (Helena, Niobe, Oinone, Amazon); kimi direnmiş; kimi yazgısına ve tarihe meydan okumuş (Thedora, Hürrem Sultan, Nilüfer Hatun); kimi zaman bir uygarlığın kurulmasına (Kybele); kimi zaman da yıkılmasına ön ayak olmuş; (Ada, Lydia); kimi zaman dimdik ayakta yüzyıllar öncesinden bugüne taşımıştır adını. (Halide Edip, Şair Nigar Hanım) Çelişkileri, zaafı, tutkuları, yanlışları, aşkları ve mutluluklarıyla canlı birer kimlik olarak tarih sayfalarından bugüne taşınmışlardır.⁹¹

⁹¹ TAŞCI, s. 270-271.

Tarih boyunca Anadolu topraklarında yaşayan kadınların anlatıldığı bu oyun verdiği mesaj ile günümüze hitap etmektedir:

Günümüzde hâlâ, Anadolu toprakları üzerinde yaşayan farklı etnik, dinsel ve dilsel kökenlerden gelen halkları “bizden olanlar ve olmayanlar” diye ayıran, onları parçalamaya, birbirlerini kırdırmaya çalışan anlayışların varlığı, bugün bu oyunun içerdiği tezleri canlı tutan önemli bir karşılıktır.⁹²

Oyunda epizodik bir anlatım tercih edilmiştir. Epizotları bazen Kyble bağlamış, bazen de bir önceki karakter kendinden sonrakini sunmuştur. Düz yazı ile şiirsellik arasında gidip gelen bir dili vardır. Oyun kişileri kimliklerine uygun olarak konuşurlar.⁹³

⁹² TAŞÇI, s. 272.

⁹³ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. TAŞÇI, s. 271.

METE

Özet

Mete beyleriyle av hakkında konuşmaktadır. Beyler, Çin ile savaşmak istediklerini söylerler. Ancak Mete savaştan yana değildir. Avlar savaş için hazırlıktır.

Siyenpi'den üç elçi gelir. Mete onları kabul eder. Elçiler Mete'nin kısrığını isterler. Mete, beyleri istemese de atını Siyenpililere verir.

Mete bir gün yine beyleri ile otururken Siyenpili elçiler yine gelir. Siyenpi Hakanı, Ayça adlı Hun ecesini istemektedir. Bu istek Mete'yi kızdırır. Beyleri Siyenpi'ye karşı savaşmak isterler. Mete beyleri sakinleştirir, biraz düşünür ve Ayça'yı Siyenpi Hakanına vermeye karar verir. Ancak bu karar onu çok üzer. Hastalanıp yatağa düşer. Kendini biraz iyi hissedince beylerinin yanına gider. Siyenpili elçiler yine gelmiştir. Mete bu üçüncü geliş kızı ama elçileri de kabul eder. Siyenpi Hakanı bu sefer de iki ülke arasındaki bir alanı istemektedir. Ancak Mete bu sefer elçilere istediklerini vermez. Siyenpi'ye akın emrini verir. Beyler bu haber üzerine hemen harekete geçerler.

Vak'a

Hun hükümdarı Mete'nin⁹⁴ hayatından konusunu alan *Mete*⁹⁵ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Siyenpi elçileri Mete'den atını isterler. Beyler karşı çıksa da Mete'i atını verir.
- b) Siyenpi elçileri ikinci gelişlerinde Mete'nin eşini isterler. Mete çok üzülse de eşini verir.
- c) Üçüncü kez gelen elçiler bu sefer iki ülke arasında kalan bir toprak parçasını isterler.
- d) Mete bu sefer onlara istediklerini vermez. Savaş ilân eder.

Tema

Oyunun ana teması vatan sevgisidir. Bu tema Mete vasıtasıyla aktarılmıştır. Siyenpi Hakanını istediği atını ve eşini veren Mete, ülkesinin ıssız bir toprak parçası istenince çok öfkelenir, Siyenpi'ye savaş ilân eder.

⁹⁴ Mete'yi konu alan diğer oyunlar: Yaşar Nabi Nayır, *Mete* (1932) (Bu oyun hakkında daha geniş bilgi için bk. KAYGANA, s. 54-61.); Hüsnü YILDIZ, *Mete ve Alparslan*, (1960).

⁹⁵ İ. Muzaffer BİÇ, *Mete*, Çankaya Matbaası, İstanbul, 1974, 16 s.

Siyenpililerin “Mete korktu atı verdi” demesine aldırmadan atını veren Mete, eşi Ayça’yı içi kan ağlayarak verir. Ancak iki isteğinin yerine getirilmesinden yüz bulan Siyenpi Hakanı üçüncü kez toprak ister:

1. ELÇİ:
 Siyenpili Su Hakan
 Bizim ülkeye bakan,
 Aramızda hiç ağaç
 Bitmeyen hem de kıraç
 Issız alanı ister
 Onu bana versin der⁹⁶

Ancak Mete bunu reddeder:

At benim, Ayça benim
 Onları verdim size
 Üzüldüm yandı içim

Yalvardım Tanrılara

Dertlerim dinsin diye
 İçerim oldu yara
 Bağladım ellerimi
 Boyun eğiyor diye
 Şimdi avım parladı
 Akın var Siyenpiye..
 Hazırlayın tayımı
 Verin okla yayımı

Gecikmeden gidelim⁹⁷ diyen Mete, Siyenpi üzerine yürür.

Oyunda vatan sevgisi her türlü sevginin üstünde tutulmuştur. Savaşçı bir millet olan Türklerin ayrılmaz unsuru olan at, namus kabul edilen eş bile verilmiş; ama vatan toprağı verilmemiştir.

Zaman

Oyun büyük Hun hükümdarı Mete'nin tahta olduğu yıllarda geçmektedir.⁹⁸

Oyunun anlatma zamanı 1974'tür. Yazar, “*tarihimizi dramatize ederek sevdirmek*”⁹⁹ amacıyla bu manzum piyesi yazdığını ifade eder.

⁹⁶ BİÇ, s. 15.

⁹⁷ BİÇ, s. 15-16.

⁹⁸ Mete, M.Ö. 209-174 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. Bk. Yılmaz ÖZTUNA, “İlk Çağ Asya-Afrika Devletleri”, *Devletler ve Hânedanlar*, C. III, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 128.

⁹⁹ BİÇ, s. 1.

Mekân

Oyunda mekân belirtilmemiştir. Dekor vb. tanıtımlar da yoktur.

Şahıs Kadrosu

Oyun on iki kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Hun Hükümdarı Mete, vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıstır. Mete'nin beyleri, elçiler, askerler ve Ayça dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Mete ülkesini, ulusunu düşünen bir hükümdardır. Çok zor olsa da atını ve eşini Hunların rahatı için vermiştir.

4. BEY:

Uğraşmayın boşuna

Anlamaya Mete'yi

Kimin gider hoşuna,

Göndermek bir eceyi?

Kıydı önce atına

Hunların rahatına,

İsteseydi yan gelir,

Kurulurdu tahtına.

Ayça'nın gidişine

Bütün ülke ağladı

Mete'ninse içini

Bu ayrılık dağladı¹⁰⁰

Mete, vatan toprağını her şeyin üstünde tutar. En değerli şeylerini verir; ama vatan toprağının bir parçasını vermez, bunu isteyene savaş ilân eder.

Dil ve Üslûp

Oyun üç perdeden oluşmaktadır. Sade bir dille manzum olarak yazılan oyunda 4+3=7'li hece ölçüsü kullanılmıştır.

Şahıslar dörtlükler hâlinde konuşurlar.

Oyunun başında aksakallı bir ihtiyar sahneye çıkarak oyunda anlatılan olaylara bir giriş yapar. Bu kısım da dörtlüklerden oluşur.

¹⁰⁰ BİĞ, s. 13.

MALAZGİRT

Özet

İmparatoriçe, Diogenes'e Türkleri yok etmek için bir an önce harekete geçmesini söyler. İmparator haber beklemektedir. Doğuya yolladığı subaylardan biri dönmüştür. Müslümanların savaş hazırlığı içinde olduğunu ve Alp Arslan'ın günden güne ilerlediğini, yakında yurtlarına saldırıya geçme ihtimali olduğunu bildirir. İmparator, bir an önce Türklerin işini bitirmeye karar verir. Saray nazırı tekrar gelir. Bu sefer haberler iyidir. Alp Arslan geri dönmektedir. Geride az asker bırakmıştır. İmparator bu gelişmelere sevinir. Akşam kumandanlarıyla görüşecektir. Zaferin onun olacağından emindir

İmparator Diogenes, Kapadokya'daki karargâhındadır. Hareket hattını belirlemek üzere kumandanlarını toplamıştır. Diogenes, kumandan ve generallerine Alp Arslan'ın durumunu aktarır. Önlerinde iki seçenek vardır. Kumandanlar düşmanı bekleyip onlar yaklaşınca hücumla geçmeyi seçerler, generaller ise hemen ileri harekete geçip savaşa başlamak isterler. Son haberler üzerine İmparator, hemen yola çıkarak düşmanı güçlenmeden imha edeceklerini bildirir.

Alp Arslan Malazgirt yakınlarındaki karargâhındadır. Kumandanları Sav-tekin, Sanduk ve Afşin'la beraberdir. İmparatorun kumandanlarından Basilakis esir alınmıştır. İmparator, esir aldığı Türk subayın burnunu kesip göndermiştir. Alp Arslan buna rağmen Basilakis'e iyi muamele edilmesini söyler. Alp Arslan her an tedbirli olmalarını ister. Halifenin yolladığı İbn Muhallebân'ı İmparator'a elçi olarak göndererek ona barış teklif edecektir. İmparatorun bunu kabul etmeyeceğini bilen Alp Arslan elçi göndererek hem onların durumunu öğrenecek hem de birkaç gün zaman kazanacaktır. Sav-tekin de İbn Mühellebân ile beraber gidecektir.

İmparator, Malazgirt yakınlarındaki karargâhındadır. Kumandanlarından son durumla ilgili bilgi almaktadır. Hazırlıklar nedeysen tamamıdır. Asker sayısı iki yüz kırk bini geçmektedir. Düşman kuvvetleri ise kırk bin kişidir. Generaller, kumandanlar zaferin kendilerinin olacağından emindirler. İmparator 26 Ağustos Cuma günü savaşa başlayacaklarını bildirir. Alp Arslan'ın elçilerinin geldiğini haber alan İmparator, elçileri kabul eder. İmparator ve kumandanları elçileri küçümserler, söylediklerini alaya alırlar. İmparator çok mağrurdur. Zaferi kazanacağından emindir. Elçilere lâıyk olmayan bir muamele gören Sav-tekin ve İbn Muhallebân, İmparatoru uyarırlar, bu

kadar kibrin, gururun iyi olmayacağını söylerler. İmparator, onların bu davranışlarını küstahlık olarak niteler. Onlar da İmparator'un barış teklifini kabul etmediğini anlayarak çıkarlar.

Savaş günü gelmiştir. İmparator kumandanlarına yerlerini bildirir. Alp Arslan da Malazgirt'in doğusundaki karargâhındadır. Yanında kumandanları vardır. Düşman çok kuvvetlidir, ancak kumandanları bu durumdan korkmadıklarını belirtir. Bunu duyan Alp Arslan cuma namazından sonra savaşa başlayacaklarını bildirir..

Savaşı Alp Arslan kazanır. İmparator, Şâdi tarafından esir alınır. Alp Arslan imparatoru esir alan Şâdi ve İmparator'u kabul eder. İmparatorun kibriden, gösterişinden eser kalmamıştır. Alp Arslan, ona eğer kendisi esir düşseydi nasıl bir muamele göreceğini sorar. İmparator ya köle gibi dolaştıracağını ya da öldüreceğini söyler. Alp Arslan ise İmparator için aftan başka bir şey düşünmediğini söyler. İmparator'u belli bir para karşılığında affedecektir. İmparator vergi verecek, bazı toprakları Selçuklulara bırakacak ve esirleri iade edecektir. İmparator bunları kabul edince serbest bırakılır. Onu esir eden Şâdi'ye de Gazne Emirliği verilir.¹⁰¹

Vak'a

- a) Konusunu Malazgirt Zaferi'nden¹⁰² alan *Malazgirt*¹⁰³ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir.
- b) İmparator Diogenes Alp Arslan'ın savaş hazırlığı içinde olduğunu öğrenince bir an önce Türklerin işini bitirmeye karar verir.
- c) Karargâhında kumandanları ile görüşen İmparator son haber üzerine hemen harekete geçmeye karar verir.
- d) Alp Arslan, halifenin gönderdiği İbn Muhallebân ile kumandanlarından Savtekin'i İmparator'a elçi olarak göndermeye karar verir.

¹⁰¹ Alp Arslan ve *Malazgirt Zaferi*'in konu alan oyunlarda şahıs isimlerinin yazımı konusunda bir birlik yoktur. Bu nedenle biz çalışmamızda tarihi kaynaklardaki yazılış şekillerine sadık kaldık. Bk. Osman TURAN, *Selçuklular Tarih ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları (5.baskı), İstanbul, 1996. Ancak alıntılarda oyun metinlerindeki yazılış şeklini koruduk.

¹⁰² *Malazgirt Zaferi*ni konu alan pek çok oyun vardır. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. KERMAN, (1998), s. 274-290. *Malazgirt Zaferi* ile ilgili en çok 1941 yılında *Malazgirt Zaferinin* 900. yılı nedeniyle oyun yazılmıştır. *Malazgirt Zaferi*'ni konu alan oyunlar şunlardır: Ziya GÖKALP, *Malazgirt Muharebesi*, (1922); Hüsnü YILDIZ, *Mete ve Alparslan*, (1960), Resul AKTAN, *Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi* (1969); M. Faruk GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan* (1971); Mesut AKÇA, *Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi* (1971); Asaf ÖNEN, *Alparslan* (1974); Remzi ÖZÇELİK, *Büyük KÖPRÜ* (1976); Fahri SAĞLAM, *Alparslan*, (1976).

¹⁰³ Sabahattin ENGİN, *Malazgirt*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971, 167 s.

- e) İmparator ve kumandanları elçileri küçümserler, elçilere lâayık olmayacak şekilde davranırlar.
- f) Elçiler de İmparator'un barıştan yana olmadığını anlayarak giderler.
- g) Alp Arslan kumandanlarının savaşa kararlı olduklarını öğrenince savaşın Cuma günü olacağını söyler.
- h) Alp Arslan savaşı kazanır. İmparator, Şâdi tarafından esir edilir.
- i) Alp Arslan, İmparator ile görüşür ve onu affeder. Şâdi'ye de Gazne Emirliği'ni verir.

Tema

Oyunun ana teması gerçek zaferin maddî güçle değil, manevî güçle kazanılacağıdır. Oyunda ele alınan yan tema ise Malazgirt Zaferi'nin Türk ve İslâm âlemi için arz ettiği önemdir:

Ana tema Alp Arslan ve Diogenes arasındaki çatışmayla aktarılmıştır.

Bizans ordusu çok güçlüdür. Türklerin ordusu ise kırk bin kişidir. Böyle bir ordu yenilmeye mahkumdur. Maddî güç onlar için her şeydir:

BRYENNİOS

İmparatorum. Yirmi bini Peçenck olmak üzere on bin piyade, on bin Oğuz olmak üzere doksan beş bin süvarimiz bulunmaktadır. Güneyden gelen birliklerle toplam iki yüz kırk bini geçmektedir. Bunların büyük bir bölümü Norman, İskandinav, Franklarla, İslavlardır.

TRACHANIODES

..... kuvvetin karşısında yenilgi ve aciz daima susmak zorundadır İmparator.¹⁰⁴

Diogenes ise zaferin kendinin olacağından emindir. Çünkü o güçlüdür:

R.DİYOJENİS

Zafer kuvvetli olanındır. Tanrı güçlü olanla birliktir.

İBN MUHALLEBAN

Tanrı kibirli olanla değil, adil merhametli olanla birliktir asıl. Zafer kendine düşeni yapanlarla, kendisini adamasını bilenlerindir.¹⁰⁵

Alp Arslan, gerçek bir zafer için gerekenleri ifade eder. Önce herkes üzerine düşeni yapmalıdır. Böylelerine Tanrı da yardımcı olacaktır. İman ve orduları ile Selçuklular zaferi kazanacaklardır.

ALP ARSLAN

¹⁰⁴ ENGİN, s. 97.

¹⁰⁵ ENGİN, s. 117.

Ordu bir bütündür. Onun en küçük ve yüce parçası erdir. Erinden başlayarak herkes, on başı, çavuş, subay, kumandan, herkes kendisine düşeni yapacaktır. Bunu yerine getirmeyen ödevini yapmamış olur. Ancak herkes kendine düşeni yaparda, ancak o zaman “evel Allah” demeğe hak kazanmış olur. Böyle bir anlayış içinde gelişmiş olan bir orduyu yenecek güç yoktur. Ancak bu şartlar içinde Tanrı ona yardımcı olur.¹⁰⁶

SAVTEKİN

Bizde din ile ordu iki kutup değildir. Birbirini tamamlayan iki yarımdır. Biri ruh öteki bilektir. Ruhsuz bilek kör, bileksiz ruh acizdir.¹⁰⁷

Alp Arslan Diogenes gibi gururlu, kibirli değildir. Bizans generali onun için şöyle der:

GENERAL

Yenilgiden korkmuyor. Bu konuda benimle şöyle konuştu. “yıkılanla yok olanın arkasından ağlanmaz. Hiçbir şey olmamış gibi yeniden başlamak, daha iyiyi yapmak marifettir. Ebedi zafer Tanrındır. Kul hiçbir şeye güvenmemeğe, hiçbir şey karşısında kötümser olmamağa alışmalıdır. Hele gurur, yapmacılığın kendine güvensizliği en kesin delilidir.”¹⁰⁸

Sonunda Diogenes kibrinin, gururunun kurbanı olur. Karşısındakini küçümseyerek savaşa girer ve yenilir.

Oyunda ele alınan yan tema ise Malazgirt Zaferi’nin Türk ve İslâm âlemi için arz ettiği önemdir. Alp Arslan kazanacağı zafer ile Türk hâkimiyetini sağlayacaktır. Bu zafer Türkler için yeni bir başlangıç olacaktır:

ALP ARSLAN

Savaşacağız. Atamız İstemi Han “Atalarımızdan işittik ki batı imparatorluğu elçileri geldiği zaman, bu bizim için artık yeryüzünü fethedeceğimize delalet edecek demişlerdi. Onların isteklerini yerine getireceğiz. Çünkü kumandanlar, Tanrı yeryüzü ülkelerini ve birçok kavimlerin hakimiyetini bize verdi. Zafer sizleri ve Türklüğü bekliyor. Bu sefer de Tanrının himayesine yakışan bir millet olduğunuzu ispat edeceğinize inanıyorum. Sizler Tanrının cihan hakimiyetini kendilerine emanet ettiği bir milletin çocuklarısınız”¹⁰⁹

Müslüman Türklerin karşısında ise Bizans vardır. Onların zaferi de Hristiyan dünyasının zaferi olacak, Türkler tarih sahnesinden silinecektir:

R.DİOGENES:

Düşman tarihte eşine rastlanmayan bir yenilgiye uğrasın.

TRACHANIODES:

¹⁰⁶ ENGİN, s. 63.

¹⁰⁷ ENGİN, s. 108.

¹⁰⁸ ENGİN, s. 75.

¹⁰⁹ ENGİN, s. 137-138.

*Başarınız Hıristiyanlığın bütün düşmanlarını bir daha dirilmiyecesine yok edecektir.*¹¹⁰

R.DİOGENES

Tek Türk, tek Müslüman sağ kalmayacak...Tek Türk'e, tek Müslüman'a şefaet edenin derhal boynu vurulacaktır. Gayemiz onları son erine kadar yok etmektir.¹¹¹

Zaman

Oyunun vak'a zamanı 1071'dir. Oyunun anlatma zamanı 1971'dir. Malazgirt zaferinin 900. yıldönümü için yazılmıştır. 900 yıl önceki Türk tarihi için bir dönüm noktası teşkil eden zafer, anlatma zamanına taşınarak yeni neslin millî bilinç ve tarih şuuru kazandırmak amaçlanmıştır. Oyunun önsözünde bu durum şu şekilde ifade edilir:

İçtimai ve milli hayatımız bakımından bir takım buhranlar yaşamakta olduğumuz bir sırada Türklüğe ikinci vatanını kazandıran ve Bizans'ın asıl yıkılışını müjdelemesi itibariyle Dünya tarihinde bir dönüm noktası teşkil eden bu Büyük Milli Zaferi işleyen temsil eserinin nesillerin milli şuurlarına, birlik ve tesirli olmasını dileriz.¹¹²

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı Malazgirt Ovası ve taraflarıdır. Oyunda mekân tasvirleri ve dekor tanıtları da yoktur. Kapadokya'da İmparator Romenos Diogenes'in Karargâhı, Malazgirt yakınlarında Alp Arslan'ın Karargâhı, Malazgirt yakınlarında Romenos Diogenes'in karargâhı olayların sahnesi durumundadır. Mekân tasviri ve dekor tanıtları yoktur.

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu yirmi üç kişiden oluşmaktadır. Alp Arslan, Romanos Diogenes, vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Elçiler İbn Muhallebân ve Sav-tekin, zaferin gururla, maddî güçle kazanılmayacağını vurgularlar. Diogenes'in kumandanları olan Bryennios, Tarkhaniotes ise ordularının maddî gücüne güvene, karşısındakini küçümseyen kişilerdir.

Alp Arslan'ın kumandanları olan Afşın, Sanduk, Porsuk, Şâdi, Subaylar, Andronikos, Atliates, teşrifatçılar, generaller, saray nazırı dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Alp Arslan: Selçuklu Sultanıdır.¹¹³ Bizans İmparatoru'nun tersine gururlu, kibirli değildir. Aklıyla düşünür, mantığıyla karar verir. Kendi gücünü ve düşmanın

¹¹⁰ ENGİN, s. 98.

¹¹¹ ENGİN, s. 103.

¹¹² ENGİN, s. 4.

¹¹³ 1030 yılında doğan Alp Arslan, Çağrı Bey'in oğlu ve Tuğrul Bey'in yeğenidir. Gazne Hükümdarı Mevdut'a karşı 1044'te büyük zafer kazandığı savaşta dikkat çekti. Çağrı Bey ona, 1058'de Belh,

gücünü bilir. Asla ümitsizliğe kapılmaz. İmanına ve ordusuna güvenir. Düşman generalin onun için söyledikleri bu bakımdan önemlidir:

GENERAL

Ciddi bir adam. Hiç de kötümser görünmedi bana. Kendine güveni var. Bunu ilk bakışta hissediyor insan. Etrafındakiler ona inanıyorlar. Onun istediklerini yapabileceğine iman etmişler sanki. Öyle güçlü bir etki bırakmış. Beni bile etkiledi. Konuşması açık ve seçik. Yapmacıktan uzak. Hele hiç gururlu değil. Samimi. Benimle bir arkadaşı, bir dost gibi konuştu.¹¹⁴

düşman gözüyle Alp Arslan bu şekilde tanıtılır.

Romanos Diogenes: Bizans İmparatoru'dur. Türkleri Anadolu'dan atmak, Bizans'ı eski günlerine kavuşturmak ister:

“Öyle bir savaş olacak ki, Türkler ortadan kalkacak. Saldırılarının sonu kesilecek. Onların uzun yıllar saldıramayacak hale sokacağız. Her yaka, onlardan temizlenecek. Bütün Anadolu dolayları İmparatoriçemin sakin ve mutlu yuvaları haline gelecek.”¹¹⁵

Mağrur olan İmparator, zafer kazanacağından emindir. Ancak yenilince bu gururunun kurbanı olduğunu anlar:

“İnsan, neyim dememeli, ne olacağım diye düşünmeli”¹¹⁶ Bu sözleri ondaki pişmanlığın ifadesidir.

Dil ve Üslûp

Oyun iki perde, dokuz tablodan oluşmaktadır. Sade bir dille yazılmıştır. Destanî bir üslûpla yazılan ve dramatik açıdan zayıf olan oyunda, tarihî bilgilerden faydalanılmıştır.

İkinci bölümün dördüncü tablosu savaşı anlatır. Ancak bu kısımda şahıslar yoktur. İki haberci oraya girerek savaşı anlatırlar. Bu anlatım destanî özellikler gösterir.

HABERCİ

Alp Arslan kır atından indi. Ordunun başına geçti. Nurlu bir irade halinde ordunun gücü şahlandı. Sağ ve sol kanatla bulunan kumandanlar tetikte dururken, ordunun orta yerinden bir

Toharistan, Tirmiz, Kobadiyan, Vahş ve Valvalic gibi şehirleri bırakarak devlet yönetimine hazırladı. 1059 yılında Gaznelilerle yapılan anlaşma sonrasında 1060'ta Çağrı Bey'in ölümü üzerine Alp Arslan, Horasan Selçuklu Devleti'nin başına geçti. Hem Türk tarihi, hem de dünya tarihi bakımından büyük bir önem taşıyan Malazgirt Zaferi'ni kazanan Alp Arslan Malazgirt Zaferi ile Anadolu'nun kapılarının Türklere açmıştır. Böylece Anadolu'nun, Türklerin ebedî vatanı olması için en büyük adım atılmıştır. 24 Kasım 1072'de öldürülen Alp Arslan Türk-İslâm tarihinin büyük sultanlarından biridir. Enerjisi, disiplini, yiğitliği ve adaleti ile ön plâna çıkmıştır. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. <http://www.ozturkler.com-11.04.2003>.

¹¹⁴ ENGİN, s. 74.

¹¹⁵ ENGİN, s. 12-13.

¹¹⁶ ENGİN, s. 158.

fırına koptu. Atları üstünde ok gibi ileri fırlayan yiğitlerin arkalarındaki yayalar binlerce oku düşman üzerine yağdırdılar.¹¹⁷

Oyun, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü tarafından açılan yarışmada birincilik kazanmıştır.

¹¹⁷ ENGİN, s. 143.

ALPASLAN ve MALAZGİRT ZAFERİ

Özet

1071 yılında, savaş öncesinde Alp Arslan komutanlarını huzura çağırarak onlara Bizans ordusu hakkında bilgi verir. Komutanlarına nasıl hareket etmeleri konusunda fikirlerini sorar. Hepsi de savaş istediklerini belirtirler. Bunun üzerine Alpaslan komutanlarına savaş düzenindeki yerlerini bildirir. Savaşta hilâl taktiği uygulanacaktır.

Savaş Alp Arslan'ın galibiyeti ile sonuçlanır. Diogenes esir düşmüştür. Alp Arslan huzuruna getirilen Diogenes'i onun düşündüğünün aksine bağışlar.

Vak'a

Konusunu Malazgirt Zaferi'nden¹¹⁸ alan *Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi*¹¹⁹ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir.

- a) Komutanlarını toplayan Alp Arslan onların da fikrini alarak savaş kararı alır.
- b) Savaşta hilâl taktiği uygulanacaktır.
- c) Savaşı kazanan Alp Arslan esir düşen Diogenes'i affeder.

Tema

Oyunda Türklerin vasıfları vurgulanmıştır.

Bizans ordusu ile Türk ordusu karşılaştırılır. Bizans ordusu kuvvetlidir. Ancak Türkler güçlüdür, inançlıdır. İnanç sahibi olan Türkler, bu inanç ile zafer kazanacaklardır.

ALP ARSLAN – Bizans imparatoru iki yüz bin kişilik ordusu ile bizi bekler. Diogenes ordusuna çok güvenir. Biliyorsunuz bizim ordumuz sayıca daha az, ama Türk'ün gücü yalnız bileğinde değildir. İncancımız, mücadele isteğimiz, onların iki yüz bin kişilik ordusuna inanıyorum ki yetecektir.¹²⁰

Türkler korkak değildir. Savaşçı bir millettir.

“KUTALMIŞ OĞLU SÜLEYMAN – Düşmanın gücü ne olursa olsun, biz Türk'üz ve savaştan korkmayız. Hele savaş meydanından asla kaçmayız”¹²¹

Türkler bağışlayıcıdır:

¹¹⁸ Malazgirt Zaferini konu alan pek çok oyun vardır. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. KERMAN, (1998), s. 274-290. Malazgirt Zaferi ile ilgili en çok 1941 yılında Malazgirt Zaferinin 900. yılı nedeniyle oyun yazılmıştır. Malazgirt Zaferi'ni konu alan oyunlar şunlardır: Ziya GÖKALP, Malazgirt Muharebesi, (1922); Hüsnü YILDIZ, Mete ve Alparslan, (1960), Resul AKTAN, Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi (1969); Sabahattin ENGİN, Malazgirt (1971); M. Faruk GÜRTUNCA, Büyük Hakan Alp Arslan, (1971); Asaf ÖNEN, Alparslan (1974); Remzi ÖZÇELİK, Büyük KÖPRÜ (1976); Fahri SAĞLAM, Alparslan, (1976).

¹¹⁹ Mesut AKÇA, *Alpaslan ve Malazgirt Zaferi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, 8 s.

¹²⁰ AKÇA, s. 3.

¹²¹ AKÇA, s. 4.

“ALP ARSLAN – Doğru Diyoğenes. Biz Türk’üz. Bağışlamak Türk’ün şanıdadır.”¹²²

Zaman

Oyunun vak’a zamanı 1071’dir. Anlatma zamanı ise 1971’dir. Oyun, Malazgirt Zaferi’nin 900. yıl dönümü için yazılmıştır.

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar Malazgirt’te geçer.

Şahıs Kadrosu

Oyunda yer alan şahıslar Alp Arslan, Kutalmış Oğlu Süleyman, Emir Mengüçik, Diogenes ve muhafızlardır.

Dil ve Üslûp

Oyun iki perde, dört sahneden oluşmaktadır. Bir çocuk oyunudur. Son derece sade bir dille yazılmıştır. Oyunun son sahnesinin fonunda Türkiye haritası vardır. Haritada doğu yönünde Alp Arslan’ın, batı yönünde Atatürk’ün portreleri vardır. Malazgirt’in olduğu yere 26 Ağustos 1071 ve Afyon’un bulunduğu yere 26 Ağustos 1922 yazıldığı ifade edilir.¹²³ Böylece Anadolu’yu yurt edinmemizi sağlayan Malazgirt Zaferi ve Alp Arslan ile işgal altındaki Anadolu’yu düşmandan kurtaran Büyük Taarruz ve Atatürk arasında bağ kurulmuştur. Oyun Halide Nusret Zorlutuna’nın “Alp Arslan” adlı şiiri ile sona erer

¹²² AKÇA, s. 7.

¹²³ bk. AKÇA, s. 8.

BÜYÜK HAKAN ALP ARSLAN

Özet

Yıl 1065'tir. Alp Arslan Merv'deki sarayındadır. Alp Arslan'ın iki oğlunun düğünü olacaktır. Alp Arslan düğün hazırlıklarının başlamasını söyler. Alp Arslan oğlu Melikşah'ı veliht yaparak ona İsfahan'la, Şiraz'ı verir.

Yıl 1067'dir. Konstantin Dukas'ın ölümüyle yalnız kalan İmparatoriçe Odokya'ya da bir koca gerekmektedir. Genaralleri ile konuşan Odokya, Bizans'ın yıldızını parlatmak için tahta bir erkek gerektiğini söyleyerek, Romanos Diyogenes'i İmparator yapacağını söyler. Diogenes'in tac giyeceği gün bir keşiş Diogenes'i kutsar ve Bizans yenilgiden kurtarmasını ister. Diogenes'te şehri Hristiyanlık dünyasının merkezi yapacağını söyler.

Diogenes tahta geçeli dört yıl olmuştur. Türklere savaş açmıştır. Türk akıncıları Konya'ya girmişler, Halep'i almışlardır. Başkomutan Kommenos ise Alp Arslan ile taht mücadelesi içinde olan El-basan'a yenilmiştir. Ancak El-basan sonradan Bizanslılar ile birlik olmuştur.

Tarih 24 Ağustos 1071'dir. Diogenes iki yüz bin kişilik ordusuna çok güvenmektedir. Zafer onun olacaktır. Yurdunu Türklerden kurtarmak, Selçuklu Devleti'ni ortadan kaldırmak istemektedir. Türklere ve İslâmiyet'e son verince dünyaya Hristiyanlık hükmedecektir. Türk elçilerinin geldiğini haber alan Diogenes, onları kabul eder. Alp Arslan'ın elçisi Sav-tekın ve Halifenin elçisi İbn Muhallebân Alp Arslan'ın barış teklifini iletirler. Ancak Diogenes barışa yanaşmaz, zafer kazanacağından emindir.

Selçuklu ordusu karargâhında Alp Arslan komutanları ile beraberdir. Elçilerini beklemektedir. Elçiler gelirler, İmparator'un kendine çok güvendiğini, gururlu olduğunu, barışa yanaşmadığını söylerler. Bunu duyan Alp Arslan ordusunun savaşa hazır olmasını ister. Kadı Abd-al-melik iki gün sonra, 26 Ağustos Cuma günü savaşa girmesini söyler ve Alp Arslan'ı muzaffer kılması için Allah'a dua eder. Halife de yolladığı buyruk ile Türklerin ve İslâmiyet'in kazanacağı zafere işaret etmektedir. Alp Arslan komutanlarına taktiğini açıklar.

26 Ağustos 1071 Cuma günü Alp Arslan komutanlarıyla cuma namazını kılar. Alp Arslan komutanlarına savaş-ı-savaşmamak konusunda serbest olduklarını söyleyince, hepsi onun emrinden ayrılmayacaklarını söylerler.

Savaş Alp Arslan'ın zaferi ile sonuçlanır. Diogenes esir düşmüştür. Şâdi, esir aldığı Diogenes ile birlikte Alp Arslan'ın huzuruna çıkar. Alp Arslan Diogenes'e dost olduklarını söyler. Alp Arslan kendi esir düşseydi kendisine ne yapacağını sorar. Diogenes onu ya öldüreceğini ya da köle olarak satacağını söyler. En uzak ihtimal olarak da tahtını geri vereceğini söyler. Alp Arslan ona ebedî dost olacaklarını söyler. Diogenes buna sevinir. Alp Arslan'ın bir dileği daha vardır. İmparatorun kızını oğluna alacaktır. Alp Arslan, Diogenes'i şeref misafiri olarak ağırlar. Ertesi Sabah Diogenes Alp Arslan'a yıllık vergi vermeyi ve Malazgirt, Antalya, Urfa'nın Selçuklulara ait olduğunu kabul ederek geri döner. Diogenes gittikten sonra Dedekorkutoğlu Alp Arslan'ı ve zaferini över. Anadolu Türk'e Alparslan'ın hediyesidir. Dedekorkutoğlu uzaklara bakarken birden irkilir. Sekiz buçuk asır sonra Anadolu'nun bağrında hançer vardır. Bir ATA çıkıp vatani düşmandan temizlemektedir.

Vak'a

Konusunu Malazgirt Zaferinden¹²⁴ alan *Büyük Hakan Alp Arslan*¹²⁵ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Alp Arslan Merv'dedir. Alp Arslan'ın iki oğlunun düğünü vardır. Alp Arslan Melikşah'ı veliaht ilân eder.
- b) Bizans İmparatoriçesi Odokya Diogenes ile evlenerek onu İmparator yapar.
- c) Diogenes Bizans'ı Hristiyanlığın merkezi yapmak, Bizans'ın yıldızını yeniden parlatmak istemektedir.
- d) Diogenes Türklere savaş açmıştır. Türk akıncıları Halep'i almış. Kommenos da El-basan'a yenilmiştir.
- e) Diogenes iki yüz bin kişilik ordusuna çok güvenmektedir. Yurdunu Türklere kurtarmayı Selçuklu Devleti'ne son vermeyi düşünür.
- f) Diogenes, Alp Arslan'ın elçisi Savtekin ile halefinin elçisi İbni Muhalleban'ın barış teklifini reddeder.

¹²⁴ Malazgirt Zaferini konu alan pek çok oyun vardır. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. KERMAN, (1998), s. 274-290. Malazgirt Zaferi ile ilgili en çok 1941 yılında Malazgirt Zaferinin 900. yılı nedeniyle oyun yazılmıştır. Malazgirt Zaferi'ni konu alan oyunlar şunlardır: Ziya GÖKALP, Malazgirt Muharebesi, (1922); Hüsnü YILDIZ, Mete ve Alparslan, (1960), Resul AKTAN, Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi (1969); Sabahattin ENGİN, Malazgirt (1971); Mesut AKÇA, Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi (1971); Asaf ÖNEN, Alparslan (1974); Remzi ÖZÇELİK, Büyük KÖPRÜ (1976); Fahri SAĞLAM, Alparslan, (1976).

¹²⁵ M. Faruk GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1971, 148 s.

- g) Barış teklifinin kabul edilmediğini öğrenen Alp Arslan savaş hazırlıklarına başlar. Kadı Abd-al-melik 26 Ağustos Cuma günü savaşa girmesini söyler.
- h) Savaş Alp Arslan'ın zaferiyle sonuçlanır.
- i) İmparator esir düşmüştür. Alp Arslan ona dost olacaklarını açıklar.
- j) Diogenes her yıl vergi vermeyi kabul eder.
- k) Dedekorkutoğlu, Alp Arslan'ı över. Uzaklara bakınca sekiz buçuk asır sonra Anadolu'da yaşayanları görür.

Tema

Oyunun ana teması Anadolu'yu bir Türk yurdu hâline getirme mücadelesidir. Oyunda Türk milletinin özellikleri ve Türklerin İslâmiyet'e yaptıkları hizmetler de yan tema olarak işlenmiştir.

Oyun, Anadolu'yu Türklerin anayurdu hâline getirme mücadelesi üzerine kuruludur. Alp Arslan bu ülkü uğrunda mücadele eder. Onun karşısında yer alan Diogenes ise Türkleri Anadolu'dan atmak istemektedir. Dedekorkutoğlu, Alp Arslan ve Afşin arasındaki konuşma Selçuklular'ın ülküsünü ifade eder. Ülküleri, Anadolu'yu Türklere armağan etmektedir.

DEDEKORKUTOĞLU

Bu savaşta sağ kalıp yine sağ olacağız,
Düşman topraklarını savaşla alacağız!

ALP ARSLAN

Zaferi kazanırsak zafer zülmü boğacak,
Önümüzde Selçuk'a aydınlık gün doğacaktır.

AFŞİN

Bayrağımız doğudan dalgalamp batıda,
Su içecek Sakarya suyundan Türk atı da!
Üsküdar, Kadıköyün önlerine vararak,
İstanbul karşısında açacağız al bayrak,
Ülkümüz budur hakan, birlikte gaza etmek!
Ülkümüz: Türkoğluna armağan etmek onu!
Bu, yeni bir başlangıç, bir dönüm noktasıdır.
Bizans orada kalsa, bu: Türklüğün yasıdır.¹²⁶

¹²⁶ GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 129-130.

Dedekorkutoğlu Anadolu'nun Türk Yurdu haline geleceği 26 Ağustos 1071 tarihini bir dönüm noktası olarak görür. Bu tarih, Bizans'ın çöküşü, Türklerin zaferidir. Bu zaferle Anadolu anayurt hâline gelecektir:

DEDEKORKUTOĞLU

Bu son meydan savaşı Bizans'ın solunuşudur!
Göklere yükselirken kahramanlar gülüşü,
Budur düşman bir devin can çekişi, ölüşü!
Temelinden çöküşü budur işte Bizans'ın
YİRMİ ALTI AĞUSTOS gününü TARİH ansın.

.....
Bugündür bu ölümsüz vatanın sağlaması!

.....
Türk'e şu Anadolu olsun senin hediyen!
Öyle bir ülke o ki ANAYURDUMUZ odur,
Şairler onun için büyük destanlar dokur.

.....
Bu gün, Batıya doğru akınlar kaynağıdır,
Bu gün, Türk tarihinin yüce Altındağıdır.
Bu akın ki Doğudan Batılara akış bu!
Soylara büyük bir soy adını bırakış bu!¹²⁷

Alp Arslan ve Selçuklular karşısında Diogenes yer alır. Onun amacı Türklerden kurtulmak, Selçuklu Devleti'ni ortadan kaldırmaktadır. Bizans'ı böylece eski gücüne kavuşturacağını düşünen Diogenes ordusuna çok güvenir. Kazandığı zafer Hristiyan dünyasının da zaferi olacaktır:

İMPARATOR

Yurdumuzu Türklerden kurtarmak gerek, dedim.
İslâm ülkelerine bir dalmak diledim!
O Selçuklular devleti ortadan kalkmalıydı,
Bizanslı, geleceğe umutla bakmalıydı.
Ordumuz da devletin ilk büyük ordusudur.
Alp Arslan bunu bilse hiddetinden kudurur!
Balkanlardan insan var, Bitinya, Kapodokya
Binlerce er yolladı Trabzon, Kilikya!
Ermeni halkından var, Gürcüler var, Alman var!
Paralı askerlerim: Kıpçaklar, Peçenekler.
Elde kılıç, kalkan, ok savaşa sıra bekler!

¹²⁷ GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 146-147.

.....
 Ordumuz iki yüz bin. Belki de yarım milyon,
 Bu ordu verecektir elbette Türklere son!
 Haç yine İsa gibi gökte dolaşacaktır,
 Ordular, Tâ Asya'nın bağrını aşacaktır.
 Bize dualar yollar kutsal anamız Meryem,
 Türkler Bizans kartalına olur yem!¹²⁸

Oyunda Türk milletinin özellikleri de ele alınmıştır. Orta Asya'dan gelen Türkler sürekli ilerleme hâlinededir. Afşın'ın sözleriyle Türk milleti yüceltilirken eski Türk destanlarına göndermeler yapılır, Turan idealine işaret edilir.

AFŞİN

Biz her yere er saldık, akın ettik her yere,
 Türk girmişti doğuda, batıda ülkelere!
 Kalmadı alınmayan bir memleket Asya'da
 Türk göründü Çin'lerde, göründü Kafkasya'da
 BOZKURT önde Türk soyu dünyaları бүрүдү,
 Doğulardan doğdu da batılara yürüdü!
 Gelince " Göç var! " sesi dağ gibi geçtik kırdan,
 Tepe, ova dolaştı kurdumuz çadırdan!
 Türkleri koca TURAN çünkü taşıyamadı,
 Güzel kılavuzun da göçte BOZKURT'tu adı!
 Hepimiz birer bozkurt, hepimiz de öncüyüz!
 Kılıç, ok yayımızla birer insan üstünyüz!¹²⁹

İslâm elçisinin sözleri de Türklerin savaştan korkmayan cesur bir millet olduğunu ifade eder. Asya'da iz bırakan Türklerden sonra şimdi de Alp Arslan Bizans'ta iz bırakacaktır.

İSLÂM ELÇİSİ

Türkler de mi? Siz bence girmeyiniz o derde!
 Savaş kızı gelindir Türklere Savaş: düğün!
 Altaylar'dan kopuyor onların çığı bugün!
 Çin'e kusturanlar Ortaasya Türkü'dür.
 Ağzlarında şarkı zaferler türküdür!
 Karakurum'dan taşan ordudan izleri var,
 Altay'da, Işıkgöl'de Balkan'da izleri var!
 Yerlerine tutulmuş Hazar gölü, Kafkasya

¹²⁸ GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 110-112.

¹²⁹ GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 32.

Bir Alp Arslan Sultan'dan titriyor şimdi Asya!
Rum ateşiymiş, neymiş bu ulusa vız gelir,
Daha da ısınırlar, saldırıya hız gelir¹³⁰

Oyunda Türklerin İslâmiyet'e yaptıkları, hizmetlerde ele alınmıştır. Alp Arslan İslâmiyet için yaptığı hizmetler şu sözlerle ifade eder:

Ben de yürüdüm, gittim,
Tiflis, Ani, Kars gibi yerleri elde ettim!
Gürcistanlara girdim, baş eğdirdim kılıca,
Yüksek dağ başlarını asmıştım vatan uca!
İSA tapınağını MUHAMMED yeri yaptım.
Meryem'e tapanları din müminleri yaptım¹³¹

Selçuklu Kadısı da savaşın İslâmiyet için önemine işaret eder. Alp Arslan İslâmiyet için savaşmaktadır:

KADI MUHAMMED İBNİ ABDÜLMELİK

Cenktesin sen Allah'ın başka dinlere karşı
 Zafer va'deylediği İslamlığın uğrunda! . . .
 Ey Sultanlar sultanı bir uğur vardır bunda !
 Bütün Müslümanların, minberleri önünde
 Sana dua ettiği büyük CUMA gününde
 Düşmanla savaşa gir

 Alp Arslan'ı, düşmana karşı sen muzaffer et,
 Ordusuna göklerden melekleri rehber et!
 Çünkü senin rızanı kazanmak için sade,
 Canımı, varlığımı her an feda etmede.
 O, Sen'in için, Sen'in dinini üstün kılmak
 Ülküsüyle düşmanla gaza ediyor ancak!¹³²

Halifenin halka buyruğu da Türklerin İslâmiyet'e hizmetlerini İfade eder:

Dua edin tertemiz kalple ey Müslümanlar,
 İslâm'ın duasıyla zafer bulsun sultanlar!
 Yalvarınız Allah'a küfrü söndürmek için!
 Yalvarınız zaferi Türk'e döndürmek için!
 Bayrağınız yükselsin, göğe ersin kanadı,
 Arş üstüne yazılsın Türk-İslâm yüce adı!¹³³

¹³⁰ GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 62-63.

¹³¹ GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 16.

¹³² GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 120-122.

Oyunda Malazgirt Zaferi ile Sakarya Savaşı arasında ilgi kurulmuştur. Malazgirt ile vatanlaşan Anadolu, Sakarya Savaşı ile düşmandan temizlenmiştir. Dedekorkutoğlu Alp Arslan ile Atatürk arasında benzerlik kurar.

DEDEKORKUTOĞLU

Sekiz buçuk yüzyıldan sonra bu karanlık ne?
 Hançerler sokuluyor Anadolu böğrüne!
 Dağılıyor Türk yurdu dağılıyor bir budum!
 Ulu Tanrım çökmesin çatısı güzel yurdun!
 İşte bir arslan ATA çıkıyor Türk yurdundan,
 Sıyrılıyor kan akan kılıcı hemen kından!
 Yine bir YİRMİ ALTI AĞUSTOS'ta o ATA
 Son veriyor vatanda bir düşman saltanata!
 Bir millet babasını görüyorum göklerde,
 En büyük bir zaferi kazanan odur yerde!
 Kırılmış koca yurdun kazanan odur yerde!
 Kurtulmuştur gözyaşı döken kızlar, nineler!
 Türk yurdunda son yoktur bir sonsuz saltanata,
 Türk soyu yetiştirir her gün yeni bir ata!

 Ey Alp Arslan hakanım! Zaferler kazananım!
 Sana son yöm vereyim, savaşı şanlı Han'ım
 Karşı sırtlarda yatan dağların yıkılmasın!
 Kesilmesin yurdunda kaba ağaçlar
 Selçuk Ata'nın yurdu basılıp yakılmasın!
 Ezilsin yumruğunun altında yaban taçlar!
 Kara, çelik kılıcı çal, durma düşmanına
 Her gün bir vatan ekle bu güzel vatanına!
 Tarihlere ün versin Türk ata, ATATÜRK'ler¹³⁴

Zaman

Oyunun vak'a zamanı 1065, 1067 ve 1071 yıllarıdır. Meclislerin başında vak'a zamanı somut olarak belirtilmiştir. "Yıl 1065"¹³⁵ gibi. Oyunun perdeleri ve meclisleri arasında zaman atlamaları vardır. Oyunun birinci perdesinde yıl 1065'tir. Oyunun ikinci perdesinde yıl 1067'dir. Dördüncü perdede zaman 24 Ağustos 1071'dir. Dördüncü

¹³³ GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 122.

¹³⁴ GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 147-148.

¹³⁵ GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 5.

perdenin ikinci meclisi ile üçüncü meclisi arasında iki günlük bir zaman farkı vardır. Üçüncü mecliste tarih Malazgirt Savaşı'nın tarihi olan 26 Ağustos 1071 Cuma'dır.

Oyunun anlatma zamanı 1971'dir. Oyunun Malazgirt Zaferinin 900. yıl dönümü için yazılmıştır. Türk tarihi için bir dönüm noktası teşkil eden Malazgirt Zaferini anlatan bu manzum oyun ile yeni nesle millî şuur kazandırmak amaçlanmıştır.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı Alp Arslan'ın sarayı, Bizans Sarayı ve Malazgirt'teki Selçuklu ordugâhıdır. Oyunda mekân tasvirleri yoktur. Dekor tanıtları vardır.

Ayosofya Kilisesinin orta yerindeki Bizans İmparatorlarının taç giydiği sonraki mermer daire karşı duvarda İmparator Konstantin ile Jüstinyen'in Ayosofya'nın taslağını Meryem Ana'ya teslim ettiklerinin ünlü tablosu . Tablonun iki yanında beyaz elbiseler ve çiçekli taçlar giyinmiş Bizans kadın grubu¹³⁶

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosuna her perdede farklı şahıslar katılmaktadır. Oyunun şahıs kadrosu yirmi üç kişiden oluşmaktadır. Alp Arslan ve Diogenes vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Alp Arslan'ın karısı Sultan Hatun, oğulları Melikşah, Arslanşah, Alp Arslan'ın gelinleri olan Semerkant ve Gazne Hükümdarlarının kızları, Bizans İmparatoriçesi Odokya, Alp Arslan komutanları Afşın, elçi Sav-tekın ve İbn Muhallebân, Kadı Abd-al-melik, Diogenes'in komutanları Kommenos, Nikefos, Meisenos, Alp Arslan'ın eniştesi El-basan, Prens Dukas, İmparatorun on beş yaşındaki kızı, Frigyalı kızlar, Bizanslı askerler, Türkmen askerleri, saray hizmetçileri, cüceler, keşişler dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Alp Arslan: Oyunun en önemli şahsı Alp Arslan'dır. Selçuklu Sultanı'dır.¹³⁷ Çağrı Bey'in oğlu, Tuğrul Bey'in yeğenidir. Veziri Nizâm ül-mülk onun tahta çıkışını ve yaptığı hizmetleri şu sözlerle ifade eder:

¹³⁶ GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 66.

¹³⁷ 1030 yılında doğan Alp Arslan, Çağrı Bey'in oğlu ve Tuğrul Bey'in yeğenidir. Gazne Hükümdarı Mevdut'a karşı 1044'te büyük zafer kazandığı savaşta dikkat çekti. Çağrı Bey ona, 1058'de Belh, Toharistan, Tirmiz, Kobadiyan, Vahş ve Valvalic gibi şehirleri bırakarak devlet yönetimine hazırladı. 1059 yılında Gaznelilerle yapılan anlaşma sonrasında 1060'ta Çağrı Bey'in ölümü üzerine Alp Arslan, Horasan Selçuklu Devleti'nin başına geçti. Hem Türk tarihi, hem de dünya tarihi bakımından büyük bir önem taşıyan Malazgirt Zaferi'ni kazanan Alp Arslan Anadolu'nun kapılarının Türklere açmıştır. Böylece Anadolu'nun, Türklerin ebedî vatanı olması için en büyük adım atılmıştır. 24 Kasım 1072'de

NİZAMÜLMÜLK:

Merv hatıra kaynağı. . . Burda Sultan seçildin. . .
 Rey'e gittin, oturdun tahta. . . Bir yüce din
 İslâmlık. . . Bir yüce soy: Türklük sizi bekledi!
 İki yıllık sultanlık yurdunu çiçekledi!
 Yücelttin ordusunu da, kutlu ettin atı da!
 Sen de bir arslan gibi girdin o topraklara!
 Bayrağın baş eğdirdi yabancı bayraklara!
 Zaten henüz pek gençken bir eşsiz kahramandın
 Çağrı Bey oğlu Mehmet sendin, Bir Alp Arslandın!
 Amcan Tuğrul ölünce rakiplerin yandın,
 Selçuk hakanlığının egemeni tek sendin¹³⁸

Alp Arslan Türklüğü ve İslâmiyet'i yücelten bir hükümdardır.

DEDEKORKUTOĞLU

Ey Alp Arslan üstünsün sen koskoca Bizans'a
 Seni tarih kucaklar ne gün bu cengi onsa !
 Sen ey hakan Türklüğü göğe yücelttin bugün !
 Öğün ey yüce başbuğ, bu üstünlükle öğün.¹³⁹

Türk tarihinin seyrini değiştiren Malazgirt Zaferi ile Türklere Anadolu kapılarını açan Alp Arslan adaletli merhametli bir hükümdardır. Karşısındakinin gücünü bilir. Kendi gücüne de güvenir. Gururlu değildir. Halkı ve kumandanları ona güvenmekte, ondan zafer beklemektedir. Esirine bile misafir gibi davranır. Onun bu tavrı etrafındakilerde hayranlık uyandırır.

ALP ARSLAN

Tutsağım değilsiniz!. . . Siz bir hükümdarsınız.
 Hemde ulu bir hükümdar .
 Böyledir insanların başından gelip geçen.
 Kendini dost evinde, dost yurdunda bil, say sen!¹⁴⁰

İmparator Romanos Diogenes: Bizans İmparatoriçesi Odokya ile evlenerek tahta geçmiştir. Bizans, Diogenes'ten umutludur. Lâtin tehlikesinin yerini alan Türk tehlikesini yok edecek olan kişi Diogenes'tir.

öldürülen Alp Arslan Türk-İslâm tarihinin büyük sultanlarından biridir. Enerjisi, disiplini, yiğitliği ve adaleti ile ön plâna çıkmıştır. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. <http://www.ozturkler.com-11.04.2003>.

¹³⁸ GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 14.

¹³⁹ GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 146.

¹⁴⁰ GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 134.

BAŞ PATRİK

.....Ama doğudan esen yel, ateşten bir yeldir!
 Şimdi Türkler geliyor Lâtinlerin yerine,
 Sımsıkı sarılmışlar altın dizginlere!
 Torosları aşmışlar, Kayseri'ye varmışlar!
 Aya Vasilos gibi bir mabedi sarmışlar!
 Yakıp yakılmış mabet. . . Altın, mücevher, gümüş,
 Kıymetli her ne varsa alınıp götürülmüş,
 Diyorlar: Türk atlısı şimşek gibi belirir,
 İnsan dehşet içinde korkusunda delirir!
 Tahtına sen değer ver, güneş ol Bizans'a sen
 Fırtına ol, bora ol, Türk'e karşı köpüren!¹⁴¹

Diogenes de Hristiyanlığa hizmet etmek istemektedir. Alp Arslan'ı durduracak, Bizans'ı eski parlak günlerine döndürecektir.

ROMANOS DİYOGENES

Bana emret sürünce şarka, garba ben atı,
 Kuvvet bulsun yeniden Bizansın saltanatı!
 Yeniden güneş gibi parlasm da varlığı,
 Yeniden milletlere yayılsın uygarlığı!
 Güneyde saldırcı ne Arab'ı kalsın, tek,
 Batıda baş kaldıran milletler yesin kötek!
 Doğuda, Alp Arslan'ın Afşin'in orduları,
 Bizansın ökçesiyle bulsun kanlı mezarı!
 Benim ordum uzanır İran'a Hind'e, Çin'e
 Yeni ülke eklerim sınırlarım içine
 Benim için "Mukaddes Saray" yok, bir ordum var,
 Onlar yeni bir devir, zafer yaratacaklar.¹⁴²

Oyunun şahıs kadrosunda yer alan Alp Arslan'ın komutanları, yiğit, cesur kişilerdir. Dedekorkutoğlu, Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki Dede Korkut'un bir yansımasıdır. Öğüt verir, dörtlükler söyler. Bunlarla Türk milletini ve Alp Arslan'ı yüceltir. Dedekorkutoğlu'nun sözleri Dede Korkut Hikâyelerinde geçen ifadelere benzemektedir.

¹⁴¹ GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 70-71.

¹⁴² GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 73.

Dil ve Üslûp

Oyun dört perde, on dört meclisten oluşmaktadır. Sade bir dille yazılmıştır. Manzum olan oyunda 7+7=14'lü hece vezni kullanılmıştır. Oyunda Augustom, Vasilisam gibi Bizans soylularına ait hitaplar dikkat çeker. Oyunda Bizans sarayında geçen kısımlarda ilahîler, dualar, ayinler; Selçuklu karargâhında geçen kısımlarda ise tekbir, kös, nekkare sesleri dikkat çeker. Bunlar İslâmiyet'i, Türklüğü ve Hristiyanlığı temsil etmektedir. Oyun sahne tekniğine uygundur. Işıklar yandığında sahne karardığında vb. ifadeler oyunun sahnelenmek için yazıldığını gösterir. Oyunda Dedekorkutoğlu'nun dörtlüklerinin dışında göklerden gelen bir ses diye verilen:

Sen ne güzel bulursun

Gezsen Anadolu'yu!

Dertlerden kurtulursun,

Gezsen Anadolu'yu¹⁴³ adlı dörtlük vak'a zamanına değil, anlatma

zamanına ait bir unsurdur. Oyunda Orhun Kitabeleri'nden de bir bölüm de vardır:

ALPARSLAN

Dünyalara sığamaz bu yüce TÜRK BUDUNU,

Benim büyük ulusum sakın unutma bunu!

Eğer gök yıkılmazsa, yerler çökmezse, eğer,

Kimler kaldırabilir seni, ortadan kimler?¹⁴⁴

¹⁴³ GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 130.

¹⁴⁴ GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, s. 32.

ALPARSLAN

Özet

Afşın Bey'in kuvvetlerinden korkan Kommenos onunla savaşmamış, geri dönmüştür. İmparator Diogenes, Kommenos'a kızgındır; bir daha hata istemez. Kommenos'a Alp Arslan'ı durdurmak için Malatya'ya giden askerlerden boşalan yeri almasını emreder. İmparator bütün dünyayı Bizans topraklarına katmak istemektedir. Ülkeleri generalleri arsında paylaştırır. İstanbul'u kendine ayırır. Ama önce Alp Arslan meselesini halletmek gerekmektedir. Kommenos'un esir aldığı El-basan'ın getirilmesini ister. El-basan, kendisine izin verilmesini, askerleriyle Alp Arslan'a karşı savaşmak istediğini söyler. Ancak İmparator ona güvenmemektedir, onu İstanbul'a gönderemeye karar verir. Alp Arslan'ın Ahlat yolunda olduğunu öğrenen İmparator, onu Ahlat Kalesi'nde sıkıştırmayı düşünür, bütün Türkleri yok edecektir.

İmparator, Alp Arslan'ın ve Müslümanların büyük lideri Halife'nin elçilerini kabul eder. Elçi olarak gelen İbn Muhallebân ve Sav-tekin Alp Arslan'ın barış teklifini iletirler. Ancak İmparator bunu reddeder, kalelerinin geri verilmesini ister, Sav-tekin o kalelerin kendilerinin değil; onları hayatlarıyla alanların olduğunu söyler. İmparator, Sav-tekin'i fazla cesur bulur. Sav-tekin, tekrara savaş olmasını istemediklerini söyler. İmparator ise istedikleri verilmezse savaşacağını söyleyen Diogenes, yeneceğinden emindir. Ordusu çok güçlüdür. Sav-tekin, dostluklarını sunduğunu söyleyince onları göçebe aşiret diye küçümser, onlara hayat hakkı tanımayacaktır. Sav-tekin'e dostluklarını Alp Arslan'ın teslim olması şartıyla kabul edeceğini söyler. Elçiler bunun imkânsız olduğunu söylerler. Sav-tekin, bunları Sultan'ına iletceğini söyleyerek çıkar.

Elçiler dönmüştür, Alp Arslan'ın huzuruna çıkarlar. Sav-tekin, İmparator'la arasında geçen bütün konuşmaları aktarır. Sav-tekin, geçtiği yerlerde tam bir savaş hazırlığı görmüştür. Alp Arslan bu bilgileri öğrendikten sonra savaşmaya karar verir. Savaş Malazgirt'te olacaktır. Savaş plânını hazırlamaya başlar. Afşın gelerek İmparator'un askerlerinin karşı tepelere yayıldığını söyler. Alp Arslan, Afşın'e her an hücum için hazırlıklı olmalarını söyler. Alp Arslan'a Oğuzların Başbuğu Tamiş Beg'in elçisi gelir. Tamiş Beg savaşta Alparslan'a karşı savaşmayacağını bildirmektedir.

Abd-al-melik Alp Arslan'a zaferin onun olacağını, cuma günü savaşa girmesini söyler. Alparslan ve ordusu için dua edecektir. Alparslan beylerini ve kumandanlarını çağırır savaşta kimin nerede bulunacağını, nasıl hareket edeceklerini anlatır.

Alp Arslan savaşı kazanmıştır. Ancak İmparator'dan bir haber yoktur. Alp Arslan, Sav-tek'in'e İmparatorun aranmasını emreder. Esir düşen Kommenos'a misafir gibi davranan Alp Arslan bu davranışıyla onu şaşırtır. Sav-tek'in gelerek İmparator'un bulunduğu haber verir. Alp Arslan, İmparator'u esir alan Şâdi ve İmparator'u çağırır. İmparator, imparator olmadığını iddia eder. Alp Arslan onu Kommenos ile yüzleştirir. Kommenos, içeri girer girmez İmparator'u tanır ve ona Türklerin kendilerine iyi muamele ettiklerini söyler. İmparator pişmandır. Alparslan ona bir misafir gibi davranacağını belirtir. Tahtını ona iade edecek buna karşılık vergi alacaktır. Ayrıca İmparator'un kızını oğlu ile evlendirecektir. İmparator, Alp Arslan'ın büyüklüğünü takdir eder.

Vak'a

Konusunu Malazgirt Savaşı'ndan¹⁴⁵ alan *Alparslan*¹⁴⁶ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Bütün dünya topraklarını ülkesine katmak isteyen İmparator toprakları generallerine paylaştırır. İstanbul'u kendine ayırır.
- b) Kommenos'un esir aldığı El-basan ile görüşen İmparator, ona güvenmez. El-basan İstanbul'a gidecektir.
- c) İmparator'a Alp Arslan'ın ve halifenin elçileri gelerek barış teklif ederler. Ancak İmparator barışa yanaşmaz. Ordularına çok güvenen İmparator, göçebe bir aşiretin dostluğunu küçümser.
- d) Sav-tek'in dönüşünde Alp Arslan'a İmparator ile aralarında geçen konuşmaları aktarır.
- e) Alp Arslan savaşın olacağını söyler. Savaş alanı Malazgirt olacaktır. Alp Arslan savaş plânı hazırlamaya başlar.
- f) Afşin gelerek İmparator'un askerlerinin karşı tepelere yayıldığını haber verir. Alparslan hazırlıklı olmalarını söyler.

¹⁴⁵ Malazgirt Zaferini konu alan pek çok oyun vardır. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. KERMAN, (1998), s. 274-290. Malazgirt Zaferi ile ilgili en çok 1941 yılında Malazgirt Zaferinin 900. yılı nedeniyle oyun yazılmıştır. Malazgirt Zaferi'ni konu alan oyunlar şunlardır: Ziya GÖKALP, Malazgirt Muharebesi, (1922); Hüsnü YILDIZ, Mete ve Alparslan, (1960), Resul AKTAN, Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi (1969); Sabahattin ENGİN, Malazgirt (1971); Mesut AKÇA, Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi (1971); M. Faruk GÜRTUNCA, Büyük Hakan Alp Arslan, (1971); Remzi ÖZÇELİK, Büyük Köprü (1976); Fahri SAĞLAM, Alparslan, (1976).

¹⁴⁶ Asaf ÖNEN, *Alparslan*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974, 135 s.

- g) Tamış Beg'in elçisi gelerek savaşta Alp Arslan'a karşı savaşmayacaklarını bildirir.
- h) Alp Arslan'ın hocası Abd-al-melik, Alp Arslan'a zafer kazanacağını, cuma günü savaşa girmelerini söyler. .
- i) Alp Arslan, beylerini ve kumandanlarını çağırarak savaş taktiklerini verir
- j) Alp Arslan zaferi kazanmıştır.
- k) Alp Arslan Sav-tekın'den İmparator'un bulunmasını ister.
- l) Kommenos esir düşmüştür. Alp Arslan ona çok iyi muamele eder.
- m) İmparator'u Şâdi esir almıştır. Şâdi ve İmparator Alp Arslan'ın huzuruna çıkartılır.
- n) İmparator, imparator olmadığını söyler. Kommenos İmparator'la yüzleştirilince gerçek ortaya çıkar.
- o) Alp Arslan İmparator'a bir misafir gibi davranacağını söyler.
- p) Her yıl vergi vermesi şartıyla tahtı iade edilen İmparator'un kızı Alp Arslan'ın oğlu ile evlenecektir.

Tema

Malazgirt Zaferi'ni ele alan oyunun ana teması gerçek zaferin maddî güçle değil, manevî güçle kazanılacağıdır. Oyunda ana temaya bağlı olarak ele alınan yan temalar ise Malazgirt Zaferi'nin Türk ve İslâm âlemi için arz ettiği önemdir.

Oyunun ana teması olan gerçek zaferin maddî güçle değil manevî güçle kazanılacağı İmparator Diogenes ile Alp Arslan arasındaki çatışma ile aktarılmıştır. Bizans ordusu çok kuvvetlidir. İmparator Türkleri yok etmek için muazzam bir ordu teşkil etmiştir:

ALPARSLAN: Demek iki yüz bin askeri varmış öyle mi ?

SAVTEKİN: Evet... 20 milletten 200 bin asker ve bir o kadar da yardımcı. Oğuzlar, Peçenekler, Kıpçaklar ve Hazarlar gibi asılları Türk olan milletlerden ve Frenk, Gürcü, Ermeni, Slav, Bulgar, Britanya, Kapadokya, Kilikya ve Trabzon yörelerinden toplanmış binlerce asker.

İBNİ MUHALLEBAN: Demek on üç milletten asker var?

SAVTEKİN: On üçten fazla efendi hazretleri... Bu Müslüman olanlarla Hıristiyanların savaşı gibi bir şey. Çünkü asılları Türk olduğu halde Müslüman olmayan Türkler de var.

ALPARSLAN: Bir Hıristiyan milletler ittifakı gibi...Bütün dünyaya karşı, Hıristiyan dünyaya karşı Selçukluların savaşı olacak bu...¹⁴⁷

¹⁴⁷ ÖNEN, s. 72.

İmparator'un kumandanları ordularının Selçuklu ordusundan kat kat üstün olduğuna ve zaferin kendilerinin olacağına inanmaktadırlar:

TARKANİOTES: Yeryüzünün şimdiye kadar görmediği büyük bir ordu topladınız majeste... Tarihler sizin dünyanın en büyük ordusuyla, Bizans'ı bu beladan kurtardığını yazacaklardır. 200 bin kişilik savaşçısı olan bir ordumuz var majeste... Yardımcı kuvvetleri hesaba katmıyorum. 200 bin savaşçı majeste... Dünyayı istila etmeye yeter..... Ordunun bir ucu Malazgirt'te, bir ucu Erzurum'da bir ucu da Malatya'da majeste... Anadolu dağları bile bu kadar muazzam askeri kaldırabilecek kudrette değil. ...¹⁴⁸

Bizans'ın iki yüz bin kişilik ordusu Selçukluların ordusunu ezip geçecektir. Karşısındakini küçük gören Bizans İmparatoru ve kumandanları sayıca üstünlüğün kendilerine zafer kazandıracığından emindirler. Alp Arslana'a hiç şans tanımamaktadırlar:

İMPARATOR: Alparslan'ı çiğneyip geçeceğiz ve ordularımız Çin'e kadar, dünyanın diğer ucuna kadar gidecek..

TARKANİOTES: Düşman bizim için bir hiçtir. Bütün kavmini toplasa yine bizi durduramaz. 200 bin kişilik bir orduya karşı koyacak kuvveti hiçbir zaman bulamayacaklardır. Bu ordu onları bir anda silip geçecek ve oradan İskender'in bile hayal edemediği ülkelere ulaşacaktır. Siz savaş meydanlarında ömrünü vermiş namağlup bir komutan ve İmparatorsunuz. Alparslan en çok 25 binlik bir ordu toplayabileceğini ümit etmektedir. Bu ise bire on, bire yirmi demektir. Bizim zırhlı askerlerimizin karşısına et ve kemik olarak çıkmak bir delilik değil de nedir?¹⁴⁹

Alp Arslan ve kumandanları Bizans ordusunun gücünü bilir. Ama onlar sayıca üstünlüğe önem vermezler:

“SAVTEKİN: Biz sayıya önem vermeyiz. Bizce sayı mühim değildir. Biz inancımıza, savaş kabiliyetimize ve kudretimize güveniriz.”¹⁵⁰

ALPARSLAN: Fakat kurmakla bitmeyecek kadar insan var. Dünya böylesine belki de ilk defa şahit olacak... Bunlar adet çokluğunu üstünlük olarak görüyorlar. Bir büyük hata daha yapıyorlar. Düşmanı küçümsüyorlar. Sonra hepiniz de gördünüz ki, savaş kabiliyetleri yok... Canlarını kurtarmaktan başka düşünceleri olmadığı için yenilmeleri kolay olacak.¹⁵¹

Alp Arslan'ın ordusunda ülkü birliği vardır. İmparator'un askerleri gibi parayla satın alınmamışlardır. Onlar dinleri ve vatanları için savaşmaktadır:

AFŞİN: Onların savaşmakta bir gayeleri yoktur Sultanım. Hiç kimse yurdunu, namusunu korumak için savaşan insan kadar kuvvetli olamaz. Nihayet bir noktaya kadar,

¹⁴⁸ ÖNEN, s. 20-21.

¹⁴⁹ ÖNEN, s. 39.

¹⁵⁰ ÖNEN, s. 60-61.

¹⁵¹ ÖNEN, s. 79.

dayanabilirlerdi. Birkaç fazla can kaybederdik. Biz canımız, vatanımız, namusumuz için savaşıyoruz. Hiçbir kuvvet bizim karşımızda uzun müddet dayanamaz.

ALPARSLAN: İşte bizim onlara üstünlüğümüz buradan geliyor Afşin. İki ordu arasında kuvvet farkı çok büyük. Fakat bizde ülkü birliği var. Biz vatan için, namus için, dinimiz ve milletimizin geleceği için savaşıyoruz. Onlar ise... Hiç için... Şan ve şöhrat için. İdare edemedikleri, topraklarda daha çok zulüm yapmak için... Ama bu onların sonu olacaktır.¹⁵²

Oyunda ana temaya bağlı olarak işlenen yan tema Malazgirt Zaferi'nin Türk ve İslâm âlemi için arz ettiği önemdir.

ALPARSLAN: Bu savaş mukadder mi! Efendi hazretleri. Ölürsük bire on, yirmi döğüştüğümüzü, Allah adına ve şerefimiz için, milletimiz için canımızı verdiğimiz tarihi yazacak. Muzaffer olursak, bir daha Hristiyan âlemi bizim karşımıza çıkamayacak... Anadolu ve daha pek çok yerler bizim olacak. Biz ölmedikçe çocuklarımızın huzur içinde yaşamasına imkan olmadığına göre, bize ölmek düşüyor efendi hazretler.¹⁵³

Alp Arslan bu sözlerle savaşın gâyesini ifade ederek kazanılacak zaferin Türk ve İslâm dünyası için önemine işaret eder. Bu zaferle Anadolu Türklerin olacak ve Hristiyanların gücü kırılacaktır. Türklüğün ve İslâmiyet'in geleceği bu zafere bağlıdır:

“ALPARSLAN: Unutmayın ki, Türklüğün ve İslâmiyet'in bekası, bu gün sizlerin elindedir. Göstereceğiniz kahramanlık Türklüğün ve İslâmiyet'in geleceğini tayin edecektir.”¹⁵⁴

Zaman

Oyunun vak'a zamanı 1071'dir. Oyunun anlatma zamanı 1974'tür. Türk tarihinin bu parlak zaferiyle Anadolu'nun nasıl Türk yurdu hâline geldiği anlatılmak istenmiştir. Anadolu Türk tarihinin başlangıcı olan bu zafer, anlatma zamanına taşınarak nesillere örnek olmak ve onların millî şuurunu güçlendirmek amaçlanmıştır.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı, Malazgirt Ovası, Rahva Ovası, Ahlat kalesidir. Oyunda mekân tasviri yoktur. Dekor tanıtımları vardır:

Ahlat kalesinde Alparslan'ın odası. Ortada tahta, basit bir koltuk ve üzerinde kıymetli bir halı serilmiştir. Minder vardır. İki tarafında yerden elli santimetre kadar yükseklikte iki sedir vardır. Üzerinde postlar serilir. Seyirciye göre sağ tarafta bir kapı vardır. Duvarlar kılıç ve

¹⁵² ÖNEN, s. 87-88.

¹⁵³ ÖNEN, s. 77.

¹⁵⁴ ÖNEN, s. 100.

oklarla, sadaklarla süslüdür. Yerde bir halı serilidir. Duvarda yeşil bir torba içinde Alparslan'ın beyaz gömleği vardır. Yanda bir koltuk bulunur.¹⁵⁵

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu on altı kişiden oluşur. Alp Arslan, Romanos Diogenes, vak'anın çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Diogenes'in kumandanları olan Kommenos ve Tarkahniotes ordularının gücüne güvenen, Selçukluları küçümseyen kişilerdir. Alp Arslan'ın elçisi ise İmparator karşısındaki cesur ve kendinden emin tavırları ile dikkat çeker. Halifenin elçisi ve Alp Arslan'ın hocası Abd-al-melik ise Alp Arslan'ın zafer kazanacağına inanan, imanlı insanlardır.

Basilakis, El-basan, Sanduk, Artuk, Tarankoğlu, Gevher Sultan, Oğuz Beyi Tamış, Şâdi, nöbetçiler, askerler dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Alp Arslan: Selçuklu Sultanı'dır.¹⁵⁶ Oyunun başında:

Uzun boylu, kıvrık bıyıkları ile Türk ırkını güzel bir örneği idi. Başında uzun bir taç taşırdı. Üzerinde zirh veya kürk kaplı uzun kaftanı, içinde işlemeli ipek gömleği, ayaklarında yumuşak çizmeler ve bacağına yapışan pantolonu vardır. Bu tarihte kırk yaşlarında olduğunda ittifak vardır.¹⁵⁷ şeklinde tanıtılır. Hocası Abdülmelik Alparslan için şunları söyler:

ABDÜLMELİK: Türlüğün ve İslamiyet'in geleceği senin elindedir. Milyonlarca insanın yok olmasına elbette Allah müsaade etmeyecektir. Seni kendine vekil yapıp, kötülerini yerle bir edecektir. Sende ülkü ve iman var. Onlara her zaman üstün geleceğine eminim. Sen daima adil oldun. Allah adil olanları sever. Sen Allah'ın sevdiği insanlardan birisin. İslamiyet için milletin için ölümü göze alıyorsun. Böylelikle ölmezliğe kavuşacaksın. Emeklerinin boşa gitmediğini göreceksin muzaffer olacaksın.. Kuvvetlerini iyi idare et. Sayının hiç kıymeti olmadığını unutma... Gerisini zaten yapacaksın. Sen her zaman kendinden çok üstün kuvvetlerle çarpıştın. Hiç yenilmedin.¹⁵⁸

¹⁵⁵ ÖNEN, s. 69.

¹⁵⁶ 1030 yılında doğan Alp Arslan, Çağrı Bey'in oğlu ve Tuğrul Bey'in yeğenidir. Gazne Hükümdarı Mevdut'a karşı 1044'te büyük zafer kazandığı savaşta dikkat çekti. Çağrı Bey ona, 1058'de Belh, Toharistan, Tirmiz, Kobadiyan, Vaş ve Valvalic gibi şehirleri bırakarak devlet yönetimine hazırladı. 1059 yılında Gaznelilerle yapılan anlaşma sonrasında 1060'ta Çağrı Bey'in ölümü üzerine Alp Arslan, Horasan Selçuklu Devleti'nin başına geçti. Hem Türk tarihi, hem de dünya tarihi bakımından büyük bir önem taşıyan Malazgirt Zaferi'ni kazanan Alp Arslan Anadolu'nun kapılarının Türklere açmıştır. Böylece Anadolu'nun, Türklerin ebedi vatanı olması için en büyük adım atılmıştır. 24 Kasım 1072'de öldürülen Alp Arslan Türk-İslâm tarihinin büyük sultanlarından biridir. Enerjisi, disiplini, yiğitliği ve adaleti ile ön plâna çıkmıştır. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. <http://www.ozturkler.com-110.04.2003>.

¹⁵⁷ ÖNEN, s. 3.

¹⁵⁸ ÖNEN, s. 94.

Hayatı boyunca savaşı göze almış, vatanını, milletini ve dinini düşünen Alparslan büyük bir sultandır. Karşısındaki düşmen bile olsa ona merhamet eder. Galip olduğu için asla gurura kapılıp karşısındakini hâkir görmez:

ALPARSLAN: Bir kavmin büyüğüne zelil olduğu zaman merhamet ediniz, diyen atasözünü unutmayız. Şimdi o her şeyini kaybetmiş bir insandır. Ona ne yaparsanız yapınız biç bir şeyi geri getiremezsiniz. Ona karşı daha adil ve merhametli olmak galiplerin şanıdır.¹⁵⁹

Romanos Diogenes: Bizans İmparatoru'dur. Oyunun başında "50 yaşlarına kadar, süslü Bizans kıyafeti içindedir. Baştan ayağa ipeklerle kaplanmış gibidir. Başında süslü bir tacı, belimde kılıcı, ayaklarında ipek pantolon, sırtında ipekten yapılmış parlak üniforma şeklinde ceket."¹⁶⁰ şeklinde tanıtılır. Türkleri yok etmek istemektedir:

İMPARATOR: Size Anadolu'da, İran'da, Irak'ta hayat hakkı tanımayacağım. Sizi geldiğiniz yerden daha ötelere kadar kovalayacağım. Bu dünya üzerinde ten bir Türk kalmayınca kadar tahtıma oturmayacağım. Bana verilen görev, Tanrının verdiği inandığım görev, dünya üzerinden Türk adını silmektir.¹⁶¹

Büyük ordusu ile sadece Türkleri yok etmekle kalmayacak, yeryüzünde İslâmiyet'e de son verecektir:

İMPARATOR: Ordumla yalnız Türklerin değil, bütün İslam ülkelerini zaptedeceğim! Suriye, Irak, Bağdat, Mısır, Halep, Kafkasya, İran ve Hindistan'ı ülkeme katacağım. Kumandanlarıma bu ülkelerin krallıklarını vereceğim. Camileri yıkıp yerlerine Ayasofya gibi kiliseler yaptıracağım.¹⁶²

Dil ve Üslûp

Oyun üç perde, kırk beş meclisten oluşmaktadır. Sade bir dille yazılan oyunda majeste, efendi hazretleri, İmparator cenapları gibi hitaplar iki hükümdar için sık sık kullanılmıştır. Halifenin elçisi İbn Muhallebân konumuna uygun bir şekilde konuşur:

Size Ruy-i Zemîne nur olarak gönderilmiş olan sevgili peygamberimizin dünya üzerindeki halifesi, bütün Müslümanların velisi ve dayesi olan Halife-i Ruy-i Zemîn'in selamlarını getirdim. Rabbülalemin, size Saltanatınıza adil insanlara karşı keremkâr, dostlarınıza lütufkar olmanızı emr ediyor.¹⁶³

Sahne başlığı altında yapılan dekor tanıtımları, şahısların oyun başında kıyafetlerine kadar tanıtılması, oyunun sahnelenmek üzere yazıldığını gösterir.

¹⁵⁹ ÖNEN, s. 107.

¹⁶⁰ ÖNEN, s. 3.

¹⁶¹ ÖNEN, s. 62.

¹⁶² ÖNEN, s. 21.

¹⁶³ ÖNEN, s. 50.

ALPASLAN

Özet

Kutalmış, Alp Arslan'ın yanına girmek ister. Taht onun hakkı olduğu hâlde yerine geçen Alp Arslan'a kinlidir. Alpaslan Kutalmış'ın karşısına çıkar ve barışmayı teklif eder. Ancak Kutalmış buna yanaşmaz. Bunun üzerine birbirlerine kılıç çekerler. Kutalmış aldığı derin yara ile ölür. Alp Arslan, Anadolu'nun Türklerin hâkimiyetine geçmesini istemektedir. "Tanrının cenneti" diye bahsedilen Anadolu'yu Türk'ün anayurdu yapmaya kararlıdır. Nizâm ül-mülk de onun bu düşüncesini destekler. Kutalmış, Anadolu ülküsüne büyük hizmetlerde bulunmuştur. Onun yerini oğlu Süleyman alacaktır. Kutalmış'ın yarım bıraktığı Anadolu fetihlerini o sürdürecektir. Alp Arslan Süleyman'ı çağırarak ona bu kararını açıklar.

Alp Arslan, kan döktüğü için pişmandır. Kendisini Kutalmış'ın ve yüzlerce Oğuz'un ölümünden sorumlu tutar. Nizâm ül-mülk ise bunu devleti ayakta tutabilmek için yaptığını söyler. Alp Arslan dökülen bu soylu kanların hesabını çok büyük zaferler kazanarak verecektir.

Aradan zaman geçer. Mankışlag Zaferi Alp Arslan'ı çok memnun etmiştir. Ancak Türk olan Kıpçak ve Türkmenleri bozguna uğrattığı için biraz düşüncelidir. Onlara sahip çıkmadıklarını, onların da bu nedenle böyle davrandıklarını düşünür. Nizâm ül-mülk bu sefer ile onlara sahip çıkıldığını söyler. İsyan edip devlete karşı gelen Kavurt, Atabeg Çavlı tarafından geri getirilir ve Alp Arslan'dan af diler. Çavlı, bütün suçun El-basan'da olduğunu onun tahta geçmek istediğini söyler. Kardeşi Kavurt da El-basan'ın Anadolu'daki Türk beylerini de toplayarak bir devlet kurmak istediğini bunun için Bizans'la birlik olmayı düşündüğünü söyler.

El-basan'ın kuvvetleri Manuel Kommenos'u esir alarak onu yenilgiye uğrattır. El Basan, Manuel'e niyetinin iyi olduğunu, Selçuklu tahtının kendisinin hakkı olduğunu, Diogenes'in kulu olmak istediğini, on bin atlı ile ona biat etmek için geldiğini söyler. Diogenes'in huzuruna çıkarlar. El-basan, İmparator'a sığınmak istediğini söyler.

Diogenes, Selçuklular üzerine büyük sefer yapacaktır. Bu sefer İslâmiyet'in sonu olacak, Selçuklu saltanatına son verecektir. Alp Arslan, Diogenes'in seferini duymuştur. Divanı toplar, Anadolu'nun fethi ile ilgili kararlar alınacaktır. Kumandanlar, Bizans'ın gücünden korkmamaktadır. Alp Arslan, Afşın ile Ahlat kasabasında

buluşacaktır. Diğer kumandanlarına da taktikleri verir. Savaşın Malazgirt Ovası'nda olmasına karar verilir. Alp Arslan bir savaş haritası açarak hilâl taktiğini nasıl uygulayacaklarını gösterir. Sayıca üstün olan Bizans ordusunu taktikleri ve manevraları ile yeneceklerdir.

Alp Arslan, Diogenes'in elçilerini kabul eder. Diogenes alınan kaleleri geri istemektedir, ayrıca savaş tazminatı da talep etmektedir. Alp Arslan Türk akınlarının durmayacağını söyler. Diogenes'in iki yüz bin kişilik ordusu da kararını değiştirmez. Alp Arslan kumandanlarına savaş için hazırlanılmasını emreder.

Alpaslan Malazgirt Ovası'ndadır. Afşın ona bir esir göndermiştir. Bu esir Bizans kumandanı Basilakis'tir. Ondan Bizans ordusu hakkında bilgi alırlar. Malazgirt Kalesi düşmüş, halk acımasızca öldürülmüştür. Alp Arslan bu durum üzerine kumandanları ile görüşür ve Bizans'a barış teklifi götürme kararı alır. Sav-tekın ve halifenin elçisi İbn Muhallebân Diogenes'e elçi olarak gider. Diogenes ve kumandanları daha önce kendilerinin barış teklifinin reddedildiğini belirterek barış teklifini reddederler. Diogenes kararlıdır. Asya'ya egemen olacaktır.

Savaşın Malazgirt Ovası'nda olacağını söyleyen Diogenes, kumandanlarına savaştaki yerlerini anlatır. Alpaslan da askerlerini toplamıştır. Allah'a onları muzaffer kılması için dua eder. Savaşa hazırdırlar artık. Bu sırada Tamış Bey'in Peçenek ve Oğuzlarla Selçuklara katılacağı haberi gelir. Selçuklular savaş düzenini alırlar. Savaşta Selçuklular galip gelir. Tekiş, Diogenes'i esir alır. Diogenes kendisini bırakması için para teklif eder, ancak Tekiş onu bırakmaz. Onu bir kumandan sanır. Diogenes ile yüzleştiren Basilakis onun imparator olduğunu kabul eder. Alp Arslan, Diogenes'e esiri değil konuğu olduğunu söyler. Sandığı gibi onu öldürmeyecek, fidye de almayacaktır, onu serbest bırakacaktır. Diogenes, Alp Arslan'ın büyüklüğünü takdir eder.

Vak'a

Konusunu Malazgirt Zaferi'nden¹⁶⁴ alan *Alparslan*¹⁶⁵ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

¹⁶⁴ Malazgirt Zaferini konu alan pek çok oyun vardır. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. KERMAN, (1998), s. 274-290. Malazgirt Zaferi ile ilgili en çok 1941 yılında Malazgirt Zaferinin 900. yılı nedeniyle oyun yazılmıştır. Malazgirt Zaferi'ni konu alan oyunlar şunlardır: Ziya GÖKALP, Malazgirt Muharebesi, (1922); Hüsnü YILDIZ, Mete ve Alparslan, (1960), Resul AKTAN, Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi (1969); Sabahattin ENGİN, Malazgirt (1971); M. Faruk GÜRTUNCA, Büyük Hakan Alp Arslan,

- a) Kutalmış, Alp Arslan'a tahta çıktığı için kinlidir. Alp Arslan'ın barışını reddeder, birbirlerine kılıç çekerler, Kutalmış ölür.
- b) Anadolu'yu Türklerin anayurdu haline getirmek isteyen Alp Arslan Anadolu'ya yapılacak akınlar için Kutalmış'ın oğlu Süleyman'ı görevlendirir.
- c) Alp Arslan soylu kanlar döktüğü için vicdan azabı duyar. Bu kanların hesabını büyük zaferlerle verecektir.
- d) Alp Arslan'a karşı isyan eden kardeşi Kavurt'u Çavlı bulup getirir. Kavurt ve Çavlı, El-basan'ın Anadolu'da devlet kurmak istediğini, Bizans'la birlik olacağını söylerler.
- e) El Basan Manuel'i yenmiştir. Birlikte Diogenes'in huzuruna çıkarlar. El-basan Bizans'a sığınmak istediğini söyler.
- f) Diogenes Selçuklular üzerine yapacağı seferle İslâmiyet'e ve Selçuklu saltanatına son verecektir.
- g) Alp Arslan, Diogenes'in sefer hazırlıklarını duyar. Divanı toplayarak savaş kararı alınır. Hilâl taktiği uygulanacaktır.
- h) Alp Arslan'a Diogenes'in elçileri gelerek alınan kalelerin geri verilmesini isterler. Alpaslan kabul etmez.
- i) Alp Arslan Malazgirt ovasına gelir. Esir alınan Basilakis vasıtasıyla Bizans ordusu hakkında bilgi alınır.
- j) Malazgirt Kalesi'ne yapılan Bizans baskınına haber alan Alp Arslan Diogenes'e elçi gönderir. Diogenes Alp Arslan'ın barış teklifini reddeder. Savaşmakta kararlıdır.
- k) Alp Arslan, hücumu geçeceği sırada Bizans'ın paralı askerleri olan Tamış Bey'in birliği Selçuklulara katılır.
- l) Selçuklular galip gelir. Tekiş, Diogenes'i esir alır.
- m) Diogenes Alp Arslan'ın huzuruna çıkarılır. Alp Arslan onu serbest bırakacağını söyleyince Diogenes Alp Arslan'ın büyük bir sultan olduğunu söyler.

(1971); Mesut AKÇA, *Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi* (1971); Asaf ÖNEN, *Alparslan* (1974); Rcmzi ÖZÇELİK, *Büyük KÖPRÜ* (1976).

¹⁶⁵ Fahri SAĞLAM, *Alparslan*, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara, 1976, 119 s.

Tema

Oyunun ana teması Anadolu'yu bir Türk yurdu hâline getirme mücadelesidir. Oyunda ele alınan yan temalar ise iktidar hırsı ve ihanettir.

Oyunun ana teması Alp Arslan ve Diogenes arasındaki çatışmayla aktarılmıştır. Alp Arslan Anadolu'yu Türklerin anayurdu hâline getirmek istemektedir. Gördüğü rüya bu isteğin tezahürüdür:

Atam Oğuz'u gördüm düşümde. Atının üzerinde gün batısına bakıyordu. Sonra birden atını sürerek, elindeki mızrağı var gücü ile günün battığı yere fırlattı. Ok gökte şimşek gibi uçtu. Hazar'ı Kaf dağlarını aştı. Bütün kavimler sesinden titredi. Sonunda ok Anadolu'ya saplandı. Üç kıtadan bileği güçlü askerler geldi. Pehlivanlar geldi onu sökmek için. Hep boşa uğraştılar. Çabaladıkça mızrak büyüdü. Büyüdü gölgesi Avrupa'ya kadar uzandı.¹⁶⁶

Anadolu fethedilirse Oğuz kavmi dünya durdukça yaşayacaktır. Anadolu'nun fethi Türklerin hâkimiyetini ifade etmektedir. Alp Arslan Anadolu'da Türk hâkimiyetini egemen kılacaktır. Hayatını bu ülküye adamıştır:

İran yaylası tekin değildir. Moğol tehlikesi varlığımızı her an tehdit edebilir. Sonra buradaki keşmekeş, din ve mezhep kavgaları, yoksulluk.. Atalarımın öğüdü, Türk'ün Orta Asya'dan sonra anayurdu Anadolu olmalı. Türk ve İslâm âlemi için Tanrı'nın armağanıdır bize Anadolu. Bir kale, üç denizin sardığı kutsal bir yuva. NİZAM ÜL MÜLK – İsbet buyurursunuz Hakanım. Atalarımızın bile kuramadığı yurt ve din birliği, ancak Anadolu'da gerçekleşebilir.¹⁶⁷

Alp Arslan Anadolu'nun fethi ile atalarının öğüdünü tutacağı gibi Türk ve İslâm âlemine de bir zafer armağan edecektir. Anadolu'nun fethi sadece Türkler için değil İslâm âlemi içinde büyük bir önem arz etmektedir. Anadolu, Türklüğün ve İslâmiyet'in kalesi olacaktır.

NİZAM ÜL MÜLK – Yüce hakanımın ve milletimin kahraman kumandanları! Anadolu Türk'ün öz yurduudur. İran hükümdarı Dara, Makedonyalı İskender, Romalı Pompe en sonra da Bizanslılar Anadolu'yu zaptettiler. Biliniz ki, Anadolu Türk'ün yurdu, yuvasıdır! Anadolu şimdi asıl sahibini bekliyor. Anadolu Türklüğün İslâmiyet'in kalesi olacaktır. Atalarımızın andı, Tanrının buyruğu bu!...¹⁶⁸

Diogenes ise Anadolu'da kurulacak olan Türk hâkimiyetini yok etmek istemektedir.

¹⁶⁶ SAĞLAM, s. 29.

¹⁶⁷ SAĞLAM, s. 26.

¹⁶⁸ SAĞLAM, s. 73.

“DİOGENES – Bin bir zorlukla hazırladığım bu ordu İskender’in yarıda bıraktığı seferi tamamlayacaktır. İskender’in yapamadığını ben yapacağım. Asya’ya egemen olacağım. Alpaslan bizi Anadolu’da durdurabileceğini sanıyorsa aldanıyor.”¹⁶⁹

Diogenes, Selçuklu hanedanına son verip İslâmiyet’i yeryüzünden silmek istemektedir.

DİOGENES – Büyük bir ordu ile Selçuklular üzerinc saldırmayı düşünüyorum. Bu seferim İran, Horasan, Suriye hatta bütün İslam âlemini içine alacaktır. Belki de bu İslâmiyet’in sonu olacaktır. Selçuklu saltanatına son verecek, İslâm’ın sesini de kısacağım. Horasan’la Hint’e kadar cami yerinc kiliseler kuracak, çan sesleri ile beçeyeceğim bu geniş ülkeleri.¹⁷⁰

Oyunda ele alınan yan temalardan biri iktidar hırısıdır. Bu tema El-basan vasıtasıyla aktarılmıştır. Kavurt’ı kandıran El-basan dır. El-basan tahtın kendi hakkı olduğunu düşünür.

ÇAVLI – Bize göre Kavurt Bey hiç de kötü niyetlere sahip değildir. Her şey El Basan’ın başı altından çıkmıştır. Yenildiği halde sönmek bilmeyen ihtirası bunu gösteriyor...El Basan devlet kurmak, tahta geçmek düşüncesindedir. Buna kararlıdır. Gözü hiçbir şey görmez.

KAVURT – En kötüsü El Basan’ın Yabguların başına geçmekle kalmayıp, Anadolu’da bulunan Türk beylerini de toplayacak bir devlet kurmak isteşidir. Size başkaldırmasının sebebi de budur. Taht ve saltanat için her şeyi yapmayı göze almıştır.¹⁷¹

El-basan bu uğurda Bizans İmparatoru ile birlik olmayı bile düşünmektedir.

Oyunda ele alınan yan temalardan sonuncusu ise ihanettir. Bu tema da El-basan vasıtasıyla aktarılmıştır. Tahtın kendi hakkı olduğunu düşünen El-basan Diogenes’in tarafına geçmiştir.

EL BASAN – Selçuklu tahtı bizim hakkımızdı, ama görüyorsunuz, bize bugün göçebelik kaldı. Hakan Alpaslan başım için ödülleri koyar. Vızır vızır beni arar Anadolu’da.. Yüce İmparator Romenos Diogenes’ten kulu olmayı dilerim... emrimde on bin atlı ile sığınmak ona biat etmek için geldik. Sandığınız gibi Sivas yörelerine gelişimiz yurt edinmek için değil. .soygun ve yağma etmek için gelmedik. İmparatora biat etmeyi düşünürüz. Kılıcım bundan böyle imparator Romenos Diogenes’in buyruğunda olacaktır.¹⁷²

Zaman

Oyunda Malazgirt Savaşı’ndan önce ve sonra yaşanan olaylar anlatılmaktadır. Oyunun vak’a zamanı 1071 yılıdır.

¹⁶⁹ SAĞLAM, s. 94.

¹⁷⁰ SAĞLAM, s. 68.

¹⁷¹ SAĞLAM, s. 57-58.

¹⁷² SAĞLAM, s. 64-65.

Anlatma zamanı ise 1976'dır. Anadolu'nun fethi, bu fethin Türk ve İslâm âlemi için önem, anlatma zamanına taşınarak millî şuuru güçlendirme, tarih şuuru kazandırma amaçlanmıştır.

“Milliyetçi cereyanlar hızından bir şey kaybetmemeli. Söz edilen ve buna benzer eserlerle, milletimize tarihi gelişimi içindeki önemi, Türklük şuuru, Türklük heyecanı kazandırmalı”¹⁷³ diyen Fahri Sağlam 900 yıl önce yaşanan olayları anlatma zamanına taşıyarak neyi amaçladığını da ifade etmiştir.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı Rey şehri, Alp Arslan'ın sarayı, Sivas, Halep, Malazgirt ovasıdır. Bu mekânlarda yer alan otağ, çadır ve karargâhlar olayların sahnesi durumundadır. Oyunda dekor tanıtımları vardır:

Malazgirt ovasının yakınlarında.

OTAĞ ÖNÜ

Yüksek bir düzlük, sağ yanda Alpaslan'ın önü açık çadırı. Gerilerde yüksek dağlar. Sol yanda geniş bir meydan vardır. İleri geri geçen talim yapan erler görünür.¹⁷⁴

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu otuz sekiz kişiden oluşur. Alp Arslan, Nizâm ül-mülk, Romanos Diogenes, El-basan vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Alp Arslan'ın kardeşleri Kutalmış ve Kavurt, kumandanları Sav-tekin, Sanduk, Saltuk, Mengüçik, Atabeg Çavlı, Danişment, elçi İbn Muhallebân, Tacir Atrak, Amid ül-mülk, Ömer Hayyam, Kalender, BayBöri, Abdül, Bayhak, Mançu, Buhari, Tekiş, Merdas Bey, Ozan, Hasan Sabbah, Diogenes'in kumandanları Manuel Kommenos, Ursel, Attalates, Bryennios, Andronikos, Tarkhaniotes, Basilakis ile Bizanslı ve Türk erler, rakkaseler dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Alpaslan: Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Sultanı'dır.¹⁷⁵ Anadolu'yu fethederek bir ülküyü gerçekleştirmek, Anadolu'yu Türklerin ikinci anayurdu hâline

¹⁷³ SAĞLAM, s. 118.

¹⁷⁴ SAĞLAM, s. 83.

¹⁷⁵ 1030 yılında doğan Alp Arslan, Çağrı Bey'in oğlu ve Tuğrul Bey'in yeğenidir. Gazne Hükümdarı Mevdut'a karşı 1044'te büyük zafer kazandığı savaşta dikkat çekti. Çağrı Bey ona, 1058'de Belh, Toharistan, Tirmiz, Kobadiyan, Vahş ve Valvalic gibi şehirleri bırakarak devlet yönetimine hazırladı. 1059 yılında Gaznelilerle yapılan anlaşma sonrasında 1060'ta Çağrı Bey'in ölümü üzerine Alp Arslan, Horasan Selçuklu Devleti'nin başına geçti. Hem Türk tarihi, hem de dünya tarihi bakımından büyük bir önem taşıyan Malazgirt Zaferi'ni kazanan Alp Arslan Anadolu'nun kapılarının Türklere açmıştır. Böylece Anadolu'nun, Türklerin ebedî vatanı olması için en büyük adım atılmıştır. 24 Kasım 1072'de öldürülen Alp Arslan Türk-İslâm tarihinin büyük sultanlarından biridir. Enerjisi, disiplini, yiğitliği ve adaleti ile ön plâna çıkmıştır. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. <http://www.ozturkler.com-11.04.2003>.

getirmek için mücadele eder. Alp Arslan adaletli, milletinin sesini duyan bir hükümdardır:

Sarayımın tunç kapıları, pencereleri ardına kadar açık olmalı. Böylece yurdumun en irak köşesinde at koşturan koç yiğitlerin sesini, atının kişnemesini duyabilmeliyim. Toprağa dalan saban taşına mı takılır demire mi bileyim. Hasta yatağında inleyenin derdi nedir bileyim. Nerede düğün dernek kurulur, nerede yağ töreni duyayım. Esen yel, uçan kuş bana ulak olsun. Yoksa huzur bulmaz yüreğim. Adaletimden şüphe duyarım. Milletimde ne olur ne gelir bilmeyince, pek yalnız bulurum kendimi. Kör gibi sağır gibi. Adaletli olduğum zaman da bir kuş gibi hafif olurum altın tahtımın üzerinde.¹⁷⁶

Bizans'ın gücünü bilen Alp Arslan bu güçten korkmaz. O da başka yönleriyle onlardan üstündür:

Doğrudur. İmparator ordusunun büyüklüğüne güvenir. Ama bu da hiçbir fayda vermeyecektir. Karışık milletlerden kurulu bu orduda birlik ve dayanışma yoktur. Üstelik bu orduda Peçenek ve Uz Türkleri de vardır. Din ve millet birliği olmayan bu ordu bir sürüden farksızdır. Barbarlık için, ganimet için değil, dinimiz ve milletimiz için çarpışan bizlerin elbet Tanrı yardımcısı olacaktır.¹⁷⁷

Alp Arslan esirlerine konuk muamelesi yapar:

“ALPASLAN – Bizans imparatoru esirimiz değil, konuğumuzdurlar.. Elinizi uzatın bana, konuk severlikte kusur etmek istemeyiz.”¹⁷⁸

Bu oyunda diğer oyunlardan farklı olarak Alp Arslan iç çatışmalarıyla da ele alınır. Vicdan azabı çeken Alp Arslan insanî zaaflarıyla da işlenmiştir.

Kutalmış'ı öldüren, Amid'in ölüm emrini veren Alp Arslan vicdan azabı çeker:

“ALPASLAN – Şimdiye kadar kendimi bu kadar güçsüz suçlu hissetmemiştim”¹⁷⁹ diyen Alpaslan kendini suçlu bulur.

ALPASLAN – Bir yerde biz de suçluyuz. Binlerce soylu oğuz kanı döküldü.

NİZAM ÜL MÜLK : Milli varlığımızın ve devamımızın icabı değil mi bu ?

ALPASLAN – Ne yazık ki öyle. Milletçe kendimize yutturmamız gereken bir yalan. Ben yüce hakan Alpaslan. Kutalmış'ın ve yüzlerce Oğuz'un ölümünde baş sorumlu. Can kıyıcı kardeş katili.

NİZAM ÜL MÜLK – Millet için, bayrak için dökülen kana yas tutulmaz. Onlar milli kurbanlardır.

ALPASLAN – Bizler de tahtını kardeş kanına bulamış saltanat mührünü elinde taşıyan katiller.

Yarab! Tahta geçmek için elimizi mutlaka kana mı bulmalıyız? Kardeş kanına mı girmeliyiz ?

¹⁷⁶ SAĞLAM, s. 55.

¹⁷⁷ SAĞLAM, s. 97.

¹⁷⁸ SAĞLAM, s. 106.

¹⁷⁹ SAĞLAM, s. 35.

NİZAM ÜL MÜLK – Yalnız biz değil. Bütün milletler bu cins kurbanlar vermişlerdir.

ALPASLAN – Soylu kanlarının hesabını çok ve büyük zaferler kazanarak vermeliyim. Büyük Türk İmparatorluğunu kurmadıkça ruhumu saran bu azap alevi beni kavuracak.¹⁸⁰

Bu vicdan azabından kurtulmanın yolu da büyük zaferler kazanmaktır. Alpaslan kendini suçlu buldukça Nizâm ül-mülk ondaki bu suçluluk duygusunu ortadan kaldırmaya çalışır. Alp Arslan’a yaptıklarını ülkenin devletin yararı, bekası için yaptığını söyler:

“NİZAM ÜL MÜLK – Devletimizin güveni, milletimizin selameti için soydaşımız da olsalar onlara kıymak zorundayız. Yoksa onlar bize kıyacaklar. Bugün yastığa saplanan bıçak yarın sırtınıza saplanacaktır. Böyle bir tehdit karşısında ince hesaplardan sıyrılmamız gerekir. Kendiniz için düşünmüyorsanız, hiç olmazsa milletimiz için düşünmelisiniz.”¹⁸¹

ALPASLAN: Desene bu soylu cinayetlerim sürüp gidecek. Soylu cinayetlerin soylu katili olacağım. Çoğu zaman kendimi yargıların, Adil ve faziletli olabilmek için. Kutalmış’a kıyan kardeş katili olarak görürüm kendimi. Böyle giderse çok soydaşıma kıymak zorunda kalacağım. Yalnız kaldığım zaman sarayımın duvarları yüzüme karşı: “Katil ! kardeş katili” diye bağırdığı olur. Tavanlar başıma geçer. Soylu biri yanımda kalmaz. Habeş bir köleyi kırbaçlayarak öldüren bir ağanın işlediği bir cinayete benim yaptığım arasında bir fark yoktur.. O bayağı bir katildir, bense soylu bir katilim. Ne yazık ki içimizdeki düşmanları temizlemek için daha çok soydaşıma kıyacağım. Soylu cinayetlerin daha soylu katili olacağım.¹⁸²

Alp Arslan Oğuz boylarına sahip çıkmadığı için de kendini suçlu hisseder.

ALPASLAN –...Asıl suçu kendimizde bulurum, elimden bir şey gelmez, devletimizin bütün Oğuz boylarına sahip çıkmadığını.. Asya’nın bozkırlarında kendi hallerine bırakılmasalardı, bozguncu diye anılmayacaklardı, Türkmen ve Kıpçak Türkleri.

NİZAM ÜL MÜLK – Bu seferimizle onlara sahip çıkmış olmadık mı? Devletimize bağlamakla başıboşluktan kurtuldular hiç olmazsa.

ALPASLAN – Şimdiye kadar yapılması gerekeni daha yeni yapıyoruz. Aynı milletin insanları olduğumuzu yeni duyurabildik onlara.¹⁸³

Nizâm ül-mülk: Alpaslan’ın baş veziridir. Daima yanındadır. Ona her konuda yardımcı olur, danışmanlık yapar, yol gösterir. En önemlisi Alp Arslan’ın kendini suçlu hissetmemesi için yaptıklarını doğru göstermeye çalışmasıdır.

¹⁸⁰ SAĞLAM, s. 36-37.

¹⁸¹ SAĞLAM, s. 49.

¹⁸² SAĞLAM, s. 49.

¹⁸³ SAĞLAM, s. 54.

Romanos Diogenes: Bizans İmparatoru'dur. Alp Arslan Diogenes için şöyle der:

ALPASLAN – Karşımızdaki Bizanstır. Bu kere hasmımız, Kıpçak Türk'ü, bir Horasanlı Şii Eermeni değil. Asi bir emir değil. Aynı bir dinin çok eski geçmişi ile şanlı ve şerefli Roma İmparatorluğu'nun elçisi olan Bizans var. Öyle bir Bizans ki kendinden başka milletlere değer vermeyen zengin ve muhteşem yaşayışı ile öteki milletleri küçümseyen mağrur Bizans.¹⁸⁴

Bizans İmparatoru kendini İskender'in yaptığı seferin tamamlayıcısı olarak görür. Ordusuna çok güvenir. Zafer kazanacağından emindir. Bunun neden olduğu gurur ile barış teklifini reddeder. Ama sonunda büyük bir yenilgiye uğrar.

“ALPASLAN –Yenilginiz asıl sebebi gururunuzdur İmparator! Barışa yanaşmadınız”¹⁸⁵ sözleriyle bu durum ifade edilir.

Yenilerek mağrur tavrından eser kalmayan Diogenes, Alp Arslan'ın büyüklüğünü takdir eder.

“DİOGENES – Bana saygı ve hoşgörü ile davranman yalnız savaşta değil barışta da büyüklüğünü gösteriyor. Sana ve milletine hayran olmamak elde değil. Savaşçılarınız ve yüksek ahlakınız karşısında bize ancak yenilmek düşerdi.”¹⁸⁶

Dil ve Üslûp

Oyun yirmi altı sahneden oluşmaktadır. Perde ayrımı yoktur. Bir sahnede olay, kişi, diyalog yoktur. Bu sahne hayalden ibarettir. Oyun sade bir dille yazılmıştır.

Oyunda asıl vak'a ile alâkası olmayan başka vak'alar da vardır. Rey'deki demirci Mançu ve arkadaşlarının olduğu sahnelerdeki olayın, Ömer Hayyam Alp Arslan'ın huzuruna çıktığı sahnedeki olayın, Yusuf Harzemi ve Hasan Sabbah'ın Alp Arslan'a karşı olduklarının anlatıldığı bölümlerin asıl vak'a ile ilgisi yoktur.

Oyunda Bizans imparatorunu esir alan Tekiş değil, Şâdi dir. Sağlam, oyununda Şâdi'yi neden Tekiş olarak verdiğini şöyle ifade eder :

Bilerek yapılmıştır. Şâdi ismi İran diyarını esinlendiren bir isim olduğu için düşülmüştür bu hataya. Alpaslan gibi, Orta Asya'yı Oğuz Türk'ünü hatırlatan sade, işlek, mitolojik bir isim olsun diye “Şâdi” ismi değiştirilmiştir. Elimizdeki kaynaklar bize güven verseydi, esasen böyle bir değişikliğe başvurulmaz, hataya düşmezdik. Düzeltmesi gerekir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ SAĞLAM, s. 72.

¹⁸⁵ SAĞLAM, s. 106.

¹⁸⁶ SAĞLAM, s. 107.

¹⁸⁷ SAĞLAM, s.119.

Oyun Töre – Devlet Yayınevi düzenlediği Dündar Taşer Tiyatro Yarışmasında birincilik ödülü almıştır.

BÜYÜK KÖPRÜ

Özet

Tahta güçlü bir erkek gerektiğini düşünen Bizans İmparatoriçesi Odokya Diogenes ile evlenerek onu imparatorluk tahtına oturtur. Kumandanlar ve Odokya, Diogenes'in Bizans'ı içinde bulunduğu kötü durumdan kurtaracağını düşünmektedir.

Doğu seferine çıkan Manuel yenilerek dönmüştür. Yanında da bir Türkmen beyi vardır. Diogenes onları kabul eder. Türkmen beyi Alp Arslan'ın eniştesi El-basan'dır. Bizans'ın yardımını alıp tahta çıkmak ister. Bizans ile birlik olmak ister.

Nizâm ül-mülk'ün kabul ettiği Bizans elçileri Diogenes'in Malazgirt, Ahlat ve Membic şehirlerini geri istediğini söylerler. Nizâm ül-mülk, bunu kabul etmeyeceklerini ve savaşa hazır olduklarını söyler. Alp Arslan Sanduk'un getirdiği Bizanslı esirlere misafir muamelesi yapar. Esirlerden kumandan Basilakis, Bizans ordusu hakkında Alp Arslan'a bilgi verir.

El-basan, yaptıklarından pişman olmuştur. Diogenes El-basan'ı müttefik olarak değil, maşa olarak görmektedir. El-basan, Oğuz birliklerinin reisi Tamış'la görüşür ve ona Bizans'ın parasını alarak Bizans'ı vurmalarını önerir.

Diogenes Selçuklu elçilerini kabul eder. Elçi Sav-tekın ve İbn Muhallebân Alp Arslan'ın barış teklifini iletirler. Diogenes, bu teklifi reddeder ve savaşmaya kararlı olduğunu söyler. Elçiler çıkarken Tamış onları durdurur ve Alparslan'a selâmını iletmelerini, Oğuz ve Peçeneklerin Alp Arslan'ın yanında olduklarını söylemelerini ister. Bunu duyan Diogenes öfkeden deliye döner ve El-basan'ı casuslukla suçlar.

Tamış'ın adamlarından biri Selçuklu karargâhına gelerek El-basan'ın Tamış'ı Selçuklulara karşı savaşmaması için ikna ettiğini söyler. Eğer sultan izin verirse Tamış, yirmi bin kişilik birliği ile Selçuklular safına geçecektir. Alp Arslan bundan bahtiyar olacağını bildirir. Alp Arslan'ın elçileri gelerek Diogenes'in barış teklifini kabul etmediğini, zaferin kendisinin olacağına inandığını söylerler. Nizâm ül-mülk, taze kuvvetler hazırlamaktadır. Millet de Alp Arslan'dan zafer beklemektedir. Alparslan savaş için gerekli hazırlıkların yapılmasını emreder. Abd-al-melik Müslümanlar için kutsal gün olan cuma günü savaşa başlamalarını söyler.

Cuma namazını kılan Alp Arslan Bizans'ın hücumunu beklemektedir. Hilâl taktiği ile Bizans askerlerini yok edecektir. Savaş başlar, Tamış da birlikleri ile gelip Selçuklulara katılmıştır. Zafer, Selçukluların olur. Diogenes Şâdi tarafından esir

alınmıştır. Alp arslan Şâdi'yi ve Diogenes'i çağırır. Alp Arslan, Diogenes'e eğer kendisi esir düşse nasıl bir muamele göreceğini sorar. Diogenes ya başını kestireceğini, ya halka teşhir edeceğini söyler. Son ve zayıf ihtimal olarak da affedeceğini söyler. Alp Arslan, Diogenes için aftan başka bir şey düşünmediğini söyler. Diogenes'i ağırlamalarını emreder.

Vak'a

Konusunu Malazgirt Savaşı'ndan¹⁸⁸ alan *Büyük Köprü*¹⁸⁹ adlı oyunun vaka örgüsü şu şekildedir:

- a) İmparatoriçe Odokya, Diogenes ile evlenir. Diogenes böylece Bizans İmparatoru olur.
- b) Alparslan ile taht mücadelesi içinde olan El-basan, Bizans'a sığınır.
- c) Nizâm ül-mülk'ün kabul ettiği Bizans elçileri Malazgirt, Ahlat ve Membiç'i geri isterler. Nizâm ül-mülk bunu kabul etmez.
- d) El-basan yaptıklarından pişman olmuştur. Tamış'ı Selçuklular safına geçmesi için ikna eder.
- e) Diogenes, Alp Arslan'ın elçilerini kabul eder. Alp Arslan'ın barış teklifini reddederek savaşıma kararlı olduğunu söyler.
- f) Elçilerle karşılaşan Tamış, onlardan Alp Arslan'a onların safına geçtiğini söylemelerini ister.
- g) Tamış'ın adamlarından biri Alp Arslan ile görüşerek Tamış'ın yirmi bin kişilik birliği ile Selçuklulara katılmak istediğini bildirir.
- h) Elçilerinden Diogenes'in barışı reddettiğini öğrenen ve milletin kendisinden zafer beklediğini gören Alp arslan savaş için gerekli hazırlıkların yapılmasını emreder.
- i) Hilâl taktiğini uygulayan Alp Arslan, Tamış'ın da onlara katılmasıyla zafer kazanır.

¹⁸⁸ Malazgirt Zaferini konu alan pek çok oyun vardır. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. KERMAN, (1998), s. 274-290. Malazgirt Zaferi ile ilgili en çok 1941 yılında Malazgirt Zaferinin 900. yılı nedeniyle oyun yazılmıştır. Malazgirt Zaferi'ni konu alan oyunlar şunlardır: Ziya GÖKALP, *Malazgirt Muharebesi*, (1922); Hüsni YILDIZ, *Mete ve Alparslan*, (1960), Resul AKTAN, *Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi* (1969); Sabahattin ENGİN, *Malazgirt* (1971); M. Faruk GÜRTUNCA, *Büyük Hakan Alp Arslan*, (1971); Mesut AKÇA, *Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi* (1971); Asaf ÖNEN, *Alparslan* (1974); Fahri SAĞLAM, *Alparslan*, (1976).

¹⁸⁹ Remzi ÖZÇELİK, *Büyük Köprü*, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara, 1976, 96. s.

- j) Şâdi tarafından esir edilen Diogenes, Alp Arslan'ın huzuruna çıkarılır. Alp Arslan onu affeder ve onu ağırlar.

TEMA

Oyunun ana teması Anadolu'nun Türkler tarafından yurt edilişidir. Oyunda işlenen yan temalar ise Hristiyan âlemi ile İslâm âlemi arasındaki mücadele ve ihanettir.

Oyunun ana temasını yazar şöyle ifade eder :

“Büyük Köprü’de, Orta Asya’ya çok benzeyen Anadolu’nun yurt edilişini, Alparslan’ın şahsına Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresine paralel olarak vermeye çalıştım.”¹⁹⁰

Ana tema Alp Arslan ve Diogenes arasındaki çatışmayla aktarılmıştır. Alparslan, Türklerin ilk anayurdu olan Orta Asya’ya benzeyen Anadolu’yu Türklerin ikinci anayurdu yapmak istemektedir.

ALPARSLAN – İlk geldiğim yer... Orta Asya... Ben kavmimle birlikte oraya gideceğim. Bak, burası ne kadar güzel ve Orta Asya’ya o kadar benziyor ki ... İlk Orta Asya bozkırlarından buraya gelen milletimin bir çınar gibi dikildi... Büyüyüp ulaşacak o. İnsanlık ancak onun gölgesinde mesut olabilir.¹⁹¹

Oyunun adı olan “Büyük Köprü” Anadolu’dur. Alp Arslan Anadolu’nun kapılarını Türklere açarak Asya ile Avrupa arasındaki büyük köprüye adım atmış olacaktır Anadolu’nun fethi Türk tarihi için de bir dönüm noktası olacaktır:

“ALPARSLAN – Biz bu zaferimizle Anadolu’nun kapısını Türk milletine açtık... Biz büyük köprüye ayağımızı attık. Bizden sonra ikinci bir yurdumuz oluyor artık. Anadolu... Asya’dan Avrupa’ya geçişimizi sağlayacak büyük köprü, Anadolu...”¹⁹²

Oyunda işlenen yan temalardan biri olan Hristiyan âlemi ile İslâm âlemi arasındaki mücadeledir. Diogenes Malazgirt zaferinin Hristiyan âleminin zaferi olacağını düşünmektedir. Hristiyanlığı Ortodoks mezhebinin merkezi olan Roma, bu zafer ile eskisinden de güçlü bir hale gelecektir.

“DİOGENES –Zaferimiz Hristiyan âleminin en büyük zaferi olacak... Bizans’ın yıkılan gururu Anadolu’da bir heykel gibi dikilecek... Büyük Roma yeniden inşa edilecek. Hem de eskisinden daha da büyük...”¹⁹³

¹⁹⁰ ÖZÇELİK, s. 96.

¹⁹¹ ÖZÇELİK, s. 92.

¹⁹² ÖZÇELİK, s. 90.

¹⁹³ ÖZÇELİK, s. 53.

Diogenes Hristiyan âlemine bir zafer armağan etmek isterken, Alp arslan da İslâm âlemine bir zafer armağan etmek istemektedir.

“ALPARSLAN – Muradım, bütün İslâm âlemine büyük bir zafer kazandıran Türk kumandanı olmaktır.”¹⁹⁴

Oyunda işlenen yan temalardan biri de ihanettir. Bu tema da El-basan’ın şahsında ifade edilmiştir.

“Ben Selçuklu Sultanı Alparslan’ın eniştesi olurum. Araplar bana El Basgan, Erbasan, Ermeniler Güedric derler...Selçuklu tahtı benimdi. İmparator, yardımınızı alıp çıkmak isterim tahta”¹⁹⁵ diyen El-basan, Alp Arslan’a karşı isyan etmiş ve Bizans’a sığınmıştır.

Bizans’a sığınan El-basan, kandırıldığını düşünmektedir. “Esir miyim, yoksa müttefik mi? Önceden kuvvetliydim, şimdi zayıfım bak!..Hani askerlerim? Hani bana geleceği vaadedilen karım?”¹⁹⁶

El-basan, pişman olmuştur. Bu durumu şu sözlerle ifade eder:

Ey nefis, yendin beni...Ey milletimi benden alan benim aczim! Serap mı gördüm ben ne? Eeey o aldatıcı ışıklar içindeki taht!.. Ne olurdu görmeseydim seni! .. Ne olurdu düşmanımın ellerini dost diye sıkmasaydım!.. Kaçmalıyım buralardan, kurtulmalıyım bu çölden! Affet Tanrım! Ne cesaretim kaldı, ne de yüzüm var....Zaman bana ihanetimin derecesini gösterdi. Kendimi nasıl affettirebilirim Tanrım!..Evet öyle bir şey yapmalıyım ki, kendimi affettirebileyim.¹⁹⁷

İhanetinin sonuçlarını gören Kurtçu, affedilmenin yollarını arar. Bunun için Alp Arslan’a karşı savaşmak için tutulan Tamış ve birliklerini Alp Arslan’ın safına geçmeleri için ikna eder.

Zaman

Oyunun vak’a zamanı 1071’dir. Oyunun anlatma zamanı ise 1976’dır. Oyun bir yarışma için yazılmıştır. Oyunla Anadolu’nun nasıl Türk yurdu hâline geldiği anlatılarak yeni nesle tarih şuuru aşılamağ istenmiştir.

¹⁹⁴ ÖZÇELİK, s. 78.

¹⁹⁵ ÖZÇELİK, s. 31.

¹⁹⁶ ÖZÇELİK, s. 50.

¹⁹⁷ ÖZÇELİK, s. 51- 54.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların geçtiği mekânlar Bizans Sarayı, Alp Arslan'ın Ahlat yakınlarındaki otağı ve Diogenes'in Rahva ovasındaki karargâhıdır. Oyunda mekân tasvirleri yoktur. Sahnelerin başında ayrıntılı dekor tanıtımları vardır.

Ahlat yakınlarında Alparslan'a ait otağ. Sağda ve sahnenin üçte ikisini kaplıyor. Kesit olarak alınmıştır. Cephede otağa giriş kapısı, kapının iki yanında iki direk. Bu direğe bağlı çubuklar otağın tavan kısmını ayakta tutarlar. Çubuklar üzerindeki kıvrımlar otağın içine doğru sarkarlar. Otağın sağında Alparslan'ın tahtı. Taht çok geniştir. Alparslan bunun üzerine bağdaş kurarak oturur. Tahta bir basamak merdivenle çıkılır. Otağın içi Selçuklu motifleri ile süslenmiş, yerde Selçuklu halıları...Otağ bir tümsekte kuruludur. Geride sanki geçit veren, kat kat yükselen Süphan Dağı.. Ufka kadar uzanıyor. Sonra karlı doruklar...Tahtın hemen gerisinde Selçuklu Sancağı. Sancağın tepesinde bir hilâl ve hilâlin altında üç tuğ. Otağın giriş kapısında nişanlar, tuğlar vs.¹⁹⁸

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu kırk bir kişiden oluşmaktadır. Alp Arslan, Diogenes ve El-basan vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Alp arslan'ın kumandanları olan Sav-tekın, Afşın, Sanduk, Ebucafer, Tuğtekin, Selçuklu veziri Nizâm ül-mülk, elçi İbn Muhallebân, Malazgirt kadısı Ab-al-melik, Alp Arslan'ın kız kardeşi ve El-basan'ın karısı Gevher Sultan, Bizans İmparatoriçesi Odokya, oğlu prens Mikhael, filozof Psellos, Diogenes'in kumandanları Botaniates, Manuel, Attliates, Ursel, Bryennios, Piyer Bil, Tamış, elçiler, Şâdi, Bizanslılar ve Malazgirtliler dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Alparslan:

“ALPARSLAN – Ben soylu Oğuz'dan gelen, hızını yüce dini İslamiyet'ten alan Selçuklu sultanı Alparslan'ım..”¹⁹⁹ sözleriyle kendini tanıtan Alp Arslan, Selçuklu Sultanıdır.²⁰⁰ Anadolu'yu Türklerin ikinci anayurdu yapmak istemektedir. Diogenes gibi kendini büyük görmez. Bizans ordusu onu korkutmaz. Ordusuna güvenmektedir:

¹⁹⁸ ÖZÇELİK, s. 32.

¹⁹⁹ ÖZÇELİK, s. 88.

²⁰⁰ 1030 yılında doğan Alp Arslan, Çağrı Bey'in oğlu ve Tuğrul Bey'in yeğenidir. Gazne Hükümdarı Mevdut'a karşı 1044'te büyük zafer kazandığı savaşta dikkat çekti. Çağrı Bey ona, 1058'de Belh, Toharistan, Tirmiz, Kobadiyan, Vahş ve Valvalic gibi şehirleri bırakarak devlet yönetimine hazırladı. 1059 yılında Gaznelilerle yapılan anlaşma sonrasında 1060'ta Çağrı Bey'in ölümü üzerine Alp Arslan, Horasan Selçuklu Devleti'nin başına geçti. Hem Türk tarihi, hem de dünya tarihi bakımından büyük bir önem taşıyan Malazgirt Zaferi'ni kazanan Alp Arslan Anadolu'nun kapılarının Türklere açmıştır. Böylece Anadolu'nun, Türklerin ebedî vatanı olması için en büyük adım atılmıştır. 24 Kasım 1072'de öldürülen Alp Arslan Türk-İslâm tarihinin büyük sultanlarından biridir. Enerjisi, disiplini, yiğitliği ve adaleti ile ön plâna çıkmıştır. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. <http://www.ozturkler.com-11.04.2003>.

Bizans ordusu hakikaten kalabalık..Batıl, insan toplulukları belki kalabalık olabilirler, fakat hiçbir şey başaramazlar. Zira kuvvet alacakları hiçbir kaynak yoktur... Ordumuz hak bildiği yolda yürüyecektir. Bu, onun galip gelmesine yeter.²⁰¹

Alp Arslan esirlerine misafir gibi davranır. Baş düşmanı olan Diogenes'i bile bağışlar.

Diogenes: Bizans İmparatoru'dur. İmparatoriçe Odokya ile evlenerek tahta geçmiştir. Bizans'ın umududur. Diogenes tacını giyerken söyledikleri kendinden beklenenleri yapacağını ifadesidir:

“Artık barbar korkusu sona erecek...Akın yapacağız..Bana inananları mutlak zaferle doyuracağım. Aynı sevincimizi her zafer dönüşü burada, bu kapıda kutlayacağız...Bizans'ın yıkılan azmi yerine gelecek, ayaklar altında alınan gurur en yüksek noktaya çıkacak.”²⁰²

Türkleri Anadolu'dan atmak için on üç milletin askerlerinden oluşan iki yüz bin kişilik bir ordu oluşturmuştur. Kendine çok güvenir, karşısındakini küçümser. Zafer kazanacağından emindir. Ancak sonunda yenilir ve esir düşer.

El-basan:

“Bir hain. Vatanını ihtirasına satmış bir zavallı. Önce kahraman, sonra da uşak...”²⁰³

şeklindeki sözlerle kendini tanıtan El-basan, Alp Arslan'ın eniştesidir. Tahta geçmek için ona isyan etmiş, Bizans'a sığınmıştır. Ancak daha sonra pişman olan Kurtçu, Alp Arslan'a kendini affettirme yollarını aramaya başlamıştır. Oyunda Kurtçu diye geçmektedir.

Dil ve Üslûp

Oyun dört perde, on beş sahneden oluşmaktadır. Sade bir dille kaleme alınmıştır.

Oyunda gösterme tekniğinin yanında anlatma tekniğine de yer verilmiştir.

Sahnelerin başında da anlatma tekniği ile olaylara giriş yapılır. “Işıklar yandığında”, “ışıklar kararır”, “bir ışık hüzmeleri içinde” ifadelerle kişi, olay ve mekânların değiştiği gösterilir.

Selçuklu karargâhındaki tekbir sesleri, mehter ve nevbetle savaş havası verilir. Alp Arslan ve Selçukluların olduğu sahnelerde ney sesi vardır. Bizanslıların olduğu sahnelerde ise kilise müziği ve koro vardır. Bunlar İslâmiyet ve Hristiyanlığı temsil etmektedir.

²⁰¹ ÖZÇELİK, s. 42.

²⁰² ÖZÇELİK, s. 27.

²⁰³ ÖZÇELİK, s. 59.

Yazar, oyunu yazarken başta Nizâm ül-mülk'ün Siyasetname'si olmak üzere birçok tarihî kaynaktan faydalanmıştır.

Oyunun adı bir semboldür. Büyük Köprü ile ifade edilen yer Anadolu'dur:

“AFŞİN – Anadolu yarımadası kuzeyden Kara Deniz, güneyde Akdeniz adeta bir köprü gibi uzanıyor. Büyük bir köprü gibi...”²⁰⁴

Oyunda Selçukluların adının coşkun akan su anlamına gelen selden geldiği de vurgulanmıştır. Selçuk adının sel kökünden geldiğine dair görüşler vardır.²⁰⁵ Doğuda Selçuklulara yenilen Botaniates Selçukluları bir sel olarak niteler:

BOTANYETES – Durduramadım.. Bir sel gibiydiler, durduramadım..Gökten yağın yağmur gibi gittikçe coşuyorlardı!....Çok zor...Güç...Selin önüne durulur mu?Bana öyle geliyor ki İmparatoriçemiz, doğudan büyük bir sel geliyor. Öyle büyük, öyle yok edici bir sel ki; tedbirlerinizi alamazsanız, onların önüne büyük bir set geremezseniz, korkarım bütün Avrupa boğulacak..”²⁰⁶

Oyun, Töre - Devlet Yayınevi'nin düzenlediği Dündar Taşer Tiyatro Yarışması 2. mansiyon ödülü almıştır.

²⁰⁴ ÖZÇELİK, s. 73.

²⁰⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. www.ozturkler.com -11.04.2003.

²⁰⁶ ÖZÇELİK, s. 18.

HASAN SABBAAH

Özet

Ömer Hayyam ve Hasan Sabbah, Divan kapısının önünde, Nizamülmülk'ü beklemektedir. Gençken içtikleri paylaşım andını gerçekleştirmenin zamanı gelmiştir. Hayyam, paylaşmak için elinde bir tek şiirleri olduğunu söyler. Hasan Sabbah, bunca zaman yeryüzünü gezdiğini ve dinle uğraştığını, bu yüzden elinde paylaşacak başka bir şeyi olmadığını söyler. Nizam, paylaşılması gereken yüceliğe kendisinin ulaştığını anlar. Hayyam'a astronomiyle uğraşması kaydıyla bir aylık bağlatır. Hasan Sabbah'ı da üstün yetkilerle donatarak danışmanı yapar.

Sabbah, Melikşah'la satranç oynamaktadır. Nizam, Sabbah'ın Melikşah'la yakınlaşmasından kaygılıdır. Melikşah'la Sabbah, satrancın stratejisinden ve akılı çalıştıran türlü özelliklerinden söz ederler. Şah, Sabbah'tan kendisini satrançta yenmesini ve bunu nasıl yapacağını ona anlatmasını ister. Sabbah da, önce kalelerini, sonra vezirini alarak ardından Şah'ı devireceğini anlatır. Melikşah, Nizamülmülk'ün kendi üzerindeki ağırlığından duyduğu rahatsızlıktan söz eder. Hasan Sabbah, Nizam'ın yazdığı Siyasetname'nin çok değerli fikirler taşıdığını, ama daha önemlisinin bütçe yapmak olduğunu söyler. Melikşah ona hak verir ve Nizam'dan devletin bütçesini yapmak için ne kadar zaman gerektiğini sorar. Bunun için en az bir yıl zamana ihtiyacı olduğunu söyleyen Nizam'a karşı, Sabbah istenirse bunu kırk günde hazırlayabileceğini söyler. Nizam, kırk günde dediğini başarır ve vezirlik mührünü ona vereceğini söyler. Nizam, Hayyam'a Sabbah'ın yaptıklarının dostluklarına sığmadığını söyler.

Sabbah, bütçeyi hazırlamak için eski kayıtlarla yeni bilgileri karşılaştırıp denkleştirmeye çalışır. Sonuçtan memnundur. Sabbah, Melikşah'ın huzurunda, yaptığı bütçenin gelir kalemlerini tek tek açıklar. Sabbah'ın çöl ortasındaki ahaliden balıkçılık vergisi alacağını söylemesi işleri karıştırır. Çölde yaşayan halktan balıkçılık vergisi almanın uygunsuzluğu ortamı gerer. Nizam, yakaladığı açığı, Melikşah'ın da gözleri önüne serer. Buna kızan Melikşah, Sabbah'la ortağı Hayyam'ın cezalandırılmasını ister. Nizam, onlardan ülke sınırlarını hemen terk etmeleri ister.

Hayyam'la Sabbah, çölün ortasındadır. Hayyam, başlarına gelenlerden dolayı ona kızgındır. Sabbah'ı hırsından dolayı suçlar. Sabbah ise, kendisinin daha büyük idealleri olduğunu ve bunun için doğduğunu söyler. Alamut Kalesi'ni görür. Alamut Kalesi kuracağı devletin merkezi olacaktır. Hayyam, Sabbah'a şimdiye kadar Nizam'ın

emirlerine uyup, Selçuklu topraklarını çoktan terk etmiş olmaları gerektiğini hatırlatırken, Sabbah da, Hz. Muhammed'in olduğu kadar, Musa'nın da peygamber olmadan önce çöllerde dolaştığını söyler. Kendisini şimdilik peygamber ilân ettiğini söyler.

Hayyam ve Sabbah gemidedir. Yükselen dalgaların ardından gemi fırtınaya yakalanmıştır. Gemidekiler, korku ve telaşla bağırırken Sabbah bir put gibi sessiz ve sakin oturmaktadır. Herkes son duasını ederken, dua etmeyen bu adama tepki duyarlar. Onun günahkâr olduğunu ve fırtınanın onun yüzünden çıktığını söylerler. Hayyam, Sabbah'ı uyarır. O da geçen gün çölde yaşadıkları gibi bir sınavdan geçtiğini söyler. Yolcular, çıkan fırtınadan onu sorumlu tutarken, Sabbah, fırtınanın kendisinden dolayı çıkmadığını ama kendisinin fırtınayı çıkarttığını söyler. Çıkan fırtınanın kendisinin öfkesi olduğunu söyleyen Sabbah, öfkesinin dinmeden fırtınanın dinmeyeceğini, yolculara günahlarından arınıp ona kul olmaları gerektiğini anlatır. Kaptan, kendilerine acımasını ve fırtınayı dindirmesini ister. Fırtına yatıştır. Bunu, onun dediklerinin işareti sayan yolcular, önünde kapanıp ona dua ederler. Gördüklerine şaşırarak Hayyam, bunu nasıl yaptığını sorar. Sabbah, şayet batmış olsalardı batmış olacaklarını, ama batmadıklarını, bu yüzden kazanın kendisi olduğunu söyler.

Aradan sekiz sene geçmiştir. Melikşah, Hasan Sabbah'tan gelen mektubu okumaktadır. Sabbah mektupta Şah'la oynadıkları satranç maçını hatırlatırcasına, "kalelerinizi aldım" der, sonrasında sıranın vezire ve ardından da Şah'a geleceğini ima eder. Melikşah da, Nizam da durumunun farkındadır. Melikşah, Nizam'a, Alamut gibi yalçın tepelere kurulan bu kalenin nasıl alındığını sorar. Nizam, bunun çok güç olduğunu, ancak Sabbah'ın müritlerinin türlü yollarla içeri sızıp, en son Sabbah'ı kaleye almalarıyla, kaleyi içerden fethettiklerini anlatır. İki haberci gelir. İlki, kalenin geri alındığının müjdesini verir. Melikşah ve Nizam bu habere sevinirken, ikinci habercinin haberiyle sevinçleri yarıda kalır. Alamut, içeri giren Türk askerlerini yutmaktadır.

Hasan Sabbah, Hayyam'a ele geçirdikleri kaleyi afyonla cennete çevirmeyi teklif eder. Hayyam, artık ona inanmadığını ve yaptıklarına karşı olduğunu söyler. Sabbah, buradaki insanları afyon ve müzikle etkisi altına alıp dünyayı cennete çevirebileceğini anlatır. Hasan Sabbah, ilk müridi Cemşit'e afyon içirerek, etkisi altına almaya çalışır. Cemşit, içtiği afyonun etkisiyle kendinden geçmiş, hayaller görmektedir. Sabbah, onu söyledikleriyle yönlendirir. Yoğun bir trans ve beyin yıkamasından sonra

uyanana Cemşit dava için onun buyruklarını gözü kapalı uygulayacağına yemin eder. Arkasından bir grup genç daha gelir. Hepsi trans halinde, Sabbah'ın buyruklarını bekler. Sabbah, Cemşit'e onlara uçurumun kenarına sıralamasını ve her el çırpışıyla teker teker uçuruma atmaları emrini verir. Fedailer teker teker "Dava, Ya Sabbah!" diye bağırıp atarlar. Gözlerine inanamayan Hayyam, Sabbah'tan bu insan kıyımını durdurmasını ister. Sabbah, bunun küçük bir deneme olduğunu söyler. Hayyam, Sabbah'ın bu yaptıklarını gördükten sonra insanlığından utandığını söyler.

Nizam, ülkenin içinde bulunduğu karışık hâlden dolayı düşüncelidir. Bu sırada yanına Arrani diye biri yanar ve onu hançerle öldürür. Hayyam, Sabbah'a dostları Nizam'ı öldürtmesinden dolayı kızgındır. Sabbah'a iblis der. Sabbah, Hayyam'ın kendisine söylediği hakaretleri övgü saymaktadır. Kutsal kitaptaki söylenceyi hatırlatarak, topraktan yapılmış Adem'e secde etmeyen iblisin daha onurlu bir iş yaptığını ve iblisin de bir melek olduğunu hatırlatır.

Cemşit, Sabbah'ı davayı ve kutsal amaçlarını överken, Hayyam, Sabbah'ın kötülüklerine lânet eder. Melikşah, kaybettiği veziri Nizam'ın ardından üzgündür. Siyasetnameyi karıştırırken içeri Cemşit girer. Üstü başı iyice arandıktan sonra Şah'ın önüne çıkar. Şah'la yalnız konuşmak istediğini söyleyince Şah, özel korumalarının kalacağını söyler. Cemşit, göğsünü açar ve kırmızı dövmeyle gösterir. Korumalar büyülenmiş gibi donarlar. Cemşit'in buyruğuna giren korumalar, Şah'ın üzerine yürüyüp kılıçlarını doğrulturlar. Melikşah, donup kalır. Cemşit, onlara kılıçlarını indirip diz çökmeleri emrini verir. Nöbetçiler, denileni yaparlar. Melikşah, Cemşit'e bu kadar yaklaşmışken onu neden öldürmediğini sorunca, Cemşit sadece konuşmaya geldiğini söyler. Melikşah, ona kim olduğunu sorar. Cemşit ve bütün müritler hep beraber "Ben Hasan Sabbah!" diye cevap verirler.

Vak'a

Konusunu Hasan Sabbah'ın yaşamından ve faaliyetlerinden alan *Hasan Sabbah*²⁰⁷ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Ömer Hayyam ve Hasan Sabbah, Nizam'ın yanına gelirler.. Paylaşılması gereken yüceliğe ulaştığını anlayan Nizam ikisine de yanında görev verir.

²⁰⁷ Güngör DİLMEN, *Hasan Sabbah*, Cem Yayınevi, İstanbul. 1983, 102 s.

- b) Nizam, Sabbah'ın Melikşah'a yakınlaşmasından rahatsızdır. Nizam'ın Siyasetnamesi'nden parçalar okuyan Sabbah bir bütçe yapılması gerektiğini söyler.
- c) Nizam bunun için bir yıl zaman ister. Sabbah ise kırk günde yapabileceğini söyler. Melikşah, Sabbah'tan bütçeyi hazırlamasını ister.
- d) Sabbah bütçeyi hazırlar Melikşah'ın huzurunda sunar. Ancak Nizam onun açığını yakalar.
- e) Çöl olan Kazvin'den balıkçılık vergisi alınmasını isteyen Sabbah'ı Nizam alaya alır. Melikşah, Sabbah'a kızar.
- f) Hayyam ve Sabbah ceza olarak ülkeyi terk edeceklerdir.
- g) Hayyam ve Sabbah çöldedir. Hayyam, başlarına gelenlerden dolayı Sabbah'a kızgındır. Sabbah ise büyük ideallerin peşindedir. Alamut Kalesini görür.
- h) Hayyam ve Sabbah gemidedir, şiddetli fırtına vardır. Sabbah fırtınanın öfkesinden doğduğunu anlatır. Gemidekiler onun önüne kapanıp dua edince fırtına diner.
- i) Sabbah, Alamut Kalesi'ni fethetmiştir. Sekiz yıl sonra Melikşah'a yazdığı mektupla bunu bildirir.
- j) Melikşah'ın habercisi Alamut'un tekrar alındığını bildirir, ancak ikinci haberci kalenin Türk Askeri'ni yuttuğunu belirtir.
- k) Sabbah, Alamut'u cennete çevirmeye kararlıdır. İlk müridi Cemşit'i afyonla etkisi altına almaya çalışır.
- l) Afyon'un etkisiyle kendinden geçen Cemşit'i Sabbah yönlendirir. Hayyam, gördükleri karşısında insanlığından utanır.
- m) Ülkenin karışık hali Nizam'ı düşündürmektedir. Arrani diye biri onu öldürür.
- n) Hayyam, Sabbah'a dostları Nizam'ı öldürmesinden dolayı kızgındır. Ona iblis der. Sabbah bundan memnun olur.
- o) Melikşah, kaybettiği Nizam'ın ardından çok üzgündür. Cemşit onu görmeye gelir.
- p) Cemşit'in göğsündeki döğmeyi gören korumalar onun buyruğuna girip Şah'a kılıç kaldırırlar.
- q) Cemşit onlara oturmalarını söyler. Melikşah ona kimsin deyince Cemşit ve korumalar "Ben Hasan Sabbah" diye cevap verirler.

Tema

Oyunun ana teması ise inançların istismar edilmesi, çıkar için kullanılmasıdır. Yan tema ise hırstır.

Oyunun ana teması olan inançların istismar edilmesi, çıkar için kullanılması Hasan Sabbah vasıtasıyla aktarılmıştır. “Oyun, dinî inançları alet ederek beyin yıkama yöntemiyle yığınları etkisi altına alan Hasan Sabbah’ın gizli bir örgüt oluşturarak devlet yapısı içine nasıl sızdığını ve devleti ele geçirdiğini anlatır”²⁰⁸ diyen Çelenk bu temaya işaret etmiş olur.

HAYYAM: Neymiş senin kavgan?

SABBAH: İnsanlar için savaşmak.

HAYYAM: Senin kendinden öte ikinci bir kişiyi düşündüğün olmuş mudur?

SABBAH: Yığınlar, yığınlar beni hep ilgilendirmiştir.

Onlarla büyük işler yapılabilir.²⁰⁹

Yukarıdaki ifadeler Sabbah’ın yapmak istediklerinin ifadesidir. Önceleri bir hayalden ibaret olan bu ideal, Sabbah’ın kurnazlığı ve yeteneği ile gerçeğe dönüşür. Kendini peygamber ilân eden Sabbah’ın insanları etkileme gücü bir iki tesadüf ile birleşir. Sabbah’ın etrafına müritler toplanmaya başlar. İnsanların inançlarını kullanarak amacını gerçekleştirmeye çalışır:

SABBAH: Gözbebeğimi zorluyorum.

İnsanın küçüklüğünü ve büyüklüğünü

aynı anda görebilmek için

insanların neye inandıkları değil

ben bu inançları nasıl kullanabilirim

tek bu ilgilendiriyor beni

Karşıt düşüncelerin kesiştiği noktada dururum,

beklerim onların kucağıma düşmesini,

Her çatışmadan doğan yeni yönüm ben.²¹⁰

Karşılaştırmalı inançlar tarihi okuğunu söyleyen Sabbah, bu inançları nasıl kullanabileceğini düşünür:

“SABBAH: Bergamalı ulu hekim Asklepons ruh sayrılıklarını

²⁰⁸ Zerrin Akdenizli ÇELENK, *1980-1990 Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu'nda Oyun Yazarlığında Görülen Eğilimler ve Kaynakları*, (Basılmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne Sanatları Anasanat Dalı), İzmir, 1999, s.395.

²⁰⁹ DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 45.

²¹⁰ DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 82.

musiki ve inandırma yoluyla sağaltırdı.

Biz de öyle yapacağız.”²¹¹

Sabbah telkinleri ve vaazları ile etrafındakilerin inançlarını sömürmektedir. Cenneti vaat ettiği insanlar onun uğruna ölümü göze almışlardır. Kısa sürede davasına inananlar artar, ahyonla beyinleri yıkanan bu insanlarla Sabbah kendini çok güçlü hisseder:

SABBAH: Yiğit evlatlarım, hepsi de cennetime kavuştular.

Dava uğruna ölüme böyle koşan

bu serdengeçtiler önünde hangi güç tutunabilir acaba.

Bir üstün insan tipi yarattım, Tanrıdan daha başarılıyım.²¹²

Oyunun yan teması olan hırsta Hasan Sabbah’ın şahsında ifade edilmiştir:

“HAYYAM : Devlet yönetiminde eline geçen en büyük fırsatı teptin.

SABBAH: Ben daha büyük görevler için yaratılmışım.

Daha derinlere inmek istiyorum, Ömer, daha yücelere ağmak istiyorum.”²¹³

Bu sözler Sabbah’daki hırsın, yüksellere çıkmak arzusunun ifadesidir.

Nizam, Hayyam’a başdanışmanlık görevini verir. Sabbah, ustalıkla Melikşah’a yakınlaşır. Onun güvenini ve saygısını kazanmaya çalışır. “Çok iyi bildiği satrancın kuralları gibi oyununu kurarak sağlam ve bilinçli adımlarla kaleyi içten fethetmeyi”²¹⁴ kararlaştırmıştır. Yaptığı bütçede Kazvin yöresi ile ilgili hatasından dolayı cezalandırılan Sabbah, Kazvin’e gider. Orada kaderini değiştirecek bir şeyle karşılaşır. Çölün ortasında yükselen Alamut Kalesi’ni gören Sabbah, kaleyi yeni kuracağı devletin merkezi ilân eder:

HAYYAM: Ünlü Alamut Kalesi işte.

SABBAH: Alamut Kalesi ha! Sevdim bu adı.

Alamut, Alamut nereden geliyor bu ad?

HAYYAM: Kartal yuvası demek eski dilde, kimilerine göre

Al Mavt yani; ölüm. Ala Umut da olabilir. Türklerin dilinde

SABBAH: Kartal yuvası, Ölüm, Ala Umut...

Zengin çağrışımlar uyandırıyor usumda, Alamut

Yaman bir şiirin ilk dizesi gibi.

Alamut, bu ad büyülüyor beni

²¹¹ DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 69.

²¹² DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 80.

²¹³ DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 45.

²¹⁴ Z. ÇELENK, (1999), s. 394.

Kartal Yuvası, Ölüm, Ala Umut
 Hepsini birden istiyorum ve daha ötesini.
 Bir türlü durulmayan karmaşık istençlerim
 bu kalede somutlaşıyor şimdi
 HAYYAM: Çıldırın mı sen. Ne yapacaksın bu kaleyi!
 SABBAAH: Devletimin merkezi olacak.
 HAYYAM: Devlet mi?
 SABBAAH: İmparatorluk demeliydim.
 Yeryüzünün görüp göreceği en güçlü
 imparatorluğu Alamut'tan yöneteceğim.²¹⁵

Bu sözler Sabbah'taki hırsı ifade eder. Artık hayatını bu hırs yönetecektir. Alamut'u ele geçirmesi, insanları afyonla etkisi altına alması hep bu hırsın tezahürüdür. Yığınları etkisi altına alıp güçlü olma onun en büyük arzusudur.

Zaman

Oyunun vak'a zamanı Selçuklu Sultanı Melikşah'ın saltanat yıllarıdır. Vak'a zamanı somut olarak belirtilmiştir. Birinci bölümde somut olarak belirtilen vak'a zamanı 1082'dir. Birinci bölüm ile ikinci bölüm arasında sekiz yıllık bir zaman atlaması vardır. İkinci bölümde yıl 1090'dır.

Oyunun anlatma zamanı ise 1983'tür.

Hasan Sabbah tarihsel bir kimliğin ötesinde devlet ve toplum düzenini sarsarak karmaşa yaratan örgütlü bir terörizm lideri olarak kabul edilmelidir. İçten kuşatılmış bir devletin her an yıkılabileceği olasılığının altını da çizen oyun siyasal bir içerik kazanır.²¹⁶

Çelenk, bu sözlerle oyunun anlatma zamanı için taşıdığı mesajı ifade eder. Hasan Sabbah gibi insanların beyinleri yıkayarak onları robot hâline getiren insanlar, tarikatlar bugün de varlığını sürdürmektedir.

Mekân

Oyun, Selçuklu İmparatorluğu'nun başkenti İsfahan'da geçer. Sarayda bir iç oda, Sabbah ile Hayyam'ın çalışma odaları, çöl, Melikşah'ın sarayı, Alamut Kalesi'nin içinde Sabbah'ın taş hücre, Melikşah'ın otağı oyunda anlatılan olayların sahnesi durumunda olan yerlerdir. Oyunda dekor tanımları vardır.

“Bütçe Divanı. Ortada Melikşah'ın tahtı. Üstünde çetir denilen, hakanlık simgesi, mavi atlastan güneşlik. Yanda bir kürsü”²¹⁷

²¹⁵ DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 46-47.

²¹⁶ Z. ÇELENK, (1999), s.395-396.

²¹⁷ DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 37.

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu on beş kişiden oluşur. Hasan Sabbah vak'ının ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Melikşah, Melikşah'ın veziri Nizam, şair Ömer Hayyam, Cemşit de oyunun Hasan Sabbah'tan sonra ikinci derecede önemli şahıslardır.

Divitçi, Yazıcı, Arrani, Sunucu Kız, Çalgıcı Kız, Reis, Tayfalar, Yolcular, Haşaşinler, Koruyucular, Ulaklar ve Koro dekoratif unsur durumdaki şahıslardır.

Hasan Sabbah²¹⁸

Sabbah : Tüm yüreklerin birleştiricisi,
gizli on ikinci imamın muştucusu,
Tanrıya ulaşan iç alemlerin
yolcusu Hasan Sabbah²¹⁹

sözleriyle kendini tanıtan Hasan Sabbah, insanların inançlarını sömürerek onları etkisi altına almaya çalışır. Yaptığı bütçede hataya düşerek Selçuklu sınırlarından sürülür. Ancak bu sürülme ondaki kini ve iktidar hırsını ateşler. İçindeki iktidar hırsı Kazvin'de alevlenir.

Melikşah'la oynadığı satranç oyunundaki usta hamleleri ve stratejisi onun yapacaklarının bir ifadesidir:

MELİKŞAH: Sana beni yenmeni buyuruyorum,
Hasan Sabbah!
SABBAH: Baş üstüne Hakanım
MELİKŞAH: Nasıl yeneceğini de söyler misin?

²¹⁸ Dönemin saygın âlimlerinden olan babası tarafından iyi bir eğitimle yetiştirilen Hasan Sabbah felsefe, mantık, hukuk gibi alanlarda bilgin bir kişi ve aynı zamanda bu teşkilatın ilk doktrincisiydi. Hasan Sabbah'ın Alamut'a yerleşmesinden önce Selçuklu topraklarında yaptığı faaliyetleri merccek altına alan Veziri Nizâm ül-mülk, Sabbah'ın ilerde bir tehlike yaratabileceğini anlamış ve yılanın başını küçükken ezilmesinin gerekli olduğunu düşünerek tutuklanmasını emretmişti. Hasan Sabbah, kaçarak 1090 yılında Elbruz Dağları'nda 1800 metre yükseklikte bulunan ve ateşli silahların henüz icat edilmediği bu dönemde elc geçirilmesi çok güç olan Alamut Kalesi'ni bir hile ile zaptetti. Hasan Sabbah kalede adeta bir yeryüzü cenneti oluşturdu. Yanındakilere cenneti vaadediyor. Ve ölümlerinde beklenen mutluluğu dünyada tatmaları için bol bol esrar içiriyordu. Esrara alıştıran ve fedai denilen bu adamlar onun emirlerini körü körüne yerine getiriyorlar ve ölmekten çekinmiyorlardı. Alamut'ta sahte bir cennet yarattığı, suikastçıları esrara alıştıran cinayetlere azmettirdiği ve örgüte bu nedenle haşhaş içenler anlamına gelen Haşhaşiler adının verildiği rivayet edilir. Başta Selçuklu Veziri Nizamülmülk olmak üzere elliden fazla siyasi şahsiyet Hasan Sabbah'ın gönderdiği fedailer tarafından öldürüldü. Kalesi sayısız defalar kuşatılan Sabbah, bunlardan kurtulmayı başardı. 35 yıl Alamut Kalesi'nden hiç çıkmadı. 1124'te yerine Lemeser'deki temsilcisi Buzurg-Ümid'i tayin ettikten sonra öldü. 35 yıl boyunca düşmanlarını öldürme plânlarının yanı sıra kendini okumaya da vermiş ve hayatını anlatan otobiyografi niteliğinde Sergüzeşt-Seyyidina adlı bir kitap yazmıştır. (Daha geniş bilgi için bk. Cengiz TOMAR, "Hasan Sabbah'ın Yanında Bin Ladin Bile Acemi Kalır", *Hürriyet -Tarih*, (1 Ocak 2003), s.4-9

²¹⁹ DİLMEN, *Hasan Sabah*, s. 60.

SABBAH: Önce kalelerinizi alacağım, sonra da
vezirinizi sonra şaha kış, şaha kış,²²⁰

Sabbah sekiz yıl sonra Melikşah'a gönderdiği mektupta dedikleri yaptığını
açıkça ifade eder:

Kalelerinizi aldım, Hakanım!
Satranç oyununun ülkem coğrafyasında
sürdüğü işmar ediyor bana.
Önce kalelerinizi alacağım demiştim
ve derken Şah'a kış!²²¹

Melikşah: Genç, toy bir sultandır. Tecrübesiz olduğu için veziri Nizam'ın etkisindedir. Sultan olan kendisi olduğu hâlde alacağı her karar öncesinde Nizam'a danışmak zorunda olmak onu rahatsız etmektedir.

MELİKŞAH: Ben çevremdekilerle görüşüp konuşurken yüzüm asıksa...
Nizam hazretleri rahattır geniş soluk alır
ama birine fazla ilgi göstereyim,
hele şöyle kahkahalarla güleyim,
rahatı kaçar Nizam hazretlerinin mutlak öğrenmek
isteyecektir nedenini bu aşırı yakınlaşmanın
.....
Ee, nasıl değerlendiriyorsunuz sevgili Atabey'im
Her davranışınla ilgili aşırı duyarlılığı?²²²

Nizam'ın ölümünden sonra onun yokluğunu hisseden Melikşah, gençliğinin,
toyluğunun farkına varır:

Zavallı Atabey'im, Yüce Vezirim
Babamun aziz yadigarı bana,
adı şanına yakışan,
Nizam-ul Mülk, Devletin Nizamı
Büyük Selçuklu'nun ulu direği yıkıldın ha sen?
Atabeyim, babacığım, sevgili Nizam
yokluğun üstüme ne ağır basıyor şimdi.
Ben ki senden kurtulmayı kurmuşum.²²³

²²⁰ DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 21-22.

²²¹ DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 63.

²²² DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 25.

²²³ DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 97.

Melikşah babasının zamanından yadigâr olan Nizam'ın yokluğundan çok etkilenir. Manevî anlamda bir boşlukta gibidir. Nizam'ın öldürülüşünden sonra yaşadığı kaygı ile saraydaki güvenlik önlemlerini artırmıştır.

Nizam: Erdemli bir devlet adamıdır. Yaptığı her işte devletin menfaatini düşünür. Hasan Sabbah'ın bütçeyi kırk günde hazırlayacağını söylemesine bile, devlet yararı için göz yumar. Melikşah'ı yönlendirme nedeni devleti ondan fazla düşünmesidir. Sabbah'ın güçlenmesiyle ortaya çıkan iç karışıklıktan kendisini sorumlu tutar.

Nizam, Sabbah'ın etrafına toplanan insanları gördükçe ülkenin bir iç savaş içinde olduğunu anlar. Ama elinden bir şey gelmemektedir. Başvezir olarak bu durumdan dolayı acı çekerken Sabbah'ın Arrani adlı adamı tarafından öldürülür.

NİZAM: Devlet ta temellerinden sarsılıyor.
İç savaşın eşiğindeyiz, hah eşiğinde değil
tam içindeyiz. Ve ben bir şey yapamıyorum.
Büyük Selçuklu'nun koca veziri Nizamülmülk
tunturaklı adının yanında ne sönüksün şimdi
kurulmuş altın kürsüye Mazdek yönetiyor ülkeyi
ateşle danışıyor, ateşe buyuruyor. ²²⁴

Ömer Hayyam: Hasan Sabbah'a göre daha sağduyuludur. Ancak Hasan Sabbah'ın eylemlerini gerçekleştirmesine uzun süre seyirci kalır. Bu Sabbah'ı desteklediği anlamına gelmez. Nizam'ın öldürülüşüne kadar şiir ve safahat âleminde yaşar. Ömer Hayyam şiirin yanında gökbilimleriyle de uğraşır. Hayyam, Sabbah'ın yaptıkları karşısında insanlığından utandığını söyler.

HAYYAM: Ben güneşin yıldızın denklemini kurarken
yerde şaşırıtı beni ve aşk olsun Sabbah'a
aklımdan zincirleyip çekti götürdü beni
ruhun karanlık dolambaçların ²²⁵

Hayyam, bir hata yapmıştır. Sabbah'ın yükselişi ikisinin de sonu olmuştur.

Cemşit: Hasan Sabbah'a körü körüne inanmış bir mürittir. Alıştırıldığı afyonun etkisiyle Sabbah'ın kuklası hâline gelmiştir. Sabbah'a bağlıdır, ona inanır.

CEMŞİT: Elif, mim, sin
Sen bunları Sabbah'ın kitabında okursun:
Elif Tanrı'dır
Mim Muhammed, sin Sabbah

²²⁴ DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 88.

²²⁵ DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 94.

Bizi kuşkunun azabından kurtarır Hasan Sabbah
 bizim adımıza düşünür o.
 Bizim adımıza karar verir.
 Şüphesiz o en iyi bilendir.²²⁶

Cemşit, Sabbah'ın davasının halk içinde yayılmasına ön ayak olan, tarikatın dervişi kabul edilen kişidir.²²⁷

Dil ve üslûp

İki bölüm olan oyun toplam dört sahneden oluşmaktadır. Sade bir dille yazılan oyun manzumdur. Serbest nazımla yazılmıştır.

“Bu sahne koroografi ile verilir. Sabbah ve koro genç bir insanın bütün duyularına doyumsuzluklarına seslenen bir etkileme yöntemi uygulanmaktadır. Müzik de bu geçişlere göre değişir.”²²⁸ “ses etkileri ve ışık değişimiyle zaman geçimi”²²⁹ gibi ifadeler oyunun sahne tekniğine uygun olduğunu gösterir. Oyundaki satranç oyunu insan davranışlarını ortaya koyar, insan davranışlarının, Sabbah'ın yapacaklarının simgesidir. Oyunda Hasan Sabbah'ın tarikatında yaptığı ayine de yer verilmiştir. Oyunun temasını da destekleyen bu sahne oyunda temaya uygun bir atmosfer de yaratmaktadır:

SABBAH: Bir Hasan Sabbah'ı bil.
 Pir Hasan Sabbah'ı bil.
 KORO: beynimize akıttın ateş tohumlarını
 yüce bir düşüncenin
 SABBAH: İnanç hizbine girme bütün kalsın yüreğin
 Dava, dava, dava
 KORO: Da-va, Da-va, Da-va, da
 CEMŞİT: Dava, Dava, Dava, da
 SABBAH: Hasan Sabbah kulları davaya baş koyanlar.
 Cemşit'i özgür kıldık
 CEMŞİT: Hasan Sabbah kulları...

 SABBAH: Duy kızıl sevincini,
 Hasan Sabbah gülünün
 Dava, Dava, Dava,
 SABBAH: nereden geliyorsun, Cemşit?

²²⁶ DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 93.

²²⁷ Şahıs kadrosu ile ilgili daha geniş bilgi için bk. TAŞÇI, s.180-184

²²⁸ DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 70.

²²⁹ DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 61.

CEMŞİT: Cennetten, efendimiz.

SABBAH: Ya kimin cennetinden

CEMŞİT: Hasan Sabbah'ın

SABBAH: Muştularla inleyen bir yazgı,

birlikte okuyacağız adım adım

sen Dava yolunda ilerledikçe

CEMŞİT: Dava?

SABBAH: Buyruklarına gözün kapalı uyucaksın.

CEMŞİT : Dava

SABBAH: Ve gözlerin kırpmadan gideceksin

ölüme ki cennetime açılan

tek kapıdır.²³⁰

Oyunda Hayyam'ın rübaileri vardır:

Gül mevsimi İsfahan'da vakit erken

Bir huriye benzer kız bizle içerken

Sun, böyle zamanlarda içti mi insan

Kopmuştur o, mescit kilise, her ikisinden²³¹

Oyunda Koro vardır. Bu koro özellikle Hasan Sabbah'ın müritleriyle yaptığı ayinlerde karşımıza çıkar. İkinci bölümün üçüncü sahnesinde Koro ve Sabbah'ın sözleri birbirini tamamlar:

SABBAH: Ağır bir sayrılıktan

sıyrılr gibi gövden

eşiktesin çocuğum

KORO: Korkmadan gir

ya Cemşit

önünde açılan bu

Hasan Sabbah cenneti

SABBAH: Bendedir başlangıcı

o dışarılık tadların kendini hep yenile

KORO: O yabancı tadların

bendedir başlangıcı muştuların çocuğu²³²

²³⁰ DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 76-78.

²³¹ DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 33.

²³² DİLMEN, *Hasan Sabbah*, s. 70-71.

YUNUS EMRE

Özet

Köyünde kıtlık olan Yunus, Hacı Bektaş-ı Veli'ye giderek ondan buğday ister. Hacı Bektaş-ı Veli ona buğday yerine nefes vermeyi teklif eder Yunus ise buğday istediğini tekrarlar. Hacı Bektaş Yunus'a dilediği kadar buğday verir. Ancak yaptığından pişman olan Yunus nefes almak için geri döner. Hacı Bektaş, nefes anahtarının Taptuk Emre dergâhında olduğunu söyleyince Yunus, Taptuk Emre dergâhının yolunu tutar. Dergâha varınca, Taptuk Emre, dergâhın düzenine ve Şeyhine kayıtsız şartsız hizmet ederse nasip alacağını söyler. Yunus, böylece dergâhta hizmete başlar. Zaman geçtikçe Taptuk Emre'nin kızı Balım Kız'ı sevmeye başlar. Balım da ona ilgi gösterir. Dergâhtaki dervişler ikisi arasındaki aşkı sezerler ve Yunus'un şeyhe olan bağlılığını kızına olan aşkından sanırlar. Yunus bir gün dergâha odun getirir, hiç eğri odun yoktur. Taptuk Emre'ye dergâhına eğri odunun bile giremeyeceğini söyleyen Yunus, o gece sohbeta çağrılır. Balım Kız da Yunus'tan sohbeta gidip kendini göstermesini ister.

Sohbet başlar, nefes ve semahtan sonra Taptuk Emre dervişlere Yunus'u sınavdan geçireceğini söyler. Dervişler erken deseler de Taptuk, Yunus'a sorularını sorar. Yunus kendini gösterir ve derviş olur. Yunus'u bir de başka bir derviş imtihan eder. Yunus bunu da başarıyla geçer. Taptuk Emre, Yunus'a kızına olan duygularını sorar. Yunus, Balım Kız'ı sevdiğini söyleyince, Taptuk Emre ikisini evlendirmeye karar verir.

Yunus, Balım Kız ile evlenir. Ancak onunla aynı odada yatmak istemez. Yunus, Taptuk Emre'nin dervişleri yalancı çıkarmamak için ikisini evlendirdiğini söyler. Yunus, kafasıyla, gönlüyle Şeyh'ine bağlıdır, Balım Kız'a da aşkıyla bağlıdır. Kendisini eksik bulan, tamamlamak isteyen Yunus, yollara düşecektir. Balım Kız onu bekleyeceğini söyler. Yunus, o gece kapı eşiğinde yatacaktır, ancak kendini bulunca birlikte olacaklardır.

Yunus, Taptuk Emre'ye gitmek istediğini söyler. Gerçeği arayarak kendini bulacaktır. Taptuk Emre bu gidişe ancak dergâh düzeni içinde olursa izin verebileceğini söyler. Balım Kız, babasına Yunus'a gitmesini söyleyenin kendisi olduğunu, onun bir ozan olarak kapanıp kalamayacağını söyler.

Yunus şehirdedir. Dergâha giderken yolda tanıdığı Deli Emmi ile karşılaşır. Deli Emmi, Yunus'a Âhilere katılmasını söyler. Savaşın söz kısmını Yunus yapacaktır.

Yunus, dervişlerle gezerek sokakta ilahîler söyler. Selçuklu tahtı sürekli el değiştirmektedir. Bu değişiklikler şehre ve esnafa da yansır. Âhilerin desteklediği kişi tahta çıkınca ahiler sevinir. Ancak onun sahte bir derviş olduğu anlaşılınca işler yeniden zorbalara lehine döner. Molla ile karşılaşan Yunus, onunla tartışır. Kuru bir sofu olan Molla, Yunus'un fikirlerinin tersini savunur. Yunus'a iyice kızan Molla, onun katledilmesini, şiirlerinin yazıldığı defterin yakılmasını ister. Yunus şiirlerinin halkın dilinde, gönlünde olduğunu söyler. İbrahim Bey, Yunus'un adını ve şiirlerini ağzına alanın cezalandıracağını bildirir. Ancak bu emre halk uymaz, hep bir ağızdan Yunus'un şiirlerini söylemeye başlarlar. Yunus halka artık sultana kulluk etmemelerini söyler. Deli Emmi artık ateşi yakmanın zamanı olduğunu düşünür, ancak Yunus halka öfke ile düşmanlıkla hareket etmemelerini, sabretmelerini söyler. Bey ise halkı cezalandıracağını söyler. Yunus, yine de onları kardeşliğe, iyiliğe çağırır. Masum bir çocuğu ezen Şahbaz'a ceza verilmeyince halk ayaklanır. İbrahim Bey bir yolunu bulup kaçınca Deli Emmi, Hacı Halil Ağa'ya yüklenir, servetini ister. Hacı Halil reddedince öldürülür. Osman Gazi şehre girmek üzeredir, Deli Emmi şehrin anahtarını ona verecektir, kendini bulan Yunus da Taptuk Emre dergâhına dönecektir.

Taptuk Emre dergâhındadır. Suskundur. Balım Kız gelinliğini giymiştir, o sırada Yunus da geri döner. Yunus ve Balım Kız yıllar sonra tekrar birleşirler. Ancak Balım Kız, Yunus'un yoluna devam etmesini ister. Yunus onu bırakıp gitmek istemez. Yanlarına gelen Taptuk Emre de kızı gibi Yunus'a yolundan kalmamasını söyler. Yunus gerçeği bulmuştur. Taptuk Emre de bunu onaylar.

Vak'a

Yunus Emre'nin yaşamının ve felsefesinin anlatıldığı²³³ *Yunus Emre*²³⁴ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

²³³ Yunus Emre hakkında birçok oyun yazılmıştır. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Nail TAN, "Yunus Emre Konusunda Yazılmış Oyunlar", *Türk Dili*, S. 589, s. 40-44. Yunus Emre hakkında yazılan oyunlar şunlardır: Necip Fazıl KISAKÜREK, *Yunus Emre* (1969); Nihat ASYALI, *Yunus Diye Göründüm*, (1986); Tarık BUĞRA, *Bir Ben Vardır Benden İçeri*, (1989); Nezihe ARAZ, *Ballar Balım Buldum* (1990); Sabahattin ENGİN, *Yunus Emre* (1990); M. Necati SEPETÇİOĞLU, *Yunus Emre* (1990); Orhan ASENA, *Yunus Emre* (1995), S. Sönmez ATASOY, *Bizim Yunus* (1997); Sabahat Emir, *Yunus Emre* (1997).

²³⁴ Recep BİLGİNER, *Yunus Emre*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, 126 s.

- a) Yunus, Hacı Bektaş-ı Veli'nin yanına giderek ondan buğday ister. Hacı Bektaş buğday yerine nefes teklif edince Yunus buğday da ısrar eder
- b) Buğdayı alan Yunus sonradan yaptığına pişman olup, nefes ister. Bektaş onu Taptuk Emre'ye gönderir.
- c) Taptuk Emre'nin yanına giden Yunus, dergâhta hizmete başlar.
- d) Yunus Taptuk Emre'nin kızı Balım Kız'a aşık olur. Balım Kız da onu sever.
- e) Taptuk Emre Yunus'u sohbeteye çağırarak onu imtihan eder.
- f) Sınavı geçerek derviş olan Yunus'u Taptuk Emre kızı ile evlendirmeye karar verir.
- g) Evlendikleri gece Yunus, Balım'ın kapısının önünde yatar. Kendini bulmak için yollara düşecektir.
- h) Selçuklular arasında taht mücadelesi ve Moğol isyanı devam ederken Yunus, Âhilerin yanında haksızlıklara karşı mücadele eder.
- i) Yıllar sonra Taptuk Emre dergâhına dönen Yunus'u Balım Kız, bıraktığı gibi beklemektedir.
- j) Balım Kız, Yunus'a yoluna devam etmesini söyler. Taptuk Emre'de gerçeği bulduğunu anladığı Yunus'a yoluna devam etmesini söyler.

Tema

Oyun Yunus Emre'nin felsefesi üzerine kuruludur. Gönüller sultanı, sevgi ve hoşgörü aşığı Yunus Emre, 13. yüzyılda yaşamış bir Türkmen dervişidir. Anadolu'da birliğin bozulduğu, Moğol ordularının ortalığı yakıp yıktığı, insanların umutsuzluğa kapıldığı bir dönemde, insanlara manevî huzuru, sevgi ve hoşgörü gibi değerleri anlatmıştır. Oyunda da felsefesi sevgi ve barış üzerine kurulu Yunus Emre'nin gerçeği bulması anlatılmıştır.

“TAPTUK EMRE – Siyaset kini, kin düşmanlığı doğurur. Siyasetçinin işi iktidar peşinde koşmak. Bizim işimiz, bilim ve sanat! Savaşçının öğretisi adam öldürmek, bizim öğretimiz sevgi ve kardeşliği yaymak.”²³⁵

Yunus, Şeyhi Taptuk Emre'den işinin savaş değil, sevgi ve kardeşliği yaymak olduğunu öğrenir.

²³⁵ BİLGİNER, s. 31.

YUNUS EMRE – İçimde ateşi var Balım Kız'ın. Aşkın insandan Tanrı'ya uzanmadan önce insandan insana geçen ateş olduğunu Balım Kız öğretti bana. Beni yoğurup bir başka kalıba diken de siz oldunuz. Gözümün bağımlı çözen siz, gönlümü ateşlendiren Balım Kız.²³⁶

Şeyhinin sözleriyle gözü açılan, Balım Kız'ın aşkıyla da gönlü açılan insan aşkını öğrenen Yunus, eksikliğini tamamlamak, gerçeği bulmak için yollara düşer.

YUNUS EMRE –Ben gelmedim davi için

Benim işim sevi için

Dostun evi gönüllerdir

Gönüller yapmaya geldim.²³⁷ sözleri Yunus'un felsefesini ifade eder. Onun felsefesi sevgiye dayanır.

YUNUS EMRE –Yunus, ben bir aşk deniziyim derdi. Deniz benim damlamdır. Aşk bürümüşü her yanını. Ömrü boyunca hep aşk aydınlattı Yunusun yolunu.

İş idin ey yarenler

Aşk bir güneşe benzer

Aşk olmayan gönül

Misli taş a benzer.²³⁸

Yunus'un yaşamını yönlendiren sevgidir. Sevgiden yola çıkan, insanlara sevgiyi öğretmeye çalışan Yunus kendi gibi düşünmeyen, koyu bir sofı olan Molla ile çatışır:

YUNUS EMRE –Sana insanları sevmenin yolunu bildireyim daha iyi değil mi?

İnsanları korkutacağına sev Molla. Bu da ancak aşkla olur.

MOLLA – Sen biliyor musun ki aşkı?

YUNUS EMRE – Biliyorum

MOLLA –Kimden öğrendin.

YUNUS EMRE –Tanrı'dan. Evet, evet, tanrı müderris, bana aşk medresedir. Tanrı, aşk mektebinde bana ders verdi. Ben ondan öğrendim aşkı.

MOLLA –Sen Allah'ı hiçe sayıyorsun.

YUNUS EMRE –Asıl sen, Tanrı'nın sevgilisi olan insanı çiğnemekle Tanrı'yı hiçe saymış oluyorsun. Tanrı insandan ayrı, insan Tanrı'dan başka mı? Biz ondayız, o bizde.

Bu tılsımı bağlayan türlü dilde söyleyen

Yüce göğe sığmayan sığmış bir ten içinde

Çok aradım özledim, yeri göğü taradım

Çok aradım bulamadım, buldum bir ten içinde²³⁹

²³⁶ BİLGİNER, s. 40.

²³⁷ BİLGİNER, s. 98.

²³⁸ BİLGİNER, s. 116.

²³⁹ BİLGİNER, s. 86-88.

Yunus'un yaşadığı dönem karışık bir dönemdir. Savaşlar, kıtlık, haksızlıklar, karmaşa hâkimdir. Herkes bir kurtuluş yolu aramaktadır. Dergâhlarda tasavvuf ile kurtuluş yolu gösterilirken Âhiler başka bir yol tutarlar:

“DELİ EMMİ –Biz Âhiler, dünyayı dünyada düzene sokmak, yani dünya işlerini dünyada görmek peşindeyiz.”²⁴⁰

Yunus, ise insanları dostluğa, kardeşliğe çağırır. her şeyin özü sevgidir. İnsanlar sevgiyi öğrenince birbirlerine insanca davranacak, huzuru bulacaklardır:

YUNUS EMRE –Gelin tanış olalım

İşin kolayını tutalım

Sevelim sevillelim

Bu dünya kimsceye kalmaz....

... Ben gene de kardeşlik türküleri söylemeye devam edeceğim. İnsanın insanca yaşaması, insanın insana, insanca davranmasına bağlı...Ben şiirlerimle- sözlerimle yayacağım kardeşliği, iyiliği dostluğu. İnsandan insana uzanan barışı.²⁴¹

Oyun, Yunus Emre'nin gerçeği arayıp bulması üzerine kuruludur. Yunus, kendini bulma arzusu içinde yollara düşer. Dolaştığı yerlerde, şehirde düşmanlıkları, hırsı, huzursuzluğu görür. Yeryüzündeki kötülüklerin sevgi ve barışla ortadan kalkacağını düşünen Yunus, insanın içindeki özü ortaya çıkarmanın gerekliliğine inanır. İnsan kurtuluşu yine kendi benliğinde bulacaktır.

YUNUS EMRE – Ben insandan yola çıktım Şeyhim.Tanrıyı aradım, aşkı aradım dostluğu, kardeşliği, barışı aradım. Yolun sonunda, karşıma insan çıktı Hikâyeyi bilirsin Şeyhim. Kuşlar, Kaf Dağı'nın ardındaki Anka kuşunu, kendilerini baş seçmek isterler. Toplanıp yola çıkarlar. Uzun yoları aşp, dar geçitlerden geçerler, Kaf Dağı'na varırlar. Varırlar ama, orada Anka kuşu yerine kendilerini bulurlar. Meğer aradıkları kendileriymiş. Bende kendimi buldum, kendimde insanı, insanda Tanrı'yı, Tanrı'da insanı....İnsan “Herşeyden önce ben vardım. Şimdi de varım, yarın yine ben olacağım” demeli. Her şeyin başlayıp insanla bittiğini anlamalı artık. Ve herşey benim demeli.²⁴²

Oyunda Hacı Bektaş-ı Veli ve Taptuk Emre vasıtasıyla tasavvuf felsefesi de işlenir.

Anadolu'da birliği kurmak ve korumak isteyen Hacı Bektaş-ı Veli acı çeken milleti, insanları tasavvufa yöneltmek, mutluluğu gerçek hayat dışında Tanrı'ya sığınma da aramaya yöneltme çabasındadır.

²⁴⁰ BİLGİNER, s. 21.

²⁴¹ BİLGİNER, s. 104.

²⁴² BİLGİNER, s. 125-126.

HACI BEKTAŞ-I VELİ –Tasavvuf, bizim insanlarımızın çektiği acı ve çillerin sonucudur. Gerçek hayattan kopup hayal âlemine gitmesi, mutluluğu bunda aramasıdır. Elde ne var ne yok bırakmak, yalnız Tanrı'ya güvenmek, herşeyi O'ndan beklemek, başkasının ihtiyacını, kendi ihtiyacından üstün tutmak, başkasının hakkına el uzatmamak düşüncesinin kökü bundadır. Ama öğretimizle, insanlarımızı, gerçek hayatın içine de sokacağız.²⁴³

TAPTUK EMRE –Kul, Tanrı'nın bir parçasıdır kızım. Ten, cana ne kadar yakınsa, insan da Tanrı'ya o kadar yakındır... Evrende, herşey Tanrı ile vardır, yani herşey Tanrı'nın bir görünüşüdür. Herşey Tanrı'dan gelir, Tanrı'ya gider.

BALIM KIZ –Aşk da mı?

TAPTUK EMRE –Kitaplar göre, evet! Ama, zamanla sen, hayatı yaşadıkça, aşkın çeşitleri hakkında kendin bir yargıya varacaksın. Çünkü tasavvuf gönül ilmidir ve gönül, her türlü aşka açık bir kapıdır.²⁴⁴

Zaman

Oyunun vak'a zamanı 13. yüzyıldır. Selçuklu Devleti taht kavgaları içindedir. Bir yandan da Moğol tehlikesiyle karşı karşıyadır. Anadolu, karışık bir dönemdedir. Bu dönemde Yunus, sevgi ve haksızlıklara karşı savaşır, barışı sağlamaya çalışır.

Oyunun anlatma zamanı 1974'tür. Recep Bilginer neden Yunus Emre'yi konu edindiğini şu sözlerle ifade eder:

“Yunus sadece bizim çağdaşımız değil gelecek ve sonu belirlenemeyen zamanların içinde de çağdaşlığını koruyacak”²⁴⁵ diyen Bilginer, Yunus Emre'yi çağdaşımız olarak görür. İnsanlık için umudu Yunus'un barış, kardeşlik, sevgi, hoşgörüye dayalı felsefesinde gören Bilginer, günümüz insanına bunarlı yine Yunus'un felsefesinden hareketle anlatmak istemiştir.²⁴⁶ Yunus, sadece çağı için değil, günümüz için de geçerli olan bir felsefenin temsilcisidir.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı Sulucakarahöyük'te Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı, Taptuk Emre Dergâhı ve bir şehirdir. Dergâhların çeşitli bölümleri ve adı belirtilmeyen şehrin sokakları olayların sahnesi durumundadır. Oyunda dekor tanıtımları vardır:

²⁴³ BİLGİNER, s. 7.

²⁴⁴ BİLGİNER, s. 16-17.

²⁴⁵ BİLGİNER, s. 1.

²⁴⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. BİLGİNER, s. 2.

“Taptuk Emre Dergâhı’nda, sohbet odası. Duvarda çeşitli özdeyişler, sözler, eşyalar. Büyük bir şamdan ve duvara asılı çerağlar.”²⁴⁷

Şahıs Kadrosu

Oyunun başında şahıs kadrosu tanıtılmamıştır. Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli, Taptuk Emre, Balım Kız, Ana Kadın, Elvan Kız, Hacı Halil Ağa, İbrahim Bey, Köle Yusuf, Gül Hatun, Molla, Deli Emmi, Esnaf, halk, dervişler, Dellal oyunun şahıs kadrosunu oluşturan kişilerdir.

Vak’anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıs Yunus Emre’dir. Oyun, onun felsefesi üzerine kuruludur. Taptuk Emre, Balım Kız, Molla, Deli Emmi ile olan diyalogları onun felsefesini dikkatlere sunmak içindir. Taptuk Emre, Yunus Emre’nin şeyhidir. Balım Kız, Taptuk Emre’nin kızıdır, Yunus ile evlenmiştir. Ancak Yunus gerçeği aramaya gidince onu bekleyen Balım Kız geri dönüşünde artık Yunus’u istemez. O halkındır:

BALIM KIZ – Sen, sen değilsin. Sen senin değilsin. Sen senin olmayınca, benimde alamazsın. Sen halkınsın artık. Halkın malı, halkın sevgilisi, seni halkın elinden almaya gücüm yetmez. Yetse bile istemem... Senin aşkın dünyayı içine alacak kadar geniş Yunus. Balım Kız’ın aşkı küçük kalır, senin bu koca dünyayı dolduramaz. Sen yolunda yürü Yunus.Zaten kalıcı, bir yerde durucu olamazsın.²⁴⁸

Deli Emmi, bir Âhidir. Dergâhta hizmet eden Yunus’u aralarına almak ister. Gerçeği aramaya çıkan Yunus’a onların yanında yer alıp sözleriyle kurtuluşa katkıda bulunmasını ister:

“DELİ EMMİ – Konuşup söylenen söz büyük bir ateştir, halkın gönlüne düştü mü kimse söndüremez. Yani söz senden, savaşmak bizden.”²⁴⁹

DELİ EMMİ – Yeter senin bunca gökyüzüyle uğraştığın, yeryüzüne in ve dünyamıza gel, halkın içine. Halktan ol, hakkı bul! Şiirlerini, dağda ağaçlara değil, şehre gel de insanlara söyle. Onlar seni ağaçlardan daha iyi anlar! Ozan kısmının amacı, halkın diline ve gönlüne düşmektir, bunu bilesin.²⁵⁰

Molla ise Yunus’un felsefesinin ortaya konulmasında önemli rol oynar. Molla, kuru bir sofudur.

MOLLA – Sen cehenneme gideceksin.

YUNUS EMRE – Sen?

²⁴⁷ BİLGİNER, s. 34.

²⁴⁸ BİLGİNER, s.123.

²⁴⁹ BİLGİNER, s. 57.

²⁵⁰ BİLGİNER, s. 20-21.

MOLLA – Allah’a olan bunca bağlılığuma karşılık beni cennete gönderecek elbet.

YUNUS EMRE – Anlaşıldı. Sen Tanrı’yı cennet için seviyorsun. Tıpkı devlet kapısından bir rütbe kapmak için devletlileri etekleyenler gibi

“Âşık mı derim ben oma Tanrı’nın cennetini seve

Cennet boş bir tuzaktır, eblehleri tutmaya”

MOLLA –Bizde Allah’ın muhabbeti var.

YUNUS EMRE – Ben de fazla olarak insan sevgisi

.....

MOLLA –Sus, Yaradanın adını ağzına alma, o yücelerdir.

YUNUS EMRE –Tanrı ne sultanın sarayında, ne de bey konağındadır. Tanrı fakirlerin gönlündedir.

YUNUS EMRE – Ararsan Mevlayı kalbinde ara

Kudüs’te Mekke’de, Hacda değildir.

MOLLA – Cennetin kapısı kapanacak sana, cehennemde gideceksin.

YUNUS EMRE – Benim cennetten umudum, cehennemden korkum yok.

Cennet cennet dedikleri

Birkaç köşkle birkaç huri

İsteyene ver onları

Bana seni gerek seni”

YUNUS EMRE – Sen niye Tanrı’yı bir aracı gibi gösteriyorsun insanlara? Ben Tanrı’dan korkmam, severim. Ben Tanrı’yı düşman değil, dost bilirim. ... Ben imanı da küfrü de sevgi ateşine koyup erittim. İnsan olduğunuz için sizleri de seviyorum.²⁵¹

Yunus onun her sözüne bir beyitle, hikmetle cevap verir. Bu beyit ve hikmetlerle korkuya karşı sevgiyi savunan felsefesini ortaya koyan Yunus, Molla’yı sinirlendirir.

Yunus Emre²⁵²

Yunus Emre hem bir derviş hem de haksızlıklara karşı halkın yanında hakkı arayan bir lider konumundadır.

Yunus Emre, Tanrı sevgisi kadar insan sevgisi de taşıyan, Tanrı’ya duyduğu saygı kadar insana da saygı duyan bir insandır. Oyunda Yunus Emre’nin gerçek kişiliği ile dramatik kişiliği arasında bütünlük kurmaya çalışılmıştır.²⁵³

²⁵¹ BİLGİNER, s. 88-90.

²⁵² XIII. ve XIV.y.y’lar Anadolu’nun büyük siyasal çalkantılar geçirdiği dönemlerdir. Yunus Emre (1238 - 1320) yılları arasında yaşadığı tahmin edilen ve Anadolu da Türkçe şiirin öncüsü olan bir şair ve mutasavvıfır. Gönüller sultanı, sevgi ve hoşgörü aşığı Anadolu’da birliğin bozulduğu, insanların umutsuzluğa kapıldığı bir dönemde, insanlara manevî huzuru, sevgi ve hoşgörü gibi değerleri anlatmıştır. bk. <http://www.karaman.gov.tr/kultur/izbirakanlar/yunusemre-15.04.2003>.

²⁵³ bk. Mctin AND, *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, y.y.y., 1983, s. 584.

Oyunda Yunus Emre'nin yaşamından çok düşünceleri, felsefesi üzerinde durulmuştur. Çelenk bu durumu şöyle ifade eder: "...oyunda Yunus Emre'nin kişiliğini tarihsel gerçekliğinden farklı olarak salt bir mistik olarak değil de, toplumcu bir ozan olarak işlemiştir."²⁵⁴

Ömer Atilla Sav da tarihsel gerçeklik içinde Yunus Emre'nin oyundaki gibi daha çok toplumcu bir eğilime değil; bireyci bir Tanrı'ya ulaşma isteğine sahip olduğunu söyleyerek, oyunun tarihsel gerçekliği tam olarak tersine çevirdiğini söyler.²⁵⁵

Dil ve Üslûp

Oyun üç perde, on yedi tablodan oluşmaktadır. Birinci perdenin tablosu da kendi içinde Tablo IA, IB şeklinde dörde bölünmüştür.

Oyun, 13. yüzyılda yaşamış ünlü halk şairi Yunus Emre'nin yaşamını ve felsefesini konu alan tarihsel biyografik bir oyundur. Yunus Emre tarihî olmayan ama tarih içinde toplum tarafından tanınan kişiler üzerine yazılmış bir oyundur. Tarihsel-biyografik oyun olarak da kabul edilen bu oyunda tarih içinde efsaneleşmiş Yunus Emre'nin kişiliği eksen yapılmıştır.²⁵⁶

Biginer oyunu yazarken Yunus'u anlatan kaynaklardan faydalandığını, bunları karşılaştırdığını belirtir. Oyunda Yunus Emre'nin şiirlerinden pek çok örnek yer alır. Oyunun kurgusu biraz da bu şiirlerle oluşmuştur. Yunus'un karakterini verilmeye çalışılırken, bu şiirlerdeki düşüncelerin bazıları olaylar destek olmuştur.²⁵⁷

Dergâhta yapılan semah, dervişlerin koro halinde söyledikleri nefesler, dilencilerin koro halindeki sözleri, halkın koro hâlinde söylediği Yunus ilahîleri oyuna akıcılık katan ve oyunun mistik atmosferini sağlayan unsurlardır.

Oyuna bu mistik havayı vermek için Yunus ilahileri, şiirleri farklı oyun kişileri tarafından söylenir:

BALIM KIZ –Bir gün sordum bir çiçeğe

Sizde ölüm var mıdır

Çiçek dedi ey derviş

Ölümsüz yar var mıdır?²⁵⁸

BALIM KIZ –Aşkın aldı benden beni

Bana seni gerek seni

²⁵⁴ S. ÇELENK, (1997), s. 169

²⁵⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. S. ÇELENK, (1997), s. 170.

²⁵⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. S. ÇELENK, (1997), s. 169.

²⁵⁷ Bk. BİLGİNER, s.1- 2.

²⁵⁸ BİLGİNER, s. 25.

Ne varlığına sevinirim
 Ne yokluğa yerinirim
 Aşkın ile avunurum
 Bana seni gerek seni²⁵⁹
 YUNUS EMRE –Gökyüzünde İsa ile
 Tur dağında Musa ile
 Elimde âsa ile

Çağırayım mevlam seni²⁶⁰
 YUNUS EMRE– Hak bir gönül verdi bana
 Ha demeden hayran olur
 Bir dem gelir seyran olur
 Bir dem gelir giryan olur²⁶¹

HALK– (Koro, müzik)
 Dolap niçin inilersin
 Derdim vardır inilerin
 Ben mevlâya âşık oldum
 Onun için inilerim²⁶²

Oyun, sonunda aradığı gerçeği bulan Yunus'un

Haber verin âşıklara gönül veren benem
 Aşk bahrısı olup denizlere dalan benem

.....

Adını Yunus taktım sırrımı âleme çaktım.

Bundan ileri dahi dilde söylenen benem²⁶³ şeklindeki nefesiyle sona erer.

1974 yılında yazılan ve sahnelenen oyun 1980 yılında Türk Dil Kurumu Ödülü'nü ve Yunus Emre Vakfı Büyük Ödülü'nü kazanmıştır.

²⁵⁹ BİLGİNER, s. 120.

²⁶⁰ BİLGİNER, s. 94.

²⁶¹ BİLGİNER, s. 56.

²⁶² BİLGİNER, s. 100.

²⁶³ BİLGİNER, s. 126.

BAĞDAT HATUN

Özet

İlhanlı hakanı Bahadır'ın komutanlarından Togay, İlhanlı veziri Emir Çoban'a hakanın bir dileğini iletmek için gider. Bahadır Han, vezirin evli olan kızı ile evlenmek istemektedir. Emir Çoban, bu isteğe çok kızar, kızının hamile olduğunu söyler. Bunları damadı Şeyh Hasan da duyar. Togay, devlete bağlılığını kanıtlamak için bu evliliğe onay vermesi gerektiğini söyler. Çoban da devlete bağlılığını bugüne kadar yaptığı hizmetlerle kanıtladığını söyler. Kızı asla Bahadır'la evlenmeyecektir. Togay gittikten sonra kızı Bağdat'ı çağırır. Ona Bahadır'ı ilk kez nerede gördüğünü söyler. O da ağabeyi Timurtaş'ı bağışlaması için otağına gittiği zaman gördüğünü söyler. Çoban, Bahadır'ın onunla evlenmek istediğini söyler. Ama Bağdat, "evli bir kadın için en büyük saltanat eşinin kanadının altıdır", diyerek kabul etmez ve hamile olduğunu söyler. Çoban, duyduklarından çok memnun olur. Bağdat, Hasan ile yalnız kaldığında Arpa adlı bir delikanlının kendisini rahatsız ettiğini söyleyerek kocasını Arpa ve Bahadır'a karşı kışkırtır. Karısına göz koyan bu erkeklere karşı erkekliğini kanıtlamasını ister. Bağdat evli bir kadına göz koyma cesaretini gösteren Bahadır'a haddini bildirmek için Togay ile görüşmek istediğini söyler ve Togay'la görüşür. Konuşmalarından aslında bu evliliğe gönüllü olduğunu hissettirir. Töreler izin verse bile babası ve erkek kardeşlerinin engel olacağını söyler. Saçından bir tutam keserek Togay'la Bahadır'a gönderir ve kendisini unutmamasını söyler. Togay'dan Bağdat'ın söylediklerini dinleyen Bahadır, Togay ile bunun ne anlama geldiği üzerinde konuşurlar. Emir Çoban'ın cevabının kesin; ama Bağdat'ın söylediklerinin çelişkili olduğunu düşünürler.

Bağdat isteyerek bebeğini düşürür. Bağdat'ın düşük yaptığını duyan Bahadır, bu durumda teklifini bir kez daha yineler. Ancak Emir Çoban bu teklifi yine reddeder. Emir Çoban ve oğulları hayatta oldukları sürece bu isteğin gerçekleşmeyeceği üzerine yemin ederler. Bağdat ise Erlik Han'a tapan Kam'ı çağırır. Onun yardımıyla amaçlarına ulaşacaktır. Kam babasının ve kardeşlerinin bezden bebeklerini yaparak, büyü ile bu engelleri ortadan kaldırır. Bahadır, zina yapmış bir kadının taşlanmasına karar verir. Kendi de Bağdat'ı kendine çekerek aynı suçu işlediğini düşünerek vicdan azabı çeker. Bağdat'ı unutmaya çalışır. Ancak Togay gelir ve yasaların halk ve hükümdarlar için farklı olduğunu söyler. Bahadır'ın Bağdat'a olan tutkularını ateşler ve Bahadır'ı

Bağdat'ın babası ve kardeşlerine karşı kıskırtır. Bu sırada Kam gelerek Bağdat'ın gönderdiği çevreyi Bahadır'a verir. Bahadır kendinden geçer ve Bağdat'ı elde etmek için Çobanlılara saldırmaya karar verir. Bahadır, Çobanlılara saldırır, Çobanlılar da karşı saldırıya geçer. Bağdat Noyanları kandırarak Bahadır'ın tarafına geçmelerini sağlar. Bağdat'ın kardeşleri ve babası öldürülür. Hasan karısından ayrılmak zorunda kalır. Bağdat da istediği gibi Bahadır ile evlenerek İlhanlı Ece'si olur. Togay'ın kıskırtmaları ile elinde bıçakla Bahadır'ın odasına giden Hasan, orada Bağdat ile ikisini beraber görünce yığılır kalır.

Bağdat namaz kılıp dua etmekte işlediği günahların affını dilemektedir. Vicdan azabıyla ihtiyacı olan herkese yardım etmektedir. Bağdat, babasından boşalan yerlere Togay'ın getirilmesini ve babasına ait mülklerin ona verilmesini ister. Bahadır da bunu kabul eder. Bu arada Bağdat, tarihçi İbrahim'den Moğol'un altın çağını yazmasını ister. Togay, Bağdat'ın devlet yönetimindeki etkisinden rahatsızdır. Bağdat'ın elinden iktidarı alabilmek için Bahadır'ın aklına Bağdat'ın ölen ağabeyinin kızı Dilşad'ı sokmaya çalışır ve bunda başarılı olur. Bağdat da Bahadır'a Togay'ı kötölemektedir. İbrahim kendinden istenileni yapmıştır, Bağdat, Bahadır ve Togay'ın yanına gelir. Eserinde Bağdat'ı katil bir kadın, Bahadır'ı tutkularının esiri sorumsuz bir devlet adamı, Togay'ı da katillerin kapısından çanak yalayan bir köpek olarak çizmiştir. Bahadır, bu duruma çok üzülür. Togay ve Bağdat yalnız kalınca Bahadır'dan farklı olduklarını ve güçlerini birleştirmeleri gerektiğine karar verirler. Kam, balmumundan Bahadır'ın bir maskesini yapar. Togay, yerde Bahadır'ın kesik başını görünce onun öldüğünü sanarak çok mutlu olur. Oysa bu Bağdat'ın bir oyunudur. Bağdat, Bahadır'a Togay'ın gerçek yüzünü göstermek istemiştir. Bahadır bunun üzerine Togay'ı öldürtür ve Bağdat'tan Dilşad'ı düğüne hazırlamasını ister.

Bağdat Dilşad'ı çocuk yapmaması konusunda uyarır. Bağdat'ın çocuğu olmamaktadır. Kam, yaptığı düşükten dolayı çocuğunun olmadığını söyler. Bunu duyan Bağdat, benim çocuğum olmuyor, İlhan'daki kadınlar da doğurmayacak diye yasak getirir. Ancak kadınlar ve kızlar buna tepki verince geri adım atar. Bağdat, ipek ticaretini ele geçirmek ister. Bu arada tahtın uzak bir vârisi olan Arpa'ya kendisiyle işbirliği yaparsa ilerde İlhanlı Hakanı olabileceğini söyler. Bağdat, Bahadır'ı iktidardan uzaklaştırmak için Kam'dan yardım ister. Zehirlenmekten korkan ve karısından şüphelenen Bahadır, bunun önlemlerini almıştır. Onu yiyecek ve içeceklerle zehirlenmek

mümkün olmayınca Kam zehirli bir havlu yapar. Bağdat onu bu havluyla zehirlemek için Bahadır'dan geceyi Dilşad'la değil, kendisiyle geçirmesini ister. Bahadır da bunu kabul eder. Bahadır karısına tekrar güvenmeye başlamıştır. Bağdat zehirli havlu ile Bahadır'ı ovalarken içeriye Arpa gelir. Bahadır bu sırada can çekişmektedir. Arpa, Bağdat'ı odadan çıkarır. Bunun Bağdat'ın komplosu olduğunu anlayan Bahadır, ona lanet ederek ölür. Bahadır'ın ölümünden sonra Bağdat, yeni hakan seçimi için Kurultay'ı toplar. Bağdat tek aday olarak Arpa'yı gösterir. Ancak Sevinç de aday olur. Bağdat, Nogaylara baskı yaparak Arpa'yı seçtirir. Arpa hakan olur. Ama Bağdat'ı ele verir. Bahadır'ı zehirleyerek öldürdüğünü söyler ve kanıtlarını gösterir. Bağdat bunları inkâr etmeye çalışır. Ancak Arpa'nın emriyle cellat onu öldürür.

Vak'a

14. yüzyılda İlhanlı halkının komutanlarından Emir Çoban'ın kızı Bağdat Hatun'un, kraliçe olabilmek için ailesini gözden çıkartmasını ve bu uğurda yaptıklarının anlatıldığı *Bağdat Hatun*²⁶⁴ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) İlhanlı Hakanı Bahadır'ın komutanı Togay, Emir Çoban'a gelerek hakanın kızıyla evlenmek istediğini söyler.
- b) Çoban, kızının evli ve hamile olduğunu söyleyerek bu teklifi reddeder. Kızına durumu anlatan Çoban, kızının da bu teklife olumsuz baktığını görünce memnun olur.
- c) Bağdat, kocası Hasan'a kendisine göz koyan erkeklere karşı kışkırtır ve Bahadır'a haddini bildirmek için Togay'la görüşeceğini söyler.
- d) Togay'la görüşen Bağdat, Bahadır'la evlenmeye gönüllü olduğunu ama ailesinin buna karşı olduğunu ima eden sözler söyler. Bahadır'a saçında bir tutam gönderir.
- e) Togay, Bağdat'ın söylediklerini Bahadır'a iletir ve ikisi bunun üzerinde konuşurlar.
- f) Bağdat, isteyerek çocuğunu düşürür. Bunu duyan Bahadır teklifini tekrarlar. Bağdat'ın babası ve kardeşleri sağ kaldıkları müddetçe bunun olmaması üzerine yemin ederler.
- g) Bağdat, Erlik'e tapan bir Kam'dan amacına ulaşmak için yardım ister. Kam, büyü ile Bağdat'ın önündeki engelleri kaldırır.

²⁶⁴ GÜNGÖR DİLMEN, "Bağdat Hatun", *Güngör Dilmen Toplu Oyunları 2*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1996, s. 91-199.

- h) Bahadır, Bağdat'ı kendine çekerek ona zina suçu işlettiği düşünerek vicdan azabı çeker. Ancak Togay, Bahadır'ı tutkularını ateşler ve onu Çobanlılara karşı kıskırtır. Bağdat'ın çevresini alan Bahadır, Çobanlılara saldırmaya karar verir.
- i) Bahadır, Çobanlılara saldırır. Çobanlılar yenilir ve bütün aile fertleri öldürülür. Bağdat, Bahadır ile evlenir ve İlhanlı ecesi olur.
- j) Togay, Bağdat'ın yönetimdeki etkinliğinden rahatsızdır. Buna son vermek için Bahadır'ın aklına Bağdat'ın yeğeni Dilşad'ı sokar.
- k) Bağdat ve Togay güçlerini birleştirmeye karar verirler. Ancak Bağdat'ın tuzağına düşen Togay'ın gerçek yüzünün gören Bahadır, onu öldürtür.
- l) Bağdat, tahta uzak bir vâris olan Arpa'ya işbirliği yapmayı önerir.
- m) Bağdat, Bahadır'ı tahtan uzaklaştırmak ister. Bunun için onu zehirleyecektir. Kam, bu iş için zehirli bir havlu hazırlar.
- n) Bahadır'ı Bağdat ile beraberdir. Ancak Bağdat, onu zehirler. Bahadır, Bağdat'a lanet ederek ölür.
- o) Bağdat, yeni bir hakan seçtirmek için Kurultay'ı toplar. Arpa, Bağdat'ın desteği ile hakan olur.
- p) Arpa, Bağdat'ı ele verir. Bahadır'ı onun öldürdüğünü söyler. Bağdat, bunu reddeder; ancak Arpa'nın emriyle öldürülür.

Tema

Oyunun ana teması iktidar hırsıdır. Ana temaya bağlı olarak ele alınan yan temalar ise riyakârlık, ihanet ve yöneten ile yönetilenler arasındaki ikiliktir.

Ana tema olan iktidar hırsı Bağdat Hatun vasıtasıyla aktarılmıştır. “Bağdat, iktidar olabilmek ve olduktan sonra da o iktidarı koruyabilmek için her türlü düzeni olağan karşılayan, kan dökmekten çekinmeyen, kana kan, göze göz, dişe diş felsefesinin uygulayıcısıdır.”²⁶⁵ İktidar denen merdivenin, her basamağını baba ve kardeş kanına bulayarak çıkar. Bu merdiven basamaklarına daha sonra Togay ve Bahadır'ın kanları da eklenecektir.

“TOGAY

İktidar, tutkulardan kanlı bir merdiven kurar,

²⁶⁵ GÜLŞEN, s. 71.

Tırmanmak için daha yüksek katlara”²⁶⁶

Bağdat, Şeyh Hasan ile evlidir. Ancak Bahadır’ın teklifiyle içindeki hırs ortaya çıkar. Şeyh Hasan’dan için:

“ve benim kocamdır. Alın yazım onunla evlenmekmiş”²⁶⁷ diyen Bağdat’ın bu vakitsiz evlenme iktidar için engeldir:

“TOGAY

Bu vakitsiz evlenme engel oldu çıkmanıza
en üst basamağına ikbalin”²⁶⁸

Ancak Bağdat, iktidar hırsıyla yanıp tutuşur:

Şimdi bir bakireninkinden

daha ıssız rahmim

bekler Cengiz’in, Hulâgu’nun torunlarını.

İran’da yozlaşmaya yüz tutan cihangirler soyu

Benden irkilip güçlenecek

.....

İlhanlı tacı bir kez başıma kondu mu”²⁶⁹

Bağdat, bu tacı başına kondurmak için kötülük Tanrısı Erlik’in yoluna girer. Babasının, erkek kardeşlerinin ölümüne yol açar. Çok istediği tacı böylece ele geçirmiş olur.

Devlet sorununu ben de paylaşacağım.

Bütün kararlar benim de onayımdan geçecek.

Bundan böyle yayınlanan bütün yasaların başına

Hakan’ın ve Hatun’un buyruğuyla diye yazılacak?

Gümüş ve altın sikkelere

Benim de adım kazanacak,

Otağım Hakan’ın otağından ayrı

Ama onun yanında, ona eş kurulacak.

Barışta, seferde, yürüyüşte, kışlada

Benim kösüm

Hakanın kösüyle birlikte vurulacak”²⁷⁰

Şeklinde verdiği ilk buyruk onun için iktidarın ne ifade ettiğini gösterir. İktidar olduktan sonra da iktidarı kimseyle paylaşmaya tahammülü olmayan Bağdat, yoluna

²⁶⁶ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 131.

²⁶⁷ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 111.

²⁶⁸ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 109.

²⁶⁹ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 115-116.

²⁷⁰ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 140.

girdiği Erlik'in de etkisiyle kötülüklerine, daha doğrusu cinayetlerine devam eder. Dişiliğini, kendine karşı zaafı olan Togay, Bahadır ve Arpa'yı avucunun içine almakta kullanan Bağdat'ın tek amacı tek başına iktidar olmaktır.

Yan temalardan olan riyakârlık da, Bağdat vasıtasıyla aktarılmıştır. Bahadır'ın kendisiyle evlenme isteğine:

“Evli bir kadın işçin en büyük ikbal, en büyük saltanat

eşinin kanadının altındadır ancak”²⁷¹ diyen Bağdat, daha sonra

kocasından boşanarak Bahadır ile evlenir. Bağdat'ın riyakâr tavırları oyun boyunca sürer. Nogayları, Togay'ı hep bu tavırları ile kandırır.

Erkeklerin başını döndüren şan, şeref, ün

Yabancı konuklarıdır yüreğimizin,

Barınamazlar uzun süre. Biz kadınlar

Buyrulmak isteriz, buyurmaktan çok.²⁷² diyen Bağdat, iktidar olabilmek için

aile fertlerinin ölümüne göz yumar.

İhanet teması ise Togay vasıtasıyla aktarılmıştır. Tarihçi İbrahim'in “günü gelince eski efendilerini ısırarak için can atarmış” dediği Togay, bir zamanlar hizmet ettiği Emir Çoban'a iftira atar. Onun asıl amacının ülkeyi ve tahtı ele geçirmek olduğunu söyleyerek Bahadır'ı Çoban'a karşı kışkırtır.

Yöneten ve yönetilenler arasındaki çatışma ise yasalar ve uygulanışı ile ilgilidir. Halk için şeriat uygulanırken, hakan için Cengiz yasaları uygulanmaktadır. Dinsel yasalarla halka göz açtırılmazken, yöneticiler davranışlarında olabildiğince özgürdurler:

BAHADIR

Ne güzel düşünmüş Cengiz Han.

İyi bir iş yapılmışsa şeref benim

Kötü bir iş yapılmışsa elimden, danışmanlarım

Beni yanıltmış demektir. Ben suç işlemiyorum

Cengiz yasalarına göre. Kurbanlarımın kanı

Akıp gidiyor bana bulaşmadan.²⁷³

Bu durum, 14. yüzyılda İlhanlı Devleti'nde yaşansa da güncelliğini korumaktadır. Her çağda ve toplumda yönetici ve yönetilenler için yasalar farklıdır veya uygulamada farklılıklar olmaktadır.

²⁷¹ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 103.

²⁷² DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 103-104.

²⁷³ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 146.

“Dilmen’e göre, Cengiz yasaları, çağın gelişimine ayak uyduramayan tutucu nitelikteki yasalardır. Çünkü, toplum bir başka ve yeni düzene geçmiştir. Bu yeni düzen dinsel niteliktedir. Buna karşı Cengiz Yasaları eskimiştir. Önemli olan yasaların özü değil, çağına göre geride kalışı ya da çağını izleyişidir. Nitekim sonradan da aynı dinsel yasalar, çağın gerisine düşecektir.”²⁷⁴

Zaman

Oyunun vak’a zamanı 14. yüzyıldır. Bağdat Hatun İlhanlı valisi Emir Çoban’ın güzelliğiyle ün salmış kızıdır. 1323’te Hasan Büzürg ile evlenmiştir. 1325’te İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han tarafından babası Emir Çoban’dan Cengiz Yasası gereği istenmiştir. Emir Çoban bu istekten hoşlanmamıştır. Bu nedenle hakanla araları açılmış ve oğullarıyla birlikte 1326’da öldürülmüştür. Bundan sonra Hasan Büzürg yasaya göre karısını boşar ve hakan Bağdat Hatun ile evlenir. Bağdat Hatun, Bahadır Han üzerindeki büyük etkisiyle sarayın en gözde kadını olur. Bahadır Han’ın son yıllarında yeniden evlenmesiyle Bağdat Hatun eski gücünü yitirir. Hakanın 30 Ekim 1335’te ölmesinden sonra tahta çıkan Arpa Han, Bağdat’ı Bahadır Han’ın ölümünden sorumlu tutarak öldürtür.²⁷⁵

Oyunun anlatma zamanı 1974’tür. Vak’a 14. yüzyılda geçse de aynı durumlar günümüzde de söz konusudur. Dilmen, konusunu tarihten aldığı bu oyun toplumsal temaları açısından günceldir. Yazar, tarihî malzemeyi kullanırken, güncel sorunlarla bağlantı kurmuştur. “Ona göre tarih tek başına tiyatro değil, ancak malzeme olmuştur.”²⁷⁶

“Oyunda tarih yalnızca oyunlaştırmaya elverişli ilginç olayları barındıran malzeme olarak değil, günümüz açısında da değerlendirilmesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir birikim olarak ele alınmıştır.”²⁷⁷

Bağdat Hatun, tarihsel malzemeyle toplumsal özü işlerken yarattığı oyun kişileriyle insanoğlunun evrensel değişmez yaradılışını da en iyi biçimde veriyor. Tutkularının kölesi olan insan. Bu tutkuların en güçlüsü en baştan çıkarıcısı: egemen olma, yönetme tutkusu²⁷⁸

²⁷⁴ TAŞÇI, s. 210.

Bk. DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s.100.

²⁷⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. “Bağdat Hatun”, *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C. 4, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 132.

²⁷⁶ TAŞÇI, s. 210.

²⁷⁷ Sevdâ ŞENER, *Cumhuriyet’in 75. Yılında Türk Tiyatrosu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, y.y.y., 1998, s. 206.

²⁷⁸ TAŞÇI, s. 210.

Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi egemen olma tutkusu tarihin her döneminde geçerlidir. Yazar, bu tutkunun her çağ için geçerli olduğunu, insanın benliğini saran bu tutkuların çok kötü şeyler yaptırabileceğini ve insanın kötü bir sona sürükleyeceğini göstermek istemiştir.

Tiyatronun bir işlevinin de insan tutkularını yansıtmak olduğuna inanıyorum.....Tarihte böyle olmuş ama günümüzde de böyle şeyler olmuyor denebilir. Bu oyunun günümüz içinde geçerli olup olmadığı sorusunu getirir. Benzeri olaylar günümüzde geçmeyebilir, benzeri tutkuların insan yüreğinden geçip geçmediğidir önemli olan. Yoksa tarihle, mitologya ile niye uğraşalım.²⁷⁹

Halk için şariat uygulanırken, hakan için Cengiz Yasaları uygulanmaktadır. Bu durum 14. yüzyılda İlhanlı Devleti'nde yaşansa da güncelliğini korumaktadır. Her çağda ve toplumda yönetici ve yönetilenler için yasalar farklıdır veya uygulamada farklılıklar olmaktadır.

Mekân

14. yüzyılda İlhanlı Hükümdarlığının hüküm sürdüğü Horasan, Sultaniye, İsfahan gibi İran topraklarıdır. Oyunda mekân tasvirleri yoktur. "Horasan, Emir Çoban'ın konağı."²⁸⁰ şeklinde sahnelerin başında kısa ifadelerle mekân belirtilir. Oyunda dekor tanıtımları vardır:

"Ortada eğik bir sırığa geçirilmiş bir at derisi, atın başı sırığın sonunda, ön ayakları havada sallanır. Bu şamanların "baydara" dedikleri at kurbanıdır. Yarı sönük bir ateşin üstünde fal bakmak için kürek kemiği var."²⁸¹Bu dekor tasviri bu sahnede geçecek olan olaya bir hazırlıktır. Kam, kürek kemiği falına bakacaktır. Şamanizme ait bir unsur olan bu olay için ona uygun bir atmosfer söz konusudur.

Şahıs Kadrosu

Oyun yirmi iki kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir.²⁸² Bağdat, Bahadır, Togay, Emir Çoban vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır. Şeyh Hasan, Kam, Emir Sevinç, Emir Ögünç, Dilşad, Tarihçi İbrahim, Cellat Aka Lulu, Bağdat'ın erkek

²⁷⁹ Güngör DİLMEN, "Bağdat Hatun Üzerine", *Devlet Tiyatrosu Dergisi*, S. 58, Ankara, 1974, s. 18.

²⁸⁰ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 93.

²⁸¹ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s.181.

²⁸² Bu eserdeki şahıslardan bazıları İlhan ve Turhan piyeslerinin de şahıs kadrolarında yer alır. bk. H. Abdullah ŞENGÜL, *Konusunu Türk Tarihinden Alan Dramalar –Başlangıçtan Cumhuriyet'e Kadar-*, "Basılmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı), Erzurum, 1998, s. 162-209.

kardeşleri, Noyanlar, Nöbetçiler, Bezirgânlar, yurttaşlar dekoratif unsur durumdaki şahıslardır.²⁸³

Bağdat: Bağdat, iktidar hırsıyla yanıp tutuşan ve iktidar olabilmek, iktidar olduktan sonra da iktidarda kalabilmek için gün geçtikçe daha kötü şeyler yapan bir kadındır. Tarihçi İbrahim'in:

“Ruhu Tamu kızılı

alnına ikbali kardeş, baba kanıyla yazılı”²⁸⁴ dediği Bağdat, ikbal uğruna ailesin ölümüne göz yumar.

Babası Emir Çoban'ın dediği gibi kadını çocuk yaşata anneliğe hazırlayan evcilik oyunlarından hiç hoşlanmayan Bağdat,²⁸⁵ bu nedenle doğmamış çocuğunu gözünü kırpmadan öldürür.

Erkeklerin başını döndüren şan, şeref, ün

Yabancı konuklarıdır yüreğimizin,

Barınamazlar uzun süre. Biz kadınlar

Buyrulmak isteriz, buyurmaktan çok.²⁸⁶

Dediğinin aksine şan, şeref, buyurma arzusu gözünü kör etmiştir. Zekidir, karşısındakilerin zaafalarını iyi bilir ve bunları ustaca kullanır. Kocasını karısına göz koyan erkeklere karşı erkekliğini göstermesini söyleyerek Bahadır'a karşı kışkırtır. İktidar olmasını engelleyen her türlü engeli yok etmeye kararlı olan Bağdat, bunun için kötülük Tanrısı Erlik'in yoluna girer:

Ben temelli inanç değiştirmek istiyorum, kadın.

Dinlerin öğretisi bana göre değil.

Hep aynı şeyi geveliyorlar ağızlarında

Eski yeni peygamberler Katıksız iyilik, sevgi.

Bana öyle bir Tanrı göster ki

Yüreğimin karanlığına denk olsun.

Beni Erlik Han'a yetiştir.

Yasak özlemlerini yüreğimin

Bir o dindirebilir.²⁸⁷

²⁸³ Şahıs kadrosu ile ilgili daha geniş bilgi için bk. TAŞÇI, s. 205-209.

²⁸⁴ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 161.

²⁸⁵ Bk. DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 100.

²⁸⁶ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 103-104.

²⁸⁷ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 123.

Erlık'in yoluna giren Bağdat, babası ve kardeşlerinin ölümüne neden olur. Kardeşinin kızı Dilşad'a sahip çıkan Bağdat, onu tanımlarken aslında kendisini tanımlamaktadır:

KAM

Dilşad Hatun'da şimdilik bir tehlike yok sana
Kanadının altında yaşamaya alışık,
Senin isteminden dışarı çıkamaz.

BAĞDAT

Öyleydi bugüne değin
Ama o da benim soyumdan gelir
Bütün gövdesiyle iştah kesilir
Çıldırısıya bulabilir kişiliğini.²⁸⁸

İktidarı kimseyle paylaşmaya tahammülü yoktur. Hakanın kendine karşı olan sevgisini suiistimal eder. Kendisine rakip gördüklerini birer birer ortadan kaldırır. Üstelik önüne çıkanları yok etmenin hakkı olduğuna inanır:

KAM

Ağu ne gerek?
Ecesin bugüne bugün
Gelmiş geçmiş en güzel ecesi Moğol'un
Can almak can yakmak da en doğal hakkın senin
Yazılı ve yazılmamış yasaların
Sana tanıdığı bir hak
Ölsün dediğini kişi ölür o saat²⁸⁹

Dişiliğini kullanarak ele geçirdiği Togay, onun kurduğu tuzağın kurbanı olur. Bahadır'ı da aynı şekilde etkileyerek zehirler. Arpa'yla da aynı şekilde işbirliği yapar. Ancak düşünüp, tartmadan aceleyle harekete geçer.

ARPA

Düşünceden eyleme geçişindeki çabukluk
ürkütüyor beni. Önlemler ol.

BAĞDAT

En iyi önlem eylem²⁹⁰

Bu aşırı hırs onun sonun hazırlar. Kendi kurduğu tuzağa kendisi düşer.

²⁸⁸ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 167.

²⁸⁹ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 176.

²⁹⁰ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 181.

Emir Sevinç, “Dinsizin hakkından imansız gelir”²⁹¹ diyerek Bağdat Hatun’un sonunu ifade eder.

Bahadır: İlhanlı hakanıdır. Erdemli bir hükümdardır. Tek zaafı Bağdat’a duyduğu aşktır. Tarihçi İbrahim, Moğol tarihini yazarken onu “tutkularının tutsağı, sorumsuz, aşık, bir yoz hakan olarak nitelemiş”tir.²⁹²

“Sevgin tek yasa benim için” diyen²⁹³ Bahadır’ın sonunu bu yasa hazırlar.

“Ağulu görüntüsü

gözlerimden derimden geçip kanıma işledi.

Kurtulamıyorum bir türlü”²⁹⁴ dediği Bağdat, onda bir hastalıktır. Bu hastalığın tek çaresi de yine Bağdat’tır.

“Bağdat sayrılığının

Bağdat’tır, Bağdat’tır hekimi!”²⁹⁵

Bahadır bu tutku derecesindeki aşkın kendisine kötü şeyler yaptıracağını bilir:

Benim içim yaman sıkılıyor.

Yüreğim bu ölçüde burkulup giderse

Ben bir gün avlar olurum

Geyik, aslan, kaplan değil... kardeş, baba²⁹⁶

Bahadır, Togay’ın da kışkırtmalarıyla Çobanlılara saldırır ve onların ölümüne neden olur. Bahadır, vicdanlı bir yöneticidir. Zina suçu işleyen bir kadını taşlatırken kendi de evli olan Bağdat’ı kendine çektiğini, bunun zina olduğunu düşünerek vicdan azabı çeker:

Bağdat’ı kendimize çekmekle biz de aynı
suçu işlemiş olmuyor muyuz?

TOGAY

Dedim ya halk için suç sayılan bir eylem
Yöneticiler için bir hak olabilir

Halk bizim dediğimizi yapmalı, yaptığımızı değil.

BAHADIR

Yöneticiler için ayrı, halk için ayrı mı töreler?

²⁹¹ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 195.

²⁹² DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 160.

²⁹³ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 151.

²⁹⁴ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 113.

²⁹⁵ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 113.

²⁹⁶ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 113.

TOGAY

Halk için din, Hakan için Cengiz yasaları.

BAHADIR

Bir gün halk, bu ikiliğin hesabını soracak olursa?

TOGAY

O gün biz burada olmayacağız.²⁹⁷

Halk için ayrı yasaların uygulanmasına da taraftar değildir. Ama Togay ona bunu yaptırır. Tarihçi İbrahim'in Moğol tarihinde anlattıkları Bağdat ve Togay'ı etkilemezken Bahadır bu duruma çok üzülür.

Togay: Bağdat gibi o da iktidar hırsı taşır. İktidarda kalabilmek için o da her türlü düzene başvurur. Hakan soyundan gelmediği için hakan olamayacak olan Togay, iktidara sahip kişilerle iyi ilişkiler kurup çıkar elde edecektir. Bunun için Bahadır'ı avucuna almıştır. Ama iktidarına bir ortak çıkar: Bağdat. Ancak Bağdat'a olan zaafı onun da sonunu hazırlar.

Hakan'ın buyruğu

Hatun'un buyruğundan sonra gelir oldu.

Kocasını iyice avucunun içine aldı,

Ben etkimi yitiriyorum. Bahadır'ın üstünde

Bağdat tehlikeli olmaya başladı gitgide²⁹⁸

diyen Togay, Bağdat'ın han üzerindeki etkisini azaltmak için Han'ı Dilşad'la evlenmesi yönünde ikna etmeye çalışır.

Tarihçi İbrahim, Moğol tarihini anlattığı kitabında onu

kapımızda kanlı çanaklar yalayan

bir cehennem köpeği olarak çizmiş

.....

Günü gelince eski efendilerini ısırarak için

Can atarmışsın

.....

Hakanın gönül işlerini de sen yönetirmişsin²⁹⁹

Togay, ihanet temasının da oyundaki temsilcisidir. Bir zamanlar Emir Çoban'ın yanında çalışmış, Bağdat'ı kendi de istemiştir. Bahadır Han'ın yanına girince Cengiz yasalarına göre Bağdat'ı hakana ister; ancak Çoban kızını vermeyince onu tehdit eder. Çoban'ın buna tepkisi onun ihanetini ortaya koyar:

²⁹⁷ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s.128-129.

²⁹⁸ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 153.

²⁹⁹ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 161-162.

Sen ki bunca iyiliğimi görmüşsündür,
 bana biraz bağlı biri olaydın
 “Uygun sözlerle Hakanı uyar, gözünü aç,
 onu bu sevdadan vazgeçir”, derdim.
 Öyle derdim sana biraz güvenebilseydim.³⁰⁰

Cengiz yasalarını kendi çıkarlarına göre yorumlamakta ustadır. Bahadır'ı yasaları çiğneme, halk ile aynı yasalara tâbi olmama konusunda kışkırtan hep Togay'dır.

Bağdat'ı kendimize çekmekle biz de aynı
 suçu işlemiş olmuyor muyuz?

TOGAY

Dedim ya halk için suç sayılan bir eylem
 Yöneticiler için bir hak olabilir
 Halk bizim dediğimizi yapmalı, yaptığımızı değil.

BAHADIR

Yöneticiler için ayrı, halk için ayrı mı töreler?

TOGAY

Yaşamımız bir olmayınca töreler de ayrı olur.

BAHADIR

Bizim töremiz?

TOGAY

İyi kötü kavramlarının dışında kalıp
 Sırf güçlü olmak, her zaman güçlü olmak³⁰¹

Sadece kendi çıkarını düşünen Togay, bütün insanların önce kendilerini düşündüğünü iddia eder. Kendisinin de önce kendi çıkarını düşündüğünü şu sözlerle ifade eder:

TOGAY

Hep kendi çıkarımı düşünürüm.

BAHADIR

Demek sakıncalı bir kişisin!

TOGAY

İçim dışım bir olduğu için mi?

BAHADIR

Kendi çıkarımı düşündüğün için.

TOGAY

³⁰⁰ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 99.

³⁰¹ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s.128.

Kendi çıkarımı düşünmüyorum diyenler sakıncalıdır.
 Çünkü yalan söylerler. Ancak ben özel çıkarımı
 Hakanımın yüce çıkarıyla bağdaştırmayı
 Yeğlerim.
 Bilirim, onunla çelişmek
 Felakete çanak tutmak olur.
 Bu da benim çıkarıma uygun düşmez.³⁰²

Emir Çoban: Dürüst, çalışkan, cesur, erdemli bir devlet adamıdır.

TOGAY

Emir Çoban soylu, yüce gönüllü, devlete bağlı
 Bir vezirdir, Hakanım

BAHADIR

Güzel, iyi başladın.

TOGAY

Başkomutan olmaya layık tek kişidir ülkede

BAHADIR

Gururu, bir aslan yelesi gibi taşıyor omuzlarında.

TOGAY

Beni kaygılandıran da budur.

Bu gibiler gün olur kulluğu bırakıp, kişilik yoluna
 Giderler.³⁰³

Çoban, Bahadır'a saygı duysa da, devleti kişilerden üstün tutar. Hakanın tutumuyla devletin düştüğü hal onu hayal kırıklığına uğratar:

ÇOBAN

Benim devlet diye üstüne titrediğim,
 savruk bir delikanlının hevesiymiş.
 Bunu öğrenmek için bu yaşa gelmişim.
 (Aka Lulu'ya) Sen iyi meslek seçmişsin kendine
 bu ülkede bunca zalim
 bunca sersem kafalar oldukça
 sana hep işi düşecektir.
 Ben ölmüyorum yok oluyorum.
 Var saydığım, tutduğum değerlerin
 Benden önce göçtüğünü gördüm.³⁰⁴

³⁰² DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 156.

³⁰³ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 130.

³⁰⁴ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 138.

Dil ve Üslûp

Oyun üç perde, on beş sahneden oluşmaktadır. Manzum olan oyun serbest nazımla yazılmıştır. Konusunu 14. yüzyıl İlhanlı daha doğrusu Türk-Moğol tarihinden alan bu oyun “Abdülhak Hamid’in İlhan ve Turhan³⁰⁵ piyeslerinden sonra edebiyatımızda İlhanlılar döneminden konusunu alan ilk oyundur.”³⁰⁶

Yazarın karakteristik özelliği olan manzum dil kullanımı bu oyunda da söz konusudur. “Yazar ayrıca dilini; ansımak, muştı, sayrılık, andaç, us, tüz, gönenmek, acun, ıssı, inanca, yeğnik, ilenç, düşüt, çasıit (casus), tamu gibi öztürkçe, kuğurcak (ses çıkarıcı oyuncak), arınak (tapınak), yıkanak (banyo) gibi türetilmiş kelimelerle zenginleştirmiştir.”³⁰⁷

Erlık Han ve Cengiz Yasalarından bahseden oyun yer yer destanlaşır. Oyun eski Türk inançlarından, mitolojiden izler taşır. Bağdat’ın saçından bir tutam keserek Bahadır’a göndermesi “temas büyüğü” diye adlandırılan inancın yansımasıdır. Bağdat’ın yedi erkek kardeşi Altay Türklerinin en büyük Tanrısı Ülgen’in yedi oğlunu temsil eder. Oyunun en can alıcı kişilerinden olan Kam, Şamanizm inancındaki şamanın uzantısıdır. Şaman dininin ayin ve törenlerini yapan, ruhlar ve faniler arasında aracılık yapan bu Kam, oyunda “kara dine” mensup olup “yedi kat yer altında egemen kötü Erlık Han’a tapar. Kamın ayin sırasında söyledikleri, mitolojideki ak-kara ayırımına da işaret eder:

Ay baydara baydara
ak ayazın önünden
ak bulutun üstünden
gök ayazın üstünden
gök bulutun üstünden
Gök Tanrı’ya doğru gitme!
Kara ayazın önünden
Kara bulutun üstünden
Kara suların içinden
Kara toprağın altından
Kızıl Tamu’nun hakarı
Erlık Han’a doğru git.³⁰⁸

³⁰⁵ Bu piyeslerle ilgili daha geniş bilgi için bk. ŞENGÜL, (1998), s. 162-209.

³⁰⁶ İnci ENGİNÜN, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001, s. 208.

³⁰⁷ TAŞÇI, s. 211.

³⁰⁸ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 183.

Oyunda kamın baktığı kürek kemiği falı da şamanizme ait bir unsurdur.³⁰⁹

Oyunda Mevlana etkisi de vardır. Bağdat'ın sözleri bunun delilidir:

O ulu bilge dememiş mi

“Gel, yine gel, yine de gel,

Ne isen öyle gel, olduğun gibi gel

İster kâfir, ister Mecusi, ister putperest ol yine gel!”

Dememiş mi?

“Bizim dergâhımız umutsuzluk dergâhı değildir,

yüz kere tövbeni bozmuş olsan yine gel³¹⁰

“Bir aynadır zaman içre

yansıtır Hülâgu soyunu

Bağdat Hatunu geçmişten geleceğe doğru³¹¹ diyerek tanıtılan tarih kitabı, oyun kişilerinin asıl yüzlerini göstermesi bakımından başarılı bir kurgu unsurudur.

³⁰⁹ Oyundaki mitolojik unsurlarla ilgili daha geniş bilgi için bk. GÜLŞEN, s. 71-75.

³¹⁰ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 144.

³¹¹ DİLMEN, *Bağdat Hatun*, s. 159.

DENİZ ABDAL

Özet

Deniz Abdal Manisa'ya giderken yol üstündeki bir handa Musa ile karşılaşır. Bir kitabın peşinden Manisa'ya giden Deniz Abdal, Musa'ya katılır.

Deniz Abdal, Manisa'ya gider. Orada Şehzade Mehmet ile görüşür. Dönüşte bunları kayınpederi Karaman Beyi'ne anlatır. Deniz Abdal'da da bir İstanbul sevgisi başlamıştır. Bir de yolda bir erkek kılığında gördüğü, sonradan kız olduğunu anladığı Razana'ya tutulmuştur. Gönlünde İstanbul ve Razana sevgisi vardır.

Aradan iki yıl geçer. II. Mehmet Deniz Abdal'ı fetihle yanında görmek istemiştir. Deniz Abdal da on bin eri ile sefere katılır. Bir de Razana'sı vardır. Deniz Abdal, orada Razana ile karşılaşır, Razana yine erkek kılığındadır ve Bizans saflarında savaşmaktadır.

Deniz Abdal, Akşemsettin'e denize ve İstanbul'a karşı duyduğu sevgiden bahseder. Sultan, denize karşı olan tutkusunu bildiği Deniz Abdal'a denizde takip görevini verir. Deniz Abdal takip sırasında Razana'nın kendisini tanımayıp attığı bir ok ile yaralanmıştır. Sahilde Razana ile buluşur. Razana'nın da gönlü ondadır. Ama yurdunun Osmanlılardan kurtulmasını istemektedir. Deniz Abdal'a onu yaralayanın kendisi olduğunu söyler, onun yarasını sarar. Razana, Deniz Abdal'dan Sultan'a ordusunu çekip gitmesini söylemesini ister. Deniz Abdal ise avcının ağa düşmüş balığı bırakmayacağını, Sultan'n-ın kimsenin canına ve dinine dokunmayacağını söyler. Razana fikrinde ısrarlıdır. Deniz Abdal bu işten vazgeçmeli Sultan'ı da vazgeçirmelidir. Deniz Abdal ise denizi ve İstanbul'u sevmiştir, vazgeçmeyecektir.

Akşemseddin Molla Gürani ile beraber surları gözlemektedir. Önce Ulubatlı Hasan ile Deniz Abdal'ı görürler. Surlara Osmanlı sancağı dikilir. Bu sırada surların üstünden biri Deniz Abdal'ın üstüne atlar. Akşemseddin ve Gürani surlara dikilen Osmanlı sancağı karşısında hayran olurlar.

Vak'a

Konusunu İstanbul'un fethinden³¹² alan Deniz Abdal³¹³ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

³¹² Konusunu İstanbul'un fethinden alan bir çok tiyatro vardır. Bu konuda yazılan oyunların çoğu İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü olan 1953 yılına aittir: Nazım KURŞUNLU, Fatih (1951); Bedia SİRAL, Küçük Serdar Fatih Sultan Mehmet'in Çocukluğu (1953); Sırrı UZUNHASANOĞLU, Fatih Devrinde Adalet (1953); İbrahim YAĞCI-Sinan OKUR, Fatih (1953); Rahmi DÖNMEZ, Fatih'in Adaleti (1954); Adil BAŞAL, Fatih, (1954); Süleyman E. SÖNMEZLER, Fatih Sultan Mehmet (1962);

- a) Deniz Abdal bir handa karşılaştığı Musa ile Manisa'ya gider.
- b) Manisa'da Şehzade Mehmet ile görüşen Deniz Abdal'da İstanbul sevgisi başlar.
- c) İstanbul'un fethi sırasında İstanbul'a gelen Deniz Abdal'a Sultan denizde takip işi verir.
- d) Deniz Abdal takip sırasında Razana'nın bilmeden attığı bir ok ile yaralanır.
- e) Razana ondan Sultan'ı bu işten vazgeçirmesini ister. Deniz Abdal ise kararlı olduklarını ifade eder.
- f) Akşemseddin ve Molla Gürani surları gözetlemektedirler. Önde Hasan ve Deniz Abdal vardır.
- g) Ulubatlı sancağı surlara diker. Deniz Abdal'ın üzerine surlardan biri atlar.

Tema

Konusunu İstanbul'un fethinden alan oyunda karadan çıkıp denize kavuşma özlemi ve Fatih'in İstanbul'u fethetme ideali ele alınmıştır.

Oyunda işlenen denize kavuşma özlemi Deniz Abdal'ın şahsında ifade edilmiştir. Deniz Abdal adından da anlaşılacağı gibi denize vurgundur. Kendisi bunu şöyle ifade eder:

KARA OĞUZ: Sen denizin abdal'ı
 DENİZ ABDAL: Gel, ağzını öpeyim, iyi dedin, çok iyi.
 Adımı Deniz Abdal kosunlar, anlasınlar,
 Uçsuz, bucaksız suya sarkmış söğüt dalıyım,
 Kıyının hasretlisi, Deniz'in Abdal'ıyım³¹⁴

Deniz, onun için hep bir hayal olmuştur:

“DENİZ ABDAL: Gönlümüz deniz gibi, aklımız kayıp suda,
 Engini sayıkladık senelerce uykuda
 Uyanırken görürdük denizin düşünüyüşünü biz.”³¹⁵

Bir kere denizi görenin onu aklından çıkarması güçtür. Deniz Abdal da karadan çıkıp denize ulaşmak ister:

DENİZ ABDAL: Cennet İstanbul artık.
 Boğuyor beni çorak, gözümde su tütüyor.

Ali NAR, Fetih (1967); Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU, Her Bizansa Bir Fatih (1972); Turan OFLAZOĞLU, Bizans Düşü-Fatih (1981).

³¹³ Behçet Kemal ÇAĞLAR, , “Deniz Abdal”, *Malazgirt Zaferinden İstanbul'un Fethine*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s. 41- 85.

³¹⁴ ÇAĞLAR, s. 59.

³¹⁵ ÇAĞLAR, s. 62.

O buluta, yıldıza komşu semavî sular.

KARA OĞUZ: Sınırsız mavi sular, sınırsız mavi sular....

Denizi görmedin ki. Bu hasret neden, neden?

DENİZ ABDAL: Kanımdan, benliğimden;
yüz yıldan, bin seneden.

Biz su diye, su diye çoraktan kaçmadık mı?

Orta Asya'dan kopup denize koşmadık mı?

KARA OĞUZ: Şimdi rahatımız?

DENİZ ABDAL: Yığılıp kalmışız.

Kıyıya koymalıyız daraldı mı başımız.

KARA OĞUZ: Yayla nemize yetmez.

DENİZ ABDAL: Yarı yolda durmuşuz.

Halbuki yolculuğu deniz için kurmuşuz.³¹⁶

İstanbul'un fethi ideali de Deniz Abdal vasıtasıyla aktarılmıştır. Manisa'da Şehzade Mehmet ile görüşen Deniz Abdal İstanbul tutkusunu şehzadeden almıştır. Şehzadenin idealini şu konuşma ifade eder:

DENİZ ABDAL: Sen cenneti tarif et, ben diyeyim İstanbul.

KARAMAN BEYİ: İstanbul'a şimdiden tutulmuşsun a oğul.

Görmüş gibi konuştuğun, yoksa düştü mü yolun?

DENİZ ABDAL: Kaç kere Manisa'da, el ele,
İstanbul'un surlarında gezindik,
surlarında dolaştık. İstiyorum bu
rüya ömrümce sürsün artık.

KARAMAN BEYİ: Gerçek olur inşallah.

DENİZ ABDAL: Gerçek yapar birisi.³¹⁷

İstanbul'u fethedecek kişi II. Mehmet'tir:

KARAMAN BEYİ: Eli silah tutup da kendini İslam sayan
ne kadar insan varsa hepsi yola düşecek.

Muhammed'in arzusu yerine gelse gerek

KARA OĞUZ: Taştan değil, demirden olsa hisar dayanmaz.

İkinci Mehmed'e sur, güneşe kar dayanmaz.

KARAMAN BEYİ: O yaman Osmanlıya dayanacak diyar yok³¹⁸

II. Mehmet de İstanbul'a sevdalıdır:

KARAMAN BEYİ: Gözü bir şey görmezmiş İstanbul denilince.

DENİZ ABDAL: Gözüne görünen o, ışık diye, renk diye

³¹⁶ ÇAĞLAR, s. 57-58.

³¹⁷ ÇAĞLAR, s. 54-55.

³¹⁸ ÇAĞLAR, s. 61.

Tanrı onu yaratmış İstanbul'a denk diye!
 Diyarın en şanlısı, serdarın en şanlısı
 İstanbul doğduğundan beridir nişanlısı.³¹⁹

Zaman

Oyunun başında, İstanbul'un fethinden önce yaşananlar anlatılır. Fatih daha Manisa'da şehzadedir. Deniz Abdal Manisa'ya gidip onunla tanışmıştır. Aradan iki yıl geçer, fetih hazırlıkları yapan Mehmet, Deniz Abdal'ı çağırılmaktadır. Oyun İstanbul'un fethi ile sona erer. (29 Mayıs 1453)

Oyun İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü için yazılmıştır. Anlatma zamanı 1953'tür.³²⁰

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar bir handa, Karaman Beyi'nin evinde, İstanbul surları yakınındaki Akşemseddin'in konağında, Ege sahillinde bir koyda ve İstanbul surlarının önlerinde geçer. Oyunda mekân tasviri, dekor, sahne tanıtımı yoktur.

Şahıs Kadrosu

Oyun yedi kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Kervancıbaşı Musa, Deniz Abdal, Razana, Karaman Beyi, Kara Oğuz, Fatih'in hocaları Akşemseddin ve Molla Gürani oyunda yer alan şahıslardır. Oyunda adı çok geçen ama temsil edilmeyen şahıs Sultan II. Mehmet, yani Fatih'tir.

Deniz Abdal vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıstır.

Deniz Abdal: Karamanlı Mustafa Bey'in sonraki adıdır. Kendisi Karaman Beyi'nin damadıdır. Bir kitabın peşinden Manisa'ya gitmek için yollara düşmüştür. Yolda rastladığı bir erkek kılığındaki Razana adlı Bizanslı kıza vurulmuştur. Manisa'ya gittiğinde de şehzade Mehmet ile beraber olur. Ondaki İstanbul hayranlığı ona da geçer. Döndüğünde onun için "Huri Razana artık; Cennet İstanbul"dur artık. İstanbul'a ve denize vurulan Deniz Abdal İstanbul'un alınması sevdasından vazgeçmez. Büyülediği, sevdiği Razana'yı bile bu uğurda feda eder:

".....Ben, Tanrıyı, denizi, İstanbul'u sevmişim.

Onlardan bir damlasın sen bu kanmaz susuza."³²¹

³¹⁹ ÇAĞLAR, s. 55.

³²⁰ İstanbul'un fetih günlerini anlatan bu manzum oyun Malazgirt zaferinin 900. yıldönümü dolayısıyla Malazgirt Zaferi'ni İstanbul'un Fethi ile birbirine bağlayan dört eserden biri olarak ilk defa 1971'de yayınlanmıştır.

Oyunun başında Deniz Abdal'ın tarihî bir şahsiyet olduğu ifade edilmiştir:

Hadi katü'l- cevami isimli eserde şöyle bir kayda rastlanır. (Deniz Abdal Mescidi. Der Kurb-i Şehremini Deniz Abdal Mescid-i mezburun karşısındaki hanenin ardındaki hânede harem bahçesinde medfundur. Hazret-i Fatih'le beraber İstanbul'a girenlerdendir.³²²

Dil ve Üslûp

Oyun tek bölüm hâlinedir. Sade bir dille yazılan oyun manzumdur. 7+7=14'lü hece ölçüsüyle yazılmıştır. Akıcı bir üslûbu yoktur. Bir radyo piyesidir. Bu nedenle dekor ve sahne ile ilgili bilgi verilmemiştir.

³²¹ ÇAĞLAR, s. 82.

³²² ÇAĞLAR, s. 45.

KOCA SİNAN

Özet

Süleyman, Sinan'a Vize Sancağı'nı bağışlamıştır. Sinan, padişahın kendisine yeni bir bina yaptırmak istediğini düşünür. Çok cimri bir adam olan Rüstem Paşa, Mimarbaşı Sinan Ağa'nın hazineye zarar verdiğini düşünmektedir. Kethüda yeni yapılacak camiden bahsedince Rüstem sinirlenir, Kethüda camiyi isteyenin Hünkâr olduğunu söylese de Rüstem, hazineye bu kadar zarar veren mimarın cezalandırılması gerektiğini düşünür. Onun için önemli olan hazinenin dolu olmasıdır. Sinan'ın hazineyi zarara soktuğunu düşünen Rüstem buna karşı tedbir alınması gerektiğini düşünmektedir. Hurrem, Rüstem'i çağırır, sinirlidir. Rüstem gelince ona verdiği görevi hatırlatır, Mimarbaşı Sinan hâlâ görevdedir. Rüstem bunun için uğraştığını belirtir. Sinan'ın hazineyi boşaltması ve Süleyman'ın ona verdiği değer Hurrem'i rahatsız etmektedir. Hurrem, Süleyman'ın rüyada gördüğü caminin yapımını destekleyecektir, bu abide Sinan'ın başını yiyecektir. Gizlice Sinan'ın odasına soktuğu adam Sinan'ın muhayyilesinde canlandırdığı cami resmini görmüştür. Hurrem, Rüstem'den padişahın yaptırmak istediği gibi bir cami resminin Sinan'ın odasında durduğunu Hünkâr'a duyurmasını ister. Padişah bunu görünce yaptırmak isteyecek, Sinan zor duruma düşecektir

Süleyman mimarları toplar ve Sinan'a adına yaraşır, eşi görülmemiş güzellikte ve yücelikte bir cami yaptırmak istediğini söyler. Süleyman Han'ın kudreti ve Mimar Koca Sinan'ın dehasına yaraşır bir eser olacaktır bu. Sinan, buyrukla yapılan bir eserde sanatçı dehasının olmayacağını söyler. Fakat Süleyman, ondan yapacağı caminin resmini hazırlamaya başlamasını ister. Bunun üzerine Rüstem, Sinan'ın son günlerde bir resim üzerinde çalıştığını söyler. Süleyman, bu resmi görmek ister. Resim gelince Süleyman, bunun tam istediği cami olduğunu söyler, Sinan'a bunu yapmasını buyurur. Ancak Sinan böyle caminin buyrukla yapılamayacağını söyler. Süleyman ona dilediği gibi çalışma serbestliği verecektir, gereken her şeyin emrinde olduğunu söyler.

Sinan, çalışmalara başlamıştır. Ancak hazineden çok para gitmesi Rüstem'i kızdırmaktadır. Camiye başlanalı yedi yıl olmuş; ama hâlâ bitmemiştir. Süleyman karışmamaya söz verdiği için müdahale etmemektedir. Ancak Hurrem başka bir yol bulur. Süleyman caminin yedi yıl sonra ibadete açılacağını söylemiştir. Hurrem, bunu

Sinan'a karşı kullanacaktır. Caminin verilen sürede bitirilememesi Osmanlı itibarını sarsacaktır. Hürrem bu konuda Hünkâr'ı uyaracaktır.

Süleyman, Hasodabaşı'na etrafta dolaşan, caminin bitmemesinin acizliklerine yorulduğu ile ilgili dedikodulardan bahseder. Süleyman, söz verdiği için Sinan'a karışmamaktadır. Halk arasında ve sarayda caminin bitmemesi ile ilgili dedikoduları mimarlar bile duymuştur. Sinan'a da bunlardan bahsedeler; ama Sinan bildiği gibi işine devam eder. Sinan evindedir. Davud gelerek Binaemini Fazıl Ağa'nın götürüldüğünü söyler. Rüstem fazla para harcanmasından hoşlanmamıştır, hesaplar incelenecektir. İkisi konuşurken Mimar Çelebi bir çavuşla gelir. Süleyman caminin ne zaman biteceğini sordurmak için bu çavuşu göndermiştir. Davud ve Çelebi, kubbeye başlanmasının Hünkâr'ı bir süre yatıştırabileceğini söylerler. Ama Sinan söylenenleri kabul etmez. Gerçek sanat eseri hür düşüncenin eseridir. O, bunu yapmayı istememiş, onu bu camiye yapmaya Hünkâr zorlamış ve karışmayacağına söz vermiştir. Cevabının bu şekilde olduğunu çavuşa bildirir. Onun bu cevabı Süleyman'ın biraz canını sıkar. Konuyu Hürrem'e açar, Rüstem'de yanlarındadır. Rüstem ve Hürrem Sinan'ın kulluğunu bilmediğini, Hünkâr'a, dolayısıyla devlete karşı gelmiş olduğunu söyleyerek onun azlını teklif eder. Süleyman onu azlederse caminin yarım kalacağını düşünür. Camiyi tez bitirmesi için onu zorlayacaktır. Hürrem ve Rüstem, Sinan'ı gözden düşürmeye kararlıdır. Rüstem, onun etrafa kendini padişah'tan da büyük gördüğüne dair lâflar ettiğini söyleyince Süleyman kızar, Divan toplanacaktır. Süleyman Sinan'ı da çağırır, bunların hesabını soracaktır. Divan toplanır, önce Şah Tahmasp'ın gönderdiği elçi kabul edilir. Şah, Sinan'ın yaptığı caminin çok masraflı olduğunu duymuş ve yapımına yardım için değerli taşlar göndermiştir. Süleyman, bu duruma çok kızar. Rüstem, üzülmemesini söyleyerek, camiye yedi yıldır bitirilemeyen bu işten sorumlu olan kişinin elçinin önünde sorgulanıp cezalandırılmasını önerir.

Sinan huzura çıkar. Rüstem ona neyle suçlandığını söyler. Sinan kendini savunmaz, ona müdahale etmeyeceğine söz vermiştir. Yedi yıl da daha dolmamıştır. Süleyman, onu ihmalkârlıkla suçlayarak görevinden alır. Ancak Sinan camiye başka birinin tamamlamasına karşıdır. Yedi yılın dolmasının beklenmesini ister. Bitirmezse kellesi gidecektir.

Sürenin dolmasına yirmi gün kalmıştır. Ortada daha kubbe bile yoktur. Sinan, mimarlarla toplantı yapacaktır. Hepsisi de meraklıdır. Sonunda Sinan gelir, caminin

etrafındaki binalar bitmiştir, kubbe oturtulabilecektir artık. Kubbe için çalışmalara başlamalarını buyurur. Ancak mimarlar yirmi gün içinde bitemeyeceğini düşünürler.

Son güne gelinmiştir. Süleyman beklemesinin boşa çıkmasından üzgündür. Bunu Hurrem ile konuşur. Hurrem olayı fazla büyüttüğünü Sinan'ın kellesini uçurması gerektiğini söyler. Sinan gibi bir sanatçıyı harcamak istemeyen Süleyman, sonunda Hurrem'e hak verir. Rüstem'i çağırır, Rüstem, Süleyman'a inşaatta bir ilerleme olmadığını söyler. Süleyman, gidip Sinan'ı getirmesini söylerken Derviş gelir, sevinçlidir. Caminin bittiğini söyler. Mimar Sinan ve adamları gece gündüz çalışmışlardır. Süleyman, duyduklarına çok sevinir. Açılış için hazırlıklara başlanmasını buyurur. Sinan gelerek caminin anahtarını Süleyman'a verir. Süleyman ise camiyi açmaya lâyık kişinin Sinan olduğunu söyler. Ancak Sinan, bu işe Karahisarî'nin lâyık olduğunu söyleyince hattat huzura çağrılır. Kubbeye Nur ayetini işlerken kör olmuştur. Karahisarî Tanrı onu bitirmesine izin verdiği için mutludur. Bütün ömrünce gözünün önünde olacaktır. Orada bulunan herkes Süleyman dahil bu durum karşısında duygulanırlar.

Vak'a

Konusunu Mimar Sinan'ın hayat hikâyesinden³²³ alan *Koca Sinan*³²⁴ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Hazineden sorumlu olan Rüstem Sinan'ın hazineye zarar verdiğini düşünerek bu duruma bir çare bulmayı düşünür. Hurrem de onula aynı fikirdedir.
- b) Hurrem ve Rüstem anlaşır. Hurrem, Süleyman'ı rüyasındaki camiyi yaptırması için destekleyecek, Rüstem de Sinan'ı yaptığı cami resmini Hünkâr'a duyuracaktır.
- c) Süleyman mimarları toplar. Bir cami yaptıracaktır. Rüstem lâfi resme getirir. Süleyman resmi görmek ister.
- d) Resimdeki cami tam Süleyman'ın istediği gibidir. Sinan'a bunu yapmasını söyler. Sinan böyle bir eserin buyrukla yapılamayacağını söyler.
- e) Süleyman, Sinan'a karışmayacağını söyleyerek ona bu camiyi yapması için her türlü yetkiyi verir.

³²³ Mimar Sinan'ın hayatından hareketle yazılan diğer oyunlar şunlardır: Turan OFLAZOĞLU, *Mimar Sinan* (1988); Turgut ÖZAKMAN, *Ben Mimar Sinan* (1988).

³²⁴ Fazıl Hayati ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1971, 126 s.

- f) Camiye başlanmıştır. Ancak yedi yıldır hâlâ bitmemiştir. Rüstem hazineden çok para gittiğini düşünmektedir.
- g) Hürrem, söz verdiği için müdahale etmeyen Süleyman'ı caminin yedi yıl sonra ibadete açılacağı konusunda uyarıya karar verir.
- h) Halk arasında da camin bitmemesi dedikodulara yol açmaktadır. Ancak Sinan bunlara önem vermez.
- i) Süleyman, Sinan'a bir ulak yollayarak camin neden hâlâ bitmediğini sorar. Sinan, cevabında Hünkâr'a verdiği sözü hatırlatır.
- j) Bu cevap Süleyman'ı kızdırır. Hürrem ve Rüstem Sinan'ın görevden alınmasını önerince Süleyman buna yanaşmaz.
- k) Rüstem Süleyman'a Sinan'ın kendini padişahın büyük gördüğünü söyleyince Süleyman Divanı toplayıp Sinan'dan hesap sormaya karar verir.
- l) Divan toplanır. Önce İran Şahı'nın elçisi kabul edilir. Elçi bitmeyen cami için değerli taşlar getirmiştir.
- m) Küçük düşürüldüğünü düşünen Süleyman'a Rüstem, bu işin sorumlusu olan Sinan'ın elçinin önünde sorgulanıp cezalandırılmasını önerir.
- n) Sinan Divana gelir. Sinan yedi yılın daha dolmadığını söyler, ancak görevden alınır. Sinan süresini kullanmak isteyince Süleyman bunu kabul eder. Ancak cami bitmezse Sinan'ın kellesi gidecektir.
- p) Sürenin dolmasına yirmi gün kalmıştır. Sinan artık kubbe yapımına başlanacağını bildirir. Ancak yetişmeyeceğini düşünenler vardır.
- q) Yedi yıl dolmuştur. Süleyman, Sinan'a güvenmekle hata yaptığını düşünür. Rüstem'e Sinan'ı getirmesini söylerken Derviş gelerek caminin bittiğini haber verir.
- r) Süleyman çok sevinir. Yanına gelen Sinan'a anahtarı veren Süleyman camiyi açmaya Sinan'ı lâayık görür.
- s) Sinan ise bu işe asıl lâayık olan kişinin hattat Karahisarî olduğunu söyler.

Tema

Oyunun ana teması gerçek sanat eserinin hür düşünce eseri olduğudur. Müdahaleler ve buyruklar gerçek sanat eserlerinin ortaya çıkmasını engeller. Oyunda ele alınan yan tema ise ferdî çıkarları devlet çıkarlarının üzerinde görmedir.

Oyunun ana teması olan gerçek sanat eserinin hür düşünce eseri olduğu, müdahale ve buyrukların gerçek sanat eserlerinin ortaya çıkmasını engellediği Sinan ve Süleyman arasındaki çatışmayla aktarılmıştır.

Süleyman adına yaraşır, eşsiz bir cami yaptırmak ister. Hazine ve Sinan'ın dehası bu iş için yeterlidir. Ancak Sinan onun gibi düşünmez. Sanatçıya yapılan müdahale ortaya gerçek bir sanat eserini n çıkmasını engeller:

SÜLEYMAN – Ben de bugüne kadar yapılanlardan yücesini ve güzelini istiyorum işte!

Süleyman Han'ın kudretiyle Mimar Koca Sinan'ın dehasına yaraşır bir eser olmalı bu.

SİNAN – Sultan Süleyman'ın kudretini belirtecek bir eser yapılamaz efendimiz.

SÜLEYMAN – Ya Koca Sinan'ın dehasını? Bu da yapılamaz diyemezsin ya!

SİNAN – O da yapılamaz efendimiz.

SÜLEYMAN – Bu da ne demek? Deha varsa eseri de olacaktır elbet. Bugüne kadar yaptıklarınla bunu bütün dünyaya gösterdin sen.

SİNAN – Buyrukla yapılan bir eserde sanatçının dehasından söz edilemez sultanım.³²⁵

Süleyman ise Sinan'dan farklı düşünür. Önemli olan istemek ve paradır. Dolu bir hazine bu iş için yeterlidir:

SÜLEYMAN – Eşi görülmemiş güzellikte ve yücelikte bir cami olmalı bu. Süleyman

Süleyman adına yaraşır bir anıt istiyorum. Dünyanın en güzel anıtı.

SİNAN – Sadece istemek yetseydi efendimiz, dünyayı cennet yapmak mümkün olurdu.

SÜLEYMAN – O ne biçim söz. Bilirsin ki yeryüzünün en zengin hazinesi elimizdedir..

SİNAN – Dünyanın en güzel eserini meydana getirmek için hazinenin zengin olması yetmez Hünkâрім!

SÜLEYMAN – Şüphesiz! Fakat Sinan gibi bir sanatçının dehası da işin içine girerse?

SİNAN – Gene yetmez.”

“ SÜLEYMAN – Pekiyi, sence gerçek deha eseri nasıl meydana gelir?

SİNAN – Sanatçının hür düşüncesinden doğarak.³²⁶

Sinan Süleyman'ın müdahale etmeyeceğine dair söz vermesi üzerin camiye yapmaya başlar. Ancak cami yedi yılda bitmez. Sarayda, sokakta caminin yedi yıldır bir türlü bitmeyişine dair lâflar söylenmeye başlamıştır. Dedikodular Süleyman'ın da kulağına gider. Sonunda Sinan'a bir haberci yollayarak caminin bu kadar zaman da neden hâlâ bitmediğini sorar; cami tez zamanda bitirilmelidir. Yoksa Sinan buyruğa karşı gelmiş sayılacaktır. Sinan buna şu şekilde karşılık verir:

³²⁵ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 43.

³²⁶ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 44-45.

Hünkâr bizi ne sanır? Kellemizin biçilmesinden korkup ayağa düşeceksek sanatçı olarak yaşamamın anlamı mı kalır? Şerefsiz bir insan olarak yaşamaktan, şerefli bir sanatçı olarak ölmeyi yeğ tutarız! Unutmayın ki bu cami hür düşüncenin eseridir. Şimdiye kadar yaptıklarımın hiç birine benzemez! Hür düşüncenin buyruğa uyduğu nerede görülmüş? Biliyorsunuz ki yapacak değildim onu. Kafamın içinde erişilmez bir ülkü olarak kalmasını istiyordum. Ama Hünkâr zorladı; hiçbir şekilde karışmayacağına söz verdi. Unutur mu yoksa verdiği sözü? Tanrı şahidimdir, o söze güvenerek giriştim bu işe sorumlu değilim.³²⁷

Bu sözler ile Sinan, Hünkâr'ın buyruğu ile eşsiz bir eser konulamayacağını ifade eder. Sinan'a göre Hünkâr'ın buyruğu ile yapılan eserler kendi eseri değildir:

“Hünkâr buyurdu biz yaptık! Elbette ki bizim eserimiz değil o...”³²⁸

“Sinan – Karışmayacağınıza söz vermişsiniz. Sizden bu sözü almasaydım yapmaya kalkmazdım onu. Bu camiyi dilediğim gibi meydana getirmek isterim; Çünkü benim gerçek eserim olacak o!”³²⁹

Sinan, müdahalesiz çalışarak ölümsüz ve gerçek eserini ortaya koyacaktır.

Oyunda ele alınan yan tema ise ferdî çıkarların devlet çıkarları üzerinde tutulmasıdır. Bu tema Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa vasıtasıyla aktarılmıştır. Hürrem ve Rüstem ferdî çıkarları için hazinenin dolu olmasını isterler. Sinan'ın eserleri hazineyi boşaltmaktadır. Bu duruma çare bulmak için Sinan'ı Hünkâr'ın gözünden düşürmeye çalışırlar. Hürrem Süleyman'a Sinan'ın camiyi yedi yılda bitireceğine dair sözünü hatırlatmıştır. Hürrem ve Rüstem yedi yılın dolmasına iki ay kala caminin bitirilemeyeceğini düşünürler. Bunu Sinan'a karşı kullanacaklardır:

HÜRREM – Bu bir devlet icraatı sayılır. Gününde yetiştirilmemesi yabancılar tarafından aczimize yorulsa yeridir. Devlet-i Ali – Osman'ın itibarına zarar getirmez mi bu?

RÜSTEM – Çok doğru düşünürsünüz?

HÜRREM – Bundan sorumlu olan kişinin elinden işini almak gerekir.³³⁰

Hürrem ve Rüstem, Süleyman'ı Sinan'a karşı kışkırtırlar:

HÜRREM – Bağışlayın efendimiz; korkarım ki Sinan'ın gerçek niyetini anlayamadınız henüz! Övgülerinizle onu öylesine şımartınız ki, kendini büyük görmek illetine tutuldu sonunda. Bunu herkes biliyor. Buyruklarınızı bu nedenle hiçe sayar!

SÜLEYMAN – Sinan mı sanmam! O bu gibi yalın heveslere kendini kaptırmayacak kadar olgundur.

³²⁷ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 84-85.

³²⁸ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 42.

³²⁹ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 109.

³³⁰ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 61.

HURREM – İnsanlar zayıftır; olgunluklarına fazla güvenmemek gerekir efendimiz. Üstelik çevresi de onu çok şımartır.

RÜSTEM – Bendeniz de bu kanıdayım Sultanım; çevreden duyduklarım bunu doğrular.. Herkes isterse bir Sultam Süleyman olabilir, fakat bir Mimar Sinan olamaz derler.

RÜSTEM – Bu sözde gizli bir anlam olmasa, üstünde durmaya değmez elbet!

SÜLEYMAN – Nedir gizli anlam dediğin?

RÜSTEM – Yapılan yüce caminin sizin adınıza değil, Sinan'ın adıyla anılması söz konusu olur.....Görünüşte caminin yapılması için buyruk veren sizsiniz; fakat aslında, sizden önce, yapmaya karar veren Sinan'dır! Bu adam, meydana getirmeyi aklına koyduğu caminin masrafını Osmanlı Hazinesinden karşılamak için sizden faydalandı. Caminin kendi eseri olduğunu herkese açıkça söyler. "Onun yapımına kimse karışamaz" dermiş.³³¹

Kendi çıkarlarını düşünen bu insanlar, menfaatleri için ölümsüz bir şaheserin ortaya çıkmasını engellemek isterler. Oysaki Süleymaniye Camii Osmanlı'nın ihtişamını Süleyman'ın gücünü, Sinan'ın dehasını ortaya koyacak olan bir şaheserdir.

Zaman

Oyunun vak'a zamanı Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarıdır. Birinci perdenin başında "on altıncı yüzyıl"³³² ifadesi vak'a zamanına işaretir.

Oyunda perde ve sahneler arasında zaman atlaması söz konusudur. Oyunun ilk perdesi Mimar Sinan'ın camiye yapmaya karar vermesi ile biter. İkinci perdenin birinci sahnesinde Rüstem'in "İlk sadaretimde başlamıştı bu camiye; yedi yıl oldu hala kubbesi bile çekilmiş değil"³³³ sözleri aradan yedi yıl geçtiğini gösterir. Üçüncü perdenin ikinci sahnesinde yedi yılın dolmasına iki ay; üçüncü perdenin üçüncü sahnesinde yedi yılın dolmasına yirmi gün kalmıştır. Son sahnede ise verilen süre artık dolmuştur.

Mimar Sinan'ın bir şaheseri nasıl yarattığını anlatan oyunun anlatma zamanı 1971'dir. Yazar, Mimar Sinan'ın kişiliğinden hareketle sanatın ancak özgür bir ortamda yapılabileceğini göstermek istemiştir. "Oyunda işlenen tarihî gerçekler güncel olaylara doğrudan gönderme yapmamakla beraber, devlet yönetimi, sanatçının konumu gibi konularda düşündürücü özelliği olan oyundur."³³⁴ Oyunda çıkarıcı çevreler ile sanat arasındaki çatışma da dikkatlere sunulmuştur.³³⁵

³³¹ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 92-93.

³³² ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 7.

³³³ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 59.

³³⁴ ŞENER, (1998), s. 206.

³³⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. AND, (1983), s. 583.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı İstanbul'dur. Topkapı Sarayı'nın çeşitli bölümleri, şantiye, Sinan'ın evi oyunda anlatılan olayların sahnesi durumundadır. Her sahne farklı bir mekânda geçmektedir. Oyunda mekân tasvirleri yoktur. Dekor tanıtımları vardır:

Büyük bir konağın ışısız taş odası. Cephedeki pencereye, alaca karanlığın, şafak sökmeden az önceki gümüşü ışıkları renk verir. Bu ton, uzun cüppesiyle pencereden dışarıya bir heykel gibi hareketsiz seyreden Sinan'ın silüetini belirtmektedir. Bir süre sonra sağdaki kapının ağır ağır açılmasıyla loş odaya zayıf bir sarı ışık süzülür.³³⁶

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu yirmi iki kişiden oluşur. Sinan, Süleyman, Hürrem, Rüstem vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Binaemini, Reisülküttap, Mimarlar Hayrettin, Davud, Yahya Çelebi, Kethüda hattat Karahisarî, Sarhoş İbrahim, Hasodabaşı, Hayır Ağa, Ulak, Enderunlular, Haremağası, Çavuş ve Elçi dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Sinan: Dünyanın en büyük mimarlarından biridir. Osmanlı mimarisinin zirve ismidir. Kayseri'ye bağlı Ağırnos'tan devşirilmiş, yeniçeri ocağına girmiş ve mimarbaşılığa yükselmiştir. Elli yıla yakın bu görevi sürdürmüştür. Kalfalık dönemi eseri olarak bilinen Süleymaniye Camiini 1550 – 1557 yılları arasında yapmıştır. Süleymaniye Camii ile gökkubbe altındaki kubbelerin en muhteşemini, Sultan Süleyman'ın ulu adına lâyük, dünya durdukça olanca ihtişamı ile dimdik ayakta duracak bir şaheser ortaya koyan Mimar Sinan, bu eser ile Ayasofya'yı gölgede bırakmıştır.

Sultan Süleyman, uzun süren cami inşaatı yüzünden zaman zaman mimarbaşına kızmıştır. Sinan'ı çekemeyenler de uzun süredir bitmeyen cami yüzünden Sinan hakkında türlü türlü dedikodular çıkarmışlardır.³³⁷

Sinan bir şaheser ortaya koymak ister. İlhamını şöyle ifade eder:

Belki de yeryüzünün, bulutlara kadar uzanan en büyük minaresini yapacağım. Öyle bir minare ki oradan sonsuzluğa seslenebilsin! Göklerin boşluğunda büyümlü bir cezbe vardır Gülruh... Bulutların ötesine kadar uzanan sütunlar yapmayı düşünürüm hep...³³⁸

Ona ilham veren çocukluğunun geçtiği yerde gördüğü Erciyes Dağıdır. Hayalinde canlandırdığı caminin resmini Erciyes'i düşünerek yapar:

³³⁶ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 7.

³³⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. bk. www.biyografi.net; www.ozturkler.com-17.05.2003.

³³⁸ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 10.

BİNAEMİNİ – Evet, ulu bir dağ.. sordum – “Erciyestir bu” dedi... Doğduğu köyden görünürmüş! Bulutların içinde yarı kaybolmuş gibiydi tepesi; sonsuzluğa uzanıp gitmiştir sanki! Aslı da öyle mi bilmem; insana ürperti veren bir yüceliği vardı. “Nasıl buldun?” dedi bana. Sonra “Onu yontup işleyebilseydim!” diye içini çekti.³³⁹

SİNAN – Erciyecs gibi tıpkı! Dört minare yükselir batısından. İki Tanrıya doğru uzanır, öbür ikisi secdeye yatanları kollar. Yarım kubbeler beyaz kanatlı melekler gibi kucaklar çevresini, sonra tatlı bir akışla düzlüğe iniverir. Tanrısal güzelliğin dalga dalga göklere yükselişini gösteren bir dağdır bu.³⁴⁰

Sinan sanatın ve gerçek sanatçının nasıl olması gerektiğini de ifade eder. Sanat hür düşüncenin ürünüdür, sanatçı eserini ortaya koyarken hür olmalıdır. Yücelteceğimiz eserin sadece güzel olması yetmez. Gerçek bir mimarın hüneri, bağımsız bir güzelliği ölümsüz bir sağlamlığa erdirebilmesindedir.

“SİNAN – Sanatın haddi yoktur devletlim... Onun gayesi sınır bilmeyen bir yüceliğe erişmektir. Bunu da özgürlük sağlar. Buyruk dinleyen sanat, sanat değildir.”³⁴¹

Sinan’a göre sanat eserinde buyruk ve baskı olmamalıdır:

Ama hemen hepsinde de buyruk ve baskının zedeleyici izlerini görürüz. öylesine sanat eseri demek caiz bile değildir.³⁴²

Hurrem ve Rüstem: Aralarında kayınvalide – damat arasındaki ilişki dışında çıkara dayanan bir ilişki de vardır. Rüstem, Hurrem için çalışır.

REİSULKÜLTAP – Damat kellesi kavidir!

BİNAEMİNİ – Frenk İbrahim’in ki kadar kavi olmasın! O da damattı.. onun ki uçuktan sonra....

REİSULKÜLTAP – Ne söylersin Mirim! Onun ardında bir Hurrem Sultan var mıydı!³⁴³

Bu sözler Hurrem’in Rüstem’i desteklediğinin ifadesidir. Rüstem de Hurrem’in çıkarı için çalıştığını şu şekilde ifade eder:

RÜSTEM – Sarayda menfaatinizi haleldâr edebilecek bir çok mcscenin haline muktedir oldum, ama ne yazık ki Sinan’ı gözden düşürmek için gösterdiğim çabalar boşa gider hep. Anladım ki şevketlû Hünkârımızın nüfuzlu bir gözdesi olmuş bu adam...³⁴⁴

Rüstem Paşa hazineden sorumludur. Ancak çok cimridir. Hazineden giden akçeler içini parçalamaktadır:

³³⁹ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 20.

³⁴⁰ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 49.

³⁴¹ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 27.

³⁴² ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 28.

³⁴³ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 16.

³⁴⁴ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 33.

“RÜSTEM – Para diye karşıma biri dikildi mi vücudumdan bir et parçası kopartılacakmış gibi acı duymaya başlıyorum.”³⁴⁵

Çok cimri olan, hazineden para eksilmesine dayanamayan Rüstem, Sinan’ın yaptığı eserlerin hazineyi zarara uğrattığını düşünür:

“RÜSTEM – İsrافی neye mal olur. Hazineye, bilir mi kendisi?...Bu adam Mimarbaşı olarak yerinde kaldıkça kim bilir daha nice masraflar açacak başımıza! Devleti bunca zarara sokan bir kulun cezalandırılması gerekir bence!”³⁴⁶

Hurrem de hazinenin dolu olmasından yanadır. O da Rüstem gibi Sinan’ın hazineyi zarara uğrattığını düşünür:

HURREM – Ben Gülbahar’ın oğlu Şehzade Mustafa’yı nasıl bertaraf edeceğimi, evlatlarımı nasıl veliaht mertebesine ulaştıracağımı düşünürken bir de başımıza bu Sinan derdi çıktı. Hünkârın gözü bu adamın eserlerinden başka şey görmez artık. Bana bile eskisi kadar iltifat etmez. Hem, bu israfın sonu neye varır bilir misin? Tanrı efendimize uzun ömürler versin; ama bir emrihak vaki oldukta hazineyi veliaht olarak oğlumuzla boş edersek, bunca kan döktürerek kazandırmış olduğumuz tahtın ne değeri kalır?³⁴⁷

Süleyman: Devrin padişahıdır. Sinan’a çok değer verir. Ancak Hurrem’in etkisi altındadır. Onun telkinleriyle Sinan’a kızmaya, müdahale etmeye kalkar. Çok kolay tesir altında kalır.

“DAVUD – Hünkâra tesir etmek kolaydır”³⁴⁸ sözleri bu etkini ifadesidir.

Dil ve Üslûp

Oyun üç perde, on üç sahneden oluşmaktadır. Sade bir dille yazılmıştır. Fazıl Hayati Çorbacıoğlu tarih içinden seçtiği kişileri eksen olarak oyunlar yazmıştır. Bu oyunda biyografik-tarihsel oyun olarak adlandırabileceğimiz bir oyundur. Yazar, oyunlarında kişilerin yaşam öykülerine bağlı kalmamıştır. Onları daha çok alanlarındaki başarıları ile ön plana çıkararak idealize etmiştir. Onun oyunlarında birtakım tarihî olaylar, belli bir tezi ortaya koymak için kullanılmıştır.³⁴⁹

Kanunî Sultan Süleyman devri, o devrin büyük sanatçılarıyla, devlet adamlarıyla sonraki nesillere sesini duyurmuş, tesir etmiştir. Güzelliği, haşmeti maddeye dönüştüren Mimar Sinan; denizdeki üstün zaferleri ile Barbaros Hayrettin, Süleyman

³⁴⁵ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 96.

³⁴⁶ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 19.

³⁴⁷ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 53.

³⁴⁸ ÇORBACIOĞLU, *Koca Sinan*, s. 78.

³⁴⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Özdemir NUTKU, *Dünya Tiyatrosu Tarihi 2* –19. Yüzyıldan Günümüze Kadar-, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s.360.

devrinin ihtişamını yansıtan kişilerdir. Biri üstün şaheserleriyle, diğeri büyük deniz zaferleriyle oyunlara konu olmuştur.

HER BİZANSA BİR FATİH

Özet

Bizans İmparatoru Bizans'ın yok olacağını, Osmanlıların, Bizans'ı yok edeceğini söyleyen senatörlerin gözlerine mil çektirir. Bizans halkı Fatih'in İstanbul'u almasını istemektedir. İstanbul'u almak Fatih'inde tek düşüncesi olmuştur. Akli hep bu işle meşguldür.

Katolik ve Ortodokslar Osmanlıya karşı birleşmiştir. Ama halk bundan hoşnut değildir. İçlerinde Türklerin İstanbul'u almasını, Lâtinlerin yerine Türkleri görmek isteyenler bile vardır.

Bizans İmparatoru Sultan Murad'ın dul karısı Prenses Mara ile evlenmek istemektedir. Türk'ün içine Bizans'ı sokarak Sultan Mehmet'i ve neslini yenmeyi amaçlamaktadır. Françez ise İmparator'a eş olarak Trabzon Kralının kızını bulmuştur. Trabzon Kralı da böylece Bizans'ı destekleyecektir. Ayrıca Gürcü Kralının kızı da vardır. Gürcü Kralı da büyük bir orduyu Bizans'ın emrine verecektir. İmparator bu habere çok sevinir. Notaras'a para bulması için kişilerdeki altın ve gümüş eşyayı toplatıp eritmesini emreder. Keyfi yerine gelen İmparator eğlence ister.

Bizans elçileri Halil Paşa ile görüşmeye gelirler. Ellerindeki Şehzade Orhan'ı öne sürerek taleplerde bulunurlar. Halil Paşa durumu Sultan'a arz eder. Fatih elçileri huzuruna çağırır. Elçiler ondan da Şehzade Orhan'ın tahsisatının arttırılmasını isterler. Fatih bunu uygun bulur.

Rumelihisarı inşa edilmektedir. Bizans'ın topçusu Urban da Fatih'in yanındadır artık. Fatih istediği topları ona döktürecektir. Hocası Molla Gürani'yi çağırılan Fatih, tarih boyunca Bizans'ın Türkler tarafından kuşatılıp bir türlü alınamadığından bahseder. Rum ateşinin sırrı çözülememiştir. Fatih buna karşı büyük kuleler yapacak, toplar döktürecektir. Surların üstünden şehir dövülecektir. Bir de efsane vardır: Eyyüb Ensar'ın mezarının bulunup onun manevî gücünden yararlanmak istediğini söyler. Bir gece içinde donanmayı karadan yürütüp iç limana indirme plânını açıklayan Fatih, bu şehri almak isteyenlerin aksine suru alttan geçmeğe çalışacaktır.

Bizanslı Notaras Lâtinlerin Bizans'a zarar verdiğini düşünür. Bizans'ın ve milletlerinin iyiliği için Mehmet'in İstanbul'u almasını istemektedir. Elinden gelse İmparatoru, Mehmet'e teslim edecektir. Asiller de umutsuzdur. Lâtinler Bizans'a beklenen huzuru getirmeyeceğini düşünürler.

Bizans elçileri Fatih'e gelerek Rumelihisarı'nın yapılmasından duydukları rahatsızlığı dile getirirler. Fatih, Bizans'ı ve kralını yok saydığını söyleyerek elçileri gönderir.

Bizans ve İmparator zor durumdadır. Fatih, surları dövmektedir. İmparator surları onarttırmaktadır. Fatih de surlara kulelerle yüklenmeye başlar. Ancak Rum ateşine karşı koyulamamıştır. İmparator, Papa'nın donanmasının gelişiyle sevinir. Fatih de kaptan-ı deryaya ve levendlerine emir verir. Ancak donanma başarılı olamayınca Fatih, kaptan-ı deryayı görevinden alır. Paşalarına, komutanlarına gece donanmanın iç limana indirileceğini bildirir.

Donanma iç limandadır. Bizans zor durumdadır. Jüstinyanus İmparator'a kaçmasını teklif eder. İmparator bunu kabul etmez. Sultan'a bir yalvarış mektubu yazar. Fatih, şehre girmiştir. Zafer ve İstanbul Osmanlının olmuşur.

Vak'a

Konusunu İstanbul'un fethinden alan *Her Bizansa Bir Fatih*³⁵⁰ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Bizans İmparatoru Fatih'ten yana olan senatörlerini cezalandırır.
- b) Fatih'in tek düşüncesi İstanbul'u almaktır.
- c) Bizans halkı Lâtinlerden hoşnutsuzdur. Fatih'in İstanbul'u almasını istemektedirler.
- d) Bizans İmparatoru Fatih'e karşı koyacak desteği bulmak için kral kızlarıyla evlenmek istemektedir. Aldığı olumlu haberlere sevinir.
- e) Bizans elçileri Şehzade Orhan ile Osmanlıdan para talebinde bulunurlar. Bu isteği Fatih olumlu karşılar.
- f) Fatih fetih hazırlıklarına başlamıştır. Rumelihisarı yapılır. Rum ateşine karşı yüksek kuleler yaptırılır, büyük toplar döktürülür.
- g) Bizanslı devlet adamları bile durumdan umutsuzdur. Fatih'i İmparator'a tercih ederler.
- h) Fatih Rumelihisarı'nın yapımını hoş karşılamayan İmparator'un elçilerini kovar.
- i) Fatih surları zorlamaktadır. Bizans surları onarır.

³⁵⁰ Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU, *Her Bizansa Bir Fatih*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1972, 92 s.

- j) Bizans'a yardıma gelen Papa donanmasıyla bir müddet durumu koruyan Bizans Fatih'in son plânı ile çöker. Kaçmayı reddeden imparator Fatih'e mektup yollar.

Tema

Oyunda işlenen ana tema Fatih'in İstanbul'u alma idealidir. Oyunda işlenen yan tema ise Lâtinlerle Bizanslılar arasındaki çatışmadır.

Oyunun ana teması olan Fatih'in İstanbul'u alma ideali, Fatih vasıtasıyla ortaya konulmuştur.

“FATİH –Öyle bir şehirdir ki eski Roma'nın baş şehridir. Öyle bir şehirdir ki orada zenginlik, orada güzellik, orada haşmet vardır. Öyle bir şehirdir ki o şehri alan asker büyük Peygamberimizin mübarek kıldığı askerdir.”³⁵¹

Bu sözlerle İstanbul'un ve bu şehrin fethinin önemine işaret eden Fatih ne olursa olsun İstanbul'u alacaktır:

“FATİH– ... Ya Bizans beni alır ya ben Bizansı.”³⁵²

“FATİH– Uyku bize haramdır bilmez misiniz? Tâ ki Kostantiniyye benim oluncaya kadar.”³⁵³ diyen Fatih için her şey Kostantiniye'dir:

FATİH– Her şey, herşey Kostantiniyye'yi düşünüyor. Herşey Kostantiniyye diye iniyor. Kuşun uçuşunda Kostantiniyye, kurdun uluyuşunda Kostantiniyye, mum Kostantiniyye diye yanıyor, yaprak Kostantiniyye için kıpırdıyor; teller, mızraplar, sesler,... Kostantiniyye, sen?... Seni alacağım Kostantiniyye alacağım. Almam gerçk.³⁵⁴

Fatih Atillâ'dan beri kuşatılan fakat alınamayan İstanbul'u almaya kararlıdır. Bunun için tarih boyunca İstanbul'u kuşatıp alamayanların düştükleri hataya düşmemek için gerekli önlemleri almakta, ona göre hazırlık yapmaktadır. Tarih boyunca İstanbul'u alamayanları hesaba katan Fatih, donanmasını güçlendirir. Geçmişteki kuşatmalarda izlenen yolları inceler, neden başarısız olduğunu anlamaya çalışır, buna göre hazırlık yapar. 400 parçalık bir donanma hazırlar, kendisine engel teşkil eden unsurları bertaraf etmeye çalışır. İstanbul'un bir türlü alınamayışının en önemli nedeni olarak görülen Bizans'ın sahip olduğu Rum ateşini büyük kulelerle aşmaya çalışır. Asıl önemlisi İstanbul'un fethini sağlayacak olan gemileri karadan yüzdürüp Haliç'e indirme fikrini ortaya koyar.

³⁵¹ SEPETÇİOĞLU, s. 90.

³⁵² SEPETÇİOĞLU, s. 40.

³⁵³ SEPETÇİOĞLU, s. 34.

³⁵⁴ SEPETÇİOĞLU, s. 11-12.

Oyunda ele alınan yan tema ise Lâtinlerle Bizanslılar arasındaki çatışmadır. Ortodoks olan Bizans Osmanlıya karşı Katoliklerin yardımını istemiştir. İki kilise bu amaçla birleşmiştir:

I. TÜCCAR– Bugün Ayasofya da Kardinal İzdor'un, kiliselerin birleşmesi için çektiği nutuğu dinledim. İmparatorun Sultana karşı tek silahı bu birleşme olacaktır.... Ama ortada bir gerçek var ki halk da talebe de kiliselerin birleşmesine karşı. Rahip Genediyos'un vaazları halka pek fena tesir ediyor.³⁵⁵

Ancak Bizans halkı bu durumdan hoşnut değildir. Fatih'i istemektedirler.

Bizanslılar "İstanbul'u al gülzâr yap... gülzâr yap... İstanbul'u al gülbahçesi yap. İstanbul'u al... al... gülbahçesi... İstanbul'u... al... yap!"³⁵⁶ diye dua ederler. Bizans artık eski Bizans değildir. Halk bunun farkındadır. Umutları Fatihtedir:

III.BİZANSLI– Kaç bucakmış? Ulan gelsinler be. Dört gözle bekliyoruz biz. Çünkü tırlı olduk tırlı. Bizans'ta her şey satılık şimdi, neden? Tırlılığımızdan. İmparatorun tacını bile alabilirsin üç kuruşu bir araya getirdin mi arkadaş! Elimde olsa hemen şimdi gider imparator olacak hergelenin kolunu bağlar, al anam babam Memet derim, gir şu Bizans'a ne halt varsa gör. Lağımızdan beter kokuyor Bizans be!³⁵⁷

İmparator yerine Fatih'i, Lâtinler yerine Müslümanları tercih ederler:

LUKAS NOTARAS– Bence imparatoru almağa çalışmak boşunadır. Bizans'ı almaya çalışmalıyız. Ben, bir devlet adamıyım dostum. Benim için önemli olan milletimdir, ülkemdir. Milletimi de ülkemi de bütün güzel ve iğrenç yönleriyle severim. Milletimi yok etmeyecek, ülkemi yıkmayacak olan da Sultan Mehmet'tir....Sultan Bizans'ı alınca, Bizanslıları yine Bizanslılar idare edecek, başka türlü yapamaz. Elimden gelse İmparatoru sultana götürürdüm.³⁵⁸

I.TÜCCAR– Türkler ha geldi ha gelecek efendim fark bunun neresinde?

REKTÖR– Ne olurmuş Türkler gelirse?

LEKTÖR– Herhalde şimdikinden daha kötüsü olmaz. Asıl gelmezlerse o zaman hapyı yutarız.

I.TÜCCAR– Ama Lâtinlerle aynı dindeniz hiç değilse onlar da Hıristiyan.

REKTÖR– Din...din...din. Bıktım artık bu karanlık lâflardan. Hıristiyanlıkmuş. Bizans'ı işgal edince taş üstünde taş bırakmadan soyup soğana çeviren Lâtinler de Hıristiyan değil miydi? Türkler başka dinlere müsamaha edecek kadar akıllı hiç değilse. ...Size bir şey söyleyeyim mi dostum; ben şahsen Bizans da kardinal şapkası görmektense, Türk sarığı görmeyi tercih ederim.³⁵⁹

³⁵⁵ SEPETÇİOĞLU, s. 22-23.

³⁵⁶ SEPETÇİOĞLU, s. 12.

³⁵⁷ SEPETÇİOĞLU, s. 46.

³⁵⁸ SEPETÇİOĞLU, s. 60.

³⁵⁹ SEPETÇİOĞLU, s. 24.

Zaman

Fatih'i İstanbul'u fethetme idealini ve fethi anlatan oyunun vak'a zamanı fetihten önce başlar ve İstanbul'un fethi ile (29 Mayıs 1453) son bulur.

Oyunun anlatma zamanı 1972'dir. Tarihî romanıyla tanıdığımız Sepetçioğlu, bu oyunuyla da tarihî bir olayı tiyatro vasıtasıyla aktarmıştır. Türk tarihinin dönüm noktalarından biri olan İstanbul'un fethi anlatma zamanına taşınarak tarih dramatize edilmiş, tarih bilincini kuvvetlendirmek amaçlanmıştır.

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar belli bir mekânda geçmez. Sahne ve dekor tanıtımları da farklıdır. Oyunun sahnelenmesini kolaylaştırmak için sahne ve dekor tanıtımlarında neyin nasıl yapılacağı anlatılmamıştır. Fonda sesler, görüntüler verilir:

“Perdeler açılmadan önce karanlık ağır kasvetli çan sesleri duyulur önce uzaktan sonra yakınlaşır.”³⁶⁰

Perde açılmada, bir erkek korusu, türkünün mistik ve güven dolu ahengini daha çok belirterek, zikreder gibi hafif ve yavaş Trabzon Balıkçı türküsünün ezgileriyle başlar. Perde açılırken, türkünün nakarat kısmı açıkça duyulur. Türkiye geliyor:

Billillâhi başlayalım heyesaaa-ya heyemol

Arpa buğday taşlayalım heyesaa-ya heyemol.³⁶¹

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu Türkler ve Bizanslılar olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır. Oyunda Fatih dışında ön plâna çıkan şahıs yoktur.

Fatih'in hocaları Akşemseddin, Molla Gürani, Zağanos Paşa, Mimar Müslihiddin, Ulubatlı Hasan, Mükrim Hatun, Sadrazam Halil Paşa şahıs kadrosunun Türkler kısmında yer alır.

İmparator, Kumandan, Notaras, Rahip Genadiyos, Jüstinyanus, Rektör, Lektör şahıs kadrosunun Bizanslılar kısmına dahildir. belli başlı kişilerdir.

Yeniçeriler, Muhafızlar, Asiller, Tüccarlar, Bizanslılar, Bizans halkı dekoratif unsur durumundaki diğer şahıslardır.

³⁶⁰ SEPETÇİOĞLU, s. 7.

³⁶¹ SEPETÇİOĞLU, s. 41.

Fatih: Oyun boyunca büyük idealini gerçekleştirmeye çalışır. Herşeyi hesaplar, ayrıntıları iyice düşünür, daha önce defalarca kuşatılan İstanbul'un alınamamasının önündeki engelleri aşmaya çalışır.

“FATİH– Biz Kostantiniyye’yi çoktan fethettik düşüncelerimizde; gecikiyorsak çok kan dökülmesin diyedir, bizden ve onlardan ne kadar az kan dökülür, ne kadar az insan ölürse biz o kadar çok seviniriz...”³⁶²

Fatih ideali ile yanıp tutuşan Fatih, bu uğurda kan dökülmesine karşıdır. Sanata, şiire meraklı bir padişahdır. Fatih’in devrin önemli şairlerinden Ahmed Paşa ile olan konuşması, onun bir şiirinden ilk beyiti söylemesi onun bu yönüne işaret eder.

FATİH– Gül yüzünde görelî zülf–i semen–sây gönül
Kara sevdâda yeler bi–ser ü bi–pây gönül
Demedim mi sana dalaşma ona hay gönül
Vay gönül vay bu gönül ay gönül ay vay gönül³⁶³

Dil ve Üslûp

Oyun üç perdeden oluşmaktadır. Sade bir dille yazılmıştır. Oyunda sahne ayrımı yoktur. Şahıs, olay ve mekân değişimlerinde anlatım tekniği ile giriş yapılır. Dekor, müzik, oyunların ve ışığın konumu tarif edilir.

“Bu sırada ÜÇ SENATÖR yer değiştirmiştir. Konuşmağa başladıkları zaman diğer SENATÖRLER de arkalarında sıralanacaktır. Yahut gölgeler halinde bir senatör kalabalığı kıpırdayacak ve hareket edecektir.”³⁶⁴

“Projeksiyonda, Fatih’in atını denize sürüşünü anlatan tablonun slaytı gösterilebilir.”³⁶⁵

Oyunda gösterme kadar anlatma tekniği de önemli bir yer tutar:

Türkiyü, Rumeli Hisarı yapımında çalışan işçiler söylüyordur sanki. Erinden vezirine kadar, ibadet eder gibi çalışmaktadırlar. Taş taşıyan, harç karan, taş yontan ve bütün diğer işleri gören herkes, beden hareketleri ve iş tempoları ile türkünün ritmine ayak uydurmuşlardır. Zikreden Bektaşî dervişleri veya semâ eden Mevlevîler sanki.

Fatih de çalışmaktadır. Üstü başı toz toprak ve kireç içindedir. Bir ara sırtında taş taşırken sendeleyeni MOLLA GÜRANİ’ye yardım eder.³⁶⁶

³⁶² SEPETÇİOĞLU, s. 40.

³⁶³ SEPETÇİOĞLU, s. 38.

³⁶⁴ SEPETÇİOĞLU, s. 8.

³⁶⁵ SEPETÇİOĞLU, s. 85.

³⁶⁶ SEPETÇİOĞLU, s.41.

Oyunda yer alan mahkeme sahnesi Fatih'i adaletini, adalete olan saygı ve güvenini göstermek içindir. Bahçesini satmak istemeyen İshak adlı bir davalının elini kestiren Fatih'e de aynı ceza verilir. Ancak davalı kısasa kısas istemem deyince, kadı diyet teklif eder. Fatih diyeti ödemekle yükümlü kılınır.

DÜŞÜŞ

Özet

Abdülhamit Anayasa'yı tekrar yürürlüğe koyarak II. Meşrutiyet'i ilân eder. "Yaşasın Hürriyet" nidalarıyla sokağa dökülen halk, sadrazam ve nazırların istifasını istemektedir. Gelişmeleri yalısında, kızı Nimet'in okuduğu gazetelerden öğrenen Mehmet Şehabettin Paşa vekiller meclisi üyeliğinin sona erdiğini öğrenir ve bu duruma çok üzülür. Nimet onu teselli etmeye çalışır. Basında sürekli Abdülhamit dönemindeki yolsuzlukları ve hırsızlıkları sergileyen yazılar yayınlanmaktadır. Servet-i Fünûn'da da M. Şehabettin Paşa'nın servetinin çalıntı ve rüşvete dayalı olduğunu imâ eden sert bir yazı çıkmıştır. Paşa, üç defa işgal ettiği maliye nazırlığı sırasında büyük borçlanmalara imza atarak bunlardan komisyon almıştır. Paşa, bu yazı üzerine kendi kızına bile savunmak ihtiyacını hisseder. Ancak açıklamaları Nimet'i tatmin etmez. Tehlikeli bir durum söz konusudur. Selanik'ten gelen İttihatçılara İstanbul'dan da katılımlar olmuş ve zengin paşaların konak ve yalılarında baskınlar başlamıştır. Paşa ve Nimet böyle bir baskından korkmaktadırlar. Paşa, bir tekzip mektubu yazar. Nimet, bu mektubu İttihatçıların karargâhına götürür ve orada Şefik ile görüşür. Şefik'ten böyle bir saldırıya karşı kendilerini korumalarını ister. Şefik, gerekli önlemlerin alınacağını söyleyerek Nimet'i uğurlar. Eve dönen Nimet, Abdülatif Paşa'nın oğlu ile olan nişanını bozar. Babasına Şefik ile olan görüşmesini anlatır. Paşa da, Şefik'i yemeğe çağırarak bir hediye vermeye karar verir. Şefik'e Hilmi Efendi ile haber gönderir. Şefik, Paşa'nın davetini kabul eder, yemeğe gelir; ancak hediyeyi kabul etmez.

Yönetim artık İttihatçıların elindedir. Gazetelerden yeni hükûmetle ilgili gelişmeleri okuyan M. Şehabettin Paşa, yeni kurulan hükûmette kendisine bir görev verilmemesine içlerimştir. Kızı ile bu durumu konuşurken Şefik'in geldiğini öğrenirler. Şefik ile Nimet görüşecektir. Şefik, Nimet'in tahmin ettiği gibi onunla evlenmek istemektedir. Nimet'in bazı istekleri vardır. Bunlar yerine getirilirse evet diyebileceğini söyler. Şefik'in önce meclise girmesi gerekmektedir. Babası da ayan meclisine girmelidir. Seçimler yapılır, Şefik mebus olur. Paşa, yalısında umutla beklerken Şefik gelerek Paşa'nın ayan meclisi üyeliğini tebrik eder. İstekleri gerçekleşen Nimet, Şefik ile evlenir.

Paşa, biraz rahatsızdır. O gün mecliste Kâmil Paşa için güven oylaması yapılacaktır. Paşa, damadından Kâmil Paşa'ya güvenoyu vermemelerini ister. Kendisi sadrazam olmak istemektedir. Babasının durumuna üzülen Nimet de, Şefik'ten bir şeyler yapmasını ister. Bu sırada Paşa, meclise gitmeye karar vererek kalkar ancak geçirdiği kalp krizi sonucu ölür.

Kâmil Paşa istifa etmiştir. Yeni hükûmeti Hüseyin Hilmi Paşa kuracaktır. Nimet, Şefik'e meclisteki gelişmeleri sorar. Şefik ve arkadaşları, yeni kurulacak hükûmette görev almayacaklardır. Ancak, Nimet, nazırlığın hakkı olduğu konusunda Şefik'i ikna eder. Şefik de o gece Hilmi Paşa ile görüşür ve ondan hasta olan adliye nazırının ölmesi hâlinde kendisini düşünmesini ister. Adliye Nazırı ölür; ama Şefik beklediği gibi nazır olmaz. Cemiyet merkezine giden Şefik, Hilmi Paşa'nın kendilerine danışmadan karar aldığını söyler. Ancak Paşa, onlara danışmıştır. Şefik, onların kendisine bildirilmediğine bozulunca arkadaşları onun da kendilerinden habersiz gizli işler çevirdiğini, ölecek bir nazırın yerini istediğini söylerler. Şefik, arkadaşları ile tartışır ve gider. İçlerinden bir tek Talat, Şefik'i savunur. Şefik, Nimet'in istediği üzerine Talat'ı yemeğe çağırır. Nimet'in amacı Talat'ı tanımaktır.

Gazeteci Hasan Fehmi öldürülmüştür. Muhalifler bu cinayetten İttihatçıları sorumlu tutarlar. Şefik de, muhaliflerin yanındadır ve mecliste arkadaşlarını suçlar. İttihatçı arkadaşları ile arası açılan Şefik, eski bir İttihatçı olduğunu unutturmaya çalışır.

Hükûmeti kuracak olan Tefvik Paşa, Şefik'e Dahiliye Nazırlığını teklif eder. Şefik de bu teklifi kabul eder. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a yaklaşmasıyla hükûmet üyeleri birer birer kaçmaya başlamıştır. İttihatçıların tekrar ön plâna çıkmasıyla Şefik, nazırlıktan istifa ederek tekrar onlara katılmak ister. Nimet, bunun doğru olmayacağını söyler. Abdülhamit'in tahtta kalmasının kendileri için daha iyi olacağını söyleyen Şefik'i Nimet, Abdülhamit ile görüşmesi için ikna eder. Şefik, Abdülhamit ile görüşür ancak padişah ona güvenmez. Padişahın Şefik'e güvenmemesi Nimet'i telaşlandırır. Yapılacak tek şey Abdülhamit'e karşı çıkmaktır. Nimet, Şefik'e Hareket Ordusu'na katılmasını söyler. Şefik, Hareket Ordusu'na katılmak üzere evden ayrılır. Nimet de dost bir devlet konsolosluğuna sığınmak için hazırlanır. Hareket Ordusu'na katılmak isteyen Şefik, kendisine inanmayan arkadaşları tarafından asılarak öldürülür.

VAK'A

Nahit Sırrı Örik'in *Sultan Hamit Düşerken* adlı romanından oyunlaştırılan *Düşüş*³⁶⁷ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir.

- a) Sultan Abdülhamit, Anayasa'yı yeniden yürürlüğe koyarak, Meşrutiyet'i ilân etmiştir.
- b) Gazeteler nazırların istifasını yazmaktadır. Mehmet Şehabettin Paşa da meclis üyeliği görevinin sona erdiğini gazeteden öğrenir.
- c) Gazetede Paşa'nın nazırlığı sırasında rüşvet aldığı haberi vardır. Paşa, bunun üzerine bir tezkip mektubu yazar. Nimet, mektubu alarak İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezi'ne gider.
- d) Şefik ile görüşen Nimet, durumu açıklar ve evlerine saldırma tehlikesine karşı yardım ister.
- e) Eve dönen Nimet, nişanının bozulması için kalfayı yollar ve babasına Şefik ile olan görüşmesini anlatır.
- f) Teşekkür için Şefik yalıya davet edilmiştir. Giderken kendisine verilen hediye kabul etmez.
- g) Yeni hükûmet kurulmuştur. Ancak M. Şehabettin Paşa'ya bir görev verilmemiştir. Paşa buna üzülür.
- h) Şefik, Nimet'e evlenme teklif eder. Ancak Nimet'in iki isteği vardır: Şefik meclise; babası da ayan meclisine girecektir.
- i) Şefik meclise girmiştir. Yalıya gelerek Paşa'ya da ayan meclisine seçildiğini bildirir.
- j) Nimet, Şefik ile evlenmiştir. Rahatsız olan Paşa, Kâmil Paşa'nın güvenoyu almamasını ister. Şefik'ten bu konuda yardım ister.
- k) Şefik, Kâmil Paşa'nın güvenoyu alacağını söyleyince sinirlenen Paşa, meclise gitmeye karar verir ancak kalp krizi geçirerek ölür.
- l) Nimet, Şefik'i yeni kurulan H. Hilmi Paşa Hükûmetinde bir nazırlık alması için ikna eder.
- m) Şefik, gece gizlice H. Hilmi Paşa ile görüşür. Paşa onu nazırlık için düşüneceğini söyler.

³⁶⁷ Kemal BEKİR, *Düşüş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988, 105 s.

- n) Şefik, beklediği gibi nazır olamaz. İttihat ve Terakki Merkezi'ne giderek Hilmi Paşa'nın kendilerine danışmadığını söyler.
- o) Arkadaşları Şefik'in gizli işler çevirdiğini söylerler. Şefik, bunu inkâr eder.
- p) Şefik, arkadaşlarını Hasan Fehmi'yi öldürmekle suçlayınca aralarındaki gerginlik artar.
- q) Şefik, yeni kurulan hükûmette Dahiliye Nazırı olmuştur.
- r) Hareket Ordusu, İstanbul'a yaklaşmaktadır. Şefik, nazırlıktan istifa ederek ittihatçılara katılmayı düşünür.
- s) Hayatta kalmalarının, Abdülhamit'in tahtta kalmasına bağlı olduğunu anlayan Nimet, Şefik'i Abdülhamit ile görüşmesi için ikna eder.
- t) Şefik, Padişah ile görüşür ama, padişah ona güvenmez. Bu durum Nimet'i telaşlandırır.
- u) Şefik, Hareket Ordusu'na katılmaya gider. Ancak eski arkadaşları onu asarlar. Nimet da bir konsolosluğa sığınır.

Tema

İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra yaşanan gelişmeleri³⁶⁸ oyun kişilerinin karakterlerinde meydana gelen değişmelerle anlatan oyunun ana teması yükselme ihtirasıdır. Oyunda ele alınan yan temalar ise grup bilincine aykırı davranmak, her devrin adamı olmaya çalışmaktır.

Yükselme ihtirası Şefik vasıtasıyla aktarılmıştır.

Şefik'teki yükselme ihtirası karısının ihtiraslarıyla ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Nimet de ana temanın ortaya çıkışında etkili olmuştur.

“TALAT – Bu Nazır kızı, oğlanı iyice değiştirdi. Hayır gönlünü kırmayıp bir nazırlık versek, iki gün sonra, sadrazam ol diye tutturacak karısı.”³⁶⁹

Bu sözler, Şefik'in, karısının elinde oyuncak olduğunu ifade eder.

“TAHSİN EFENDİ – Çalışkan derler, dürüst derler. Ama bana kalırsa, az yükselse başı döner. Ötekilerden daha açığöz çıktı, merdivenleri tırmanmada.”³⁷⁰

Tahsin Efendi'nin bu sözleri Şefik'teki yükselme hırsını ifade eder.

³⁶⁸ II. Meşrutiyet'in ilânı ve bir yıl sonraki 31 Mart Olayı ile ilgili yazılan diğer oyunlar: Günsar TÜRKOZ, Hakan (1974); Turgut ÖZAKMAN, Fehim Paşa Konağı (1979); Güngör DİLMEN, İttihat ve Terakki'dir. (1969)

³⁶⁹ BEKİR, s. 74.

³⁷⁰ BEKİR, s. 37.

“Vallahi Paşam, mesleğimi seviyorum. Ayrılmaya hiç niyetim yok. Siyasetten hoşlanmıyorum. Ama arkadaşlarım ısrar ediyorlar, mebus olmam için. Bakalım, daha karar veremedim.”³⁷¹ diyen Şefik, Nimet’in evlilik için şart koştuğu “önce adaylığını koyun, meclise girin” sözüyle birden kararını verir ve meclise girer. Sultan Hamit’ten farkı olmayan, eski yönetimi hortlatnak isteyen Kâmil Paşa Hükûmeti, İttihat ve Terakki gücü ile düşer. Yeni hükûmeti Hüseyin Hilmi Paşa kuracaktır. Şefik, arkadaşlarıyla beraber hiçbirinin hükûmette görev almayı düşünmediğini söyler. Ancak Nimet, nazırlığın hakkı olduğunu söyleyerek onun aklına nazır olma fikrini sokar. Şefik de, arkadaşlarından gizli, aldıkları kararı hiçe sayarak gidip Hüseyin Hilmi Paşa ile bu konuyu görüşür. “Hükûmette öteden beri İttihat ve Terakki üyesi olan, hükûmeti gereği gibi destekleyecek biri”³⁷² olarak kendini önerir.

Ancak Şefik, istediği nazırlığı alamaz. Bunun üzerine cemiyete gidip paşanın kendilerine sormadan Adliye Nazırlığına birini getirdiğini söyler. Oysa, sadrazam diğer İttihat ve Terakki yöneticileri olan, Talat, Rahmi, Nazım ve Cavit’e sormuştur. Şefik buna bozular. Şefik düşmemek için arkadaşlarını suçlamaktan bile çekinmez “kafası ezilmesi” gereken, sözde bir İttihatçıdır artık. Muhaliflere katılır. Eski bir İttihatçı olduğunu unutturmaya çalışacak davranışlar içine girer.

Oyunda işlenen yan temalardan biri de grup bilincine aykırı davranıştır. Şefik, yükselme ihtirasıyla, arkadaşlarıyla birlikte aldığı karara uymaz.

ŞEFİK – Size bildirilen, danışılan şeyler ne zamandan beri benden saklanır oldu

acaba ?

NAZİM – İnsaf be yahu! Sen kendin bize sormadan, Cemiyet’in düşüncesini, kararını almadan gizli kapaklı işler çevir, sonra gel, bizi sorguya çekmeye kalk! İnsaf!

RAHMİ – Nazım doğru söylüyor. Birliği bozan sensin.

CAVİT- Hani birbirimizden gizli hiçbir işe girişmeyecektik.³⁷³

Şefik, bu karara uymaz. Gidip ölüm döşeginde olan bir nazırın yerini ister.

İttihat ve Terakki iç yüzünü gizleyebilmek için bir süre daha Abdülhamit’in yetiştirmesi adamlarla hükûmeti idare etme yolunu seçmiştir. Talat bunun aralarındaki birlik ile olacağını söyler:

“Ama bir şeyimizi yitirmemiz gerekiyor. İnancımız. Aramızdaki dayanışma, bağ, güven daha da pekişmeli. Düşerseniz, düşürenlerle birlik olmayacağımızı

³⁷¹ BEKİR, s. 40.

³⁷² BEKİR, s. 55.

³⁷³ BEKİR, s. 72.

göstermeliyiz. Ölse de, kalsak da!...³⁷⁴ Ancak Şefik, bunlara aykırı hareket eder. Düşenlerle değil, iktidarda olanlarla birlikte olma yolunu seçer. Şefik batarken de birlikte batmak isteyen cemiyetin kararına aykırı hareket eder.

Oyunda işlenen yan temalardan biri de her devrin adamı olmaya çalışmaktır. Şefik, düşmemek için, kim güçlüyse onun yanında görünmeye çalışır.

ŞEFİK – Nimet, dokuz ay öncesine kadar... O benim için vatan hayiniydi... Tarihin yazdığı en kanlı hükümdardı... Bütün gençliğim, onun düşeceği günü görme hayalleriyle geçti.

NİMET – Şimdi ne düşünüyorsun?

ŞEFİK – Nimet, biliyorum... Varlığımız onun yaşamasına, tahtında oturmasına bağlı.

NİMET – Öyleyse hemen Yıldız'a git. Hareket Ordusu'nun, belki kan dökülmeden durdurabileceğini anlat!³⁷⁵

Şefik Abdülhamit'le görüşür. Ama onun güvenini kazanamaz. Bunun üzerine:

“NİMET – Hareket Ordusuna katıl! Arkadaşlarınla birlik ol! Sultan Hamit düşürülmeden Meşrutiyetin gerçekleşmeyeceğini söyle! Bunu bayrak et kendine, bu bayrakla önlere geç!”³⁷⁶

Ancak arkadaşlarını da, Abdülhamit'i de kandırmayan Şefik, sonunda arkadaşlarınca asılır.

Zaman

Oyunda anlatılan olaylar “İkinci Meşrutiyet’in ilân edildiği 23 Temmuz 1908 ile Hareket Ordusu’nun İstanbul’a girdiği 24 Nisan 1909 arasındaki süre içinde geçer.”³⁷⁷

Oyunun anlatma zamanı 1974’tür. Kemal Bekir, Nahid Sırrı Örik’in 1957’de yazdığı romanı basitleştirerek sahnelenmesini sağlamak amacıyla oyun hâline getirmiştir.³⁷⁸

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı Yıldız Sarayı, Mehmet Şehabettin Paşa’nın Rumelihisar’ndaki yalısı, İttihat ve Terakki Merkezi’dir. Oyunda mekân tasvirleri yoktur. Sahne tekniğine uygun olarak “ışık değişir, sahne önü, Nimet’le Şefik girerler” gibi sözlerle mekânın değişmesi ifade edilir.

³⁷⁴ BEKİR, s. 80.

³⁷⁵ BEKİR, s. 99.

³⁷⁶ BEKİR, s. 103.

³⁷⁷ BEKİR, s. 4.

³⁷⁸ Romandan tiyatroya aktarılan bu oyun hakkında daha geniş bilgi için bk. Hülya NUTKU, *Tarihsel Dram ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Tarihsel Dram Modelleri*, C.3, Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi, Ankara, 1987, s.29-45.

Şahıs Kadrosu

Oyun, yirmi dört kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Mehmet Şehabettin Paşa, Nimet, Şefik vak'ının ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Abdülhamit, Sait Paşa, Nadir Ağa, Çeşmifelek Kalfa, İzzet Hanım, Hilmi Efendi, Tahsin Efendi, Tayfur Ağa, Talat, Rahmi, Cavit, Nazım, Tefik Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa, göstericiler, İstanbullular ve gazeteci dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Abdülhamit, Sait Paşa, Kâmil Paşa, Arap İzzet Paşa, Talat Bey tarihî şahsiyetlerdir. Ancak oyunun baş kişileri olan Mehmet Şehabettin Paşa, Nimet ve Şefik hayalî şahıslardır.³⁷⁹

Mehmet Şehabettin Paşa: Eski vezirlerdendir. 83 yaşındadır. Geleneksel Osmanlı bürokrasinin son dönemini temsil eder. Mehmet Şehabettin Paşa Meşrutiyet'in ilânından sonra görevinden alınmış, fakat gözü halâ nazırlıkta olan, enerjisi tükenmiş, ihtirası tükenmemiş bir ihtiyardır. Cahilliği yüzünden hiçbir şey konuşmadığı karısı İzzet Hanım'dan olan kızı Nimet tek dostu ve dayanağıdır. Her şeyi onunla konuşur, onun fikir ve tavsiyelerine uyarı temaslarını onun aracılığıyla yürütür.

Birtakım yabancı şirketlere ayrıcalıklar tanınarak aldığı rüşvetlerle servet yapmıştır. Oyunun başında İttihat ve Terakki Hükûmeti olasılığından korku ve tedirginlik duymaktadır. Fakat bu tehlike atlatıldıktan sonra iktidar tutkusuna kapılır. Mehmet Şehabettin Paşa'nın ahlâksal bir çöküş içinde oluşu bir yozlaşmanın sonucudur. Sahte tavır ve tutumlar, kuşkucu davranışlar, tedbiri elden bırakmamak günlük yaşamın temel ilkeleri hâline gelmiştir.

Nimet: Mehmet Şehabettin Paşa'nın kızıdır. En büyük değişiklik gösteren şahıstır. II. Meşrutiyet ile birlikte siyasal yaşam içinde etkin bir rol oynamak ister. Nimet, yeni düzende etkin bir rol oynamak için gözden düşmesi yakın olan hünkâr yaveri Müşir Abdüllatif Paşa'nın oğlu olan nişanlısından ayrılır.

"NİMET – Ben nişanları, kordonları sökülen bir kayınbaba, geleceği belirsiz bir koca istemiyorum."³⁸⁰ diyerek yüksek makama sahip, yükselecek bir eş istediğini ifade eder.

³⁷⁹ bk. Taner TİMUR, *Osmanlı- Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 1991, s.243.

³⁸⁰ BEKİR, s. 35.

Nimet ihtiraslıdır. Ancak gücünü açıkça değil; önce babası sonra da kocası Şefik vasıtasıyla gösterir. Olaylar karşısında sürekli taraf ve fikir değiştirir. Kocasının II. Abdülhamit'le pazarlığını organize eder. Başarısız olunca onu Hareket Ordusu'na katılması için ikna eder. Ancak paniğe kapılarak bir konsolosluga sığınır. Nimet, fevkalâde otoriter ve hırslı bir kadındır.

Şefik: İttihat ve Terakki yöneticilerindedir. Edirneli bir imamın oğludur. Babasının tekzibini getiren Nimet Hanım'ı kabul eder ve peçesini açan Nimet'in serbest ve kendinden emin konuşmalarından etkilenir. Daha sonraki gelişmeler ülkenin kaderinde rol oynayacaktır. Şefik, artık tüm ideallerini unuttur, hünkâr yaveri nişanlısından ayrılan Nimet'in esiri olur. Ona babası hakkında garanti verdikten sonra evlenir. Paşa aniden ölünce Nimet'in tüm ihtiraslarının aracı hâline gelir. 31 Mart Olayı sırasında karısının öğütlerine uyararak İttihat ve Terakki'den tam zamanında ayrılarak yükselir ve Dahiliye Nazırı olur. Fakat İttihatçıların yeniden söz sahibi olmalarından sonra onlara katılmak ister. Ancak ihanet suçuyla asılır.

Şefik, siyasal deneyimden yoksundur. Nimet'in kararlı yapısı, Şefik'in çıkar uğruna tüm ideallerini yok edebilecektir. İradesiz bir kişidir. Şefik vasıtasıyla her devrin adamı olmaya çalışanların kaypak tutumlarının aslında onları daha da kötü durumlara düşüreceği gösterilmiştir. Şefik aynı zamanda değişen davranışları ile İttihat ve Terakki'nin yozlaşan yönünü temsil etmektedir. Elindekileri yitirmemek isteyen Şefik, İttihat ve Terakki'nin gücünü kırmak isteyenlerle bir olur. Şefik vasıtasıyla İttihat ve Terakki eleştirisi yapılmıştır.

Dil ve Üslûp

1970-1980 döneminde roman ve hikâyeler tiyatroya uyarlanmıştır. Sahnelemesini sağlamak amacıyla bu dönemde bazı romanlar yeniden işlenerek oyunlaştırılmıştır. Bu oyun da Nahid Sırrı Örik'in İttihat ve Terakki eleştirisi yaptığı romandan oyunlaştırılmıştır. Oyun iki bölümden oluşmaktadır. Ayrıca sahne ya da tablo şeklinde bölümler yoktur. Göstericiler, İstanbullular ve gazeteci, olaylar arasındaki bağlantıyı sağlar.

Tarihî bir romandan uyarlanan tarihî bir oyun olan Düşüş'ü değerlendiren Hülya Nutku, roman ile oyunu karşılaştırır: "içerik açısından romandaki tarihsel gerçeğin görünümünü değiştirmemiştir."³⁸¹

³⁸¹ H. NUTKU, (1987), C.3, s. 39.

Atlayan zaman, değişen mekân, kişi sayısının çokluğu, statülerin farklı oluşu oyunun yapısını zorlaştırmıştır. Olayların çokluğu akıcılığı iterken, olayları bağlamak adına halktan kişileri oyuna katmış olan yazar onları konuştururken kimi kez yinelemelere gitmek zorunda kalmıştır.³⁸²

Hülya Nutku, oyunun dili içinde şöyle der:

Oyuna dil açısından bakacak olursak, o dönemin yansıtılması ve politik gelişmelerin belirtilmesi açısından zorunlu olarak kullanılan sözcüklerin dışında, günümüzde anlaşılabilir, aynı zamanda da o dönemi yansıtan bir dil kullanılmış, diyaloglarda ekonomik bir tutum izlemiştir.³⁸³

Romanı okumadan izleyen biri için Düşüş oyunu başarılıdır... Oyunda bazen tarihsel olaylara ağırlık verilmesi kişileri zayıflatmış, kişilerin ağırlıklı olmadığı yerlerde bağlantılar zayıflamıştır... Bu oyun belgelere dayalı bir yaklaşımla ele alınan bir tarihsel oyundur ya da bu oyun üç temel kişi üzerine kurulu psikolojik bir tarihsel oyundur. Her ikisi birden olmaya kalktığı zaman eksikliklerin ve boşluklarının olması doğaldır.

Düşüş oyununu Düşüş yapan Abdülhamit Düşerken romanının sağlam yapısı, edebiyattaki değerli yeridir.³⁸⁴

Oyunda, II. Meşrutiyet'in ilânından Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişine kadar uzanan dönemdeki toplumsal ve siyasal gelişmeler, karakterlerin bilincinde meydana gelen değişiklerle ortaya konulmuştur. Gelişmeler oyun kişilerinin duygu ve düşüncelerinde değişiklikler meydana getirmiştir.

Oyunda bazı haberler gazetecilerin ağzından verilmiştir. Gazeteleri satan gazeteci son gelişmeleri aktarır.

Oyundaki İstanbullular ve göstericiler ile dönemin siyasal olayları, bunların halk üzerindeki etkisi ve halkın bunlar hakkındaki yorumu aktarılmıştır. Dekoratif unsur durumunda olan bu kişiler dönemin siyasal ve sosyal görünümünü vermede araç olarak kullanılmıştır.

Göstericiler ve İstanbullular, dönemin siyasal gelişmelerini aktarırlarken asıl olaylara hazırlık yaparlar.

Göstericiler bazen siyasal gelişmeleri aktarıırken slogan gibi konuşurlar. Bu durum oyunu biraz zedeler.

³⁸² H. NUTKU, (1987), C. 3, s. 39.

³⁸³ H. NUTKU, (1987), C. 3, s. 3.

³⁸⁴ H. NUTKU, (1987), C. 3, s. 44-45.

“Yaşasın hürriyet! Yaşasın meşrutiyet!

Vatan hainleri kahrolsun !

Hepsinden hesap soruyoruz!”³⁸⁵

İsyancıların göstericilerin konuşmaları bazen kafiyelidir.

İSYANCILAR –

Ulu camileriyle

Kurşun kubbeleriyle

.....

Tanrının gölgesi yüce Abdülhamit’le

I. İSYANCI – Koşup varalım ayağına

II. İSYANCI – Yıldız sarayına

İSYANCILAR – Diz çökelim

Dil dökelim

Bel lükelim ³⁸⁶

Oyunun adı Şefik’in durumuyla yakından ilgilidir. Yükselmek isteyen Şefik’in nasıl düştüğü gösterilmiştir.

³⁸⁵ BEKİR, s. 18.

³⁸⁶ BEKİR, s. 86-87.

İTRÎ

Mehmet Taşdıken'in televizyon dizisi olarak yazdığı İtrî³⁸⁷ bir oyundan çok senaryodur. Diğer tiyatro metinlerinde gördüğümüz sahne, dekor gibi unsurlara rastlanmaz. Birbirinden bağımsız birçok olay anlatılır. Konu bütünlüğünden, birbirine bağlı vak'a halkalarından söz edemeyiz.

Eser, adından anlaşılacağı gibi İtrî ile ilgilidir. Ancak İtrî'nin hayatı değildir anlatılan. Zaten yazar da bu eserleriyle birşeyler anlatmak değil, birşeyler duyurmak çabasındadır:

“Zaten çabam eserin birşeyler anlatmasında değil, bir şeyler duyurmak hedefine yönelik olmasındaydı.” Yazar bu nedenle eserinde sembolik bir anlatım kullanmıştır: “Eserin asıl yapısını sembolik ve duygusal bir öz oluşturacaktı. Bunda İtrî'nin büyüklüğü anlatılmayacak, hissettirilecekti.”³⁸⁸

Oyunda anlatılan olay kısaca şöyledir: Turhan Sultan'ın cariyelerinden Mehlika, rüyasında Süleymaniye'nin bağrından yükselen ney ıslığına benzer bir ses duymuş ve kendini kaybetmiştir. Baygın bir vaziyette yatmaktadır. İyileşmesi için yapılacak tek şey aklından o düşüncenin çıkarılmasıdır. İtrî, o zamanlar o kadar büyük bir üstat değildir, babasından kalan konakta iyi bir hayat sürmektedir. Babası ölmüş, annesi ve kızkardeşi kayıp Yusuf'u yanına almış, onu yetiştirmektedir. Büyük bir bahçe yapmak arzusundadır, gözü parada, malda değildir. Konağını, evlenmesi için fakir bir sarraf çırağına verir, küçük bir eve taşınır.

Mehlika'nın durumu günden güne kötüleşmektedir. Hekimbaşı'nın tavsiyesiyle musiki ile tedavi edilecektir. Ülkedeki bütün hanendelere haberler yollanır. Hepsi gelirler. Ancak İtrî, o sıra konağından taşındığı için bir türlü bulunamaz. Hiçbir hanende Mehlika'yı iyileştiremez. Tellâllar çıkartılır. Nabi, İtrî'ye gitmesi için ısrar eder. İtrî kendini gösterme merakında ve şöhret peşinde olmadığını söyleyerek saraya gitmez. İtrî'nin şöhreti günden güne artar. Musikî meclislerinde İtrî'nin musikîsinin yüksekliğinden bahsedilir, asrın Meragi'siydi artık. İtrî, şöhretini duyan Kırım Hanı'nın ihsanlarını kabul etmez. Fakat padişah Saray'a musiki hocası olarak çağırınca fermana itiraz edemez. Bağışladığı konağına da yeniden sahip olan İtrî'nin şöhreti de, musikîsinin yüceliği de zamanla artar. İtrî evlenir, bir kızı olur. Birgün hastalanıp kusmakta olan Nabi'ye son çare olarak İtrî'yi götürürler. Mehlika da dadılık yaptığı

³⁸⁷ Mehmet TAŞDİKEN, *İtrî*, Kalem Yayıncılık, İstanbul, 1977, 254 s.

³⁸⁸ TAŞDİKEN, s. 11.

konağın hanımıyla Nabi'nin konağına giderler. Kadınların Süleymaniye gibi ihtişamlı diyerek bahsettikleri İtrî'yi duyan Mehlika tuhaflaşır. İtrî'nin Nabi için okuduğu tekbir'i duyan Mehlika düşüp ölür.

Eserde İtrî ve Mehlika arasında sembolik bir ilişki vardır. Güvercin bir semboldür. İtrî'nin büyüklüğünü anlatmak değil, hissettirmek isteyen Taşdıken, bunun için “geleneksel Türk halk ve tasavvufi aşk hikâyelerinden” faydalanmıştır. Yazar, bu hikâyelerden yola çıkarak beyaz güvercin olarak sembolleştirdiği Mehlika'yla İtri arasında “son derece engelli ve fakat bir o kadar da tabî bir münasebet kurmuştur.”³⁸⁹

MEHLİKA

Ney ıslığına benzer bir insan sesi

Dile geldi Süleymaniye.

Feryad ü figan eyledi

...

Derken başladı hafif bir rüzgâr gibi

giz alemlerinden uzak ve yanık

ney ıslığına benzer bir insan sesi.³⁹⁰

Mehlika bu sesi duyduktan sonra hastalanır. İtri yeni bir eserin üzerinde çalışmaktadır. İlhamını şöyle anlatır:

İçimde günlerdir büyüyen duman var Küçük İmam.

İlk gördüğümde bir ışık hengâmesi içinde

bütün karanlıkları aydınlandı ruhumun.

Milyonlar yekruh yekvücut olmalı derim.

Ta küçükten beri hatırlarsın .

Bu ışıklı nağme, bu gök serinliği

âdeta milyonların huşuu sancağıydı.

Bu en büyük eserim olacak küçük imam.

Ama en büyük erken olduğunu sanmaktayım henüz.

Altın kanatlı bir gök meleği sanki

uzaklardan bir şeyler fısıldadı ruhuna³⁹¹

İtrî yeni eseri üzerinde çalışırken Mehlika'nın hâli de günden güne kötüleşir. Derdinin ilâcı da rüyada duyduğu bu sesin bulunması olduğu söyler. Hanendeler saraya çağrılır. İtrî, rüyadaki sese benzer sesin aranmasını efsane olarak tanımlar.

³⁸⁹ TAŞDİKEN, s. 12.

³⁹⁰ TAŞDİKEN, s. 24-25.

³⁹¹ TAŞDİKEN, s. 96-97.

İTRÎ

bir mabed sükûnunda bir hayat güvercin
 uçuşmakta
 yürekten âhların göğü tuttuğu
 el erişmez dağların öte yakasında
 hicranda tükenen bir cananın soluğu gibi
 kanat sesleri
 kandillerin dönük dumanları arasında
 bir semender gibi cezbeyle kapılmış
 Gönül kuşu mabet derinliğinde mest,
 Beden canda bir yük,
 Nazlı güvercin hapsolmuş,
 girdiği ulu mabedin boşluğunda .
 Bir efsunlu havaya kapılıp dalmış kapısından
 Çırpınıp durmakta³⁹²

İtrî, ruh halini Yusuf'a böyle anlatır. Bu sırada Mehlika iyice kötüleşmiştir, yapılacak bir şey kalmamıştır. Ancak hasta haliyle Süleymaniye'ye gitmek ister.

İtrî sonunda Nevakâr'ı ortaya çıkarır ve “ musiki âleminde Süleymaniye olur etten ve kemikten Süleymaniyedir.”³⁹³ Musikisi her zümreyi büyüleyen İtrî, Süleymaniye gibi muhteşemdir.

Mehlika ise Süleymaniye'nin inlediğini duymaktadır. Aradan on yedi yıl geçer. İtrî evlenir, çocuğu olur. Mehlika evlenmez, konaklarda dadılık yapar. İtrî, Yusuf'u yirmi yıl önce götürdüğü tepeye götürerek ondan, ona yirmi yıl önce bahsettiği güvercinden bahsetmesini ister. Yusuf'a içinde yirmi sene önceki o beyaz uçuşun yeniden depreştiğini, son günlerde sürekli onu rahatsız ettiğini söyler:

“İtrî içimde bir his var.

Sanki görünmez bir intizar var üzerimde

Sıkmakta beni, rahatsız etmekte”³⁹⁴

Mehlika da o sıralar rahatsızdır, sıkıntılıdır. İtrî ile Nabi'nin evinde karşılaşan Mehlika, İtrî tekbir okumaya başlayınca başı döner, düşer ve ölür.

Yusuf, Girit'ten gelmiştir. Annesi bir yaşındayken ölmüştür. Hiç görmediği bir ablası vardır. Onu İtrî büyütüştür. Mehlika da Girit'ten gelmiştir. İtrî, beyaz

³⁹² TAŞDİKEN, s. 206-207.

³⁹³ TAŞDİKEN, s. 234.

³⁹⁴ TAŞDİKEN, s. 245.

güvercinden Yusuf'a bahseder. Bu tesadüf ilginçtir. Çünkü Yusuf'un hiç görmediği ablası Mehlika'dır.

Sahaflar, İtrî'nin konağı, Kağıthane sırtı gibi mekânlar söz konusudur.

Nabi, Hafız Post, Ali Şehri, M. Nazmi, Nazim, Hafız Osman, Küçük İmam gibi şair ve musikişinaslar; Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Kara İbrahim gibi devlet adamları eserde yer alır.

Yazar, çağın tarihî ve sosyal gerçeklerini vereceğini de söyler. Loncalar, içki yasağı, Osmanlı Devleti'nin o çağdaki görünümü ile ilgili olaylar anlatılır.

71

İtrî odasında düşünceli. Masada çiçek

72

İtrî değişik biçimde düşünceli. Masada yemek vardır.

73

İtrî neyi alır, kesik kesik ney çalar.

74

İtrî bir şey bulmuş olmanın sevincinde

75

Odadan değişik görüntüler

76

Ufuklar

77

Akan çeşme³⁹⁵ şeklinde numaralandırılmış kısımlar vardır.

Hey yar hey dost!, Bir ka't vadi, Hanende mecnun, Bozkırları gülzar eylemek, Ferahfeza ıtırları ya da yorgun atların nal sesleri olmak üzere beş bölümden oluşur.

Eserde yer yer İtrî'nin eserlerinden örnekler de verilir. Nazım ile nesir arasında bir üslûbu vardır

³⁹⁵ TAŞDİKEN, s. 107-108.

GENÇ OSMAN

Özet

Sultan Osman, hocası Ömer Efendi ile konuşmaktadır. Devletin kötü durumda olduğunu söyleyen Osman'a hocası, kendisinin genç olduğunu, durumu düzeltebileceğini söyler. Bu sırada Sadrazam Dilaver Paşa gelerek Lehistan meselesinden bahseder. Gelişmeleri dinleyen Osman, Lehistan seferine karar verir. Ancak Dilaver Paşa endişelidir, ordunun durumu iyi değildir. Ömer Efendi de, Dilaver Paşa'ya katılır. Osman bunun üzerine yeniçeri ve sipahi ocaklarının kaldırarak durumu düzelteceğini söyler. Ocak ağalarına haber verilerek talime başlamalarını ve sefere hazır olmalarını emreder. Talim lâfını duyan yeniçeri ve sipahiler buna karşı çıkarlar. "Ya talim ya ölüm diyen" padişahı dinlemezler. Halkın durumu da günden güne kötüye gitmektedir. Çok çetin geçen kış yüzünden Haliç ve Boğaziçi donmuş, gemiler erzak getiremediğinden kıtlık başlamıştır. Anadolu'da aynı durumdadır, halk İstanbul'a göç etmeye başlamıştır. Bütün bu olanlar Osman'da bozulan yapının yeniden kurulması fikrini uyandırır. Osman, bu fikrini hocası Ömer Efendi'ye açar. Hocası Osman'a dördüncü vezir ve aynı zamanda Sultan Mustafa'ya yakın olan Davut Paşa'ya dikkat etmesini, kendisine karşı gizli işler peşinde olabileceğini söyler. Osman, bunları düşünürken lalası Süleyman bir mektup getirir. Osman mektubu okuyunca çok şaşırır, kardeşi Mehmet'in kendisine karşı böyle bir şey yapacağına inanmaz. Mehmet, Osman için yaptığı tuğrayı göstermeye geldiğinde ona mektubu gösterir. Osman, kardeşine güvenmektedir, ama sefere çıkacaktır. Güvenemediği insanların yokluğundan faydalanıp Mehmet'i tahta geçirebileceklerinden endişelidir. Bu şüphe ile sefere çıkamayacak olan Osman, Mehmet'in katlini emreder. Öz kardeşine kıyması halk arasına Osman'a karşı tepki uyandırır. Osman'ın padişah olduğu yıl üst üste gelen felâketlerde buna eklenince halk onun uğursuz olduğunu düşünmeye başlar. Halk arasında bunları konuşurken yanlarına sade kıyafetlerle Osman gelir. Halk onun padişah olduğuna inanmaz. Osman onlardan biri gibi olmak için onlar gibi giyinmiştir. Ancak halk padişahın üstün ve farklı olması gerektiğini düşünmektedir. Osman bu konuşmadan sonra Şeyhülislâm Esat Efendi'nin konağına gider. Şeyhülislâm'ın kızı Akile'yi sevmektedir ve ona evlenme teklif eder. Akile ile evlenince harem hayatına son verecektir. Akile tek kadın olacaktır. Akile de bunları duyunca teklifi kabul eder.

Osman, düşüncelerini Esat Efendi'ye de anlatır. Kızının da düşüncesini soran Esat Efendi, ikisinin nikâhını kıyar.

Ömer Efendi, Osman'a Anadolu'daki ayaklanmalardan bahseder. Anadolu ihmal edilmiştir. Osman, Anadolu'ya geçmeye karar verir. Dilaver Paşa'dan Lehistan ile ilgili son haberleri alan Osman, sefer hazırlıklarının tamamlanmasını ister. Bilginlerin gelirini azaltan Osman, bir de kavuk yerine külah giyince Esat Efendi, bu yeniliklerin yadırganacağını söyler.

Osman haremı kaldırmıştır, ama lalasının ısrarı ile Nevhayal'i kabul eder. İki beraberken Akile gelir. Akile durumu anlar ve Osman ile tartışır ve Osman'a tutarlı olması gerektiğini söyler. Sultan Mustafa'nın annesi de boş durmamaktadır. Nevhayal'i kandıran Valide Sultan, ondan sarayda olan her şeyi kendisine iletmesini ister. Davut Paşa da, Sultan Mustafa'yı tekrar tahta çıkarmak için yeniçeri ve sipahilerin desteğini kazanmaya çalışmaktadır.

Osman, Anadolu'dan asker toplamak istemektedir. Bunun için hacca gidecek, dönüşte de asker toplayacaktır. Hac seferi ile ilgili gördüğü rüyayı iki kişiye yorumlattırır. Üsküdar Şeyhi Aziz Mahmud Hüdayi, rüyayı hac seferinden vazgeçilmesi şeklinde yorumlarken, Ömer Efendi bir an evvel hac seferine çıkılması şeklinde yorumlar ve hemen yola çıkılıp Anadolu'ya geçilmelidir, der. Esat Efendi, aceleci davranıldığını düşünmektedir. Ömer ve Esat Efendi tartışırlar. Osman ise yeni bir yol açmak gerektiğine inanmaktadır. Yeniçeriler, Osman'ın asıl niyetini anlayarak kazan kaldırır. Saray kuşatılır, yeniçeriler Osman'a elçi olarak bilginleri yollarlar ve ondan hacdan vazgeçmesini, Ömer Efendi ile Süleyman Ağa'yı sürgüne yollamasını isterler. Osman hacca gitmemeyi kabul eder ama diğer isteğe şiddetle karşı çıkar. Yeniçeriler bunun üzerine bu kişilerin başlarını isterler. Osman bunu da reddeder. Bu sırada yeniçeri ve sipahiler Sultan Mustafa'yı tahta çıkarırlar. Esat Efendi, Mustafa'nın deli olduğunu söyleyerek Osman'ın tahttan indirilmesi için fetva vermeyeceğini söyler. Yeniçeriler, Osman'ın Sultan Mustafa için tehlikeli olabileceğini düşünerek Mustafa'nın geceyi yeniçeri kışla camisinde geçirmesine karar verirler. Osman da Akile ile konuşarak padişahlıktan vazgeçmeyeceğini ve yeniçeri kışlasına gidip onlarla görüşeceğini söyler. Kışlada, Mustafa olanlardan habersiz, deliliklerine devam etmektedir, padişah olduğunu söylediklerinde buna inanmaz. Bu sırada Osman gelir, yeniçeri ve sipahilerle konuşur, Mustafa'nın padişahlığının ülke ve devlet için iyi

olmayacağını söyler. Bazıları Osman'a hak verir. Davut Paşa ise Osman'ın her dediğinin tersini söyler, yapmak istediklerini dine, Allah'a karşı gelmek olarak yorumlayarak Osman'a karşı tavır alınmasına yol açar. Mustafa, annesinin lâfiyla Osman'ın Yedikule'ye götürülmesini emreder.

Askerler Osman'ın padişahlığını istemezler, ama kanını da akıtmak istemezler. Halk arasında da Sultan Osman'ın niyetinin iyi olduğu konuşulmaktadır. Osman, Yedikule zindanındayken yanında cellatlarla Davut gelir. Osman onu iki kere affettiğini söylese de Davut, cellatlara Osman'ı öldürmeleri emrini verir. Osman dört cellatla baş eder ama sekiz cellatla baş edemez ve kementle boğulur. Osman'ın katlinden sonra Yedikule'ye gelen Anadolu köylüleri, İstanbul halkı ve askerler gördü dehşet içinde kalırlar. Yeniçerilerin isyanı ile karşılaşan Davut da onlar tarafından boğularak öldürülür.

Vak'a

İdealist ve toy bir hükümdarın hayat hikâyesinin anlatıldığı *Genç Osman*³⁹⁶ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) İçinde bulunulan durumu düzeltmek için yenilikler yapamaya karar veren Osman'ı hocası Ömer Efendi destekler.
- b) Osman Lehistan seferine çıkacaktır. Ama ordunun durumu iyi değildir. Talim yapmayı da kabul etmeyen yeniçeri ocağını kaldırılacaktır.
- c) Osman'a kardeşi Mehmet ile ilgili bir mektup gelir. Mektupta yazılanlara inanmayan, kardeşine güvenen Osman, seferde iken Mehmet'in tahta çıkarılmasından endişe duyar ve Mehmet'in katlini emreder.
- d) Osman, Şeyhülislâm Esat Efendi'nin konağına giderek Akile'ye evlenme teklif eder. Haremi kaldırarak, Akile tek kadın olacaktır. Akile bunu kabul edince Esat Efendi nikâhlarını kıyar.
- e) Ömer Efendi'nin etkisiyle Anadolu'ya geçmek isteyen Osman, sefer hazırlıklarının tamamlanmasını ister.
- f) Osman, Nevhayal adlı bir cariye ile beraberken Akile gelir ve Osman'ı tutarsız davranmakla suçlar. Sultan Mustafa'nın annesi de Nevhayal'i kandırarak gelişmeleri kendisine aktarmasını ister.

³⁹⁶ Turan OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, 149 s.

- g) Osman hac seferine çıkacaktır. Amacı dönüşte Anadolu'dan asker toplamaktır. Ancak onun asıl niyetini anlayan yeniçeriler, kazan kaldırarak sarayı kuşatırlar.
- h) Osman'dan hacdan vazgeçmesini ve Ömer Efendi ile Süleyman Ağa'yı sürmesini isterler. Osman ilk isteği kabul eder. İkinci istekleri kabul edilmeyen yeniçeriler bu sefer de aynı kişilerin başlarının isterler. Osman yine reddeder.
- i) Ayaklanan askerler Sultan Mustafa'yı padişah ilân etmişlerdir. Ancak Şeyhülislâm, deli olan Mustafa'nın tahta çıkabilmesi için fetva vermez.
- j) Sultan Mustafa geceyi yeniçeri kışlasında geçirecektir. Padişah olduğuna inanmaz. Padişahlıktan vazgeçmeyecek olan Osman da askerlerle konuşmak için kışlaya gelir.
- k) Osman'ın konuşmasından sonra bazıları ona hak verir. Ancak Davut, dini kullanarak oradakilerin Osman'a karşı tavır almalarına yol açar.
- l) Osman, Sultan Mustafa'nın emriyle Yedikule'ye gönderilir. Askerler onun padişahlığını istemezler, ama kanının dökülmesine de razı olmazlar.
- m) Davut, yanında cellatlarla zindana gelir ve Osman'ın katlini emreder. Osman önce karşı koyar ama sonunda yenik düşer.
- n) Osman'ın katlinden sonra Yedikule'ye gelen halk ve askerler dehşet içinde kalırlar. Yeniçerilerin isyanı ile karşılaşan Davut da boğularak öldürülür.

TEMA

Oyunun ana teması, yenilik yapmanın zorluğudur. Oyunda ana temaya bağlı olarak işlenen yan temalar ise, deneyimsiz tecrübesiz bir hükümdarın çevresindeki art niyetli kimseleri fark edemeyip kötü sona sürüklenmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyılda içinde bulunduğu kötü durumdur.

Oflazoğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama dönemi padişahlarından, iyi niyetli fakat deneyimsiz olan Genç Osman'ın dramını ortaya koyar. Ana tema oyunu adından da anlaşılacağı gibi Genç Osman vasıtasıyla aktarılmıştır. Osman, tüm iyi niyetine karşı yapmak istediği şeyleri gerçekleştirecek vasıta ve imkânlardan yoksundur. Toplum yapısını iyi bilmemekte, çevresindekileri iyi tanıyamamaktadır.

Aceleci davranan Osman, sonunda art niyetli insanların entrikalarının kurbanı olur. Sultan Osman, içlerindeki durumu düzeltmek için yenilikler yapacaktır. Hocası Ömer Efendi onu destekler. İkisi arasındaki konuşma bu durumu dikkatlere sunar:

Osman

Evet, bu gövde hayli yaşlandı, hocam.

Ömer

Ama gövdenin başı genç , padişahım;
ve genç bir baş yenileyebilir gövdeyi.

Osman

Gövde gençlik aşısını kabul ederse.

Ömer

Başı gövdeye kabul ettirirse.³⁹⁷

Yenilikler yapmak isteyen Osman, Ömer Efendi tarafından desteklenir. Fakat Esat Efendi, yeniliklere karşı tepki duyulacağını düşünür. Esat Efendi toplum yapısını bilmektedir. Osman ve Esat Efendi arasındaki çatışma ana temayı ortaya koyar.

Osman önceki padişahlardan farklı bir yol tutarak sade kıyafetlerle halkın içine karışır. Kendisini tanıttınca onun sultan olduğunu inanmazlar. Halk, padişahı ihtişamlı gösterişli kıyafetler içinde görmek istemektedir. Osman ise bunların padişahlığı örttüğünü düşünür. O, halktan biri gibi olmak halka yakın olmak istemektedir:

Osman

Bu şimdiki padişah yoldaş olarak halkını seçmek istiyorsa!

I. İstanbullu

Olmaz ki padişahla halk yan yana yürüdü mü
ya padişah halk olur ya da halk padişah
yani sen gerçekten Sultan Osman da olsan
benim diyeceğim şudur. Halk biraz başka
biraz yukarda görmeli padişahını.

Osman

Onun size benzeyen sizden biri
olması daha iyi değil mi sizin için?

III. İstanbullu

Bize benzeyen bizden biri olursa
çabuk yüz göz oluruz kendisiyle³⁹⁸

³⁹⁷ OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 4.

³⁹⁸ OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 26-27-28.

Esat Efendi de halk gibi padişahın, kuldun yani halktan üstün olduğunu ve ayrı olması gerektiğini düşünür. Esat Efendi, kul-padişah ayrımından, Osman, kulluğun ortadan kalkmasından yanadır:

Esat
Padişah hiçbir yerde
hiçbir zaman unutmamalı padişah olduğunu
karşısındakine dahi unutturmamalı

.....

Esat
Ama herkes gibi davranamaz. Kul takımı
kendisinden ayrı görmek ister padişahını.

Osman
Ya ben kulluk değil, halk istiyorsam!
Kulluk ortadan kalsın istiyorsam!

Esat
Kulluk kalktı mı padişahlıkta kalkar³⁹⁹

Osman kılık-kıyafet bakımından da yenilik getirmeyi düşünür. Kavuk yerine külah giyilecektir. Ancak Esat efendi bunun yadırganamayacağını düşünür:

Osman
Giyinişte olsun, düşüncede, inançta olsun
gereksiz ağırlıklardan kurtulmalıyız artık,
atabildiğimiz kadar safra atmalıyız hayatımızdan.”

Esat
Yadırganamayacaktır, padişahım.

Osman
Padişah örnek olursa?

Esat
Daha çok yadırganacaktır. Hünkârım ,
kalıp değişmiş neye yarar içindeki aynı...

Ömer
Kalıp içindekini değiştirir zamanla ,
yeniliklerden çekinmeyelim.⁴⁰⁰

Osman, harem hayatına son verecektir:

“Harem hayatına, yüzyılların bu rezaletine son verip
tek kadınla evlenmeyi başlatacağım ülkede.”⁴⁰¹

³⁹⁹ OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s.44-45.

⁴⁰⁰ OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 53-54.

Esat Efendi, buna şaşırır:

Harem hayatına son verilecek
ve tek kadınla evlenilecek, buyuruyorsunuz
Öylesine köklü, öylesine yaygın bir geleneği
Bir kalemde ortadan kaldırmak...⁴⁰²

Genç Osman, atalarından ayrı bir yol tutmaya karardır. Esat Efendi, Osman'ın bu tutumunu şöyle değerlendirir:

Tehlikeli yollar açmak isteyen biri
kendisinden önce yürütenlerin
rahat emin yolu dururken”
.....
Kimseye benzememek yalnız eder kişiyi
Yıkım, böylesini pek kolay avlar.⁴⁰³

Bu sözlerle Esat Efendi Osman'ın kimseye benzememekle, köklü yenilikler yapmak istemesiyle başına gelecekleri ifade eder. Önemli olan yeniliklerin benimsenmesidir. Esat Efendi, yenilikler konusunda çekingendir. Köklü değişiklerin birden yapılmasının iyi olmayacağını düşünür. Osman ise karardır:

Esat
Kesilirken fark edilmeyebilir
ama az sonra başlar ağrı”
Osman
Bütün gövdenin sağlığı için
ağrıyı göze almak gerekir, efendim⁴⁰⁴

Turan Oflazoğlu, Genç Osman'ın hayatından hareket ederek aslında bizlere şu mesajı iletmek istemektedir:

Bir ülküyü tasarlamak başka, onu gerçekleştirmek başka. Tasarlarken, her şey içimizde olup bitmektedir, dışarıyı hesaba katmamız gerekmez, ama bir düşü, bir düşünceyi gerçekleştirmek demek, içimizdekini dışarıya çıkarmak demektir; buysa insanların ortak dünyasıyla karşılaşmak, o dünyayı oluşturan şeylerle hesaplaşmaktır, yani Ben'in kendini dünya ile tartması söz konusudur artık. Kişi ancak bundan sonra hem kendini hem dünyasını tanyabilecektir. Böyle bir sınavdan geçmemiş olan, kök salmış gelenekleri değiştirmeye kalkarsa, insanların çoğunluğunca yadırganır elbette, yani birden düşman güçlerden oluşan bir

⁴⁰¹ OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 39.

⁴⁰² OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 40.

⁴⁰³ OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 43.

⁴⁰⁴ OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 40.

ortam içinde bulur kendini. Gücüne, yeteneğine tanıklık eden başarıları olmadığından pek yalnız ve desteksiz kalır , başarısızlığa mahkum olur.⁴⁰⁵

Oyunda ana temaya bağlı olarak işlenen yan tema ise deneyimsiz, tecrübesiz bir hükümdarın çevresindeki art niyetli kimseleri fark edemeyip kötü sona sürüklenmesidir.

Oyunun yan temalarından biri de Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyılda içinde bulunduğu kötü durumdur. Yeniçeri ocağı ıslah edilmeyecek kadar bozulmuştur, seferlerde zafer kazanılmamaktadır. Artık bozulan kurumlar ıslahı kabul etmemektedir. Bunların tasfiyesi gereklidir. Sadrazam Dilaver Paşa bu durumu şu şekilde ifade eder:

“Asker büyük atalarımızın askeri değil artık.

Avrupa’yla tekrar boy ölçülebilmek için
asker ocaklarını düzeltmek zorundayız”⁴⁰⁶

Ömer Efendi de askerin bozulduğunu kabul eder, ama düzelecek gibi değildir:

“Düzelecek yerleri kaldıysa tabii
öylesine bozulmuş ki onlar...”⁴⁰⁷

Zaman

Oyunun vak’a zamanı Sultan Genç Osman’ın saltanat yıllarıdır. 1618 yılında tahta çıkan Sultan Osman, 19 Mayıs 1622’de şehit edilir. Oyunda anlatılan olaylar da Sultan Osman’ın şehit edilmesi ile son bulur.

Oyunun anlatma zamanı ise 1979’dur. Yazarın 350 yıl önce yaşanan olayları anlatma zamanına taşıması, tiyatro yazmadaki amacı ile ilgilidir. Tiyatrosunda insanı anlatan Oflazoğlu’nun tiyatro ile yapmak istediği “insanoğlunu kendi insanlarımız aracılığıyla tanıma ve tanıtma”dır.⁴⁰⁸ Oflazoğlu, bu tanıma ve tanıtma işinde tarihten, tarihî kişilerden yararlanır.⁴⁰⁹ Yazar için, tarihten aldığı kişiler bu amacını gerçekleştirecek birer araçtır. Tarihî bir kişinin hayatından hareket ederek bütün insanlar için geçerli olabilecek insan gerçeklerine ulaşmaya çalışır: “Tarih bende kendimi ve

⁴⁰⁵ OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. VIII-IX.

⁴⁰⁶ OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s.6.

⁴⁰⁷ OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s.7.

⁴⁰⁸ Belkis İBRAHİMHAKKIOĞLU, “Turan Oflazoğlu ile Tiyatro Üzerine”, *Türk Edebiyatı*, S. 160, s. 8.

⁴⁰⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Hüseyin SARAÇ, *A. Turan Oflazoğlu Hayatı-Sanatı-Eserleri*, (Basılmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Dalı), Şanlıurfa, 1997, s. 32.

insanoğlunun içyapısını, evrensel yapısını tanıma ve tanıtmada araç olarak kullanılmaktadır.”⁴¹⁰

Oflazoğlu, genç, toy, tecrübesiz bir padişahın hazin sonundan hareketle, devlet ve toplum düzeninde köklü yenilikler yapılacaksa, bunun mutlaka bir alt yapıya ve desteğe ihtiyacı olduğunun ortaya koymak istemiştir. Bir işin başına ve sonunu iyice düşünmeden aceleyle yapılan hareketler faydadan çok zarar getirmiştir. Tarihte bunun örnekleri çoktur. İşte bu oyunda da böyle bir örnek vardır.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların geçtiği mekânlar, Topkapı Sarayı, Şeyhülislâm Esat Efendi'nin konağı, yeniçeri kışlası ve Yedikule zindanlarıdır. Mekânların tasviri yapılmamış, sadece ad olarak belirtilmiştir.

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu yirmi sekiz kişiden oluşmaktadır. Genç Osman , Ömer Efendi ve Şeyhülislâm Esat Efendi, vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Sultan Osman: Genç Osman diye bilinir. Birinci Ahmet'in oğludur. 1604 yılında doğan Osman 14 yaşında iken amcası Sultan I. Mustafa'nın tahttan indirilmesi üzerine tahta geçmiştir. Zeki, genç, cesur ve gözü pek bir padişahdır.⁴¹¹

“Kendisinden önce yürüyenlerin rahat, emin yolu dururken tehlikeli yollar açmak isteyen biri” olan Osman, bazı ıslahatlar yapmak niyetindedir. Islahatlara tamamen bozulmuş bir durumda olan yeniçeri ocağından başlamak istemiştir. Sosyal hayatta da yenilikler yapmak ister. Yavuz Sultan Selim devrinden beri saray dışından evlenen tek padişahtır. Osman, tahta çıkar çıkmaz devlet erkanının yetkilerini de değiştirmiştir. Ulema sınıfının gelirlerini azaltarak onları da karşısına almıştır. Yeniçeri ve ulemayı bu şekilde karşına alan Osman, yenilikleri destekleyecek kişilerle ters düşmüş ve bu yenilikleri gerçekleştirecek ortam ve alt yapıdan mahrum kalarak yanlış anlaşılmıştır. Osman'ın öz kardeşini boğdurması halk arasında kendisine karşı bir tepki doğmasına neden olmuş, ülkenin içinde bulunduğu ağır kış şartlarının neden olduğu olumsuzluklar da buna eklenince halk arasında uğursuz olduğu söylentileri yayılmıştır. Halk onun iyi niyetli olduğunu çok geç fark etmiştir. Osman birçok yenilik yapmak istemiştir, ama bunları gerçekleştirememiştir. Esat Efendi'nin “yapmak

⁴¹⁰ İBRAHİMHAKKIOĞLU, s. 8.

⁴¹¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. www.osmanli700.gen.tr/padisahlar/-12.03.2003.

istedikleri niyet hâlinde kalmıştır. ⁴¹² sözü bunun ifadesidir. Tarihte eşine az rastlanır bir şekilde tahttan indirilerek Yedikule zindanlarında boğularak şehit edilmiştir.

Ömer Efendi ve Şeyhülislâm Esat Efendi: Ömer Efendi, Genç Osman'ın hocasıdır. Genç Osman'a yenilik yapma fikirlerini aşıl原因 ve onu destekleyip, teşvik eden kişidir. Fazla acelecidir. Ömer Efendi, eskinin bir an önce tasfiyesinden yanadır.

Çağ değişiyor, hünkârım, çağ.
Dünü yaşatan kurallar bugünü boğmakta ,
yapı aynı yapı elbette , ama bakın
tavanda delikler var, duvarlarda çatlaklar...
Temelde sarsıntılarda var da ondan
yapıtı yeniden kurmak gerek. ⁴¹³

Şeyhülislâm Esat Efendi ise, dönemin şeyhülislâmı, aynı zamanda Genç Osman'ın kayınpederidir. Âlim bir aileye mensuptur. Babası Hoca Sadeddin Efendi'dir. Yeniliklerin yadırganacağıının bilincinde olan Esat Efendi, yenilik karşıtı değildir. O, temkinli ve sabırlı davranmaktan yanadır. Esat Efendi, Osman'ın köklü gelenekleri değiştirmesinden endişelidir.

Esat Efendi yenilik yapmak, yeni bir yol açmak yerine eldekilerin düzeltilmesinden yanadır. Çünkü öncesi ve alt yapısı olmayan yenilikler tehlikelidir:

Esat
Yürümüş yolda yürümek daha emindir.
Ömer
Ya bu yol fazla yürümekten bozulmuşsa?

Esat
Sabırla onarılır.
Ömer
Onarılmayacak kadar bozulmuşsa?

Osman
Yeni bir yol açılır.

Esat
Tehlikesi çoktur.

Ömer
Başka çare yoksa?

Osman
Tehlike göze alınır. ⁴¹⁴

⁴¹² OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s.124.

⁴¹³ OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s.13.

Esat Efendi ve Ömer Efendi yenilikler ve yeniliklerin bir an evvel yapılması konusunda çatışırlar.

“Bir şeyi yavaş yavaş değiştirmeye kalkarsanız
çok geçmeden kendine benzetir sizi
kesilecek uzvu bir çırpıda kesmeli ki acısı fark edilmesin”⁴¹⁵

Esat Efendi yenilikler konusunda acele edilmemesi gerektiğini, acelenin durumu düzeltereğine daha kötüye götüreceğini düşünür. Ömer Efendiyi de Osman’a yenilik fikirlerini aşlamakla suçlar. Ancak Ömer Efendi de, bu fikirlerin Esat Efendi’nin babası Hoca Sadettin Efendi’den geldiğini belirtir:

Ömer

Dünyanın açtığı en güzel çiçek olabilecekken
dünyanın bağrını oyan bir yara olmakta insan.
Usta, korkusuz bir el çabucak dağlamazsa
bu yara bütün dünyanın yıkımı olacak.

Esat

Çabuk tedaviler ancak ölümü çabuklaştırır.
Hele hasta, herkesi yaşatan toplumsa
hekim dahi kurtulamaz yıkımdan
acele işe şeytan karışır.

....

Acelemizden doğan kargaşadır şeytan
Kargaşa da her şeyin yokluğudur efendim.
Genç padişah yaradılıştan pek ateşli zaten,
onu aşırı düşüncelerle büsbütün alevlendirip
söndürülmesi güç bir yangına yol açmayın.

Ömer

Aşırı dediğiniz bu düşünceler sizin pederinizden
Hoca Sadettin Efendi’den öğrenilmiştir.
Devlet çarkının nicedir düzgün işlenmediğini,
bozukluğun bir an önce giderilmesi gerektiğini
pederiniz sık sık belirtirdi, hatırlarsınız.
Bu düşünceleri padişahımıza aşlamakla
hocama olan borcumu ödüyorum ben,
sizse hep geriye dönük tutumunuzla
vefasızlık etmiş oluyorsunuz ona ,

⁴¹⁴ OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s.111-112.

⁴¹⁵ OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s.40.

ikimizin de hocasına.

Esat

Sizde hatırlarsanız, “her adımın nereye götüreceği

inceden inceye hesaplanmalı,

yoksa birdenbire uçurumun ağzında bulabilirsiniz kendimizi” derdi

ikimizin de hocası⁴¹⁶

Şahıs kadrosu içinde yer alan diğer şahıslar: Davut Paşa, Akile, Valide Sultan, Nevhayal, Süleyman Ağa, Şehzade Mehmet, Sultan Mustafa’dır.

I., II., III., IV., İstanbullu; I., II., Köylü; I., II., III., IV. Bilgin ile yeniçeriler, sipahiler, cellatlar dekoratif unsur durumundaki şahıslardır. İstanbullular ve yeniçeriler ile yeniliklerin bu kesimler üzerindeki etkisi ve dönem gösterilmek istenmiş, köylüler ile da Anadolu’nun hâli dikkatlere sunulmuştur.

Dil ve Üslûp

Bir tragedya olan oyun üç perdeden ibarettir. Şiirsel bir üslûpla ve serbest nazımla yazılan oyunun dili sadedir. Bu nazım tekniği yazarın uzun yıllar şiirle uğraşarak kurduğu üslubunun uzantısıdır. Oyunlarının dili de şiir dili gibi akıcıdır.⁴¹⁷

Dilde yaşayan ve anlaşılın Türkçeden yana olan Oflazoğlu oyunlarında buna dikkat eder. Tarihî dönemleri konu almasına rağmen tarihî Türkçeyi veya saray Türkçesini kullanmaz.⁴¹⁸

Oflazoğlu, dil hakkındaki düşüncelerini oyunlarında oyun kişilerine söyler. Bu oyunda Sultan Osman vasıtasıyla dil ve şiir dili hakkındaki görüşlerini aktarır:

“Bütün şairlerimiz böyle, yaşayan Türkçeyle

ve Türk edasıyla yazınca , ancak o zaman

bulmaya başlayacağız kendimizi”⁴¹⁹

Oyunda Divan şiiri unsurları vardır. Osman Akile’yi ziyaret gittiğinde Akile ona Divan şiiri örneği olan bir şiir okur.⁴²⁰

Oyunda Halk şiiri örneği de vardır. Yunus’un: “Yunus’un kasdım budur şehre varam” diye başlayan şiiri oyunda Anadolu’nun sesini temsil eder. Osman, Anadolu köylüsü ile Yunus’un diliyle anlaşılır.⁴²¹

⁴¹⁶ OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 110-111.

⁴¹⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. SARAÇ, s. 67.

⁴¹⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. SARAÇ, s. 63.

⁴¹⁹ OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s.34.

⁴²⁰ Oyundaki Divan şiiri unsurları ile ilgili daha geniş bilgi için bk. İnci ENGİNÜN, “Turan Oflazoğlu ve Divan Şiiri”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998, s.368-379.

Oyunda Türk tiyatro geleneğinin önemli unsurlarından olan orta oyunu yer alır. Yeniçeriler başarısızlıkla sonuçlanan Lehistan seferini halkın karşısında bir marifetmiş gibi oyunlaştırarak anlatırlar. Hazin durum, ortaoyunu hâline getirilerek tekerlemeler hâlinde anlatılır.

Oyun kurgu yönünden de oldukça başarılı:

“Başkasını yok sayıp ben , ben , hep ben diyen
ya kendinde boğulur yavaş yavaş, ya da bir gün
başkasının pençesini gırtlığında bulur.”⁴²²

Ömer’in bu sözleri ana temaya işaret ettiği gibi Genç Osman’ın hazin sonunu da işaret ederek oyunun entrik gelişimine katkı sağlamıştır.

Ömer

İki kez ağır suç işleyen

üçüncü kez de işleyebilir, hem

öncekinden talimli olduğu için

daha kolay işler daha ağı bir suç⁴²³

Ömer Efendi’nin oyunun başındaki bu sözleri de oyunun entrik gelişimine katkı sağlamıştır.

⁴²¹ Oyundaki halk edebiyatı ürünleri ile ilgili daha geniş bilgi için bk. İnci ENGİNÜN, “Turan Oflazoğlu ve Türk Halk Kültürü”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998, s.357-367.

⁴²² OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 4.

⁴²³ OFLAZOĞLU, *Genç Osman*, s. 15.

FEHİM PAŞA KONAĞI

Özet

Fehim Paşa'nın eski kabadayısı Rasim Baba, Pertev Bey ile konuşurken ona zamanında Fehim Paşa'nın gözde kabadayısıyken, bir çatışmada yaralanarak eve kapanmasını anlatır. Eve kapandıktan sonra da kendisini oğlu Yusuf'u bir kabadayı olarak yetiştirmeye adanmıştır. Ancak oğlu kabadayı yetişecekken efendi bir insan olup çıkmıştır. Pertev Bey'in oğlunu Fehim Paşa'nın yanına verme fikrine önce karşı çıkan Rasim Baba, kahveye gelerek haraç isteyen Osman'ı gördükten ve Aziz ile Arif'in canlandırarak anlattıkları kabadayı kavgasını dinledikten sonra, bu fikre katılarak oğlunu Paşa'ya götürmek için evin yolunu tutar. Rasim Baba evde kendi kendine oyun çıkarmakta olan oğlu Yusuf'a kararını açıklar. Yusuf mizacının bu iş için uygun olmadığını söylese de babası oğlunu yanına alarak Fehim Paşa'nın konağına gider. Oğlunu Paşa'nın yanına kabadayı olarak vermeyi düşünen Rasim Baba, görüşme isteğini Paşa'nın adamı Nuri'ye bildirir. Bu sırada odasında kabadayısı ile sohbet eden Fehim Paşa yanına gelerek, Rasim Baba'dan bahseden Nuri'ye Rasim Baba'yı savmasını, akşam da eğlence hazırlamasını söyler. Bu sırada karısı tarafından çağırılan Paşa, haremde karısının eğlence isteğine boyun eğer. Sinirini yatıştırmak için bahçeye çıkar. Bahçede Rasim Baba ile karşılaşan Paşa, Yusuf'un karagözcü olduğunu öğrenince onu harem halkını eğlendirmesi için konağa alır. Kahveye dönen Rasim Baba konakta olanları kahvedekilere anlatır. Yanına gelen oğlunu alarak onu konağa götürür. Yusuf, Fehim Paşa'nın haremde oyun çıkarmaya başlar. Yusuf'un oyunu, bir ara karısına ülkedeki siyasal gelişmeleri anlatmak için hareme gelen Paşa ile kesilir. Aradan sonra oyuna devam eden Yusuf, Ferhad ile Şirin'i canlandırdıkları sırada, Paşa'nın kızı Mihriban'ın elini tutar. Bu sırada hareme gelerek olanları gören Paşa bu duruma çok kızarak oyunu sona erdirir. Sabah Rasim Baba kahvedekilere Yusuf'un gece eve gelmediğinden bahseder. Bu sırada haraç almak kahveye gelen Düztaban Osman Rasim Baba'yı sıkıştırırken Yusuf'un narası duyulur. Düztaban Osman önce korkarsa da Rasim Baba'yı sıkıştırmaya devam ederken kızan Rasim Baba'nın ünlü şamarı ile yere yıkılır. Rasim Baba, Yusuf'un kabadayılığına sevinirken Yusuf Paşa'nın kızına olduğunu, bu nedenle böyle sarhoş olduğunu söyler. Bunun üzerine Rasim Baba ve Pertev Bey ertesi sabah konağa giderek Fehim Paşa'dan kızını istemeye karar verirler. Aldıkları karar üzerine Rasim Baba ve Pertev Bey konağa gidip Fehim Paşa'dan kızını

isterler. Fehim Paşa kızının istenmesine çok kızar ve halk tabakasından olan Rasim Baba ile Pertev Bey'i hor görür. Kızını kesinlikle Yusuf'a vermeyeceğini söyler. Kahveye gelen Rasim Baba ve Pertev Bey kızını isteyince Paşa'nın nasıl bir tepki verdiğini kahvedekilere anlatırlar. Hor görüldüklerini söylediklerinde Düztaban Osman, Paşa'nın bu yaptığını yanına bırakmamak için ortaya bir düşünce atar. Mahalle esnafı ve halkı artık Fehim Paşa'ya hizmet etmeyecektir. Aziz ile Arif halkı ve esnafı bu durumdan haberdar ederek, organize edeceklerdi. Fehim Paşa'nın konağında Yusuf'tan boşalan yeri Ayvaz doldurmuştur. Ayvaz haremde meddahlık yapmaya çalışır ama beceremez. Bu sırada dışarıdan Yusuf'un sesi duyulur. Yusuf konağın bahçesine gelip Mihriban'a olan aşkını dile getirir. Bu duruma çok kızan Mihriban pencereye çıkarak Yusuf'a hakaret eder. Fehim Paşa da bu işi kesin bir şekilde çözmesi için kabadayısı Ömer Çavuş'a ertesi gün Yusuf'u öldürmesi emrini verir. Mahallede Düztaban Osman'ın ortaya attığı düşünce hızla uygulamaya konmuştur. Mahalleli, Paşa'ya hizmet etmeyi bırakmıştır. Rasim Baba ve mahalle esnafı sohbet ederken, Zilli Ömer Çavuş kahveye gelir. Ömer kahveye girip Yusuf'u arar. Bu sırada Yusuf ortaya çıkar. Herkes Ömer'in Yusuf'u öldüreceğini düşünürken Yusuf, babasının öğrettiklerini uygulayarak Ömer'in kolunu kırar. Bu kavga sırasında Yusuf'un "onun paşa babası varsa benim de paşa gönlüm var" sözleri yanlış yorumlanıp "onun paşa babası varsa benimde gönlümde daha yüce bir sevgi (hürriyet) var" biçiminde yayılır. Yusuf bir anda hürriyet kahramanı olur. Hürriyetçi Deli Suat Paşa, adamı Hadi ile Yusuf'a armağan olarak bir silah yollayarak onu konağa davet eder. Deli Suat Paşa, konağa gelen Yusuf'u sürekli över, yanına almak ister. Bu sırada Fehim Paşa konakta hizmet edecek kimsenin kalmamasıyla zor duruma düşmüştür. Karısı ile bu durumu konuşurlar. Olanların nedeni kızlarını Yusuf'a vermemeleridir. Yusuf'un gelişimi onları da hayrete düşürmüştür.

Hürriyet ilân edilmiştir. İstanbul'da ayaklanan halk Fehim Paşa'nın konağını çembere almıştır. Gittikçe artan kalabalık karşısında Paşa zor durumdadır. Rasim Baba'nın kahvesinde ise herkes hürriyet kahramanı Yusuf'a yaranma çabasındadır. Kahveye gelen Aziz ve Arif'ten Paşa'nın konağında olanları öğrenen ve Paşa tarafından çağrıldığını öğrenen Yusuf Fehim Paşa'nın konağına giderek Paşa ile görüşür. Paşa ondan özür dileyerek kendisini Bursa'ya kaçırırsa ona kızını ve konağını vereceğini söyler. Yusuf Paşa'nın teklifini geri çevirerek akşam kaçmak için hazır olmasını söyleyerek gider. Yusuf'un Paşa'yı Bursa'ya kaçırmasından sonra konağa İttihat ve

Terakki Partisi el koyarak merkez binası hâline getirir. Bahçede İttihat ve Terakki Temsilcisi nutuk atmaktadır. Temsilci, kendisine bir hürriyet kahramanı olarak tanıtılan Yusuf'a kendileri için kabadayılık yapmasını teklif eder. İttihatçıların da kabadayılık yanlısı olduğunu anlayan Yusuf, bunu protesto etmek için düdüğünü öttürür. Hürriyet kahramanlığı ve kabadayılık oyununu bitiren Yusuf yanında bulunanlarla oyun oynamaya başlar.

Vak'a

Bir siyasi dönemden (İstibdat) başka bir siyasi döneme (Meşrutiyet) geçişte yaşanan olayların mizahî bir yaklaşımla anlatıldığı *Fehim Paşa Konağı*⁴²⁴ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Fehim Paşa'nın eski kabadayılarında Rasim Baba, kahvesinde Pertev Bey'e bir çatışmada yaralanıp eve kapanışını anlatır.
- b) Eve kapandıktan sonra oğlunu kendisi gibi bir kabadayı olarak yetiştirmeye adanmış Rasim Baba oğlunun bir efendi olarak yetişmesinden yakınır.
- c) Pertev Bey'in oğlunu Fehim Paşa'nın yanına verme fikrini kabul etmeyen Rasim Baba kahveye gelip haraç isteyen Osman'ı gördükten ve Aziz ile Arif'in anlattığı kabadayı kavgasından sonra bu fikri kabul eder.
- d) Eve giderek oğluna bu kararını açıklayan Rasim Baba Yusuf'un itirazlarına rağmen onu alarak konağa gider ve Paşa'nın adamında görüşme isteğini bildirir. Ancak Paşa, onunla görüşmek istemez.
- e) Hareme çağrılan Paşa karısının eğlence isteklerine boyun eğer. Bahçede Rasim Baba ve Yusuf'u gören Paşa, Yusuf'un karagözcü olduğunu öğrenince onu harem halkını eğlendirmesi için hareme alır.
- f) Kahvedekilere olanları anlatan Rasim Baba, akşam olunca Yusuf'u alıp konağa götürür ve Yusuf oyuna başlar ve a rol gereği Paşa'nın kızı Mihriban'ın elini tutar. Bunu gören Paşa sinirlenerek oyuna son verir.
- g) Ertesi sabah Düztaban Osman kahveye gelerek haraç için Rasim Baba'yı sıkıştırırken Yusuf'un narası duyulur ve Osman, Rasim Baba'nın tokadı ile kendini yerde bulur.

⁴²⁴ Turgut ÖZAKMAN, "Fehim Paşa Konağı", Bütün Oyunları 2, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1992, s. 89-161.

- h) Yusuf'un Mihriban'a olan aşık olduğunu öğrenen Rasim Baba ve Pertev Bey ertesi sabah konağa giderek Paşa'dan kızını isterler. Ancak Paşa buna çok kızar ve onları kovar.
- i) Rasim Baba ve Pertev Bey kahveye dönerek Paşa'nın tepkisini anlatınca Düztaban Osman Paşa'yı zor duruma düşürmek için bir fikir ortaya koyar.
- j) Ayvaz, harem halkın eğlendirirken Yusuf gelerek Mihriban aşkını ilân eder. Sinirlenen Paşa, kabadayısı Ömer'e Yusuf'u öldürmesini söyler. Ancak Ömer, Yusuf ile yaptığı kavgada yenilir, söylediği bir söz yanlış anlaşılınca Yusuf da hürriyet kahramanı olur.
- k) Yusuf'a bir silah armağan ederek konağına davet Deli Suat Paşa, onu över ve yanına almak ister. Hizmetçilerin direnişi ile zor durumda kalan Fehim Paşa ise bunu kızını Yusuf'a vermemeye bağlar.
- l) Hürriyetin ilânıyla ayaklanan İstanbul halkı Fehim Paşa'nın konağını sarar. Olanları duyan ve Paşa'nın çağrısını alan Yusuf konağa gider. Fehim Paşa, ondan özür dileyerek kendisini Bursa'ya kaçırmayı hâlinde kızını ve konağını ona vereceğini söyler.
- m) Paşa'nın verdiklerini reddeden Yusuf, gece Paşa'yı Bursa'ya kaçıtır. Paşa'nın kaçıışıyla konağa İttihat ve Terakki Partisi el koyar.
- n) Bahçede konuşma yapan İttihat ve Terakki Partisi Temsilcisi Yusuf'u görünce ondan kendileri için kabadayılık yapmasını ister. İttihatçıların da zorbalık ve kabadayılıktan yana olduklarını gören Yusuf, bunu protesto ederek etrafındakilerle oyun oynamaya başlar.

Tema

Bir siyasal dönemden (İstibdat) başka bir siyasal döneme (Meşrutiyet) geçişte yaşanan olayların mizahî bir yaklaşımla anlatıldığı Fehim Paşa Konağı adlı oyunun ana teması, değişen düzen ve dönem içinde değişmeyen insanlar ve bunların güce, şiddete verdiği önemdir. Oyunda işlenen yan temalar ise, kabadayılık düzeni, kabadayılığın, şiddetin, zorbalığın karşısında iyiliği, sevgiyi savunan insanlar, her dönemin adamı olmaya çalışan insanlardır.

Oyunun ana teması değişen bir düzen ve döneme rağmen toplumda değişmeyen, varlığın devam ettiren insanlar ve bunların güce, şiddete, zorbalığa

verdikleri önemlidir. Oyunda güce, şiddete, zorbalığa değer veren ve işlerini kavga ile halletme yolunu seçen insanlar Paşalardır. Paşalar, kabadayılar vasıtasıyla topluma korku salma yoluyla saygı görmeyi bekleyen insanlardır. Kabadayılar ise, asıl kişiliklerinden ödün vererek, sadece itibar görmek için şiddete, zorbalığa başvurarak, etraflarında korku uyandırmaktadırlar. Ayşegül Yüksel oyunun ana temasını şöyle açıklar: “Kabadayılık bağlamı içinde irdelenen “insan onuru” ve kapıkulluğu anlayışıdır. Oyunun kıssası II. Abdülhamid’in baş hafiyesi Fehim Paşa’ya neye hizmet ettiğinin bilincinde olmaksızın sırf “kabadayılık” uğruna getirdiği ün ve para uğruna kapılanan ve bir sokak kavgasında “ıskartaya” çıkınca, onursuzluk bataklığının derinliklerinde bırakılan Rasim Baba’nın öyküsünde dile getirilir. Bu kıssanın yalnızca, 1970’lerden bu yana ellerine birer silah verilip, omuzları sıvazlanarak Türk toplumu içine salıverilen gençlere yöneldiğini düşünmek yanılğı olur. Bu kıssadan, ün ve para uğruna “doğrudan” ödün vermeyi, kapıkulluğuna soyunmayı doğal saymış tüm “meslek erbabı”na “hisse” çıkmaktadır.”⁴²⁵

Oyunun ana teması Yusuf vasıtasıyla dikkatlere sunulur. Şiddetin yerine sevgiyi savunan Yusuf düzen değişince bu zorbarların da gideceğini düşünmektedir:

İstibdatçı Fehim Paşa’dan korkuyordum,
hürriyetçi Deli Suat Paşa ondan azılı çıktı.
Bunların göztünde insanın kıl kadar değeri yok.
Neyse, İttihatçılar İstanbul’a geliyorlarmış,
onlar gelip de işe el koyunca ne Fehim Paşa kalır ortada,
ne Deli Suat Paşa. Bu yıkım, bu kıyım sona erer,
ben de karagözcülüğe dönerim.⁴²⁶

Ama Yusuf’un beklediği gibi İttihatçılar İstanbul’a gelir ama sonuç beklenen gibi olmaz, çünkü onlar da şiddet yanlısı olup güce, zorbalığa önem vermektedirler. Bu duruma son vermesi beklenen İttihat ve Terakki de aynı yoldadır. Bu durumu Yusuf şöyle ifade eder:

Umudum İttihatçılardaydı.
Ama onlar da attığını vurur, vurduğunu devirir,
silahşör aradığını duyunca bunaldım.
Sıkıldım ben bu kabadayılık oyunundan⁴²⁷

⁴²⁵ Ayşegül YÜKSEL, *Çağdaş Türk Tiyatrosundan 10 Yazar*. Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1997, s.106

⁴²⁶ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 153.

⁴²⁷ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 159-160.

İstibdat döneminde güce önem veren Fehim Paşa, onun karşısında hürriyet yanlısı olan Deli Suat Paşa ve II. Meşrutiyet'in ilânıyla yönetimi ele geçiren İttihat ve Terakki Partisi, yani toplumun yönetici kısmı hep şiddetten, zorbalıktan yana olup kavgayı ve şiddeti alkışlamaktadır. Toplumda güce önem verilmekte, şiddet karşısında hayranlık duyulmaktadır. Bu anlayış toplumda sadece üst düzeyde, yönetici sınıfında yer alan insanlarda değil; halk tabakasından olan insanlarda da vardır. Halktan bir adam olan Rasim Baba, toplumdaki bu tutumdan dolayı oğlunu da bir kabadayı olarak yetiştirmek istemektedir. Toplumdaki bu temayül nedeniyle kabadayılar ortaya çıkmakta, etrafa korku salmaktadırlar. Mahalle esnafından Aziz ile Arif'in kahveye gelerek gece şahit oldukları kabadayı kavgasını canlandırarak anlatmaları onların bu tür olaylar şiddet karşısındaki tutumlarını ortaya koymaktadır.

Oyunda işlenen yan temalardan biri kabadayılık düzeni ya da oyundaki ifadesiyle "raconu"dur. Bu tema dönemin kabadayılarının anıları, kavgaları ve davranışlarıyla dikkatlere sunulmuştur. Rasim Baba eski kabadayılık günlerini şöyle anlatır:

Aksaray'ı haraca kestiğim zamanlar. Şamarımı yiyen, Allah canımı alsın, feleğini şaşırıyor. Bir gün Fehim Paşa'nın vekilharcı Nuri Bey geldi, "Paşa seni görmek istiyor" dedi. Bilirsin, bir kabadayı sivrildi mi paşa çekip yanına alır ki bir başka paşaya gitmesin.⁴²⁸

Haraç almak, nara atmak, içki içmek kavgaya etmek, adam dövmek kabadayıların işidir. Devrin paşaları tarafından silahla ödüllendirilirler ve o paşaların adamı olurlar. Ancak bir kavgada kendilerinden daha güçlüsüne yenilince kabadayılığı bırakırlar, paşaları tarafından da unutulurlar:

"Bir tokatla biten adam kabadayılıktan çekilir.....Tokadı yer yemez Allah seni inandırсын, o koca Tanaş olduğu yere çöktü kaldı...Fehim Paşa bu olayı duyunca, bir sedef kaplı altıpatlar armağan etti."⁴²⁹

Oyunda ele alınan kabadayılık ve buna bağlı olarak kavgaya, şiddet, zorbalık beraberinde bunlara karşı değerleri de oyuna sokar. Yan temalardan biri de bu nedenle kabadayılığa, şiddete, kavgaya, zorbalığa karşı iyilik, güzellik, aşk, sevgi, barış gibi değerlerdir. Bu tema, oyunda bu değerlerin temsilcisi olan Yusuf vasıtasıyla dikkatlere

⁴²⁸ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 92.

⁴²⁹ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 93.

sunulmuştur. Yüksel, bu durumu şöyle ifade eder: “Neyse her olgu karşısını da birlikte getirir. Kabadayı eskisi Rasim Baba’nın karşısı da, oğlu tiyatrocusu Yusuf’tur.”⁴³⁰

Zaman

Bir siyasal dönemden başka bir siyasal döneme geçiş süreci içinde yaşanan olayların anlatıldığı oyunun vak’a zamanı 1908 (temmuz ayı) anlatma zamanı 1979’dur.

Vak’a zamanı oyunun başında Anlatıcı tarafından somut bir şekilde belirtilmiştir:

“Yıl bin dokuz yüz sekiz
aylardan temmuz”⁴³¹

İstibdat döneminde başlayan olaylar II. Meşrutiyet ilân edilip (10 Temmuz 1908) İttihat ve Terakki’nin iktidar olmasıyla sona erer. Zamanın geçişi oyun içinde anlatıcının anlatılarıyla dikkate sunulur. Anlatıcı zamanın geçişini, siyasal gelişmeleri aktararak ortaya koyar:

bütün Rumeli ayaktaydı
ertesini sabah
Selanik’te
Manastır’da Üsküp’te
Meşrutiyet ilân edilecekti.⁴³²

Anlatma zamanı 1979’dur. Vak’a zamanı olan 1908’de yaşanan olayların anlatma zamanına taşınması tesadüfi değildir. Düzen değişse de her düzenin aslında birbirinin devamı olması, her dönemin kendi adamlarını ortaya çıkarması ve her dönemde ortaya çıkan şakşakçılar, her devrin adamı olmaya çalışanlar bakımından benzerlikler vardır. Anlatma zamanında da ülkemizde yaşanan terör olayları, bunlarla mücadele etsin diye hiçbir şeyden habersiz eline silah verilip gönderilen askerler, devlet içinde devlet olan insanlar, mafyalar oyunun mesajının anlatma zamanı hatta günümüz içinde geçerli olduğunu ortaya koyar. Yüksel bunu şu şekilde ifade eder:

1979’da yazılan oyunun ilk bakışta doğrudan o yılların terör ortamına gönderme yaptığı düşünülse de “bu kıssasın” yalnızca ellerine birer silah verilip, omuzları sıvazlanarak Türk toplumu içine salıverilen gençlere yöneldiğini düşünmek yanlıgı olur. Bu kıssadan iş ve para

⁴³⁰ YÜKSEL, (1997), s. 106.

⁴³¹ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 91.

⁴³² ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 148.

uğruna doğrudan ödün vermeyi kapıkulluğuna soyunmayı doğal saymış tüm “meslek erbabı”na “hisse” çıkmaktadır.⁴³³

Oyunda zaman bakımından geriye dönüşler de söz konusudur. Bu dönüşler oyunun içine serpiştirilen anlatılarla ortaya çıkmaktadır. İlk geri dönüş vak’a zamanından on yıl öncesine aittir. Oyunun başında Rasim Baba kahvesine gelen Pertev Bey’e eski kabadayılık günlerini anlatırken on yıl öncesine gider. Rasim Baba’nın bu anı anlatısıyla geriye dönülerek vak’a zamanından on yıl öncesi hakkında da bilgi sahibi oluruz. On yıl önce de on yıl sonra da değişen bir şey yoktur. Aynı kabadayılık düzeni devam etmektedir. Oyundaki ikinci geri dönüş bir gün öncesine aittir. Kahveye gelen Aziz ile Arif bir gece önce tanık oldukları kabadayı kavgasını canlandırarak anlatırlar. Bu anlatı da o dönem insanının güce, güçlü olan karşı olan tutumunu ortaya koyar. Geriye dönüşlerle anlatılan olay ve durumların sebebini, başlangıcını dikkatlere sunar. Değişik zamanlar da geçen olayların, durumların geriye dönüşlerle verilmesi zaman bakımından tasarrufu da sağlar.⁴³⁴

Mekân

Oyunun anlatılan olayların geçtiği mekân İstanbul’dur. Mekân da oyunun başında anlatıcı vasıtasıyla belirtilir.

İstanbul’dayız
Fehim Paşa konağının arkasında
dar bir sokak
bir küçük kahve
al gözüm seyreyle
bakalım İstanbul’da neler olacak!⁴³⁵

İstanbul’da da Rasim Baba’nın kahvesi, Fehim Paşa’nın ve Deli Suat Paşa’nın konağı oyunda anlatılan olayların geçtiği mekânlardır.

Oyundaki mekânların tanıtımı, mekân değişiklikleri anlatıcı vasıtasıyla dikkatlere sunulur.

Oyundaki mekânlardan iki paşa konağı birbirine benzerdir. Konak halkı, hizmetlileri vb. birbirine benzerdir. Bu birbirine benzer mekânlar vak’a zamanı hakkında da bilgi vermektedir. Dönemin paşalarının, halkın üst tabakasının mekânlarının temsilidirler. Oyunun diğer bir mekânı olan Rasim Baba’nın kahvesi ise

⁴³³ YÜKSEL, (1997), s. 106.

⁴³⁴ Anı ve haber anlatıları hakkında daha geniş bilgi için bk. Hasan ERKEK, *Oyun İçinde Anlatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 258 – 264, 205 – 210.

⁴³⁵ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 91.

Fehim Paşa'nın konağı ile aynı mahallede olmasına rağmen ondan farklı bir mekândır. Halkın alt tabakasının toplandığı, herkese açık bir mekândır.

Oyunda Rumeli, Manastır, Selanik, Üsküp vak'a zamanında ortaya çıkan siyasal gelişmelerin mekânlarıdır.

Şahıs Kadrosu

Oyun on sekiz kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Yusuf, Anlatıcı, Fehim Paşa, Deli Suat Paşa, İttihat ve Terakki Temsilcisi vaka'nın ortaya çıkmasında rol oynayan şahıslardır.⁴³⁶

Yusuf: Yusuf oyunun ana temasının ortaya çıkışında önemli rol oynar. Toplumda şiddetin, zorbalığın karşısında sevgisiyle, gönlüyle karşı duran tek insan Yusuf'tur.

“Ben çiçek koparmaya kıyamıyorum canlıdır diye, çimene basamıyorum, kuş tutamıyorum o kadar tabancalı bıçaklı adam arasında ben ne ederim?”⁴³⁷ diyen Yusuf şiddetin karşısında barışı, dövüşün karşısında sanatı, kavganın karşısında savunur.

Toplumda insanların bir bakıma itibar görmek için oynadıkları kabadayılık oyunu yerine Yusuf karagöz oynamakta, nara atmak yerine gazel söylemektedir. Oyunun sonunda da tercihini şu sözlerle ifade eden Yusuf, toplumda hakim olan anlayışı da eleştirmektedir:

Sıkıldım ben bu kabadayılık oyunundan. Hiç kimse sevda şarkısı söylemiyor. Ela gözden, güzel yüzden, çiçekten böcekten söz eden yok. Yalnız çılglık atıyoruz: As, kes, vur, kır, döv, söv, yak, yık, saldır, daldır, öldür! Ee bu böyle giderse mutluluğu uğruna silaha sarıldığımız halktan geride tek canlı kalmayacak. Kan gölünde nilüfer açar mı? Toprağı yüz bin insanın gözyaşıyla sulasak, bir tek çiğdem yeşertebilir miyiz? Babayiğitin hası karınca bile ezmez. En bilekli el diye okşayan ele derim; en yürekli kabadayı da herkesi yüreğine sığdıran insandır.⁴³⁸

Eski bir kabadayı olan babası ile tamamen tezat teşkil eden Yusuf, aynı zamanda oyunda aşka önem veren tek insanadır. Bir “sevda böceği” olan Yusuf'un Mihriban'a olan duygularını dile getirdiği şu sözler onun aşka, sevgi karşısındaki tutumunu da ortaya koyar:

⁴³⁶ Oyunun şahıs kadrosu hakkında daha geniş bilgi için bk. B. Cüneyt TEZCAN, *Turgut Özakman'ın Göstermecî Oyunlarında Yapı Özellikleri*, (Basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tiyatro Anabilim Dalı), Ankara, 1987. s.81.

⁴³⁷ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 102.

⁴³⁸ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 160.

“Ben dökeyim içimi, istese canımı verirdim, olsa ağırlığınca altın verirdim, acı vermedim, utanç vermedim, kara haber vermedim, gönül vermedim be. Sevginin kime zararı olmuş. Suç mu sevmek! Hem sevgi onu kandan, kirden arıttırdı?”⁴³⁹

Bu sözlerle Yusuf, Fehim Paşa ve onun gibi olanların, yani kan ve kirden hoşlananların yerine sevgiye dayalı bir dünya istediği ifade eder.

Yusuf, göze girmek, korkuyla, şiddete dayanılarak kurulan bir saygı için onurlarını ayaklar altına alarak onun bunun adamı olma yolunu seçen kabadayılarla da tezat içindedir. O, onurlu bir iş olarak gördüğü Karagözcülükten ne olursa olsun vazgeçmez. Oynadığı oyunlar da Ferhad ile Şirin gibi sevda oyunlarıdır. Karagöz oyununda canlandırdığı Çıtkırıldım Tarçın Bey, Yusuf’un karakterini ortaya koyar.

Anlatıcı: Zaman zaman Yusuf’u kıskanan anlatıcı, Yusuf gibi çeşitli rollere bürünür. Hadi Bey olur, Ayvaz olur. Ayvaz olunca Yusuf’u yerine haremde meddahlık yapar.

“Bir konakta ayvaz, öbür konakta vekilharç, ayıp oluyor ama ne yapayım, benim gibi yetenekli ouncu yok aramızda”⁴⁴⁰

Anlatıcı, bu yönüyle oyuna geleneksel tiyatroya ait unsurları sokar. Yusuf, yaptığı iş gereği çeşitli tipleri canlandırırken, anlatıcı oyun içinde birden fazla şahsı temsil eder. Anlatıcı her devrin adamı olması yönüyle de Yusuf’tan farklıdır.

Fehim Paşa, Deli Suat Paşa ve İttihat ve Terakki Partisi Temsilcisi: Birbirinden farklı olmayan insanlardır. Toplumun yönetici ve üst düzeyini temsil eden bu insanlar toplumdaki yerlerini, güce ve kabadayılara borçludurlar. İstibdat dönemindeki Fehim Paşa⁴⁴¹, aynı dönemde Meşrutiyetçi olan Deli Suat Paşa ve iktidara geçen İttihat ve Terakki Partisi Temsilcisi güce, kabadayılığa önem vermeleriyle birbirlerinin devamı gibidirler.

“Yumurta tokuşturur gibi insan tokuşturan bu iki Osmanlı Paşası”⁴⁴² olan Fehim Paşa ve Deli Suat Paşa konumları ve halkla olan ilişkileri, olaylar karşısındaki tutumları, kabadayıları bakımından birbirlerine benzer.

⁴³⁹ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 137.

⁴⁴⁰ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 141.

⁴⁴¹ Fehim Paşa ile ilgili olarak yazılan bir başka oyunda Mehmed Burhaneddin’e aittir. II. Meşrutiyet Döneminde yazılan ve *Fehim Paşa* adını taşıyan bu oyun hakkında daha geniş bilgi için bk. ŞENGÜL. (1998), s. 252-262.

⁴⁴² ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 143.

Anlatıcı tarafından “Çok oyun yazılmıştır üstüne, bu da sonuncusu olmayacaktır. Fehim Paşa, Abdülhamit’in süt kardeşi İsmet Bey’in oğlu, Abdülhamit’in belki de kendinden sonra sevdiği tek insan”⁴⁴³ olarak tanıtılan Fehim Paşa, Abdülhamit’in baş hafiyesidir. Halk arasında kaynağını güçten, zorbalıktan alan bir etkisi vardır. Paşa bu gücünü yanında beslediği kabadayılarına borçludur. Paşa kendisi için adam döven, öldüren bu kabadayıları, karşısındakileri yendikleri sürece el üstünde tutar.

Oyun boyunca birbirleriyle mücadele içinde olan Fehim Paşa ve Deli Suat Paşa birbirlerini hiç sevmezler, kabadayılarını dövüştürerek güçlerini ispatlamaya çalışırlar. Birbirleri için söyledikleri sözler, halk hakkındaki düşünceleri, kavgaya merakları ortakdır.

Fehim Paşa: Ona göre meşrutiyet gelirse halkın hiçbir derdi kalmazmış. Bak terese! Yahu bu zavallı halka hürriyet verdin mi, ne yapar? Ne yapacak, ya davulcuya kapılır, ya zurnacıya. İyisi mi, patlatırsın davulcunun davulunu, zurnacının zurnasını da kırarsın olur biter.⁴⁴⁴

Deli Suat Paşa: ...anlat bana gerine gerine. Bayılırim kavga dinlemeğe. Ben de gençliğimde çok haşarıydım ha? Çok kavgacıydım. Şimdi ne yapalım, dövüştürüp dinliyoruz. O Fehim Paşa teresi de dinliyordur, ama, bakalım anlıyor mu kardeşim? Dinleyen, anlatandan kavrayışlı olacak!...Adam akımm der, bizim Fehim kakımm anlar.⁴⁴⁵

İttihat ve Terakki Partisi Temsilcisi de bu iki paşa gibi güçten, zorbalıktan yanadır. Güçleriyle ön plâna çıkan kişileri yanlarına almaya çalışırlar.

Dekoratif unsur durumunda olan diğer şahıslardan dönemin ve paşaların kabadayıları olan Düztaban Osman, Zilli Ömer Çavuş, Rasim Baba kendilerine özgü, kabadayı argosu ile konuşan, haraç alan, kavga eden, kendilerinden güçlü olana yenilince kabadayılığı bırakıp köşelerine çekilen insanlardır. Mahalle halkından olan ve Rasim Baba’nın kahvesinde toplanan Pertev Bey, Aziz, Arif esnafın ve halkın oyundaki temsilcileridir. Birbiriyle anlaşarak hareket eden halk, ellerine fırsat geçince Fehim Paşa’yı bile zor durumda bırakılabilecek bir topluluktur. Dostluğa, dayanışmaya önem verirler. Mihriban, Fehim Paşa’nın hanımı, cariyeler, vekilharç Nuri ve Hadi Beyler oyunun şahıs kadrosunda yer alan dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

⁴⁴³ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s.204.

⁴⁴⁴ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 105.

⁴⁴⁵ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s.142.

Dil ve Üslûp

Oyun iki perdeden oluşmaktadır. Son derece akıcı bir üslûpla yazılan oyunun dili de aynı derecede açık ve sadedir. Oyunda kullanılan dil ve üslûp, oyunun mizahî yönüne hizmet edecek şekildedir. Özellikle anlatıcının konuşmaları oyunun güldürü boyutuna katkı sağlamıştır. Oyunda, asıl olaydan ayrılarak başka yerde ve zamanda yaşanan olayların anlatımı oyuna akıcılık kazandırmıştır.

Oyun kişilerinin, kültürlerine, mesleklerine, toplumdaki yerlerine göre konuşmaları da dikkat çekicidir. Kabadayılar, kabadayı argosuyla konuşurlar:

Düztaban Osman: Adım Düztaban Osman,
mekanım Çukurbostan.
Naramın ulaştığı yerde
başka nara istemem,
bozulum bu biiir.
Bozuldum mu da,
Allah korusun,
adamı bitiriveririm, ikii.
Buradan payımı isterim babalık.⁴⁴⁶

Mahalle esnafından Aziz ile Arif'in konuşmaları birbirini tamamlayacak şekildedir. Tek bir monologla verilecek anlatım diyalog hâline getirilerek akıcılık sağlanmıştır:

Arif: Tepebaşına, saza gittik.
Aziz: Arkalarda bir yer bulup iliştik.
Arif: Sağ baştaki masada üç kişi oturuyor"
Aziz: Demek Yusuf
Arif: Her akşam
Aziz: Paşanın karısını
Arif: Marısını
Aziz: Kızını
Arif: Mızını
Aziz: Halayıklarını
Arif: Malayıklarını
Aziz: Toplayıp eğlendirecek⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 100.

⁴⁴⁷ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 110.

Oyunda geleneksel tiyatro türlerinden karagöz, meddah hikâyeleri, ortaoyunu gibi örnekler, tekerlemeler, şarkılar da yer alır:

Karagöz:

Yusuf: (Hacivat) –Şirin Hanım Ferhad'ı görünce can evinden vurulur,
serilir kalır yere.
(Karagöz)Eee?
(Hacivat)Ferhad da Şirin'i görünce beyninden vurulmuşa döner,
çarpılır, düşer yere.⁴⁴⁸

Tekerleme:

Yusuf: Eveleme develeme
Deve kuşu kovalama
Cengi çember
Miskü amber
Tazi tuzi
Paşanın kızı
Ne vakit geldin
Yazın geldim
Yazılalım
Çizilelim
Bir tahtaya dizilelim...⁴⁴⁹

Meddah hikâyesi:

Ayvaz: Hak dostum haaak
Edeyim meclise bir kıssa beyan
Kıssadan hisse ala ârif olan..
Efendim, evvel zaman içinde İstanbul'da
Ahmet diye bir kileci varmış. Kileci Ahmet
dükkanını bırakmış, bir başka dükkana taşınmış
Onun çıktığı dükkana da bir sabuncu taşınmış.
Kulakları da sağırmuş.⁴⁵⁰

Şarkı-türkü:

Arif: Ömer Ağanın bahçesinde dutu var
Karısının kardan beyaz butu var
Aman aman..."
"Arif: Yine bir gülnihal aldı bu gönlümü

⁴⁴⁸ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s.111.

⁴⁴⁹ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s.123.

⁴⁵⁰ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 132.

Simten goncafem bibedel o güzel
Âteşi ruhları yaktı bu gönlümü⁴⁵¹

Bu unsurların oyunda yer alması oyunu zenginleştirmiştir. Akıcılığı sağlayan, oyuna enlendiricilik katan bu unsurlar yazarın başarısını da ortaya koyar.

Oyunda yer alan anlatıcı da teknikle ilgili önemli bir unsurdur. Turgut Özakman'ın göstermeci teknikle yazdığı ikinci dönem oyunlarında karşımıza çıkan anlatıcının, oyunda birçok işlevi vardır. Açıklama anlatıları anlatıcı vasıtasıyla yapılır. Mekânlar onun vasıtasıyla tanıtılır, mekândaki değişiklikleri, vak'a zamanına ait siyasal gelişmeleri de aktarır, şahısları tanıtır, şahısları tanıtırken onlar hakkında yorum yapar, onları eleştirir. Değişik zaman ve mekânlarda cereyan eden olayları aktaran Anlatıcı, zaman ve mekânda tasarrufa yardımcı olduğu gibi seyirci/okuyucu arasında da bağ kurar. Anlatıcının şiir ve tekerleme üslûbu taşıyan dili oyuna akıcılık ve eğlendiricilik katmaktadır. Yorum yaptığı kısımlar oyunun güldürü boyutuna katkı sağladığı gibi, oyuna ironiyi de sokar. Anlatıcının şiirli, tekerlemeli, nükteli dili, mizahî bir yaklaşımla dönemi, kişileri eleştirdiği gibi oyunun güldürü boyutunu da ortaya koymaktadır :

Anlatıcı: Sultan Abdülhamid
Saltanatın otuz ikinci yılında
Uzanmış sert iktidar yatağına
Roman okuyordu
Yıldız sarayı zeytinyağı dolma
Şebboy ve küf kokuyordu
her şey düzeninde görünüyordu kısacası
İstanbulular her gece mehtaba çıkmağa
başladılar⁴⁵²

Özakman'ın oyun yazarlığının ikinci dönemi içerisinde değerlendirilen bu oyun yazarın "1967'de Sarıpınar 1914 ile başlattığı tarihsel bakış açısıyla göstermeci türde yazdığı oyunların en kusursuzlarından biridir."⁴⁵³ Sarıpınar 1914 ile başlattığı yeni türdeki oyunlarında Özakman, bugün ile dün arasında paralellikler kurarak dramatik

⁴⁵¹ ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 115.

⁴⁵² ÖZAKMAN, *Fehim Paşa Konağı*, s. 91.

⁴⁵³ YÜKSEL, (1997), s. 105.

etkiyi sağlamlaştırırken toplumsal taşlama ve yergiyi mizahla yapma olanağını da bulmuştur.⁴⁵⁴

Özakman, bu oyunuyla 1979 yılında Türkiye İş Bankası En Başarılı Oyun Ödülü'nü, 1980'de de Avni Dilligil ve Sanat Kurumu Ödülleri'ni almıştır.

⁴⁵⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Dalya ALTUĞ, *Turgut Özakman Tiyatrosunda Mizah ve Eleştirel Yaklaşım*, (Basılmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne ve Görüntü Sanatları Bölümü, Tiyatro Ana Bilim Dalı), İzmir, 1989.

HİKÂYE-İ MAHMUD BEDREDDİN

Özet

Osmanlı ordusu Simavna Kalesi'ni kuşatmıştır. Canlarını kurtarmayı amaçlayan kraliyet ailesi, Kethüda'nın önerisiyle Simavna'nın anahtarını teslim etme görevini Angeliki'ye verir. Angeliki, halkının Müslüman olduğunu söyleyerek canlarının bağışlanmasını diler. Osmanlı kumandanı, kaledekilerin canını bağışlar; sonrasında da adı Melek olarak değiştirilen Angeliki, Gazi İsrail'e alır.

İsrail Gazi ile Melek Hatun'un ilk doğan çocuklarının adını Mahmud Bedreddin koyarlar. Çocuğun ilk eğitimi ile İsrail Gazi ilgilenir. Altı ayda Kur'an'ı hatmeden Bedreddin, Yunan filozoflarına merak salmıştır. Bedreddin babasından eğitimini tamamlamak için Konya'ya gitme izni ister. Gazi İsrail, oğlunun isteğini kabul eder ve yeğeni Müeyyed'i de yanına katar. Bedreddin Konya'da Feyzullah'ın yanında dört ay kalır. Bedreddin, Feyzullah'ın ölümü üzerine Kahire'ye gitmeye karar verir. Yolculuk sırasında Kudüs yakınlarında bir köye uğrarlar. Köyde yaşananlar dönemin sosyal bozukluklarını aksettirir niteliktedir.

Bedreddin, Kahire'de Hüseyin Ahlati'nin yanına varır. Onunla birlikte, Mısır Sultanı Berkok'un önünde dört mezhebin temsilcileri ile yaptıkları tartışmadan galip ayrılır. Sultan her ikisine de birer cariye hediye eder. Kardeş olan bu cariyelerden Cazibe Bedreddin'in; Mariye ise Ahlati'nin karısı olur. Bedreddin'in Caziben'den İsmail adında bir oğlu olur.

Kendini aramakla meşgul olan Bedreddin, çocuğunun dünyaya geldiği bu dönemde çok düşüncelidir. Ahlati'nin eşi ve müridi olan Mariye, söz konusu dönemde Bedreddin'e yol gösterir. Bir süre sonra Bedreddin aradığını bulmuştur. Artık insan denen bütünün bir parçasıdır. Bedreddin, yaşadığı değişimin ardından bütün kitaplarını Nil Nehri'ne atar ve Ahlati'nin dervişlerine katılır. Müeyyed, amcasının oğlunun bu hâlimden endişe duymakta ve yurtlarına dönmeleri gerektiğini düşünmektedir.

Bedreddin, Musa Çelebi'nin yanına gitmek üzere yola çıkar. Yolculuk sırasında halk, kitleler halinde Bedreddin'e tabi olmakta, onun fikirlerini paylaşmaktadır. Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa da bu kişilerin arasındadır. Karaman Beyi, Bedreddin'i ziyaret eder ve onu halk arasında nifak çıkarmakla suçlar. Bedreddin, Karaman Beyi'ne düşüncelerini anlatır.

Evine dönen ve üç yıldır ailesi ile birlikte olan Bedreddin'in annesi yaşlanmış ve bunama belirtileri göstermeye başlamıştır. Gazi İsrail ise oğlunun durumunu anlam veremeyip onun için endişelenmeye başlamıştır. Gazi İsrail, düşüncelerini oğlu ile paylaştığı sırada Musa Çelebi, Bedreddin'le görüşmek için gelir ve ona kazaskerlik önerir. Bedreddin, Musa Çelebi'nin önerisini kabul eder.

Bedreddin'in kazaskerliği sırasında gerçekleştirmeye çalıştıkları, Musa Çelebi'nin bazı beylerini huzursuz eder. Bu beyler, Musa Çelebi ile Çelebi Mehmet arasındaki savaşta bu rahatsızlıkları nedeniyle taraf değiştirirler ve Musa Çelebi savaşı kaybeder.

Bedreddin ile görüşen Çelebi Mehmet, onu İznik'e sürer, Bedreddin'in Hicaz'a gitme isteğini geri çevirir. Üzerlerine gönderdiği ordularla Börklüce Mustafa'yı ve Torlak Kemal'i ortadan kaldıran Çelebi Mehmet'in nihai hedefi Bedreddin'i idam ettirmektir. Bu işi usulüne uygun olarak halletmek isteyen Çelebi Mehmet, Bedreddin'in idamı için fetva verecek din adamlarına müracaat eder.

Çelebi Mehmet'in görevlendirdiği iki din adamı da Bedreddin'in karşısında aciz kalır. Bunun üzerine Bedreddin kendi idam fetvasını kendisi imzalar. İdamından önce namaz kılmak isteyen Bedreddin namaz sırasında ölür. Çelebi Mehmet, Bedreddin'in cesedinin darağacına çekilmesini emreder.

Bedreddin'in vücudu dara çekilir ve halkın bu manzarayı izlemesi zorunlu tutulur. Halkı zorla toplamaya çalışan görevliler, Bedreddin'in ölmediğini görürler. İnsanlar, kendi vücutlarında Bedreddin'i yaşatmaktadırlar.

Vak'a

Şeyh Bedreddin'in yaşamını ve dünya görüşünü konu edinen⁴⁵⁵ *Hikâye-i Mahmud Bedreddin*⁴⁵⁶ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Simavna Kalesi fethedilir. Osmanlı Kumandanı, Müslüman olmayı tercih eden halkı ve kale yönetimini bağışlar.
- b) Gazi İsrail, Angeliki ile evlenir. Angeliki'nin adı Melek olarak değiştirilir. Gazi İsrail ile Melek Hatun'un Mahmud Bedreddin adında çocukları olur.

⁴⁵⁵ Şeyh Bedrettin'in hayatından ve felsefesinden yola çıkılarak yazılan diğer oyunlar şunlardır: Orhan AŞENA, Şeyh Bedrettin (1969); Kemal DEMİREL, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedrettin'in Yargılanması (1997).

⁴⁵⁶ Mehmet AKAN, "Hikâye-i Mahmud Bedreddin", *Toplu Oyunlar 1*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1993, s. 11-63.

- c) Büyüdükçe ilme merak salan Bedreddin, tahsilini tamamlayabilmek için Müeyyed'le birlikte Konya'ya gider.
- d) Dört ay boyunca bu şehirde Feyzullah adında bir hocadan ders alan Bedreddin hocasının ölümü üzerine Mısır'a gitmeye karar verir.
- e) Bedreddin ve Müeyyed, yolculuk sırasında Kudüs yakınlarında bir köye uğrarlar ve burada halkın içinde bulunduğu zorluklarla yüzleşirler.
- f) Bedreddin ve hocası Hüseyin Ahlati, Mısır sarayında yapılan bir tartışmada dört mezhebin temsilcisi karşısında başarılı olurlar.
- g) Mısır Sultan'ı Berkok, cariyeye olan iki kız kardeşi onlara hediye eder. Bedreddin Cazibe ile, Ahlati Mariye ile evlenir. Bedreddin ile Cazibe'nin İsmail adında bir çocukları olur.
- h) Mariye'nin yardımıyla, bildikleri ve Hüseyin Ahlati'nin öğretilerini kıyaslayan Bedreddin aradığı gerçeğe ulaşacağı bir değişim yaşar.
- i) Değişen Bedreddin, bütün kitaplarını Nil'e atar ve dervişlere katılır.
- j) Bedreddin, Hüseyin Ahlati'nin telkiniyle Mısır'dan ayrılmaya Musa Çelebi'nin yanına gitmeye karar verir.
- k) Bedreddin, yolculuğu sırasında aralarında Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa'nın da bulunduğu sayısız mürit edinir.
- l) Bedreddin, Karaman Beyi ile bir görüşme yapar. Musa Çelebi, Bedreddin'e kazaskerlik önerir; o da bu teklifi kabul eder.
- m) Bedreddin'in icraatları Musa Çelebi'ye destek veren bazı beyleri rahatsız eder. Bu kişiler, Musa Çelebi ile Çelebi Mehmet arasındaki savaşta Çelebi Mehmet tarafına geçince Musa Çelebi, savaşı kaybeder.
- n) Çelebi Mehmet, Bedreddin'i İznik'e sürer. Sonrasında Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa üzerine ordu gönderir ve bu kişileri ortadan kaldırtır.
- o) Bedreddin'i asmak isteyen Çelebi Mehmet, bu iş için gerekli fetvayı verecek din adamı bulamaz. Buldukları da Bedreddin karşısında aciz kalır.
- p) Bedreddin, kendi idam fetvasını kendisi imzalar. İdamdan önce namaz kılmak ister ve namaz sırasında ölür.
- q) Çelebi Mehmet, Bedreddin'in ölü bedenini astırtır ve halkın onu bu hâliyle görmesini zorunlu tutar.

- r) Halkı, Bedreddin'in idam edilmiş hâlini görmeye davet eden görevliler, herkesin birer Bedreddin olarak yaşadığını görürler.

Tema

Oyunun ana teması hümanizmdir. Söz konusu tema dinî, iktisadî ve sosyal yönleriyle ele alınmış; bu şekilde oyuna fikrî açıdan çok boyutluluk katılmıştır.

Hümanizmin dinî yönüyle ilk olarak Hüseyin Ahlati'nin "Bitip tükenmeyecek tek bilgi insanda ve yaşamdadır."⁴⁵⁷ cümlesinde karşılaşırız. İnsanı merkez olan bu görüş Hüseyin Ahlati'nin eşi Mariye'nin ifadelerinde daha da olgunlaşır ve Vahdet-i Vücut anlayışına işaret edilen şu cümlelerle dile getirilir:

"Çünkü onlar tanrının da kendisi, Sen, ben onlar, tüm insanlar ve tüm evren tanrımız."⁴⁵⁸ Bu düşüncenin bir göstergesi olarak Hüseyin Ahlati'nin müritleri birbirine secde ederler: "Kible insan cemalidir Mahmud Bedreddin. Biz namazı böyle kılarız."⁴⁵⁹

İnsan merkezli bu düşünce tarzı Mahmud Bedreddin de tam olarak olgunlaşır. Bedreddin'in, bahçeden meyve çaldığı gerekçesi ile dayak yiyen çocuğun acısını aynıyle hissetmesi bu durumu simgelemesi bakımından önemlidir.

Hümanizmin iktisadî yönü Bedreddin ve müritleri tarafından kabul edilen "Kadın hariç dedi. Mal mülk, tarla tapan, deniz nehir, yer gök ortak dedi"⁴⁶⁰ cümleleri ile dile getirilir. Bu fikri, Bedreddin'in Mısır yolculuğu esnasında uğradığı Kudüs yakınlarında bir köyde yaşadıkları ile pekişir. Köy halkı, Bedreddin ve yanındakileri sahip oldukları varlıkları ve çocukları zorla almaya gelen insanlar zannedip sahip oldukları her şeyi, çocukları da dahil, toprağa gömerler. İnsanların mal mülk, tarla vb. şeyler uğruna birbirine düşüşünü simgeleyen bu durum, Bedreddin'in ortaklık anlayışını destekler mahiyettedir.

Hümanizmin sosyal düzen üzerindeki etkisi Talipler tarafından dile getirilir. Bedreddin'in hakikati aramak için yola çıkışında söylenenler devrin sosyal aksaklıklarını vurgular niteliktedir.

"Urumun yolları da kardaş ıssız mı ıssız,
Korku kol gezer kardaş gün bir uğursuz."⁴⁶¹

⁴⁵⁷ AKAN, s. 35.

⁴⁵⁸ AKAN, s. 39-40.

⁴⁵⁹ AKAN, s. 41.

⁴⁶⁰ AKAN, s. 55.

⁴⁶¹ AKAN, s. 27.

Dönüş yolculuğu esnasında dile getirilenler, Bedreddin'in hakikati buluşu ile bu aksaklıkların giderilişi üzerinedir:

Urumun yolları,
Işıl mışıl
Umut kol gezer
Sevda yarışır.⁴⁶²

Eserde kadının sosyal statüsü de hümanizm temelinde değerlendirilir. Bedreddin ve Hüseyin Ahlati, kadının bir mal gibi alınıp satılmasını, cariyelik kurumunu eleştirir:

“Ahlatî: adet kepaze. Al pazardan karıyı, koyun kuzu bağışlar gibi birine bağışla.

Bedreddin: Evet, adet kepaze. Gerdek odası değil de salhane.”⁴⁶³

Zaman

Oyunun vak'a zamanı, yazarın Zakire'nin ağzından ilettiği “yıl yedi yüz altmış idi ey yar”⁴⁶⁴ tarihinden⁴⁶⁵ Hicrî 819'a, (miladî 1416) uzanan 56 yıllık uzun bir zaman dilimini kapsar. Sözü edilen zaman aralığı belirgin zaman sıçramaları ile oyuna aksettirilmiştir.

Piyesin anlatma zamanı ise vak'a zamanından yaklaşık beş asır sonraya, 1981 yılına denk düşer. Yazarın vak'a zamanını anlatma zamanına taşıyışını; Şeyh Bedreddin ve temsil ettiği düşünce sisteminin insan merkezli yapısının yanı sıra, bu düşünce sistemi ile çağ atlama zamanında dünya gündeminde yer alan bazı ideolojilerin belirli düşünsel benzerlikleri ya da birlerine kaynaklık etme noktasında biri diğerinin devamı niteliğinde oluşları ile açıklamak mümkündür. Bunun yanı sıra hümanizm gibi varlığı insanlık tarihi ile eş anlamlı olan bir fikri yaklaşımın tarihin çeşitli dilimlerinde işlenmiş oluşu da üzerinde durulan noktayı açıklar niteliktedir.

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar, Simavna, Konya ve Kahire gibi geniş bir coğrafyada gerçekleşir. Bu değişik şehirler dekor değişiklikleri ile belirtilir.

⁴⁶² AKAN, s. 48.

⁴⁶³ AKAN, s. 34.

⁴⁶⁴ AKAN, s.14.

⁴⁶⁵ Bu tarih milâdî 1358'dir ve Bedreddin'in doğum tarihidir. bk. Michel BALİVET, “Şeyh Bedreddin”, *Tasavvuf ve İsyân*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul . 2000, s. 32.

Şahıs Kadrosu

Oyun kırk beş kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Bedreddin vaka'nın ortaya çıkışında rol oynayan en önemli şahıstır. Vak'anın ortaya çıkışında Bedreddin'den sonra önemli rol oynayan diğer şahıslar Angeliki (Melek), İsrail, Müeyyed, Hüseyin Ahlati, Mariye, Börklüce Mustafa, Torlak Kemal, Musa Çelebi, Mehmet Çelebi, Haydar Harevi ve Fahreddin Acemi'dir.

Bedreddin⁴⁶⁶

Göçebeliği ve onun kültürel değerlerini temsil eden İsrail ile (doğu) batı ve onun kültürel değerlerini temsil eden Angeliki (Melek) evliliği sonrası dünyaya gelen Bedreddin'in fikri dünyası da tıpkı ailesi gibi doğu-batı merkezlidir. Altı ayda Kur'an'ı hatmedişi, ardından İslâmî ilimleri öğrenişi sonrasında Yunan felsefesine yönelişi bunun bir göstergesi olması nedeniyle önemlidir.

Sözünü ettiğimiz simgesel öğelerle oluşturulan Bedreddin'in bazı olağanüstü unsurlarla desteklenmiş oluşu dikkat çekicidir. Bu unsurların en belirginini İsrail'in, oğlu Bedreddin hakkında Melek'e söyledikleridir:

“Meleğim, hatunum...Bana doğurduğun bir insan değil, tövbe yarabbi, bir Tanrı. Bir dünya doğurdun sen, bir evren.”⁴⁶⁷

Bedreddin'in Tanrı'ya benzetilişi, onun fikrî perspektifi ile alâkalıdır. Hüseyin Ahlati ile birlik olup, dört mezhebin temsilcilerini susturan bir perspektif, dört mezhebin üzerine çıkartılmış olur. Bu durumu daha da ileri götürülür ve Bedreddin ve onun temsil ettiği düşünceyi dinler üstü bir konuma yükseltir. İsrail tarafından dile getirilen bu düşünceyi oyunda şu şekilde ifade edilmiştir:

⁴⁶⁶Edirne yakınlarında, bugünkü Yunanistan topraklarında bulunan Simavna kasabasında doğmuştur. Babası Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'un torunu olduğu söylenen Abdülaziz'in oğlu İsrail, annesi ise Rum asıllı bir Hristiyan iken Müslüman olan Melek Hatun'dur. Babasının mesleği nedeniyle Simavna Kadısı Oğlu diye tanınmıştır. Timur istilâsından sonra karışan ve tarihte kargaşalık, keşmekeş anlamında olarak (fetret devri) diye anılan bir duraklama çağı yaşayan Osmanlı topraklarında birden bire enteresan bir fikir ve hareket baş göstermiştir. Çağın en ileri bilim başkentlerinde felsefe, tıp, matematik ve en çok din bilim okuyan Şeyh Bedrettin, Edirne'de yerleşmiş ve iki yıl kadar Türkiye'nin dinsel ve yargısal en yüksek katı olan kazaskerlik görevine getirilmiştir Burada bilim ve din bakımından adı ve ünü yayılmış, herkesten saygı görmüştür. Osmanlı Devletinin on bir yıl süren kargaşalık çağından politik çıkar sağlamak için, Moğol saldırısının ve kargaşalığın doğurduğu işsizlikten, açlıktan, fakirlikten yararlanmak, böylece iktidarı ele geçirmek isteyen Şeyh Bedrettin bu amaçla Osmanlılık ideolojisinin spiritüel, moral ve dinsel yapısını “bütün dinlerin birliği” gibi bir ilke ile ve hümanist bir felsefe ile sarsmak, İslâm dinini bir başka biçimde yorumlamak istemiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. <http://www.sosyaldemokrasi.org/bedrettin-15.05.2003>.

⁴⁶⁷ AKAN, s. 52.

“Azımsanması değil ki, gün boyu yüz kişi gelir yanına, bin kişi gider. İsalısı, Musalısı, Muhammetlisi, Tanrılısı, Tanrısız, bilgilisi, bilgisizi, ışığı sende arar.”⁴⁶⁸

Angeliki (Melek) ve İsrail, Bedreddin’in ebeveynidir. Yukarıda da sözü edildiği üzere doğunun ve batının geleneksel değerlerini temsil ederler.

Müeyyed, sığ dünyevî kaygıları dışında hiçbir şeyi olmayan, zihinsel beceriden yoksun sıradan insan tipini temsil eder.

Hüseyin Ahlati ve Mariye, Bedreddin’in gerçeği bulmasını sağlayan hümanist tiplerdir. Ancak Bedreddin’in hümanizmi onların ulaşamadığı noktaya varmıştır.

Börklüce ve Torlak, Bedreddin’in müritleridir. İnanışları değerler uğruna silâhlı mücadeleye girişebilecek dava insanları olarak takdim edilirler.

Musa Çelebi, Bedreddin’in düşüncelerini anlamış ve ona değer vermiş bir bey olarak ideal bir lider olarak sunulmuştur.

Mehmet Çelebi, korkaklığı, baskı politikası ve acımasızlığı ile Osmanlı yönetimini temsil eder.

Haydar Harevi ve Fahreddin Acemi, güce kayıtsız şartsız boyun eğebilen, dini bu amaçla kullanabilen güdümlü din adamlarını temsil ederler.

Eserde yer alan Zakir, Zakire, Prenses, Kethüda, Sahne, Dadı, Suda Yıkanan Adam, Köylü, Köylü Kadın, Kız, Oğlan, Karaman Beyi ve Talipler, I., II. ve III. Beyler dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Dil ve Üslûp

Adından da anlaşılacağı gibi Şeyh Bedreddin’in hayatını çocukluğundan başlayarak anlatan oyun, tarihsel-biyografik bir oyun olarak tanımlanabilir. Sade ve anlaşılır bir dille yazılan eser, akıcı bir üslûba sahiptir. Geneli itibarıyla bir cem ayini olarak kurgulanan eserde gösterme ön plânda, anlatma ikinci plândadır.

Nazım ve nesrin birlikte kullanıldığı oyun için Semih Çelenk şunları söyler: “Mehmet Akan, Bedreddin kişiliğini biyografik bir çizgi içinde, mistik bir havada ama seyirlik oyunların ve geleneksel türlerin estetiğinden de yararlanarak, mizahi bir yaklaşımla ele almıştır. Akan, Bedreddin’in ekseninde, tarih içinde yok edilen, boğulan bir efsane kişiliğinin, bir felsefenin tragedyasını yansıtmıştır.”⁴⁶⁹

Aziz Çalışlar’ın oyun hakkındaki değerlendirmesi şöyledir:

⁴⁶⁸ AKAN, s. 52.

⁴⁶⁹ S. ÇELENK, (1997), s. 169.

İşte, bu “gönül gözü”nü, manevi ilkeyi, oyunun temelini yerleştiren Akan, bu öze uygun dramatik biçim olarak ritüel kaynaklara yönelmiş ve bütün oyunu bir “ayn-ı cem” olarak düşünmüştür. Nitekim, Anadolu Aleviliği, dervişlik, vb. gibi gelenekler, aynı zamanda Osmanlı'nın sünnilik dayatmasına karşı da halkın karşı koymasının bir anlatım biçimidirler. Akan, semah, raks, zikir gibi öğelere geniş dramatik önem tanırken, bunları köy seyirlik oyunlarının göstermecî biçimiyle de kaynaştırmasını bilmiş; böylece, Bedreddin'in konumuna uygun olarak, karşı-dinsel gelenek ile kırsal geleneği buluşturmuştur.⁴⁷⁰

⁴⁷⁰ ÇALIŞLAR, “Hikâye-i Mahmud Bedreddin”, (1994), s. 130-131.

ADALET

Özet

Bir Rum ile Müslümanın davası vardır. Kadı Mevlâna Şemsettin Fenâri önce şikâyetçi olan Yorgo'yu dinler. Yorgo, İzmit'teyken tarlasını çevirdiği taş duvarı yıkarlar. Yorgo da bunu yapanın Yusuf Usta olduğunu öğrenerek yanına gider, bunu nasıl yapabildiğini sorar, ancak Yusuf tarafından kırbaçlatılır. Yorgo'dan sonra Yusuf gelir. Yıldırım Han bitmemiş camiyi görünce Yusuf'a köylülerden parasını verip taş almasını söylemiştir. Yusuf da Yorgo'nun taşlarını almış, onu bulamadığı için parasını verememiştir. Yorgo da gelip kendisine hırsız diye hakaret edince kırbaçlatmıştır. Yorgo tekrar gelir, Yusuf'un eksik anlattığını Han'ın Hıristiyan reayanın malının alınmamasını emrettiğini söyler ve adalet ister. Kadı bunun üzerine Han'a Subaşı ile mahkemeye gelmesi için haber gönderir. Yorgo'nun iki şahidi dinlenir. Yıldırım Bayezid Han "çok işim var" bahanesi ile gelemeyeceğini bildirir. Kadı sinirlenir. "Hünkâr da adalete boyun eğmelidir" diyerek gelmesini bildirir. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid Han gelir. İşini bahane ederek, davacının da kâfir olduğunu düşündüğü için gelmemiştir önce. Kadı ona yanlış düşündüğünü söyler. Adalet her işten mühimdir ve her insan birdir. Yıldırım Bayezid Han'a hakkın yanında olmasını söyleyen Kadı, onu içki içtiği için suçlu bulur ve para cezasına çarptırır. Yusuf'u da Yorgo'ya yaptığıının aynısı ile, yirmi kırbaçla cezalandırır. Adaletin yerine geldiğini gören Yorgo'da Müslüman olur.

Vak'a

Yıldırım Beyazıt devrindeki bir olayı anlatan *Adalet*⁴⁷¹ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Davacı Yorgo, bahçe duvarını yıkıp kendisini kırbaçlattıran Yusuf Usta'dan şikâyetçidir.
- b) Yusuf Usta ise ifadesinde kendisine hırsız dediği için Yorgo'yu kırbaçlattığını söyler.
- c) Yorgo, Han'ın Hristiyan malına dokunmayın dediğini, Yusuf'un ise buna uymadığını söyler.
- d) Kadı bunun üzerine Yıldırım Bayezid Han'ı çağırır ve Yorgo ile şahidini dinler.

⁴⁷¹ Rıza AKDEMİR, *Adalet*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1981, 36 s.

- e) Yıldırım Bayezıd Han, işini bahane ederek gelmez. Ancak Kadı sert bir üslûpla çağırınca gelir.
- f) İş olduğu ve davacı da bir kafir olduğu için gelmediğini söyleyen Han'a Kadı yanlış düşündüğünü anlatır.
- g) Kadı, içki içtiği için Han'a para cezası verir.
- h) Yusuf'u da kırbaç cezası ile cezalandırır.
- i) Adaletin yerine geldiğini gören Yorgo, Müslüman olur.

Tema

Oyunun ana teması adalettir. Adaletin üstünlüğü, herşeyin temeli olduğu ve herkesin adalet önünde eşit olduğu anlatılmıştır. Bu tema Kadı Mevlâna Şemseddin-i Fenarî ve Yıldırım Bayezıd Han arasındaki çatışmayla aktarılmıştır.

Kadı adaletin üstünlüğüne inanır. Şeriatın kitabında Sultan'a iltimas yoktur. Adaletin önünde bütün insanlar eşittir. Sultan da adaletin emrine uymalıdır.

Mahkemeye işini bahane ederek gelmeyen Hünkâr için şunları söyler:

KADI

Adaletin emrine boyun eğmezse hünkâr
Ordular binbir kazansalar ne çıkar.
.....
Sultan karşı koyarsa şeriatın hükmüne
Kadı'nun, mahkemenin korkuluktan farkı ne !
Haksızlık bir yangındır. Bunu böyle bilmeli
Yargılamadan etrafa derhal söndürülmeli
Haksızlık ateşinin çatıyı sardığı gün
Sarayın alt katında yapılır mı hiç düğün?⁴⁷²

Kadı, aşağıdaki sözlerle de padişahı uyarır:

Ama burada değil sarayında hünkârsın
Sen kadılık mührünü verdiği anda bana
Ne sen bana tâbisin, ne de ben fermanına
Kılıçla, cesaretle devlet kurulur amma
Yalnız yalın kılıçla pâyidar olur sanma
Tahtı yalnız kuvvete dayandıran aldanır.
Târih böyle yıkılmış yüzlerce devlet tanır⁴⁷³

⁴⁷² AKDEMİR, s. 23.

⁴⁷³ AKDEMİR, s. 31.

YILDIRIM BAYEZID HAN

Düşündüm ki dâvâcı nihayet bir kâfirdir....

KADI

Bu kitabın önünde bütün insanlar birdir.

Gökyüzünün güneşi bu Türk, bu kâfir diye

Ayırıyor mu söyle insanları ikiye?⁴⁷⁴

Sözleriyle kadı, adaletin önünde bütün insanların eşit olduğunu, din ayrımı yapılmadığını ifade eder.

Adalet, her şeyin üstündedir. “Adalet mülkün temelidir” sözüyle ifade edildiği gibi ülkede insanlar arasında adalet olmalıdır. Haksızlığın olduğu yerde kan, karmaşa olur.

KADI

Eğer haksızlık varsa daha yanbaşımda

Zafer kazansan n'olur küffarla savaşında

Budin'i, Engürüsü fetheylesen ne çıkar?

Değişen bir şey olmaz, köle sayısı artar...

Eğer halkın gözünde dinmeyen yaşlar varsa

Ne çıkar zaferlerin yedi iklimi sarsa

Eğer kan konuşursa adaletin yerine

Halk sopaya sarılır, haydutta hançerine

Kolu kuvvetli olan, bıçağı keskin olan

Yetimlerin hakkını çekip alır her zaman⁴⁷⁵

Padişahın asıl görevi zafer kazanmak değil, adaleti sağlamak, hakkı korumaktır. Adalet kılıçla sağlanmaz.

YILDIRIM BAYEZID HAN

Biliyorum adalet şeriatın temeli

Ama pek küçümseme kılıcı tutan eli

On senedir kılıcım bir gün girmedi kına

Yıllarca koşup durdum hep akından akına

Elde kılıç savaştım askerimle yan yana

Tam üç kereboyandı kırsağım kızıl kana

Eğdirmedim küffara Türk'ün mağrur başını

Benim ordum kazandı Niğbolu Savaşını

KADI

Bu savaşı kazanmak kolay şey değil elbet.

⁴⁷⁴ AKDEMİR, s. 27.

⁴⁷⁵ AKDEMİR, s. 26.

Ama asıl büyük iş asıl şerefli hizmet
 Sevgi bağına girmek ve gönül kazanmaktır.
 Düşünsene ne diye Allah'ın adı Hak'tır.
 Allah bize en önce hakkı koruyun diyor.
 Ve kanunun önünde hürmeti emrediyor.
 Eğer kalbin, mahrumsa adaletin sesinden
 Ne farkı var elinin bir ayı pençesinden
 Bahsedilir mi artık şeriaten ve dinden⁴⁷⁶

Zaman

Vak'a zamanı Sultan Yıldırım Bayezid'in saltanat yıllarıdır. Anlatma zamanı 1981'dir. Evrensel bir kavram olan adaletin üstünlüğü tarihî bir vak'adan yola çıkılarak günümüz insanına anlatılmaya çalışılmıştır.

Mekân

Oyun Bursa'da mahkemede geçer. Oyunun birinci sahnesinde dekor şu şekilde tanıtılır.

Perde açıldığında kadınların çalışmalarına mahsus genişçe bir salon görülür. Tam karşıda yeşil bir bahçeye açılan kapı, sağ tarafta ortada yüksekçe bir kerevet, üzerinde beyaz bir koyun postu. Önünde işlemeli sedef bir rahle. Üzerinde divit, kamış ve Kur'an-ı Kerim. Yanda daha alçak bir sedir. Sol tarafta bir kap. Soldaki kapının iki yanında yerden tavana kadar uzayan iki mermer sütun. Duvarlarda âyetler. Köşelerde ağır, büyük şamdanlar önde, ortada halı.⁴⁷⁷

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu dokuz kişiden oluşmaktadır. Bursa Kadısı Mevlâna Şemseddin-i Fenarî, Yıldırım Bayezid Han, Yorgo, Yusuf Usta vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Mahkeme kâtibi İbrahim Çelebi, mübaşir Sinan Ağa, Subaşı, şahitler, dinleyiciler ve askerler dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Bursa Kadısı Mevlâna Şemseddin-i Fenarî: Oyunun başında "Orta yaşlı, zarif, sakallı, ipek yeşil cübbeli, başında kavuk ve beyaz sarık, nurani yüzlü, uzun boylu , vakur çehreli olarak tarif edilir."⁴⁷⁸

Haktan yana olan, mazlumun hakkını koruyan Kadı, şeriatın Müslüman, Hristiyan ayrımı yapmadığı gibi halk, padişah ayrımı da yapmadığını, padişahın da aynı adalete bağlı olduğunu söyler. Mahkemeye sarhoş gelen Yıldırım Bayezid Han'a

⁴⁷⁶ AKDEMİR, s. 28.

⁴⁷⁷ AKDEMİR, s. 7.

⁴⁷⁸ AKDEMİR, s. 5.

“şâhitliği muteber değildir mey içenin” diyerek en ağır suçu işlediğini, beş yüz akçe ceza vereceğini söyler.

Kadı, adaleti herşeyin üstünde tutar. Padişah’a bile ceza vermekten çekinmez. Adalet, terazisini dosdoğru tutan, iltimasa, haksızlığa göz yummayan Kadı, bu tutumuyla padişaha, davalıya ve davacıya elini öptürür.

Yıldırım Bayezid Han: Osmanlı padişahlarındandır.⁴⁷⁹ Oyunun başında “ Takriben otuz- otuz beş yaşlarında, başında incili bir kavuk, üzerinde süslü kolsuz bir kaftan, simle işlenmiş uzun kollu bir gömlek, aynı renkte ipek şalvar, ayağında kırmızı deriden pabuçlar, belinde ipek beyaz kuşak ve gümüş kakmalı hançer... Vasat boy” şeklinde tanıtılır.⁴⁸⁰

Mahkemeye bahane bularak gelmeyen, gelince de zaferin önemli olduğunu söyleyen Yıldırım Bayezid’a kadı, asıl görevinin adaleti sağlamak olduğunu hatırlatır. Yıldırım Han da adaletin üstünlüğüne inanarak Kadı’nın elini öper.

Yorgo: Davacı olan kişidir. “Hristiyan genci, otuz yaşlarında, dökme şalvar, yelek, siyah kuşak, siyah mintanlı” olarak tanıtılır.⁴⁸¹

YORGO

Ferdin hakkı millete peşkeş çekilmemeli...
Ferte hürriyetinin hududunu bilmeli
Bir yana ağmamalı terazisinin kefesi
Birisinde milletin, birinde ferdin sesi
Terazinin bir gözü kinle ağır basarsa
Ve diğer gözünde eğer iltimas varsa
Vebadan, zelzeleden daha feci bir zillet
Zannetmem ki bu işe tahammül etsin illet.
Sadece adalettir anayurdun temeli
Öpmeli teraziyi dosdoğru tutan eli...⁴⁸²

Yorgo, bu sözleriyle adaletsizliğin her türlü felaketten kötü olduğunu belirtir.

İslâmiyet’in adalete verdiği önemi Yorgo şu sözlerle ifade eder:

YORGO

Bir sultan bir kadı’yı böyle yüksek tanırsa
Elbette böyle bir din Allah indinde tektir.

⁴⁷⁹ Yıldırım Bayezid ile ilgili olarak yazılan bir başka oyunda Hidayet Sayın’a aittir. Hidayet SAYIN, Yıldırım Bayezid, (1997).

⁴⁸⁰ AKDEMİR, s. 5.

⁴⁸¹ AKDEMİR, s. 6.

⁴⁸² AKDEMİR, s. 16-17.

Dünya durdukça onun hükmü yürüyecektir.”⁴⁸³

Teraziyi dosdoğru tutan Kadı'nın elini öper.

Yusuf Usta: Davalı olan kişidir. “Kırk- kırkbeş yaşlarında, uzun boylu, keten şalvarlı, kırmızı şal kuşaklı, mavi mintanlı, önünde deri önlük, ayağında yemeni” olarak tanıtılır.⁴⁸⁴ Yusuf Usta, oyunun sonunda adaletin üstünlüğüne inanır. Cezalandırmasına rağmen Kadı'nın elini öper. Şeriatın kestiği parmağın acımayacağı onun vasıtasıyla gösterilir.

Dil ve Üslûp

Oyun bir perde, on sahneden oluşmaktadır. Sade bir dille, akıcı bir üslûpla yazılmıştır. Oyun manzumdur, 7+7= 14'lü hece ölçüsüyle yazılmıştır. aa, bb, cc, dd şeklinde kafiyelendirilmiştir.

Kadı'nın konuşmaları hitâbet tarzındadır. Oyunda adalet teması ön plâna çıkarıldığı için Kadı sürekli adaletin üstünlüğünü vurgulayan sözler söyler.

Oyun resimlidir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlandığı için dine ait unsurlarda vardır.

⁴⁸³ AKDEMİR, s. 35.

⁴⁸⁴ AKDEMİR, s. 6.

BİZANS DÜŞTÜ- FATİH

Özet

Türklerin Anadolu'ya gelmesinden sonra, günden güne zayıflayan Bizans, surların arasında sıkışıp kalmıştır. Ancak her ne kadar surlar içinde kalsa da Ortodoksluğun merkezi olduğunda hâlâ imparatorluktur. Genç ve tecrübesiz sandıkları Mehmet'in hükümdar olmasıyla Konstantin ve çevresindekilerin Bizans'ın dirileceğine olan inançları artmıştır. Vakit kaybetmeden işe koyulacaklardır. Elleri geçen bu fırsattan yararlanarak Türkleri Anadolu'dan atmak isterler. Françez ve Konstantin bunu umarken Notaras bu duruma şüpheyle bakar. Elleri bulunan Şehzade Orhan ilk kozlarıdır. Bu koz ile Türk hazinesini kendi taraflarına akıtmak isterler. Mehmet'e gönderdikleri elçi aldığı emir ile ellerinde bulunan şehzadeyi öne sürerek Mehmet'i tehdit eder. Şehzade için verilen paranın artırılmasını ister. Elçinin yüksekten konuşmasına Mehmet kendinden emin hatta tavizkâr cevaplar verir. Ancak söylediği iki anlama gelebilecek sözler ile de elçiye gözdağı vermekten geri kalmaz, ona gücünü hatırlatır. Mehmet'in isteklerini kabul ettiğini öğrenen Françez ve Konstantin onun yumuşak tavrını kendileri ile iyi geçinmek istediği şeklinde düşünür. Françez vakit kaybetmeden harekete geçilmesini söyler. Notaras ise surların onarılmasından yanadır.

Bizans karışıklıklar içindedir. Ortodoks Bizans ile Katolik Roma arasında büyük ve derin bir uyuşmazlık vardır. Bizans, Avrupa yardımına bel bağlamıştır. Ancak papa kendilerine katılırlarsa yardım edeceklerini söylemiştir. Konstantin bu durumdan rahatsızdır, bu onların sonu demektir. Françez ise kurtuluşu Avrupa'dan beklemektedir. Notaras ise Katolikler yerine Türkleri tercih emektedir. Bizans halkı da papaya karşıdır. Papaz Gennadiyos Ortodoksluğu kabul ederlerse neler olacağını anlatır, halkı ümitsizliğe sevk eden sözler söyler. Galatalı tüccarlar için ise önemli olan tek şey paradır.

Mehmet ise Bizans'ı ele geçirmek istemektedir. Bizanslılar tarafından satın alınan Halil Paşa sürekli onu bu işten vazgeçirmeye çalışır. Avrupa yardımını, surların gücünü öne sürer. Zağanos ve Akşemsetin ise Mehmet'i yüreklendirir. Mehmet bunun üzerine fetih hazırlıklarına başlar, Rumelihisarı yapılmaya başlar. Bizans bu durum üzerine telaşlanarak elçi yollar. Mehmet elçiye babasının vasiyetini yerine getirdiğini, ama Bizans savaş istiyorsa bundan da çekinmeyeceğini söyler. Hisarın

tamamlanmasından sonra Mehmet Urban'dan çok güçlü toplar dökmesini ister ve Bizans'a bir elçi gönderir. Konstantin'den ordularına şehrin kapılarını dostça açmasını ister. Konstantin bu teklifi kabul etmez. Savaşılacak, şehir savunulacaktır. İtalyan Jüstinyani'yi ordusuna başkomutan yapar. Notaras bunun iyi olmayacağını ifade eder. Konstantin, ise Avrupa yardımını beklemektedir.

Mehmet 'in topları Bizans surlarını dövmetedir. Bizans askerleri Türklerin savaş tekniği bakımından da kendilerinden üstün olduklarını anlamışlardır. Bu sırada Venedik donanması yardıma gelir. Yapılan savaşta Osmanlı yenilir. Mehmet bunun üzerine Kaptan Paşa'nın boynunun vurulmasını emreder. Kaptan Paşa elinden geleni yapmıştır. Akşemsettin son anda yetişerek idamı önler. Mehmet'e cesaret verir. Mehmet'e bunun üzerine ilham gelir. Gemiler karadan yürütülerek Haliç'e indirilecektir. Bizans halkı perişan durumdadır, şehrin Mehmet tarafından alınacağını bilirler. Papanın baskısı altında ezilip dağılmak yerine Mehmet'in birleştirici düzenini tercih ederler. Bizanslı askerler de Jüstinyani ile geçinememektedir. Onun emirlerini dinlemezler, peşin para isterler. Tüccarlar ise Bizans'ı terk etmişler, parası ve gücü olan Türk tarafına geçmişlerdir. Konstantin güç durumdadır. Tacını ve tahtını bedestende sattırarak para bulacaktır. Mehmet şehri almakta kararlıdır, yemin eder. Akşemsettin de İstanbul'un fethini müjdeleyen hadisi tekrarlayarak ordunun ve Mehmet'in maneviyatını kuvvetlendirir. Mehmet, gönderdiği elçi ile Konstantin'den tekrar şehri savaşız teslim etmesini ister. Vaatlerde bulunur. Ancak Konstantin savaşarak ölmeyi tercih eden Konstantin, Françez'in bir süre için gizlenip bir müddet sonra bir yerden kuvvet bularak yeniden mücadeleye başlama fikrini de reddeder.

Mehmet sonunda Bizans'ı alarak idealini gerçekleştirir. Bizans kurtarılmış, düzen, dirlik, düşüncede ve inançta serbestlik gelmiştir.

Vak'a

İstanbul'u alarak, yani Bizans'ı düşürerek Fatih diye anılan Mehmet'in nasıl Fatih olduğunu anlatan Bizans Düştü-Fatih⁴⁸⁵ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Genç ve tecrübesiz sandıkları Mehmet'in hükümdar olmasıyla Konstantin ve çevresindekiler Bizans'ı diriltmek için harekete geçerler.

⁴⁸⁵ Turan OFLAZOĞLU, *Bizans Düştü-FATİH*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, 112 s.

- b) Mehmet'e gönderdikleri elçi ile ellerindeki Şehzade için verilen paranın artırılmasını ister. Mehmet elçinin isteğini kabul eder ama gücünü de hatırlatır.
- c) İsteklerinin kabul edildiğini öğrenen Françez vakit kaybetmeden harekete geçilmesini söyler.
- d) Ortodoks Bizans ile Katolik Roma arasında çatışma vardır. Bizans, Avrupa yardımını bekler, ancak Papa onların Katolik olmasını ister. Konstantin de Bizans halkı da buna karşıdır.
- e) Mehmet ise Bizans'ı ele geçirmek istemektedir. Halil Paşa onu bu işten vazgeçirmeye çalışırken Zağanos ve Akşemsetin Mehmet'i teşvik ettiği Mehmet fetih hazırlıklarına başlar. Rumelihisarı'nın inşasını gören Bizans Mehmet'e elçi yollar.
- f) Mehmet, Urban'dan çok güçlü toplar dökmesini ister ve Bizans'a bir elçi göndererek Konstantin'den ordularına şehrin kapılarını dostça açmasını ister. Konstantin bu teklifi kabul etmez.
- g) Savaşarak şehri savunmaya karar veren Konstantin. İtalyan Jüstinyani'yi ordusuna başkomutan yapar.
- h) Mehmet'in topları Bizans surlarını dövmetedir. Bizans askerleri Türklerin savaş tekniği bakımından da kendilerinden üstün olduklarını anlamışlardır.
- i) Venedik donanması Bizans'a yardıma gelir. Yapılan savaşta Osmanlı yenilir. Mehmet bunun üzerine Kaptan Paşa'nın boynunun vurulmasını emreder. Akşemsettin son anda yetişerek idamı önler.
- j) Akşemsettin Mehmet'e cesaret verir. Mehmet'in aklına yeni bir yol gelir. Gemiler karadan yürütülerek Haliç'e indirilecektir.
- k) Bizans halkı perişan durumdadır, şehrin Mehmet tarafından alınacağını bilir ve Katoliklerin baskısı altında yaşamak yerine Mehmet'in birleştirici düzenini tercih eder.
- l) Bizanslı askerler de Jüstinyani ile geçinememektedir. Onun emirlerini dinlemezler, peşin para isterler. Konstantin tacını ve tahtını bedestende sattırarak para bulmaya çalışır.

- m) Mehmet şehri almakta kararlıdır, bunun için yemin eder. Akşemsettin de İstanbul'un fethini müjdeleyen hadisi tekrarlayarak ordunun ve Mehmet'in maneviyatını kuvvetlendirir.
- n) Mehmet, gönderdiği elçi ile Konstantin'e vaatlerde bulunarak şehri savaşız teslim etmesini ister. Ancak Konstantin savaşızarak ölmeyi tercih eder ve Françez'in kaçma teklifini reddeder.
- o) Mehmet sonunda Bizans'ı alır. Bizans halkı için düzen, dirlik, düşüncede ve inançta serbestlik gelir.

Tema

Oyunun ana teması Fatih'in Bizans'ı alma idealidir. Oyunda ana temaya bağlı olarak ele alınan yan temalar ise Osmanlı-Bizans çatışması ve Ortodoks-Katolik çatışmasıdır.

Oyunun ana teması adından da anlaşılacağı gibi Fatih vasıtasıyla aktarılmıştır. Fatih, ülkesini ortadan ikiye bölen Bizans'ı alarak ülkesini bütünleştirmek ister. "Fatih için Bizans'ı almaktan başka hiçbir hedef yoktur. Bütün plânları onun alınmasına dayandırılmıştır."⁴⁸⁶ Ülkesinde adaletle iş görür, adaletine sadece Osmanlı halkı değil, Bizans halkı da güvenir. Çevresine âlimleri, fen adamlarını toplar. İlme ve aklın önderliğine önem verir. Bunun yanında imanın gücünden de yararlanır. Fetih için hazırlıklar yapar. Fatih, İstanbul'u mutlaka alacaktır, bunun için yemin eder:

Ben, Murat oğlu Mehmet, bu yoldan dönersem
 Uzandığım her çeşmeden su yerine zehir aksın
 Ve ekmeğe diye tuttuğum taş olsun!
 Ben bu yoldan dönersem
 Sabah güneşi bana gülümserken kararıp kömür kesilsin
 Ve cehennem olanca ateşi yalnız benim için yansın!
 Ben Murat oğlu Mehmet
 Ruhum ve atalarımın ruhlarına;
 Yüreğim ve aklımla benimsediğim dinim aşkına
 Ve kuşandığım bu kılış aşkına,
 Ya Ben Bizans'ı alırım
 Ya Bizans beni!⁴⁸⁷

⁴⁸⁶ ENGİNÜN, (2001), s. 224

⁴⁸⁷ OFLAZOĞLU, *Bizans Düşü- FATİH*, s. 100

Fatih, İstanbul'u alınca ülkesi ve halkı için tehlike sona erecek ve yeni zaferlere yol açılacaktır. Sadece Osmanlı halkı değil, Bizans halkı da bu zaferden payını alacaktır:

Burası bizim olduktan sonra
 Hep birlikte güvenlik içre yaşayabileceğiz,
 kapılarımızı açık bırakabileceğiz artık.⁴⁸⁸
 Tohum çatlayacak!
 Köhnemiş gerçeklerin yıkıntıları üstüne
 Yepyeni bir insan kurulacak;
 Toprağa lâyık, Tanrıya lâyık, kendine lâyık
 Bir insan yer alacak evrende!⁴⁸⁹

Oyunda ana temaya bağlı olarak işlenen yan temalardan biri Osmanlı-Bizans çatışmasıdır. İhtişamlı bir maziye sahip olan Bizans karışıklıklarla ikiye bölünmüştür. Dağılan, çözülen, yaşlı, yıpranmış bir sur devletidir. Buna karşı Osmanlı Devleti ise birleşmeye çalışan, genç, diri bir devlettir. Fatih'in sözleri bu duruma işaret eder:

Bütün can damarlarımdan yoksun,
 Gövdesinden ayrı düşmüş bir baş Bizans;
 Yani çoktan ölmüş, ya da ölmek üzere.
 Onu gençliğimin dinç sularıyla diriltip
 Doludizgin yaşamamla yenilemek
 Hakkımdır benim⁴⁹⁰

Oyun boyunca Bizans düştükçe dağıldıkça, Fatih yükselir, Türk milleti birleşir. Bu çatışma oyununun adında da gizlidir. Bir tarafın çözülmesi, yani düşmesi, diğer tarafın birleşip, güçlenmesine neden olacaktır. Oyuna hâkim olan bu görüş oyunun adını yazılışında bile kendini gösterir. “Bizans Düştü” kelimeleri küçük harflerle; “FATİH” büyük harflerle yazılmıştır. Oyunun adında da Bizans'ın çöküşünün Fatih'in yükselişi olacağı anlaşılır.⁴⁹¹

⁴⁸⁸ OFLAZOĞLU, *Bizans Düştü-FATİH*, s. 108

⁴⁸⁹ OFLAZOĞLU, *Bizans Düştü-FATİH*, s. 84-85

⁴⁹⁰ OFLAZOĞLU, *Bizans Düştü-FATİH*, s. 50

⁴⁹¹ Bu konuda daha geni bilgi için bk. Mehmet KAPLAN, “Fatih”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar* 2, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997, s.450-468

Zaman

Oyunun vak'a zamanı Fatih diye bilinen Sultan Mehmet'in padişahlık yaptığı yıllardır. Babasının ölümüyle 1451'de kesin bir şekilde Osmanlı tahtına oturmasıyla başlayan olaylar 29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul'un alınmasıyla son bulur.⁴⁹²

Oyunun anlatma zamanı 1981'dir. Yazarın yaklaşık 550 yıl önce yaşamış bir kişinin hayatını anlatma zamanına taşınması oyun yazmaktaki amacı ile yakından ilgilidir. Tiyatrosunda insanı anlatan Oflazoğlu'nun tiyatro ile yapmak istediği "insanoğlunu kendi insanlarımız aracılığıyla tanıma ve tanıtmadır."⁴⁹³ Oflazoğlu, bu tanıma ve tanıtmada işinde tarihten, tarihî kişilerden yararlanır.⁴⁹⁴ Yazar için, tarihten aldığı kişiler bu amacını gerçekleştirecek birer araçtır. Tarihî bir kişinin hayatından hareket ederek bütün insanlar için geçerli olabilecek insan gerçeklerine ulaşmaya çalışır: "Tarih bende kendimi ve insanoğlunun içyapısını, evrensel yapısını tanıma ve tanıtmada araç olarak kullanılmaktadır."⁴⁹⁵ diyen Oflazoğlu, "bu oyunda Bizans'ı düşürdüğü için Fatih diye anılan kişinin nasıl Fatih olduğunu"⁴⁹⁶ anlatmaktadır. Oflazoğlu, "yeni araçlar bulan, onları gerektiği gibi kullanarak Bizans'ı açan, bunun için Fatih diye anılan"⁴⁹⁷ Fatih'i insanlığın kurtarıcılarında biri satmaktadır. Yazara göre "insanlık Mehmet gibi kişilerle yeniler kendini, Mehmet gibi kişilerle adım atar."⁴⁹⁸

Mekân

Oyunda anlatılan olayların geçtiği mekânlar Bizans İmparatorluk Sarayı, Bizans sokakları, Bizans kara surları, Bizans Bedesteni, Galata, Bursa dolayları, Edirne Osmanlı Sarayı ve Türk Ordugâhı'dır. Oyunda mekânla ilgili tasvirler yoktur.

Şahıs Kadrosu

Otuz iki kişiden oluşan şahıs kadrosunda yer alan Sultan Mehmet (Fatih), İmparator Konstantin, Sadrazam Halil Paşa, Zağanos Paşa, Akşemsettin, Grandük Notaras, Başmabeyinci Françez, vak'anın ortaya çıkmasında rol oynayan şahıslardır.

General Jüstinyani, Gennadiyos, Bizantina, I., II. Bizanslı, I., II., Bizans Askeri, Rahip, Bizans Elçisi, Macar Elçisi, I., II., III., Galatalı Tüccar, I., II., Elçi, I., II., III.,

⁴⁹² Bu konuda daha geniş bilgi için bk. www.osmanli.org.tr/web/sultanlar/-28.02.2003

⁴⁹³ İBRAHİMHAKKIOĞLU, s. 8.

⁴⁹⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. SARAÇ, s. 32

⁴⁹⁵ İBRAHİMHAKKIOĞLU, s. 8

⁴⁹⁶ OFLAZOĞLU, *Bizans Düştü-FATİH*, s.3

⁴⁹⁷ OFLAZOĞLU, *Bizans Düştü-FATİH*, s. 4

⁴⁹⁸ OFLAZOĞLU, *Bizans Düştü-FATİH*, s. 5

Yeniçeri, Kadı, Urban, Mimarbaşı, Türk elçisi dekoratif unsur durumundaki şahıslardır. Ancak Bizantina ve Gennadiyos, Latinler yani Ortodokslar yerine Mehmet'i tercih ederek Mehmet'in adaletini dikkatlere sunarlar. Mimarbaşı da Fatih'in adaletini vurgulamak için oyunda yer alan şahıslardandır.

Sultan Mehmet: Fatih Sultan Mehmet diye bilinir.⁴⁹⁹ İkinci Murat'ın oğludur. Orta Çağ'ı kapatıp, Yeniçağ'ı açan Cihan İmparatoru Fatih Sultan Mehmed, yüksek yeteneği ve dehasıyla dostlarına, düşmanlarına gücünü kabul ettirmiş bir Türk hükümdarıydı.⁵⁰⁰

Oyunda yalnızca fetihçi kimliğiyle değil, yeni bir çağ açan, insanlara saygılı, hoşgörülü ve açık fikirli bir hükümdar olarak da ele alınmıştır. Hiçbir zorluktan yılmayan Mehmet, fikir ile aksiyonu birleştirerek Bizans'ı ele geçirir. Yazar, Fatih'i çeşitli durumlar içinde göstererek onun kişiliğini gözler önüne serer. Haksız yere ellerini kestirdiği Mimarbaşı'nın kendinden davacı olması üzerine olan mahkeme sahnesinde Fatih, adaletin keskin kılıcının kendisine karşı da uygulanmasını isteyerek adil bir hükümdar olduğunu ortaya koyar. Bizans halkının Ortodokslar yerine Fatih'in düzenini tercih etmesi de onun adaletli ve hoşgörülü yönetimini vurgular:

Bizantina

Papanın baskısı altında çözülp dağılmaktansa,
Sultan Mehmet'in birleştirici düzenine sığınmak
daha iyi değil mi? Katolik putprestliğine doğru
yozlaşmaktansa, Sultan Mehmet'in sağlayacağı
rahat ve sıcak güvenlik içinde, kendi Tanrımıza

kendi bildiğimiz yoldan yönelmek daha iyi değil mi?⁵⁰¹

Fatih, Türk milletinin başı darda kaldığında aradığı insandır. Durumu gören, zeki, dirayetli, mensup olduğu toplumu aydınlık ve selâmete çıkararak insandır. Her perdenin başında yer alan dörtlükler birbirinden bağımsız gibi görünse de yazarın Fatih'e olan hayranlığını gösterir.⁵⁰²

⁴⁹⁹ Fatih birçok tiyatro escrine konu olmuştur. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. ENGİNÜN, (1998), s. 445-450. Fatih Sultan Mehmet ile ilgili olarak en çok 1953 yılında, İstanbul'un fethinin 500. yılı sebebiyle oyun yazılmıştır. Fatih ile ilgili diğer oyunlar şunlardır: Nazım KURŞUNLU, Fatih (1951); Bediâ SİRAL, Küçük Serdar Fatih Sultan Mehmet'in Çocukluğu (1953); Sırrı UZUNHASANOĞLU, Fatih Devrinde Adalet (1953); İbrahim YAĞCI-Sinan OKUR, Fatih (1953); Rahmi DÖNMEZ, Fatih'in Adaleti (1954); Adil BAŞAL, Fatih, (1954); Süleyman E. SÖNMEZLER, Fatih Sultan Mehmet (1962); Ali NAR, Fatih (1967).

⁵⁰⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. www.osmanli700.gen.tr/padisahlar/16-28.02.2003

⁵⁰¹ OFLAZOĞLU, *Bizans Düşü-FATİH*, s. 77

⁵⁰² Bu konuda daha geniş bilgi için bk. KAPLAN, s. 455

Oflazoğlu, oyunun başından itibaren Fatih'in olgun ve düşüncelerini açıkça ortaya koyan kişiliğini ele almıştır. Oyunda bilgelerle olan felsefî tartışma ortamında Fatih'in aldığı eğitim dikkatlere sunulmuştur.

İmparator Konstantin: Bizans hükümdarıdır. Haçlı ruhu taşır. Françez'in :

“Türkleri Rumeli’den söküp

Atmalı Anadolu’ya” şeklindeki sözüne Konstantin’in verdiği:

“Oradan da geldikleri yere, tâ

Yaban bozkırlarına Asya’nın!”⁵⁰³ şeklindeki cevap ondaki Haçlı düşüncesinin tezahürüdür.

“Yok denecek kadar az kazanma ihtimali”⁵⁰⁴ olduğunu gören Konstantin, yine de kaçmayı uygun bulmaz.

“Ben de, sevgili dostum, korkarım

Bana uygun bir hayat için değil de

Uygun bir ölüm için güç kaldı ancak”⁵⁰⁵ sözleri ile savaşarak ölmeyi göze alan Konstantin’i yücelten ifadelerdir. Oyunda, İmparator alçaltılmayacak bir düşmandır. İmparator’un bu şekilde sunulması Fatih’i idealize etmeye gerek kalmadan, onun büyük zaferini mantıksal bir çizgiye oturtmuştur.⁵⁰⁶

Akşemsettin: Fatih’in hocasıdır. Fatih, onun görüşlerine büyük önem verir ve onu dinler. Oyunda imanı temsil eden Akşemsettin, ordunun ve halkın maneviyatını yükseltir. Akşemsettin vasıtasıyla Fatih, milletin gücünü arkasında hisseder. Oyunun şahıs kadrosunda yer alan Urban, surları yıkacak topları döker. Urban, fethin maddî cephesinde, Akşemsettin manevî cephesinde yer alır :

Ey kapalı kapıları açmaya gelenler!

Bilin ki

Yerde kımıldayan küçücük böceklerden

Göğün ışıltılı kocaman yaratıklarına dek

Bütün varlıkların maccralarını karalaştıran

Altın harflerle şöyle yazdı o gizli levhasına:

“Konstantin’in şehrini, şehirler şehrini

Sultan Mehmet’in askerleri alacaktır ve bu fetih

⁵⁰³ OFLAZOĞLU, *Bizans Düşü-FATİH*, s.12-13

⁵⁰⁴ OFLAZOĞLU, *Bizans Düşü-FATİH*, s. 104

⁵⁰⁵ OFLAZOĞLU, *Bizans Düşü-FATİH*, s. 93

⁵⁰⁶ Hülya NUTKU, *Tarihsel Dram ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Tarihsel Drama Modelleri*, C.4, Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi, Ankara, 1987, s. 41.

İssız boşluğu donatan Zaferler Burcu'nun
 En parlak yıldızı olacaktır"
 Kim ki bundan şüphe eder
 Ne bu dünyada yeri vardır
 Ne de öbür dünyada⁵⁰⁷

Fatih ise bu ikisini birleştirerek, ilmin ve imanın önderliğinde İstanbul'u fetheder.

Oyunda Zağanos ile Akşemsettin, Bizanslılar tarafından satın alınan Sadrazam Halil Paşa'nın aksine Fatih'i fetih konusunda desteklerler.

Dil ve Üslûp

Bir tragedya olan oyun üç perde, on yedi sahneden oluşmaktadır. "Nesirle nazım arasında durmadan gidip gelen, duruma göre değişen bir ifade tarzının, şiirsel bir üslûp"⁵⁰⁸ kullanılmıştır. Yazar, oyunun dilinin şiirli olmasına özen göstermiş, böylelikle de Fatih'in sanatçı yanı ortaya konulmak istenmiştir.

Kaplan oyunun üslûbu ile ilgili olarak şunları söyler:

Bu oyunu da diğer piyesleri gibi, şiirle nesir arası, bu iki kutup arasında durmadan gidip gelen, duruma göre değişen bir ifade tarzı hâkimdir....Ofлаzoğlu piyesinde başarılması son derece güç bir işi yapmış, destanî bakış ile trajik bakışı birleştirmiş. Onu okur veya seyrederken, kalbimiz hem acıma hem de hayranlık duygularıyla dolar. Bundan başka o bize bir milletin çöküş ve yükseliş sebeplerini de öğretir. Fakat eserin en büyük meziyeti, karakterlerini canlandırma, düzenleme ve ifade tarzı bakımından ustaca yazılmış olmasıdır.⁵⁰⁹

Ofлаzoğlu da oyunun da tarihe destanî bir gözle değil, eleştirel bir tavırla yaklaştığını şöyle ifade eder:

Bizans'ın fethi olayına yaklaşırken, önyargularımızdan sıyrılmaya çalışarak, Türklüğümüzü unutarak, Fatih'i de, komutanlarıyla askerlerin de olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirirsek, örneğin Türklerin başarılı hareketlerini anlatırken, yüz küsur parçalık Osmanlı donanmasını üç beş Ceneviz kadırgası karşısında etkisiz kaldığını belirtmekten çekinmezsek sonra bu fetih olayının pek de kolay gerçekleşmediğini, yeryüzünün o sıradaki en üstün vurucu gücü olan Osmanlı ordusuna Bizans'ı savunanların iki aya yakın bir zaman dayandıklarını dile getirirsek, tavrımızı eleştirici sayabiliriz. Böylesi bir tavırla ortaya konan eser, olayla ilgili verilere daha uygun olacağı, dolayısıyla kahramanı, Fatih'i daha da yüceltir, çünkü her kahramanın boyutları yendiği güçlerin boyutlarıyla orantılıdır.⁵¹⁰

⁵⁰⁷ OFLAZOĞLU, *Bizans Düşü-FATİH*, s. 99

⁵⁰⁸ SARAÇ, s. 98

⁵⁰⁹ KAPLAN, s. 467

⁵¹⁰ A. Turan OFLAZOĞLU, "Tarih ve Tiyatro", *Türk Dili*, C. XLIX, S. 397, 1985, s. 6.

Türk edebiyatında Fatih’i konu alan oyunları değerlendiren İnci Enginün Oflazoğlu’nun oyununu diğerlerinden başarılı bulur. Bu başarıda en önemli pay, Fatih’i konu alan diğer oyunların aksine Fatih büyütülmek istenirken çevresindeki her şeyin küçültülmemesidir.⁵¹¹

Oflazoğlu, Fatih’i ve fethi nesnel bir şekilde ele almıştır. Oyunda Bizanslılar ve Türkler dengelenmiş, hatta oyun Bizanslılarla başlatılmıştır. Elçiler iki taraftan da seçilmiş, bir denge sağlanmıştır. Bizans askerleriyle yeniçeriler içinde aynı denge söz konusudur.⁵¹²

Oyunun dili sadedir. Dilde yaşayan ve anlaşılabilir Türkçeden yana olan Oflazoğlu oyunlarında buna dikkat eder. Tarihî dönemleri konu almasına rağmen tarihî Türkçeyi veya saray Türkçesini kullanmaz.⁵¹³

Oflazoğlu’nun her oyununda yer alan Divan şiiri bu oyununda da karşımıza çıkar. “Avnî mahlasıyla şiirler yazan Fatih’i İstanbul muhasarasında toplar gürlerken, içindeki en büyük aşkın İstanbul’a karşı olduğunu şu meşhur şiir ile verir.”⁵¹⁴

Sevdin ol dilberi söz söylemedin vây gönül
Eyledin kendözünü âlem rüsvây gönül
Sana cevreylemede kılmaz o pervây gönül
Cevre sabreyliyemezsin nideyim hây gönül
Gönül eyvây gönül vay gönül eyvây gönül!⁵¹⁵

Oyunda Bizantina ile Bizans’ın yok olmaya yüz tuttuğu, Bizantina’nın giysilerinin altından çıkan Türk giysileri ile Bizans’ın alınmakta olduğu, açık artırmada satılan taç ve taht sahnesiyle koskoca bir imparatorluğun bitişi verilmiştir.⁵¹⁶

⁵¹¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. İnci ENGİNÜN, “Bizans Düştü (FATİH)”, *Millî Kültür*, C.3, S. 1, 1981, s.41-43

⁵¹² Oyundaki bu nesnel üslûpla ilgili daha geniş bilgi için bk.H. NUTKU. C.4, (1987), s. 33-53.

⁵¹³ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. SARAÇ. s. 63

⁵¹⁴ ENGİNÜN, “Turan Oflazoğlu ve Divan Şiiri”, s. 378

⁵¹⁵ OFLAZOĞLU, *Bizans Düştü-FATİH*, s. 83

⁵¹⁶ bk. H. NUTKU, C. 4, (1987), s. 53.

SOKULLU NE YAPMALIYDI?

Özet

Osmanlı Devletinin güçlü dönemlerinden biri olan II. Selim zamanıdır. II.Selim ava, eğlenceye ve içkiye olan düşkünlüğü ile devlet yönetimini neredeyse Sadrazam Sokullu'ya bırakmış gibidir.

II. Selim, Sokullu'dan babası Kanuni Sultan Süleyman'a ve kendisine yaptığı hizmetleri tahta geçecek oğlu III. Murat'a da yapmasını ister. Sokullu bu konuda padişaha söz verir. Sultan Selim'in hastalığı gizlenmektedir. Selim'in ikinci hasekisi, gizlice Sokullu ile görüşmeye gelir. Selim'in ölümünden sonra çocuklarının Şehzade Murat tarafından öldürüleceğinden korkmaktadır. Kadın, Murat padişah olmadan, çocuklarının saraydan kaçırılması için Sokullu'dan yardım ister. Sokullu bunu yapmaya yetkisinin olmadığını, görevinin sarayı ve içindekileri korumak olduğunu söyler. Sarayın eski ve emekdâr veziri Şemsi Paşa da kaygısını gizleyemez. Şemsi Paşa, Selim'in ölümünden sonra tahta çıkacak olan Murat'ın İstanbul'un ve sarayın her türlü denetiminden ve görgüsünden uzak yaşadığını vurgulayarak, padişah olduktan sonra Sokullu'yu görevinden uzaklaştıracağını, devlet görevlerine kendisine yakın nedimlerini getireceğini söyler. Sokullu'ya saraydaki beş şehzadeden birini tahta çıkartmayı teklif eder. Sokullu, Osmanlı Devletinin yasalarına bağlı kalmayı tercih eder. Sırası belli bir padişah varken, yerine bir diğerini getirmenin ihtilâl anlamına geldiğini ve ihtilâllerin de huzurun devamı için değil, huzursuzluğu gidermek için yapıldığını belirterek bu teklife karşı çıkar.

Sultan Selim ölür, Sokullu Manisa'da bulunan büyük Şehzade Murat'a haber yollar. Şehzade ve adamları yola çıkar. Ancak fırtınadan dolayı gemiler gecikir. Murat'ın nedimleri olan İbrahim, Üveys ve Hasan, başka bir şehzadenin tahta çıkarıldığını söyleyerek Murat'ı etkilerler. Murat da kendi iktidarını korumak isteyecek olan Sokullu'ya güvenmemektedir. İstanbul'a bir mavna ile gitmeye karar verir. Yedi saat süren çetin bir yolculuktan sonra İstanbul kıyılarına varırlar. Kale kapısına geldiklerinde Sokullu'nun bağlılığını gösteren karşılaması ve Murat'a hünkâr diye hitap etmesi üzerine bir anda çocukça bir sevince kapılan Murat, bir padişahın yapmaması gereken şeyi yapar ve Sokullu'nun elini öper. Sokullu buna engel olacak vakti bulamaz bile. Bir Osmanlı padişahının vezir de olsa bir kapıkulunun elini öpmesi Murat için kabul edilemez bir duygu hâline gelir; bu durum onun iç dünyasında büyük

tepkilere yol açar. İçten içe Sokullu'ya kinlenir. Sarayla Sokullu arasında beklenen savaş patlak verir. Manisa'da Şehzade'nin para işlerini yürüten Üveys'in işlediği eski defterleri buldurtan Sokullu yolsuzlukları bulup çıkararak Üveys'in cezalandırılmasını istese de Sultan Murat, onu korur; bir süre sonra da Başdefterdar yapar. Bu Sokullu'nun ilk yenilgisi olur. Sokullu'nun varlığından iyice rahatsız olmaya başlayan Murat, eski vezir Şemsi Paşa'dan fikir almak amacıyla onu huzuruna çağırır; Paşa, Sokullu'nun aleyhinde konuşur. Ancak ne Sokullu'nun öldürülmesi ne de görevine son verilmesi mümkün görünmemektedir. Şemsi Paşa, Murat'a savaş yolunu teklif eder. Doğuda savaşa karar verirse Sokullu sorunu kendiliğinden çözülecektir. Sokullu savaşızsız siyasal çözümden yanadır, bu gerçekleşmezse görevinden çekilecektir. Ayrıca ordu İstanbul'dan çıktığında Sokullu güç kaynağını kaybedecektir. Murat, Sokullu'ya savaş konusunu açar. Sokullu savaşın zorluklarından ve gereksizliğinden söz eder; ancak Murat kararından dönmez. Sokullu savaş hazırlıklarına başlar. İran seferi on iki yıl sürer. Sokullu'nun Murat'ı uyardığı noktalar gerçekleşmiştir. Halk arasında Sokullu bu savaşı önlemeliydi, gibi lâflar dolaşmaya başlar. Başta savaşın çıkmasını istemeyen Sokullu, artık savaşın kazanılmasını dilemektedir. Sokullu'nun yıldızı giderek sönmeye başlamıştır. Üç güçlü dostundan Şeyhülislâm ve Piyale Paşa ölür. Yeğeni Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa da bir bahaneyle Sultan Murat tarafından boğdurtulur. Mustafa'nın öldürülmesiyle Sokullu en güçlü adamını kaybetmiş olur. Budin Beylerbeyliği Üveys'e verilir. Sokullu'nun sağladığı düzen her geçen gün biraz daha yıkıma uğramaktadır. Sokullu'nun kâhyası Hasan Ağa artık ondan harekete geçmesini ister. Ordu, Sokullu'nun bir işaretiyle kışlasından çıkmaya hazırdır. İstese padişahı tahttan indirmesi an meselesidir. Sokullu'nun buna gücü yetmektedir; ancak o görev bilincine sahiptir. Sokullu hiçbir vezirin padişahı yerinden oynatamayacağını kuralına saygılıdır. Günün birinde Murat'ın kendisine güvенеceğinden ve inanacağından umutludur.

Sokullu halktan biri olan ve Boşnak olarak anılan İsmail'e yardım etmektedir. Bir bahane bularak çoğu zaman yanına çıkmasından da rahatsız olmaz. Arada bir de eline para sıkıştırır. Boşnak İsmail de Sokullu'ya sonsuz saygı ve sevgi beslemektedir. Bunu anlayan İbrahim, Üveys ve Şemsi, İsmail'i sıkıştırarak Sokullu'nun yanına girdiği bir an, onu öldürmesini isterler. Bu iş için ona para verirler. Sokullu'nun devletin parasını yediğini söylerler. İsmail'i Sokullu'nun bu şekilde yaşamaktansa ölmesinin

iyi olduğu konusunda ikna etmeye çalışırlar. Saf bir insan olan ve Sokullu'nun yüceliğine inanan İsmail, onun bu duruma düştüğünü, halka rezil olduğunu görmektense öldürmeyi tercih eder. Annesi oğlunu yolundan döndürmek için Sokullu'nun karısı Esmâ Sultan'ın yanına çıkar; oğlunun devlet içindeki adamlar tarafından aklının çelindiğini ve Sokullu'nun öldürmesi için baskı yapıldığını söyler. Dileği, oğlunun İstanbul'dan uzaklaştırılmasını, gerekiyorsa bir akıl hastanesine kapatılmasıdır. Esmâ bunu Sokullu'dan saklar. Ondan görevinden çekilmesini ister. Sokullu, Osmanlı Devleti'nde görevden çekilme geleneğinin olmadığını ve bunu asla yapmayacağını söyler. Devletin yönetimi Murat ve adamlarının eline geçtiğinde, yasalar rafa kalkacak, toprak düzeni bozulacak, sipahi ordusunun geliri saraylıların hazinesine akacak, yeniçeri ordusuna yasa dışı kimseler alınacak, doğudaki savaş, batı sınırlarına sıçrayacaktır. Sokullu bütün bunların olmaması için görevinde kalacaktır. Sokullu'ya Boşnak İsmail'in annesi tarafından yazılmış bir mektup gelir; Sokullu, bu kadının daha önce saraya gelip Esmâ Sultan'la görüştüğünü anlar ve İsmail'in niyetini sezer. Şehit olacağını duygusuna kapılır ve odasına giren Boşnak İsmail'in amacını bile bile ona karşı koymaz ve İsmail'in göğsüne sapladığı hançerle ölür. Halk bu işin Sokullu'yu açıkça öldürtmeye cesaret edemeyen Saray tarafından tertiplendiğini anlamıştır. Sokullu'nun can düşmanı Şeyhülislâm ise onun şehit sayılamayacağını söyleyerek yıkamadan namazını kıldırır.

Oyunun sonunda tarihçi Ali ile Şemsi Paşa yalnız kalır. Şemsi Paşa tarihçi Ali'ye ölümünden sonra açıklamasını istediği bir sır verir. Şemsi Paşa İsfendiyaroğullarındandır; Osmanlı, atalarının Anadolu'da kurmuş olduğu devleti yıkmasalardı şimdi bağımsız bir ülkenin padişahı olabilecekti. Bu hakkı elinden alan Osmanlı'ya duyduğu kin edeniyle yıllarca sarayın içinden biri olarak saraya karşı gizliden gizliye çalışmıştır. Osmanlı Sarayına incir diktim diyerek kendisiyle övünür. Kanunsuz bir iş gördürmek için kırk bin altın rüşvet veren Şemsi Paşa, büyükleri rüşvete alışan bir devletin ayakta kalamayacağını, ergeç yıkılacağını bilir ve bu nedenle mutlu olur.

Vak'a

- a) Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli sadrazamlarından Sokullu Mehmet Paşa'yı konu edinen *Sokullu Ne Yapmalıydı?*⁵¹⁷ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:
- b) Hasta olan II.Selim Sokullu'dan kendisine yaptığı hizmetleri padişah olacak oğlu III.Murat'a da yapmasını ister.
- c) Hastalığı gizlenen Selim'in hasekilerinden biri Sokullu'ya gelerek oğlu için Sokullu'dan yardım ister.
- d) Haseki'nin teklifini geri çeviren Sokulu, Şemsi Paşa'nın III. Murat yerine saraydaki şehzadelerden birini tahta çıkarma teklifini de reddeder.
- e) Selim ölür. Manisa'daki Murat'a haber yollanır. Fırtına nedeniyle gemiler gecikince Murat'ın nedimleri Sokullu aleyhinde konuşup onu suçlarlar.
- f) Murat çetin bir yolculuktan sonra İstanbul'a ulaşır. Kendini karşılayan Sokullu'nun elini öper.
- g) Murat gün geçtikçe bu el öpme olayına kinlenir. Sokullu ile aralarında bir savaş başlar. Murat, Sokullu'nun yolsuzluklarını açığa çıkardığı nedim Üveys'i korur.
- h) Murat, görüşünü almak için Şemsi Paşa'yı çağırır. Şemsi Paşa Sokullu'nun ortadan kalkması için doğudaki savaşı öne sürer. Savaşa karşı çıkan Sokullu, savaşı isteyenlerle çatışarak görevi bırakacaktır.
- i) III.Murat, Sokullu'ya savaş kararını açıklar. Sokullu karşı çıksa da Murat'ın kararlılığı üzerine hazırlıklara başlar.
- j) Doğuya yapılan İran seferi on iki yıl sürer. Sokullu'nun dediği olmuştur. Halk Sokullu savaşı önlemeliydi diye düşünmektedir.
- k) Sokullu'nun en güvendiği adamları, yakınları birer birer ölür ve öldürülür. Onların yerine Murat'ın nedimleri geçer.
- l) Sokullu bu durum karşısında bile Hasan'ın önerdiği padişahı tahttan indirme önerisine karşı çıkar.
- m) Sokullu'nun yardım ettiği Boşnak İsmail'e Murat'ın adamları para vererek güvenini kazandığı Sokullu'yu öldürmesini isterler. Saf bir insan olan İsmail Sokullu'nun halka rezil olmaktansa ölmesini tercih eder.

⁵¹⁷ Adnan GİZ, *Sokullu Ne Yapmalıydı?*, Devlet Tiyatroları Yayınları 6, Ankara, 1981, 57 s.

- n) İsmail'in annesi Sokullu'nun karısı Esmâ Sultan'a giderek Sokullu'nun oğlunu İstanbul'dan uzaklaştırmasını ister.
- o) Annesinin kışkırtmalarıyla Esmâ Sultan Sokullu'dan görevini bırakmasını ister.
- p) Görevinde kararlı olan Sokullu, Boşnak İsmail'in annesinin mektubunu alır, durumu sezer ama şehitliği göze almıştır.
- q) Boşnak İsmail, Sokullu'nun yanına gelerek o hançeri ona saplar. Sokullu ölür.
- r) Tarihçi Ali ile yalnız kalan Şemsi Paşa, Ali'ye asıl amacının Osmanlı'nın yıkımını sağlamak olduğunu açıklar.

Tema

Oyunun ana teması devletin çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutmadır. Oyunda ele alınan yan tema ise kıskançlıktır.

Oyunun ana teması devletin çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutmadır. Bu tema Sokullu vasıtasıyla aktarılmıştır. Yazar, bu temayı şu şekilde ifade eder: "Bu oyuna "Devlet Tutkusu" adını da verebilirdim. Tutkuyu aşırı sevgi ve bağlılık anlamında kullanıyorum.. Atalarımızın devlete olan bağlılığı, devleti kurmak ve yaşatmak, yasa ve törelere saygılı olmak, devlet için ölesiye çalışmak ve ölmek gibi gelişmeler gösterir. Oyunumuzun kahramanı Sokullu Mehmet Paşa'nın en belirgin görüntüsü, yaşadığı döneme kadar devleti başarıya ulaştırmış olan yasa ve yönetim tarzına bağlı kalması ve devletin saygılığını ölümüne kadar korumaya çalışmasıdır."⁵¹⁸

Geleneklerden ödün vermeden, devletin değerlerine sahip çıkmaya kararlı idealist bir devlet adamı olan Sokullu devletin çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutar. Her durumda devletin çıkarını düşünen Sokullu, daima görevine bağlı kalmıştır.

Sokullu, Selim'in hastalığını öğrenerek iki oğlu için endişelenen Selim'in hasekisinin yardım isteğini geri çevirir.

KADIN–Murad padişah olmadan çocuklarımın saraydan kaçırılmasına yardımcı olun!

Siz göz yumarsanız çocuklar kurtulur.

SOKULLU– benim durumumu anlayın Sultanım!

KADIN– Anlıyorum Paşam! Şu anda Osmanlı Devleti'nin en güçlü adamı siz değil misiniz?

SOKULLU– Öyle de olsa benim görevlerim arasında sarayı ve içindekileri korumak var.⁵¹⁹

Sokullu, II.Selim'in ölmesiyle tahta çıkacak olan III.Murat'ın kendisini iş başında tutmayacağı düşüncesini savunan Şemsi Paşa'nın, bu durumu önlemek için

⁵¹⁸ GiZ, s. 1.

⁵¹⁹ GiZ, s. 5.

yaptığı teklife de şiddetle karşı çıkar. Kendi huzuru için devleti huzursuzluğa sürüklemenin yanlış olduğunu düşünür:

ŞEMSİ– Ana on üç yıldır İstanbul’un her türlü denetim ve görgüsünden uzak yaşayan bu şehzadenin tahta çıkınca önemli görevlere nedimlerini getireceğinden kimsenin kuşkusunu olamasın!

SOKULLU– Bir şehzade tahta çıkınca, önce kendine hizmet etmiş olanları iş başına getirir.⁵²⁰

ŞEMSİ– Sarayda beş şehzadecik var. Onlardan birini tahta çıkartırsan devlet yönetiminde en az on yıllık bir zaman kazanırsın. O küçük padişah da senin terbiyenle gelişmiş olur.

SOKULLU– Bir olmaz iştir bu Şemsi Paşa!

ŞEMSİ– Neden olamazmış? Yeniçeri ordusu uğruca can vermeyi şeref sayar. Fetva makamında bulunan Şeyhülislâm ağzına bakar. Halk devlet olarak seni tanır. Bu üç gücü bir alabilseydim ah!

SOKULLU– Bak Paşa! Sen soylu bir kişisin. Baban İsfendiyaroğlu, anan Osmanlı Sultanı’dır. Ben kimin? Bosna’dan kopmuş bir garip! Sultan Süleyman, beni dağ köyünden, zulmetten çekti çıkardı. Okutup giydirdi ve günün birinde bu yüce göreve getirdi. Türk Hakanının bu bağışlarına karşı gereken hizmeti yapabildim mi diye sabahladığım geceler çoktur. Bu düşünce ile bir yol çizmiştim kendime: Osmanlı Devleti’nin yasalarına bağlı kalmak! Doğru söyle, kırk yıldır benim yoldan ayrıldığımı gördün mü?... Osmanlı töresine göre taht büyük evlâdındır. Sultan Selim’e bir hal olursa yerine büyük oğlu Murat geçecektir. Ben bunu sağlamakla görevliyim.....Büyük şehzadenin yerine kardeşinin tahta çıkarılması bir tür ihtilâldir. Hasan! Huzursuzluğu gidermek için ihtilâl yapılır ama huzuru korumak için yapılmaz.⁵²¹

Sokullu, Murat ve nedimlerinin yaptıkları karşısında hiçbir şey yapmaz. Hasan ile bu konuyu tartışırlar. Sokullu’nun elinde her türlü imkân vardır. Ama o yetkisinin sınırlarını bilir, kişisel duygularını görevine alet etmez:

HASAN–Çevrenizi yangın yerine çevirdiler. En değerli yardımcılarınızı acımadan öldürüyorlar. Yaşattığınız düzeni her gün biraz daha yıkmaya çalışıyorlar ve siz.

SOKULLU– Susuyorum!

HASAN– Susmak ne demek! Hiçbir şey olmamış gibi çalışıyorsunuz. Onların mutluluğu için...Ordu emrinizdedir. Serhad Beyleri, Rumeli askeri, hepsi bir işaretinize bakarlar.

SOKULLU– Onları ele alarak can düşmanlarımızı vurmak, Üveys’i, Şemsi’yi!

HASAN– Sonra Şeyhülislâmı!

SOKULLU– Ama bunlar benim kişisel düşmanlarım Hasan! Ordunun, halkın bu adamlarla bir alıp veremediği yok ki....

“HASAN– İş padişaha dayanıyor!

SOKULLU– Biliyorum aklınızdan geçeni, onu da tahttan indirelim diyeceksiniz.

⁵²⁰ Giz, s. 6.

⁵²¹ GİZ, s. 7-8.

HASAN– Buna da gücünüz yeter.

SOKULLU– Gücümüz yetse de aklımız izin vermez. Türk toplumunda devlet saygısı büyük, padişahı devletin simgesi sayarlar, yetkisini Tanrıdan aldığına inanırlar. Oysa vezir, görev ve yetkisini padişahıtan alır. Vezir padişahı yerinden oynatamaz. Benden öncekiler gibi bende bu kurala saygılıyım. Görevdeyiz. Gece gündüz çalışacağız Hasan, bütün haksızlıkları göğüsleyerek. Güç günler yaşıyoruz ama ümitsiz değilim.⁵²²

Annesinin sözleriyle kocası Sokullu'dan görevinden çekilmesini isteyen Ema şu cevapla karşılaşır.

ESMA– Şan ve şeref dolu bir geçmişiniz, malımız, mülkümüz, cvlâdımız hepsi var.

Çekilin artık!

SOKULLU– Osmanlı Devlet adamları azledilir, katledilir, eceli ile ölür, ama görevden kaçmaz.

Düşmanlarımıza, istifa etmiş bir Sokullu, görevdeki bir Sokullu'dan daha sakıncalı görünür.⁵²³

Sokullu, görevine bağlı bir devlet adamıdır. Çekilmek ona göre değildir. Sokullu, III.Murat'ın nedimelerinin yapmak istediklerini ifade ederken aynı zamanda kendi yaptıklarını da ifade eder. Yasaya dayanan düzenin devamından yana olan Sokullu, ülkeyi onların eline vermemeye kararlıdır:

SOKULLU– Estergon'dan Tiflis'e kadar kent kent, sınır sınır üzerine titrediğim bu ülkeyi nankörlere, soygunculara bırakmak!... Bırakamazdım. Benim on beş yıldır güçlükle yönettiğim devleti, onların on beş ay yönetemeyeceklerini biliyordum. Boş yere açılan İran Savaşı, bu inancımın en kesin kanıtı oldu. Ergeç devletin tümünü ele geçirecekler. O zaman neler olacak biliyor musunuz?... Önce yasalar rafa kaldırılacak! Sultan Süleyman, dünyanın en güzel yasalarını yaptı bu ülkeye. Toplumun çoğunluğu bu yasalardan yararlanır, küçük bir azınlık da bozulmasını ister. İşte, genç padişahın çevresi bu azınlığın çıkarlarına alet olacak. Toprak düzeni bozulacak, sipahi ordusunu besliyen gelir, asalakların, sarayların hazinesine akacak. Saray kadınları devlet işlerine el koyacak. Yeniçeri ordusuna yasa dışı kimseler alınacak. Doğudaki savaş, batı sınırlarına da sıçrayacak.⁵²⁴

Oyunda işlenen kıskançlık teması ise Murat'ın nedimleri vasıtasıyla ortaya konulmuştur. Buldukları her fırsata Sokullu'yu Murat'a karşı kötöleyen, onun ayağını kaydırmaya çalışan Üveys, İbrahim sonradan yanlarına Şemsi Paşa'yı da alarak önce Sokullu'yu zor durumda bırakmaya çalışırlar. Onun gücünü kırmak için güvendiği adamlarını ortadan kaldırırılar. Sonunda Sokullu'yu öldürterek amaçlarına ulaşırlar.

⁵²² GİZ, s. 33-34.

⁵²³ GİZ, s. 46.

⁵²⁴ GİZ, s.46-47.

Zaman

“Her şey 1574 yılının soğuk bir sonbahar gününde İstanbul Sarayının hamam dairesinde başladı.”⁵²⁵ Oyunun başında yer alan bu ifadeden anlaşılacağı üzere Sultan II. Selim’in ölümü 1574’te ölümü ile başlayan, III.Murat’ın tahta geçişiyle ivme kazanan olaylar dizisi Sokullu’nun 1579’da öldürülmesiyle son bulur.

Oyunun anlatma zamanı 1980’dir. Osmanlı padişahları dışında bazı sadrazamlar üzerine de oyunlar yazılmıştır. Alemdar Mustafa Paşa, Sokullu ve Midhat Paşa’yı işleyen oyunlar bunlar arasında en çok dikkati çekenlerdir. Bu oyunlarda bütün sorumluluğun kendilerinde toplandığı güçlü sadrazamların üstleri tarafından zayıflatılmaya çalışılmaları işlenerek, devlet ve kişilik kavramları arasındaki çatışma ele alınır. Bu oyunlarla güncel göndermeler de yapılır.⁵²⁶ Bu oyunda da Sokullu vasıtasıyla büyük devlet adamlarının kendilerini değil, ulusu düşündükleri vurgulanmıştır.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı İstanbul, Saray, Mudanya, Sokullu’nun konağı ve Boşnak İsmail’in evidir. Oyunda mekân tasvirleri yoktur. Tabloların başında dekor tanımları vardır:

“Sokullu’nun çalışma odasından bir köşe, solda üzeri defter kağıt dolu bir masa, bir koltuk, sehpanın gerisindeki perdeler cam panoyu kapamıştır.”⁵²⁷

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu on sekiz kişiden oluşur. Sokullu, III.Murat vak’anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Sokullu Mehmet Paşa:Osmanlı tarihinin en önemli devlet adamlarındandır.⁵²⁸ Sokullu’nun ölümü ile Osmanlı İmparatorluğu’nun ilerleme devrinin kapanmış, duraklama dönemi başlamıştır. Bosnalı olan ve devşirme olarak İstanbul’a getirilen Sokullu, sarayda eğitim görmüş, Kanunî’nin dikkatini çekmiştir. Sadarete kadar yükselen Sokullu Kanunî, II.Selim ve III.Murat zamanında 14 yıl sadrazamlık yapmıştır. II.Selim’in kızı Esmahan Sultan ile evlendirilmiştir. Hizmetleri ve ölümü ile yaşadığı çağı etkileyen bu devlet adamının başarısının en önemli nedeni;

⁵²⁵ GİZ, s. 1.

⁵²⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. bk. ENGİNÜN, (2001), s. 220.

⁵²⁷ GİZ, s. 4.

⁵²⁸ Sokullu’yu konu alan bir başka oyunda Yılmaz Karakoyunlu’ya aittir. Yılmaz KARAKOYUNLU, Sokullu “Zirveden Sonra”, (1992)

İmparatorluğun gelişme devrini yaratan ve besleyen prensip ve yöntemleri büyük bir titizlikle devam ettirmesidir.⁵²⁹

Şemsi Paşa Sokullu'nun büyüklüğünü şu sözlerle ifade eder:

ŞEMSİ- bu yüzyılın üç büyük devlet adamını yakından tanımak mutluluğuna erdim. Birincisi Cihan padişahı Sultan Süleyman'dı. İkincisi Müftü Ebussuud Efendi, üçüncüsü Sokullu Mehmed Paşa'dır. O Sokulu ki Kanuni çağının üstünlüğünü on üç yıldır sürdürüyor. Sokullu yasadır, Sokullu barıştır, Sokullu güvendir!⁵³⁰

Sokulu görevine bağlı, devletini düşünen gerçek bir devlet adamıdır. Sokulu, yaşadığı döneme kadar devleti başarıya ulaştırmış olan yasa ve yönetim tarzına bağlı kalmış ve devletin saygınlığını ölümüne kadar korumaya çalışmıştır. Oyun Sokullu'nun bu yönünü vurgularken, kendi sonunu hazırlayan bir devlet adamının idealist yanını da göstermiş olur.⁵³¹

Kanunî'yi örnek alan, sadaret mührünü taşıdığı sürece Kanunî'nin yasalarına bağlı kalarak bu yasalarla sağlanan düzeni korumaya çalışan Sokullu, onun gibi şehit olmak ister. Boşnak İsmail'in yapacağı şeyi sezer. Ama onu kandıran zalimlerin elinden olan ölümü şehitlik olarak kabul eder.

SOKULLU- Bu kendi kendine dönüşü, yıllarca önce önemli bir kişide de izlemiştim.

HASAN- Kimden söz ediyorsunuz Efendimiz?

SOKULLU- Efendim Sultan Süleyman, kırkbeş yıllık saltanatında oniki sefere kumanda olmuş, doğu ve batı hükümdarlarının önünden kaçtığı görmüştü. Yetmişbeş yaşına yaklaştığı zaman mutsuz ve hastaydı. Yine de rahat döşeğinde ölmekten korkuyor, bir mutlu sonla hayatını kapamak istiyordu: şehid olarak! Sigetvar seferine giderken bu tutku vardı içinde ve orada öldü... Zalimlerin elinde ölen şehit sayılır Hasan!⁵³²

III. Murad: II. Selim'in oğludur. Babasının ölümüyle 1574'te tahta çıkan III.Murat kadına ve her türlü zevke düşkün bir padişaktır. Savaşçı atalarına benzemeyen III.Murat, saltanatı boyunca İstanbul dışına çıkmamıştır. Saltanatı süresinde saraydaki cariyelerin sayısı beş yüzü, çocuklarının sayısı yüzü aşmıştır.⁵³³

“MURAD- Evet, savaşı sevmiyorum. Bu gerçeği Sokullu'nun önünde söylediniz bana! Savaş adamı değilim ben.Büyük düşünür Mevlâna'nın dediği gibi “Kavga şöyle dursun, barıştan bile korkarım!”⁵³⁴

⁵²⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. GİZ, s.55-56.

⁵³⁰ GİZ, s. 5.

⁵³¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Z. ÇELENK, (1999), s. 367.

⁵³² GİZ, s. 50.

⁵³³ bk. GİZ, s. 56.

⁵³⁴ GİZ, s. 31.

İstanbul'a vardığında kendine hünkâr diye hitap etmesi üzerine sevinçle Sokullu'nun elini öper. Bir Osmanlı padişahının vezir de olsa bir kapıkulunun elini öpmesi Murat için kabul edilemez bir duygu hâline gelir; içten içe Sokullu'ya kinlenir. Bu tepki Sokullu'nun ve de ülkenin yazgısını etkileyecektir.

Oyunun diğer şahıslarından olan Şemsi Paşa, İsfendiyaroğlu ailesine mensuptur. II.Selim'in ölümüyle Sokullu'ya yerini sağlamlaştırmak için Murat'ın yerine başka bir şehzadeyi tahta çıkarmayı önerir. Teklifi reddedilince III.Murat'a yaklaşır, Sokullu'ya karşı olan Murat'ın nedimeleriyle birlikte hareket eder. Çıkarıcı, ikiyüzlü bir insandır. Oyunun sonunda asıl amacının atalarının devletini yıkan Osmanlıdan intikam almak olduğunu belirtir.

Sultan Murat'ın nedimleri Üveys ve İbrahim de kişisel düşmanlıklarını görevleri ile karıştıran, çıkarıcı kişilerdir. Kendi çıkarları için devletin zor durumda kalmasına, büyük bir devlet adamının ölümüne neden olurlar.

Sokullu'nun eşi II.Selim'in kızı Esmahan Sultan, II.Selim'in eşi Nurbânu Sultan, III.Murat'ın eşi Safiye Sultan, Murat'ın Manisa'dan getirdiği nedimelri İbrahim, Üveys, Tiryaki Hasan Paşa ve oyunun anlatıcısı ünlü tarihçi ve şair Geibolulu Âli oyunda yer alan diğere tarihî şahıslardır.

Sokullu'yu öldüren Bosnalı İsmail ve annesi de oyunun şahıs kadrosunda yer alan kişilerdir.

Cariyeler, cüce, perendebaz, rakkase, Derviş Eğlence, Bursali Cenani dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Dil ve Üslûp

Oyun on üç tablodan oluşmaktadır. Her tablo anlatılan olaya göre isimlendirilmiştir. "Bir Düşme Olayı", "Mudanya'da", "İnanç ve Görev" gibi. Oyun sade bir dille yazılmıştır.

Adnan Giz, alanı tarih olduğu için tarihî olaylara daha çok bağlı kalmıştır. Kişileri ve olayları değil; aynı zamanda dönemi de anlatmayı amaçlamıştır.

Hülya Nutku, Giz'in tavrını şöyle değerlendirir:

Kimi eleştirmenler tarihsel dramlar karşısında tarihi bazı gerçekler açısından oyunun yanlışlarını yakalamayı, kimin kaftanı nasıl, kimin tavrı nasıl, kimin sakalı yada bıyığı eksik tarzında bir yaklaşımla oyuna yönelirler. Sanırım bu yazarın tutumu değildir. Ama kimi yazarlar özellikle tarih öğrenimi görmüş yazarlar kendileri de bu tarihsel yaklaşımı oyunlarında

vurgulayıp dururlar. Örneğin Adnan Giz, Sokullu Ne Yapmalıydı? adlı oyununda, oyunun sonuna hangi perdede kimin sakalı, bıyığı var, hangi perdede kesiliyor şeklinde yönetmen için ayrıntılı açıklama vermiştir.⁵³⁵

Oyunun dikkat çeken bir özelliği ise bir anlatıcının varlığıdır. Giz, anlatıcı Tarihçi Ali vasıtasıyla dönemin olaylarını, iç sorunlarını göstermesi bir biçimde ele alır.

ÂLİ- Bağışlayın! Kendimi tanıtmadım. Adım Mustafa Âli, Gelibolulu Âli dersiniz de olur. Ünlü kişilerin ve olayları izleyen önemsiz bir yazardım ben. Tarihin gerçeklerine ulaşmak istiyordum. Bundan yazdığım büyük tarihe (Haberin İçyüzü) adını vermişim.⁵³⁶

Olayların anlatıcısı durumda olan Âli aynı zamanda eleştirel bir tavırla olaylara yaklaşır:

“ÂLİ- O kadar güçlü olan Sokullu, kötüye giden yolları önleyemez miydi?”⁵³⁷ diyen Âli, “En iyisi olayları birlikte izleyelim” diyerek oyuna giriş yapar.

“ÂLİ- Evet, nicedir bu sorunun cevabını vermeye çalışıyorum. Sokullu Ne Yapmalıydı? On yıldır sadrazam olarak o yönetiyordu devleti. Güçlü dönemi sürüyordu Osmanlı Devleti’nin. Padişah ikinci Selim işi Sokullu’ya bırakmış.”⁵³⁸

“Oyunun sonunda Ali, Sokullu Ne Yapmalıydı? sorusunu yineler ve böylesi bir ortamda Sokullu ne yapabilirdi diye düşünür.”⁵³⁹

“ÂLİ-Evet! “SOKULLU NE YAPMALIYDI?” diye sormuştum. Bu olaylar dizisinin sonunda ve bu ortamda “SOKULLU NE YAPABİLİRDİ?” diye düşündüm!”⁵⁴⁰

Âli, olayların anlatıcısıdır. Tablolar arasında, yaşanan olayları, dönemin olaylarını bize o aktarır:

ÂLİ-Efendimiz ikinci Sultan Selim, Ramazanın birinci günü ecelin sunduğu doluyu içti. Ardından iki ölümsüz eser bırakıyordu..... Manisa’da bulunan büyük Şehzade Murat ölüm haberini alınca yakın adamlarıyla yola düştü. Ramazanın yedinci günü akşamı Mudanya’ya geldi. O gün bir lodos fırtınası kopmuş, deniz dağlara çıkıyordu. Kılıç Ali Paşa’nın göndereceği gemiler görünürlerde yoktu.⁵⁴¹

⁵³⁵ Hülya NUTKU, *Tarihsel Dram ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Tarihsel Drama Modelleri*, C.2, Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi, Ankara, 1987, s. 60.

⁵³⁶ GİZ, s. 1.

⁵³⁷ GİZ, s. 1.

⁵³⁸ GİZ, s. 1.

⁵³⁹ S. ÇELENK, (1999), s.367.

⁵⁴⁰ GİZ, s. 55.

⁵⁴¹ GİZ, s. 9.

İLK YILLAR

Özet

Topkapı Sarayı'nın Hasbahçesi'nde Daye Hatun cariyelere zarafet dersi vermektedir. Suzidil Kalfa üç yeni cariye getirir. Bunlardan biri de Kırım Hanı Sahip Giray'ın yetiştirmesi olan Roksolan'dır. Gururlu ve cesur tavırlarını gören Daye Hatun, onun diğer kızlardan farklı olduğunu sezer. Hafze Sultan gelerek Gülbahar'ı tedirgin etmek için Daye'den bir kız ister. Daye, Roksolan'ı önerir. Hafze Sultan, hazır olduğunda Roksolan'ı görmek ister. Daye Hatun, Roksolan'a Valide Sultan'ın niyetini açıklar. Daye, onun bu işi gerçekleştirebilecek kişi olduğunu düşünmektedir. Daye, bütün bildiklerini Roksolan'a öğretecektir. İkisi konuşurken Hafze Sultan gelir ve gülüşünü çok beğendiği Roksolan'a Hurrem adını verir. Hasbahçe'de cariyeler aralarında Hurrem'in dedikodusunu yapmaktadırlar. Hafze Sultan gelerek üç çocuğunu da çiçek hastalığından kaybeden Gülbahar'ın çok üzgün olduğunu söyleyerek, Hurrem meselesinin kapatılmasını ister. Hurrem ile buluşan Daye Hatun, ona Valide Sultan'ın verdiği yüzüğü vererek ona yapılan vaatleri unutmamasını söyler. Hurrem bu duruma çok sinirlenir ve teşrifat kurallarını hiçe sayarak Süleyman'a kendini sunmaya karar verir. Süleyman'ın Harem'den geçtiğini haber veren Kızlarağasının sesini duyan Hurrem odadan çıkar ve kendini Süleyman'ın ayakları dibine atar. Kızlarağası ona engel olsa da, o bir köle olarak yaşamak istemediğini, mutsuz olduğunu, özgür kalmak istediğini söyler. Süleyman dikkatini çeken bu kızı Cuma günü istediğini söyleyerek gider. Hurrem, istediği fırsatı yakalamıştır. Çok geçmeden de hamile kalır. Hasbahçe'de kızlar aralarında bunun dedikodusunu Hurrem, Daye Hatun'a Süleyman'a bir kadın olarak kendini kanıtladığını artık Hurrem Sultan olmak istediğini söyler. Daye ona Gülbahar'ı ve onun oğlu olan Mustafa'yı hatırlatır. O sırada Hasbahçe'te gelen Gülbahar Hurrem'le kavga eder. Hurrem, onun tokatlarına bilerek göz yumar, Hafze Sultan gelerek onları ayırır. Kızlarağası Süleyman'a Hurrem'in o gece padişahın huzuruna çıkamayacak durumda olduğunu bildirir. Süleyman, böylece kavgayı öğrenir. Gülbahar ertesi gün Eski Saray'a gönderilecektir. Hafze Sultan, oğlundan onu bağışlamasını ister, İbrahim de bu durumun Şehzade Mustafa'nın itibarını sarsacağını belirtir. Süleyman, Gülbahar'ı Eski Saray'a yollamaktan vazgeçer. Gülbahar'ın bağışlandığını duyan Hurrem buna kızar. Daye, bu kararda İbrahim'in etkili olmuş olabileceğini söyler. Hurrem, gözünü İbrahim'den ayırmayacaktır.

Aradan on yıl geçmiştir. İbrahim, sadrazam olmuştur. Hurrem ise Daye Hatun'a Süleyman'ın vedaya bile gelmediğinden, İbrahim'in ona Mısır'dan getirdiği Gülfem adlı cariye den gözünü ayıramadığından yakınırken. Süleyman Hurrem'in yanına gelerek Gülfem nedeniyle bağışlamayı diler. Hurrem mutlu olur. Süleyman'ı artık iyice avucuna almıştır. Kendisine karşı olan zaafını ve düşkünlüğünü bildiği Süleyman'a artık bir harem kadını olarak kalmak istemediğini, bir hayrat yaptırmak istediğini, ancak köle olduğu için hayrın kendine değil efendisine ait olacağını söyleyerek azat edilmek istediğini söyler. Süleyman onu üzgün görmek istemez ve sefer dönüşünde onu azat etme sözü verir. Hafze Sultan hastadır. Hurrem'in azat edileceğini ve nikâh istediğini duyunca Hurrem'in Osmanlının en önemli sorunu olacağını söyler. Hafze Sultan, Hurrem'e karşı İbrahim'den ardım istemiştir. Süleyman gelir ve annesinin hatırını sorar. Süleyman, nikâh için izin ister. Hafze Sultan, nikâhın Osmanlı töresine aykırı olduğunu söyler. Süleyman'dan sonra İbrahim gelir, Hafze Sultan nikâhı engellemek istediğini söyleyince İbrahim, Hurrem'in oyun oynadığını söyleyerek bu işi ona bırakmalarını ister. İbrahim, nikâhı kabul edelim, ama Şehzade Mustafa için Manisa sancakbeyliğini koparalım, der. Hayatta olduğu müddetçe Hurrem'in siyasal güç elde etmemesi için mücadele edeceğine dair yemin eder. Aldığı karar doğrultusunda Süleyman ile görüşen İbrahim, Mustafa'nın haklarının korunması için taşra çıkması gerektiğini belirtir. Süleyman onu haklı bulur ve bunu kabul eder. İbrahim Paşa'yı Tahmasp üzerine sefere yollama kararını açıklayan Süleyman, bu sefere nikrizm nedeniyle katılamayacağını, tüm yetkilerini serasker olarak ona bıraktığını söyler. İskender Çelebi'yi de emrine verecektir. İskender Çelebi, Hurrem'in adamıdır. İskender Çelebi'yi İbrahim'i ortadan kaldırmak için kullanacaktır. Kızlarağası, Hurrem'e İskender Çelebi'nin mektubunu getirir. Hurrem'in beklediği an gelmiştir. İskender Çelebi'den ortalığı karıştırmasını istemiş ve istediği de olmuştur.. Bu mektuplaşmaların tek tanığı olan ve bundan korkan Daye, Eski Saray'a gitmek ister. Bu sırada Süleyman gelir, İbrahim Paşa'dan imdat çılığı gibi bir mektup almıştır, ona yardıma gidecektir. Hurrem, Süleyman'ın bu isteğine karşı koymak istese de, Süleyman, bu konuda karar verecek olanın kendisi olduğunu söyler. Aradan iki yıl geçer. Süleyman, rüyasında İskender Çelebi'yi görmüştür. İskender Çelebi ona, bir yalancının sözüyle kendisini öldürdüğünü söylemiştir. Hurrem bunu İbrahim konusunda fitne çıkarmak için kullanır. İbrahim'in devlet yönetimini paylaşmak istediğini söyler,

ama Süleyman, İbrahim'e güvenmektedir. Süleyman'ı ikna etmeye çalışan Hürrem daha da ileri giderek kendisini bile paylaşmak istediğini söyler. Süleyman bunu yalan olduğunu söylese de içine bir kuşku düşer. Süleyman'ın bünyesi geçen zaman içinde iyice yorgun düşmüştür. Giderek artan baş ağrıları için hekimbaşından ilaç ister. Kuşkudan kurtulmak için Hürrem'i de, İbrahim'i de dinleyecektir. Kendini savunması ve suçunu itiraf etmesi için önce İbrahim'i çağırır. Yanına gelen İbrahim'i sorgular. İbrahim, olağanüstü bir durum olduğunun farkındadır, ancak kendine atılan iftiradan haber yoktur, ne yapacağını bilemez. Süleyman'ın ima dolu sorularını soğukkanlılıkla cevaplar. Süleyman'ın ilaçların etkisiyle dalgınlasmıştır. Süleyman, Hürrem'in İbrahim ile söylediği şeyi bir türlü soramamaktadır. Sonunda Dalgınlığı derin bir uykuya dönüşür. İbrahim Paşa korku ile hekimbaşını çağırır.

Vak'a

Roksolan'ın, Hürrem Sultan adını alarak Süleyman'ın baş kadını olma öyküsünü anlatan *İlk Yıllar*⁵⁴² adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Hareme üç yeni cariye gelir. Bunlardan biri de gururlu ve cesur görünen Roksolan'dır.
- b) Hafze Sultan Gülbahar'ı biraz tedirgin etmek için, Daye'den bir kız ister. Daye, Roksolan'ı önerir.
- c) Daye Hatun, Roksolan'a Valide Sultan'ın niyetinden bahseder. Daye, bütün bildiklerini Roksolan'a öğretecektir.
- d) Gülbahar, üç çocuğunu arka arkaya kaybettiği için çok üzgündür. Hafze Sultan, Hürrem meselesinin kapatılmasını ister.
- e) Daye, Hafze Sultan'ın verdiği yüzüğü Hürrem'e vererek kendine söylenenleri unutmamasını söyler.
- f) Hürrem bu duruma çok sinirlenir ve teşrifat kurallarını hiçe sayarak Süleyman'a kendini sunmaya karar verir.
- g) Süleyman haremde geçerken, Hürrem odadan çıkar ve kendini Süleyman'ın ayakları dibine atar ve özgür olmak istediğini söyler. Süleyman, dikkatini çeken bu kızın cuma günü istediğini söyleyerek gider.
- h) İsteddiği fırsatı ele geçiren Hürrem hamiledir. Diğer amaçlarını gerçekleştirme yolu açılmıştır. Artık Hürrem Sultan olmak istemektedir.

⁵⁴² Orhan ASENA, "İlk Yıllar", *Süleyman Sultan Süleyman Dörtlemesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s. 6-115.

- i) Gülbahar, Hürrem ile kavga eder. Hürrem, bilerek kendini hırpalamasına göz yumar. Hafze Sultan gelerek onları ayırır.
- j) Kavgayı öğrenen Süleyman, Gülbahar'ın ertesi gün Eski Saray'a gönderilmesine karar verir. Ancak Hafze Sultan ve İbrahim onu bu kararından vazgeçirir.
- k) Gülbahar'ın İbrahim sayesinde bağışlandığını duyan Hürrem buna kızar ve bundan sonra gözünü İbrahim'den ayırmamaya karar verir.
- l) Aradan on yıl geçer. Hürrem kendisine karşı zaafını ve düşkünlüğünü bildiği Süleyman'a azat edilmek istediğini söyler.
- m) Hürrem'in azat edileceğini ve nikâh istediğini duyan Hafze Sultan, İbrahim Paşa'dan yardım ister.
- n) Süleyman gelir ve annesinden nikâh için izni ister. Ancak Hafze Sultan, gelenekleri öne sürerek buna izin vermez.
- o) İbrahim, Hafze Sultan ile görüşmeye gelir ve "nikâhı kabul edelim, ama Şehzade Mustafa için Manisa sancakbeyliğini koparalım, der.
- p) Süleyman ile görüşen İbrahim, Mustafa'nın taşra çıkması gerektiğini söyler. Süleyman onu haklı bulur ve bunu kabul eder.
- q) Süleyman, İbrahim Paşa'ya Tahmasp üzerine sefere çıkılacağını ama bu sefere nikrizm nedeniyle katılamayacağını, tüm yetkilerini serasker olarak ona verdiğini açıklar.
- r) Hürrem, İbrahim'i ortadan kaldırmak için seferde İbrahim'in emrine verilen İskender Çelebi'yi elde etmiştir. İskender Çelebi'den ortalığı karıştırmasını istemiş ve istediği de olmuştur.
- s) Süleyman, seferde olan İbrahim Paşa'ya yardıma gidecektir. Hürrem, bunu engellemek ister, ancak başarısız olur.
- t) Hürrem İbrahim'in devlet yönetimini paylaşmak istediğini hatta daha da ileri giderek kendisini bile paylaşmak istediğini söyler.
- u) Süleyman'ın içine bir şüphe düşer. İbrahim'i çağırır ve onu sorgular. İbrahim'in kendine atılan iftiradan haber yoktur.
- v) Süleyman'ın ima dolu sorularını soğukkanlılığını koruyarak cevaplamaya çalışan İbrahim, Süleyman'ın dalgınlığını fark edince Hekimbaşını çağırır.

Tema

Oyunun ana teması iktidar mücadelesidir. Oyunda ele alınan yan temalar ise Harem kuralları ve Süleyman'ın idealleridir.

Oyunun ana teması Hürrem Sultan vasıtasıyla aktarılmıştır.

Hürrem Sultan, yalnız hükümdarı değil Osmanlı'yı da ele geçirmiş oluyor. Osmanlı tarihinde ilk kez bir kadın doğrudan doğruya iktidara oynuyor ve canlar pahasına onu ele geçirebiliyor. İlk Yıllar (Roksolan) işte bu iktidar kavgasının öyküsüdür.⁵⁴³

diylen Asena, ana temaya da işaret etmiş oluyor.

Güç kavramı üzerinde duran Asena, oyunlarında insanların gücü ele geçirene kadarki tavırları ve güç kavramından ne anladıkları üzerinde durur. Güç kavramı beraberinde iktidar kavramını da getirir. Fertler arasında dar çerçevede geçen hakimiyet kurma mücadelesi gitgide genişleyerek politik güç ve iktidar hırsına ulaşır.⁵⁴⁴

Bu oyunda da iktidar mücadelesi, Hürrem Sultan'ın hayatından hareketle ortaya konulmuştur. Hayatı bir satranç oyununa benzeten Hürrem "Vezirlerle şahlarla oynamak çok hoşuma gidiyor"⁵⁴⁵ der ve gerçek hayatta bu oyunda başarılı olmak için "Şahı teslim almak için veziri kırmak gerek"⁵⁴⁶ tiğini keşfeder.

Hürrem hırslı ve güçlüdür. Daye Hatun bunu şu sözlerle ifade eder:

Çünkü gerçekten çok güçlüsünüz siz. Gelmiş geçmiş sultanların en güçlüsü. Ama görüyorum ki gücünüz arttıkça hırsınız da artıyor, sonunda hırsınız mı gücünüzü, gücünüz mü hırsınızı yenecek, işte onu bilmiyorum.⁵⁴⁷

Hırslı bir karaktere sahip olan Hürrem, kendini bir kadın olarak Süleyman'a ispat ettikten sonra artık Hürrem Sultan olmak istemektedir:

"Bir kadın olarak kanıtladım kendimi. Şimdi de bir sultan olarak sınamak...Nem eksik benim Hürrem Sultan olmak için?"⁵⁴⁸

Hürrem'in amacını İbrahim şu sözlerle ifade eder:

⁵⁴³ Hülya NUTKU, *Cumhuriyet'in 75. Yılında 75 Yılın Tanığı Bir Yazar: Orhan Asena*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 119.

⁵⁴⁴ İnci ENGİNÜN, "Orhan Asena'nın Oyunları", *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s. 249-263.

⁵⁴⁵ ASENA, *İlk Yıllar*, s. 49.

⁵⁴⁶ ASENA, *İlk Yıllar*, s.96.

⁵⁴⁷ ASENA, *İlk Yıllar*, s. 96.

⁵⁴⁸ ASENA, *İlk Yıllar*, s. 49.

“Hürrem’in iki amacı var sultanım! İlk amacı şu nikâh. İkincisi siyasal güç. Birinci amacına vardıktan sonra ikincisine yönelecektir. Oğullarından birini tahta oturtmak, onun ardından Âl-i-Osman’ı yönetmek. İşte amacı Hürrem’in”⁵⁴⁹

Hürrem bu amacını gerçekleştirmek için önüne çıkan her engeli yok etmeye kararlıdır. Ancak önünde bir engel vardır ki, onunla başa çıkmak zordur:

Ya hep ya hiç. Bir noktaya vardım ki, iki kişiye yer yok...On beş yıl, on beş yıl bu adama baş eğdiremedim. Kendimi kabul ettiremedim. Kim bana karşı geldiyse bu adam hep onunla birlikti. Gülbahar, Hafze Sultan, Mustafa...Ben hepsini yola getirmesini bilirim, bir tek şu İbrahim Paşa olmasa...anladın mı şimdi neden ya hep ya hiç derim. Çünkü ben yemesem İbrahim’in başını, o benimkini yiyecek.⁵⁵⁰

Hürrem’in iktidar mücadelesinde önünde tek engel olarak gördüğü İbrahim ile aralarındaki çatışma ana temayı ortaya koyar.

İbrahim de Hürrem ile savaşmaya kararlıdır:

“Tanrı adına yemin ederim ki: Ben sağ kaldıkça Hürrem siyasal güç elde edemeyecektir. Tanrı adına yemin ederim ki: Yaşadığım sürece kimse dokunamayacaktır Şehzade Mustafa’nın haklarına hatta hünkârımız efendimiz bile.”⁵⁵¹

Asena’nın oyunlarını kadın konusunu ele alanlar ve iktidar arzusunu ve mücadelesini işleyenler olmak üzere iki gruba ayıran ve bu oyunu ikinci gruba dahil eden Enginün şöyle der:

Yazar, iktidar tutkusunu tarihî kahramanların hayatlarından, yaşadığımız günlerin olaylarından almaktadır. Bu iktidar ve güç tutkusunun kahramanları hem erkekler hem de kadınlardır. Gılgamış’tan sonraki eserlerinde bu temi tarihin meşhur muhterislerinde de arayacak, eserlerinde daima otorite/kader/devlet ile onunla mücadeleye girişen insanları işleyecektir. Gılgamış’tan sonra Osmanlı tarihiyle ilgilenmiş ve Hürrem Sultan dörtlemesinde olduğu gibi iktidar tutkusunu aynı çevrenin, aynı ailenin fertleri arasında teker teker ele almıştır.⁵⁵²

Oyunda ana temaya bağlı olarak işlenen yan temalardan biri harem kurallarıdır. Daye Hatun, Hasbahçe’de diğer cariyelere ve Hürrem’e harem kurallarından, harem yaşantısından bahseder. Saray gelenekleri ve kuralları Hafze Sultan tarafından da aktarılmıştır.

⁵⁴⁹ ASENA, *İlk Yıllar*, s. 87.

⁵⁵⁰ ASENA, *İlk Yıllar*, s. 90-94.

⁵⁵¹ ASENA, *İlk Yıllar*, s. 88

⁵⁵² ENGİNÜN, “Orhan Asena’nın Oyunları”, s. 253.

Hırsı ön plâna çıkan Hurrem gelenekleri hiçe sayar. Uzun süre beklemeye tahammülü yoktur. Gelenekleri, kuralları, teşrifatı aşmak ister:

Ne sanırsınız beni? Gerçekten bir aciz, bir miskin cariye mi? Yüz çevirecek olursanız, durduğu yerde çürüyecek bir odalık ha?Hıh! Gelenekler...Kurallar, teşrifat...Ve şurada beş yüz kurban. Bu gelenekleri, bu kuralları, bu teşrifatı aşamadıkları için. Ben uzun can çekişmeye razı olur muyum, sanıyorsunuz? Padişahı göreceğim ve kendimi ona sunacağım.⁵⁵³

diyen Hurrem bütün Harem kurallarını, saray geleneklerini hiçe sayar. Alışıl gelmiş düzene, geleneklere başkaldıran Hurrem, önce azat olmak ister. Bunu gerçekleştirdikten sonra da daha önce hiçbir padişahın yapmadığı şeyi, nikâhı ister. Nikâhın kaç yüzyıllık Osmanlı töresini, geleneklerini alt üst edeceğini düşünen Hafze Sultan bu durumu şöyle ifade eder:

Bugün ve bugünden sonra her gün, Osmanlı'nın en önemli sorunu Hurrem'dir bence artık. Bu kadın aslanımı büyülemiş. Hiçbir kadının, hiçbir hükümdara yaptıramadığını yaptırmaya çalışıyor ona....Korkunç bir kadın şu Hurrem. İlk azat ettiriyor kendini aslanıma, sonra sözümona azat edilmiş bir özgür kadın olarak çekiyor kendini uzağa...Nikâh. Evet Hurrem'in oyunu çok korkunç. Senin hayallerinin ulaşamayacağı kadar büyük. Hiç birimizin, Âl-i-i Osman'da hiçbir kadının düşünemeyeceği ölçüde büyük.⁵⁵⁴

Hurrem, yüzlerce yıllık töreye başkaldırıştır. Ancak bu durumdan zaaflarına yenik düşen Süleyman da sorumludur. Törelere başkaldırma alışıl gelmiş dengeleri sarstığı için ilerde karışıklığa neden olacak, düzenin devamın tehlikeye sokacaktır. Hurrem'in bu hareketi oyundaki bireysel hareketi de ön plâna çıkarır. Oyunda Hurrem'in bu yönü ile "İnsanın kendi yazgısını zorlamama"⁵⁵⁵ sı gerektiğine de dikkat çekilir.⁵⁵⁶

Oyunda işlenen yan temalarından biri de Süleyman'ın idealleridir. Değişen dünyada dengelerin de değiştiğinin, kıtaların paylaşıldığının farkında olan Süleyman, üç kıtaya hakimdir ama o bunu övünç kaynağı olarak değil, kendine bir sınırlama olarak görür. İnsanı keşfetmek gerektiğini düşünen, evrensel bir barış isteyen Süleyman, bu barışın ve ülkelerin kılıçla, insanların adaletle kazanılacağını düşünmektedir:

⁵⁵³ ASENA, *İlk Yıllar*, s. 34.

⁵⁵⁴ ASENA, *İlk Yıllar*, s. 81-82.

⁵⁵⁵ ASENA, *İlk Yıllar*, s. 97.

⁵⁵⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Z. ÇELENK (1999), s. 389.

“Benim dünya siyasetim bu olmalı. Madem ki evrensel bir barış istiyorum ve mademki bu barışı ancak kılıçla sağlayabilirim”⁵⁵⁷

Zaman

Oyunun vak’a zamanı Süleyman’ın saltanat yıllarıdır. 46 yıl tahta kalan Süleyman’ın saltanatının on beş yıllık dönemi oyunun vak’a zamanını ortaya koyar. Oyunun başında kişiler tanıtılırken bu on beş yıllık süreye dikkat çekilir:

“Süleyman: İlk 25 yaşlarında, sonra 40 yaşlarında”⁵⁵⁸

Oyunda zaman bakımından atlamalar söz konusudur. Birinci perde ile ikinci perde arasında on yıllık bir zaman atlaması, ikinci perdenin altıncı ve yedinci sahnesi arasında da iki yıllık bir zaman atlaması vardır.

Oyunun anlatma zamanı ise 1982’dir. Evrensel kavramları, tarihte ve günümüzde arayan Asena, bu oyununda da, iktidar tutkusunu tarihî kahramanların hayatlarından yola çıkarak ortaya koymuştur.⁵⁵⁹

“Yazarın günlük politikayı insanın ezeli hakim olma ihtirasıyla yorumlaması, onu tarihî konulara ve döneminin önemli ihtilâl hareketlerini ele almaya yöneltmiştir.”⁵⁶⁰

Asena, birebir insanı ele aldığı oyunlarında bile toplumcu kaygıdan bir an olsun uzaklaşmaz... Ülkemizde olan toplumsal değişimler, eğer ona çok iyi bildiği tarihten, geçmiş olaylardan önüne bir sayfa açar ve o bunda bugünü görürse yazmaya başlar. Yoksa Asena hiçbir zaman masanın başına “bir tarihsel oyun yazmalıyım” diye oturmaz. Seyircinin tarihi değil, insanı görmek için tiyatroya geldiğine inanır. Tarih insanların boyutlarını, olayların çerçevesini çizer ama mutlaka günümüzle çağrışım uyandırmak zorundadır ya da düşlem katılmasını ister oyuna... Asena “Bizim işimiz o günün insanıyla, bugünün insanının birbirine benzeyen yürek çarpıntısıdır” der. Tarihin yinelendiğine inanmaz. Olaylar benzese bile insanlar değişir, toplumsal, siyasal koşullar değişir. Dünya değişir ve “tarih dünkü hikaye” olur. Ama tüm bunların içinde değişmeyen bir nokta varsa o da çelişkilerdir. İşte Asena bu çelişkiyi yakaladığı noktada tarihe bakar, tarihten malzeme alır.⁵⁶¹

Asena’nın “Niçin tarih?” sorusunu verdiği cevap oyunlarında bugün ve dün arasında nasıl bir bağ kurduğunu ifade eder:

Hiçbir oyunumda tarihten yola çıkmadım ben. Günümüzden çıktım. Günümüz olaylarıyla kişileriyle, sorunlarıyla bir çağrışım uyandırdığı anda ve ölçüde tarihe yöneldim.

⁵⁵⁷ ASENA, *İlk Yıllar*, s. 27.

⁵⁵⁸ ASENA, *İlk Yıllar*, s. 7.

⁵⁵⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. ENGİNÜN, (2001), s. 190-194.

⁵⁶⁰ ENGİNÜN, “Orhan Asena’nın Oyunları”, s.250.

⁵⁶¹ H. NUTKU, (1998), s.163-164.

Tarihsel konulu oyunlarımdan bıkkınlık getirenler bana biraz da çevrene bak tavsiyesinde bulundular. Oysa benim yaptığım zaten buydu... Yine bu arkadaşların çevreleri zaman içinde o gün, dün, önceki gün, birkaç yıl önce ya da bir kuşak önceye ancak çıkarken, benim zaman içindeki çevrem Sultan Süleymanlara, Simavnalı Şeyh Bedreddinlere, Gılgameşlere dek uzanıyordu. Ama insan aynı insandı. Onların kaygıları, düşünceleri, sorunları, yazgıları...⁵⁶²

Mekân

Oyunun mekânı Topkapı Sarayı'dır. Bu sarayın çeşitli bölümleri, odaları oyunda anlatılan olayların sahnesi durumundadır. Oyunun her sahnesi ayrı bir mekânda geçmektedir. Oyunda mekân tasviri yoktur. Sarayın bölümler şu şekilde tanıtılır:

“Topkapı Sarayı’nda Hasbahçe. Buraya erkek olarak Süleyman bile giremez. Herkes her şey Valide Sultan’ın buyruğundadır.”⁵⁶³

“Topkapı’da bir oda. Bir küçük kapıyla Topkapı’nın bitmez tükenmez dehlizlerinden birine açılır. Arkada daha da küçük bir başak odaya açılır.”⁵⁶⁴

Şahıs Kadrosu

Oyun on yedi kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Süleyman, İbrahim, Roksolan ya da Hürrem, Hafze Sultan vak’ının ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Hürrem Sultan (Roksolan)⁵⁶⁵

Süleyman Sultan Süleyman’ın eşi ve Osmanlı tarihinde önemli roller oynamış bir haseki sultandır.⁵⁶⁶ Aslen Rus olan Hürrem Sultan’ın asıl adı Roxelanne’dır. Bir köy papazının kızı olduğuna dair rivayetler vardır. Güzelliği nedeniyle küçük yaşta Kırım Hanı Sahip Giray tarafından Osmanlı sarayına sunulan Hürrem Sultan, dişiliği, zekası ve becerisi ile padişahın dikkatini çekmeyi bildi. Harem kadınları ve saray ileri gelenleri arasında kendine yer edindi. Süleyman’ın aşırı güven ve sevgisini kazanarak onun nikâhlı eşi olduktan sonra belli bir plân dahilinde çalıştı, el altından çeşitli entrikalar uygulayarak on altıncı yüzyıl Osmanlı tarihini olumsuz yönde etkiledi. Süleyman’ın,

⁵⁶² H. NUTKU, (1998), s. 165.

⁵⁶³ ASENSA, *İlk Yıllar*, s. 9.

⁵⁶⁴ ASENSA, *İlk Yıllar*, s. 33.

⁵⁶⁵ Hürrem Sultan birçok tiyatro eserine konu olmuştur. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Abide DOĞAN, “Türk Tiyatrosunda Hürrem Sultan”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı, 1999 (Ekim), s. 57-64.

⁵⁶⁶ Hürrem Sultan ile ilgili diğer oyunlar şunlardır: Yusuf Niyazi, *Mazlûm Şehzadeler* yahut *Hürrem Sultan*, Çorlulu M. Fevzi, *Hürrem Sultan*, (Bu oyunlarla ilgili daha geniş bilgi için bk. ŞENGÜL, (1998), s.216-226, 372-383); Orhan ASENSA, *Hürrem Sultan* (1960).

Gülbahar Hatun'dan olan veliahtı Sultan Mustafa'yı ortadan kaldırmak için çeşitli entrikalar ile önce Gülbahar Hatun'u, ardından veliaht Mustafa'yı boğdurttu.⁵⁶⁷

Oyunda da hırslı ve entrikacı karakteri ile ön plâna çıkan Hurrem, saraya adım atar atmaz diğerlerinden farklı olduğunu hissettirmiştir:

Roksolan (Sonra Hurrem) bir saraya yeni getirilmiş bir cariye değil de sarayın kraliçesiymişcesine gururlu ve cesur bakışlarla çevresini süzmektedir Onlar kendisini değil de, kendisi onları beğenecek ya da beğenmeyecek gibi hep yukarıdan bakmaktadır. Daha girişiyile büyüleyivermiştir Daye Hatun'u.⁵⁶⁸

Daye Hatun'un şu sözleri onun karakterini ortaya koyar:

“Sendeki o gizli yeteneği, o çekiciliği, o kırsı, o korkunç zekâyı, o dişi kaplan yırtıcılığını ve bunların hepsini gerçekleştirebilecek cesareti daha ilk günden keşfettim.”⁵⁶⁹

Daye Hatun'un keşfederek yetiştirdiği Hurrem, gelenekleri hiçe sayarak kendini padişaha gösterir, dişiliğini kullanarak etkilediği Süleyman'ı iyice kendine bağladıktan, on yıl içinde ona üç erkek, bir kız evlat verdikten sonra sıra asıl amacını gerçekleştirmeye, yani iktidarı elde etmeye gelir. Bunun için önce azat olur, sonra Osmanlı tarihinde bir ilki gerçekleştirerek padişah ile resmen evlenir. Bütün bu gelişmeleri yorumlayan Hafze Sultan onun ilerde Osmanlı'nın başına bela olacağını düşünür:

Çok korkunç bir kadın şu Hurrem İbrahim Ağa! Yalnız fırsatlardan yararlanmakla kalmaz, fırsat yaratmakta da çok ustadır. Nerede gücünü nerede güçsüzlüğünü kullanacağını iyi bilir. Hasmını gücüyle hasmını yenmekte üstüne yoktur. Korkarım, çok felaket getirecektir ilerde Âl-i-Osman'ın başına.⁵⁷⁰

Hafze Sultan'ın İbrahim'e söylediği bu sözler Hurrem'in yapacaklarını, tavırlarını ortaya koyduğu gibi entrik gelişime de katkı sağlar.

Hafze Sultan: Oyunun başında kırkını aşmış, ama hâlâ çok güzel bir kadındır. Valide Sultan'dır. “gelenek de, görenek de haremde en yüce yeri ona vermiştir. Ve hünkârimiz efendimizin validelerine karşı ayrıca sevgi ve saygıları vardır”⁵⁷¹ Geçen on yıl içinde yaşanan, hastalanıp yatağa düşen Hafze Sultan, Hurrem'in nikâhına bir gün kala ölmüştür. Önceleri Hurrem'i destekleyen Hafze Sultan, on yıl içinde ortaya çıkan

⁵⁶⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. www.osmanli700.gen.tr/kisiler/-15.03.2003.

⁵⁶⁸ ASENSA, *İlk Yıllar*, s. 11.

⁵⁶⁹ ASENSA, *İlk Yıllar*, s. 21-22.

⁵⁷⁰ ASENSA, *İlk Yıllar*, s. 58.

⁵⁷¹ ASENSA, *İlk Yıllar*, s. 50.

gelişmelerden sonra bundan pişmanlık duymaktadır. Korkunç bir kadın olarak gördüğü Hürrem ile mücadele etmek için damadı İbrahim Paşa ile anlaşır.

Süleyman: Oyunun başında yirmi beş yaşında genç bir padişah olan Süleyman, zaman içinde değişir. O, artık Gülbahar'a bağlı bir şehzade değildir. Zaman içinde Hürrem'e bağlanır, onun isteklerine boyun eğer. Hürrem'in entrikaları, fitne ve iftiraları yüzünden kuşkular içinde yaşar. Süleyman, oyunda değişen dünyada ülkelerin kılıçla, insanların adaletle kazanacağını düşünür.

İbrahim: Oyunun başında yirmi beş yaşlarındadır ve Süleyman'ın has odabaşısıdır. Süleyman onu Manisa'da iken tanımış, musikisine hayran olup satın almıştır. Eflatun bilgeliğinde, ana dili kadar Yunanca, İtalyanca, Fransızca ve Arapça bilen biridir. Süleyman onu yanına alıp, her türlü teşrifatı kaldırarak bilgisini bilgisine, zevkini zevkine, katmış, onunla genişlemiş derinleşmiştir. Onu kendine kardeş yapmıştır. Oyunun ikinci perdesinde, yani on yıl sonra İbrahim'in yıldızı daha da yükselmiş ve veziriazam ve hanedan damadı olmuştur. Süleyman, ona çok güvenmektedir:

...hünkârımız efendimiz, kullanmadığı, kullanmak istemediği tüm yetkilerini başışlamışlardır bana. Ve bu kendilerine ayırdıklarından artıktır, eksik değil... Vezirleri dışında, beylerbeyi, sancakbeyi, İstanbul, Anadolu, Rumeli kadıları, subaşıları, defterdarları, tüm yüce memurları ben seçerim. Hünkârın bir yaramaz kulunu idam ettirmek ya da sağ bırakmak benim yetkim içindedir...Savaş kararı vermişse, ordulara ben komuta ederim. Barış kararı vermişse müzakereleri ben sürdürürüm. Birçok kralın, krallıkların yazgısı şu iki dudağım arasındadır.⁵⁷²

Oyunda Hürrem'in siyasal güç elde etme mücadelesinin karşısında yer alır. İkisi arasında amansız bir mücadele vardır. Kayınvalidesi Hafze Sultan ile anlaşan İbrahim, hayatta olduğu müddetçe Hürrem'in siyasal güç elde etmesine izin vermeyeceği üzerine yemin eder. Hürrem'e karşı Şehzade Mustafa'nın haklarını korumaya çalışır. Hürrem de Süleyman'ın büyük bir sevgi ve güven duyduğu İbrahim'e iftira atar, Süleyman'ın içine kuşku düşürür.

Dil ve Üslup

Dramatik malzemeyi yoğun bulduğu ya da konunun sınırların aşacağını anladığı anda üçleme ve dörtlemeler yazan Asena'nın bu oyunu da bir dörtlemenin yazılış

⁵⁷² ASENA, *İlk Yıllar*, s. 68-69.

sırasıyla üçüncü oyunudur. Ancak kronolojik sıra bakımından ilk oyundur. Yazar, oyunlarını yazarken tarih sıralaması düşünmemiştir.⁵⁷³

Oyun iki perde, yirmi sahneden oluşmaktadır. Sade bir dille yazılan eserde saray dili veya tarihî Türkçe kullanılmamıştır. Asena'nın bir özelliği de dili kullanmadaki ustalığıdır. "Türkçemizdeki kelimelerin anlamı ve anlamlı kullanılışı ile estetik bir bütünlüğe gitme çabası içindedir. Dili oyunlarında işlediği konu açısından tavra uygun bir biçimde ele alınmıştır."⁵⁷⁴

Tarihten kaynağını alarak oyun yazarların, tarihten çok tiyatronun kurallarına uyması gerektiğini düşünen Asena'ya göre bir oyun yazarıyla bir tarihçinin olaylara bakışı, yöntemleri ve amaçları farklıdır. Oyun yazarı olaya değil, olayın oluşumuna bakar, olanak ve olasılıkları sorgular. Bir tarihsel kişi ile arada bir bağ kurar. "Tiyatro tarihin sustuğu yerde başlar" diyen Asena, araştırmacı tarih tutumuyla da tarihsel olarak olayların çıkışındaki noktalara nesnel yaklaşımıyla egemendir.⁵⁷⁵

Onun oyunlarında insan kavramı ön safları tutar. Çünkü Asena için her sorunun, her kavganın ve umudun merkezinde insan yer alır. O karakterlerini içten dışa gelişen bir yöntemle ele alır...Oyunlarında yalnızca karakterleri yoluyla değil, ele aldığı evrensel kavramlar nedeniyle de bu günlere uzanabilir. Kişilerini korkuları ve zaaflarıyla işler. Bunu yaparken de bireysel açmazların yanı sıra dostluk, yalnızlık, güçsüzlük, sevdalanma, mücadele gücü, tutkular, entrikalar, haksızlıklar, ezme ve ezilme, başkaldırı, savunma hakkı, barışın değeri gibi bir çok beşeri ve evrensel özellikle oyunlarını zenginleştirir.⁵⁷⁶

Oyunlarında insanı merkez alan Asena, karakterlerin iç hesaplaşmalarına da yer verir. Oyun kişileri, psikolojik derinliğe de sahiptir. Kişilerinin korku ve zaafalarını da işler. İnsanın her dönemde ve her koşulda insan olma onurunu ve mücadelesini ele alan Asena, oyun kişilerinin iç çatışmalarını, hesaplaşmalarının da vererek oyunda bir iç dinamik sağlar.⁵⁷⁷

Süleyman zaferler kazanırken, üç çocuğunu kaybeden Gülbahar'ın "O orada kazandı, ben burada kaybettim. Bilmem onun orada aldıklarıyla benim burada verdiklerim denk mi?"⁵⁷⁸ sözleri Gülbahar'ın yaşadığı iç çatışmasını gösterir.

⁵⁷³ Süleyman Dörtlemesinin diğer oyunları Hürrem Sultan (1960), Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe (1985) ve Sığıntı'dır. (1986)

⁵⁷⁴ H. NUTKU, (1998), s. 162-163.

⁵⁷⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. H. NUTKU, (1998), s. 165.

⁵⁷⁶ H. NUTKU, (1998), s. 161.

⁵⁷⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. H. NUTKU, (1998), s. 163-167.

⁵⁷⁸ ASENA, *İlk Yıllar*, s. 36.

Oyunun ikinci perdesinin yedinci sahnesinde Süleyman gördüğü rüya ile bir iç hesaplaşması yaşar. Oyunun son sahnesindeki Süleyman'ın kendi ile hesaplaşması, çok sevdiği İbrahim'i haklı çıkarmaya çalışması oyunlarındaki iç dinamiğe örnektir.

Asena, oyunda zeka oyunlarına başvurarak insan davranışlarını değerlendirir. Hürrem'in satranç oynarken söylediği sözler bu duruma bir örnektir: “Vezirlerle şahlarla oynamak çok hoşuma gidiyor... “Şahı teslim almak için veziri kırmak gerek”⁵⁷⁹ Bu sözler Hürrem'in niyetini ifade eder.

Oyun kurgu bakımından da başarılıdır. Hürrem'in iktidar mücadelesini satranç oyununa benzeterek “Şahı teslim almak için veziri kırmak gerek”⁵⁸⁰ ifadesi ve

Çok korkunç bir kadın şu Hürrem İbrahim Ağa! Yalnız fırsatlardan yararlanmakla kalmaz, fırsat yaratmakta da çok ustadır. Nerede gücünü nerede güçsüzlüğünü kullanacağını iyi bilir. Hasmını gücüyle hasmını yenmekte üstüne yoktur. Korkarım, çok felaket getirecektir ilerde Âl-i-Osman'ın başına.”⁵⁸¹

Hafze Sultan'ın İbrahim'e söylediği bu sözler oyunun entrik gelişime katkı sağlar.

⁵⁷⁹ ASENA, *İlk Yıllar*, s. 96.

⁵⁸⁰ ASENA, *İlk Yıllar*, s. 96.

⁵⁸¹ ASENA, *İlk Yıllar*, s. 58.

KÖSEM SULTAN

Özet

Kösem Sultan oğlu Sultan İbrahim'i yeniçeri ağaları ile anlaşp tahttan indirdikten sonra yerine geçen torunu Mehmet zamanında da saltanat kurmak istemektedir. Bunun için yeniçeri ağalarından Murat Ağa'yı sadrazam yaptırır. Osmanlı geleneğine göre artık Valide Sultan Turhan Sultan'dır ve Kösem Sultan'ın artık Eski Saray'a çekilmesi gerekmektedir. Ancak Kösem'in adamlarından Bektaş, Mustafa ve Murat henüz tecrübesiz olan Sultan Mehmet'in yetersiz olacağına inandıklarından Kösem'in Topkapı'da kalmasını isterler. Görünüşte Osmanlı geleneğini bozmak istemeyen Kösem, her işin bir acemilik dönemi olduğunu söyleyerek gerçek düşüncelerini gizler. Asıl isteği yönetimi ele geçirmektir. Turhan Sultan, Kösem Sultan'ın hırslı karakterini iyi tanmasına rağmen onun sarayda kalmasına ses çıkarmaz. Sipahiler ve yeniçeriler arasında da gerginlik başlamıştır. Sipahiler, Genç Osman'ın ve Sultan İbrahim'in ölümlerinden sorumlu tuttıkları yeniçerilerden hesap sormak isterler. Turhan Sultan'a yakın olan Kethüda Bey, bu karışıklığa son vermek için yeniçerilerle konuşur. Onlara, devletin yıkılmasının varlıkları için tehlike olduğunu, devleti katillere, eşkıyalara karşı korumaları gerekirken kendilerinin eşkıya olduklarını söyleyerek yeniçerinin eskiden olduğu gibi yine asker olarak itibar kazanmasını söyler. Yeniçeriler ülkenin içinde bulunduğu karışıklığın nedenini törenin bozulmasına bağlarlar. Kösem Sultan Eski Saray'a gitmeyerek töreyi bozmuştur. Öz oğlunu boğdurarak evlat katili olan Kösem konusunda yeniçeriler de sipahilere hak vermeye başlarlar. Kösem Sultan'ın Eski Saray'a dönmesi gerektiğini ve padişah katillerinin mutlaka cezalandırılması gerektiğini düşünürler.

Kösem Sultan kendi ölümünü isteyen sipahileri alt etmek için yeniçerileri onlara karşı kışkırtır. İki ocağın birbirine düşeceği ve bunun devleti karışıklığa sürükleyeceğini bile bile bundan çekinmez. Devlet ve toplum düzeni bozulmuştur. Devletin başındakiler, başta Kösem ve yeniçeri ağaları halkı sömürmektedir. Devlet makamları rüşvetle alınır satılır hâle gelmiştir. Yeniçeri ağalarına rüşvet vererek istediğini elde eden İngiliz elçisine kızarak onu hapsedtiren Şeyhülislâm Bahayi kendisinden hesap sormaya gelen Bektaş ve Mustafa ile tartışır, Kösem Sultan'ı da olanlardan sorumlu tutar. Sürekli ve üst üste gelen zamlar, vergiler halkı bezdirmiştir.

Yeniçeriler ve sipahiler arasında da kanlı bir savaş başlamıştır. Kösem Sultan, Turhan Sultan'ın güçlendiğini fark edince parmağında oynatacağı başka bir sultan annesini gözüne kestirir. Mehmet'i tahttan indirip yerine annesi saf ve meczup bir kadın olan Şehzade Süleyman'ı tahta geçirecektir. Kösem bu plânını ağalara açıklar ve halk arasında kendisi hakkında oluşan olumsuz intibaları silmek için hayır işlerine ağırlık vererek halk arasında bunların konuşulmasını sağlar. Halk onun hayırlarını konuşurken o da plânlarını gerçekleştirmek için var gücüyle çalışmaktadır. Sultan Mehmet'in sünnet düğününde Kösem Sultan'ın emriyle İbrahim Ağa'nın Mehmet'i öldürme girişimi başarısızlıkla sonuçlanır. Kösem, İbrahim'i savunarak olayı ört bas etse de, Turhan Sultan, Kösem Sultan'ın niyetini anlar ve onunla savaşmaya karar verir.

Geçmişinde büyük başarılar, zaferler kazanan, onurlu bir yaşamı olan sadrazam Murat Paşa, sadrazamlığa dair iyi tek birşey hatırlamayacak hâle gelir. Devletin işleyişindeki çarpık düzene ve arkadaşları olan yeniçeri ağalarının yaptıklarına alet olmak istemeyen Murat Paşa, onurunu korumak için sadrazamlık mührünü Turhan Sultan'a iade eder. Turhan Sultan da mührü devlete yaptığı olumlu hizmetleri ve kendine yakınlığı ile bilinen Kethüda Bey'e sunar. Ancak Kethüda Bey bunu kabul etmez. Kethüda'nın da onayı alınarak Siyavuş Paşa sadrazamlığa getirilir. Ancak halk için sadrazamın değişmesi bir şey ifade etmemektedir. Onlar yoksulluk içindedir. Hazinesinin dolu ya da boş olmasının onlar için bir anlamı yoktur. Onlara göre hazinesi dolu olan yalnızca Kösem Sultan'dır.

Turhan Sultan'ın kendisine karşı birleştiğini ve gitgide güçlendiğini gören Kösem Sultan, Turhan'ı desteksiz bırakmak için Sultan Mehmet'i öldürme konusunda kesin karara varır. Ağalara bundan bahseder. Ancak yapacakları için yeni gelir kaynaklarına ihtiyacı vardır. Kösem bunun da çaresini bulur. Ayarı bozuk akçeler İstanbul esnafına zorla dağıtılarak yerlerine ayarı tam akçe toplanacaktır. Bektaş ve Mustafa buna karşı çıksa da Kösem'in dediği yapılır. Esnaf bu durumdan çok rahatsız olur ve ayarı bozuk akçeler geri çekilmedikçe dükkânları açmamaya karar verirler. Başlarında Bahayi ile beraber bir grup halk saraya yürür. Yeniçerilere direnerek padişahın huzuruna çıkarlar. Bektaş ve Mustafa, Sultan Mehmet'i halka karşı kışkırtırken, Siyavuş halkın gerekliliğini ve önemini vurgular. Devletin halkın çabası ve emeğiyle geliştiğini söyler. Sultan Mehmet halkın lehine düşünür. Kimse kimseye silah çekmeyecektir. Ancak halk bununla ikna olmaz, halkı dolandıranların, devleti bu hâle

getirenlerin cezalandırılmasını ister. Bu sırada Kösem olaya müdahale der. Kösem, devleti ayakta tutan güçlerin ocak ağaları olduğunu söyleyerek onların ortadan kaldırılmasıyla kargaşanın başlayacağını belirtir. İki tarafın arasında kalan Mehmet'in imdadına Turhan Sultan yetişir ve Siyavuş vasıtasıyla halkın durumuyla yakından ilgilenileceğini bildirerek halkın sakinleşmesini sağlar. Halk durumdan hoşnut huzurdan ayrılır. Devlet yönetiminde tek söz sahibi kişi olmak isteyen, iktidar hırsıyla yanıp tutuşan Kösem, zehirlenme girişimi de başarısızlıkla sonuçlanınca yeni bir plân yapar. Gece saraya alacağı Bektaş ve Mustafa'nın adamları Turhan Sultan ve Mehmet'i öldürecekler. Kösem'in bu plânını cariye Meleki Turhan Sultan'a haber verir. Bunun üzerine Turhan Mehmet'e Kösem Sultan'ın ölüm fermanını yazdırır. Kösem gece dairesinde kazanacağı zaferi beklerken etrafı Turhan'ın adamlarıyla sarılır. Kaçmaya çalışan Kösem Sultan Kuşçu Meleki tarafından yakalanarak boğulur.

Vak'a

İktidar uğruna önce oğlu İbrahim'i tahttan indirip boğduran sonra da torunu Mehmet'i öldürmeye çalışan Kösem Sultan'ın Turhan Sultan ve yandaşları tarafından ortadan kaldırılmasını anlatan *Kösem Sultan*⁵⁸² oyununun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Kösem Sultan torunu Mehmet zamanında da saltanat sürmek için kendi adamlarından olan Murat Paşa'yı sadrazam yapar.
- b) Kösem, Osmanlı geleneğine göre Eski Saray'a çekilmesi gerekirken, ağaların itirazları karşısında Turhan Sultan'ın ses çıkarmaması üzerine sarayda kalır.
- c) Sipahiler ve yeniçeriler arasında çatışma vardır. Sipahiler yeniçerileri Genç Osman ve Sultan İbrahim'in ölümlerinden sorumlu tutmaktadırlar.
- d) Askerler arasındaki bu duruma son vermek isteyen Kethüda Bey, yeniçerilerle konuşarak onlara eski parlak günlerdeki gibi olmalarını söyler. Yeniçeriler de törenin bozulmasından şikâyet ederek padişah katillerinin cezalandırılmasını isteyen sipahilere hak verirler.
- e) Kösem ölümünü isteyen sipahileri yeniçerileri kullanarak ortadan kaldırmayı düşünür. İki asker ocağını birbirine düşürmenin karışıklığa yol açacağını bile bile bundan çekinmez.

⁵⁸² Turan OFLAZOĞLU, *Kösem Sultan*, Adam Yayınları, İstanbul, 1982, 131 s.

- f) Devlet ve toplum düzeni giderek bozulmuş, rüşvet yaygın hâle gelmiştir. Rüşvet vererek istediğini elde eden İngiliz elçisini hapsediren Şeyhülislâm Bahayi kendisinden hesap sormaya gelen yeniçeri ağalarını ve Kösem'i olanlardan sorumlu tutar.
- g) Turhan'ın güçlendiğini fark eden Kösem, onu alt etmek için annesi saf ve meczup bir kadın olan Şehzade Süleyman'ı tahta geçirme plânları yapar.
- h) Sultan Mehmet'in sünnet düğününde Kösem'in adamı İbrahim Ağa vasıtasıyla Mehmet'i öldürme girişimi başarısızlıkla sonuçlanır. Kösem olayı örtbas etmeye çalışsa da Turhan için bu bardağı taşıran son damla olur.
- i) Geçmişinde büyük başarıları olan Sadrazam Murat, bozuk işleyen devlet çarkının içinde yer almamak için mührünü Turhan Sultan'a iade eder.
- j) Turhan, Kethüda Bey'i sadrazam yapmak ister. Ancak Kethüda Bey bunu kabul etmeyince onun da fikri alınarak Siyavuş Paşa sadrazamlığa getirilir.
- k) Turhan Sultan'ın kendisine karşı birleştiği gören Kösem, Turhan'ı desteksiz bırakmak için Sultan Mehmet'i öldürmeye karar verir. Ve plânını ağalara açıklar.
- l) Plânlarını gerçekleştirmek için yeni gelir kaynaklarına ihtiyaç duyan Kösem, piyasaya ayarı bozuk akçe sürdürür. Bu durumdan huzursuz olan esnaf dükkânlarını açmaz.
- m) Olanlardan şikâyetçi olan bir grup halk başlarında Bahayi ile birlikte saraya yürür. Yeniçerilere de direnerek huzura çıkarlar.
- n) Bektaş ve Mustafa padişahı halka karşı kışkırtırken, Siyavuş halkı savunur. Siyavuş'un sözleri üzerine padişah kimseye silâ çekilmemesini ister.
- o) Olaya müdahale eden Kösem, ocak ağalarını savunur. İki taraf arasında kalan Mehmet'in imdadına Turhan Sultan yetişir.
- p) Turhan Sultan Siyavuş vasıtasıyla halka durumlarıyla yakından ilgilenileceğini söyleyerek halkın sakinleşmesini sağlar.

- q) İktidar hırsıyla yanıp tutuşan Kösem Sultan, zehirlenme girişimi sonuç vermeyince adamlarıyla Turhan ve Mehmet'i kesin şekilde ortadan kaldıracak plânını yapar.
- r) Kösem'in plânını öğrenen Turhan Sultan, oğlu Mehmet'e Kösem'in idam fermanını yazdırır.
- s) Gece dairesinde zaferini bekleyen Kösem'in dairesi Turhan'ın adamlar tarafından sarılır. Kösem kaçmaya çalışırken Kuşçu Mehmet tarafından yakalanarak boğulur.

Tema

Oyunun ana teması iktidar hırsıdır. Oyunda ele alınan ana temaya bağlı olarak ele alınan yan temalar ise kötülerin karşısında iyilerin verdiği mücadele, kötülükle mücadelenin yolu ve devlet düzenindeki bozulmadır.

Oyun, amansız bir iktidar mücadelesini, kişisel çıkarları için her şeyi gözden çıkaran insanları işlemektedir. Oyunun adından da anlaşılacağı gibi ana tema Kösem Sultan vasıtasıyla aktarılmıştır. Kösem Sultan'ın Turhan Sultan ve torunu Mehmet arasındaki çatışma bu temayı dikkatlere sunar. Kösem Sultan'ın hayatına hâkim olan iktidar hırsı onun şahsında tahakküm etme, güçlü olma arzusu olarak şekillenir. Kösem Sultan buyurmak, sultan olmak için dünyaya gelmiştir.

Dilediğini sadrazam, dilediğini padişah yapan
daha güçlüdür sadrazamdan, padişahdan

.....

Buyurmaktan ne anlar o sultan bozuntuları?
İster bir Rum papazının kızı olarak doğayım,
İster bir Sırp çobanının kızı olarak geleyim dünyaya,
İster Arap çöllerindeki bir Bedevinin;
İster Gürcüler ya da Çerkezler arasında
açayım gözümü, ister İspanyollar ya da
İtalyanlar arasında...mutlaka sultan olurdun ben,
mutlaka, çünkü Tanrı çok, çok, çok önceden
Sultan olarak hazırlamış beni.⁵⁸³

Tek başına iktidar olmak için her şeyi yapmaya hazır olan Kösem Sultan, benliğini saran bu hırs uğruna öz oğlu İbrahim'i öldürmüştür, ancak İbrahim'den sonra

⁵⁸³ OFLAZOĞLU, *Kösem Sultan*, s. 20-21.

tahta geçen torunu da Kösem'in iktidarı için bir engel teşkil etmektedir. Tek başına iktidar olabilmek için evlât katili olan Kösem torun katili de olacaktır:

Oğlunu öldürmekten çekinmeyen
torununu, kendisinden bir adım daha uzak olanı
yok etmekten geri durur mu hiç?

.....

Değil kardeşim, bacım, değil anam, babam,
hani sultanlığı alnuma yazan Tanrım dahi
engel olmaya kalkarsa iktidarına...⁵⁸⁴

Önüne çıkan her engeli yok etmeye çalışan Kösem Sultam sonunda kendi kazdığı kuyuya düşerek, yaptıklarını canıyla öder. Oyunda Kösem vasıtasıyla iktidar hırsının aşırılığa dönüşmesi sonucunda giderek kişinin yok oluşuna neden olabileceği vurgulanmıştır.

Kötülerin karşısında iyilerin verdiği mücadele ve kötülükle mücadelenin yolu birlikte ele alınabilir. Oyunda kötülüğün temsilcisi Kösem Sultan ve yandaşları olan ocak ağalarıdır. Kötülüğün, kötülerin karşısında da iyilik, iyi insanlar vardır. Oyunda iyiliğin temsilcisi Turhan Sultan ve yandaşlarıdır. Olaylar zinciri boyunca süren bu iki sultanlar arasındaki karakter çatışması entrik unsuru güçlendirdiği kadar kötü ile iyinin de çatışmasını, mücadelesini ortaya koymaktadır. İyi ile kötünün mücadelesini Turhan Sultan ile Kösem Sultan arasındaki çatışma ile dikkatlere sunan Oflazoğlu'na göre bu oyundan çıkarılacak hisse şudur:

Kıssadan hisse: Kötülük bir süre sindirilebilir, ama kökü kazanamaz, çeşitli kılıklara bürünerek insanların arasında yine dolaşacak, fırsat kollayacaktır. Öyleyse, insanlığın insanca devamını sağlaması gerekenlere, bir başka deyişle, iyiden yana olanlara düşen nedir? Kötülüğün hiçbir zaman büsbütün yok edilemeyeceğini bilmek, onu iyice inceleyip tanımak, ondan daha güçlü olmanın yollarını mutlaka bularak onu iyiliğin hizmetine sokmak; evet insanlığa yeni aşamalar yaptıracak üstün amaçların gerçekleştirilmesine kötülüğün kendine özgü enerjisinden de yararlanmak...⁵⁸⁵

Kötülükle mücadelenin yolunu da Turhan şu sözlerle ifade eder:

“Onun yok etme tutkusunu
direnme tutkusuyla karşılayacağım ben.”⁵⁸⁶
“Kötülüğün dilini öğrenmeden

⁵⁸⁴ OFLAZOĞLU, *Kösem Sultan*, s. 107-108.

⁵⁸⁵ OFLAZOĞLU, *Kösem Sultan*, s. VIII-IX.

⁵⁸⁶ OFLAZOĞLU, *Kösem Sultan*, s. 34.

mümkün değil onu alt etmek anlaşılır”⁵⁸⁷

Oyunda işlenen yan temalardan biri de düzenin bozulmasıdır. Saraydan orduya, haremde halka, devlet kurumlarına ve dış ilişkilere kadar düzen bozulmuştur. Bu tema da Kösem’in iktidar tutkusuna bağlıdır. Halk, vergilerle, zamlarla sömürülmüş, ezilen, pasif, sessiz insan kalabalığıdır. Töreyi bozan, geleneği çiğneyen, kendi çıkarları uğruna devleti ve halkı sömüren Kösem, devlet ve toplum düzenindeki bozulmanın sorumlusudur.

“I. İSTANBULLU:

Düzeni bozanlar ya birbirlerini,

ya da kendilerini yok ederler sonunda”⁵⁸⁸ ifadesi düzendeki bozulmayı ve bunun nedeni olanların sonunu dikkatlere sunar.

Zaman

Oyunda anlatılan olaylar IV. Mehmet’in padişahlığı döneminde geçer. IV. Mehmet’in tahta çıkmasıyla başlayan olaylar Kösem’in öldürüldüğü tarih olan 3 Eylül 1651’de son bulur.⁵⁸⁹ Oyunun anlatma zamanı 1982’dir. Yazarın yaklaşık 330 yıl önce yaşanan olayları anlatma zamanına taşıması tiyatro yazmadaki amacı ile ilgilidir.

Tiyatrosunda insanı anlatan Oflazoğlu’nun tiyatro ile yapmak istediği “insanoğlunu kendi insanlarımız aracılığıyla tanıma ve tanıtma”dır.⁵⁹⁰ Oflazoğlu, bu tanıma ve tanıtma işinde tarihten, tarihî kişilerden yararlanır.⁵⁹¹ Yazar için, tarihten aldığı kişiler bu amacını gerçekleştirecek birer araçtır. Tarihî bir kişinin hayatından hareket ederek bütün insanlar için geçerli olabilecek insan gerçeklerine ulaşmaya çalışır: “Tarih bende kendimi ve insanoğlunun içyapısını, evrensel yapısını tanıma ve tanıtımda araç olarak kullanılmaktadır.”⁵⁹²

Mekân

Oyunda anlatılan olayların geçtiği mekânlar Topkapı Sarayı’nın çeşitli odaları, yeniçeri kışlası ve şeyhülislâmın konağıdır. İstanbul sokakları da oyunun

⁵⁸⁷ OFLAZOĞLU, *Kösem Sultan*, s. 98.

⁵⁸⁸ OFLAZOĞLU, *Kösem Sultan*, s. 24.

⁵⁸⁹ IV. Mehmet 8 Ağustos 1648-8 Kasım 1687 tarihleri arasında padişahlık yapmıştır. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Yılmaz ÖZTUNA, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 355-358.

⁵⁹⁰ İBRAHİMHAKKIOĞLU, s. 8.

⁵⁹¹ SARAÇ, s. 32.

⁵⁹² İBRAHİMHAKKIOĞLU, s. 8.

mekânlarındandır. İstanbul'un sokakları halkın bulunduğu mekânlardır. Burada sarayda olanların halk üzerindeki etkisi gösterilir.

Üç perde, yirmi bir sahneden oluşan oyunun her sahnesi ayrı bir mekânda geçmektedir. Sahnelerin başında mekân tasvirleri yoktur. “Arz odası”, “yeniçeri kışlası” gibi ifadelerle mekân değişiklikleri gösterilmiştir.

Şahıs Kadrosu

Oyunun başında yirmi yedi kişi olarak tanıtılan şahıs kadrosunda: Sultan Mehmet, Kösem Sultan, Turhan Sultan, Bektaş Ağa, Mustafa Ağa, Murat Paşa, Şeyhülislâm Bahayi, Siyavuş Paşa, Meleki, Kuşçu Mehmet vak'nın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır. Süleyman Ağa, Gürcü Abdünnebi, Helvacıbaşı Üveys Ağa, Meddah Tıfli, İngiliz elçi, I., II., III., IV. İstanbullu, I., II., III., IV. Yeniçeri, I., II. Sipahi dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Karakter çatışmaları üzerine kurulan oyunda en önemli çatışma kadın karakterler arasındadır. İsmail Parlatır, oyunun akıcılığını başarıyla çizilen Kösem Sultan karakterine ve diğer şahısların iyi oluşturulmasına bağlar.⁵⁹³

Oyunun en önemli şahısları Kösem ve Turhan Sultan'dır. İki valide sultan arasındaki çatışma oyunda tarihî olaylardan çok karakter çatışması ile yüz yüze gelmemize neden olmaktadır.⁵⁹⁴

Kösem Sultan: Osmanlı tarihinin ünlü ve nüfuzlu kadınlarında olan Kösem Sultan⁵⁹⁵, güzelliği ve zekâsıyla padişah I. Ahmet'i etkisi altına almış, nüfuzunu bütün saraya kabul ettirmiştir. Oğulları Sultan IV. Murat ve Sultan İbrahim'in padişahlıkları zamanında da devlet yönetimini etkilemiştir. Torunu Sultan IV. Mehmet zamanında da nüfuzunu korumakla birlikte gelini Turhan Sultan'ın kendisine karşı çıkmasıyla boğularak öldürülmüştür.⁵⁹⁶

Oyunda hırslı ve entrikacı kişiliği ile ön plâna çıkmaktadır. İktidar hırsı sadece ruhuna değil, hayatına da hâkimdir.

Buyurmak, nefsinin çıldırmasıya duymak

yedi iklim dört bucağa duyurmaktır.

Buyurmak, Zümrüdüanka'yı kendi dalına kondurmak

⁵⁹³ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İsmail PARLATIR, “Kösem Sultan”, *Türk Dili*, S. 406 (Ekim 1985), s.137-143.

⁵⁹⁴ bk. PARLATIR, s. 139-141.

⁵⁹⁵ Kösem Sultan ile ilgili bir başka oyunda Tahsin Nahid ve Şehabettin Süleyman'a aittir. Kösem Sultan adını taşıyan bu oyun hakkında daha geniş bilgi için bk. ŞENGÜL, (1998), s. 270-284.

⁵⁹⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. www.osmanli700.gen.tr/kisiler/- 25.02.2003.

Yüreği mutlak sofrasında doyurmaktır.
Buyurmak, ölümlüler üstünde taht kurmak
Dünyaya damganı vurmaktır!⁵⁹⁷

sözleri Kösem'deki iktidar hırsının tahakküm etme arzusu şeklindeki tezahürünü gösterir.

“Sultan Murat gibi bir yırtıcıyla

Sultan İbrahim gibi bir çılgın doğurmuşum ben”⁵⁹⁸ diyen Kösem'de oğulların karakterlerine hâkim olan özellikler vardır.

Çevresindeki insanları tutkularını hayata geçirmek için araç olarak kullanan, işine geldiği zaman gelenekleri çiğneyen, töreyi bozan, kendi çıkarı için devleti, ortalığı karıştıran, askeri birbirine düşüren, halkı zor durumda bırakan, devlet ve toplum düzeninin bozulmasına göz yuman Kösem Sultan'da evlat sevgisi de yoktur. Kendi kanından olan oğlu ve torununu iktidarına engel oldukları için öldürmekten çekinmez. İktidarı eline geçirmek için canavarlaşan Kösem, sonunda çevirdiği entrikaların kurbanı olur.⁵⁹⁹

Turhan Sultan: Aslen Rus olup, on iki yaşlarında iken Kırım Tatarlarının eline esir düşmüş ve İstanbul'a getirilerek saraya verilmiştir. Sultan İbrahim'in hasekisi, Sultan IV. Mehmet'in annesidir. Turhan Sultan da Kösem Sultan kadar olmasa da çocuk yaşta tahta geçen oğlu zamanında yönetimde söz sahibi olmuştur.⁶⁰⁰ Kösem Sultan gibi entrikacı değildir. Gözünü iktidar hırsı bürümemiştir. “Marifet padişah doğmakta değil, padişah olmakta”⁶⁰¹ diyen Turhan Sultan küçük yaşta padişah olan oğlu Mehmet'i çabuk ve iyi bir şekilde yetiştirmek ister, ona kanat gerer:

“Sen çok çabuk büyümelisin oğlum, herkesten çabuk”⁶⁰² sözünü oğluna karşı sık sık tekrarlayan Turhan, kötülükle mücadele eden, düzeni yıkmaya yönelik ihtirasların karşısında düzeni korumaya çalışan, devletin bekasından yana olan bir kadındır.⁶⁰³ Kösem Sultan'ın küçümsediği Sultan Mehmet'in ardında Turhan Sultan gibi dirayetli

⁵⁹⁷ OFLAZOĞLU, *Kösem Sultan*, s. 22.

⁵⁹⁸ OFLAZOĞLU, *Kösem Sultan*, s. 107.

⁵⁹⁹ Tarihî kaynaklarda yaptığı hayır işleriyle de ele alınan Kösem Sultan'ın bu yönü oyunda farklı bir şekilde ele alınmıştır. Kösem Sultan, oyunda halk arasında kendisi hakkında oluşan kötü intibaları silmek ve entrikalarını örtbas etmek için hayır işlerine hız vermiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Çağatay ULUÇAY, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s. 48-50.

⁶⁰⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. www.osmanli700.gen.tr/kisiler/-23.03.2003.

⁶⁰¹ OFLAZOĞLU, *Kösem Sultan*, s. 31.

⁶⁰² OFLAZOĞLU, *Kösem Sultan*, s. 27.

⁶⁰³ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. PARLATIR, s. 139.

bir kadın vardır. O da bir kadın olduğu için Kösem'e aynı silâhlarla karşılık vererek onun sonunu hazırlar.

Çabuk büyü, oğlum, çok çabuk!
Adam kırıntılarıyla dolu ortalık
ama tam adam yok. Devlet
bir kadının elinde can çekişir yıllardır
bense devleti bir kadının elinden
kurtarmaya çalışan bir başka kadın⁶⁰⁴

Olanların farkına varamayacak kadar küçük olan oğlunu eğitirken masaldan faydalanır. Ancak Turhan'ın anlattığı masal ile gerçekler arasında benzerlik vardır. Masaldaki canavar Kösem'dir. Mehmet de okunu alarak bu canavarı öldürmek ister. Turhan'ın canavarın ölmesiyle neler olacağını anlatırken söyledikleri aslında Kösem ortadan kalkınca neler olacağını ifadesidir.⁶⁰⁵

IV. Mehmet: 22. Osmanlı padişahıdır. Sultan İbrahim ile Turhan Sultan'ın oğludur. Delilikleri yüzünden tahtta kalması mümkün olmayan Sultan İbrahim Kösem Sultan ve adamlarının çabalarıyla tahttan indirilince yerine 8 Ağustos 1648 yılında 7 yaşındaki oğlu Mehmet geçmiştir. Tarihe av merakı ile geçen IV. Mehmet, Avcı Mehmet olarak bilinir.⁶⁰⁶ Oyunda da bu av merakı öne çıkar. Ancak daha çok avlanırken kullandığı ok ve yay ön plândadır. Ok ve yay burada birer semboldür. Mehmet kötü ve olumsuz gördüğü şeyleri ok ve yayı kullanarak ortadan kaldırmaya çalışır .Oyunda daha çok annesi Turhan Sultan'ın yol göstericiliği ve kanatları altındadır.

Oyunun diğer şahısları olan Kösem'in işbirlikçileri Bektaş ve Mustafa ağalar kötülüğün temsilcisi, Turhan Sultan'ın yandaşları olan Siyavuş Paşa, Şeyhülislâm Bahayi, Kethüda Bey, Murat Paşa iyiliğin temsilcisidirler. Birinci gruptakiler kendi çıkarlarını devletin çıkarlarından üstün tutarlar. Devlet düzeninin bozulması için çalışırlar. İkinci gruptakiler ise devletin onurunu kendi onurları sayarlar. Bozulan düzeni yeniden kurmak için mücadele ederler. İki grup dengeli bir şekilde verilmiştir. Terazisini bir kefesinde halkın ve devletin çıkarlarını düşünen kişiler, diğer kefesinde

⁶⁰⁴ OFLAZOĞLU, *Kösem Sultan*, s. 28.

⁶⁰⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. ENGİNÜN, "Turan Oflazoğlu ve Türk Halk Kültürü", s.357-367; Birkan KARGI, "Georg Bürcher'in 'Woyzeck' ve Turan Oflazoğlu'nun 'Kösem Sultan' Oyunlarında Masalın İşlevi", *Milli Folklor*, S.54 (Yaz 2002), s. 119-126.

⁶⁰⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Cavid BAYSUN, "IV. Mehmed", *İslâm Ansiklopedisi*, C.7, MEB Yayınları, Eskişehir, 1997. s. 547-557.

kötülük ve çıkarın egemen olduğu kişiler vardır. Adlarını saydığımız bu şahıslar ve meddah Tıfli, Kuşçu Mehmet, Süleyman Ağa tarihî şahsiyetlerdir. Hicivleri ve hikâyeleri ile ön plâna çıkan Tıfli, aslında Kösem'i ve adamlarını hicvetmektedir. Onun hicivleri halkın saray hakkındaki düşüncelerinin de göstergesidir. Oyunda dekoratif unsur durumunda olan yeniçeriler, sipahiler, İstanbul halkı ile de dönem yansıtılmış olur. Toplum yapısındaki bozulma bu kişilerin diyalogları ile dikkatlere sunulmuştur.

Dil ve Üslûp

Kösem Sultan oyunu yazarın ifadesiyle “İktidar Üçlemesi”nin son oyunudur.⁶⁰⁷ Bir tragedya olan oyun her biri yedişer sahneden oluşan üç perdeden ibarettir. Şiirsel bir üslûpla ve serbest nazımla yazılan oyunun dili sadedir. Bu nazım tekniği yazarın uzun yıllar şiirle uğraşarak kurduğu üslubunun uzantısıdır. Oyunlarının dili de şiir dili gibi akıcıdır.⁶⁰⁸

Dilde yaşayan ve anlaşılan Türkçeden yana olan Oflazoğlu oyunlarında buna dikkat eder. Tarihî dönemleri konu almasına rağmen tarihî Türkçeyi veya saray Türkçesini kullanmaz.⁶⁰⁹

Oflazoğlu, dil hakkındaki düşüncelerini oyunlarında oyun kişilerine söyler. Bu oyunda Şeyhülislâm Bahayi vasıtasıyla dil hakkındaki düşüncelerini aktarır:

İyi güzel de, nasıl söyleyeyim, ondan sonrası
Yani ‘gerdiş-i gerdun’, ‘hâr’, ‘dâd’ gibi sözler...
Ne diye konuştuğumuz dille yazmıyoruz şiiri?
Yok mu ya, pek az kimsenin anladığı bir dille
Yazacaksın ki, insanların çoğu bilgili sansın seni
Yaptığın iş zor veya olağanüstü görünsün.
Bulanıklığı derinlik sanmak ne budalalık! Efendim!⁶¹⁰

Oflazoğlu, yukarıda da belirttiği gibi açık, güzel ve anlaşılır Türkçeden yanadır. Şeyhülislâm Bahayi, aynı zamanda dönemin ünlü şairlerindedir. Oflazoğlu'nun her oyununda devrin büyük divan şairleri yer alır. “Devre büyüklüğünü veren o devri anlatan sanatçılardır.” diyen Oflazoğlu, oyunlarında dönemin şairlerine ve şiirlerine yer verir. Bahayi ile oyuna Divan şiiri de girmiştir.⁶¹¹ Oyunda divan şiirinin yanı sıra

⁶⁰⁷ Üçlemenin diğer oyunları Deli İbrahim (1967) ve IV. Murat (1970) tır.

⁶⁰⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. SARAÇ, s. 67.

⁶⁰⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. SARAÇ, s. 63.

⁶¹⁰ OFLAZOĞLU, *Kösem Sultan*, s. 72.

⁶¹¹ Oyundaki Divan şiiri unsurları ile ilgili daha geniş bilgi için bk. ENGİNÜN, “Turan Oflazoğlu ve Divan Şiiri”, s.368-379.

halk edebiyatı ürünleri de vardır. Meddah Tıfli'nin Kösem Sultan'ın sebep olduğu yolsuzlukları taşıyan hikâyeleri, tekerlemeleri oyuna akıcılık, canlılık ve güldürü kattığı gibi dönemin eleştirisini de içermektedir. Meddah Tıfli, halkın düşüncelerini yansıtır. Oyundaki diğer önemli halk edebiyatı ürünü Turhan'ın Mehmet'e anlattığı masaldır. Masalın çocuklar üzerindeki eğitici özellikleri bu masalla aktarılır. Olanları idrak edemeyecek kadar küçük olan Mehmet'e annesi sarayın ve ülkenin içinde bulunduğu durumu masal ve masal kahramanları vasıtasıyla anlatır.⁶¹²

Oyunun kurgusu da son derece başarılıdır. Entrik unsurlar çok güzel ve yerinde kullanılmıştır. Mehmet'in elinde düşürmediği okla kötülüğü yok etmek istemesi ve sonunda okla değil, ama yazdığı fermanla kötüyü alt etmesi, ferman yazmaya önce idam fermanı yazarak başlaması oyunun sonunda olacaklara işaret eder.

Oyun 1981-1982 tiyatro sezonunda Avni Dilligil En İyi Tiyatro Ödülü'nü almıştır.

⁶¹² Oyundaki halk edebiyatı ürünleri ile ilgili daha geniş bilgi için bk. ENGINÜN, "Turan Oflazoğlu ve Türk Halk Kültürü", s. 357-367.

III. SELİM

Özet

Selim'in yenilik yapma hakkındaki fikirlerini hainlik olarak yorumlayan I. Abdülhamit, onun harem-i hümayunda kalmasını uygun bulur. Selim, sürekli şiir ve musikiyle meşguldür. Şiirleriyle içini döker. Ülkede ise kötü giden savaşlar nedeniyle huzursuzluk vardır. Selim, tahtta olsa bu kötü gidişi durdurabileceğini düşünmektedir. Devletin durumu onu üzmektedir, o da bu üzüntüsünü musiki ile gidermektedir.

I. Abdülhamit'in 1789 yılında ölmesiyle Selim'in on beş yıllık hapis hayatı sona erer ve tahta çıkar. Tahta geçen ve kötüye gidişi gören Selim, ordunun bozulduğunu anlar. Selim, sefere çıkacaktır. Amacı asker toplamaktır. Buna engel olmaya çalışırlar. Sonunda serdar ve vezirler arasındaki değişikliklerle ortalık yatışır. Ülkenin malî durumu da kötüdür. Selim yeni gelir kaynakları bulmaya çalışır. Ancak bu da tepki toplar. Anadolu ve Rumeli'de ayaklanmalar başlamıştır. Selim bir yandan da gözdesi Refet Sultan'ın hastalığını üzülmemektedir. Selim, devletin çöküşünün durdurulmasını Kırım'ın geri alınmasına bağlamıştır. Ancak Osmanlı yenilir. Rusya ile anlaşma imzalanır. Altı yıllık bir barış dönemi başlar. Selim bu dönemde ordunun düzenlenmesine ağırlık verir. Yeni bir düzen kurmak için çalışmalara başlar. Ancak bu yeniliklere tepki duyanlar vardır. Yenilikler gavur ve Frenk icadı olarak yorumlanır. Ancak Selim karardır. Şiir ve musikiden ise asla vazgeçmemiştir.

Fransa Mısır'a asker çıkarır, Napolyon Fransız ordularını komuta etmektedir. Fransa'nın bu tutumu karşısında İngiltere, Osmanlıyı desteklemektedir. Aralarında bir anlaşma imzalanır. Bu olay İstanbul'da büyük bir sevinç yaratır. Selim'in de keyfi yerine gelir. Ancak İngilizler Mısır'daki beylere yardım edince Osmanlı bu sefer Fransa ile yakınlaşır ve bu yakınlaşmadan güç alarak Rusya'ya karşı harekete geçer. Rusya da Osmanlıya savaş ilân eder. İngilizler İstanbul'a donanma gönderirler. Bir yandan Rusya ve İngiltere ile işler kızışmakta; diğer yandan da yeniçeriler arasında kurulan yeni ordu hakkında fesat çıkarılmaktadır. İngiliz donanması geri çekilir; ama Nizam-ı Cedid'e karşı olanların eylemleri günden güne artar. Eski düzen yanlıları din elden gidiyor, gavur icadı diye Kabakçı önderliğinde ayaklanırlar. Selim de Nizam-ı Cedid'i kaldırdığını ilân eder. Ancak Şeyhülislâm ve Sadrazam yeniçerileri kışkırtmaya devam eder. İstekleri bitmemiştir, şimdi de Selim'in tahtan inip Mustafa'nın tahta geçmesini

istemektedirler. Saraya doğru yürüyüşe geçerler. Sonunda Selim tahtı Mustafa'ya bırakır.

Vak'a

Konusunu III. Selim hayatından alan *III. Selim*⁶¹³ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Yenilik yapılması gerektiğini düşünen Selim, amcası tarafından kafese hapsedilir.
- b) Abdülhamit'in ölümüyle tahta çıkan Selim, kötü gidişi durdurmak ister.
- c) Selim, yeni gelir kaynakları bulur; ancak bu durum tepkiye yol açar.
- d) Bir yandan ülkenin hâli, bir yandan gözdesinin hastalığı Selim'i üzmektedir.
- e) Altı yıllık barış dönemi içinde Selim orduyu düzenleme işine yönelir. Yenilikler tepki doğurur, Frenk icadı olarak nitelenir.
- f) Fransa'nın Mısır'a asker çıkarmasıyla İngiltere, Osmanlıya yakınlaşır.
- g) Bu yakınlaşma ile Rusya ile işler kızışırken ülkede de yeniliklere karşı hareketler başlamıştır.
- h) Kabakçı isyanı üzerine Selim, Nizam-ı Cedid'i kaldırır. Yenilik karşıtlarının istekleri bitmez. Selim'i tahtan indirmek isterler.
- i) Selim sonunda tahtı Mustafa'ya bırakır.

TEMA

Osmanlı tarihinde Nizam-ı Cedid denen yenilik hareketleriyle tanınan III. Selim'in hayatından yola çıkılarak yazılan oyunun ana teması yenilik taraftarları ile eski düzen taraftarları arasındaki çatışmadır. Oyunda ana temaya bağlı olarak işlenen ele alınan yan tema ise dinin çıkarlara alet edilmesidir.

Selim, devletin ve ülkenin içinde bulunduğu kötü durumu düzeltmek için birtakım yenilik hareketlerine başlar.

“Yeni düzen kurulsun. Eski usulün faydasından ziyade zarar vardır.”⁶¹⁴ diyen Selim, barış dönemiyle birlikte yeniliklere, özellikle ordunun düzenlenmesi işine önem verir. Orduya gelir sağlamak için İrad-ı Cedid kurulur. Ama buna karşı olanlar vardır:

“Bir ses: Yenilik, yenilik ama ucu bize dokunur.

Bir ses: Gelirimizin çoğu İrad-ı Cedid'e bağlanır. Haksızlıktır bu.”⁶¹⁵

⁶¹³ Mustafa BAYKAN, *III.Selim*, y.y.y., 1982, 19 s.

⁶¹⁴ BAYKAN, s. 11.

⁶¹⁵ BAYKAN, s. 11.

Yeni bir ordu kurmak için çağdaş bir eğitim gerekmektedir:

“Selim: Subay ve mühendis yetiştirmek için yeni okullar açmak gerekir. Fransızca kitapları çevirtip, Fransızca dersler konmalı işlerimizin elçilere”⁶¹⁶

Buna karşı ise şöyle bir tepkiler ortaya çıkar:

“Bir ses: Belli ki gavurlara özenirler”⁶¹⁷

Nizam-ı Cedid ordusu da tepkilere marûz kalır:

“Bir ses: Yeniçeri ocakları kaldırılıp kışlalara Nizam-ı Cedid askeri yerleştireceklermiş.”⁶¹⁸

“Bir ses: Nizam-ı Cedid askerleri tek kurşun bile atmadılar.

Bir ses: İrad-Cedid’e zorla toplanan akçenin hakkı verilmedi.

Bir ses: Az daha ocakları kaldıracaklardı. Yerine koyacaklarının işe yarayacağı görülmüştür. Yeniçerilerin şanı vardır.”⁶¹⁹

Oyunda ele alınan yan tema ise dinin çıkarıcı kişiler tarafından istismar edilmesidir. Selim’in girişimleri yeniçeri ve eski düzen yanlıları arasında tepkiyle karşılaşır. Yaptıkları eleştirilir, yapılanların İslâm’a uygun olmadığı düşüncesiyle bunları engelleme girişimleri başlar. Yenilik hareketlerini “Gavur ve Frenk icadı” olarak, Selim’i ve yenilik taraftarlarını “din düşmanı” olarak yorumlayanlar “din elden gidiyor” diye ayaklanırlar:

“Bir ses: Selim’in etrafında gavur dinliler toplanmış.

Bir ses: Ehli İslam üzerine düşeni yapmalı. Bu dinsizleri al aşağı etmeli”⁶²⁰

Yeni ordu kurulur. Askerler Fransız usulü üniforma giyerler. Sürekli talim hâlinededirler.

Bir ses: Ocağa aykırı kıyafet istemeyiz.

Bir ses: Gavur libaslarına bürünmeyiz.

Bir ses: Din elden gidiyor.

Kabakçı: Dinini seven bu sancak altında toplansın.

Bir ses: Din yoluna gaza edersiniz, duamızı eksik etmeyiz.

Bir ses: Din düşmanlarını istemeyiz.

Bir ses: Nizam-ı Cedid istemeyiz.”⁶²¹

⁶¹⁶ BAYKAN, s. 11.

⁶¹⁷ BAYKAN, s. 11.

⁶¹⁸ BAYKAN, s. 16.

⁶¹⁹ BAYKAN, s. 16.

⁶²⁰ BAYKAN, s. 16.

Zaman

Oyunda anlatılan olaylar III. Selim tahta geçmeden daha kafeste iken başlar. 1789'da III. Selim tahta geçmesiyle gelişen olaylar III. Selim 1807 yılında tahtı Mustafa'ya bırakmasıyla son bulur. Oyunun anlatma zamanı 1982'dir. Oyunun anlatıcısı neden III. Selim'in konu edildiğini şöyle anlatır:

Anlatıcı: Tarih sahnesinden gelip geçen Selim'den kubbede bir sada kaldı, ama hoş bir sada mı, değil mi gelin beraber düşünelim. Bestelerini yorumlayacağımız III. Selim şair ve devlet adamı olarak ta gözlersiniz önünde canlanabilsin istedik bütünüyle incelemenin.⁶²²

Hem şair hem de bir devlet adamı olan Selim bu oyun vasıtasıyla her iki yönüyle de tanıtılmıştır.

Mekân

Oyunda mekân yoktur. Dekor, sahne tanıtları da yer almamaktadır.

Şahıs Kadrosu

Oyunda belli bir şahıs kadrosunu varlığından söz edemeyiz. III. Selim vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıstır. Oyunda İshak Paşa, Dede Efendi, Şeyh Galip, Kabakçı Mustafa gibi şahıslar da yer alır. Diğer şahıslar "bir ses" diye belirtilmiştir.

III. Selim: Amcasının ölümüyle tahta geçen Selim kötüye gidişi durdurmak ister. Ordunun düzensizliğini görerek sefere çıkma kararı alır. Ancak bunun ardındaki asıl niyeti sezilerek engellemeye çalışılır. Selim devletten çok kendilerini düşünen bu insanlar karşı öfkelenir:

"Dünyaya değer verme inanıp şeytan hilesine

Emanet eyleme üste olmayana halkı, hak sevindiricidir."⁶²³

Selim kararlıdır, bir şeyler yapacaktır. Ülkedeki kötü gidişi durdurmak ister. Kendisi tahta olsa duruma bir çare bulabilecektir:

"Lâyık olursa cihanda bana tahtı şevket

Eylemek mutluluğun en iyisidir bana insanlara hizmet"⁶²⁴

Sonunda tahta çıkar. Yeniliklere girer. Ancak her yaptığı tepkiyle karşılaşır. Selim, yapmak istediklerinin yanlış anlaşıldığını şu beyitlerle ifade eder:

"Kimse anlamadı yazık ki nedir maksadım

Gece gündüz ne için gözleri her an ağlar"⁶²⁵

⁶²¹ BAYKAN, s. 17.

⁶²² BAYKAN, s. 1.

⁶²³ BAYKAN, s. 7.

⁶²⁴ BAYKAN, s. 4.

Selim şiirin gönül yaralarına merhem olduğunu düşünmekte, şiirleriyle içini dökmektedir. Besteleriyle rahatlar. Musikiyle, meşklerle dertlerini yatıştırır, acılarını dindirir. İlhamî mahlasıyla şiirler yazar. Ülkenin içinde bulunduğu durum karşısında musikiye, şiire sığınır. İlhamı mahlasıyla şiirler yazar.

Dil ve Üslûp

Oyunda perde, tablo, sahne gibi bölümler yoktur. Müzikle geçişler yapılmıştır. Sade bir dille yazılan oyunun sahne aralarında koro, sazlar, peşrev, ney taksimi, kemençe, kudüm, kanun, mehter ritmi vardır. Oyun müziklidir.

Selim'in şiirleri, Şeyh Galip'in düştü redifli meşhur gazeli, Dede Efendi'nin rast kar-ı natığı da oyunda yer alan manzum kısımlardır.

Oyunun üslûbu hakkında anlatıcı şunları der:

“Anlatıcı: Çok hareketli bir dönemi kısa bir süre içerisinde bütünüyle incelemenin olanaksızlığını düşünerek çok önemli saydığımız olayları saptamaya çalıştık. O dönemi sadece irdelemeye çalışacağız; yargıyı tarihine bırakıyoruz.”⁶²⁶

Oyunda yer alan anlatıcı dönemin siyasal, sosyal ve askerî alandaki gelişmeleri aktarır.

Anlatıcı: Tahtlar ne denli güçlü olsalar da, tahttakiler ölümlü olduklarından sürekli değişirler. 1789'da Abdülhamit gittikçe kötüye giden Rus seferinin de etkisiyle başta felç olup, daha sonra da hayattan ayrılıyordu. Selim için bu, 15 yıllık muhteşem hapisliğin sonu, her ne kadar topraklar yavaş yavaş elden çıkmaktaysa da büyüklüğünü sürdüren bir imparatorluğa padişah olmak anlamı taşıyordu⁶²⁷

“İlk akla gelen devlet hizmetinde zengin olup ölenlerin mallarına el koymaktır. Bu çözüm epey gürültüye neden olur. Cezayir ve Tunus'tan borç alma istediği de sonuçsuz kalır”⁶²⁸

Anlatıcı yorumda da bulunur:

“Anlatıcı: Selim'i öğüten bu çark, fikirlerini öğütmeyecek, başlattığı birçok şey gerçekleşecektir. Önemli olan da bu değil mi?”⁶²⁹

⁶²⁵ BAYKAN, s. 7.

⁶²⁶ BAYKAN, s. 2.

⁶²⁷ BAYKAN, s. 4.

⁶²⁸ BAYKAN, s. 8.

⁶²⁹ BAYKAN, s. 22.

RESİMLİ OSMANLI TARİHİ

Özet

Vakıf, tarihe meraklı, karısı ve oğlu ile sakin bir hayat süren bir devlet memurudur. 26 Mayıs 1960 akşamı rakısını içip Resimli Osmanlı Tarihi'ni okurken uyuyup kalır. Uyandığında (rüyasında) kendisini 26 Mayıs 1876 tarihinde, İstanbul'da bulur. Cadaloz karısı gitmiş yerine melek gibi bir eş gelmiş; saygısız oğlu da terbiyeli, saygılı bir çocuk olmuştur. Vakıf olanlara bir anlam veremez. Daireye giden Vakıf, otomobil, cumhuriyet vb. şeylerden bahsedince kendisine birkaç gün izin verilir. Eve dönen Vakıf, karısının garip hâlleri ile telaşlanıp çağırdığı kayınpederi Hüsametdin Efendi ile karşılaşır. Mahmure'nin "zihninizi karıştıran Frenkçe kitap" diye getirdiği Resimli Osmanlı Tarihi'ni eline alan Vakıf, bu kitap sayesinde tarihin akışını değiştirebileceğini, olaylara yön verebileceğini düşünür. Kayınpederine bu kitaptan bölümler okur. Başta Vakıf'ın çıldırdığını sanan Hüsametdin Efendi, kitapta Abdülaziz'in cenaze töreninde kendi resmini görünce bunun mucize olduğuna inanır. Abdülaziz'i uyarmak için onunla görüşmek isteyen Vakıf ile Abdülaziz'in huzuruna çıkarlar. Vakıf, başına gelecekler konusunda Abdülaziz'i uyarmak ister. Abdülaziz, Mithat Paşa ve yandaşları tarafından tahttan indirilecek, bundan beş gün sonra da bileklerini keserek intihar edecektir. Abdülaziz Vakıf'a inanmadığı gibi sinirlenerek ikisini de huzurundan kovar. Eve dönen Vakıf'ı oğlunun bilgi sızdırdığı Hürriyetçiler beklemektedir. Hürriyetçiler, tarafından apar topar götürdükleri Vakıf'tan gelecek ilgili bilgi isterler. Vakıf, oğlu Orhan'ın evden alıp geldiği kitabı açıp tarihî gelişmeleri okumaya başlar. Hürriyetçiler kendi çıkarlarına uygun olan gelişmeleri büyük bir coşku ile kabul ederler. Harekâtlarının başarıya ulaşacağını öğrenmek onları mutlu eder. Bu arada Vakıf, harekâtın bir gün öne alınacağını söyler. Hürriyetçiler buna inanmazlar, daha ilerisi ile ilgili bilgi isterler. Fakat Vakıf'ın söyledikleri çıkarlarına ters düşünce ona inanamayıp dönerler. Orhan harekâtın bir gün öne alındığı haberini getirince Vakıf'a tekrar ilgi gösterirler. Ünü veliaht Murat Efendi'nin annesine kadar ulaşan Vakıf'ı, ertesi sabah Valide Sultan çağırır. Veliaht Murat Efendi'nin huzuruna çıkan Vakıf, elindeki kitaba dayanarak tahta çıkınca delirecek olan Murat Efendi'yi uyandır. Ancak Murat Efendi ona inanmaz. Murat Efendi, Vakıf'ın aklını kaçırdığını söyleyip, doktoruna lanetli kitabı denize atmasını söyler. Doktor kitabı alıp atar. Vakıf oradan da aşağılanarak kovulur. Eve gelen Vakıf, çabalarının boşa olduğunu düşünür. Evdekiler

de o zararlı kitabı atmasını isterler. Vakıf, doğruluğuna inandığı çabalarının sonucunda hak etmediği muameleler görünce yapmak istediklerinden vazgeçer. Evde iyi huylu karısı Mahmure ile güzel bir akşam geçirmeye karar verir. Ama olaylar peşini bırakmaz. Hüsamettin Efendi, evin Hüseyin Avni Paşa tarafından sarıldığını, ölü ya da diri Vakıf'ı istediği haberini verir. Vakıf istemeye istemeye karısından ayrılıp teslim olur. Seraskerlikte Hüseyin Avni Paşa, tarihin gelişimindeki tüm aksaklıklardan sorumlu tuttuğu Vakıf'a hesap sormaktadır. Olanların tüm sorumlusu Vakıf'tır. Vakıf, durumu kurtarmak için, yine tarih bilgisini kullanarak Hüseyin Avni Paşa'yı başına gelecek suikasta karşı uyarır. Fakat kitabı yanında olmadığı için suikastı yapanı söyleyemez. Hüseyin Avni Paşa da suikastı yapanı hatırlaması için onu zindana kapatır. Vakıf zindanda anlatıcı ile durum değerlendirmesi yaparken, Hüsamettin Efendi gelir. Vakıf'ın tüm söylediklerinin gerçekleştiğini söyler. Hüsamettin Efendi de eski işine geri dönmüştür. Vakıf da zindandan çıkacağı için sevinir. Fakat Hüseyin Avni Paşa, suikastı yapanı hatırlayana kadar çıkmasına izin vermemiştir. Bu sırada Doktor Kapolyon elinde denize atmadığı kitapla gelerek Vakıf'tan özür diler. Kitabı hızla karıştıran Vakıf, suikastı yapanı bulur, haber vermek için görevliyi çağırır. Fakat geç kalmıştır. Paşa öldürülmüştür. Vakıf'ın tarihi değiştirme çabası yine başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Hücre hapsinden kurtulup eve dönen Vakıf, tam rahat edeceğini düşünürken bu kez de yakasına Hürriyetçiler yapışır. Vakıf ise, Mahmure ile yalnız kalmak istemektedir. İlgisizlik Mahmure'nin de canına tak etmiştir. Vakıf'a "ya ben ya Mithat Paşa" der. Vakıf karısı ile kalmayı çok istemesine rağmen, tarihin seyrini değiştirme düşüncesinin çekiciliğine karşı koyamaz. Tarih onun çağırılmaktadır. Vakıf, Mithat Paşa ile görüşmeye gider. Vakıf'ın gelecekle ilgili tüm söylediklerinin gerçekleştiğini duyan Mithat Paşa, tahta çıkartmayı düşündükleri Abdülhamit'in meşrutiyeti ilân edip etmeyeceğinden emin değildir. Bu konuda Vakıf'ın görüşünü almak ister. Söylediklerine kızmayacağı konusunda Vakıf'ı ikna eden Paşa, Vakıf'ı anlatmaya teşvik eder. Vakıf önce Mithat Paşa ile ilgili övgüleri okur. Vakıf Abdülhamit ile yaptığı görüşmenin detaylarını okuyunca Paşa, bunları hayretle onaylar. Vakıf, Abdülhamit'in tahta çıkacağını, Kanun-i Esâsi'yi ilân edeceğini söyleyince büyük bir coşku ile karşılır. Vakıf, okumaya devam eder. Mithat Paşa'nın başına gelecek kötü olayları anlatır. Mithat Paşa, anlatılanları sakın sakın dinler. Vakıf'a iki soru sorar. Sorulara verdiği yanıtları doğru bulmayan ve başına gelecekleri hak etmediğini düşünen Mithat

Paşa, hırsını Vakıf'tan alır ve Vakıf'ı kendisinin sürdürülüp orada öldürüleceğini söylediği Taif'e sürer. Son gecesini geçirmek için eve giden Vakıf'a Mahmure öfkelidir, yüz vermez. Vakıf, ne tarihin akışını değiştirebilmiş, ne de Mahmure ile yalnız kalabilmiştir. Eşyalarını hazırlayıp gitmek üzeredir. Gideceği sabah Vakıf'ın ününü duyan Abdülhamit, Vakıf'ı görmeye gelir. Vakıf, Resimli Osmanlı Tarihi'ni Abdülhamit'e vererek okumasını söyleyip evden çıkar. Abdülhamit, henüz tahta olmadığından Vakıf için bir şey yapamaz.

Aradan iki yıl geçmiştir. Vakıf ve anlatıcı Taif'tedir. Vakıf, oğlundan gelen bir yıl öncesine ait mektubu okur, dedikleri çıkmıştır. Vakıf anlatıcı ile konuşurken Taif'e sürülen üç Hürriyetçi gelir. Vakıf, onlardan tıpkı tarihte yazdığı gibi Abdülhamit'in kısa sürede verdiği sözleri unuttuğunu, anayasayı uygulamadan kaldırdığını öğrenir ve onlara 1960'a kadar daha dört anayasa göreceklerini söyler. Bu sırada Vakıf'a İstanbul'dan bir mektup gelir. Fehim Paşa affedildiğini, İstanbul'da dönebileceğini yazmıştır. Vakıf, bunun üzerine iki yıl sonra İstanbul'a döner. Karısına kavuşmuştur, karısının da kırgınlığı geçmiştir. Hüsamettin Efendi, Padişah Abdülhamit'in Vakıf'ı beklediğini söyler. Vakıf gitmek istemez, ancak Mahmure onu gitmesi için ikna eder. Vakıf'ı Yıldız Sarayı'nda kabul eden Abdülhamit, Vakıf'a Taif'e giderken kendisine verdiği kitabı okumayı öğrendiğini ve başına gelecekleri önceden öğrendiği için çıkarlarına uygun önlemler alarak otuz üç yıl tahta kalmanın sırrını çözdüğünü söyler ve Vakıf'ı baş hafiyesi Fehim Paşa'nın emrine verir. Abdülhamit ile görüştüğünden sonra eve dönen Vakıf yorgundur, çabalarının boşa çıktığını anlamıştır. Mahmure ile baş başa kalabilmek için evdekileri kovar. Nihayet karısı ile baş başa kalan Vakıf, içkiyi fazla kaçıran Vakıf, oğlu Orhan'ın sarsarak uyandırmasıyla kendine gelir. Tarih 27 Mayıs 1960'tır. Vakıf kendini hâlâ 1878'de sanmaktadır. Bir süre daha böyle davranır. Fakat karısı ve Orhan'ın uyarısı onu kendine getirir. Herşey, karısı baştaki gibidir. Radyoda 27 Mayıs İhtilalinin bildirisini duyan ve karısının şirret tavırlarını gören Vakıf, geçmişe dönmek için tekrar uyumak ister. Fakat anlatıcı aynı rüyayı bir daha göremeyeceğini söyler.

Vakıf'a

Vakıf'ın yaşadığı zamandan okuduğu Resimli Osmanlı Tarihi adlı kitap ile 84 yıl geriye gidişinin öyküsünün anlatıldığı *Resimli Osmanlı Tarihi*⁶³⁰ adlı oyunun vaka örgüsü şu şekildedir:

- a) 26 Mayıs 1960 akşamı rakı içerek, Resimli Osmanlı Tarihi'ni okuyan Vakıf, uykuya dalarak, rüyasında 26 Mayıs 1876'ya gider. Uyandığında karısı ve oğlundaki değişime anlam veremeyen Vakıf, daireye gider. Orada da 1960'daki gibi davranınca kendisine izin verilir.
- b) Eve dönüşünde Vakıf'ı kayınpederi beklemektedir. Vakıf, Resimli Osmanlı Tarihi'ni alarak okumaya başlayınca damadının delirdiğini düşünen Hüsamettin Efendi, kitapta kendi fotoğrafını görünce bunun mucize olduğuna inanır.
- c) Vakıf, elindeki kitaba dayanarak Abdülaziz'i uyarmak ister. Padişahın huzuruna çıkar, fakat padişahın çıkarına olmayan şeyler anlatınca kovulur.
- d) Eve dönüşünde Vakıf'ı Hürriyetçiler beklemektedir. Hürriyetçiler, Vakıf'tan gelecekle ilgili bilgi isterler. Vakıf, kitaptan çıkarlarına olan gelişmeleri anlatınca sevinen Hürriyetçiler, Vakıf'ın söyledikleri çıkarlarına ters düşünce onu döverler.
- e) Ertesi sabah Velihaht Murat Efendi'nin huzuruna çıkan Vakıf, onu başına gelecekler konusunda uyarmaya çalışır, fakat Murat Efendi onu dinlemez.
- f) Eve dönen Vakıf, çabalarının boşa olduğunu düşünür ve karısı ile güzel bir akşam geçirmeye karar verir. Ancak evi Hüseyin Avni Paşa tarafından sarılan Vakıf, istemeyerek karısından ayrılarak teslim olur.
- g) Hüseyin Avni Paşa, seraskerlikte Vakıf'ı sorgulamaktadır. Vakıf, tarih bilgisini kullanarak Hüseyin Avni Paşa'yı başına gelecek suikast konusunda uyarır. Fakat suikastı yapanı hatırlayamayınca zindana atılır.
- h) Zindana gelen Doktor Kapolyan Vakıf'tan özür dileyerek aslında denize atmadığı kitabı Vakıf'a geri verir. Kitaptan suikastçıyı bulan Vakıf, görevliyi çağırır. Görevli ona Paşa'nın öldürüldüğünü söyler.

⁶³⁰ Turgut ÖZAKMAN, "Resimli Osmanlı Tarihi", *Bütün Oyunları 2*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1992, s. 163-216.

- i) Eve gelen Vakıf Mahmure ile yalnız kalacağını düşünürken Hürriyetçiler gelir. Söylediklerinin gerçekleştiğini duyan Mithat Paşa, görüşüne başvurmak için Vakıf'ı görmek istemektedir.
- j) Mithat Paşa, Vakıf'a kızmayacağını söyleyerek ondan kitabı okumasını ister. Başarılı olacağını duymak onu sevindirir. Fakat Vakıf, Paşa'ya başına gelecek kötü şeyleri anlatınca Taif'e sürülür.
- k) Vakıf evde kendisine kırgın Mahmure ile vedalaşır. Tam gidecekken Abdülhamit gelir. Vakıf kitabı ona vererek çıkar.
- l) Aradan iki yıl geçmiştir. Vakıf, Taif'te oğlunun mektubunu okurken Taif'e sürülen üç hürriyetçi gelir. Vakıf'a ülkedeki gelişmeleri anlatırlar.
- m) Bu sırada Vakıf'a Fehim Paşa'dan affedildiğini, İstanbul'a dönebileceğini bildiren bir mektup gelir. Vakıf, İstanbul'a döndüğünde Padişah Abdülhamit, onu beklemektedir.
- n) Vakıf padişahın huzuruna çıkar. Abdülhamit, Vakıf'a kitabı okumayı öğrendiğini başına gelecekleri önceden bilip önlemler alarak otuz üç yıl tahta kalmanın sırrını çözdüğünü söyleyerek Vakıf'ı Fehim Paşa'nın emrine verir.
- o) Eve dönen Vakıf, tarih bilgisiyle yöneticileri uyarıp tarihi değiştirme çabalarının boşa çıktığını anlar, karısı ile yalnız kalmak için evdekileri kovar.
- p) İçkiyi fazla kaçıran Vakıf sızır kalır. Oğlu Orhan onu uyandırır. Kendini hâlâ 1878'de sanan Vakıf, karısı ve Orhan'ın uyarısıyla kendine gelir. Tarih 27 Mayıs 1960'tır.
- q) Radyoda 27 Mayıs İhtilali bildirisini duyan ve karısının şirret tavırlarını gören Vakıf geçmişe dönmek için tekrar uyumak ister.

Tema

Oyunun ana teması tarihî akışın müdahalelerle durdurulamayacağı fikridir. Oyunda ana temaya bağlı olarak ele alınan yan temalar ise, tarihten ders alınması gerektiği, tarihin durmadan yinlendiği ve tarih bilmenin faydasıdır.

Oyunun ana teması, Vakıf'ın geri dönüşle tarihi sorgulaması üzerine oluşturulmuştur: "Özakman, tarihte olacakları bilmenin ne denli yararı olup olmadığını tartıştığı bu oyunda, tarihsel akışın değiştirilemeyeceğini kanıtlamaya çalışmaktadır."⁶³¹

Vakıf, 1876 yılına gitmeden önceki gerçek hayatında "Bugünü dün yaratır, dünü de

⁶³¹ H.NUTKU, (1987), C.3, s. 46.

bugün”⁶³² düşüncesinden hareketle, ülkenin içinde bulunduğu durumu tarih okuyarak çözmeye çalışmaktadır:

“Bir yandan okuyorum, bir yandan da vızır vızır düşünüyorum. Bu iş böyle gitmez. Bir yolunu bulup politikacıları uyarmak zorundayız.”⁶³³

Tarih okuyarak içinde yaşadığı dönemdeki yanlışları çözmeye çalışan Vakıf, tarihten ders alınması gerektiğini, bugün yapılan yanlışların temelini geçmişte yattığını bilen biridir. Oyun boyunca elindeki kitaba dayanarak, yöneticileri uyarır:

“Ben senetli sepetli, delilli ispatlı bilimsel konuşuyorum.”⁶³⁴ diyen Vakıf, sırayla Abdülaziz’i, Murat Efendi’yi, Sadrazam Hüseyin Avni Paşa’yı, Abdülhamit’i Mithat Paşa’yı elindeki kitaptaki bilgilerle uyarır ama kimse ona inanmaz, teşekkür yerine hep sövgü alır. Tarihin akışını değiştirmek isteyen Vakıf’ın her girişimi başarısız olur.

“Oysa bu iki şey yüzünden alaşağı edilecek; dinlemedi ki: Galiba yönetici milleti uyarıdan hoşlanmıyor!”⁶³⁵ sözleri Vakıf’ın çabalarının boşa çıktığının ifadesidir. Tarihe dayanarak, tarihsel belgelerden yararlanılarak olayların akışını değiştirmek mümkün değildir. Vakıf’ın çabaları ile tarihî akışın değiştirilemeyeceği gösterilir.

“Buna dayanarak büyüklerimizi uyarmaya çalıştım, ama başarılı olamadım, tersine gülünç oldum.”⁶³⁶ sözleri Vakıf’ın çabalarının boşa çıktığını anlamasıyla düştüğü hayal kırıklığının ifadesidir.

Yan temalardan olan tarihten ders alınması gerektiği düşüncesi de Vakıf vasıtasıyla vurgulanır. “Dün bugünü yaratır, yarını da bugün.” düşüncesiyle kendini tarihe veren Vakıf vasıtasıyla “tarihteki değişikliklerin yalnızca usulden biçimsel değişiklikler olarak kaldığı, tarihten ders almak için politikacıları birilerinin uyarması gerektiği düşüncesi”⁶³⁷ vurgulanır.

Vakıf tarihten ders alınması gerektiğini düşünmektedir, ama insanlar tarihten ders almamaktadır:

“Yahu dünya dönüyor, zaman akıyor, şartlar değişiyor, durum başkalaşıyor, her şey yenileşiyor, ama bazı Osmanlılar acaba neden yerinde sayıyor.”⁶³⁸

⁶³² ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s.160.

⁶³³ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s.167.

⁶³⁴ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 179.

⁶³⁵ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 180.

⁶³⁶ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 206.

⁶³⁷ ÇALIŞLAR, “Resimli Osmanlı Tarihi”, (1994), s. 225.

⁶³⁸ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s.212.

Yan temalardan biri de tarihin sürekli yineleniğidir. Hülya Nutku bu durumu şöyle açıklar:

“Çünkü belli toplumsal koşullarda, belli olaylar, belli sonuçları doğurmaktadır. Özakman, tarihin tekrarını nedensellik boyutuyla ele alır.”⁶³⁹

Vakıf: Zaten, ha babam tarih yaşıyoruz. Şöyle olağan bir gün görmedik gitti. 1946'da çok partili dönem başladı. Hürriyet andı ile yola çıkan parti, 1950'de iktidara geldi. Anayasayı ele aldı ama hiçbir yerine dokunmadı, sadece adını değiştirdi. “Teşkilatı Esasiye Kanunu” yaptı. Bu sefer muhalefet anayasayı değiştirelim diye tutturdu. Derken öğrenci gösterileri başladı. Harbiyeliler bile geçen gün bir gösteri yürüyüşü yaptılar. Bir şey olacak ama ne olacak, bir türlü kestiremiyorum. Bu yüzden harıl harıl tarih okuyorum.⁶⁴⁰

diyen Vakıf'ın bu kısmı okuması tesadüf değildir. Vakıf'ın Resimli Osmanlı Tarihi'nde okuduğu 1876 yılında da benzer olaylar olmaktadır.

Yüksel, tarihin yinelenmesi sorununu şöyle açıklar:

Tarih yinelenmektedir, çünkü insanlığın geçmişteki scrüveninden ders almaya çoğu kişi yanaşmaz; insanoğlu nedense hep bir şey olarak başkalarından çok farklı olduğuna, yeryüzünün onsuz yapamayacağına inanmak ister. Bu nedenle de toplum ve insan adına ortaya konan eylemlerin çoğunda yanlışlar hep doğruları götürmekte, tarihsel süreç içinde hep birbirine benzer bunalım aşamalarına gelinmekte, bunalım hep sıfırdan başlanarak geçirilmeye çalışılmaktadır.⁶⁴¹

Tarihten ders alınmamaktadır. Bu yüzden yapılan yanlışlıklar tekrarlanmaktadır. Vakıf, tarihten ders almak, aynı hatalara düşmemek için tarih okumakta, tarihten yola çıkarak bugünü değerlendirmeye çalışmaktadır. Vakıf, bugün yaşananların aslında geçmişte yapılan yanlışlıklardan kaynaklandığını bilmektedir. Olacakları kestirmek için tarih okumaktadır. Vakıf vasıtasıyla “Türk siyasal yaşamının birbirine benzeyen olayların tekrarı olduğu, tarih okuyan herkesin bunu fark edeceğine”⁶⁴² işaret edilmektedir.

Zaman

Oyun iki ayrı zaman diliminde geçmektedir. Vakıf'ın 1960 yılında yaşadığı, yani gerçek hayatın zamanı ve Vakıf'ın 1876 yılına giderek yaşadığı rüya zamanı. Dış çerçeve gibi olan olaylar, 26 Mayıs 1960-27 Mayıs 1960 tarihinde geçmektedir. Oyunun gerçek hayattaki zamanı 1960 yılıdır. Vakıf, eline Resimli Osmanlı Tarihi'ni alıp

⁶³⁹ H. NUTKU, (1987), C. 3, s. 46.

⁶⁴⁰ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 165.

⁶⁴¹ Ayşegül YÜKSEL, “Resimli Osmanlı Tarihi”, *Sahnedeki İzdüşümler (1975-2000)*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2000, s. 86.

⁶⁴² ALTUĞ, s 58.

okumaya başlayınca sanki bir zaman tüneline girmiş gibi 84 yıl geriye giderek kendini 26 Mayıs 1876'da bulur. 26 Mayıs 1876-1878 tarihleri oyunun rüya kısmında geçen olaylarının zamanıdır.

Oyun 1960 Nisan'ındaki öğrenci olaylarıyla kızıyıp 27 Mayıs'a ulaşan politik sürecin 26 Mayıs 1960 aşamasında başlıyor, medrese öğrencilerinin ayaklandığı Abdülaziz'in devrilip yerine V. Murat'ın sonra da Abdülhamid'in geçirildiği 1876 yılının olay öncesi ve sonrası zaman noktalarında sürüp 27 Mayıs 1960 sabahı noktalanıyor.⁶⁴³

Oyunun vak'a zamanı buna göre 26 Mayıs-27 Mayıs 1960 ve 26 Mayıs 1876-1878 tarihleridir. Oyunun vak'a zamanı, Vakıf tarafından somut bir şekilde belirtilir: "Efendim, bugün 26 Mayıs 1960. Yarın 27 Mayıs 1960"⁶⁴⁴ Vakıf, rüyasında gittiği zamanı da belirtir: "Bugün meğerse 26 Mayıs 1876'yımış"⁶⁴⁵ 1960 yılında yaşanan olayları anlamak için tarih okumaya başlayan Vakıf'ın, 1876 Mayıs'ına ait olayları okuması tesadüf değildir. "Gerçek hayatta 26 Mayıs ordunun yönetime el koymasından yani ihtilalden bir gün öncedir. Yani bir anayasa değişikliği. Gidilen tarihte de anayasa gündemdedir."⁶⁴⁶

Oyunun geçtiği vak'a zamanına ait iki tarih (1960 ve 1876) arasında paralellik vardır. Hülya Nutku bu paralelliği şöyle açıklar:

26 Mayıs 1960 Türkiye'nin kargaşa içinde olduğu, Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu, öğrenci olaylarının hız kazandığı bir dönemdir. Vakıf bu olayları çözmek için Resimli Osmanlı Tarihi'ne başvurur. Bu kitap ona zaman tüneline olayları değerlendirme imkânı verir. 26 Mayıs 1876 da karışık bir dönemdir. Abdülaziz tahttadır, ama sık sık sadrazam değiştirmektedir. Öğrenciler ayaklanmış, Mithat Paşa'yı sadrazam yapmak istemektedir. 30 Mayıs 1876'da Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilerek V. Murat tahta geçer. Ancak sonra tahta Abdülhamit geçecektir. Oyunda ayrıntılı olarak işlenen zaman 1876'dır. 1960 yılı çerçevedir. Çağrışımlarla, benzerliklerle paralellik kurulmaya çalışılır.⁶⁴⁷

Oyunun vak'a zamanı ve anlatma zamanı arasında da 1960-1876 tarihleri arasındaki paralellige benzer bir ilişki vardır. "Oyun 1982 anayasasının oluşturduğu güncel tartışmalardan yola çıkılarak yazılmıştır."⁶⁴⁸

"Tanzimat'tan bu yana kendini yenilemeye çalışan Türk toplumunun hep iyi bir anayasa arayışı içinde olması, 1876'dan başlayarak 1908, 1924, 1960, 1982

⁶⁴³ YÜKSEL, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 84.

⁶⁴⁴ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 165.

⁶⁴⁵ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 174.

⁶⁴⁶ TEZCAN, s.102.

⁶⁴⁷ NUTKU, (1987), C. 3, s. 49-50

⁶⁴⁸ YÜKSEL, (1997), s.108.

yıllarında yeni anayasaların yürürlüğe konulması, toplum düzenini iyileştirme adına yapılan işlerin bir bakıma kendini yinelenmekten öteye gidemeyişi gösterilmiştir.”⁶⁴⁹

1876’daki I. Meşrutiyet, 1908’deki II. Meşrutiyet, 1960 İhtilali ve 1982 Anayasası hep bir önceki dönemden daha iyi bir düzen amacıyla yola çıkmış ve daha çağdaş ve demokratik olma amacı güdülmüştür. Ancak yaşanan süreçlerden birbirine benzer siyasal ve toplumsal bunalımlar yaşanmaktadır. Özakman, 1982 Anayasasının da aynı kaderi paylaşacağından kaygı duymaktadır. Gününü ve güncel olanı tarihe yaslandığı olaylarla açıklamaya çalışan yazar, tarihin değişmez kaderi ve sürekli yinelenmesini anlatarak evrensel bir boyut yakalamış olur.⁶⁵⁰

Yazar bu paralellikleri kurarak, 1876’dan 1960’a kadar olan 84 yıllık dönemde düşünce ve eylem olarak bir gelişme olmadığını göstererek yanlışların yinelenildiğini vurgulamak istemiş, aynı zamanda, anlatma zamanı olan 1982 üzerinde de düşündürmek istemiştir.

Mekân

Oyunun geçtiği iki mekân vardır: Ankara ve İstanbul. 1960 Ankara’sında yaşanan olaylar ile 1876 İstanbul’unda yaşanan olaylar birbirine benzeridir. Oyunda anlatılan iki dönemin başkenti olan bu iki şehir, sözü edilen zamanlarda karışık olayların yaşandığı mekânlardır. Vakıf, 1960 yılınca Ankara’dadır. Rüyasında 1876 yılının İstanbul’una gider. Oyunun başında mekân şöyle tanıtılır:

“Orta hâlli bir memur evinin oturma odası. 1960 üslubu. Divan, radyo, abajur vb.”⁶⁵¹ Vakıf’ın evi olan bu mekân “Ankara’da Meşrutiyet Caddesindeki bir bodrum katında”dır.⁶⁵²

Rüya, ile değişen mekân şöyle tanıtılır:

“Dekor 1876 üslubuna dönüştürülmüştür.”⁶⁵³ Vakıf’ın evi de “İstanbul’da “Sultanahmet” te, cumbalı sofalı bir evdir”⁶⁵⁴

Oyundaki olayların geçtiği diğer mekânlar ise Yıldız Sarayı, Dolmabahçe Sarayı, Seraskerlik binası, Taif’te bir zindan ve Galata rıhtımıdır. Mekân değişiklikleri anlatıcı vasıtasıyla belirtilmiştir:

“Şimdi Abdülaziz’in yerine- yani saraya gidiyoruz.”⁶⁵⁵

“Eve gidiyoruz, eve”⁶⁵⁶

⁶⁴⁹ ŞENER, (1998), s. 281.

⁶⁵⁰ Z.ÇELENK, (1999), s. 348.

⁶⁵¹ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 165.

⁶⁵² ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 171.

⁶⁵³ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 171.

⁶⁵⁴ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 171.

⁶⁵⁵ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 180.

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu yirmi dört kişiden oluşur. Vak'anın ortaya çıkışında en önemli rolü oynayan şahıs Vakıf'tır.

Vakıf: İlk olarak 26 Mayıs 1960'da karşımıza çıkan Vakıf'ı sonradan 1876 ve 1878'de görürüz. Oyunun sonunda tekrar 27 Mayıs 1960'taki hâliyle karşımıza çıkar. Oyunun başında orta hâlli bir memurken, 1876'da tarihi değiştirmeye ve olaylara yöne vermeye çalışan biridir. Vakıf'ın oyun boyunca sergilediği tarihi değiştirme çabaları gülünç durumlara düşmesine de neden olur.

Vakıf'ın kişilik özellikleri iki farklı zaman ve mekânda gözlenebilir: Gerçek zamanda (1960) Ankara'da ve rüya zamanında (1876-1878) İstanbul'da. Vakıf, gerçek hayatta gördüğü rüya ile geçmişini yaşar. Kişiliği bu iki zaman ve mekân boyutuna göre farklı özellikler gösterir. 26 Mayıs 1960'ta tarihe meraklı, ilişkilerinde ılımlı, karısı ve oğlu üzerinde saygınlığı olmayan, Basın-Yayın Arşiv şefi yani, sıradan bir memurdur. "Bendeniz, Basın-Yayın Bakanlığı Arşiv şefi Vakıf. 1958 devalüasyonundan sonra kendimi rakıya ve tarihe verdim."⁶⁵⁷

Rüyada ise tarihi değiştirmeye çalışan, ailesi karısı ve oğlu tarafından sayılan, Hazine-i Evrak Başkatibidir.

Vakıf, ülkenin içinde bulunduğu durumu çözmek için tarih okur. İçkinin de etkisiyle okudukları rüya hâline gelir. Vakıf, 84 yıllık bu geriye gidişle kafasındaki soruların yanıtlarını bizzat yaşayarak görür.

Vakıf, oyunda yöneticileri uyarma görevini üstlenmiştir:

Böyle durduğuma bakma, bir yandan okuyorum, bir yandan da vızır vızır düşünüyorum. Bu böyle gitmez. Ama ne yapmalı. Şu siyasetçileri nasıl uymalı?... Biri çıkıp da padişahları filan zamanında uyarıydı, koca imparatorluk kağıt helvası gibi dağılıp gider miydi?⁶⁵⁸

Ancak Vakıf'ın oyun boyunca süren çabaları sonuç vermez. Kimi uyardıysa ya deli muamelesi görür, ya da kovulur. Kısacası kimseyi söylediklerine inandıramayan Vakıf, elindeki geleceği gösteren kitaba rağmen tarihi değiştiremez.

⁶⁵⁶ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s.183.

⁶⁵⁷ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s.165.

⁶⁵⁸ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 167.

Anlatıcı (Aslan): Oyunun başında kendisini “Ben oyunun anlatıcısıyım...yılında yaşıyorum, futbola meraklıyım, arabeske bayılıyorum...ablama da bitiyorum. Hayatım televizyon”⁶⁵⁹ diye tanıtan anlatıcının adı Aslan’dır. Anlatıcı dönemin kültür seviyesi düşük, televizyona, futbola, arabeske meraklı, kültür seviyesi düşük gencini temsil eder.⁶⁶⁰ Olayları kendi kültürüne göre yorumlar. Tarih bilgisi de olmayan anlatıcı her şeyi futbola, arabeske göre değerlendirir. Abdülaziz’i arabeskçi sanar. Mithat Paşa için de: “Mithat Paşa Osmanlı Devletinin teknik direktörüymüş. Adam, takımı istediği gibi kuruyor.” der.⁶⁶¹

Oyunda Vakıf’ı sık sık uyarır. Onun yöneticileri uyarma, tarihi değiştirmek isteme çabalarını boş bulur. Vakıf’a sürekli karısıyla güzel güzel vakit geçirmesini söyler.

“Bu bir hayal. Ama ne hayal”⁶⁶² diyen anlatıcı Vakıf’a uyanmamasını söyler. Ancak uyanıp da 1960’a dönen ve bundan hoşlanmayan Vakıf’a söylediği “O rüya bir daha görülür mü?”⁶⁶³ şeklindeki söz anlatıcının Vakıf’ın gördüklerinin rüya olduğunu ve anlatıcının bunu bildiğini ortaya koyar.

Oyun şahısları hakkında yorumda bulunan anlatıcı, Vakıf’ın karısı Mahmure’nin rüyadaki hâline hayrandır: “Bu yengemiz bir içim su. Lokum. Taze lahmacun”⁶⁶⁴ Ancak Mahmure’nin gerçek hâlini beğenmez: “Vakıf ağabeyim de karısını değiştirse iyi olacakmış, ama o da geç kalmış.”⁶⁶⁵

Anlatıcı, oyun yazarını da eleştirir: “Elalem bir padişaktan üç oyun çıkarırken bu şaşkın yazar bir oyuna iç padişah koymuş. bu düpedüz israf! Allahtan otuzaltı padişah var. Bütün yazarlarımıza yeter de artar bile.”⁶⁶⁶ Anlatıcı bu sözlerle tek bir padişahı ele alarak, idealize edip işleyen yazarları eleştirir.

Oyunun diğer şahıslarından Mahmure ve Orhan, gerçek hayatta ve rüyada farklı kişilikler sergilerler. Onların uğradıkları bu değişim oyunun güldürü boyutuna

⁶⁵⁹ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s.165.

⁶⁶⁰ Anlatıcıyı 1982 yılının genci olarak yorumlayanlar vardır. Anlatıcı böylece oyuna yazıldığı yılın bakış açısını getirmiş olur. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. C.NUTKU, (1987), C. 3, s. 35; YÜKSEL, “Resimli Osmanlı Tarihi”, s. 84; TEZCAN, s. 103.

⁶⁶¹ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 201.

⁶⁶² ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s.173.

⁶⁶³ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s.215.

⁶⁶⁴ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s.173.

⁶⁶⁵ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 169.

⁶⁶⁶ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 189.

önemli bir katkı sağlar. Oyunun başında “çirkince, pasaklı, şirret bir kadın”⁶⁶⁷ olarak tanıtılan Mahmure, gerçek hayatta kocasına saygısız, cadaloz, her şeyden şikâyetçi bir kadındır. Kocasına bir kahve bile yapmaz. Ancak Vakıf’ın rüyasında bambaşka biri olur. Kocasına saygıda ve hizmette kusur etmeyen tam bir Osmanlı kadınıdır. Alımlıdır, güzeldir, şarkı söyler, ud çalar, rakı sofrası hazırlar.

Vakıf’ın oğlu Orhan da, Mahmure gibi değişime uğrar. Gerçek hayatta babasına saygısız bir üniversite öğrencisi olan Orhan, Ankara’daki öğrenci olaylarına katılmaktadır. Rüya da ise babası otur demeden oturmayan saygılı bir medrese öğrencisidir. Rüya ve gerçek arasındaki tek benzer yönü öğrenci olaylarına katılmasıdır. 1876’daki olaylarda Orhan, Hürriyetçilerin arasındadır.

Oyunun rüya kısmında yer alan diğer şahısları ise Vakıf’ın uyarmaya çalıştığı Osmanlı devri padişahları ve devlet adamlarıdır: Abdülaziz, V. Murat, II. Abdülhamit, Mithat Paşa, Hüseyin Avni Paşa ve Fehim Paşa. Bu kişilerin ortak özelliği çıkarlarına uygun şeyleri kabul etmeleri, çıkarlarına ters düşen şeyleri ise kesinlikle reddetmeleridir. “Eylemden yoksun, çıkarlarını düşünen, kendi düşüncesinden başkasına düşüncesine saygı duymayan beceriksiz insanlar ki, önelerine yüz yıllık geleceği gösteren bilgileri serseniz bile, toplumu bir adım ileriye götüremeyeceklerdir.”⁶⁶⁸ Vakıf’ı anlattıklarından işlerine gelenleri, kendilerinin lehlerine olanları coşkuyla dinleyen; ama aleyhlerine olan şeyleri duymaktan hoşlanmayan bu kişiler tarihten işlerine geldiği gibi yararlanırlar.

Dil ve Üslûp

İki perdeden oluşan oyunun akıcı bir üslûbu vardır. Güldürürken düşündürmenin amaçlandığı oyunda karşımıza çıkan güldürü unsurları oyuna akıcılık da katmıştır. Tarihe ironik bir biçimde yaklaşan Özakman, bu güldürü unsurlarıyla ve arada koroya söylediği şarkılarla ironiyi oyuna ustaca yedirmiştir.⁶⁶⁹

Özakman bu oyununda geçmişe bugün arasında paralellikler kurarak, mizahî bir yaklaşımla aslında toplumsal bir taşlama yapmıştır.⁶⁷⁰

Tarihten yararlanırken amacının geçmişi sergilemek değil, geleceğe seslenmek olduğunu söyleyen Özakman,⁶⁷¹ bu oyununda da tarihi, aynı bakış açısıyla ele almış,

⁶⁶⁷ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s.166.

⁶⁶⁸ TEZCAN, s. 106.

⁶⁶⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. TEZCAN, s. 92.

⁶⁷⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. ALTUĞ, s. 16.

⁶⁷¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. ALTUĞ, s. 16.

dün-bugün arasında paralellikler kurmuş, bunu da biraz güldürü, biraz ironi katarak mizahî bir bakış açısıyla ortaya koymuştur. Oyunda yazarın tarihe ironik bir biçimde yaklaştığını, koronun söylediği şarkılar vasıtasıyla görebiliriz. Oyundaki epizotları da birbirine bağlayan bu şarkılar oyuna güldürü ve ironinin yanı sıra akıcılık da katmıştır. Bu şarkılar “yazarın kimi oyun kişileri ve durumlara, bunların temsil ettiği toplumsal tavra karşı eleştirel tutumunun birer görünümü olarak karşımıza çıkar.”⁶⁷²

Geçmiş ile gelecek

İç içe yanyanadır,

Kat kattır yaprakları

Tarih bir lahanadır⁶⁷³ şarkısında yazar geçmiş-gelecek bağını ironik bir

yaklaşım ile ifade eder.

İnsan önemlidir biliriz,

Her yerde, her zaman,

ama tek kişinin çabasıyla

hiç değişir mi devran,

bilmeyen mi kaldı⁶⁷⁴

şeklindeki şarkı da Vakıf'ın çabalarının boşa olduğu ifade edilir.

Oyunun mizahî yönü kadar güldürü boyutu da önemlidir. Vakıf'ın tarihi değiştirme çabaları, Orhan ve Mahmure'deki değişim, anlatıcının olayları kendi kültür seviyesine göre değerlendirmesi oyuna güldürü katan unsurlardır.⁶⁷⁵

İki perdeden oluşan oyunun simetrik bir yapıya sahiptir. Gerçek yaşamdan rüyaya geçiş, kişileri, zamanı ve mekânı da değiştirmiştir.

Oyunun baş kişisi olan Vakıf'ın adı tesadüfî değildir. Tarihten ders alınması gerektiğini düşünen ve tarihe meraklı ve tarihe vakıf bir kişidir Vakıf.

Oyunun adı da önemlidir. Belgelerden, kişilerin belgelere yaklaşımından yola çıkan yazar, iki perdelik oyununda en önemli belge olarak, olayları Vakıf'ın ağzından duymamıza neden olan, zaman tünelinden geçişinde koltuğunun altında götürdüğü Resimli Osmanlı Tarihi adlı kitaptan yararlanır. Bu kitap yazarın tarihe ironik

⁶⁷²Yavuz PEKMAN, *Çağdaş Tiyatromuzda Geleneksellik*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul 2002, s. 108

⁶⁷³ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 169.

⁶⁷⁴ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 192.

⁶⁷⁵Bu konuda daha geniş bilgi için bk. YÜKSEL, (1997), s. 109-110.

yaklaşımını da gösterir.⁶⁷⁶ “Kuruluşundan batışına kadar Osmanlı Devleti’nde ne olduysa, yani olacaksa hepsini yazan bu kitap”⁶⁷⁷ oyuna da adını vermiştir.

Oyunda yer alan anlatıcı da teknikle ilgili önemli bir unsurdur. Turgut Özakman’ın göstermeci teknikle yazdığı ikinci dönem oyunlarında mutlaka bir anlatıcı vardır. Oyunda anlatıcıyı sadece Vakıf görür, duyar. Bu oyunda da anlatıcının birçok işlevi vardır. Olayları birbirine bağlar, geçişi sağlar. Seyirci/okuyucu ile direk ilişki kurar. Mekândaki değişiklikleri, Şahıslar hakkında yorum yapar, onları eleştirir. Yorum yaptığı kısımlar oyunun güldürü boyutuna katkı sağladığı gibi, oyuna ironiyi de sokar. Anlatıcının olaylara yaklaşımı da oyunun güldürü boyutunu katkı sağlar.

Bu oyun 1982 yılında İsmet Küntay Ödülü’ne ve 1980 yılında Ankara Sanat Kurumu Ödülü’ne lâyık bulunmuştur.

⁶⁷⁶Bu konuda daha geniş bilgi için bk. H. NUTKU, (1987), C.3, s. 20.

⁶⁷⁷ ÖZAKMAN, *Resimli Osmanlı Tarihi*, s. 176.

İMPARATORUN İKİ OĞLU

Özet

Cem tarihî bir oyun okumaktadır. Tarihçi sahneye çıkarak 1481 yılını anlatmaya başlar. Fatih Sultan Mehmet ölmüştür. Karamanî, Keklik ile Amasya'daki Beyazıt'e haber yollar. Karamanî, Dilsiz Yunus ile de Karaman'daki Cem Sultan'a haber yollar; ancak haber Cem'e geç ulaşır. Cem Sultan öldürüleceğini düşünür.

Oyunu sahneye koyacak olan Cem ve arkadaşları birlikte. Telefonları çalışmamaktadır. İstanbul'dan uçakla gelen bir haberci Cem'e babasının kaza geçirip öldüğü haberini verir. Küçük evlât olan Cem durumu bilirken ağabeyi Beyazıt durumdan habersizdir. Yönetim kurulunu toplayan Beyazıt neticeyi babasına bildirecektir. Cem'den önce davranmak istemektedir. Bu sırada dayısı İshak Bey'den babasının öldüğünü öğrenir.

Cem cenaze töreninden sonra ağabeyi ile bir araya gelmek istemediğinden eve gitmez. İçkili bir hâlde babasının özel sekreteri Bilge'nin evine gider. Babası ölmüştür; ama Cem hâlâ onun etkisindedir. Bilge ile babası hakkında konuşur. Bilge ağabeyinin savaşı başlattığını, Cem'in de savaşması gerektiğini söyleyerek onu destekleyeceğini belirtir. Cem gidecekken Mehmet gelir. Mehmet, Cem'e vakit kaybetmemesini söyler, o bir varistir. Şirkette ağabeyi ile yarı yarıya hisseleri vardır. Mehmet, Cem'e ağabeyi ile pazarlığa girmesinin ya da iktidarı bölüşmenin yanlış olduğunu söyler. Cem çok iyi düşünmek zorundadır.

Beyazıt, dayısı İshak ile holdingdeki odasındadır. Beyazıt akşamki Bilge, Cem ve Mehmet buluşmasını öğrenmiştir. İshak, Beyazıt'a Cem'den üstün olduğunu söyler. İktidar artık onların olacaktır. Beyazıt kardeş savaşının tehlikeli olduğunu, Cem'i sevdiğini söylese de dayısı önemli olanın kazanmak olduğunu söyler.

Cem günlerden sonra annesini görmeye gider. Leyla, Cem ve Beyazıt'ın farklı olduğunu, babasının da bu farkı gördüğünü söyler. Yanlarına halaları Selçuk gelir. Biraz sonra Beyazıt de onlara katılır. Beyazıt Cem'e babasının onu daha çok sevdiğini, ona daha fazla önem verdiğini söyler. Yalnız kaldıklarında lâf işe, eşit olan hisseler gelir. Cem hayalcidir, Beyazıt ise işi yürütecek pratiğe sahip olduğunu düşünür. Beyazıt'a göre yönetim için hayalden çok pratik gereklidir. Cem ise ona kendi hakları ölçüsünde izin vermeyeceğini söyler. Aralarındaki savaş böylece netleşir.

Geçmişe dönülür. Beyazıt'ı halası Selçuk Sultan ziyaret eder. Onu, Cem aralarındaki kavgada yargıçlık etmesi için yollamıştır. Beyazıt kuru bir kişiliğe sahip olduğunu, babasının parlak yıldızının Cem olduğunu söyler ve kardeşi ile aralarında iktidar mücadelesi içinde olduğunu kabul eder. Ama yasa gereği büyük evlât olarak iktidarın onundur. Cem de kaftan doğumlu, yani Fatih hükümdarken doğduğu için tahtta hak iddia etmektedir.

Cem, Beyazıt, Mehmet ve İshak toplantı hâlinindedir. Cem, Karaman'daki tesis için para gerektiğini söyler, sağlığında babasına bunu iletememiştir. Eğer iletmemiş olsaydı babasının onay vereceğini söyler. Beyazıt işi yokuşa sürer, nakitleri olmadığını söyler. Para istiyorsa İshak'ın Cem'in hisselerini alabileceğini söyler. Cem onlara borçlanmayı kabul etmez.

Cem'in Karaman'daki fabrikasında yangın çıkmıştır ve hızla büyümektedir. İşçiler de gerekli önlemlerin alınması için Cem'i uyardıklarını; ama bir şey yapılmadığını söylemektedirler. Mehmet, bunların hep Beyazıt ve İshak tarafından yapıldığını, işçilerin parayla satın alındığını düşünmektedir. Cem'i öldürme girişimlerini de sonunda Mehmet önlemiştir. Cem olanlara bir anlam veremez. Oya, Cem'in yanına gelirken vurulur. Bunu da Beyazıt'ın yaptırdığını düşünürler.

Tarihte de Cem ve Beyazıt Yenişehir Ovası'nda savaşmışlardır. Bu savaşta Cem Sultan yenilmiştir. Beş yüz yıl sonra da Cem, kardeşi Beyazıt'a yenildiğini düşünür. En güvendiği profesör arkadaşı ona ihanet etmiştir. Bu büyük ihanet, yangın, işçilerin davranışları Cem'i çok sarsmıştır. İstanbul'dan gitmeye karar verir. Gideceği sırada Beyazıt onu yakalayıp vazgeçirmeye çalışır. Ama Cem kararlıdır, gidecektir, kazanan Beyazıt'tır.

Vak'a

İktidar mücadelesini günümüz insanı vasıtasıyla ele alırken aynı mücadeleyi beş yüz yıl önceki olaylarla ilişkilendiren *İmparatorun İki Oğlu*⁶⁷⁸ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Fatih ölmüştür. Amasya'daki Beyazıt'a ve Karaman'daki Cem'e haber gönderilir. Ancak Cem durumdan geç haberdar olur.
- b) 1980'li yıllarda da Cem, bir gece babasının trafik kazasında öldüğünü öğrenir. Beyazıt'ın kazadan haberi yoktur. Dayısından durumu öğrenir.

⁶⁷⁸ Nczihc ARAZ, *İmparatorun İki Oğlu*, Devlet Tiyatrosu Yayınları 17, Ankara, 1983, 92 s.

- c) Cem cenaze töreninden sonra sekreter Bilge'nin evine gider. Bilge, Beyazıt ile arasındaki savaşta Cem'i destekleyecektir. Mehmet Karamanlı Cem'e şirketin yarı hissesine sahip olduğunu söyler.
- d) Beyazıt bu güçlü buluşmayı öğrenir. İktidarı ele geçirmek isteyen İshak, Beyazıt'ı Cem'e karşı kışkırtır.
- e) Annesini görmeye gelen Cem, Beyazıt ile karşılaşır. Beyazıt farklı karakteri olduğunu söyler, Cem'in hayal gücü yönetim için yeterli olmadığını düşünmektedir.
- f) Geçmişe dönülür. Selçuk Sultan Cem'in elçisi olarak Beyazıt'ı görmeye gelir. Taht Beyazıt'ındır. Ama Cem de tahtta hak iddia etmektedir.
- g) Cem, Karaman'daki tesisler için nakit ister. Onu zor durumda isteyen Beyazıt buna karşı çıkar. İshak, hisseleri karşılığında Cem'e borç verebileceğini söyleyince Cem kabul etmez.
- h) Cem'in Karaman'daki fabrikasında yangın çıkar. Sabotajdan şüphelenilir.
- i) Geçmişte de Beyazıt ve Cem Yenişehir ovasında savaşır, Cem yenilir.
- j) İhanet, yangın, suikast gibi olaylarla sarsılan Cem yenildiğini düşünerek yurtdışına gitmeye karar verir.

Tema

Oyunun ana teması iktidar mücadelesidir. Oyunda ele alınan yan tema ise geçmiş ile bugünün birbirine benzediği, tarihin tekerrür ettiğidir.

Ana tema olan iktidar mücadelesi, yıllar boyunca insan ruhunun değişmeyen bir arzusu olan güçlü olma, iktidarı ele geçirme, tek başına hükmetme isteği geçmişteki ve günümüzdeki kişiler vasıtasıyla dikkatlere sunulmuştur.

Tarihte Fatih'in ölümünden sonra II. Beyazıt "ekber evlat" olduğu için tahta geçmiştir. Ancak Cem de babasının hükümdarlığı sırasında doğduğu için tahtta hak iddia etmektedir. Aralarında bu nedenle bir mücadele vardır:

SELÇUK Sultan- Niçin durup durup savaştan söz ediyorsun?

BEYAZIT II- Siz de, aynı gerçeği konuşmak istemiyor musunuz? Mesele açık: Konstaniyye Fatih'i ve Kayzer-i rum olan yüce babamız ardında büyük, güçlü, canlı bir mülk bıraktı. Yaşamını ve gerçekleşmesini istediği bir mülk ve de: "ebed müebbet" sürmesini istediği bir

iktidar. Şimdi biz... iki crkekc kardeş, bu mülk ve iktidara aynı tutkuyla talibiz. Oysa, taht ve taç bir tek.⁶⁷⁹

İki şehzade de tahtta hak iddia etmektedir:

BEYAZIT II- “ekber evlat” sıfatlarıyla, mülkün tamamını yönetmede hak iddia ediyorum, can beraber kardeşimiz Cem, bize itaat ettiği sürece mümkün nimetlerinden payına düşeni elbette alacaktır. İtaat ettiği sürece!

SELÇUK SULTAN- Anladığım kadarıyla Cem, mülkün nimetlerinin bir bölümünü değil, iktidarı istiyor.

BEYAZIT II- Siz de çok iyi bilirsiniz ki aziz halamız, iktidar yasası “paylaşma ve bölünme” ye imkân ve hak tanımaz. İktidarı bölüşmek isteyenler can beraber kardeş olsalar bile... Ayrıca... Bu isteğini haklı sebebe dayadığını sorabilir miyim? Ben Kanunname-i Ali Osman’ın ekber evlada hak tanıyan kalesinden konuşuyorum.

SELÇUK Sultan- O da... Aynı Ali Osman kanunnamesi’nde, adının “Vâris-i Mülk-i Süleyman” diye geçmiş olmasını, açık seçik bir işaret sayıyor. Ayrıca “kaflan doğumluyum ben” der. Yani babam hükümdar olduktan sonra doğdum, diye hatırlatır.

BEYAZIT II- Pek güzel!... Demek ki biz ne kadar kaçınısak da savaş başlamış demektir.⁶⁸⁰

Geçmişte Fatih’in oğulları arasında yaşanan taht kavgasının benzeri 1980’lerde Karakeçeli kardeşler arasında yaşanmaktadır. Cem’in kendinden daha çok sevildiğini düşünen Beyazıt, dayısı İshak tarafından bir anda kendini kardeşi ile girdiği bir iktidar mücadelesi içinde bulur. Tarihteki II.Beyazıt gibi Beyazıt Karakeçeli de içine kapanık derviş mizaçlı biridir. Dayısının yönlendirmesiyle kardeşine savaş açar:

BEYAZIT- Babam beni hiçbir zaman Cem’i sevdiği kadar sevmedi.

İSHAK- Cem’e de hiçbir zaman işini emanet edecek kadar güvenmedi... Madem baban öldü. Savaş başlamıştır. Mülkün tamamını yürütmek senin hakkındır. Bu iş kurulurken annenin her şeyi, altın halhaları, beşibiryerdeleri, düğün armağanları... Benim gençliğim, babamın ardından it gibi koşmam; her emrine eyvallah etmem. Hepsi, hepsi bunların... sermaye diye bu işe yatırıldı. Bugünü çok bekledim ben! Artık sıra sende; nöbeti sen alacaksın. İktidar bizim olacak. Olmalı değil mi?

BEYAZIT- Ya Cem, ya Mehmet amca? Hatta Bilge?

İSHAK- Çok beklemiş insanların acımasızlığı ile yolumun üstüne çıkacak herkesi, adı ne olursa olsun... yok ederim. Böyle bir gücüm var çok şükür”

.....

BEYAZIT- Bir savaş için bu şartlar çok tehlikeli: Kardeş kardeşçe...

İSHAK- Unut kardeşi! Güçlü olan, hırslı olan, bu işi tümüyle yürütebilecek olan sensin!⁶⁸¹

⁶⁷⁹ ARAZ, s. 68.

⁶⁸⁰ ARAZ, s. 68-69.

⁶⁸¹ ARAZ, s. 45-47.

Cem'i destekleyen Mehmet Karamanlı da kardeşler arasındaki savaşı ve tarafları şu şekilde ifade eder:

MEHMET- Aslında Cem, bu yalnızca, bir hisseler kavgası olmayacak. Sen babansın, babanın devamısın. Bunu umutma. Babanın işleri ancak senin kişiliğinde hedef ve biçim değiştirmeden gelişir. Beyazıt ve İshak ise, başka biçimin, tarzın, âlemin insanları. Onların acımasız ve katılaşmış hırsları bu büyük, güzel ve güçlü dünyayı herhalde yaşatır, ama güzelliğini bozar, büyüsünün, büyüklüğünün ve gücünün anlamını değiştirir, görkemini zedeler.⁶⁸²

Geçmiş ile bugün arasında benzerlikler vardır. Tarihte yaşanan olayların benzerleri günümüzde de yaşanmaktadır. Tarih boyunca insanların değişmeyen tutkusunu olan tek başına iktidar olma arzusu mücadelelere, savaflara yol açmıştır. Oyun bu temayı geçmiş ve bugünü sergileyerek ortaya koyar.

Oyunda ele alınan yan tema ise geçmiş ile bugünün birbirine benzediği, tarihin tekrür ettiği. Bu tema Cem ve Oya arasındaki konuşma ile aktarılmıştır. Cem'e göre geçmiş ile bugün arasına benzerlikler vardır:

OYA - Sen cesaretli, cüretli, serdengeçti bir adamsın.

CEM- Ee? Tarih sevmenin ve bundan yararlanmanın dedikleriyle ne ilgisi var?

OYA- Tarihe sığınmak? Yani, bugünün gerçeklerine bakarak, onları tartışacak kadar güçlü ve cesaretlisin sen... demek istemiştin.

CEM- Bugünün gerçeklerini dünün olaylarında seyretmek ve tartışmak hoşuma gidiyor.⁶⁸³

"Dünü yaşayanlar kim? Biz değil miyiz gene de"⁶⁸⁴ diyen Cem, geçmişte de kendileri gibi insanların yaşadığını ifade eder.

Zaman

Oyun iki ayrı vak'a zamanında geçmektedir. İktidar mücadelesini geçmiş ile bugün arasında bağ kurarak vermeye çalışan oyunda vak'a zamanı, 1480'li ve 1980'li yıllardır. Geçmiş ile bugün arasındaki bağlantıyı sağlayan Tarihçi bu iki farklı vak'a zamanını ifade ederken neden böyle bir yol seçildiğini de açıklar:

"TARİHÇİ- Evet! Kös vurdu, savaş başladı. Yıl... 1400'ler ya da 1900'lar... Savaş aynı savaştır, ne var ki koşullar farklı."⁶⁸⁵

"TARİHÇİ- 1480'lerden 1980'lere... İşte tam 500 yıldır oyun bir çok biçimde, bir çok koşulda yaşanıyor."⁶⁸⁶

⁶⁸² ARAZ, s. 42.

⁶⁸³ ARAZ, s. 12.

⁶⁸⁴ ARAZ, s. 13.

⁶⁸⁵ ARAZ, s. 70.

Oyunun anlatma zamanı ise 1983'tür. Yazar yıllar boyu değişmeyen iktidar mücadelesini tarihteki ve günümüzdeki insanlarla ortaya koyar. Oyunun vak'a zamanı olan 1980'li yıllar aynı zamanda anlatma zamanını da ifade eder.

Oyunda geçmiş geri dönüşlerle verilir. Bu geri dönüş tarihçi ve onun elindeki "iri tarih kitabı" ile sağlanır.

Oyunun ikinci sahnesinde elinde iri bir tarih kitabıyla seyirci önüne çıkan Tarihçi vasıtasıyla geçmişe dönülür. Tarih 1481'dir. Beşinci sahne de geçmişten bugüne dönülür. On beşinci sahnede tekrar geçmişe dönülür. Beyazıt hükümdardır. On altıncı sahnede tekrar bugüne dönülür. Yirmi birinci sahnede geçmiş ve bugün aynı anda verilir. Tarihçi elindeki kitaptan Beyazıt ve Cem arasındaki savaşı okurken, gazeteciler Karakeçeli kardeşler arasındaki savaşı aktarırlar.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların geçtiği mekânlar Cem'in evi, Bilge'nin evi, Karakeçeli Holding, Hükümdar Beyazıt'ın çadırı, oyunda anlatılan olayların sahnesi durumundadır. Oyunda ayrıntılı mekân tasvirleri vardır:

TARİHÇİ- Şimdi küçük bir göl kıyısında, bir yazlık evdeyiz. İlk bakışta sıradan bir ev gibi, ama aslında her köşesi, her yeri düşünülerek ve zevkle düzenlenmiş. Yerlere kadar inen pencereler geniş ufuklu bir verendaya açılıyor. Yana doğru çekilmiş beyaz muslin perdeler rüzgârdan hafif hafif kımıldıyor. Evin hâkim eşyası yerdeki, sedirdeki, koltuktaki kilimler, kilim minderler. Bir iki büyük, eski ilgi çekici bakır. Tavanın bir köşesinden içine yerleştirilmiş iki bakır saksıdan yere doğru sarkan göz alıcı çiçekler. Duvarda çağdaş Türk ressamlarından tablolar.⁶⁸⁷

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu otuz bir kişiden oluşmaktadır. Oyunun başında Cem Karakeçeli ile Cem Sultan; Beyazıt Karakeçeli ile II. Beyazıt'ın; Karamanî Mehmet Paşa ile Mehmet Karamanlı'yı; İshak Paşa ile İshak Sarıalp'i; Selçuk Hala ile Selçuk Sultan'ı canlandıran kişinin aynı kişiler olduğu belirtilmiştir.

Oyunun başında Cem Karakeçeli 30 yaşlarında yakışıklı, zarif, atletik, sanatçı ve şair görümlü, heyecanlı ve hayalperest olarak; Beyazıt Karakeçeli, 38 yaşında, sinirli, kuru, çekiciliği olmayan, yakışıklı, az yiyip az konuşan inatçı biri olarak; Fatih'in oğulları Cem ve Beyazıt da aynı Karakeçeli Kardeşler gibi tanıtılmıştır.⁶⁸⁸

⁶⁸⁶ ARAZ, s. 9.

⁶⁸⁷ ARAZ, s. 18.

⁶⁸⁸ ARAZ, s. 9-10.

Fatih dönemi sadrazamlarından Karamanî Mehmet Paşa'nın beş yüz yıl sonraki benzeri Mehmet Karamanlı'dır. Fatih dönemi paşalarından İshak Paşa'nın benzeri ise Beyazıt Karakeçeli'nin dayısı İshak Sarıalp'tır. Oyunda görülmeyen ama adı geçen Fatih Sultan Mehmet ile de Karakeçeli Holding'in patronu Mehmet Karakeçeli arasında benzerlik vardır. Tarihte ve günümüzde Beyazıt ve Cem'in Halası Selçuk'tur. Tarihte Selçuk Sultan olarak geçer.

Cem Karakeçeli'nin arkadaşları, Beyazıt Karakeçeli'nin iş arkadaşları, Sekreter Bilge, gazeteciler, Cem'in annesi Leyla tarihteki Keklik Mustafa, Dilsiz Yunus dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Oyunda anlatılan asıl vak'a bugün ile ilgilidir. Tarih sadece benzerliği göstermek için verilmiştir. Bu nedenle vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslar 1980'li yılların kişileri olan Beyazıt ve Cem Karakeçeli'dir. İki kardeş farklı karakterdedir. Birbirlerine zıt özellikler gösterirler.

Cem, bölgenin en büyük üretim yapan kompleksinin sahibi ve yöneticisidir. Aynı zamanda oyun yazıp oyunda yönetmektedir. Arkadaşı Hüsam, Cem için şair, yazar, rejisör, fabrikatör der. Hayalci, şair ruhlu biridir. Beyazıt ise kuru bir kişiliğe sahiptir. Mantıksaldır:

BEYAZIT– Ben öyleyim. Mantıksal. Senin deyiminle kuru, çıplak! Onun için babam bana hiç yakınlık duymadı. Hiçbir ikramda bulunmadı. Yardım etmedi... Sen heyecanlar, acılar, sevinçler yaşarsın. Hayalci bir şairsin. Yaşadıklarımı şiire dönüştürürsün. Babam bunları severdi... Ben sevensiz ve gerçekçi, sen insancıl ve hayalci..."

CEM– Seni bilmem. Ama ben bilgeliğin yüceliğine, incelik ve yetkinliğine, özgür düşünceye; hele buna, tutkunum. Şiiri, dansı, müziği severim. Resim de yaparım. Ama en çok sözü severim. Sözcükleri. İnsana sözlerden daha yakın, açıklayıcı, ferahlatıcı ne var? Söz, insanın aşkı, acısı armağanı. Tiyatro tutkum da bundandır.

BEYAZIT– Ben senin bütün bu saydıklarından ne kadar uzağım.

CEM– Farketmez, benim için söz neyse senin içinde kural, sayı, matematik ilişkiler ve bunların yalnızlığı, yalnlığı.⁶⁸⁹

Beyazıt, babasının bıraktığı imparatorluğu yönetmek için kendi pratik yanının gerektiğine inanır. Cem'in hayalciliği yönetim için uygun değildir:

BEYAZIT– Cem! Onun yarattığı büyük, muhteşem, canlı bir imparatorluk değerindeki bu dünyaya korumak, yaşatmak, yürütmek ve büyütme için... Babamın bu pratik yanının "lazım

⁶⁸⁹ ARAZ, s. 60-61.

şart” olduğunu düşünmüyor musun?... Cem! Bunun için “şiirsellik” ve “hayal gücü” yeterli değildir. Hatta zararlıdır. İnan.

CEM– Ama babam, hem gerçekçi, plancı, hesapçıydı, hem sonsuz bir hayal gücüne sahipti. “Benim emellerimin ulaştığı yerler sizin hayalleriniz bile ulaşamaz” demek mi?

BEYAZIT– Ben sadece kuru bir gerçekçi, sen sadece zengin bir hayalciysen, kim yürütecek bu koca imparatorluğu?... Sen bu düzeni ele geçirirsen eğer... Çok değil, altı ayda batırırsın.⁶⁹⁰

Tarihte de Beyazıt ve Cem farklı karakterdedir. 1980’lerde olduğu gibi 1480’lerde de Beyazıt babasının Cem’i daha çok sevdiğini söyler. Beyazıt kabuğuna çekilmiş, gölgede kalmıştır:

BEYAZIT II– Varlığım, babamın varlığında kaybolmuştu. O ki, güneş gibi her yeri öylesine aydınlatıyordu... onun yanında bizler, ancak çelimsiz ateş böcekleri gibi kaldık.

SELÇUK SULTAN– En küçük yaşından beri hep aynı çekirdektesin Beyazıt. Nasıl bir meyve olduğunu asla belli etmeden, korunu, tadını ele vermeden... kendi kabuğunun içinde yaşamayı bilirsin..

BEYAZIT II– Bir gün, usulen gene beni paylarken, “Sen kendi zekâna bile güvenmeyen; bir keşiş gibi kuru, içine kapanık bir çocuksun” demişti. Beni pinti bulur, idareciliğine üzüldü. Sevmezdi beni....Onu hayal kırıklığına uğrattığımı biliyorum gönlüne göre d eğildim. Onun parlak yıldızı Cem’di.⁶⁹¹

Dil ve Üslûp

Oyun iki perde, yirmi iki sahneden oluşmaktadır. Sade bir dille yazılan oyunda tarihçinin elindeki kitaptan okuduğu bölümlerde kitabın ve dönemin diline bağlı kalınmıştır:

TARİHÇİ– Miladi 1481, Hicri 886 yılı Arabi ayların üçüncüsü rebülevvel ayının 8. Pazartesi günü merhum ve mağfur Muhammed bin Murad Hân insan vezir-i âzamı Karamanî Mehmed Paşa, kapıkullarından Keklik Mustafa nam ulaştığı huzuruna çağırıp emrini verdi.⁶⁹²

KARAMANÎ– İyidir. Öyleyse tiz atlanıp uçasın. Vakit fevt etmeyesin. Her menzilde at değiştirip en geç on bir gün sonrasında Amasya’da olasın. Bu emaneti bizzat kendi elinle Şehzade Beyazıt’a sunasın. Ve dahi... Hiçbir yerde karar etmeyerek...Ve ardınla müsemma olarak, yel gibi estirip tozdurarak Asitane’ye dönesin.⁶⁹³

Oyun farklı bir kurguya sahiptir. Yıllar boyunca değişmeyen bir tutku olan iktidar mücadelesini yazar farklı bir biçimde ele almıştır. Geçmiş ve bugünün arasında

⁶⁹⁰ ARAZ, s. 61.

⁶⁹¹ ARAZ, s. 66-67.

⁶⁹² ARAZ, s. 13.

⁶⁹³ ARAZ, s. 14.

bağ kurarak iktidar mücadelesinin işlendiği oyunda temanın yanı sıra kişiler olaylar da benzerdir. Tek fark aradaki 500 yıldır.

Büyük bir padişah olan, Osmanlı Devletini İmparatorluk hâline getiren Fatih Sultan Mehmet ile yirmi yaşından başlayarak çalışan ve büyük bir iş imparatorluğu kurarak imparator diye anılan Mehmet Karakeçeli benzerlik gösterir.

1480’li yıllarda Fatih Sultan Mehmet’in ölümünden sonra oğulları II. Beyazıt ve Cem arasındaki mücadelelerin benzeri 1980’de geçirdiği bir trafik kazasında ölen, imparator diye anılan Mehmet Karakeçeli arasında yaşanır. Fatih’in oğullarının annesi farklıdır, Karakeçeli kardeşlerin de anneleri bir değildir. Cem’in yanında Mehmet Karamanlı vardır, bu kişi ile tarihteki Sadrazam Karamanî arasında benzerlik vardır. Beyazıt’ı destekleyen İshak dayı da tarihte İshak Paşa’nın bir yansımasıdır. Her iki dönemde de iki kardeşin arasını bulmaya çalışan Selçuk hala ya da Selçuk Sultan vardır.

Cem Karakeçeli tarihteki Cem Sultan gibi şiire, sanata meraklıdır. Yaşadıklarını şiirle anlatır. Ağabey Beyazıt da tarihteki gibi içe kapanık derviş ruhlu biridir.

Fatih gibi Karakeçeli de oğullarının birini Amasya’ya diğerini Karaman’a göndermiştir.

Oyundaki Tarihçi önemli bir kurgu unsurudur. Göstermecî teknikle yazılan oyunlarda karşımıza çıkan anlatıcının bir benzeridir bu tarihçi. Geçmiş ile bugünün bir arada verildiği bir başka oyun Turgut Özakman’ın Resimli Osmanlı Tarihi adlı oyundaki anlatıcının benzeri bu tarihçidir. İki oyun arasındaki bir başka benzerlikte geçmişî veren tarih kitaplarıdır. Tarihçinin oyunda birçok işlevi vardır.

Tarihçi seyirci ile oyun arasında bağ kuran kişidir.

“TARİHÇİ– Ne ki baba yok artık. Cem bunu öğrendi ama ağabeyi durumu henüz bilmiyor. Önemli bir toplantıda Genel Kurulu hazırlıyorlar.”⁶⁹⁴

Tarihçi sahneler arasında bağ kurar. Onun anlatımıyla Cem’in cephesinden Beyazıt cephesine geçilir:

“TARİHÇİ– ... madem ki bir savaş söz konusu, iki taraf da kendine özgü tedbirler almakta kusur etmeyecektir. Bakalım... Ayine-i devran, bu davanın Beyazıt kanadında ne gösterir?”⁶⁹⁵

Tarihçi yorun da yapar:

⁶⁹⁴ ARAZ, s. 22.

⁶⁹⁵ ARAZ, s. 43.

“TARİHÇİ- Yolunu yordamını bilmiyorum, dedi. Gerekirse döğüşürüm, döğüşmeden yenilgiyi kabul etmem, dedi. Biri savaşa çağrıldı, öbürü, yolunu yordamını savaşırken bulurum diye, çağrıyı karşıladı.”⁶⁹⁶

Oyun sahne tekniğine uygundur. Hatta sahnelenmek için yazılmıştır. Oyunda tarihteki ve bugündeki benzer kişileri oynayan oyuncular aynıdır.

⁶⁹⁶ ARAZ, s. 64.

BARBAROS HAYREDDİN

Özet

Hızır Reis, evindedir. Turgut Osmanlıya katılmak için İstanbul'a geldiğini söyler. Hızır, bunun iyi bir fikir olmadığını söyleyerek Turgut ile bu konuda tartıştıkları günü hatırlar.

Kanunî, Hızır Reis'e bir ferman göndererek, emrine girmesini ister. Hızır da gitmeye karar verir. Salih ve Aydın Reis onunla gitmeyi kabul eder; ama Turgut buna itiraz edince aralarında bir tartışma çıkar. Fakat sonraya tatlıya bağlanır. Hızır'ın Kanunî'nin teklifini kabul ettiğini duyan Hürrem Hızır'ın başarısız olacağını, bunun da onu Kanunî'ye öneren Sadrazam İbrahim Paşa'yı gözden düşüreceğini düşünmektedir. Böylece damadı Rüstem'e sadrazamlık yolu açılacaktır. Kubbe veziri ve Ayas Paşa'da Hürrem ile aynı fikirdedir. Ancak sadrazam olacak olan kendisidir.

Hızır, Navarin'de Kemankeş Ahmet Paşa ile buluşur ve ona ertesi sabah sarayda olacağını söyler. Kanunî, Hızır'ın ziyareti konusunda görüşlerini almak için Divanı toplar. Kubbe veziri ve Ayas Paşa, böyle kaba saba bir korsanın huzura alınmasını uygun bulmaz. İbrahim Paşa'ya çok güvenen Kanunî, Hızır'ı huzuruna kabul eder. Huzura kabul edilen Hızır, padişahın eteğini değil elini öper. Hızır'ın muradının Osmanlıya hizmet etmek olduğunu öğrenen Kanunî bundan memnun olur. Ancak Kanunî onu kaptan-ı derya yapma konusunda biraz kararsızdır. Bu konuyu Hürrem'e açar. Hürrem sorumluluğun Hızır'ı ona öneren İbrahim Paşa'ya ait olduğunu söyler. Kanuni, Hürrem'in önerisiyle Hızır'ı İbrahim'in yanına göndermeye karar verir, kararı İbrahim verecektir.

Hızır, on beş gündür Kemankeş Paşa'nın konağında Hünkâr'ın çağırmasını beklemektedir. Ancak artık sıkılmıştır. Tam gitmek üzereyken Kemankeş Paşa gelerek kararın Sadrazam İbrahim Paşa'nın vereceğini söyler. Padişah Hızır'dan Halep'e gitmesini istemektedir. Hızır Halep'e gitmeye karar verir. Hızır, Halep'e varır ve huzura alınır. Hızır, birkaç ayda Osmanlıya yaraşır bir donanma teşkil edeceğini ve istedikleri kişileri kolayca dize getirebileceklerini söyleyince İbrahim çok memnun olur ve Hızır'ı kaptan-ı derya olarak atar. Hızır İstanbul'a döner. Kanunî, İbrahim'in kararından memnundur. İbrahim'e çok güvenmektedir. Hürrem, İbrahim Paşa'nın bu atamadan bir çıkarı olduğu yönündeki düşüncelerini Kanuni'ye açar. Ancak Kanunî bunlara kulak asmaz. Hızır, Kanunî'nin huzuruna çıkar, işe önce Tunus'tan

başlayacağını söyler. Yapacaklarını padişaha bildirecektir; ama denizdeki düşmanla savaşırken kimseden buyruk almayacağını belirtir. Tek istediği Osmanlıya yararlı olmaktır. Kanuni de ona hazineden dilediği gibi yararlanabileceğini söyler.

Ancak Hızır'ın ilk seferde talihi yaver gitmemiştir. Hünkâr'ın seferde olmasından yararlananlar onu Tunus'ta yalnız bırakmışlardır. Hızır, Tunus'u ele geçirmiştir, ancak takviye kuvvete ihtiyacı vardır. Bu durumu ulakla saraya bildirir. Ayas Paşa ve Kubbe veziri gerekeni, dönünce Hünkâr'ın yapacağını söyleyerek takviye göndermezler. Kanunî seferden döner. Hızır yenilmiştir, öldüğü söylenmektedir. Kanunî, bir korsandan çok şey beklemekle hata yaptığını düşünür. İbrahim onu yanıltmıştır. Kanunî bunu İbrahim'e de söyler. İbrahim yanıldığını kabul etmez. Hızır verdiği sözü yerine getirmiş, Tunus'u almıştır; ama yeterli kuvveti olmadığı için elinde tutamamıştır. Takviye istemiştir. Kanunî şaşırır, Ayas Paşa yetkisini aşmak istemediği için takviye gönderilmediğini söyler. İbrahim böyle bir felaketi önlemek için yetkisini bile aşacağını söyleyince Kanunî, Ayas Paşa'ya hak verir ve ona kaptan-ı deryalık için uygun birini bulmasını emreder.

Hurrem, Kanunî'ye üzülmemesini, bu işin sorumlusunun, yani Hızır'ı kaptan-ı derya olarak atayan kişiyi cezalandırmasını söyler. Kanunî de, İbrahim'in son günlerdeki davranışlarının kendisini üzdüğünü kabul eder; ama mührü almak kolay değildir. Hurrem ona daha kolay bir yol önerir. Bir buyrukla bu adamdan kurtulmak. Kanuni, bunu doğru bulur. Kanuni, kararını gerçekleştirecektir. Bir gece İbrahim ile içerler. İbrahim'den o gece sarayda kalmasını isteyen Kanunî, ayrılırlarken ona veda eder. İbrahim buna anlam veremez. İbrahim'in kethüdası efendisinin geceyi sarayda geçirecek olmasından tedirgindir. İbrahim kuşkularının yersiz olduğunu söyleyerek onu gönderir. Hizmetkar, İbrahim'e odasının hazır olduğunu bildirir. İbrahim, odasına doğru giderken cellatlar ortaya çıkar. İbrahim'i boğarak öldürürler.

Hızır ölmemiştir, geri döner, Hünkâr ile görüşür. Onun geri dönüşü, ölmemiş olması herkesi şaşırtmıştır. Hünkâr ile görüşen Hızır, İbrahim Paşa'nın kethüdasından İbrahim Paşa'nın öldürüldüğünü öğrenir. Paşa'nın suçu bilinmemektedir. Bunu adaletsizlik olarak niteleyen Hızır, Hünkâr ile görüşür, yeni bir donanma kurup denize açılacaktır. Hızır komutasındaki donanma Preveze körfezindedir. Hızır, yardım için Turgut Reis'i de çağırmıştır. Hristiyan donanması dört yüz gemiden, Osmanlı donanması yüz yirmi parça gemiden oluşmaktadır. Savaşacaklardır. Hızır bundan

korkmaz. Sinan Hünkâr'ın buna razı olmayacağını söyleyince Hızır denizde kaptanın sözü geçer der. Ne olursa olsun savaşı kazanır. Kubbe veziri ve Ayas Paşa, Hızır'ın başarılarının abartıldığını düşünmektedir. Kubbe veziri, Hızır'ın şurda burda buyruğa uymak zorunda olmadığı şeklindeki sözleri Kanuni'ye söyler. Kanuni, Sinan'a savaşı sorar. Sinan, Akdeniz'in artık Osmanlıya ait olduğunu, Hızır'ın çok büyük bir denizci olduğunu söyler.

Rüstem, İbrahim Paşa'nın yerine sadrazam olmuştur, ama yetkileri sınırlıdır. Hazine işine o bakmaktadır. Deniz savaşları için Hızır'ın hazineden çok para almasından şikâyetçidir. Hızır'ın görevden alınmasını istemektedir. Hurrem de bu işin peşindedir. Rüstem, Hızır yerine Sokullu'yu önerir ve bu fikrini yeri geldiğinde Kanunî'ye de açıklar. Kanunî de Hızır'ın pervasızlığından rahatsızdır. Rüstem, onun görevden alınmasının uygun olduğunu, işleri kendisine bırakmasını ister. Kanuni de ona izin verir. Rüstem bu kararı Hızır'a açıklar. Ancak Hızır bunu Hünkâr'dan duymak ister. Hünkâr da onu görevden aldığını; ama sebebini sormamasını ister. Hızır oradan ayrılır.

Hızır geçmişten yaşadığı ana döner. Denizdeki fırtına dinmiştir. Hızır, denizin kendini çağırdığını söyler. Yanına gelen karısı onu yatırmak ister, Hızır istemez. Ufukta kardeşlerini görür, ölürse denize yakın bir yere gömülmek istediğini söyler ve son nefesini verir.

Vak'a

Konusunu Barbaros Hayrettin'in hayat hikâyesinden alan *Barbaros Hayreddin*⁶⁹⁷ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir.

- a) Turgut Reis, Hızır Reis'i ziyaret ederek Osmanlıya katılmak istediğini söyler. Hızır Reis, Turgut'la bu konuda tartıştıkları günü hatırlar.
- b) Kanunî, Hızır'a Osmanlıya katılması için ferman göndermiştir. Hızır, Osmanlıya katılmaya karar verir. Ancak Turgut onunla gelmeyecektir.
- c) Hurrem, Hızır Reis'in başarısız olmasıyla sadrazam İbrahim Paşa'nın gözden düşeceğini düşünür.
- d) Hızır, İstanbul'dadır. Kanunî, Divanı toplayıp Hızır Reis'in ziyaret ile ilgili görüşleri dinler. Kubbe veziri ve Ayas Paşa kasa saba bir adam olan Hızır Reis'in kabulünü uygun bulmaz.

⁶⁹⁷ Fazıl Hayati ÇORBACIOĞLU, *Barbaros Hayreddin*, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1983, 125 s.

- e) Kanunî, Hızır Reis'i huzuruna kabul eder. Muradının Osmanlıya hizmet ettiğini duyunca bundan memnun olur.
- f) Kanunî Hızır konusunda karasızdır. Hürrem, kararı İbrahim Paşa'ya bırakmasını ister.
- g) Hızır Reis beklemekten sıkılmıştır. Gitmeye karar verir. Ancak Kemankuş Paşa, Kanunî'nin kararını bildirir. Sadrazamın yanına, Halep'e gidecektir.
- h) Hızır Reis Halep'e gider ve sadrazamla görüşür. Hızır'ın Osmanlı donanması için yararlı olacağını gören Sadrazam onu kaptanı derya olarak atar.
- i) Kanunî, Hızır'ı kabul ederek hazineden donanma için ne kadar gerekliyse alabileceğini söyler.
- j) Hızır Reis, hazırladığı donanmayla Tunus'u ele geçirir. Ancak takviye kuvvet ister. Kanuni, seferde olduğu için Ayas Paşa, takviye kuvvet göndermez.
- k) Kanuni, Hızır Reis'in yenilgisine üzülür. İbrahim'i kendini yanıltmakla suçlar. İbrahim gereken kuvvetin gönderilmediğini söyler.
- l) Hürrem Kanunî'ye bu işin asıl sorumlusu olarak İbrahim'i cezalandırmasını, bir buyrukla ondan kurtulmasını önerir. Hürrem'in önerisini doğru bulan Kanuni, İbrahim Paşa'yı boğdurtur.
- m) Öldü sanılan Hızır, saraya gelir. Yeni bir donanma kuracaktır.
- n) Hızır, Preveze'de büyük bir zafer kazanır. Sinan Hızır'ın başarısını över. Ancak Sadrazam olan Rüstem Hızır'dan rahatsızdır. Rüstem, Kanunî'ye de Hızır'ın görevden alınmasını, kendisinin her işi halledeceğini söyler.
- o) Rüstem aldığı yetki ile Hızır'ı görevden alır. Ancak Hızır bunu Kanuni'den duymak ister. Kanuni de aynı kararı, tekrarlayınca Hızır oradan ayrılır.
- p) Hızır Reis, geçmişten yaşadığı ana döner. Deniz onu çağırılmaktadır. Ölürse denize yakın gömülmeyi vasiyet ederek son nefesini verir.

Tema

Oyunun ana teması kıskançlıktır. Oyunda ele alınan yan temalar ise ferdî çıkarları devletin çıkarlarının üzerinde görmedir.

Ana tema olan kıskançlık Hürrem ile İbrahim arasındaki çatışmayla aktarılmıştır. Ancak kıskanılan sadece İbrahim değildir. Hızır da kıskanç kişilerin hedefidir. Hürrem, Kanunî üzerinde büyük bir etkisi olan İbrahim'e düşmandır. Kanuni, ona birçok yetki vermiştir. Ona güveni sonsuzdur. Hürrem, onu gözden düşürmenin

yollarını arar. Yerine kendi adamlarından birini getirecektir. Hurrem'e göre Rüstem'e sadrazamlık yolunu açacak olan Hızır'dır:

HURREM – Kaptanı deryalık için hünkara bu adama salık verenin kim olduğunu biliyor musun ?

RÜSTEM – Söylediklerine göre sadrazam önermiş.

HURREM – Evet. İbrahim Paşa.. Ondan başka kim olur böyle parlak fikirleri padişahın kafasına sokan? Ama bu kez tökezleyecek. Hele korsan gelip tersanenin başına geçsin bakalım. Donanma ne hale gelecek merak ediyorum. Hoş, merakla gerek yok ya!.. Böylece Damat İbrahim Paşa'nın da sonu geliyor demektir. Hünkâr, güvendiği adamın hiçbir hatasını hoş görmez.⁶⁹⁸

İbrahim'in Hızır'ı kaptanı deryalığa ataması Hurrem'in eline istediği fırsatı verir:

HURREM – Demek, sadrazam atamayı yapmış!.. Görürüz ki İbrahim Paşa bilinçsizce sorumluluk yüklenir. Hünkâr önünlük bırakırsa yetkilerini bir sultan gibi kullanmaktan bile çekinmeyecek.

RÜSTEM – Kullanmıyor mu sanırsınız ?

HURREM – Bu kadarı yetmez. Bırakmalı biraz daha azsın! Böylelerinin boynuna incek satır bir kez kalkmalı

RÜSTEM – Hünkârımızın bu adama sevgisi ve güveni sandığımızdan fazladır.

HURREM – Biliyorum. Onun için sabırlıyım ya ben! Ama er geç olacak bu iş merak etme!⁶⁹⁹

Kanuni, Hurrem'in gerçek yüzünü göremez. Kararsız kaldığı durumlarda ona danışır. Hurrem de bunu çok iyi kullanır İbrahim'in sonunu hazırlar böylece.

HURREM – Ona önemli bir görev vermeyi mi düşünüyorsunuz ?

KANUNİ – Kaptanı deryalık... Osmanlı filosunun başına geçirmeyi düşünürüm.

HURREM – Nerden geldi bu fikir aklımıza ?

KANUNİ – Benim değil, İbrahim'in fikri bu. Bilirsin, denizde şimdiye kadar yeterince kuvvetli olamadık. Sadrazam, denizcilikteki başarılarına bakıp bu adamı donanmanın başına getirmeyi önerdi.

HURREM – Öyleyse iş kolaylaştı. Sultanım, ne üzer durusunuz kendinizi? Öneride bulunan mademki o, sorumluluk da onun olmaz mı?

KANUNİ – Neye yarar? Gene de ben göreve atamış olacağım bu korsanı.

HURREM – Neden? Bırakın Sadrazam kendi atasın? İleride uygunsuz bir durum ortaya çıkarsa bunun sorumluluğu da ona ait olur. Siz işin günahını yüklenmekten kurtulmuş olursunuz böylece.⁷⁰⁰

⁶⁹⁸ ÇORBACIOĞLU, *Barbaros Hayreddin*, s. 19.

⁶⁹⁹ ÇORBACIOĞLU, *Barbaros Hayreddin*, s. 62.

⁷⁰⁰ ÇORBACIOĞLU, *Barbaros Hayreddin*, s. 39-40.

Hurrem, sonunda ektiğini biçer. Kanuni, Hızır'ın Tunus yenilgisi için üzülmemektedir. Hurrem onu teselli etmeye çalışır. Kanuni'nin çektiği vicdan azabını azaltmaya çalışıyor gibi görünerek aslında onun aklına İbrahim'den kurtulma fikrini sokar:

HURREM – İlahi sultanım! Cümle alem biliyor ki Hızır'ı gönül rızasıyla kaptanı derya yapmış değilsiniz... Hatırlarsınız, bu atamayı yaparken, o işi sadrazama bırakmanızın yerinde olacağını söylemiştim size!... Ben sizin yerinizde olsam bu işin sorumlusunu cezalandırırırım olur biter. Günahı üstünüzden atmış olursunuz böylece.

KANUNİ – İbrahim'i mi yani ?

HURREM – Zaten son zamanlarda davranışlarıyla hünkarımızı fazlaca üzer oldu. Bunu herkes biliyor.

KANUNİ – Haklısın; az önce bana öğüt vermeye bile kalktı. Neden böyle oldu anlamıyorum.

HURREM – Başışlayın, nedenini daha önce anlatmaya çalışmıştım size. Bir türden hastalıktır bu efendimiz. Hasta bir sadrazamı da iş başında tutmak doğru olur mu bilmem! Neden almazsınız mührü elinden?⁷⁰¹

Kubbe veziri ve Ayas Paşa da kıskanç insanlardır. Ayas Paşa, sadrazamlığa göz dikmiştir:

KUBBE VEZİRİ – Bir korsan parçasına bunca paye verip elçi göndermek doğru mu sence miyim ?

AYAS PAŞA – Hünkârımızın bir düşündüğü vardır elbet.

KUBBE VEZİRİ – Bunu Hünkârımız düşünmüş olsa haklısın derim. Ama fikri ortaya atan sadrazam paşa.

AYAS PAŞA – İyi ya işte, Hünkâr da onun kafasıyla düşünür bilmez miyim ?

KUBBE VEZİRİ – Doğru söylersin; Hünkârı iyice avucunun içine aldı bu adam.. Bana öyle geliyor ki Damat İbrahim Paşa gözden düşerse Hünkâr herhalde mührü sana vermeyi düşünür.. Umarım sadrazam olunca sen de deniz korsanlarını saraya sokup itibarımızı bir paralık etmeye kalkmazsın miri!⁷⁰²

Kubbe veziri ise Hızır'ı çekememektedir. Eline geçen her fırsatta Kanuni'ye Hızır' kötüler, başarılarını küçümser, Kanuni'nin ona karşı cephe almasını sağlar:

KUBBE VEZİRİ – Başışlayın efendimiz, Osmanlı tahtının onurunu korumakla görevli olduğum için söylemek gereğini duyarım: Kaptanı deryanın pervasızlığını hepimiz biliriz. Sanırım, hoş görünüze güvenerek şurda burda buyruğunuza uymak zorunda olmadığını söylemekten çekinmemiş. Kulunuza kalırsa, cahil asker üzerinde kötü etkisi olabilir bu tür davranışların.⁷⁰³

⁷⁰¹ ÇORBACIOĞLU, *Barbaros Hayreddin*, s. 82-83.

⁷⁰² ÇORBACIOĞLU, *Barbaros Hayreddin*, s. 21.

⁷⁰³ ÇORBACIOĞLU, *Barbaros Hayreddin*, s. 108.

Ayas Paşa ise Kanunî'nin yokluğundan faydalanıp Hızır'a istediği takviye kuvvetini göndermeyerek Tunus'un kaybına yol açar. Asıl istediği Hızır'ın gözden düşmesidir:

AYAS PAŞA – Bu sorumluluğu üstüme alamam ben Hünkarımızın kararı bu yolda olmayabilir.

KUBBE VEZİRİ – Madem ki Kaptanı derya kendine güvenerek girişti bu işe, elindeki kuvvetlerle düşman donanmasını püskürtmek de görevidir elbet.

AYAS PAŞA – Hızır Reis'in denizde mucizeler yarattığını söyler herkes. Neden bir kez daha göstermez bunu dünyaya?

KUBBE VEZİRİ – Çok doğru söyler Paşa; Kaptanı deryalık kolay bir görev değildir. Hele bir korsan gibi başına buyruk olmayı isterse kendi gücüyle yetinmek zorunda olduğunu bilmelidir.⁷⁰⁴

Kıskanç kişilerden biri de Rüstem'dir. Hızır'ın yetkilerinden, hazineyi istediği gibi kullanmasından rahatsızdır. Ona göre gereksiz deniz savaşları için hazineden çok para gitmektedir. Para işlerine bakan Rüstem, hazine dolu olursa göze girmenin daha kolay olacağını düşünür. Deniz savaşları ile hazineyi boşaltan Hızır'ı bu nedenle gözden düşürmeye çalışır. Bu konuda önce Hürrem'in desteğini alır:

RÜSTEM – Kaptanı derya, eski korsanlık merakını doyurmak için keyfi istedikçe Akdeniz'e açılır. Ne yazık ki hünkarımız da hoş görür bunu!

HÜRREM – Pek de hoş görmez merak etme,

RÜSTEM – Niçin görevden almak istemez öyleyse ?

HÜRREM – İstemediğini nereden bilirsin? Bunun için fırsat kollar. Ben de bu işin üstündeyim merak etme! Onun görevden alınması için elimden geleni yapmaya kararlıyım. Ama Hünkâra kesin kararını verdirmek için uygun bir neden gerek.⁷⁰⁵

Oyunda ele alınan yan tema ise ferdî çıkarları devlet çıkarlarının üzerinde tutmadır. Hürrem, şahsî çıkarı için İbrahim'in ölümüne yol açmış, Rüstem de yükselmek için Hızır'ın görevden alınmasını sağlamıştır. Kubbe veziri ve Ayas Paşa da gücünü, yetkisini, başarısını kıskandıkları Hızır'ı gözden düşürmek için Tunus'un elden çıkmasına bile göz yummuşlardır.

Zaman

Oyunda iki ayrı vak'a zamanı söz konusudur. Vak'a iki ayrı zaman diliminde geçmektedir. Oyunun başında ve sonunda vak'a zamanı 1546'dır. Hızır Reis'in geçmişi hatırlamasıyla oyuna ikinci bir zaman dilimi girer. Hızır Reis'in Osmanlıya ilk

⁷⁰⁴ ÇORBACIOĞLU, *Barbaros Hayreddin*, s. 75.

⁷⁰⁵ ÇORBACIOĞLU, *Barbaros Hayreddin*, s. 113.

katıldığı zamandan (1534), görevine son verildiği tarih arasında geçen süre ve oyunun vak'a zamanının ikinci dilimini oluşturur.

Hızır'ın Turgut'a "ilk kez çatışmışım benimle hatırlıyor musun?"⁷⁰⁶ sorusuyla Hızır Reis'in Osmanlıya katıldığı günden başlayarak kaptan-ı deryalığı sırasında yaşanan olayların anlatımı başlar.

Oyunun anlatma zamanı ise 1983'tür. Türk denizcilik tarihinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz siyasetinin zirve isimlerinden Barbaros Hayrettin'in hayatı anlatma zamanına taşınmıştır. Oyunda Barbaros Hayrettin'in kişiliği açığa çıkarılarak ve savunularak tanıtılmak istenmiştir. Oyunda ferdî çıkarlarını devlet çıkarlarının üzerinde gören devlet adamlarının durumu da ifade edilerek gerek dönem gerekse de günümüz için mesajlar verilmektedir.

Bu oyun tarihî bir kişinin ele alındığı biyografik oyundur. Bu oyunda da Barbaros Hayrettin ile onu ezmeye çalışan güçler arasındaki çatışma ele alınmıştır. Bu çatışma sadece tarihte değil; günümüzde de yaşanmakta ezen ve ezilenler çatışmaktadır.⁷⁰⁷

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı Cezayir, İstanbul, Navarin, Preveze Körfezi ve Halep'tir Oyunun her sahnesi ayrı bir mekânda geçer. Hızır'ın yalısı, Topkapı Sarayı'nın çeşitli bölümleri, Kemankeş Ahmet Bey'in konağı, Halep'te sadrazam İbrahim Paşa'nın konağı oyunda anlatılan olayların sahnesi durumundadır.

Oyunda mekân tasvirleri yoktur. Oyunda çok kullanılan mekân Topkapı Sarayı ve bölümleridir.

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu yirmi beş kişiden oluşmaktadır. Hızır, Kanuni Sultan Süleyman, Hürrem Sultan, Rüstem, Kubbe Veziri, Ayas Paşa ve İbrahim Paşa vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Turgut Reis, Hızır Reis'in kaptanlarından Aydın ve Salih Reis, Kemankeş Ahmet Paşa, Ebussuud Efendi, Sadullah Efendi, Sinan Kaptan, Sarı Kaptan, Burcu Kaptan, Harem ağası, Teşrifatçı, Beşir Ağa, Kethüda, Ulak, Hasan, Dilrüba dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

⁷⁰⁶ ÇORBACIOĞLU, *Barbaros Hayreddin*, s. 4.

⁷⁰⁷ H. NUTKU, (1987), C. 2, s. 5

Hızır:Asıl adı Hızır'dır. Ancak Barbaros Hayrettin olarak tanınır. Avrupa'ya bile nam salmış ünlü bir denizcidir. Osmanlı deniz siyasetinin zirve isimlerindedir. Kanunî zamanında Osmanlı hizmetine girerek Osmanlının güçlü bir donanmaya sahip olmasını sağlamış, onun sayesinde Akdeniz bir Türk gölü hâline gelmiştir. Cezayir Beylerbeyi iken padişah fermanı ile 1533'te İstanbul'a gelmiştir. 1534'te kaptan-ı derya olan Barbaros Hayrettin on iki yıl bu görevde kalmıştır. 14 Temmuz 1546'da ölmüştür. Hızır ve adamları İstanbul'da bazı kıskançlık sahnelerine ve komplolarına maruz kalmışlardır. Divan-ı Hümayun vezirleri, Hızır'ın deniz politikasını hoş görmedikleri gibi Hızır'dan da rahatsız olmuşlardır.⁷⁰⁸

Akdeniz'de kafire göz açtırmayan, Hızır bazı devlet adamları tarafından kıskanılır. Deniz eşkıyası, deniz korsanı, korsan parçası gibi ifadelerle küçümsenir.

“SİNAN – Öyle bir denizci bugüne dek yeryüzüne ne gelmiştir, ne de gelir artık.”⁷⁰⁹

sözleri Hızır'ın gelmiş geçmiş en meşhur denizci olduğunu ifade eder.

Hızır, kendine, bilgisine ve gücüne çok güvenir. İbrahim Paşa ile aralarında geçen konuşma bu güveni ifade eder:

İBRAHİM – Ne yazık ki Osmanlıya yaraşır bir donanmaya sahip değiliz. Bunu sen de bilirsin!

HIZIR – Bilirim elbet. Ama önemli değil – Kolları sıvarsak birkaç ayda altından kalkarız o işin.

İBRAHİM – Birkaç ay mı ?

HIZIR – Elbette... Gemi ustalarım ne güne durur ? Onları da birlikte getirdim. Hepsini de sanatını göstermek için can atar! Seksen gemi onarsak yeter. Biraz da levend seçip eğitiriz. Ondan sonra Akdeniz'e açılmak için önümüzde hiçbir engel kalmaz. Gerisini bana bırakın!... Akdeniz'in yer yanında kulağım vardır. Levendlerim her biri yirmi kafire bedeldir. Deniz savaşında göğüs göğüse dövüştür başının kaderini çizen.⁷¹⁰

Hızır saray adabını bilmez, buna uymaz. Başına buyruktur, pervasız davranır. Ama niyeti kötü değildir. Tek amacı Osmanlıya hizmettir.

KANUNİ – Başına buyruk mu olmak istersin yani

HIZIR – Yapacağım işleri önceden size bildirmek görevimdir elbet.

KANUNİ – Ama buyruk almazsın bizden öyle mi?

⁷⁰⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için ÖZTUNA, (1998), s. 203 – 214.

⁷⁰⁹ ÇORBACIOĞLU, *Barbaros Hayreddin*, s. 111.

⁷¹⁰ ÇORBACIOĞLU, *Barbaros Hayreddin*, s. 58-59.

HIZIR – Bağışlayın Hünkarım, denizde savaş karadakine benzemez. Biz siyasetten anlamayız, dövüşten anlarız. Bir denizcinin, savaşırken düşmanı yenmekten başka bir düşüncesi olmamalıdır. Eğer olursa fazla yarar beklemeyin ondan.

KANUNÎ – Oldukça açık sözlüsün. Ama bir kaptanı deryanın yetki sınırlarını bunca genişletmek sakıncalı olmaz mı ?

HIZIR – Orasını siz bilirsiniz Sultanım. Ben görevi almak için geldim. Vermezseniz giderim. Herkes bilir ki mevkide gözüm yok. Tek istediğim, ömrümün son günlerinde Tanrıya ve Osmanlıya yararlı olmaktır.⁷¹¹

Hurrem: Oyunda kıskanç ve entrikacı kişiliğiyle ön plâna çıkar. Onun asıl yok etmek istediği kişi Sadrazam İbrahim Paşa'dır. Eline geçen her fırsatta onu gözden düşürmeye çalışır:

HURREM – Hünkar iradesi her iradenin üstünde değil midir ?

KANUNÎ – Hayır Hurrem. Bu tür işlerde onun uygun görmediğini ben de yapamam. İbrahim'in devlet yönetiminde olağanüstü bir yeteneği vardır, bilmezsin sen !

HURREM – Bilmez miyim hiç Hünkarım; Bunu her zaman söylersiniz. Ama gene de, bu kanıda olduğunuzu ona belli etmezseniz iyi olur derim. İnsanoğluna fazla değer verirsiniz kendini büyük görme hastalığına tutulabilir.

KANUNÎ – Varsın görsün! İbrahim gibi birine yaraşır bu.

HURREM – Yetkilerini, Hünkârımızın ve ülkenin çıkarları için kullandığı sürece belki..⁷¹²

diyen Hurrem, İbrahim'in Hızır'ı kaptanı deryalığa hemen atamasında bir çıkarı olduğunu söyler.

“HURREM – İşler düşündüğüm gibi giderse Hünkârın bana güveni daha da artacaktır kaygılanma! O zaman hiçbir kuvvet bana engel olamaz.”⁷¹³

sözleri onun entrikacı kişiliğini ortaya koyar.

Kanunî'yi avucunun içine almıştır. Kanuni, devlet işlerini ona açmaktan çekinmez. Hurrem de bunu kendi çıkarı için kullanır. Kanuni canını sıkı her sorunu ona açar ve Hurrem'in fikirlerini uygular.

Kanunî Sultan Süleyman: Oyunda Hurrem'in etkisi altındadır. Onun gerçek niyetini sezemez. Gerçekten devletin çıkarı için çalışan iki insanı harcar.

⁷¹¹ ÇORBACIOĞLU, *Barbaros Hayreddin*, s. 69.

⁷¹² ÇORBACIOĞLU, *Barbaros Hayreddin*, s. 63.

⁷¹³ ÇORBACIOĞLU, *Barbaros Hayreddin*, s. 35.

İbrahim Paşa: Sadrazamdır. Çok parlak bir diplomattır. Tam salâhiyetle devleti yönetmiştir. Ancak onun bu yetkisi ve başarısı kıskanılmıştır. Hürrem'in entrikaları sonucunda idam ettirilmiştir.

Kubbe Veziri, Ayas Paşa ve Rüstem de şahsî çıkarlarını ön plânda tutan, kıskanç insanlardır. Hızır'a göre hepsi birbirinin aynıdır.

"HIZIR – İstanbul'a vardığım zaman bir kuşku girdi içime. Anladım ki birbirleriyle gizli kapaklı fısıldaşan bir sürü kavuklu doldurmuş Hünkârın çevresini. Kafirle, bunlar için mi dövüşeceğim der, kahrolurdum kendi kendime."⁷¹⁴

Dil ve Üslûp

Oyun üç perde, on dokuz sahneden oluşmaktadır. Sade bir dille yazılmıştır. Tarihî bir kişiden hareketle yazılan oyunda yazar, tarihî gerçeklere bağlı kalmakla birlikte İbrahim Paşa'nın idamının ardında yatan gerçeği Hızır'ı atamasının sorumluluğu olarak göstermiştir. İbrahim Paşa'nın Hürrem'in entrikaları sonucu öldüğü bilinmektedir. Yazar, entrikayı oyununda bu şekilde ele almıştır.

Fazıl Hayati Çorbacioğlu tarih içinden seçtiği kişileri eksen alarak oyunlar yazmıştır. Bu oyunda biyografik-tarihsel oyun olarak adlandırabileceğimiz bir oyundur. Yazar, oyunlarında kişilerin yaşam öykülerine bağlı kalmamıştır. Onları daha çok alanlarındaki başarıları ile ön plana çıkararak idealize etmiştir. Onun oyunlarında birtakım tarihî olaylar, belli bir tezi ortaya koymak için kullanılmıştır.⁷¹⁵

Kanunî Sultan Süleyman devri, o devrin büyük sanatçılarıyla, devlet adamlarıyla sonraki nesillere sesini duyurmuş, tesir etmiştir. Güzelliği, haşmeti maddeye dönüştüren Mimar Sinan; denizdeki üstün zaferleri ile Barbaros Hayrettin, Süleyman devrinin ihtişamını yansıtan kişilerdir. Biri üstün şaheserleriyle, diğeri büyük deniz zaferleriyle oyunlara konu olmuştur.

Oyun Barbaros Hayrettin'i merkez alır. Ancak anlatılan onun başarıları, denizdeki üstünlükleri değildir. Daha çok o ve onu göreve getirenlerin kıskanılması anlatılmıştır. Hızır'ın deniz zaferleri ele alınmamıştır.

Oyunda iki tane deniz marşı vardır. Bunlardan birisi Preveze Zaferi ile ilgilidir.

Oyun Hızır'ın Osmanlıya katılmasıyla başlayan gelişmeler geriye dönüş tekniği ile anlatılmıştır.

⁷¹⁴ ÇORBACIOĞLU, *Barbaros Hayreddin*, s. 60.

⁷¹⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ö. NUTKU, (1985), s. 360.

III. SELİM KILIÇ ve NEY

Özet

III. Selim saraydaki odasında cariyesi Mihriban'la karşılıklı şiirler, şarkılar söylemektedir. Mihriban'ı gidişinden sonra huzura çıkan Nesim Efendi, İbrahim Efendi, Köse Musa Paşa ve Ataullah Efendi, III. Selim'e cepheledeki kötü durumu anlatırlar. Yenilginin nedeni yeniçerilerdir. Ordu bozulmuş, çağın gerisinde kalmıştır. Yenilginin, gerilemenin nedeni budur. Bu durum Selim'de birtakım yenilikler yapma fikrini doğurur. Avrupa örnek alınarak reformlar yapılacaktır. İşe önce ordudan başlanacaktır. Musa, bu yeniliklere tepki duyulacağını söyleyince Ataullah Efendi dinin de bunu emrettiğini söyleyerek yenilikten yana tavır koyar. Selim bu sözü üzerine Ataullah Efendi'yi şeyhülislâm yapar. Aslında yenilik yanlısı olmayan Musa ve Ataullah devleti ele geçirmek için istedikleri fırsatı böylece ellerine geçirmiş olurlar ve hiç zaman kaybetmeden çalışmalara başlarlar. Yeniçerileri kışkırtırlar, yapılacak yeniliklere cephe almalarını sağlarlar. Mısır'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesinden yararlanarak, Fransız elçisini de kendi saflarına çekerek plânlarını gerçekleştirecekleri zamanı kollamaya başlarlar.

Fransız elçisi Sebastiyani Selim'le görüşmeye gelir. Amaçlarının Mısır'ı İngiltere'ye karşı korumak olduğunu, Fransız dostluğuna güvenmelerini söyleyerek ittifak yapmalarını önerir. Selim de bu teklifi kabul eder. Elçinin gidişinden sonra Akka'da Cezzar Ahmet Paşa'nın Nizam-ı Cedid askeri ile başarı kazandığını öğrenen Selim bu duruma sevinir. Yeniçeri ocağı ise günden güne kaynamaktadır. Mahmut, Selim'e bu durumu anlatarak yapılacak olan yeniliklerin bir an önce yapılması gerektiğini söyler. Selim ise ona yeni semaîsinden bahsetmek istemektedir. Bu sırada Mahmut'un hiç güvenmediği Musa gelir. Mahmut ona karşı iğneleyici sözler söyler. Padişaha dış gelişmeleri aktaran Musa'ya III. Selim'in isteği üzerine Mahmut cevap verir.

Musa ve Ataullah her fırsattan yararlanarak yeniçerileri Nizam-ı Cedid askerlerine ve yeniliklere karşı kışkırtmaktadırlar. Kılık-kıyafette yapılacak yeniliklere gavur ve Frenk esvabı diyerek karşı çıkan yeniçerilere bu konuda her desteği yapmaktan geri durmamaktadırlar.

Osmanlının içinde bu gelişmeler olurken İngiliz donanması isteklerini Osmanlıya kabul ettirmek için Çanakkale Boğazını geçerek Marmara'ya girmiş,

Burgaz adası açıklarında demirlemiştir. İngiltere'nin isteği Rusya ile barış imzalanması ve Fransa ile dostluğa son verilmesidir. Fransız elçisi Sebastiyani ise devletin Osmanlıdan yana olduğunu söyler. İngiliz donanması top atışlarıyla gözdağı vermektedir. Selim, eğer istekleri kabul edilmezse şehri topa tutmalarından endişe duymaktadır. Nesim, İngilizlerin teklifini kabulden yanadır. Musa ve Ataullah ile işbirliği içinde olan Sebastiyani ise yeniçerileri savunarak İngilizler ile girilecek çatışmada yeniçerinin ülkeyi savunacağını söyler. Selim'i İngilizlerin teklifini reddetme yönünde ikna etmeye çalışan Sebastiyani, Selim'e Napolyon'un mektubunu okur. Bütün bunlardan sonra Selim İngilizlerin isteklerini reddeder.

Aradan bir süre geçer. Selim, Musahip ve Nesim ile yenilikler hakkında konuşurken lâf İngilizlere gelir. Bu sırada Sebastiyani de onlara katılmıştır. Selim Sebastiyani'nin İngiliz donanmasını, daha doğrusu komutanını zor durumda bırakmak için önerdiği teklifi kabul etmez. Sebastiyani, Selim'e yine Napolyon'un mektubunu getirmiştir. Napolyon mektubunda yenilikleri destekleyeceğini söylemektedir. Sebastiyani sözü Cezzar Ahmet Paşa'ya getirir. Cezzar Ahmet Paşa, Nizam-ı Cedid askerleriyle Napolyon'a karşı başarılar kazanmıştır. Sebastiyani Paşa'nın görevden alınmasını istemektedir. Selim, Avrupa'nın işine karışmasına kızarak bunu reddeder.

Musa ve Ataullah Selim'i yanlış yola sevk etmektedir. Yenilik yanlısı gibi görünerek aslında amaçlarına ulaşacak yollar aramaktadırlar. Onların gerçek yüzlerini göremeyen Selim ise onlara güvenerek istedikleri fırsatı ellerine vermiştir. Gerçekten yenilik taraftarı olan Nesim, Selim'e Nizam-ı Cedid'e karşı çıkan isyanlardan bahsederek yeniçeri ocağının hemen kaldırılması gerektiğini ifade eder. Musa bunun üzerine telaşlanır. İsyân çıkaranların cezalandırılacağını söyleyerek bütün ocağın bu işten sorumlu tutulmamasını ister. Nesim fikrinde ısrar etse de Selim Musa'ya katılır, Nizam-Cedid'i kan dökmek için kullanmayacaktır. İsyanı bastırarak bir tek kişi vardır Selim'e göre. Ama Musa buna da karşı çıkar. Ancak Selim bu sefer Musa ile aynı fikirde değildir.

Selim ile görüşen Mahmut, eskinin bir an evvel ortadan kaldırılması gerektiğini söyler. Aksi hâlde felâket kaçınılmazdır. Gerçekten de felâket yaklaşmaktadır. Sadrazam Musa ve Şeyhülislâm Ataullah'ın kışkırtmaları sonucunda yeniçeri ocağında Kabakçı Mustafa ayaklanmıştır. Selim'i Nizam-ı Cedid askeri kılığında gireceklerini söyleyerek kandıran yeniçerilerin asıl niyetleri başkadır. Musa da onları bu yönde

teşvik etmektedir. Nesim, Selim'in huzuruna çıkararak Nizam-ı Cedid subayının isyancılar tarafından öldürüldüğünü söyler. Musa ise buna karşı çıkar. Öldürülen Haseki Halil'e iftira atan Musa, isyancıları isyana teşvik edenin Halil olduğunu söyleyerek Selim'i yanıltır ve Nesim'in her dediğine buna benzer yalanlarla cevap verir. Musahip ve Mahmut, Musa'ya güvenmemektedirler. Selim ise Musa'nın ihaneti kesinleşince cezasını vermeyi düşünmektedir. Musa ve Ataullah, gece gündüz din ve devlet elden gidiyor, diye yeniçerileri yeniliklere karşı sürekli kışkırtmaktadırlar.

Kabakçı Mustafa, Musa'nın da teşvikiyle saraya doğru yürüyüşe geçer. Selim, bu isyanı Nizam-ı Cedid ile alt edebilecek güçtedir. Ama buna bir türlü yanaşmamaktadır. Musa yine yalanlara uydurarak Selim'i yanıltır. Kabakçı isyanı ise gittikçe büyümektedir. İki askeri dövüştürerek kan dökülmesini istemeyen Selim, yapılması gereken şeyi Musa'ya bırakır. İsteddiği fırsatı ele geçiren Musa, Nizam-ı Cedid kaldırıldı, diye ferman okur. Yeniçeriler zaferlerini ilân ederler. Kabakçı'yı alarak baş köşeye oturturlar. Artık devlet Kabakçı'dır. Musa ondan yenilik taraftarlarının başlarını ister. Liste Selim'e götürülür. Selim, Musa'ya bunun için yetki vermemiştir. Musa, başlarını istediği kişileri kötüler. Selim onların başını vermek istemez. Musahip Selim'e ne yapması gerektiğini gösteren bir hikâye anlatır.

Kabakçı, divanını kurmuş, dilekleri dinlemektedir. Kabakçı'dan padişahın değişmesini isteyen Ataullah, bu yönde bir fetva verir ve saraya doğru harekete geçer. Musa, ondan önce davranarak bu işten sıyrılmak ister. Selim'e istifasını sunacakken Ataullah gelir ve Musa'dan kendine yardımcı olmasını ister. Fetvayı okuması için Musa'ya verir. Musa bozulmuştur, fetvayı okuyamaz. Bunun üzerine Selim, eline aldığı fetvayı okur. "Fetvada yazdığı gibi padişahınız Sultan Mustafa'dır" diyerek çıkar gider.

Gelişmeler üzerine Alemdar Mustafa Paşa, İstanbul'a doğru yürüyüşe geçmiştir. Daha İstanbul'a girmeden asker yollayıp Kabakçı'nın başını kestirmiştir. Sadullah Selim'e bunları anlatırken Alemdar, Babüssaade önüne gelmiştir. Niyeti Selim'i tekrar tahta oturtmaktır. Selim, Mustafa'nın tahtta kalmak için herşeyi yapacağını düşünmektedir. Mahmut, Selim'i görmeye gelir. Selim ona kaçmasını söyler. Sultan Mustafa tahta kalabilmek için ikisini de öldürecektir. Selim Mahmut'a öğüt verir. Tahta geçmesi gereken Mahmut'tur. Selim, kendisinin bir türlü eline alamadığı, kullanamadığı kılıcını Mahmut'a verir. Selim iyi bir padişah olamamıştır, ama iyi bir vâris bırakmaktadır. Mahmut'a kaçmasını söyleyerek onu gönderen Selim, ney

çalmaya başlar. Bu sırada Sultan Mustafa'nın adamları içeri girer. Selim'i öldüreceklerdir. Selim kendini neyle savunmak ister, ama sonunda yenik düşer.

Vak'a

Konusunu III. Selim'in hayatından alan *III. Selim Kılıç ve Ne*⁷¹⁶ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Gerilemenin ve yenilginin nedeninin yeniçeriler olduğunu öğrenen III. Selim, Avrupa'yı örnek alarak yenilikler yapmaya karar verir.
- b) Dinin de yeniliği emrettiğini söyleyen Ataullah Efendi'yi şeyhülislâm yapan Selim, yenilik karşıtlarının eline fırsat vermiş olur.
- c) Musa ve Ataullah, yeniçerileri kışkırtarak yapılacak yeniliklere cephe almalarını sağlarlar.
- d) Sebastiyani Selim ile görüşerek ona ittifak yapmayı teklif eder. Selim de bu teklifi kabul eder.
- e) Yeniçeri ocağı ise gündün güne kaynamaktadır. Mahmut, Selim'e yapılacak olan yeniliklerin bir an önce yapılması gerektiğini söyler.
- f) Musa ve Ataullah kılık-kıyafette yapılacak yeniliklere gavur ve Frenk esvabı diyerek karşı çıkan yeniçerileri isyana teşvik ederler.
- g) İngiliz donanması isteklerini Osmanlıya kabul ettirmek için Burgaz adası açıklarına gelmiştir. Top atışlarıyla gözdağı veren İngilizleri gören Selim, eğer istekleri kabul edilmezse şehrin topa tutmalarından endişelidir.
- h) Sebastiyani'den Napolyon'un mektubunu dinleyen ve Fransa'nın dostluğuna güvenen Selim, İngilizlerin isteklerini reddeder.
- i) Musa ve Ataullah da Selim'i yanlış yola sevk etmektedir. Mahmut, Selim'e eskinin bir an evvel ortadan kaldırılması gerektiğini söyler.
- j) Sadrazam Musa ve Şeyhülislâm Ataullah'ın kışkırtmaları sonucunda yeniçeri ocağında Kabakçı Mustafa ayaklanarak saraya doğru yürüyüşe geçer. Selim, isyanı Nizam-ı Cedid ile bastırmaya yanaşmamaktadır.
- k) İki askeri dövüştürerek kan dökülmesini istemeyen Selim, yapılması gereken şeyi Musa'ya bırakır. İsteddiği fırsatı ele geçiren Musa, Nizam-ı Cedid'in kaldırıldığını ilân eder.

⁷¹⁶ Turan OFLAZOĞLU, *III. Selim Kılıç ve Ney*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, 182 s.

- l) Ataullah, padişahın değiştiği şeklinde bir fetva vererek saraya doğru harekete geçer. Musa ondan önce davranarak bu işten sıyrılmak ister.
- m) Musa, Selim'e istifasını sunacakken Ataullah gelir ve fetvayı okuması için Musa'ya verir. Fetvayı okuyan Selim, "padişahınız Sultan Mustafa'dır", diyerek çıkar gider.
- n) Alemdar Mustafa Paşa, isyanı bastırmak ve Selim'i tekrar tahta çıkarmak için İstanbul'a doğru harekete geçer.
- o) Selim, Mustafa'nın tahtta kalmak için kendisini de Şehzade Mahmut'u da öldüreceğini düşünmektedir.
- p) Selim, yanına gelen Mahmut'a öğüt verir. Selim kılıcını Mahmut'a verir ve ondan hemen kaçmasını ister.
- q) Sultan Mustafa'nın adamları geldiğinde Selim ney çalmaktadır. Selim'i öldürmek için davranırlar. Selim kendini neyle savunmak ister, ancak kurtulamaz.

Tema

III. Selim'in trajik hayat hikâyesinin anlatıldığı *III. Selim Kılıç ve Ney* adlı oyunun ana teması sanatçı bir kişilikle padişahlık yapılamayacağıdır. Oyunda ana temaya bağlı olarak işlenen yan temalar ise Osmanlı İmparatorluğu'nu eski parlak günlerine kavuşturmak için yenilikler yapılması gerektiği, batılılaşmayı isteyen ilerici yenilik taraftarları ile doğulu kalmak isteyen, gerici, yenilik karşıtlarının çatışması, çıkarıcı kişilerin dini amaçlarına alet etmeleri ve doğu-batı çatışmasıdır.

Ana tema oyunu adından da anlaşılacağı gibi *III. Selim* vasıtasıyla aktarılmıştır. Yazarın oyununa koyduğu ikini isim olan "Kılıç ve Ney" ana temanın sembollerle ifadesidir.⁷¹⁷ Burada ney ve kılıç birer semboldür. Kılıç eylemi, devlet yönetiminde otoritenin ve gücün simgesidir. Ney ise duygulu ve yumuşak olmayı, sanatı temsil eder. Bu ikisi arasındaki çatışma Selim'in şahsında ifade edilir.⁷¹⁸ Selim yönetici olmakla sanatçı olmak arasında kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemi padişahlarından olan *III. Selim* ince ruhlu, sevgiden, iyilikten yana olan, şair, bestekâr bir padişahtır. Sanatçı yönü ağır basan buna karşılık bir hükümdarda bulunması

⁷¹⁷ Ney aynı zamanda *III. Selim*'in getirdiği yeniliklerin, *Nizam-ı Cedid*'i kuruşunun ve sanatta, özellikle de müzikte yaptığı kalıcı ve güzel eserleri simgeler. Bu konuda daha geniş bilgi için bk.H.NUTKU, (1986), C.1, s.53; H. NUTKU, (1987), C. 4, s. 12.

⁷¹⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Turan OFLAZOĞLU. "III. Selim Üzerine Bir Söyleşi", *Türk Dili*, S. 406, 1985, s. 9

gereken eylem gücünden yoksun olan, iktidarı kullanmasını bilmeyen bir padişaktır. Ney çalar, ama asıl kullanması gereken kılıcı kullanamaz. Devlet ve toplum sorunlarına çözüm bulması gerekirken beste yapar. Sanatçı yönü ağır bastığından eyleme geçemez, pasif kalır.⁷¹⁹ Oyunun ilk sahnesinde tahtın üst yanında çaprazlama olarak asılı duran kılıç ve ney vardır. Selim'in eli bir türlü kılıca gitmez, kılıca uzanan eli titreyerek eline hep neyi alır.⁷²⁰

Sanatkârlık yönü ağır basan Selim, beste yapmakta ustadır, ama aynı hüneri devleti yönetmekte gösteremez. Bestelerini yaparken kullandığı yolu devleti yönetmekte de kullanır. Ama sonucu kendisi de beğenmez:

Besteler konusunda bir şey diyemem;
ben de beğeniyorum bazılarını, başkaları da,
belki de yüzüme karşı öyle söylüyorlar.
Ama öbür konularda, söz gelişi sadrazam,
Vezir seçer, paşa, vali tayin ederken
Sanki oyun oynuyor düşlerim bazen çünkü
Sık sık yanıldığımı görmek zorunda kalıyorum.⁷²¹

Sanatkâr bir ruhla devlet yönetilemez. Selim'in cariyesi Mihriban bu durumu şu sözlerle ifade eder:

“İnce duyarlık olmadan başarıya ulaşılamaz sanatta,
ama devlet işleri için de aynı duyarlılık gerekli mi acaba?”⁷²²

Selim'in:

“Sanat alanında zafer sağlayan özellikler
siyaset meydanında ancak bozguna uğratur”⁷²³ şeklindeki kıssadan hisseyi
andıran sözü oyunun ana temasını ifade eder.

Oyunda ele alınan yan temalarda biri de yenilikler yapılması gerektiğidir. Osmanlı İmparatorluğu günden güne gerilemektedir. Gerilemenin nedeni olan kurumlar Avrupa örnek alınarak yeniden düzenlenmelidir. Nesim bu durumu şu sözlerle ifade ederler:

Devletin ordusu, malî ve iktisadî yapısı
Adlî ve idarî kurumları, halkın düşünüş ve duyusu,

⁷¹⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. SARAÇ, s. 100

⁷²⁰ OFLAZOĞLU, III. Selim Kılıç ve Ney, s. 37, 56

⁷²¹ OFLAZOĞLU, III. Selim Kılıç ve Ney, s. 21

⁷²² OFLAZOĞLU, III. Selim Kılıç ve Ney, s. 21

⁷²³ OFLAZOĞLU, III. Selim Kılıç ve Ney, s. 21

Sözün kısası, bütün katlarıyla toplum yaşayışı

Avrupalı olarak yeniden düzenlenmeli⁷²⁴

Selim de Nesim'e hak vererek Nizam-ı Cedid adı verilen ıslahat hareketini başlatır.

Yan temalardan biri olan yenilik taraftarları ile yenilik karşıtları arasındaki çatışmadır. Bu tema, yenilikçi Nesim ve İbrahim ile yenilik yanlısı görünüş aslında yenilik karşıtı olan Musa ve Ataullah arasındaki çatışma ile aktarılmıştır. Musa ve Ataullah çıkarıcı, iki yüzlü devlet adamlarıdır. Dini kullanarak, yenilikleri gavur icadı, Frenk esvabı olarak adlandırarak din elden gidiyor diyerek yeniçerilerin yeniliklere karşı cephe almalarını sağlarlar. Oyundaki doğu-batı çatışması ise Selim vasıtasıyla aktarılmıştır. Selim yenilik yanlısı bir padişahdır. Ama ruhu doğuludur. Sadece askerî alanda değil, musikide de batının örnek alınmasını isteyen, Mihriban'ın Avrupalı rakısıyla batıya giden Selim, çaldığı ney ile yeniden doğuya dönmektedir. Selim'in:

“Hem doğulu hem batılı olmak zor gerçekten”⁷²⁵ sözü bu çatışmanın ifadesidir.

Zaman

III. Selim'in hayatının anlatıldığı oyunun vak'a zamanı III. Selim'in saltanat yıllarıdır. III. Selim'in padişahlığı zamanında başlayan olaylar III. Selim'in 28 Temmuz 1808 tarihinde öldürülmesiyle son bulur.⁷²⁶

Oyunun anlatma zamanı 1983'tür. Oflazoğlu, III. Selim'in trajik hayat hikâyesini anlatma zamanına taşıyarak sanatçı bir ruh taşıyan kimselerin tam anlamıyla padişahlık yapamayacağını göstermek istemiştir. Oyunları ile insanı anlatmayı ve tanıtmayı amaçlayan Oflazoğlu'nun tiyatro ile yapmak istediği “insanoğlunu kendi insanlarımız aracılığıyla tanıma ve tanıtma”dır.⁷²⁷ Oflazoğlu, bu tanıma ve tanıtma işinde tarihten, tarihî kişilerden yararlanır.⁷²⁸ Yazar için, tarihten aldığı kişiler bu amacını gerçekleştirecek birer araçtır. Tarihî bir kişinin hayatından hareket ederek bütün insanlar için geçerli olabilecek insan gerçeklerine ulaşmaya çalışır: “Tarih bende kendimi ve insanoğlunun içyapısını, evrensel yapısını tanıma ve tanıtma araç olarak

⁷²⁴ OFLAZOĞLU, III. *Selim Kılıç ve Ney*, s. 10

⁷²⁵ OFLAZOĞLU, III. *Selim Kılıç ve Ney*, s. 99

⁷²⁶ III. Selim 7 Nisan 1789-28 Temmuz 1808 tarihleri arasında padişahlık yapmıştır. Bk. www.osmanli700.gen.tr/padisahlar/28hayati-27.02.2003.

⁷²⁷ İBRAHİMHAKKIOĞLU, s. 8

⁷²⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. SARAÇ, s. 32

kullanılmaktadır.”⁷²⁹ Bu oyununda da sanatçı bir padişahı konu alarak bir devlet adamında, padişahta bulunması gereken vasıfları dikkatlere sunmak istemiştir.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı Topkapı Sarayı, Yeniçeri kKhvehanesi, Rumelikavağı ve Etmeydanıdır. Mekânla ilgili tasvirler yoktur. Sadece yer isimleriyle belirtilmiştir.

Şahıs Kadrosu

Yirmi dört kişilik bir şahıs kadrosuna sahip olan oyunda III. Selim, Nesim Efendi, İbrahim Efendi, Musahip, Köse Musa Paşa, Topal Ataullah Efendi ve Şehzade Mahmut vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

III. Selim: Sultan III. Mustafa'nın oğludur. Babasından sonra padişah olan amcası, onu eğitimiyle yakından ilgilenmiştir. Sultan I. Abdülhamid'in ölümünden sonra 28 yaşında tahta geçmiştir. Edebiyata, güzel sanatlara ilgi duyan, şair, neyzen ve bestekâr olan Selim, açık fikirli, yenilik taraftarı ancak zaafa varacak kadar yumuşak karakterli bir padişahdır. Osmanlı İmparatorluğu'nu eski gücüne kavuşturmak için ıslahat hareketlerine başlamıştır.⁷³⁰

Tarihte Nizam-ı Cedid olarak bilinen ıslahat çalışmaları ile bilinen III. Selim oyunda sanatçı kişiliğiyle ön plândadır. Sanatçı kişiliği ile padişahlığı ayıramayan, Selim, yumuşak karakteri ve sanatkâr bir ruh taşıması nedeniyle eyleme geçememiş ve çevresindeki insanları tanıyamamış ve çıkarıcı kimselerin dalavereleriyle ayaklananların kurban gitmiştir.

Selim hükümdar olmak için yeterli özelliklere sahip olmadığını bilir:

Ulu atalarım gibi, vilâyetlerde çalışarak
hazırlanmadım padişahlığa yazık ki.
Bayram topundan başka top sesi duymadım,
Sözde hüküm sürdüğüm ülkeler şöyle dursun
Devletimin merkezini dahi doğru dürüst bilmem⁷³¹

“Ben aslında bestekârım, ara sıra padişahlık da yaparım”⁷³² diyen Selim, hükümdarlık ruhundan ziyade sanatkâr ruhu taşımaktadır.

⁷²⁹ İBRAHİMHAKKIOĞLU, s. 8

⁷³⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. www.osmanli.org.tr/web/sultanlar/028-27.02.2003

⁷³¹ OFLAZOĞLU, *III. Selim Kılıç ve Ney*, s. 75

⁷³² OFLAZOĞLU, *III. Selim Kılıç ve Ney*, s.51

Oyunun sonunda tahttan inmeyi kendi rızasıyla kabullenmiştir. Bıraktığı mirasını II. Mahmut'un en iyi biçimde değerlendireceğine inanmıştır.

Musahip :III. Selim'in musahibidir. Her an onunla beraber olan Musahip filozof gibi konuşur. Zaman zaman Selim'e anlattığı masal, hikâye ve fıkralarla o andaki durumu Selim'e hatırlatmayı ve ona yol göstermeyi amaçlar. Musahip'in:

“Başkalarına karşı kullanamadığınız kılıcı
size karşı kullanabilir başkaları”⁷³³

şeklindeki sözü Selim'e bir uyarı olduğu kadar oyunun sonunun da üstü kapalı bir biçimde ifadesidir.

Şehzade Mahmut:Daha sonra padişah olacak olan Sultan II. Mahmut'tur. Oyunda amcası Sultan Selim'e zıt bir kişilikle karşımıza çıkar. Oyun boyunca Selim'in bir türlü eline alamadığı kılıç hep onun elindedir. Selim'in aksine Mahmut bir eylem adamıdır. Bunu gören Selim:

“İyi bir hükümdar olamadım ama
çok iyi bir vâris bırakıyorum ardımda”⁷³⁴ diyerek kılıcını Mahmut'a

verir.

Yenilik taraftarı olan Sadaret Kethüdası İbrahim Nesimi Efendi, Bahriye Nazırı İbrahim Efendi; yenilik karşıtı Köse Musa Paşa, Şeyhülislâm Topal Ataullah Efendi de oyunda yer alan tarihî şahsiyetlerdir. Birbirleriyle tezat hâlinde olan bu kişiler oyundaki eski-yeni çatışmasını dikkatlere sunarlar.

Oyunun diğer şahıslarından olan Selim'in cariyesi Mihriban ile haremın musiki hocası olan devrin ünlü bestekârı Sadullah Ağa ile oyuna aşk da girer. Cariyesi ile Sadullah'ın aşkını öğrenen Selim, onları ölüme mahkum eder, ancak sonradan pişman olan Selim, Musahip'in emrini yerine getirmeyip onların yaşadığını öğrenince ikisini evlendirmiştir.⁷³⁵

I., II., III., IV. Yeniçeri; I., II., III., IV. Yamaklar ve Halime dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

⁷³³ OFLAZOĞLU, *III. Selim Kılıç ve Ney*, s. 156

⁷³⁴ OFLAZOĞLU, *III. Selim Kılıç ve Ney*, s.181

⁷³⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Mehmet GÜNTEKİN, “Haremden Cariye Kaldırmanın Öncüsü: Hacı Sadullah Ağa”, *Hürriyet Tarih*, 11.12.2002, s. 9

Dil ve Üslûp

Üç perdeden oluşan oyunun ilk perdesi 45, ikinci perdesi 43, üçüncü perdesi 45 sayfadır. Bu bir dengeyi ifade eder. Oyun, şiirsel bir üslûpla ve serbest nazımla yazılmıştır. Bu nazım tekniği yazarın uzun yıllar şiirle uğraşarak kurduğu üslubunun uzantısıdır. Sade bir dille yazılan oyunun dili şiir dili gibi akıcıdır.⁷³⁶

Dilde yaşayan ve anlaşılan Türkçeden yana olan Oflazoğlu oyunlarında buna dikkat eder. Tarihî dönemleri konu almasına rağmen tarihî Türkçeyi veya saray Türkçesini kullanmaz.⁷³⁷

Oflazoğlu'nun diğer oyunlarında olduğu gibi bu oyununda da Divan şiiri unsurları ile halk edebiyatı unsurları kullanılmıştır. Oyunda Selim, Mihriban ve Sadullah Ağa karşılıklı söyledikleri şiir ve şarkılarla Divan şiirini oyuna sokarlar. Kendisi de bir şair olan III. Selim devrin büyük divan şairi Şeyh Galip'e büyük bir saygı duyar. Oyunun başında Selim'in Mihriban'a söylediği:

“Madem güzeldin yakmak sana düştü

yani bir sönmeyen kar cana düştü”⁷³⁸ şeklindeki gazel Şeyh Galip'in aynı redifli gazelini günümüz Türkçesine aktarılmış hâli gibidir.⁷³⁹

Oyunda Halime ve beraberindekiler halk türkeleri söylerler. Halime, mani ve halk şiiri tarzında şiirler söyler. Onun bu mani ve şiirleri padişahı eleştirdiği gibi, yeniçeri ve yamakları da padişaha ve yenilik hareketlerine karşı kıskırtır. Musahip de Selim'e masal, hikâye ve fıkralar anlatır. Ancak anlattıkları boş değildir. Dönem ile ilişkilendirilerek Selim'i uyarmak için anlatılır.⁷⁴⁰

Her biri ayrı ayrı işleve sahip olan divan şiiri ve halk edebiyatı ürünleri oyuna çok güzel bir şekilde yerleştirilmiş olup, oyunun akıcılığına da katkıda bulunmuştur.

Oyunda doğuyu ve batıyı simgeleyen değerler dikkati çeker. Selim ney çalar, Mihriban baleyi andırır bir şekilde raks eder. Yeniçeri Ocağı doğuyu, Nizam-ı Cedid batıyı temsil eder. Oyunda birbiriyle tezat teşkil eden devlet yönetimi-sanatçı, eylem-eylemsizlik gibi durumlar da dikkat çeker.

⁷³⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. SARAÇ, s. 67

⁷³⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. SARAÇ, s. 63

⁷³⁸ OFLAZOĞLU, III. Selim Kılıç ve Ney, s. 4

⁷³⁹ Bu gazel Turan Oflazoğlu'na aittir. Oyundaki divan şiiri unsurları ile ilgili daha geniş bilgi için bk., ENGİNÜN, “Turan Oflazoğlu ve Divan Şiiri”, s. 366-372.

⁷⁴⁰ Oyundaki halk edebiyatı unsurları ile ilgili daha geniş bilgi için bk. ENGİNÜN, “Turan Oflazoğlu ve Türk Halk Kültürü”, s. 357-367.

Oyunda yeniçeriler, Nizam-ı Cedid askerleri, yamaklar halkın sesini temsil etmektedir.

Bu oyun III. Selim'in ve onun yaşadığı karşıtlıkların yansıtıldığı ve III. Selim ile onu sonunu hazırlayan söylentilerin tragedyasıdır. Yazar, yüceltmek ya da yermek adına hareket etmemiş, nesnel bir değerlendirmeye yönelmiştir.⁷⁴¹

⁷⁴¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. H.NUTKU, (1987), C. 4, s. 13.

SÖĞÜTTEN DOĞAN GÜNEŞ

Özet

Ertuğrul Gazi ziyaretine gelen Aydoğan, Aktimur ve Bay Hoca'nın isteği üzerine soyu Oğuz Han'a dayanan atası Süleyman Şah'ın yaptıklarını anlatır. Moğol ordusunu yendikleri için Selçuklu Sultan'ı Alâaddin Keykubad, onlara Domaniç yaylağını vermiştir. Sonradan Söğüt'e gelmişler, tekfurla mücadele ederek Söğüt'ü yurt edinmişlerdir. Osman Gazi, babasının yanına gelerek yiğitlerinin gaza isteğini söyleyince Ertuğrul Gazi oğluna öğüt verir. Bay Hoca gelerek baskın haberini getirir. Ertuğrul Gazi şüphelenir ve durumu Şeyh Edebalı'ya bildirmesi için Osman Gazi'yi yollar.

Söğüt'te Hatun Ana, şehit olan oğlu Seyis Emmi için yas tutmaktadır. Oğlunun intikamını alacaktır. Kadınlar onunla beraber baskına hazırlanır. Dünder Bey de baskın yapılmasını ister. Ancak Osman Gazi beklentilerini gelecek habere göre hareket etmelerini ister. Oradakilere savaş töresi uygulanacağını, herkesin her an hazır durumda olmalarını bildirir.

Osman Gazi olanları anlamak için Mehmet Bey'in yanına gider. İz sürülmüştür, izler Karacahisar'a ve İnegöl'e gitmektedir. Osman Bey bu işin arkasının bırakılmayacağını belirtir. Bu sırada dışarıdan sesler gelir. Ahican gelerek Eskişehir Beyi Alişar Bey'in konağı basacağını haber verir. Osman Bey onu korumak ister, ama Mehmet Bey bunu kabul etmez, ailesini ona emanet eder.

Alişar Bey dışarıdadır. Mehmet Bey'den orada olduğunu bildiğini Osman Bey ister. Mehmet Bey onu vermeyeceğini söyler. Arka kapıdan çıkan Osman Bey adamlarıyla Alişar Bey'i yener. Esir düşen Harmankaya Tekfuru Mihail saldırının nedenini açıklar. Alişar Bey Şeyh Edebalı'ya Osman Bey için dünür gitmiştir; ama Bala Hatun'u kendine istemiştir. Şeyh kızını Alişar'a vermemiştir. Öfkeden deliye dönen Alişar Bey'e etrafındakiler Osman Bey ortadan kalkınca Bala Hatun'u alabileceğini söylemiş, Alişar Bey de bu baskını düzenlemiştir.

Osman Bey, Şeyh Edebalı'nın konağına gider. Alişar Bey ile aralarında geçenlerin hemen duyulması onu çok şaşırır. Şeyh, sulhun bozulmasına üzülmüş; ama Osman Bey'e de hak vermiştir.

Osman Bey kendisini kalacağı odaya götüren Dursun Fakih'e Şeyh'in kızını neden vermediğini sorar. Şeyh, Osman'ın değişmesini, öfkesini yenmesini

beklemektedir. O gece Şeyh'in evinde kalan Osman Bey bir rüya görür. Sabah olunca rüyasını Şeyh'e anlatır. Rüyasında kalbinin üzerinde biten bir çınar fidanı büyümüş büyümüş, bütün insanlığı gölgesi altına almıştır. Bunu duyan Şeyh, kızını Osman Bey'e vereceğini söyler.

Vak'a

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önceki olayları anlatan *Söğüt'ten Doğan Güneş*⁷⁴² adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Ertuğrul Gazi, beylerine tarihlerini anlatır.
- b) Ertuğrul Gazi, yanına gelen oğlu Osman Bey'e öğüt verir.
- c) Bir baskın haberi gelir. Seyis Emmi şehit olmuştur.
- d) Osman Bey baskın yapmak isteyenleri engeller, beklenecektir.
- e) Osman Bey, Mehmet Bey'e gider. İzlerden bahseder, intikam alınacaktır.
- f) Bu sırada Alişar Bey'in konağı basacağı haberi gelir.
- g) Alişar Bey konağı basar, Osman Bey'i ister, ancak Mehmet Bey vermez.
- h) Osman Bey Alişar Bey'i yener. Baskının nedeninin Şeyh Edebali'nin kızı olduğu öğrenilir.
- i) Osman Bey, Şeyh'in yanına gider. O gece bir rüya görür.
- j) Ertesi sabah rüyasını Şeyh'e anlatır, Şeyh kızını Osman Bey'e vereceğini söyler.

Tema

Oyunda Osman Bey'in Osmanlı Devleti'ni kuracağına işaret edilmiştir. Osman Bey Türk soyunun umudu olarak, büyük bir devletin de kurucusudur.

Kumral Abdal –Rum elindeki beylerden biri, Türk devletini yeniden kuracak, ocağı söndürmeyecek.

Dursun Fakih – Bu talihli bey, beyim siz olamaz mısınız? Kim bilir belki de...

Kumral Abdal–Boyumuzu yeni ufuklara yükseltecek beyi beklemekte gazi dervişler, alp erenler, ahî babalar, pirlar.

Dursun Fakih–Boyumuzun kutsal amacını gerçekleştirecek bileği, yüreği beklemekte bütün soyumuz. Gözler ufukta, eller kılıçta; çakacak şimşek gözlenmekte bilirsiniz. Bir kıvılcım binlerce, onbinlerce gönüldeki ateşi tutuşturacak; o zaman hiç bir engel tanınmayacak. Iraklar yakın olacak, Allah'ın yüce adını duymayan, bilmeyen kalmayacak.

⁷⁴² Atilla TURAN, *Söğüt'ten Doğan Güneş*, Öner Matbaası, Bursa, 1984, 63 s. Bu oyunun devamı da vardı. Atilla TURAN, *Söğüt'ten Doğan Güneş 2*, Öner Matbaası, Bursa, 1987, 127 s. Bu oyunda da Osman Bey dönemi ele alınmıştır. Beylikten devlet olana kadarki süreçte yaşananlar anlatılmıştır.

Kumral Abdal – Seni uzaktan yakından tanırız, biliriz beyim. Sen boyumuzun umudu görürsün.⁷⁴³

Osman Bey'in babası Şeyh'in evinde kaldığı bir gece elinde Kur'an ile uyuyakalır.

“Rüyasında “Sen benim kitabıma saygı getirdin, bende senin evlâdına kıyamete kadar yaşayacak büyük bir devlet bağışladım” diye gapten bir ses duyar.”⁷⁴⁴

Osman Bey'in babası Ertuğrul Gazi rüyasında, oğlunun büyük bir devlet kuracağı müjdesini almıştır:

Osman Bey de babası gibi Şeyh Edebalı'nın evinde bir rüya görür. Rüya, Osman Bey'in Osmanlı Devletini kuracağını, bu devletin çok büyük bir devlet olacağını ifadesidir:

Osman Bey-Yemyeşil bir vadide uzanmış dinleniyordum. Siz uzakta, çok uzaklarda bulunuyordunuz. Bir anda her yanı bir ışık kapladı. Sonra ışık toplanarak koynunuzda birleşti, bir nur halinde gökyüzüne doğru yükseldi yükseldi, sonra da gelip benim göğsümün üzerinde durdu. Tam kalbimin üstünde ulu bir çınar fidanı bitiverdi. Çınar büyüdü büyüdü dört bir yana dal budak saldı, dallar tepeleri, dorukları aştı; bütün diyarları, bütün insanlığı gölgesi altına aldı. Dallardan rahmet yağmaya, nur yağmaya başladı; bütün ırmakların kaynağı oluverdi; Heyecandan uyandım.⁷⁴⁵

Zaman

Oyunda anlatılan olayların vak'a zamanı Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarıdır. (13. yy.) oyunun anlatma zamanı ise 1984'tür. Yazar, böyle bir konuyu anlatma zamanına taşıyarak tarih şuuru kazandırmayı amaçlamıştır.

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar Ertuğrul Gazi'nin, Mehmet Bey'in konağında ve Şeyh Edebalı'nın konağında geçer. Ayrıntılı mekân tasvirleri vardır:

Şeyh Edebalı'nın konağı; bir oda ve yan tarafta çeşitli gül ve çiçeklerle donanmış bahçe görünür. Odanın içinde yerlere halı ve kilim serili; duvar boyunca uzanan sedirin üstünde halı ve kilim vardır. Duvara, bir ipek seccade ile üzeri sırma işlemeli Kur'an asılmıştır; yanda işlemeli bir lâmbalık, lâmbalıkta pirinç bir şamdan ilgi çekici güzelliكتedir.⁷⁴⁶

⁷⁴³ TURAN, s. 41-42.

⁷⁴⁴ TURAN, s. 44.

⁷⁴⁵ TURAN, s. 48.

⁷⁴⁶ TURAN, s. 38.

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu on altı kişiden oluşmaktadır. Osman Bey vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıstır. Oyunun diğer şahısları, Ertuğrul Gazi, Dündar Bey, Gündüz Bey, Aydoğan, Aktimur, Bay Hoca, Şeyh Edebali, Dursun Fakih, Kumral Abdal, Alişar Bey, Mehmet Bey, Mihail ve Hatun Ana'dır.

Osman Bey: Ertuğrul Gazi'nin oğludur. Sabırlıdır, baskından sonra temkinli hareket eder. Barışın korunmasından yanadır. Ancak gelişmeler buna imkân vermeyecektir.

Mehmet Bey onu "Türk boyunun umudu" olarak görür. Esirlerine karşı acımasız değildir. Onun bu tavrını gören Mihail bu durumdan çok etkilenir, Türklere hayran olur.

Şeyh Edebali, onu "Soyumuzun Yıldızı, karanlıklardan sabaha çıkaracak ışık olarak"⁷⁴⁷ görür.

Dil ve Üslûp

Oyun üç bölüm, on beş sahneden oluşmaktadır. Sade bir dille yazılmıştır. Oyunun sonunda Mehmet Akif'ten mısralar, Osman Bey için yazılanlar yer alır.

⁷⁴⁷ TURAN, s. 46.

YILDIZ YARGILANMASI

Özet

Tarih 31 Mayıs 1876'dır. Tanzimat ilân edilmiştir. Abdülaziz beş gün önce tahttan indirilmiştir. Feriye Köşkünde kalmaktadır. Artık padişah olmadığı için kendisine duyulan saygının azalmasıyla öldürülme korkusu yaşamaktadır. Kendisini pusuya düşürüp öldüreceklerin başında da Ispartalı dediği Hüseyin Avni Paşa'yı görmektedir. Abdülaziz, Paşayı seraskerlikten alıp Isparta'ya sürmüştür. Abdülaziz, bu nedenle kendisinden öç almak istediğini düşünür. Abdülaziz'in ordu adına yaptığı harcamalar dış borçlanmaya neden olduğundan, Abdülaziz'e ait eşyalara el konulmaktadır. Malların dökümünü yapan ve teslim alan komisyonun başında Mithat Paşa vardır. Abdülaziz'in paha biçilemeyen palası istenmektedir. Abdülaziz ise öldürülme korkusuyla palasını belinden çıkarmamaktadır. Pertevniyal Sultan, palayı almanın yolunu ararken, Abdülaziz gece palasını duvara asarak uyur, ertesi sabah palası yoktur. Devleti gibi o da elinden alınmıştır. Abdülaziz, "yaşam onursuz olmaz, onur da yaşamsız" diyerek intihar etmeye karar verir. Kalfadan sakalını düzeltmek için makas ve ayna ister. Abdülaziz istedikleri getirilince yalnız kalmak ister. Pertevniyal Sultan, V. Murat'ın Abdülaziz'e hizmet etsin diye gönderdiği Reyhan Ağa ile görüşür, diğer üç adam hakkında da bilgi toplamak ister. Pertevniyal Sultan, maaşları kat kat artırılan bu adamların hizmetlerinden şüphe duymaktadır. Bu nedenle bu adamları istemez. Pertevniyal oğlunu merak etmektedir. Sesi gelmemektedir. Kapıyı kırarak içeri girince Abdülaziz'in cesedi ile karşılaşır.

Aradan beş yıl geçmiştir. Abdülaziz'in yerine getirilen V. Murat doksan gün tahtta kalmış, ancak bir padişaha yakışmayacak davranış bozuklukları gösterdiği için tahttan indirilmiştir, yerine Abdülhamit getirilmiştir. Abdülhamit, amcası Abdülaziz'in ölümünden beş yıl sonra bu ölümü sorgulamaya karar verir. V. Murat'ın Abdülaziz'e hizmet etmesi için gönderilen üç adamın Abdülaziz'in ölümüyle alâkalı oldukları düşünülmektedir. Mahmut Celalettin Paşa bununla ilgili olarak V. Murat'ın annesi Şevkefza Sultan ile görüşür. Şevkefza Sultan beş yıl sonra yapılan bu soruşturmaya bir anlam veremez ve Pehlivan Mustafa, Boyabatlı Mehmet ve Cezayirli Mustafa'nın Feriye Köşküne Abdülaziz'e hizmet etmeleri için gönderildiğini söyler. Abdülhamit, Yıldız Sarayı'nda Mahmut Celalettin Paşa'nın Şevkefza Sultan'ın ifadesi ile ilgili jurnalini okur. Ragıp Bey, bunlara dayanarak dava açılmayacağını söyler. Elllerinde

yeterli kanıt yoktur. Ragıp Bey yeni bir ihbarın olması halinde beş yıl önceki bir davanın sorgulanabileceğini söyler. Bu sırada Mahmut Celalettin Paşa gelir. Bir şeyler bulmuştur. Abdülaziz'in ölümüyle ilgili yazılan doktor raporlarından şüphelenmektedirler. Cenazeyi yıkayanlardan bir kişi de Abdülaziz'in yüreğinin altında bir yara izi gördüğünü söylemiştir. Bu durumu, Abdülaziz'in intihar etmediğini bir cinayete kurban gittiğinin delili kabul ederler. O tarihte Abdülaziz'in cariyelerinden olan Pervinfelek Hanım da, Abdülaziz'in öldüğü odanın penceresinin açık olduğu ve Zevkiyab kalfanın da olay ardından pencereden birinin atladığını gördüğü şeklinde ifade vermiştir. Bütün bunlar ihbar kabul edilir. Ancak Abdülhamit'e gelen haberler Mahmut Celalettin Paşa'yı da suçlu göstermektedir.

Mahmut Celalettin Paşa, Mithat Paşa'nın suçlanmasını ister. Ancak Ragıp Bey, onun gidişinden sonra, Fındıklı Mehmet Efendi'den sorgulananların ağzından Mehmet Celalettin Paşa'nın adının çıkmasını ister. Padişahın kız kardeşi ile evli olan Paşa, aynı davada Mithat Paşa ile birlikte yargılanınca mahkemenin adaleti hakkında şüphe kalmayacaktır. İşkenceleriyle ünlü Fındıklı Mehmet Efendi başkanlığında Yıldız Sarayı'nın bodrum katında sorgulama başlar. Önce Abdülaziz'in hizmetine verilen üç kişi sorgulanır. Asıl amaç Mithat Paşa'yı suçlu çıkarmaktır. Bu üç kişi de bunun için birer araçtır. Gördükleri işkenceye dayanamayan Pehlivan Mustafa ve Boyabatlı Mehmet, Abdülaziz'i öldürdüklerini itiraf ederler. Onlara bu emri verenler ise Damat Nuri Paşa ve Damat Mahmut Celalettin Paşa'dır. Onlardan sonra cinayete adı karışan Fahri Bey sorgulanır. Abdülaziz'e sadık olan ve onun tarafından çok sevilen Fahri Bey olayın cinayet değil intihar olduğunda ısrar eder. Daha önce suçlarını itiraf eden Pehlivan Mustafa ve Boyabatlı Mehmet ile yüzleştirilir. Abdülhamit gelerek, bu davada ifadesinin çok önemli olduğunu ve Mithat Paşa'nın adını verirse bağışlanacağını söyler. Fahri Bey'den sonra Arzınıyaz Kalfa sorgulanır. Arzınıyaz, Abdülaziz'in intihar ettiğini söyler ve cinayete ilgili söylenenlere inanmaz. Oğlunun cinayete kurban gittiği yönünde ifade veren Pertevniyal Valide Sultan ile yüzleştirilir. Pertevniyal Sultan eskisinden çok farklıdır. İslâmiyet'te yeri olmayan ve padişahlık makamında da itibar görmeyen bir ölüm şekli olan intiharın aşağılanmalardan oğlunu korumak için "oğlum şehit oldu" şeklinde ifade vermiştir. Onun bu ifadesi başkalarını suçlamak için kullanılacaktır. Komisyon üyesi olarak cinayetlere katılmak suçuyla Mehmet Celalettin Paşa da sorgulanacaktır. Paşa, bu mahkemenin kendi icadı olduğunu, ortada cinayet

diye bir şey olmadığını söyler. Abdülhamit'i suçlar. Ancak Abdülhamit gelince ondan bağışlanmayı diler. Abdülhamit ona davanın ve suçluların ortaya çıktığını, suçunu itiraf etmesini söyler.

Mahkeme başlamıştır. Mahkeme Heyeti Başkanı Hristo Florides, Mithat Paşa'yı sorguya çeker. Plânlı bir cinayetin sanığı olarak gösterilmeye çalışılan Mithat Paşa doğru bildiği her şeyi anlatır. Ancak İzmir Valiliği sırasında Abdülaziz'in ölüm haberini aldığıında Fransız Konsolosluğu'na sığınmış olması mahkeme heyetinin aradığı boşluğu doldurur. Mithat Paşa yaptığının bir hata olduğunu kabul eder, ancak Abdülaziz'in ölümünden sonra yaşanan kargaşa içinde kim vurduya gitmekten korktuğu için konsolosluğa sığınmıştır. Kendisine yüklenmeye çalışılan cinayeti reddeder. Mithat Paşa, ceza kanununun 277. maddesine dayanarak sanık olarak tanıklardan birinin ya da birkaçının dinlenmesini ister. Bu maddeye dayanan Mithat Paşa, Pehlivan Mustafa'ya soru sorar. Ancak mahkeme başkanı, Mithat Paşa'nın soru sormasına izin vermez. Mithat Paşa sorduğu birkaç soruya bocalayarak yanıt veren Pehlivan Mustafa ile bu düzmece mahkemeyi ortaya çıkarmaya çalışır. Mahkeme Heyeti Başkanı, Mithat Paşa'nın daha fazla devam etmesine izin vermez. Kanunların kendisine tanıdığı hakkı kullanamayan Mithat Paşa, Mahmut Celalettin Paşa ile aynı suçtan mahkum olarak Taif'e sürülür.

Abdülhamit aradan geçen otuz yıldan sonra bir itirafta bulunur. Mithat Paşa'yı sevmediğini, ama eğer öldürmek isteseydi mahkemeden idam kararı çıkartacağını söyler. O, Mithat Paşa'yı sürgüne yollamış ama boğdurtmamıştır.

Vak'a

Yakın tarihimize ışık tutan *Yıldız Yargılanması*⁷⁴⁸ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir :

- a) Beş gün önce tahtan indirilerek, her şeyine el konulan Abdülaziz onursuz bir yaşama dayanamayarak intihar eder.
- b) Abdülhamit, beş yıl sonra amcasının ölümünü sorgulamaya başlar. Dava için gereken ihbardan yola çıkılarak sorgulamalar başlar.
- c) Asıl suçlu gösterilmek istenen Mithat Paşa' dır. Damat Mahmut Celalettin Paşa da onunla yargılanacak, böylece adaletli bir mahkeme görüntüsü yaratılacaktır.

⁷⁴⁸ Orhan ASENA, *Yıldız Yargılanması*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, 104 s.

- d) İşkenceleri ile ünlü Fındıklı Mehmet Efendi'den sorgulananların ağzından mutlaka Mahmut Celalettin Paşa'nın adının çıkması istenir.
- e) Abdülaziz'e hizmet etmek için Feriye Köşküne yollanan üç adamdan ikisi gördükleri işkence ile cinayeti işlediklerini ve emri Mahmut Celalettin Paşa'nın verdiğini söylerler.
- f) Cinayete adı karışan Fahri Bey sorgusunda olayın cinayet değil intihar olduğunu iddia eder. Ancak Abdülhamit istediği ismi verirse bağışlanacağını söyler.
- g) Arzınıyaz Kalfa da olayla ilgili sorgulanır. Ancak o da olayın cinayet değil intihar olduğunda ısrarlıdır. "Oğlum şehit oldu" diye ifade veren Pertevniyal Sultan'a inanmaz.
- h) En son komisyon üyesi olarak cinayete katılmakla suçlanan Mahmut Celalettin Paşa sorgulanır. Paşa, bu mahkemenin düzmece olduğunu cinayetin söz konusu olmadığını söyler.
- i) Mahmut Celalettin Paşa, Abdülhamit'ten yardım ister. Ancak Abdülhamit, itiraftan başka şansı olmadığını söyler.
- j) Mahkeme başlamıştır. Mahkeme Heyeti Başkanı, Mithat Paşa'yı sorguya çeker.
- k) Mithat Paşa, doğru bildiği her şeyi anlatır. Ancak Abdülaziz'in ölüm haberini alınca Fransız konsolosluğuna sığınması aleyhine delil olarak kullanılır.
- l) Mithat Paşa, cinayet suçlamalarını reddeder. Ceza kanununa dayanarak tanıkların dinlenmesini ister.
- m) Pehlivan Mustafa tanık olarak getirilir. Mithat Paşa'nın soru sormasına izin verilmez.
- n) Ancak Mithat Paşa, sorduğu birkaç soruya bocalayarak cevap veren Pehlivan Mustafa ile mahkemenin düzmece olduğunu ortaya koyar.
- o) Daha fazla devam etmesine izin verilmeyen Mithat Paşa, kanunların kendisine verdiği hakkı kullanamayarak suçlu bulunur.
- p) Mithat Paşa, kendisi ile aynı kaderi paylaşan Mahmut Celalettin Paşa ile Taif'e sürülür.
- q) Abdülhamit, Mithat Paşa'yı sevmediğini, ancak onu boğdurtmadığını, istese bunu çok önceden yapabileceğini söyler.

Tema

Yakın tarihimize ışık tutan oyunun ana teması kişisel çıkarların devlet çıkarlarından üstün tutulmasıdır. Oyunda işlenen yan tema ise gerçeklerin ilelebet gizlenemeyeceğidir.

Oyunun ana teması olan kişisel çıkarların devlet çıkarlarından üstün tutulması Abdülhamit, Mahmut Celalettin Paşa ve Mithat Paşa vasıtasıyla aktarılmıştır. Abdülhamit ve yanındakiler, Abdülaziz'in intihar etmeyip öldürüldüğünü iddia ederek, suçlu suçsuz birçok insanı yargılayabilmek için işkence, baskı, tehdit yoluyla Mithat Paşa'yı suçlayacak deliller toplarlar. İşkencelerle, işkence sonrası değişen ifadeler, iftira atarak kurtulmaya çalışan insanlar dönemin adalet anlayışını ortaya koyar.

ABDÜLHAMİT:

Bir dava açılmıştır Fahri Bey! Benim buyruğumla açılmıştır.

Damat Paşalara dek ulaşmıştır. Bir hükümdar, bir başka hükümdarın, yani öz amcasının öldürülmesi davasını onun adına, onun varisi olarak kovuşturmaktadır.⁷⁴⁹ Ancak açılan davanın asıl amacı bu değildir. Abdülhamit asıl suçlamak istediği kişi Mithat Paşa'dır.

RAGİP BEY:

Mahmut Celalettin Paşa'nın Şevkefza Sultan'dan kopardığı bir bu itiraflara dayanarak hiç dava açamayız Feriye cinayeti ile ilgili.... Hele, özellikle Mithat Paşa'yı suçlayacak tek ifade yok.

ABDÜLHAMİT:

Özellikle Mithat Paşa'yı nasıl suçladığını göreceksiniz. Tabii farkına varmadan!⁷⁵⁰

Mahmut Celalettin Paşa, asıl suçlu olarak isminin verilmesi istenilen kişinin

Mithat Paşa olduğunu şu sözlerle ifade eder :

Efendiler! Sizden istenen uşak takımından birkaç kişinin kellesi değildir. Sizden istenen bir dönemle hesaplaşmaktır. Abdülaziz Han'ı hal ve katleden komisyondan bugün hâlâ mel'netini sürdüren bir Mithat Paşa kalmıştır. Hüseyin Avni Paşa'yı Çerkez Hasan temizledi. Mütercim Rüştü Paşa'yı değil günleri, solukları sayılı... Hasan Hayrullah budalasının ise o komisyon içinde varlığı yokluğu belli değildi. Gördüğümüz gibi geride bir Mithat Paşa kalıyor. Mithat Paşa o komisyonun habisi ruhuydu. Bu hünkarımız Efendimizin fikridir.⁷⁵¹

Abdülhamit, amcası Abdülaziz'i hal' ve katledenlerle hesaplaşmak ister. Ama asıl hesabı Mithat Paşa ile dir. Mithat Paşa yargılanacaktır. Ama onunla komisyonun

⁷⁴⁹ ASENA, *Yıldız Yargılaması*, s. 42.

⁷⁵⁰ ASENA, *Yıldız Yargılaması*, s. 44.

⁷⁵¹ ASENA, *Yıldız Yargılaması*, s. 48-49.

beşinci üyesi olan Mahmut Celalettin Paşa da yargılanacaktır. Mahmut Celalettin Paşa padişahın gözünden düşmüştür. Padişah da onun suçlu olduğuna dair bir çok deliller vardır. Ali Suavi' yi Çırağan Sarayı baskınında kışkırtan Mahmut Celalettin Paşa'dır. Abdülhamit, bunlardan dolayı onu da cezalandırmak ister. Bunun için o da yargılanacaktır. Böylece adil bir yargılamanın yapıldığı gösterilecektir.

“RAGIP BEY:

Hünkârımız Efendimizin enişteleri... Mithat Paşa'yla yan yana ve aynı suçla yargılanıyorlar. Kim artık kuşkulanabilir bu mahkemenin adaletinden”⁷⁵²

“RAGIP BEY:

Şimdi ben size Hünkârımız Efendimizin bir başka buyruğunu iletiyorum. Ne yapıp yapıp, suçluların ağızından Mahmut Celalettin Paşa'nın adını koparacaksınız”⁷⁵³

Abdülhamit'in Mithat Paşa'nın ve Mahmut Celalettin Paşa'nın adlarının suçlu olarak istemesi adaletin kişisel çıkarı alet edildiğinin, baskı ile adaletin kötüye kullanıldığıının en önemli örneğidir.

RAGIP BEY:

İşkencelerin en korkuncu ruhsal işkencedir, işkencecibaşı! Siz onun adını koparacaksınız sanıklardan birinin ağızından, ben de Mithat Paşa'yla suç ortağı olduğunu itiraf ettireceğim ona. Ölüm korkusuyla kurtuluş umudu arasında bir cehennem hayatı yaşatarak!⁷⁵⁴ sözleriyle işkence, baskı ve ölüm tehdidi ile adalet kişisel çıkarlara alet edilir.

Mithat Paşa ve Mahmut Celalettin Paşa'yı sorgulamak için ortaya bir cinayet savı atılır.

CEZAYİRLİ MUSTAFA:

Bu cinayet savı beş yıl sonra ortaya çıkmıştır, kasıtlı olarak ortaya çıkarılmıştır. Bir büyük yangın tutuşturulacak anlaşılan. Biz ocağa ilk sürülen çalı çırpıdırız.⁷⁵⁵

İstenilen sonuca, yani asıl suçlu olarak gösterilmek istenen kişilere ulaşmak için bazı kişiler piyon olarak kullanılır. İşkence ile işlemediği bir cinayeti itirafa zorlanan Cezayirli Mustafa bu durumu şu sözlerle ifade eder:

“Siz gerçeğin peşinde değilsiniz. Bizler gibi üç değersiz kişinin de peşinde değilsiniz. Biz yemiz. Oltanın ucundaki solucan. Solucan acı çekmesi umurunuzda bile değil. Yeter ki istediğiniz balık oltaya gelsin”⁷⁵⁶

⁷⁵² ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s.50.

⁷⁵³ ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s. 49.

⁷⁵⁴ ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s.50.

⁷⁵⁵ ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s. 59.

Mahmut Celalettin Paşa, ortaya atılan cinayet savının gerçek olmadığını ifade eder:

İlkin bir kuşku yaratmak. Belli belirsiz bir kuşku. Sonra bir gizli soruşturma. Köşede, bucakta, kuytularda, derken bir takım fısıltılar.. Fısıltılar..... Fısıltılar... konuşulanların hiç biri ortaya çıkmamaktadır henüz. Hiç biri açıktan bir başkasını suçlamamaktadır. Ah, o zavallı, o gencecik , o budala cariyecikler nasıl da kovalarlar her fısıltıyı, her imayı, her dedikoduyu... Nasıl da karıştırırlar aşk sırlarıyla devlet sırlarını birbirlerine. İşte böyle bir anda birisi bir itiraf ediverir.⁷⁵⁷

Ortada bir cinayet yoktur:

MAHMUT CELALETTİN PAŞA:

Zaten cinayet diye bir şey yoktur.

RAGİP BEY:

Ama bu dava sizin topladığınız kanıtlarla açıldı.

MAHMUT CELALETTİN PAŞA:

Şimdi de diyorum ki yalandır. Ya da gerçek olan şu ki: Şu anda bir cinayet hazırlanmaktadır. Sizin aracılığınızla ve Hünkârımız Efendimizin buyruklarıyla ve tüm bir adalet mekanizması bu işe koşulmuştur.⁷⁵⁸

Mahmut Celalettin Paşa “kanıtlarını kendi topladığı bir büyük davanın ilk suçlusunu olacak”tır. Ragıp Bey bu durumu “fırtına ekti, kasırga biçecek şimdi”⁷⁵⁹ sözleriyle ifade eder.

Mithat Paşa açılan davanın hiçbir kanıtı dayanmadığını, iddiaların havada kaldığını söyler. İfadeler tutarsızdır. Abdülaziz’in cesedini inceleyen doktor Marko Paşa Abdülaziz’in yüreği hizasındaki yara izini görmemiş, ama Beykoz’daki köşkünün penceresinden dürbünle denizi seyrederken, Feriye Köşkünün penceresinden Cezayirli Mustafa’nın atladığını görebilmiştir. Ölü yıkayıcılarının ifadeleri ise beş yıl sonra ortaya çıkan gusülhane dedikodulardır.

Mithat Paşa, cinayet suçlamasını cinayet romanı olarak niteler:

Oysa her şey bir cinayet romanına ne kadar benziyor. İçi cariyelerle dolu bir Feriye Kasrı. Dışı askerle tutulmuş. Bir kuşluk vakti bir koca hükümdar öldürülüyor. Kimse, sonradan cinayetle suçlanacak kişileri içeride görmemiş. Sonradan cinayeti gözleriyle gördüklerini itiraf edecek haremâğaları tam beş yıl susuyorlar, beş yıl sonra itiraf ettiklerinde ise suçlular arasına sokulmuyorlar. Onların ele verdikleri birtakım kişiler tutuklanıyorlar... Ancak bundan sonra

⁷⁵⁶ ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s. 58.

⁷⁵⁷ ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s. 80-81.

⁷⁵⁸ ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s. 81.

⁷⁵⁹ ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s. 52.

konuşan konuşana. Meğer ne kadar çok kişi ne kadar çok şey biliyormuş! Evet bir roman bu. Ama acemice yazılmış bir roman. İnandırıcı olamıyor.. Bir roman gibi görünse de bu bir cinayet davasıdır ve istenen izim başımızdır.⁷⁶⁰

Oyunda Devletin baskıcı tutumuna dikkat çekilerek elinin altındaki adalet mekanizmasını nasıl kötüye kullanıldığı ele alınır. Yazıldığı dönemde çok geçerli olan bu nokta hala geçerliliğini korumaktadır. Yargısız infazların, kim vurduya gidenlerin, faili meçhul cinayetlerin hüküm sürdüğü bir dönemin aynası, yazar tarafından tarihin derinliklerine tutulmuştur.⁷⁶¹

Oyunda ele alınan yan tema ise gerçeklerin ilelebet gizlenemeyeceğidir.

ABDÜLAZİZ:

“Tarihle başbaşa bırakıyorum onları, kendimi de. Diyebilirim ki ilk kez bilincine varıyorum bir şeyin: tarihin.”⁷⁶² diyerek bu temaya işaret eder.

Oyunun sonunda Mithat Paşa ile Mahmut Celalettin Paşa yan yanadır. “Asena, bu iki devlet adamını yan yana getirecek, kol kola konuşturarak, tarih önünde hesap verebilecek olanları, veremeyecek olanı birlikte gözler önüne serer.”⁷⁶³ Oyunun son sözleriyle bu durum ifade edilir

MAHMUT CELALETTİN PAŞA:

Ama benim üstümde koskoca bir utancın ağırlığı. Yoo, hayır ,sizinle gelemem.

MİTHAT PAŞA:

Aldırma! Ölümün kıyısında belki daha iyi anlarz birbirimizi. Madem ki aynı sürgünü paylaşacağız, aynı zindanı belki de aynı ölümü⁷⁶⁴

Abdülhamit oyunun sonunda, tam otuz yıl sonra ifade verir gibi karşımıza çıkar.“Artık istibdatın otuz üç yıllık zorba hükümdarının yerini tarihe hesap vermekle yükümlü zavallı ve kendi entrikaları içinde yorulmuş, yaşlanmış bir insan almıştır.”⁷⁶⁵

Oyun, gerçeklerin ilelebet gizlenemeyeceği, tarihle hesaplaşan bu kişiler aracılığıyla aktarılır. “tarihin er yada geç hesabının verileceğini, herkesin bu hesaplaşmadan payına düşeni alacağını ve hiçbir şeyin tarihte olduğu gibi kalmayacağını”⁷⁶⁶ gösterilir. Tarih en iyi yargıçtır.

⁷⁶⁰ ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s. 94-95.

⁷⁶¹ S.ÇELENK, (1999), s. 374.

⁷⁶² ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s. 30.

⁷⁶³ H. NUTKU, (1998), s. 129-130.

⁷⁶⁴ ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s. 104.

⁷⁶⁵ H.NUTKU, (1998), s. 130.

⁷⁶⁶ H. NUTKU, (1998), s.130.

Zaman

Oyun, 31 Mayıs Cumartesi 1876 tarihinde başlar. Birinci bölümün ikinci sahnesi ile üçüncü sahnesi arasında beş yıllık bir zaman atlaması vardır. Abdülaziz'in ölümünün üzerinden beş yıl geçmiştir. Olaylar, sorgulamalar ve mahkeme ile devam eder. Mithat Paşa sürgüne gönderilir. En sonunda Abdülhamit sahneye çıkar. Aradan otuz yıl geçmiştir. Birinci bölüm ve Abdülhamit'in son olarak sahnede görüldüğü bölümler çerçeve gibidir. Asıl olay Abdülaziz'in ölümünden beş yıl sonra başlayan soruşturmalar ve mahkemedir.

Abdülaziz'i intihara götüren gelişmelerin ve intiharının anlatıldığı ilk bölüm, beş yıl sonraki olayların düzmeceğini ortaya koymak içindir.

Orhan Asena, yakın tarihimize ışık tutan bu oyununda diğer oyunlarında olduğu gibi tarihi, çıkış noktası yaparak güncel konulara da ayna tutmuştur.⁷⁶⁷

“Tanzimat döneminde yaşayıp Cumhuriyet fikrini kendinden sonrakilere taşıyan bir devrimci olarak girdiği Mithat Paşa'yı ölümünün yüzüncü yılında”⁷⁶⁸ ele alıp işleyen Asena, bu oyunu yazarken o gün ile bugün arasında nasıl bir bağ kurduğunu şöyle ifade eder:

“Ben Yıldız Yargılaması adlı oyunumu 1981'de Mithat Paşa'nın 100. ölüm yılında yazarken yine olağanüstü bir dönemden geçiyorduk. İşkence yine gündemdedi. Hapishaneler tıklım tıklım, sanki yüzyıl geçmemişti aradan.

Değerli gazeteci ve yazar dostum Uğur Mumcu bir gün bana Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Yıldız Muhakemesi adlı kitabını getirdi. Ve “Sen bundan oyun çıkarabilirsin” dedi. Kitabı daha okurken çağrışımlar birbirini kovaladı. Birden konunun gerisinde asıl dramı, evrensel dramı gördüm. Zorba bir yönetimde işlenmemiş bir cinayet bahane kılınarak, adalet mekanizmasına nasıl cinayet işletilir, bu dramı gördüm”

“Kitabın sayfaları içinden her zaman ve her yerde geçerli bir evrensel demeç kısaca şuydu. Zorba bir yönetimde işlenmemiş bir cinayet bahane kılınarak adalet mekanizmasına nasıl işletilir.”⁷⁶⁹

⁷⁶⁷ bk. H. NUTKU, (1998), s.121.

⁷⁶⁸ S.ÇELENK, (1999), s.371.

⁷⁶⁹ ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s. 6.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların geçtiği mekânlar Feriye Sarayı, Çırağan Sarayı, Yıldız Sarayı ve çadır mahkemesidir.

Oyunda mekân tasviri yoktur. Sadece ikinci perdenin dördüncü sahnesinde dekor tanıtımı vardır. Oyunda anlatılan olayların geçtiği mekanlar olayların atmosferine uygundur. Yıldız Sarayı'ndaki bodrum katı sorgulamaların yapıldığı yerdir.

Şahıs Kadrosu

Oyun yirmi kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Abdülaziz, Mahmut Celalettin Paşa, Abdülhamit, Mithat Paşa vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Pertevniyal Sultan, Arzınıyaz Kalfa, Fahri Bey, Reyhan Ağa, Şevkefza Sultan, Ragıp Bey, Fındıklı Mehmet Efendi, Pehlivan Mustafa, Boyabatlı Mehmet, Cezayirli Mustafa, Hristo Florides, Abdullatif Bey, üyeler, Abdülaziz'in saray cariyeleri, askerleri, muhafızlar dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Abdülaziz: Beş gün öncesine kadar bir hükümdar olan Abdülaziz'in korkuları ve kuşkuğu günden güne artar. Ancak bütün bu korkularından arınarak sade bir insana dönüşen, iç huzuruna kavuşan Abdülaziz, insan onurunu savunarak intihar eder. Devletinin elinden alınmasını kabullendikten sonra sade bir vatandaş gibi kendini gözlemler. Tarihe hesap vermesi gerektiği düşüncesi onu intihara götürür.⁷⁷⁰

Hayatım mı?... İşte o benim. Ben vermedikçe alamazlar benden. Bir onurum kaldı, bir de o. Ve ne keşfettim bilir misin valide! Yaşam onursuz olmaz. Bakmayın bu aşağılanmalara, bana değmiyor bile, karar verdim: Kendimi savunacağım... Çok kolay onları yok sayacağım. Ne yaptıkları ilgilendirir beni ne yapacakları. Tarihle baş başa bırakıyorum onları kendimi de. Diyebilirim ki ilk kez bilincine varıyorum bir şeyin tarihini⁷⁷¹

diyen Abdülaziz'in hayatının da elinden alınmasına göz yummaz ve intiharı seçer.

Sultan Abdülaziz, annesi Pertevniyal Sultan'la konuşurken korkularını dile getirir, saray entrikalarını, mevki kavgalarını, düşmanlarının ona düşman olma nedenlerini, bunlara karşı onun acımasız tutumunu kendine pay çıkartma çabasıyla anlatır.

⁷⁷⁰ Bk. H.NUTKU, (1998), s. 126-128.

⁷⁷¹ ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s. 30.

Mithat Paşa: Mithat Paşa, yakın tarihimizin en önemli kişilerinden biridir.⁷⁷²

“Gerektiğince üstünde durulmamış, biraz hakkı yenmiş gerçek bir devrimci. Tanzimat hareketini çok aşmış ve Cumhuriyet fikrini kendinden sonraki kuşaklara, Atatürk kuşağına taşımış bir öncü.”⁷⁷³

Mithat Paşa, yaşadığı dönemde Cumhuriyet fikrini tasarlasa da o günün şartları altında ancak Meşrutiyet’i yaratacak bir Anayasa (Kanun-ı Esasiye) tasarısını ortaya atabilmiştir. Dönemin padişahı Abdülaziz hiçbir zaman bu fikre kendisi kadar içtenlikle inanmamış olduğundan Mithat Paşa kendi nefretleri ya da çıkarları için onu tahttan indirmek isteyen bir grupla işbirliği yapmak zorunda kalmıştır. Abdülaziz’in öldürülmesi suçuyla Abdülhamit tarafından Taif Adası’na sürülen Mithat Paşa burada boğdurularak öldürülür. Abdülaziz’in öldürülüşünde Mithat Paşa’nın ilintisi olduğuna inananlar olduğu gibi, Abdülhamit’in ölümünden elli yıl sonra ortaya çıkan arşivlerde Taif Adası’nda yapılan korkunç işkenceler su yüzüne çıktığından Mithat Paşa’nın itiraflarını işkencenin sonucuna bağlayanlar da çıkmıştır.⁷⁷⁴

Mithat Paşa’yı, Abdülaziz Şûrayı Devlet Başkanlığına getirmiştir. Ama Mithat Paşa ve diğerlerinin ilk işi Abdülaziz’i tahtan uzaklaştırmak olmuştur. Mithat Paşa, Abdülaziz Han’a ait altınların, mücevherlerin, esham ve hisse senetlerinin, banka defterlerinin, değerli taşların ve andaçların dökümünü yapan komisyonun başındadır. Mahmut Celalettin Paşa da komisyondadır.

Yazar, Mithat Paşa’yı dürüst ve kararlı tutumu ile ele almasına karşın onu idealize etmemiştir. Ona bir takım kahramanlıklar yüklememiştir. Onu kanuna dayanarak adalet isteyen hatasıyla sevabıyla tarih önünde hesap vermeye hazır bir insan olarak ele alınmıştır. Fransız konsolosluğuna sığınması bile bir hesaplaşma ile verilir. Mithat Paşa, sahte ve yalan ifadeler, uydurma ve çelişkili şekillerle kurulan bir mahkemede yargılanır. Mithat Paşa, ifadelerdeki saçmalığı, delillerdeki çelişkileri anlar. Kanunun kendine tanıdığı hakkı kullanmak ister. Ancak bu hakkı kullanmasına izin verilmeyince savunma yapmayı reddeder. Kararlı, açık yürekli, hatalarını söylemekten çekinmeyen Mithat Paşa, adaletin uygulanmasını ısrarla isteyen tutumuyla aslında savunmasını yapmış olur.⁷⁷⁵

Mithat Paşa, ceza kanununun 277. maddesinin kendine tanıdığı hakkı kullanmak ister:

⁷⁷² Mithat Paşa ile ilgili olarak yazılan diğer oyunlar: M. Sezai, Mithat Paşa veya Hükm-i İdam (1912) (Bu oyun ile ilgili daha geniş bilgi için bk. ŞENGÜL) Güngör DİLMEN, Devlet ve İnsan, (1990); Yılmaz KARAKOYUNLU, Önce İnsan (1997).

⁷⁷³ ASENA, Yıldız Yargılanması, s. 5.

⁷⁷⁴ S.ÇELENK, (1999), s. 371.

⁷⁷⁵ Bk. H.NUTKU, (1998), s. 129.

“Ben bu yasanın bana tanıdığı hakkı kullanmaktan başka bir şey istemiyorum. Bu hakkın verilmediği yerde adaletten söz edilemez.”⁷⁷⁶

diyen Paşa bu hak kendine tanınmayınca adaletsiz olan bu mahkemede kendini savunmaz.

Mahmut Celalettin Paşa: Abdülhamit’in kız kardeşi Cemile Sultan’ın kocasıdır. Abdülhamit, sorgulama sırasında tanıklara işkence yaptırarak Celalettin Paşa’nın adının verilmesini emreder. Padişah damadı olan Paşa, Mithat Paşa ile yan yana yargılanacak, böylece mahkemede adaletli bir yargılama yapıldığı izlenimi verilecektir.

“Çünkü bu mahkeme benim eserim. Nasıl işleyeceğini de iyi bilirim.”⁷⁷⁷ diyen Mahmut Celalettin Paşa “yangını kendi tutuşturmuş, ama eteğini de kaptırmıştır.”

Abdülhamit: Abdülaziz’in ölümünden beş yıl sonra olayı sorgulamaya girişir. V. Murat’ın Abdülaziz’in ölümünde parmağı olduğunu düşünmektedir. Abdülhamit, amcasının ölümünü araştırmakta kararlıdır. Ancak asıl istediği Mithat Paşa’nın suçlu çıkartılmasıdır. Daha sonra birçok suça adı karışan Damat Mahmut Celalettin Paşa’nın da suçlu gösterilmesini ister. Abdülhamit, kişisel hesaplaşmaları için adaleti kullanan, adaleti istediği gibi yönlendiren biridir.

Fındıklı Mehmet Efendi nam-ı diğer Cehennem Müstantık, işkenceleriyle ünlüdür. Pehlivan Mustafa, Boyabathlı Mehmet, Cezayirli Mustafa, Abdülaziz’i öldürdüklerine dair ifade verirler. Aslında onlar birer piyondur. Abdülaziz’i öldürdüklerini söyleyen bu insanları Abdülhamit, Mithat Paşa’yı azmettirmekle suçlarken kullanacaktır.

“Pertevniyal Sultan oğlunun intihar ettiğini bile bile “şehit oldu” diyerek onu, yaşarken maruz kaldığı aşağılanmalardan ölümünden sonra korumaya çalışır. İntihar etmesi hem Müslüman inancında geçerli olmayan hem de padişahlık makamında itibar görmeyen bir ölüm şeklidir. Oğlunun yüceltilmesini isteği ile başkalarını ölüme göndermek pahasına yanlış ifade verir”⁷⁷⁸

Dil ve Üslûp

Oyun iki bölüm, dokuz sahneden oluşmaktadır. İki perdelik oyun gelişim açısından üç ana bölümden oluşur. Birinci bölüm Feriye Köşkünde Abdülaziz’in

⁷⁷⁶ ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s. 102.

⁷⁷⁷ ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s. 30.

⁷⁷⁸ S. ÇELENK, (1999), s. 373.

çevresindekilerle ilişkilerinden başlayıp intihar ile sonuçlanır. Bu bölümde somut tarihsel gerçeğe değinilmiştir. İkinci bölüm beş yıl sonra gelişen olayları ele alır. İntiharın cinayet olarak adlandırılarak baskı ve işkence ile yapılan sorgulamalar anlatılır. Üçüncü bölümde ise Mithat Paşa'nın yargılanması ve Abdülhamit'in itirafı yer alır.

“Dönemin ele alınışı, atmosfer, karakterlerin işlenişi, oyun dili başarılıdır. Oyun kişileri insanî boyutlar içinde işlenmiş, dilin yalınlığı tüm bu kişilere yansıtılmıştır.”⁷⁷⁹

Pala bir semboldür. Abdülaziz palasını çıkarıp uyuyunca Pertevniyal Sultan “içindeki düşmana teslim oldu”⁷⁸⁰ der. Abdülaziz, koruyamadığı ve korumayacağı boş bir ağırlık olarak gördüğü palasının alınmasına göz yumar. Tıpkı korumasını bilmediği devleti gibi o da elinden gitmiştir:

“O pala mı? İşte onsuz da olabiliyorum. Devletim mi? Alıştım yokluğuna?”⁷⁸¹

Yazar, yazılı tarihimizin dayandığı bir olaydan yola çıkarak olayın gerisinde cereyan etmiş olabilecek olaylarla tarihi ve kişileri bir kez daha sorgulamaktadır.

Sanatçının tarihe sahip çıkması onun ileriye, geleceğe bakmasından kaynaklanıyorsa ve tarihsel dramın kaynağı, geçmişteki eylemlerin, olayların bir hesabının verilmesi ise Orhan Asena Yıldız Yargılanması oyunuyla ellerini geçmişe uzatan ama gözlerini geleceğe çeviren bir tutumla karşımıza çıkıyor.⁷⁸²

⁷⁷⁹ H. NUTKU, (1998), s. 130.

⁷⁸⁰ ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s. 28.

⁷⁸¹ ASENA, *Yıldız Yargılanması*, s. 29.

⁷⁸² H.NUTKU, (1998), s. 127.

YA DEVLET BAŞA YA KUZGUN LEŞE

Özet

Kanunî'nin ilk şehzadesi olan ve halk tarafından çok sevilen Mustafa'nın katlinden sonra halk arasında kendisinin Şehzade Mustafa olduğunu iddia eden biri ayaklanmıştır. Şehzade Bayezit, Düzmece Mustafa denen bu adamla görüşmeye gidecektir. Bayezit, tahta geçmek istemektedir. Bayezit, Düzmece Mustafa'nın Şehzade Mustafa olduğun inanmış gibi görünmeyecek onunla sadece çıkar birliği yapacaktır. Dulkadiroğlu, Düzmece'yi getirir. Bayezit, onun Mustafa olmadığını bildiğini ve onunla anlaşmak istediğini söyler. Düzmece rolü bırakarak anlaşmaya yanaşır. Tahtı ona bırakacaktır. İstedikini elde eden Bayezit, Mustafa'nın yakalanmasını ister. Ama Mustafa daha çok adam getirmiştir. Otağ sarılır ve Mustafa daha önce Dulkadiroğlu tarafından satın alınan adamı Uveyl'i ve topladığı adamları çağırır. Ancak adamlar onun tarafında değildir. Mustafa yakalanır. Giderken Bayezit'i gönderdiği mektuplarla tehdit eder.

Kanunî, Sadrazam Ahmet Paşa ile Düzmece Mustafa meselesini konuşmaktadır. Bayezit yakalayıp başını ezdiği Mustafa'yı Sokullu'ya teslim etmiştir. Ona, Bayezit'in fitnecilerle işbirliği yaptığı yönündeki dedikodulardan bahseder. Ahmet Paşa, Bayezit'i savunur. Kanunî, Bayezit'in sabırsız davranmasından yakınırken Sokullu gelir. Kanunî, ona Bayezit'in suçlu olup olmadığını sorar. Sokulu, Bayezit'in günahsız olduğuna inanmaktadır, ama baba ile oğlun arasına girmek istemediğinden kendisi soruşturma yapmamıştır. Kanunî'nin içine bir kuşku düşer ve hemen Bayezit'i çağırır. Düzmece Mustafa da oradadır. Kanunî onunla görüşür. Mustafa, Kanunî'ye karşı pervasızdır. Onu bu isyana Kanunî yöneltmiştir. Hoşnutsuz olan ve Kanunî'ye karşı bir ölüyü yeğleyen halk etrafında toplanmıştır. Kanunî'ye Mustafa'yı haksız yere öldürdüğünü söyler. Suç onda değil, halkı ona muhtaç ettirendedir. Mustafa bunları söyledikten sonra Bayezit'in Kanunî'ye ihanet edip kendisi ile birlik olduğunu ama daha sonra kendisine ihanet ettiğini söyler. Kanıtı mektuplardır. Bayezit çıktıktan sonra Hürrem gelir. Bayezit'in çağırıldığını ve olanları duymuştur. Kanunî'ye Bayezit ile ilgili söylenenlere inanmamasını, kendisinin ona kefil olduğunu söyler. Kanunî ise Düzmece'nin Mustafa ile söylediklerinden sonra vicdan azabı çekmektedir.

Hürrem kızı ve damadı Rüstem Paşa'yı çağırır. İşaret sandığı bir rüya görmüştür. Onlara bunu anlatır. Rüstem, onu rüyasında gördüğü Şehzade Mehmet'in

Şehzade Mustafa'ya gönderdiği mektubun gerçeğini Rüstem görmüştür. Ama bunları hünkâra göstermemiştir. İki oğlu arasındaki taht kavgasında Hurrem Bayezit'tan yanadır. Bu sırada Bayezit gelir, Hurrem ona da taht kavgasında Selim'den değil, kendinden yana olduğunu söyler. Bayezit durumdan memnun ayrılır. Kanunî çağırttığı Bayezit ile konuşma işini Sokullu'ya bırakmıştır. Ama Bayezit babası ile görüşmek ister. Bunu üzerine Kanunî yanında Hurrem ile ortaya çıkar. Bayezit, tuzak kurmuş, suç işlemiştir ama suçu ihanet değil, bir sadakattir. Kanunî ona elindeki kanıtlardan bahseder ve Sokullu'dan mektupları göstermesini ister. Bayezit gösterilen mektupları kabul eder. Ama bunları Düzmece'nin güvenini kazanmak için yazmıştır. Kanunî bu sefer de hediyelerden bahseder. Babasına kendisini öldürmek için delil aradığını söyleyen Bayezit, Mustafa gibi kendisini de öldürebileceğini söyler. Babası Mustafa'yı haksız yere öldürmüştür, Bayezit babasından kendisi hakkında karar verirken vicdanını dinlemesini ister. Kanunî, iki oğlu arasındaki taht kavgasını anlar. Bayezit çıktıktan sonra Hurrem yine oğlunu savunmaya başlar. Onu bağışlamasını, ikisinin de sancak yerlerinin değiştirilmesini önerir. Hurrem'in bir isteği daha vardır, damadı Rüstem'in sadrazam olması. Kanunî, Hurrem'in bütün isteklerini kabul eder. Bayezit, Kütahya'ya yollanır. Ancak Bayezit, bu bağışlanmanın bir sınav olduğunu düşünür. Tahtı ele geçirmeye karardır. Bu sırada ziyaretine Lala Mustafa Paşa gelir. Rüstem, rütbesini indirerek onu Selim'in maiyetine vermiştir. Lala bundan hoşnut değildir, Bayezit duruma el koymak ister ancak Lala, onun oradaki gözü kulağı olacağını söyleyerek plânını açıklar. Bayezit'i ziyaretinden sonra Selim'in Manisa'daki konağına gider. Selim onu görünce sinirlenir. Lala, ona bağlılığını bildirmek için gelmiştir, Selim buna inanmaz. Lala, Bayezit'in ateşli kişiliği yüzünden tahtı ele geçiremeyeceğini, Selim'in daha şanslı olduğunu söyleyerek onu ikna eder. Ona plânını açıklar. Selim de plânı kabul eder. Sadrazam Rüstem Paşa, Hurrem'in yanına gelerek Bayezit'in Selim'e yazdığı mektuplardan bahseder. Bayezit bu mektuplarla Selim'i kışkırtmaktadır. Ayrıca Kanunî'nin Kütahya'ya gönderdiği ulak hâlâ dönmemiştir. Kanunî, ulağın Şehzade Bayezit tarafından öldürüldüğünü düşünmektedir. Hurrem oğlunun bu kadar büyük bir suç işleyemeyeceğini söyler. Kanunî de gelerek Bayezit'in işlediği suçtan bahsedince Hurrem fenalaşır. Kanunî, bu durumu açıklığa kavuşturmak için iki oğlu ile de görüşecektir. Önce Bayezit ile görüşür. Bayezit'a Selim'e yolladığı mektupları gösterir. Bayezit bunları inkâr etmez. Ama dönmeyen ulaktan bahsedilince

Bayezit şaşırır. Ona ulak gelmemiştir. Rüstem Paşa, onun bu konuda suçsuz olduğuna inanır. Bu işi araştırma görevi Sokullu'ya verilir. Bayezit'ten sonra Selim gelir. Kanunî, bu taht kavgasından vazgeçmelerini aksi hâlde tahtı kızının oğluna bırakacağını söyler. Selim, Bayezit'in kendinin ve oğlunun hayatını bağışlaması hâlinde tahttan vazgeçeceğini söyler. Bu sırada Sokullu gelir. Ulağın cesedi Kütahya sancağı sınırları içinde bulunmuştur. Selim, kardeşinin böyle büyük bir suçu nasıl işleyebileceğini söyleyerek Kanunî'yi Bayezit'e karşı kışkırtır. Rüstem, Bayezit'in bir kez daha dinlenmesini önerir. Annesi ile konuşan Bayezit yargılanmaktan, doğumu ile uğradığı haksızlığın bir benzerine daha uğramaktan korkmaktadır. Selim'e yaptıklarının bir hata olduğunu kabul eden Bayezit, Selim gibi beklemeyecektir. Hürrem, bütün bunlara Mustafa'nın ölümüne yol açarak kendisinin sebep olduğunu söyler. Bayezit annesine ulak meselesinde suçsuz olduğunu söyler ve ondan yardım ister. Bu sırada Kanunî gelir, cesedin bulunduğunu, Bayezit'in suçlu olduğunu söyler. Hürrem fenalaşır. Son nefesini verirken Kanunî'den oğlunu bağışlamasını ister. Kanunî, Bayezit'i bağışlar. Bayezit Kütahya'dadır. Lala'sının mektubunu okur. Neveser Lala'ya güvenmemesi gerektiğini, onun sözüyle yapılan işin kötü sonuçlara yol açtığını söyler. Bayezit ise Lala'sına güvenir, Lala'sı ona Selim'in savunma gücü olmadığını harekete geçmesini yazmıştır. Bayezit Lala'nın dediğini yapacaktır. Kanunî'nin dördüncü veziri Pertev Paşa, Bayezit'i görmeye gelir. Bayezit babasının istediği gibi Amasya'ya gitmemiştir. Şartları yerine gelmediği müddetçe de gitmeyecektir. Ancak Kanunî bu şartları kabul etmez. Bayezit de Amasya'ya gitmeyeceğini bildirir. Pertev Paşa bunun üzerine Kanunî'nin mektubunu verir. Kanunî, Bayezit'a ya sancağa gitmesini ya da başını korumasını yazmıştır. Bayezit, bunun üzerine Amasya'ya gideceğini söyler. Selim de babasına Bayezit'in onu ortadan kaldırıp tahtı ele geçireceğini söyleyen bir mektup göndermiştir. Kanunî, divanı toplar, divan üyeleri aralarında konuşurlarken Rüstem, Bayezit'ten gelen mektubu okur. Başta Pertev Paşa olmak üzere hepsi Bayezit'e hak verir. Bu sırada Kanunî gelir, şeyhülislâmdan Bayezit'in katlinin vacip olduğuna dair fetva alır. Ancak Bayezit'in ölüm fermanını imzalarken Hürrem'in son sözlerini hatırlar. Tam oğlunu bağışlayacakken Selim'in Bayezit'in harekete geçtiğini bildiren mektubu gelir. Selim yardım istemektedir. Kanunî, Selim'e yardıma gidecektir. Bayezit'in hangi kapıdan çalışırsa durdurulmasını emreder. Kanunî, Hürrem'e verdiği sözü yerine getirememiştir. O sözü baba olarak vermiştir. Ama artık devlete isyan eden bir asi ile karşı karşıyadır.

Vak'a

Şehzade Mustafa'nın katlinin ardından Şehzade Bayezit'in kendisini ölüme götüren trajedisinin anlatıldığı *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*⁷⁸³ aklı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Şehzade Bayezit,oyuna getirerek Düzmece Mustafa'yı yakalatır. Ancak Kanunî, oğlunun Düzmece ile işbirliği yaptığını duyar.
- b) Düzmece Mustafa, Kanunî'ye Bayezit'in kendisini kandırdığını söyler ve delil olarak mektupları sunar.
- c) Olanları duyan Hürrem, oğlu Bayezit'i savunur. Kanunî ise Düzmece'nin oğlu Mustafa ile ilgili söylediklerinden dolayı vicdan azabı çekmektedir.
- d) Hürrem, kızı ve damadı ile konuşurken Bayezit gelir, Hürrem ona Selim ile olan mücadelesinde ondan yana olduğunu söyler.
- e) Bayezit'i babası çağırır. Düzmece Mustafa'nın söyledikleri ve mektuplarından bahsedince Bayezit bunu ihanet için değil, sadakatinden yaptığını söyler.
- f) Bayezit, babasına karar verirken vicdanının sesini dinlemesini söyleyerek gider. Hürrem gelerek Bayezit'in bağışlanması ve şehzadelerin sancak yerlerinin değiştirilmesini ister.
- g) Kanunî, Hürrem'in isteğini yerine getirir. Bayezit artık Kütahya'dadır. Ancak tahtı Selim'e bırakmamaya kararlıdır.
- h) Lala Mustafa Paşa, Şehzade Bayezit'i görmeye gelir. Artık Selim'in mahiyetine girmiştir. Ama bir plânı vardır.
- i) Lala Mustafa Paşa, Bayezit'in yanından ayrılarak Selim'in Manisa'daki konağına gider. Selim onu görünce sinirlenir ve anlattıklarına inanmaz.
- j) Lala, Şehzade ateşli kişiliğinden dolayı tahtı kaybedeceğini söyler ve plânını Selim'e anlatarak onu ikna eder.
- k) Plân gereği Bayezit, Selim'e onu kışkırtıcı mektuplar yazar. Selim de bunları babasına yollayarak Kanunî'yi kışkırtır. Kanunî'nin Kütahya'ya yolladığı ulağın dönmemesi de Kanunî'nin Bayezit'e karşı tavır almasına yol açar.
- l) Kanunî, durumu açıklığa kavuşturmak için önce Bayezit ile görüşür. Bayezit, Selim'e yazdığı mektupları kabul eder. Ancak ulaktan haberi yoktur.

⁷⁸³ Orhan ASENA, "Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe", Kanunî Sultan Süleyman Dörtlemesi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s. 198-290.

- m) Kanunî, Selim ile de görüşür. Selim tahttan vazgeçmeye hazır olduğunu söyler. Bu sırada Sokullu gelerek ulağın cesedinin Kütahya sancağı sınırlarında bulunduğunu haber verir.
- n) Bayezit annesine olanlardan bahsedip ondan yardım isterken Kanunî gelir ve Bayezit'e suçlu olduğunu söyler. Hurrem bu sırada fenalaşır ve son nefesinde oğlunun bağışlanmasını ister.
- o) Bayezit bağışlanmıştır. Lala'sı mektubunda ona biran önce harekete geçmesini söylemektedir. Neveser'in Lala hakkındaki uyarılarını dikkate almayan Bayezit harekete geçmeye karar verir.
- p) Kanunî'nin veziri Pertev Paşa Bayezit'i görmeye gelir. Bayezit şartları kabul edilmedikçe Amasya'ya çekilmeyeceğini söyler. Ancak babasının mektubunu okuyunca gitmeye karar verir.
- q) Selim, babasına sürekli Bayezit'i suçlayan mektuplar yazmaktadır. Kanunî bunun üzerine Divanı toplar ve Bayezit'in katline dair fetva alır.
- r) Ölüm fermanını imzalarken içinde Hurrem'in sesini duyan Kanunî oğlunu tam bağışlayacakken Selim'in yardım isteyen mektubu gelir.
- s) Kanunî, Selim'e yardıma giderken Bayezit'in görüldüğü yerde öldürülmesini emreder.

Tema

Oyunun ana teması iktidar hırsıdır. Oyunda ele alınan yan temalar ise Şehzade Mustafa'nın katline bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlar ve şehzadeler arasındaki taht mücadelesi karşısında anne ve babaların yaşadığı çelişkilerdir.

Orhan Asena dörtlemenin her oyununda iktidar tutkusunu aynı ailenin fertleri arasında teker teker ele alır. Bu oyunda da iktidar tutkusu Şehzade Bayezit ve Şehzade Selim arasında ki çatışma ile aktarılmıştır. Şehzadeler arasında taht kavgası vardır. Hurrem Sultan bu durumu şu sözlerle ifade eder:

“Bu kez taht kavgasında öz oğullarım. Hem de kıran kırana bir kavgada. Korkarım bu kavgada atılın olan kaybedecek... Ve dahi atılınlık Bayezit'in yaradılışında var.”⁷⁸⁴

Oğulları arasındaki taht kavgasını Kanunî şu sözlerle ifade eder:

⁷⁸⁴ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 223.

“Benim sağlığımda kapışmak ha! Demek Âl-i-i Osman’ın bir bölüğü senin bir bölüğü onun gerisinde kılıç çekecek ve ben buna seyirci kalacağım!”⁷⁸⁵

Kanunî bu sözlerle sağlığında böyle bir kavgaya müsaade etmeyeceğini de belirtir. Geleneklere göre taht büyük olan Selim’indir:

BAYEZİT – Bizim töremizde kadını, zaman hep büyük evlattan yana işler. Ve biz Şehzade Selim’den on yedi ay sonra dünyaya gelmek bahtsızlığına uğramış bir kez. O bekleyebilir sonuna dek, bizim ise o kadar zamanımız yoktur. Bekleyelim dersek, yitireceğimiz yalnız bir taht değildir.⁷⁸⁶

Şehzade Bayezit tahtı ele geçirmek istemektedir:

“ Ya devlet başa, ya kuzgun leşe!” “Bizim gibi bir tahtın eteğinde yaşayanlar için başka olasılık yok. Devleti elde edemeyeni kuzgunlar yer bu mertebede.”⁷⁸⁷

Bayezit, babasına neden böyle bir müdahale içinde olduğunu şöyle açıklar:

Siz Âl-i-i Osman’ın yüzakı olarak dünyaya geldiğinizde, ne önünüzde, aşmak zorunda olduğunuz birileri...Ancak biz size aynı yakınlıkta değildik ki. Selim on yedi ay daha dururdu...Selim bekleyebilirdi, bekledi. Çünkü –Tanrı hemen uzun ömür versin – o gün geldiğinde Selim’e çağrıcılar gelecekti. Ve o an Dersaadet’e varıp da tahtı onurlandırması için. Bizim ise ecel çalacaktı kapımızı, Hünkâr babamızın acısına yanmaya vakit bırakmadan. Osmanlı töresi bu Hünkârım. Nasıl bekleyebiliriz.⁷⁸⁸

Bayezit, annesine de neden bu mücadele içinde olduğunu, acele ettiğini anlatır:

Gördüğünüz gibi Âl-i-i Osman ikiye bölündü valide! Sıra gözetenler Selim’i tutarlar, değer gözetenler beni. Şu anda ben güçlüyüm valide, nasıl vazgeçmemi beklersiniz bu üstünlüğünden? Nasıl “sırana razı ol” dersiniz.? Âl-i-i Osman töresini bilmez misiniz? “Ya devlet başa, ya kuzgun leşe! “ diyen ilk Şehzade ben değilim.⁷⁸⁹

Bayezit, bu sözlerle sırasına razı olmayacağını da ifade eder. Selim ise Bayezit gibi ateşli ve taht kavgası konusunda onun gibi aceleci değildir:

Bayezit önümü keser, hakkı ve sırası olmadığı halde önümüzü keser ve hünkâr babamız, Dersaadet’e daha yakın Kütahya Sancağı’mı ona bırakmakla istemini belirtir...Dilerim ki Şehzade Şehzade Bayezit de boş durmaz. Validemiz, Sultan’ın ve Rüstem Paşa’nın desteğini kazandı şimdiden. Onların kayırcılığıyla Kütahya Sancağını ele geçirdi, yolumuzu kesti...Benim tek silahım da bu celal sabrım. Onunla ne kelimada ne kılıçta yarışabilirim. Ben de sabrı seçtim. Yensem yensem sabrıyla yenebilirim onu.⁷⁹⁰

⁷⁸⁵ ASENSA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 259.

⁷⁸⁶ ASENSA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 239.

⁷⁸⁷ ASENSA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 239.

⁷⁸⁸ ASENSA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 260.

⁷⁸⁹ ASENSA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 270.

⁷⁹⁰ ASENSA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 245-246.

Selim, tahttan vazgeçmeye bile razıdır:

İzninizle hünkârım! Hemcn burada, taht üstündeki tüm haklarımdan vazgeçtiğimi açıklayayım.Yeter ki Bayezit hayatım için ve dahi çocuklarımla hayatları için güvence versin... Yeter ki siz üzülmeyin sizden sonrasının kuruntularıyla yiyip bitirmeyin.kendinizi⁷⁹¹

Selim, böyle görünerek babasının gözünde tahtta gözü yokmuş gibi görünmek ister. Selim, Bayezit gibi dürüst değildir.

Oyunda ele alınan yan tema ise Şehzade Mustafa'nın katline bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlar Selim ile Şehzade Bayezit arasındaki taht kavgasının asıl nedeni Şehzade Mustafa'nın katlidir. Şehzade Mustafa haksız yere öldürülmüştür. Onun katlinden sonra gerek ona duyulan sevgi, gerekse de Kanunî'nin bazı kesimleri karşısına alması halkın Düzmece Mustafa etrafında ayaklanmasına neden olmuştur:

“DÜZMECE MUSTAFA – Evet siz hünkârım! Yanlışlarınızı hatalarınızla, doğru bilip eğri yaptıklarınızla. Yoksa benim gibi biri çıkıp da ben Mustafa'yım diye seslenebilir.”⁷⁹²

Şehzade Mustafa'nın ölümünden sonra ayaklanan Düzmece Mustafa ile Şehzade Mustafa şöyle karşılaştırılır: “ Kanunî: Çok uğraştırdı bu hayalet beni Sadrazam Paşa! Dirisinden ona. Ona bir gel dememle gelmişti.Ama hayaleti gitmek bilmiyor.Bir bulut gibi çökmüş üstüne mülkün. Sağ kosaydım bana bunca cana, bunca acıya mala, bunca acıya mal olur muydu bilmem”⁷⁹³

Kanunî, Mustafa'yı haksız yere, somut bir delile dayanmadan öldürtmüştür:

DÜZMECE MUSTAFA – Siz hünkârım siz, Şehzade Mustafa'nın kellesini aldığımızda elinizde bu kadar somut bir kanıt var mıydı? Yoksa sizin o dillere destan adaletiniz, yalnız kulları arasında değil, oğulları arasında bile fark gözeten bir sözde adalet midir?⁷⁹⁴

Kanunî, bu sözlerden sonra vicdan azabı çeker. Şehzade Mustafa'nın haksız yere öldüğünü Bayezit şu sözlerle ifade eder:

“Bir kez daha mı yinelensin tarih? Bir kez daha mı bir bahtsız şehzade suçsuz olduğunu hünkâr babasına anlatmadan kemende verilsin? Bir kez daha mı devlet adına, adalet adına doğayı utandıracak bir suç işlensin”⁷⁹⁵

Bayezit, babasını suçlar:

⁷⁹¹ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 264.

⁷⁹² ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 213.

⁷⁹³ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 208.

⁷⁹⁴ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 217.

⁷⁹⁵ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 227.

“Yüreğinizi dinlediyseniz, boğdurmazdınız Mustafa gibi bir evladı, siz bir fesada, aklı yeğlediniz... O masumdu.”⁷⁹⁶

“BAYEZİT – O masumdu. Ama hayaleti amansız. Mustafa ne size kıyabilirdi ne de bana. Ama hayaleti bizi karşı karşıya getirdi bakın! O ölmeseydi. Anadolu böyle karışmazdı, fitne bir bahane bulup da patlak vermezdi”⁷⁹⁷

Hurrem Sultan, Şehzade Mustafa'nın ölümüne neden olarak aslında, iki oğlu arasındaki taht kavgasına sebep olmuştur:

Ben o analık güdüsüyle sizi Gülbahar'ın oğlundan kurtarayım derken, bu gün işte böyle karşı karşıya getirdim... Tam on yıl uğraştım Mustafa'yı hünkârımız efendimizin karşısına getirebilmek için... Oysa severdim de şehzadeyi. Güzel bir çocuktur. Tanrı bilir ayırt etmedim kendiminkilerden... O da büyüyordu, yiğit bir delikanlı oluyordu, savaflara katılıyor, yengiler kazanıyor, şanla şerefle donanıyordu. O öyle parladıkça sizler sönük kalıyordunuz. Kıskançlık değildi benimki, korkuydu. Onu yolunda durdurmazsam sizler kayıp gidecektiniz elimden.⁷⁹⁸

Bayezit, Şehzade Mustafa'nın kendilerinden üstün olduğunu, onunla yarışa girmeyeceklerini söyler:

O bizim güvencemizdi. Benim de Selim'in de. Halkın sevgilisi, Tanrı'nın sevgilisiydi o. Gücünü ve hakkını bu sevgiden alıyordu. İnsan bunca sevilirken zalim olabilir mi? Niçin elini bizim kanımıza bulasın? Biz onunla yarışta değildik ki. Yarışmazdık ki. Yarışmayı aklımızdan bile geçiremezdik.⁷⁹⁹

Hurrem hatasını kabul eder: “Ben en büyük hatayı bu yarışmaya katılmakla yaptım... Bir tek çare kalmıştı, oğullarımı Gülbahar'ın oğluna yedirmem için. Onu yarış dışı bırakmak. Sanmıştım o gider ve kaygı biter.”⁸⁰⁰

Oyunda ele alınan yan temalardan biri de oğulları arasındaki kavgaya şahit olan, ikisi arasında tercih yapmak zorunda kalan anne ve babanın yaşadığı çelişkilerdir. En büyük çelişkiyi Hurrem yaşar:

Bazen yalnızca bir ana olmadığımıza nasıl üzülürüm, bir bilsen kızım, çocukları arasında hiçbir ayırım yapmayan, hiçbir ayırım yapmak zorunda kalmayan bir ana. Ama bu kadar yükseklerde bulunmanın da bir bedeli var. Onu öderim ben. ... Gerçek bu kadar acımasız işte. Ve bundan da acımasız gerçek şu: Bir gün ben de, sen de, hünkâr babanız da birinden yana olmak zorunda kalacağız öbürüne karşı.⁸⁰¹

⁷⁹⁶ ASENSA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 230.

⁷⁹⁷ ASENSA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 230.

⁷⁹⁸ ASENSA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 269.

⁷⁹⁹ ASENSA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 269-270.

⁸⁰⁰ ASENSA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 270.

⁸⁰¹ ASENSA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 223-224.

Bir tercih yapmak zorunda olan Hürrem tercihini Bayezit'ten yana kullanır.

İkiniz de oğlumsunuz, ikinizi de severim, lâkin Selim'i sana bırakırım da, seni Selim'e bırakmam. Çünkü sen güçlüsün ondan. Güçlü olan bağışlayıcı olur. Tahta oturduğun gün, düşman olarak görmezsin artık Selim'i varlığı yokluğu duyulmaz olur. Lâkin Selim tahta çıkarsa, bir kazaya uğratabilir seni. Çünkü korkar senden. En güçlü yerdeyken bile, senin kadar güçlü duyamaz kendini.⁸⁰²

Bir anne olan Hürrem, birinden yana gibi görünse de aslında iki oğlunun da hayatta kalmasını ister. Tercihini bu nedenle Bayezit'ten yana kullanır. Anne olmak kadar baba olmak da zordur. Kanunî de Hürrem gibi çelişkiler yaşar, vicdan azabı çeker.

“Analık zor bir meslek. Tıpkı babalık gibi. Sultanlıktan zor. Sen ilk kez geçiyorsun bu sınavdan Hürrem, ben ikinci kez”⁸⁰³

Kanunî, ilk sınav ile Şehzade Mustafa'yı kasteder. Onu öldürerek aslında bir tercih yapmıştır. Kanunî ikinci bir tercih yaparak bir oğlunun daha ölümüne sebep olmak istemez:

“Zamanında ölmek, ölememek bir evlâda mal oldu bize Rüstem! Bir ikincisine kıyamadık, elimiz kaç kez kılıcımıza gitti, kaç kez geri çektik”⁸⁰⁴

Kanunî, Bayezit'i iki defa bağışlar. Baba olarak üçüncü defa da bağışlayacaktır:

“Tam da yüreğim de şu güzel kıpırtıyı duymuşken. Ah budala çocuk!...Ne yaptın, ne yaptın?”⁸⁰⁵

Ancak tam bu sırada Selim'in yardım isteyen mektubu gelir. Bayezit harekete geçmiştir. Kanunî, artık onu affetmeyecektir. Hürrem'in son nefesinde söylediği “bağışlayın onu” sözünü içinde duyan Kanunî, bu sesi şöyle susturur:

“Benim sana verdiğim bir baba sözüydü kadın! Bir yüreği yufka insan sözü, şimdi çiğnenen bir devlet var, bir devleti çiğnenen hükümdar, bir de o devleti çiğneyen bir asi”⁸⁰⁶

Kanunî, bir padişah olarak Bayezit'i affetmez. Bayezit, devlete karşı ayaklanmamıştır. O, geleneklere isyan eder. Çünkü geleneklere, düzene göre taht Selim'indir. Bayezit, kaderine isyan etmiştir aslında. Ancak devletin kurulu düzeni

⁸⁰² ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 225.

⁸⁰³ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 257.

⁸⁰⁴ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 288.

⁸⁰⁵ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 289.

⁸⁰⁶ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 290.

başkaldıran Bayezit'i etmiştir. Onun başkaldırısı devletin bölünmesine yada aleyhine olmasa bile töreleri çiğneyen bir harekettir. Bu bakımdan Bayezit suç işlemiştir.⁸⁰⁷

Zaman

Oyunun vak'a zamanı Kanunî'nin saltanat yıllarıdır. Kanunî saltanatının son yıllarını yaşamaktadır. Düzmece Mustafa olayı ile başlayan olaylar (1559) tarihte Şehzade Bayezit olayı diye bilinen Şehzade Bayezit'in tahtı kesin olarak ele geçirmek için ayaklanmasıyla son (1562) bulur.⁸⁰⁸

Oyunun anlatma zamanı 1985'tir. Evrensel kavramları, tarihte ve günümüzde arayan Asena, bu oyununda da iktidar tutkusu kavramını Şehzade Bayezit'in trajedisinden yola çıkarak ele almıştır. "Yazarın günlük politikayı insanın ezeli hakim olma ihtirasıyla yorumlaması, onu tarihî konulara yöneltmiştir."⁸⁰⁹

Asena, tarihî oyunlarında tarih ile bugün arasında bir bağ kurar.

Ülkemizde olan toplumsal değişimler, eğer ona çok iyi bildiği tarihten, geçmiş olaylardan önüne bir sayfa açar ve o bunda bugünü görürse yazmaya başlar. Yoksa Asena hiçbir zaman masanın başına "bir tarihsel oyun yazmalıyım" diye oturmaz. Seyircinin tarihi değil, insanı görmek için tiyatroya geldiğine inanır. Tarih insanların boyutlarını, olayların çerçevesini çizer ama mutlaka günümüzle çağrışım uyandırmak zorundadır ya da düşlem katılmasını ister oyuna...Asena "Bizim işimiz o günün insanıyla, bugünün insanının birbirine benzeyen yürek çarpıntısıdır."⁸¹⁰

diyerek günümüz içinde geçerli olan iktidar tutkusu kavramını neden tarihî bir şahsiyeti merkeze alarak anlattığını ifade eder.

Asena'nın "Niçin tarih?" sorusunu verdiği cevap oyunlarında bugün ve dün arasında nasıl bir bağ kurduğunu ifade eder:

Hiçbir oyunumda tarihten yola çıkmadım ben. Günümüzden çıktım. Günümüz olaylarıyla kişileriyle, sorunlarıyla bir çağrışım uyandırdığı anda ve ölçüde tarihe yöneldim. Tarihsel konulu oyunlarımdan bıkkınlık getirenler bana biraz da çevrene bak tavsiyesinde bulundular. Oysa benim yaptığım zaten buydu...Yine bu arkadaşların çevreleri zaman içinde o gün, dün, önceki gün, birkaç yıl önce ya da bir kuşak önceye ancak çıkarken, benim zaman içindeki çevrem Kanunî Sultan Süleymanlara, Simavnalı Şeyh Bedreddinlere, Gılgameshlere dek uzanıyordu. Ama insan aynı insandı. Onların kaygıları, düşünceleri, sorunları, yazgıları...⁸¹¹

⁸⁰⁷ bk. Z.ÇELENK, (1999), s. 393.

⁸⁰⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Yılmaz ÖZTUNA, (1998), s. 246-249.

⁸⁰⁹ ENGİNÜN, "Orhan Asena'nın Oyunları", s. 250.

⁸¹⁰ H. NUTKU, (1998), s. 163-164.

⁸¹¹ NUTKU, s.165.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların geçtiği mekânlar, Topkapı Sarayı'nın çeşitli bölümleri, Şehzade Bayezit'in Varna yakınlarındaki otağı, Şehzade Bayezit'in Kütahya'daki konağı, Şehzade Selim'in Manisa'daki konağıdır. Oyunun her sahnesi ayrı bir mekânda geçer.

Oyunda mekân tasvirleri yoktur. Sahnelerin başında "Kanunî'nin has odası" şeklinde belirtilmiştir.

Şahıs Kadrosu

Oyun on yedi kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Şehzade Bayezit, Şehzade Selim, Hürrem Sultan, Kanunî Sultan Süleyman, Lala Mustafa Paşa, Rüstem Paşa vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Düzmece Mustafa Kanunî'nin vicdanı ile hesaplaşmasını sağlayan kişidir. Neveser Bayezit'in aceleci ve ateşli davranışlarını dizginlemeye çalışan bir kadındır. Uveyl Tuğçe, Dulkadiroğlu Mehmet Bey, Sokullu Mehmet Paşa, Sadrazam Kara Ahmet Paşa, Pertev Paşa, Ebusuuf Efendi, Mihrimah Sultan, Musahip Celal Bey, Hekimbaşı, İç oğlanlar, çengiler, ulaklar, dekoratif durumunda ki şahıslardır.

Lala Mustafa Paşa, Bayezit'i yanlış yöne sürükleyerek, hatalı kararlar almasına yol açar. Lala, Rüstem ile çatışır. Rüstem'i eline geçirmek isteyen Lala, taht kavgasında Selim'i destekler. Çıkarıcı, iki yüzlü biridir.

Neveser, Bayezit'i Lala konusunda uyarmaya çalışır:

"Siz ne zaman Lalanız Mustafa Paşa'ya uyup da bir şeyler yapmaya kalksanız, yanlış oluyor, hünkâr efendimizi de, size de üzüntü getiriyor."⁸¹²

Kanunî'nin damadı ve sonradan sadrazamı olan Rüstem Paşa Hürrem'in etkisiyle Bayezit'i destekler.

Rüstem Paşa, Kanunî ile Hürrem'in kızı Mihrimah Sultan'ın kocasıdır. Hürrem'in isteği ile sadrazam olur. Hürrem'in etkisinde kalan Rüstem Paşa da taht kavgasında Bayezit'i destekler. Hürrem'in sözüyle hareket eder. Lala Mustafa Paşa ile araları iyi değildir. Lala, üzerinden bit çıkınca padişah damadı olan Paşa'yı şöyle tanımlar:

"bit gibi dadanmıştır. Osmanlı'nın gövdesine, en gümrah dallarını kırdı, en güzel meyvesini çürüttü."⁸¹³

⁸¹² AŞENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 275.

Şehzade Bayezit ve Şehzade Selim:Taht kavgası içinde olan iki kardeşirler. Bayezit toy, ateşli bir gençtir. Aceleci tavrı ve iki yüzlü insanların oyunuyla hatalar yapar.

Selim ise gerçek duygularını, düşüncelerini öne çıkarmadan hareket eder. Eline geçen fırsatları, değerlendirerek babasını Bayezit'e karşı kıskırtır. Selim, Bayezit'ten on yedi ay önce doğmuştur.Bu nedenle Bayezit haksızlığına uğradığını düşünür.

“Biz Şehzade Selim'den on yedi ay sonra dünyaya gelmek bahtsızlığına uğramışız bir kez. O bekleyebilir sonuna dek, bizim ise o kadar zamanımız yoktur. Bekleyelim dersek, yitireceğimiz yalnız bir taht değildir”⁸¹⁴ diyen Bayezit, Selim'in tahta çıkması hâlinde kendisini öldüreceğini bilir. Doğumuyla haksızlığa uğradığını düşünen Bayezit:

“O böyle tahtı bekler, ben ise böyle çırpınarak ölümü”⁸¹⁵ diyerek neden acele ettiğini açıklar.

Bayezit'in aksine Selim aceleci, ateşli değildir. O, taht kavgasında sabrı seçer:

“Onunla ne kelimada ne kılıçta yarışabilirim. Ben de sabrı seçtim. Yensem yensem sabrıyla yenebilirim onu”⁸¹⁶

Selim, bu tavrıyla tahta yakın olmanın, törenin kendinden yana olmanın verdiği rahatlıkla sabrı seçen bir derviş rolünü oynar. Şehzade Bayezit de Selim'e benzemediğini şu sözlerle ifade eder:

“Ben hiçbir zaman Selim kadar uysal bir evlat olmadım size valide! Kanım kaynar, deli deli söylenirim”⁸¹⁷

“Atılganlık Bayezit'in yaradılışında var” diyen Hürrem, Selim için şunları söyler:

“Selim görüldüğü kadar taht kavgasının dışında değildir...Gücünü iyi bilir, güçsüzlüğünü bilir, nerede gücünü, nerede güçsüzlüğünü kullanacağını iyi bilir.”⁸¹⁸

Gerçekten de Selim, eline geçen fırsatları değerlendirir. Temkinli davranır. Babasına tahtı gözü olmayan, güçsüz, aciz bir şehzade gibi görünür. Ama babasını,

⁸¹³ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 242.

⁸¹⁴ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 239.

⁸¹⁵ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 268.

⁸¹⁶ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 246.

⁸¹⁷ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 225.

⁸¹⁸ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 223.

Bayezit'e karşı kıskırtmaktan da geri kalmaz. Lala Mustafa Paşa iki şehzadeyi şöyle karşılaştırır:

“Tahta çok yakın durduğu halde sabırsızlığı, ataklığı yüzünden onu kaybedeceği kesin, bir akbahtlı ile tahta uzak duran, ama o yolu sabırla aşmaya çalışan ve aşacağına inandığımız bir başka akbahtlı arasından yaparız.”⁸¹⁹

“O soluk soluğa yarıştı, şehzadem! Yaratılışının gereği onun gibiler tahtta, büyük bir hükümdar olabilirler , ama taht yarışında, sabırsızlıkları ayaklarına dolanabilir...Nicedir ölümün gölgesini görüyorum yüzünde Bayezit Han'ın”⁸²⁰

Kanunî de (Selim için) “bir bundaki tevekküle bak, Rüstem bir onda ki (Bayezit) saldırganlığa”⁸²¹ diyerek oğullarının farklı karakterine işaret eder. İki şehzade arasındaki karakter farklılığı zevklerde de kendini gösterir. Selim içkiyi, kadını; Beyazıt ise edebiyatı, musikiyi, şiiri, sanatı sever:

“Celal: Derler ki karındaşınız şehzade Bayezit'in meclisinde sohbet yalnız edebiyat, şiir, müzik ve sanat üstüneymiş. Malzeme aynı değil mi? İçki, kadın, güzellik ve güzelliğe duyulan türlü duygular”⁸²²

Selim'in musahibi bu sözlerle zevklerinin de farklılığına işaret eder. Çelenk, Bayezit'in oyundaki en dürüst kişi olduğunu düşünmektedir: “ Oysa Bayezit, oyunun içinde ki en dürüst kişiliktir. Tüm açık sözlülüğü, kaypak olmayan tutumu, atak tavrıyla yok oluşunu hazırlayan bu karakter Osmanlı düzeni içerisinde bir kurbandır.”⁸²³

Bayezit bu yönüyle istek ve düşünceleriyle uyuşmayan bir düzenin içindedir. Devlet-ölüm ikilemi arasında bocalar. Ama ne yazık ki bu düzenin kurbanı olur.

Hürrem Sultan: Hürrem Sultan, bu oyunda daha çok oğlu Bayezit'i babası Kanunî'ye karşı korumaya çalışan bir anne olarak karşımıza çıkar. Şehzade Mustafa'yı taht yarışında devre dışı bırakmak istemesi de hep annelik içgüdüsünün bir sonucudur..Oğullarına saltanat yolunu açmak için kurduğu düzenin iki öz oğlunu karşı karşıya getirdiğini gören Hürrem, yaptıklarından pişmanlık duyar. “Hürrem Sultan bu kez oğullarını yalnızca bir saltanat kavgasında değil, can pazarında girmenin çırpınışı içindedir.”⁸²⁴

⁸¹⁹ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 248.

⁸²⁰ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 250.

⁸²¹ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 264.

⁸²² ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 244.

⁸²³ Z. ÇELENK, (1999), s. 393.

⁸²⁴ H. NUTKU, (1998), s.124.

Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi Hürrem, herşeyden önce bir annedir. Ancak aynı zamanda bir sultandır. İki oğlu arasında bir tercih yapmanın zorluğunu yaşayan Hürrem, sultan ve anne olmanın çelişkilerini de yaşar:

“Bazen yalnızca bir ana olmadığımıza nasıl bir üzülrüm bir bilsen kızım. Çocukları arasında hiçbir ayırım yapmayan, hiçbir ayırım yapmak zorunda kalmayan bir ana. Ama bu kadar yücelerde bulunmanın da bir bedeli var. Onu öderim ben”⁸²⁵

Evlât-devlet ikilemi arasında bocalayan Hürrem, insanî acılarıyla karşımıza çıkar. Oğullarını kıran kırana bir taht kavgası içine sokan ve otuz beş yıldır ezilmemek için savaşıyan Hürrem, bu sefer ezilmiştir. Ve ezildiği bu noktada pişmanlık duyar:

“Tanrım bağışla! Çok mu yanlış yaptım! O analık güdüsüyle çok mu karıştım işine? Onun için mi beni böyle acımasızca cezalandırırsın? O gün bu gündür iki evlat arasındayım. İkisinin de oklarına kendimi siper ettim”⁸²⁶

Kanunî Sultan Süleyman: Şehzade Mustafa'nın katli onu iyice sarsmıştır. Buna bir de vicdan azabı, baba ve padişah olmanın çelişkileri eklenir. Kanunî de Hürrem gibi baba ve padişah olmanın çelişkisini yaşar:

“Analık zor bir meslek. Tıpkı babalık gibi. Sultanlıktan zor, hükümdarlıktan zor. Sen ilk kez geçiyorsun bu sınavdan Hürrem, ben ikinci kez”⁸²⁷ diyen Kanunî, ikinci bir kez elini evlat kanına bulamak istemez. Hürrem'in son arzusuyla Bayezit'i affeder. Ama devlete karşı ayaklanan Bayezit'i bir padişah olarak affetmeyecektir. Kanunî bu oyunda devlet-evlat arasında bocalayan zayıf bir hükümdardır. Adalet ve adaletine duyulan güven sarsılmış olan Kanunî insanî acılarıyla karşımıza çıkar.

Dil ve Üslûp

Oyun, üç perde, on bir sahneden oluşmaktadır. Oyun, Kanunî Sultan Süleyman Dörtlemesi'nin yazılış sırası bakımından ikinci, kronolojik sıra bakımından üçüncü oyunudur.

Oyunun dili sadedir. Tarihî Türkçe veya saray Türkçesi kullanılmamıştır. Oyunlarında insanı merkeze alan Asena, oyunda kişilerin iç çatışmalarına da yer verilmiştir. Oyun kişilerini iç çatışmalarıyla, korku ve zaaflarıyla ele almıştır. Karakterlerine iç hesaplaşma süresi tanıyan ve onların yanılığlarından bugün adına dersler çıkarılma olanağı tanıyan Asena'nın bu oyununda Kanunî ve Hürrem

⁸²⁵ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 223.

⁸²⁶ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 255.

⁸²⁷ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 257.

evlât-devlet ikilemi, Bayezit devlet-ölüm ikilemi arasında bocalar. Kanunî ve Hürrem çektikleri vicdan azapları sonucu suçlarını kabul ederler.⁸²⁸

Yazar, her oyunda olduğu gibi bu oyunda da zekâ oyunları ile insan davranışlarını değerlendirilir. Dulkadiroğlu Mehmet Bey'in:

“Tek umut üstüne oynayanlar başarıp başaramayacaklarını düşünmezler şehzadem”⁸²⁹ Bu söz ile Bayezit'in davranışları değerlendirilir.

“Doğrunun bir de doğru görünmesi gerek. Doğrunun doğru görünmesi gerek. Doğrunun doğru görünmediği yerde eğrinin doğru görünmesi kaçınılmazdır.”⁸³⁰ diyen Lala Mustafa Paşa bu sözlerle Düzmece Mustafa'nın davranışlarını ve Kanunî'nin davranışlarını değerlendirir.

Oyun kurgu bakımından da başarılıdır.

“HÜRREM – Korkarım bu kavgada atılğan olan kaybedecek... Bir gün ben de, sen de, hünkâr babanız da birinden yana olmak zorunda kalacağız, öbürüne karşı”⁸³¹

“LALA MUSTAFA PAŞA – Nicedir ölümün yüzünü görüyorum yüzünde Bayezit Han'ın.”⁸³² şeklindeki ifadeler oyunun entrik gelişimine yapılan katkıdır.

Tarihin de sanatında merkezinde insanın olduğunu bilen Asena, hep insanı çıkış noktası yapmıştır. Tarihî oyunlarındaki tarihî kişilikler ile tarih yoluyla insanın kendini tanımasına, olanak sağlarken, bir yandan da ele aldığı kişiler yoluyla korku, suç, evlât sevgisi, vicdan azabı gibi kavramları yorumlamıştır. Bayezit gibi trajik bir figürle aynı çıkmazları yaşayan bugünün insanına göndermeler yapılmıştır.⁸³³

Oyunun adı da Bayezit'in taht mücadelesine ve sonucuna işaret eder. Bayezit, taht için ölümü bile göze almıştır.

⁸²⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Hülya Nutku, “İktidar Dörtlemesi”, *Kanunî Sultan Süleyman Dörtlemesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s. 4.

⁸²⁹ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 201.

⁸³⁰ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 196.

⁸³¹ ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 223-224.

⁸³² ASENA, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, s. 250.

⁸³³ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. H. NUTKU, (1987), C.4. s. 86-88.

ENVER PAŞA ve BÜYÜK ÜMİTLER

Özet

Hürriyet kahramanı ilân edilen Enver Paşa, II. Meşrutiyet kutlamaları için Selanik'e gelecektir. Coşku ile onu bekleyen halkın heyecanı Ömer Naci Bey'in Enver Bey'i öven konuşmalarıyla daha da artar. Nihayet Enver Bey ve Talat Bey gelir. Önce Talat Bey kürsüye çıkar, istibdat devrinin kapandığını, hürriyet devrinin başladığını, ırk, din, dil ayrımı olmadan bütün Osmanlıların eşit olduğunu söyler ve Enver Bey'i kürsüye davet eder. Enver Bey de coşkulu halka teşekkür eder.

Enver Bey'i bir hürriyet kahramanı olarak görenler onun Trablus'a geleceğini duyunca sevinirler. Enver Bey, Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanlar'a karşı savaşmayı savunmaktadır ve bu nedenle Bingazi'ye gider. Ömer Naci, Enver'e Arap kabileleri ile konuşarak onları İtalya'ya karşı savaştırmak istediğini belirtir. Ömer Naci, bu temasları sürdürürken Enver Bey İtalyan saldırılarına başarıyla karşı koyar ve Bingazi kaymakamlığı ve cephe komutanlığına terfi eder.

Enver Bey, Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine İstanbul'a dönmeye karar verir. Ancak Bingazi'deki direnişin devam etmesi için gerekli önlemleri alacaktır. Bunun için Arap şeyhleri ile görüşür. İstanbul'da ise Balkanlardaki olayların vebali İttihat ve Terakki'ye yüklenmek istenmektedir. Balkan Savaşları bitmiştir, anlaşma imzalanacaktır. Edirne kaybedilmiştir. Anlaşmayı hazırlayacak olan Harbiye Nazırı Nazım Paşa ile Dahiliye Nazırı Reşit Bey arasında İttihat ve Terakki yüzünden tartışma çıkar. Fakat tam bu sırada anlaşmanın imzalanmasına engel olmak için Enver Bey ve İttihat Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenleri toplantının yapıldığı Babiâli'yi basarlar. Sadrazam Kâmil Paşa'ya istifasını imzalattırırlar.

Artık İttihat ve Terakki ülke yönetimine el koymuştur. Talat Bey Dahiliye Nazırıdır. Enver Bey de gözünü Harbiye Nazırlığına dikmiştir. Ancak rütbesi ve yaşı buna uygun değildir. Bu isteğini sadrazam Sait Halim Paşa'ya ileten Enver Bey ondan da rütbesinin ve yaşının uygun olmadığı cevabını alır. Enver Bey'i destekleyen İttihat ve Terakki fedailerinden Süleyman Askeri ve Yakup Cemil, Talat Paşa'yı Enver'in Harbiye Nazırı olması için sıkıştırırlar. Talat Paşa ise Cemal Paşa'nın Harbiye Nazırı olmasını istemektedir. Enver Bey'in apandist ameliyatı sırasında Cemal Paşa önce başka bir nazırlığa ondan sonrada Harbiye Nazırlığına getirilecektir.

Enver Paşa istediğini başarmış, Harbiye Nazırı olmuştur. Kısa zamanda Balkan Savaşı'ndan sonra güçsüz hâle gelen orduyu yenilemiş, yepyeni, güçlü bir ordu oluşturmuştur. Eski dönemin yaşlı paşalarının büyük bir kısmını emekli yaparak orduda genç subaylara görev vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu da artık I. Dünya Savaşına girmiştir. Bakanlar kurulu toplantısında ordu ile ilgili yaptığı çalışmaları anlatan Enver Paşa, Teşkilat-ı Mahsusa üyelerini bu savaşı dünya Müslümanlarına duyurmakla görevlendirir. Kendi de Doğu Cephesine gidecektir. Cemal Paşa da Kanal Harekatına başlayacaktır.

Enver Paşa, Doğu cephesine gider. Ancak Sarıkamış harekatı sırasında soğuk ve don nedeniyle büyük kayıplar verilir. İstanbul'a dönen Enver Paşa, karısı Naciye Sultan'a vatanını çok sevdiğini, her şeyi bunun için yaptığını söyler. Sarıkamış onun ilk mağlubiyeti olmuştur. Enver Paşa karısı ile konuşurken dışarıdan sesler duyulur, Enver Paşa bakmaları için yaverini arar. Köşkün penceresinden atlamak isteyen bir adam yakalanmıştır. Enver Paşa'ya yapılacak bir suikast son anda önlenmiştir. Naciye Sultan telaşlanır, ancak Enver Paşa bunlardan korkmamaktadır. Ertesi sabah Çanakkale cephesini teftişe gideceğini söyler.

Aradan bir yıl geçmiştir. Enver Paşa, Mümtaz Bey ile evindeki çalışma odasındadır. Çanakkale Savaşı kazanılmıştır. Enver Paşa, yeni zaferler istemektedir. Bunun için Galiçya Cephesine bir kolordu gönderilmesine karar verir. Cephede şehit verilirken levazım ve iâşe dairesinde yolsuzluklar olmaktadır. Talat Paşa, yaptığı inceleme sonucu hazırladığı listeyi Enver Paşa'ya sunar. Çoğu İttihatçı geçinen kimselerdir. Enver Paşa ve Talat Paşa, çağrılan Hakkı Paşa'dan bu durumu açıklamasını isterler. Hakkı Paşa çıkınca Enver Paşa, Talat Bey'e bu meseleyi araştırmasını söyler. Kendisi de cepheye gidecektir. Talat Paşa onu uyarır. Enver Paşa ise Alman yardımına güvenmektedir. Talat görevinden ayrılacak olan Sait Halim Paşa'nın yerine getirmeyi düşündüğünü söyler. Bu sırada Cemal Paşa'dan telgraf gelir. Mekke'de Şerif Hüseyin İngilizlerle anlaşıp Osmanlıya isyan etmiştir.

Çanakkale Zaferinden sonra Rusya'da Bolşevik İhtilali çıkmış, Çarlık yıkılmıştır. Ruslarla imzalanacak olan barış anlaşmasına Almanlar müdahale etmektedir, Enver Paşa bunun için Almanlara kızmıştır. Rusya'daki gelişmeler Enver Paşa'ya Pan-Türkizm emellerini gerçekleştirme imkânı verir. Kafkas İslâm Orduları Kumandanlığına kardeşi Nuri Paşa'yı getirir. Amcası Halil Paşa ve kardeşi Nuri Paşa

ile görüştüktan sonra Yakup Cemil Enver Paşa'yı görmek için gelir. Yakup Cemil, savaşın kazanılamayacağını söyler. Cephelerdeki durum iyi değildir. Yakup Cemil, Fransızların barış teklifini kabul etmekten yanadır. Ancak Enver Paşa, zafer kazanacağından emindir. Yakup Cemil'e de hazırlığını yapıp Musul'daki tümenin başına geçmesini emreder.

Talat, sadrazam olmuştur. Enver Paşa'ya 7. Ordu kumandanı Mustafa Kemal'in raporunu getirmiştir. Durumun kötü olduğu yazılmaktadır raporda. İaşe dairesindeki yolsuzluk da sürmektedir. Yakup Cemil de Babî'li'yi basıp bir hükümet darbesi yapma hazırlığındadır. Talat Paşa, buna dair belgeleri gösterir. Enver Paşa, Yakup Cemil'in tevkif edilmesi emrini verir. Yakup Cemil idam ile cezalandırılır.

Enver Paşa ve arkadaşları gereksiz yere I. Dünya Savaşı'na girilmesinden sorumlu tutulmaktadır. Talat, Enver ve Cemal Paşa, Sait Halim Paşa'yı beklemektedirler. Harp suçlusu olarak gösterilecek olan üç paşa Prens Sait Halim Paşa'nın görüşüne başvurmak istemektedirler. İki buçuk milyon insanın ölümüne neden olmuşlardır. Hatalarını kabul ederler; ancak her şeyi milleti kurtarmak için yapmışlardır. Bunları dinleyen Sait Halim Paşa, İttihat ve Terakki'yi eleştirir. Bu sırada Ali Fethi Bey gelir. Padişah ve sadrazamın, Talat, Enver ve Cemal Paşaların en kısa zamanda vatanı terk etmelerini bildirdiğini söyler. Aksi hâlde tutuklanacaklardır. Talat ve Cemal Paşa, kalıp kendilerini savunmayı önerirler ancak Enver Paşa aynı fikirde değildir. Yolculuk plânları yapılmıştır bile. Önce bir Alman denizaltısıyla Odesa'ya götürüleceklerdir. Enver Paşa, oradan Kafkasya'ya geçip hâlâ ümitli olduğu Kafkas ordularının başına geçmeyi düşünür. Mücadeleye devam edecektir. Arkadaşlarının artık büyük ümitleri yoktur. Enver'in kararı kesindir, ancak Naciye onunla gidemeyecektir, kızları Mahpeyker hastadır ve iki aylık hamiledir. Enver ona veda eder. Gittiği gecenin sabahında köşke bir zabıta gelir. İşgalci Fransız kumandanı köşkte oturmak istemiştir. Köşk boşaltılacaktır. Naciye Sultan ağlayarak hiçbir eşya almadan köşkü terk eder.

Vak'a

Enver Paşa'nın hayatından yola çıkılarak yazılan *Enver Paşa ve Büyük Ümitler*⁸³⁴ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir..

- a) Hürriyet kahramanı ilân edilen Enver Bey, Selanik'te büyük bir coşkuyla karşılanır.

⁸³⁴ Yahya AKENGİN, *Enver Paşa ve Büyük Ümitler*, Mesaj Yayın – Dağıtım, Ankara, 1985, 135 s.

- b) Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanlara karşı başarılar kazanan Enver Bey, kaymakamlığa ve cephe komutanlığına getirilir.
- c) Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine İstanbul'a dönmeye karar veren Enver Bey, Bingazi'deki direnişi sürdürmek için gerekli önlemleri alır.
- d) Balkan Savaşı kaybedilmiştir. Edirne verilecektir. Enver Bey ve diğer İttihatçılar anlaşmayı imzalatmamak için Babıâli'yi basarlar.
- e) Sadrazam Kâmil Paşa istifa ettirilir. Böylece yönetim İttihat ve Terakki'nin eline geçer.
- f) Enver Bey, Harbiye Nazırı olmak istemektedir. İsteğini Sait Halim Paşa'ya iletir.
- g) Enver'i destekleyen Teşkilat-ı Mahsusa üyeleri de bu konuda Dahiliye Nazırı olan Talat Paşa'yı sıkıştırırlar.
- h) Enver Paşa, Harbiye Nazırı olmuştur. Orduyu kısa bir zamanda düzeltir.
- I. Dünya Savaşı'na girilmiştir. Enver Paşa, Doğu Cephesine gidecektir.
- i) Enver Paşa, Sarıkamış harekatında yenilgiye uğramıştır. Dönüşünde eşi Naciye Sultan'a her şeyi vatanı için yaptığını söyler.
- j) Enver Paşa bir suikasttan son anda kurtulur. Ancak korkmaz. Ertesi gün Çanakkale Cephesine gidecektir.
- k) Çanakkale zaferi kazanılmıştır. Enver Paşa, Galiçya'ya kolordu gönderilmesini emreder.
- l) Kendisi de cepheye gidecektir. Ortaya çıkan yolsuzluğu araştırma işini Talat Paşa'ya bırakır.
- m) Talat, Enver Paşa'yı uyarır. Ancak Enver Paşa Almanya'ya güvenir. Bu sırada Mekke'de Şerif Hüseyin'in isyan ettiği haberi gelir.
- n) Bolşevik İhtilali ile Çarlık yıkılınca Enver Paşa Pan-Türkizm emelini gerçekleştirecek ortamı bulur. Kardeşi Nuri Paşa'yı Kafkas Orduları başına getirir.
- o) Yakup Cemil, Enver Paşa ile görüşmeye gelir. Enver Paşa zaferden emindir. Yakup Cemil'i Musul'a gönderir.
- p) Talat Paşa sadrazam olmuştur. Yakup Cemil'in bir hükümet darbesi yapacağını Enver Paşa'ya söyler. Enver Paşa'nın emriyle tutuklanan Yakup Cemil idam edilir.

- q) I. Dünya Savaşı'na gereksiz yere girmekle sorumlu tutulan Talat, Enver ve Cemal Paşa haklarında verilecek kararı beklemektedirler.
- r) Ali Fethi, padişahın derhal vatanı terk etmelerini istediğini bildirir.
- s) Önce Odesa'ya götürüleceklerdir. Enver Paşa, oradan Kafkasya'ya geçmeyi düşünür.
- t) Kendisiyle gelmeyecek olan karısı ile vedalaşır. Gittiği gecenin sabahında köşke gelen zabıta, Fransız kumandanı oturacağı için köşkün boşaltılması emrini getirir.

Tema

Oyunun ana teması vatan ve millet sevgisidir. Bu tema Enver Paşa vasıtasıyla aktarılmıştır. Oyunda Osmanlıcılık siyaseti de ele alınmıştır. İttihat ve Terakki eleştirisine de yer verilmiştir.

TALAT BEY ~ Enver Bey dağa bu maksatla çıkmadı. Hürriyeti getirmek, Kanuni Esasiyi yürürlüğe koymak, meşrutiyet idaresini kurmak için kendimizi fedaya karar verdik. Eğer bunlar olmazsa, devleti aliyemizin batacağını, içimiz titreyerek fark ediyorduk. Sabrımızı taşıran son olay; Reval'de bir araya gelen İngiliz İmparatoru ile Rus Çarının anlaşmış olmalarıdır. Reval'de bir araya gelen imparatorlar, Osmanlı mülkünün paylaşılmasına dair planlar yaptılar, kararlar aldılar. Bunu çok iyi bilmekteydik. İşte kahraman Enverler buna isyan ettiler, bunun için hayatlarını hiçe sayarak taburlarıyla dağlara çıktılar. Millet de bizden yana çıktığı için, saray Meşrutiyeti kabul etmek zorunda kalmıştır.⁸³⁵

Enver Bey, Osmanlı topraklarının parçalanmasına göz yummadığı için Makedonya dağlarında çeteler ile savaşmıştır.

“Ben ruhumu, kalbimi, beynimi, muhayyilemi adamak istiyorum yalnız milletime”⁸³⁶ diyen Enver Bey, vatanına ve milletine hizmet etmektedir.

“Bundan böyle, müslim ve gayrimüslim bütün vatandaşlar elbirliği ile çalışacak, hür milletimizi, vatanımızı, daima yükseltmeye sevk edeceğiz. Reval mülâkatında “hasta adam” ın mirasını paylaşmak için anlaşmaya varmış olanlar artık duysunlar: Biz o hastayı Meşrutiyetle tedavi ettik! Yaşasın millet, yaşasın vatan!”⁸³⁷

Enver Bey'in 1908 yılındaki bu sözleri onun vatanı ve milleti için çalıştığının ve çalışmaya da devam edeceğinin ifadesidir.

Trablusgarp Savaşı'na katılan Enver Paşa vatan toprağının elden gitmesine razı değildir.

⁸³⁵ AKENGİN, s. 16-17.

⁸³⁶ AKENGİN, s. 38.

⁸³⁷ AKENGİN, s. 19.

ENVER BEY – Arkadaşlar, gönümüzle koştuk İstanbul hükümetinin ümid kestiği bu sahraya. Bütün müslüman âleminin bizden beklediği bir vazifeyi yerine getirmek için toplandık buraya. Gelirken Harbiye Nazırımız acıyordu “Gençsin, yazık edersin kendine diye.” Ama ben top seslerinin barut kokularının özlemiyle geldim Bingazi’ye. Döndüğümüz zaman Türkiye’ye, kızarmaması için yüzümüzün, zaferi götürmeliyiz hediye. ⁸³⁸

ENVER BEY – Hepiniz bilin millî haysiyete dokunan bu gerçeği.. ve öyle hareket etmeliyiz ki, görmeli medeni Avrupa barbar değil hürmete lâyık olduğumuzu... Ya ölüm ya zafer beklemede yolumuzu. Bilsin ki bütün cihan, bir karışı bile savunmasız bırakılmayacak bir vatan ve bir millet var karşılarında her ferdi fedai olan ⁸³⁹

Enver Bey’in Bingazi’de söylediği bu sözler ondaki vatan sevgisini gösterir.

Trablusgarp Savaşı devam ederken Balkan Savaşı’nın patlak vermesiyle vatanın menfaatlerini düşünen, Balkanları elden gitmesine göz yummayacaktır.

ENVER BEY – Konuşacağım gitmeden bütün şeyhleri toplayıp bir araya. Koca Balkanlar elden gidiyor Baba... Buradaki genç zabıterin hepsi Makedonya mihnetinde pişmiş, çelikleşmiş erkânıharpler. Vatanımın menfaati nerde ağır basıyorsa ben de orda olmalıyım. ⁸⁴⁰

ÖMER NACİ – Şu anda bu binanın içine toplanan hükümet ne yapıyor biliyor musunuz? Bütün Balkanları düşmana teslim hazırlanıyor. Üzerinde şu anda ecdadımızın ruhlarının ızdırapla çırpındığı nazlı Edirne’imizi teslim anlaşmasını imzalıyor... Evet, şu anda hem de şu binanın içinde... Verelim mi Edirne’yi gitsin mi Balkanlar ? Hürriyet kahramanı Enver Bey böylesine yüzkarası bir barış anlaşmasını yırtıp, paçavraya çevirip çöplüğe atmak için gelmiş bulunuyor... Edirne’yi düşmanlara peşkeş çekenler içeridedir. Eğer onlara çevirirseniz silahlarınızı, gazi olursunuz, memleketin namusunu kurtarmak için her şeyi göze aldık. Enver Bey ve yanındaki bir avuç fedaiye çevirseniz katil ve kafir olursunuz hiç şüphesiz... ⁸⁴¹

1913 yılındaki Babıâli baskını sırasında Ömer Naci’nin bu sözleri Enver Bey’in vatanseverliğini de gösterir. Edirne’nin elden çıkarılmasına razı olmayanlardan biri de Enver Bey’dir. Aşağıdaki sözler bunun ifadesidir.

“ENVER BEY – Edirne’siz bir Osmanlı Devleti düşünmek bile aklımızdan geçemez”⁸⁴²

Zafer kazanmak isteyen Enver Bey zafer için güçlü bir orduya ihtiyaç olduğunu düşünür ve böyle bir ordu teşkil etmek için Harbiye Nazırı olmak ister:

ENVER BEY – Zati aliniz de bilirler ki, bu memlekette her türlü hareket ordudan başlar. Osmanlı tarihi bunun örnekleriyle doludur.... Ordu, başında sevilen, sayılan, dürüst ve

⁸³⁸ AKENGİN, s. 33.

⁸³⁹ AKENGİN, s. 34.

⁸⁴⁰ AKENGİN, s. 44.

⁸⁴¹ AKENGİN, s. 55.

⁸⁴² AKENGİN, s. 56.

imanlı, ateşli ve hareketli insanlar istediği gibi, millet de böyle arzu eder. Böyle devrini tamamlamış, her türlü hareketinde aciz, kararsız ve yetersiz kimselerle milletin haysiyet ve hassasiyetleri yaşatılmaz... İşte bütün bu sebeplerden dolayı Paşa Hazretleri, Harbiye Nazırlığını, bendeniz bizzat üzerime almak, çalışıp, memleketimize hizmet vermek istiyorum.” Osmanlı ordularının esastan ıslahata ve yeni sistemde talim ve terbiyeye ihtiyacı kesindir. Yüreğinde Balkan acısı olan bu milletin, ebediyen vicdanı kanayacaktır, geri alınmadıkça o diyarlar... Bu kof kadrolarla ise, hiçbir şey yapılamayacağı aşikâr.. Bunu tahakkuk ettirecek yegâne adam da müsadenizle benim! Fakat mani olamayacaksınız asla, benim Harbiye Nazırı olmama...⁸⁴³

Siyasetten arınmış, teşkilat meseleleri halledilmiş bir ordunun varlığına devir teminat veriyorum efendim. Kılık kıyafetinden talimine kadar, tepeden turnağa yeni bir şekil ruha bürünmüş bir Osmanlı ordusudur bu her harbe giren. Cephe cephe zaferlerini duyacaksınız. Milletin kan ağlayan vicdanına, süngülerinin galibiyet parıltısından yayılan ferahlatıcı ışıklar sızacaktır.⁸⁴⁴

Bu sözlerle Harbiye Nazırı olduktan sonra orduyu kısa zamanda güçlendiren Enver Paşa'nın bu ordu ile zaferler kazanmak istediğini de ifade eder.

Enver Paşa Doğu Cephesine gidecektir. Kaybedilen vatan topraklarını geri almak ister:

“Ani bir taarruzla Rusları sınırlarımızın dışına atmadan İstanbul'a dönmeyeceğim. Hatta doksan üç harbinde kaybettiğimiz beldeleri geri almadan doğudaki hareketi durdurumama azim ve kararındayım.”⁸⁴⁵

Talat, Enver ve Cemal Paşalar harp suçlusu olarak gösterilmişlerdir.

“TALAT PAŞA – Kendimizi müdafaa edecek de değiliz. Elbette kusurlarımız ve yanlışlıklarımız çoktur. Ancak her şeyi bu büyük milleti sürekli düşüş halinde olmaktan kurtarabileceğimiz inanç ve ümidiyle yaptık”⁸⁴⁶ sözleri üç paşanın da vatan ve millet için mücadele ettiklerinin ifadesidir.

Oyunda Osmanlılık siyaseti de işlenmiştir. Talat Bey aşağıdaki sözleri ile Osmanlı halkının eşit olduğunu ifade ederek aslında Osmanlılığı kastetmiştir.

TALAT BEY – Bundan böyle bütün Osmanlı vatandaşları hürdürler... Eşittirler, kardeşirler... Makedonya dağlarında devlete isyan halinde olan çeteler bile, hürriyetin ilânı üzerine silah bırakıp şehirlere inmişler, bizlere katılmışlardır. Demek ki onlar da kötü idare yüzünden dağlara çıkmışlardı. (Müftü ile rahibi ellerinden tutarak öne çıkarır. Ellerini havaya

⁸⁴³ AKENGİN, s. 62-63.

⁸⁴⁴ AKENGİN, s. 80.

⁸⁴⁵ AKENGİN, s. 82.

⁸⁴⁶ AKENGİN, s. 123.

kaldırarak) İşte gördüğünüz gibi ayrı dinlerin mensupları ve temsilcileri de İttihat ve Terakki'nin hürriyet bayrağı altında el eledirler.⁸⁴⁷

TALAT BEY – Biz Osmanlı Birliğine hcm mecbur hem de esiriz. Halen üç kıtadan ve bunca kavimden insanların devletiyiz. Bakınız şu coşkun kitleler içerisinde kaç dinden kaç ırktan insanları, bizimle beraber olduklarını anlatıyorlar, bunu korumanın ve güçlendirmenin yollarını aramak ve bulmak bize düşen.⁸⁴⁸

Osmanlıcılık siyaseti ile gelinecek olan nokta bu sözlerle ifade edilir.

“TALAT BEY – İçinde bulunduğu ağır şartlardan kurtaracağız devleti. Adalet, eşitlik, kardeşlik, parlamenter sistem ; hepsini söz verdik...

Millet ve memleket ihtiyaçlarına eğilip, Osmanlıyı eski şan ve kudret devirlerindeki gibi yüceltip, cihana yine ilmin ve adaletin ışığını yaymaktadır muradımız...”⁸⁴⁹

Oyunda İttihat ve Terakki eleştirisi de yapılmıştır:

ÖMER NACİ – Esasen İttihat ve Terakki kırk mecnundan oluşan bir heyettir. (Cemal Paşa için) Mesela zatıalınız bir mecnunlar merdisiniz... Talat Bey Mecnunlar aklıdır, Enver Paşa kılıcıdır mecnunların... Hüseyin Cahit Mecnunlar kalemidir, Kara Kemal Mecnunların hesabıdır. Gökalp Ziya kitabıdır... Ben de lisanıyım mecnunların. Son bir misal; mecnunlar mecnunu Yakup Cemil... Bakınız ben bunda oldukça samimiyim, devletlü efendilerim: Osmanlının bir buçuk asırdır düşe düşe vardığı nokta, akıl işi midir? Bir buçuk asırdır Osmanlı kendisi, saharalarda düşe kalka yaralana berelere yürüten bir mecnunun tâ kendisi değil midir? Ve hep serap gördü Leylâ diye bu mecnun. Ümid edelim ki bu mecnunlar mülkünün mahsulü olan bizler de, şu sıralarda bir serap karşısında bulunmamış olalım. Zira artık çöl de tükenebilir.Evet, İttihat ve Terakki diyordum; yaptıklarından daha iyisini yapması imkânı bulunmayan, tarihi manasıyla henüz “olmamış” yani kemale ermemiş bir kuvvettir o... Bir kazan kaldırmıştır ama, farkı vardır benzerlerinden. O fark, evvelkilerin yalnız kendilerinin çorba içme emelinde olmaları, İttihatçılarınsa, kaldırdıkları kazandan başkalarına aş dağıtmak istemeleridir. Bu defa o çorbaya muhtaç olanlar, bu memleketin hizmetkârı ve çilekârı bulunanlardır. Yani İttihat ve Terakki, eşitlik mücadelesinde bahtsız Türk ve müslüman unsur; kendi devleti içinde Rum, Ermeni ve Yahudiyle musavi hale getirmek için bir şeyler yapmaya başlamış olmalı ki, bir cihan harbinin hedefi durumuna gelmiştir...⁸⁵⁰

SAİT HALİM PAŞA – İttihat ve Terakki ise bu hem yetersiz hem yanlış birikimlerin tabii ve iyi niyetinden başka gücü olmayan bir uzantıydı. İlim ve fikir plânında bir misyona yönelme fırsatını da olayların seyri vermedi bize zaten... verse de bir hazırlığımız yoktu... İttihat

⁸⁴⁷ AKENGİN, s. 17.

⁸⁴⁸ AKENGİN, s. 26.

⁸⁴⁹ AKENGİN, s. 22.

⁸⁵⁰ AKENGİN, s. 78-79.

ve Terakki; can çekişen hastasının başında canhıraş feryatlarla çırpınan ve zaman zaman da şuurunu kaybetmiş, yaptıklarının farkında olmayan bir insana benzetilebilir.⁸⁵¹

Zaman

Oyunun vak'a zamanı 1908-1918 yıllarıdır. Oyunun zamanı somut olarak belirtilmemiştir. Enver Paşa'nın hayatından belli kesitlerin anlatıldığı oyunda geçen tarihî olaylardan yola çıkılarak vak'a zamanının 1908-1918 yılları olduğunu söyleyebiliriz.⁸⁵² Oyunun anlatma zamanı 1985'tir. Yakın tarihimizin önemli şahsiyetlerinden olan Enver Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına damgasını vuran bir kişidir. Akengin, onun hayatından kesitler anlatarak Enver Paşa hakkındaki yargıları sorgulama imkânı vermiştir. Kimilerince Osmanlı İmparatorluğu'nu gereksiz yere I. Dünya Savaşı'na sokup parçalanmasına yol açmakla suçlanan kimilerince de büyük bir vatansever, büyük bir asker ve devlet adamı olarak kabul edilen Enver Paşa, oyunda her iki görüşü de destekleyecek davranışlar içindedir.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların geçtiği mekânlar, Selanik, İstanbul, Bingazi'dir. Selanik Millet Bahçesi, Bingazi Çölü, Babıâli'de kabine toplantı salonu, Sadrazam Prens Sait Halim Paşanın makamı, Babıali'de bir toplantı salonu, Enver Paşanın Kuruçeşme'deki yalısı oyunda anlatılan olaylara sahne olan mekânlardır.

Oyunda mekân tasvirleri yoktur. Dekor tanımları vardır. Bu da oyunun sahne tekniğine uygun olduğunu gösterir. "Babıâli de kabine toplantı salonu. Karşısında büyük giriş kapısı. Solda bir başka kapı. Sağda büyük pencereler. Ortada toplantı masası"⁸⁵³

"Selanik Millet Bahçesi. Bahçe temizlikçisi elinde süpürgeyle dolaşmakta, masa ve sandalyelere çeki düzen vermektedir. Masalarda çiçekler. Fonda Namık Kemal, Mithat Paşa, Binbaşı Enver ve Kolağası Resneli Niyazi Bey'in resimleri"⁸⁵⁴

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu otuz dört kişiden oluşmaktadır. Enver Bey (Paşa), Talat Bey (Paşa), Cemal Bey (Paşa) vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

İttihat ve Terakki üyelerinden Yakup Cemil, Ömer Naci, Süleyman Askeri, Nazırlardan Nazım Paşa, Reşit Bey, Noradungiyon; Sadrazamlar Sait Halim Paşa,

⁸⁵¹ AKENGİN, s. 125-126.

⁸⁵² Bu konuda daha geniş bilgi için bk. www.ulkum.com/berka/sch/enver_pasha -24.04.2003.

⁸⁵³ AKENGİN, s. 49.

⁸⁵⁴ AKENGİN, s. 11.

Kâmil Paşa, Enver Paşa'nın yaveri Mümtaz Bey, karısı Naciye Sultan, Ali Fethi Bey, Ali Baba, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa, amcası Halil Paşa, rahip, müftü, zabıt, yaver, kalabalık, genç subaylar dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında ülkenin kaderinde önemli rol oynayan, ülke yönetiminde söz sahibi olan ünlü paşalardır. Üçü de millet için mücadele etmiştir. Üçü de aynı kaderi paylaşır. Savaş suçlusu olarak ülkeyi terk ederler.

Enver Paşa: II. Meşrutiyet'ten önceki olaylarla yıldızı parlayan ve hürriyet kahramanı ilân edilen Enver Paşa, 1908'den sonra hızla yükselir. Genç yaşına ve yetersiz rütbesine rağmen Harbiye Nazırı olmuş, kısa bir süre içerisinde orduyu güçlendirmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Doğu Cephesinde bulunan ve Sarıkamış hareketini yapan Enver Paşa, ülkeyi gereksiz yere savaşa sürükleyerek, 2.5 milyon insanın ölümüne yol açmakla suçlanarak yurtdışına çıkarılmıştır.

Hürriyet kahramanı, Trablus Bingazi mücahidi, dağların ve çöllerin destanı, vatanın ve milletin kara sevdalısı meşhurların meşhuru Enver Bey'i, Ömer Naci halka şu şekilde takdim eder:

Koskoca devleti Osmaniye gemisini batmaktan kurtarmak için, onu meşrutiyetin kılavuzluğuna, hürriyetin kaptanlığına kavuşturan bir büyük kahramandır... Makedonya dağlarının çelikten kahramanı Enver Bey'dir bu gelen... Kellesini koltuğuna alıp; yıllarca Bulgar çetelerini tepelemek için dolaşıp durduğu Makedonya dağlarına bu defa hürriyetin ilânını temin etmek için çıktı Enver Bey...“Otuz üç yıllık istibdadı dize getiren büyük kahramandır.”⁸⁵⁵

“ENVER PAŞA – Ben aslında vatanımdan ve senden başka kimseye hayran olmadım Naciye”⁸⁵⁶

Sözleri Enver Paşa'daki vatan ve millet sevgisini gösterir. Enver Paşa inandığını yapar. Suçlu bulunduğu mücadeleyle bırakmaz, inandığını yapacaktır yine de.

Enver Paşa, Alman hayranı olarak da bilinir. Aşağıdaki sözler ondaki hayranlığın ifadesidir.

“ENVER PAŞA – Almanya'da otuz bin kişilik bir kuvvetin manevra gösterilerine gitmiştim. Görmeliydin Ali Baba, görmeliydin... Hayran olmamak elde değil. Hiç şaşmam adamlar bir gün dünyaya hakim olursa.”⁸⁵⁷

⁸⁵⁵ AKENGİN, s. 15.

⁸⁵⁶ AKENGİN, s. 92.

⁸⁵⁷ AKENGİN, s. 44.

“ENVER PAŞA – Şarttır ordunun bugün, dünyanın en mükemmel ordularından biri olan Alman sisteminde tanzimi.”⁸⁵⁸

“ENVER BEY–Alman İmparatorunun samimi dostu sıfatıyla Devletimizi yalnızlıktan, sıkıntısını şiddetle hissettiğimiz büyük bir devletle müttefik olmam durumundan kurtarma yönünde emsalsiz yararlar sağlayacağıma inanmalısınız”⁸⁵⁹

“ENVER PAŞA – Zafere Alman ittifakıyla ulaşacağıma inanıyorum”⁸⁶⁰

Dil ve Üslûp

Üç perdelik bir dram olan oyunun dili sadedir. Oyun üç bölümden oluşmaktadır. Ayrıca sahne, meclis, tablo gibi bölümler yoktur. Bir başka olaya geçilecekken “karanlık” diye bitirilir, başka bir mekânda ve kişiler arasında geçen olaylara geçilir.

Yazar oyununu yazarken kaynaklara başvurmuştur. Yazar son sayfada:

“Enver Paşa, eksen karakteri etrafında oluşturulan bu dramın tarihî olayları, gerçekler ve nakillerle ilgili malzemesini tesbit için başvurulan kaynaklardan başlıcaları” diyerek on dokuz kaynağı zikreder. Bu da şahısların ve olayların gerçeğe dayandığını gösterir.

Oyunda Namık Kemal’in ve Mehmet Akif’in şiirlerinden örnekler vardır. Namık Kemal’in Hürriyet ve Vatan kasidesi, Mehmet Akif’in “Çanakkale Şehitlerine” adlı şiirinden parçalar oyunda yer alır.

Oyunda bazı şahıslar mahallî ağız özellikleri ile konuşturulmuştur:

“VATANDAŞ – Kimmiş bu gelen bre ?.. Ahe ya ne zaman gelecekmiş”⁸⁶¹

⁸⁵⁸ AKENGİN, s. 65.

⁸⁵⁹ AKENGİN, s. 62.

⁸⁶⁰ AKENGİN, s. 92.

⁸⁶¹ AKENGİN, s. 12.

ÇAKIRCALININ İNTİKAMI

Özet

Vatan, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Yunanlılar halka zulm etmektedir. Mehmet Efe bu duruma bir son verip, düşmana haddini bildirmek için “Gönüllüler Ordusu” kurmaya karar verir, plânını yapar. Toplayacağı gönüllü erlerin idaresi için evinde gizli bir buluşma düzenler. Süreyya Efe gelerek Yunan generalinin tehdit mektubunu Mehmet Efe’ye verir. Mehmet Efe, mektubu okur, öfkelenir. Kaçmayacak, vatani kurtarmak için gerekirse canını bile feda edecektir. Diğerleri de onun gibi düşünür. Mehmet Efe, her biri vatan için canını vermeye hazır olan efelerle anlaşdıktan sonra İzmir’den gelen haberleri öğrenmek için Süreyya Efe’nin evine gider. O gittikten sonra Yunan askerleri Çakırcalı’yı esir almak için evi basarlar. Ancak Çakırcalı yoktur. Annesine ve kız kardeşlerine Çakırcalı’nın yerini söyletmeye çalışırlar. Onları konuşturamayınca öldürürler. Çakırcalı dönünce bu kanlı manzara ile karşılaşır. İntikam yemini eder. Yunan generali, Mehmet Efe’nin yakalanmasını emreder. Karargâh boşalınca Mehmet Efe gizlice karargâha girer, nöbetçiyi öldürür, gizli evrakları alarak çıkar. Sabah durumu gören general Mehmet Efe’nin on iki saat içinde yakalanmasını emreder. Yunan askerleri Mehmet Efe’nin mahallesindekileri toplayıp karargâha getiriler. Mehmet’i ele vermeyen bu insanları öldürürler.

Askerler Mehmet Efe’yi ararken o, karargâha gelir ve askerlerce yakalanır. General gelip Türklüğe hakaret edince Mehmet çıldırır; o hırsıyla kendini yakalayanların elinden kurtulur. General, Efe’yi elinden kaçırmalarına çok sinirlenir, Efeyi yakalamalarını emreder. Mehmet Efe gönüllüler çetesi ile karargâha baskın yapar. Generalin üstüne yürür ve onu öldürerek intikamını alır. Bu sırada Mustafa Kemal’in Mehmet Efe’yi Yunanlılara karşı gösterdiği başarıdan dolayı ona binbaşılık rütbesi verdiğini belirten mektubu gelir. Çakırcalı Mehmet Efe, elinde bayrakla İstiklâl Marşı’nı okurken yaralı bir Yunan askeri tarafından öldürülür.

Vak’a

Çakırcalı Mehmet Efe adlı efsaneleşmiş bir şahıstan yola çıkarak yazılan *Çakırcalının İntikamı*⁸⁶² adlı oyunun vak’a örgüsü şu şekildedir:

- a) Çakırcalı Mehmet Efe, Yunanlılara karşı koymak için bir gönüllüler ordusu kurar. Gönüllüler toplayarak amaçlarını ve görevlerini anlatır.

⁸⁶² İ. Bakir TARMAN, *Çakırcalının İntikamı*, b.y.y., Ankara, 1971, 28 s.

- b) Yunan General'in tehdit mektubunu alan Çakırcalı öfkeyle Süreyya Efe'den son haberleri almaya gider.
- c) Yunan askerleri tarafından evi basılan Çakırcalının annesi ve iki kız kardeşi öldürülür. Eve giden Çakırcalı intikam yemini eder.
- d) Yunan generali her yerde Çakırcalı'yı aratırken Çakırcalı karargâha gelir. Gizli belgeleri alarak kaçar.
- e) Askerler her tarafta onu aramaktadır. Onu ele vermeyen komşularını öldürürler. Çakırcalı bunun üzerine karargâha gelir ve yakalanır. Kaçmayı başaran Çakırcalı karargâhı basar, generali öldürür.
- f) Mustafa Kemal Çakırcalı'yı binbaşı yapmıştır. Elinde bayrakla İstiklâl Marşı okuyan Çakırcalı yaralı bir Yunan askeri tarafından öldürülür.

Tema

Oyunun ana teması vatan sevgisidir. Bu tema Mehmet Efe'nin şahsında ifade edilmiştir. Vatan topraklarının işgal edilmesine dayanamayan Mehmet Efe, bu duruma bir son vermeye karardır. Vatan en değerli şeydir. Çakırcalı, vatan için canını feda etmeye hazırdır:

“Mehmet Efe– Vatan düşmanın pis çizmeleri altında ezilir. Vatan ve mukaddes şey, sadece üstünde yaşadığımız bir toprak parçası değil, bizim maddî ve manevî en büyük varlığımızdır.

Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır.

Toprak, eğer uğruna ölen varsa vatandır.”

Kanımızı, canımızı vatan ve milletimin uğruna feda etmek en şerefli bir vazifedir.”⁸⁶³

Çakırcalı'nın son nefesinde söylediği:

“Canım, kanım, bayrağım ve vatanım uğruna feda olsun. Herşey vatan için”⁸⁶⁴ şeklindeki sözleri de ondaki vatan sevgisini gösterir. Çakırcalı vasıtasıyla vatan sevgisi her türlü sevginin üstünde tutulmuştur. Çakırcalının vatanı için canını bile feda etmekten çekinmemiştir.

Oyunda Çakırcalı vasıtasıyla Türk milleti de yüceltilmiştir.

Çakırcalı Mehmet Efe, Türk milletinin yüceliğini şu mısralarla ifade eder:

“Ben Türküm sen tarihe inanmazsan sor da bak

Şanlar şerefler bende her savaşa yüzüm ak.

⁸⁶³ TARMAN, s. 13.

⁸⁶⁴ TARMAN, s. 28.

Ana Yurttan kol attım, Hinde Çine Irana,
 Uygarlığı ben yaydım, bu muazzam cihana.
 Cengizin Gültekinin, Timurlenkin oğluyum,
 Mete Oğuz Atilla, Kürşadın torunuyum.
 Hıncımla Malazgirtte bir şimşek gibi çaktım,
 Koca Bizans ordusunu diz çöktürüp yalvarttım.
 Niğboluda coşarak, kan kusturttum düşmana,
 Son dersini burada verdim Şövalye Jana.
 Karadan gemilerle denizlere ulaştım,
 Fatihim 'le Bizansın surlarım ben aştım.
 Yavuzumla erkekçe kükredim,
 Çaldıranda, Şah İsmail korkarak, kaçtı benden o anda
 Tunada at oynatıp, Viyanaya dayandım,
 Bu yüz yılda şanlara zaferlere boyandım.
 Plevnede dalkılıç, harikalar yarattım,
 Çar Petroyu Purutta, bataklığa kapattım.
 Süngümle Sakarya 'da, volkanları söndürdüm,
 Ölmez Atatürk'ümle, dünyaya el öptürdüm.
 Ben Türküm şahlanırsam, sarsarım bu cihani
 Tanur yinc düşmanlar Türk denen kahramanı.⁸⁶⁵

Türklüğe hakaret eden Yunan generaline verdiği cevapla Çakırcalı, Türk milletini, Mustafa Kemal'i ve Mehmetçiği yüceltmektedir:

Tarihlerde yazılı, bir büyük unvanım var,
 Bu yurt benimdir ancak, elimde fermamın var.
 Koca cihan birleşip, üstüme yürüse de,
 Harplerde muhakkak ki bir zafer destanım var.
 Düşman varsın her türlü, silâhlarla donansın
 Yine benim sarsılmaz, bir bütün imanımı var.
 Bir emirle şahlanıp düşmana kan kusturan
 Adsız Mehmetçik gibi, bir yılmaz arslanım var.
 Dünyadaki devletler, ne kadar mağrur olsa.
 Yine benim hepsinden, daha üstün şanımlı vur.
 Herkes kendi yurduyla varsın öğüne dursun.
 Benim dünyaya bedel bir güzel vatanım var.
 İstiklâl savaşında, devlere diz çöktüren.
 Mustafa Kemal gibi, ölmez bir kahramanım var.
 Mehmet efe der düşman eğer eceline susarsa.

⁸⁶⁵ TARMAN, s. 22.

Damarımda yurt için, dökülecek kanım var.⁸⁶⁶

Zaman

Oyunun vak'a zamanı Millî Mücadele yıllarıdır. Yunanlıların İzmir'i işgalleri sırasında yaşanan olaylar anlatılmaktadır. Anlatma zamanı ise 1971'dir. Yazar çocukların millî duygularını geliştirmek için böyle bir piyes ortaya koymuştur:

"Bu eserde küçük kardeşlerim millî benliklerini geliştirmek, millî hislerini kuvvetlendirmek amacı güderek onlara Türk'ün kim olduğunu, Türk cesaretini bir kez daha anlatmaya çalıştım."⁸⁶⁷

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar Çakırcalı Mehmet Efe'nin evinde ve Yunan karargâhında geçmektedir. Çakırcalının evi şöyle tanıtılmıştır:

".....duvarlarında eski bir köy işi heybeler, bir tüfek, bir kılıç ve kalpaklar bulunan oda, gaz lambası, sekiz sandalye, bir sedir, halı, masa..."⁸⁶⁸

Şahıs Kadrosu

Çakırcalı adıyla efsaneleşen Çakırcalı Mehmet Efe vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıstır. Oyunun diğer şahısları dekoratif unsur durumundadır.

Yaver, Mustafa Efe, Hüseyin Efe, Bayram Efe, Ahmet Efe, Raşit Efe, Ali Efe, Hasan Efe, Süreyya Efe gönüllüler ordusu mensuplarıdır. Bu efeler, Çakırcalının ailesi, mahalleli, Yunan askerleri dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Çakırcalı Mehmet Efe: Vatanı işgal eden Yunanlıların işgalini, zulümlerini sona erdirmek için bir "Gönüllüler Ordusu" kurar. Annesi ve kız kardeşleri Yunan askerleri tarafından öldürülen Çakırcalı intikam yemini eder. Yunan generalini öldürür, ancak kendi de yaralı bir Yunan askerinin kurbanı olur.

Çakırcalı Mehmet Efe, millî ruh ve heyecan taşıyan, mert, yiğit bir Türk'tür. Vatanına, namusuna tecavüz eden düşmanla mücadele eder. Vatanını ve milletini kurtarmak için gözünü kırpmadan hareket eden, büyük bir mertlik ve cesaret örneği gösteren Mehmet Efe'yi Mustafa Kemal binbaşılıkla ödüllendirmiştir.

Dil ve Üslûp

Oyun üç perdedir. Sade bir dille yazılmıştır. Kapakta millî bir piyes olduğu belirtilmiştir. Oyunda anlatma tekniği de önemli bir yer tutar. Sadece konuşmalar

⁸⁶⁶ TARMAN, s. 23-24.

⁸⁶⁷ TARMAN, s. 7.

⁸⁶⁸ TARMAN, s. 11.

gösterme tekniği ile verilmiştir. Dekor, perde bölümlenmeleri olmasa kısa bir hikâyeden farksızdır.

Oyun nazım–nesir karışık olarak kaleme alınmıştır. Türklüğü, Mustafa Kemal'i ve Mehmetçiği yücelten kısımlar nazım şeklindedir. Bu kısımlarda 7+7=14'lü hece vezni kullanılmıştır.

Birinci ve ikinci perde arasında bir çocuk şiiri vardır. Bu şiir de Türk milletini, Atatürk'ü ve Mehmetçiği yücelten bir şiirdir.

ALLAH BİZİMLEDİR

Özet

Çolak Ömer düşmanlara dair topladığı bilgileri Kenan Bey'e iletir. Kenan Bey, Çolak Ömer'e yapılacak harekâtın hazırlıklarından bahseder. Kendilerini muzaffer etmesi için dua eden Çolak Ömer'in yanına İmam ve Muhtar gelir. İkisi de vatan hainidir. Köylerine gelen Yunanlılardan memnundurlar. Kim güçlüyse, devir kimden yanaysa onun yanında olmayı çıkarlarına uygun bulurlar. Çolak Ömer ile aralarında bu konuda tartışma çıkar. Onlar tartışırken Anastas ve Kostaki gelir. Çolak Ömer onlara da kafa tutar. Yunanlılar, Çolak Ömer'in sözlerine sinirlenirler, onu öldüreceklerdir. Anastas onu öldürmeden önce ondan Kuva-yı Millîye hakkında bilgi almaya çalışır, fakat Ömer sır vermez. Yalnız kaldıklarında Anastas, Ömer'e bir Türk olduğunu, Ömer'i denediğini söyler. Hayatını, nasıl Yunan ordusuna katılıp oralara geldiğini anlatır. Anastas da Ömer gibi Türklerin galip geleceğine inanmaktadır. İkisi kucaklaşırken Artemiyadis gelir ve onları görür, çok sinirlenir. Ömer bir Rum gibi konuşarak aslında bir Rum olduğunu, Türkleri kandırmak için koyu bir Türk milliyetçisi kimliğine büründüğünü söyler. Bunu duyan Artemiyadis ona casusluk görevi verir. Artemiyadis gidince Ömer ve Anastas Muhtar ve İmam'ın durumu öğrenmemesi için plân yaparlar. Binbaşı Kenan Bey'e de durumu anlatırlar. Çolak Ömer ve Anastas, Yunanlıların krala götürülecek Türk kızı Nazik'i kurtarmak için harekete geçerler. Ancak geç kalmışlardır. Yunan askerler Nazik'i yakalamışlardır.

Aradan on iki yıl geçmiştir. Krala götürülmek için kaçırılan Nazik huzura çıkarılmıştır. Ancak Kral ona dokunmamış ve Nazik'i onu kaçırın Artemiyadis ile evlendirmiştir. Nazik'in Nikola adlı bir oğlu ile Eleni adlı kızı olmuştur. Anastas'ın ninesi Mariya, Nazik'i ziyarete gelir. Anastas, mektubunda Nazik'e yardım etmesini istemiştir. Nazik, vatanına dönmek istemektedir. Çocukları dışarı yollayıp Mariya ile konuşur, Mariya bir yolunu bulup onu kaçıracaktır. Nazik, ona Ayşe adlı bir Türk öğretmenin verdiği Türkçe gazeteyi gösterir, yanlarına dönen çocuklarına Türkçe şiirler okurtur. Mariya gider. Artemiyadis Nazik'e eziyet etmektedir. Oğlu Nikola babası gibidir, annesinin Fatma dediği Eleni ise annesine benzemektedir. Nikola olanları babasına anlatacağını söyleyince Nazik ona Türklerin kötü olmadığını anlatır. Nikola ona inanır. Artemiyadis eve gelir, Nazik Kur'an'ı ve bayrağı saklamayı unutmuştur.

Bunları gören Artemiyadis çıldırır, Nikola da Mariya'nın gelişini, olanları anlatır. Artemiyadis Nazik'le akşama hesaplaşacaktır.

Artemiyadis'in gidişinden sonra Nazik zehir içerek intihar etmeye karar verir. Bu sırada Mariya gelir. Nazik'i kaçıracaktır. Bir Türk kaptan onu götürecektir. Nazik, Fatma'yı alarak hemen evden çıkar. Bir iki saat sonra eve gelen Artemiyadis, zehiri görünce Nazik'in intihar ettiğini sanar ve ona yaptıklarından dolayı vicdan azabı çeker.

Aradan sekiz yıl geçmiştir. Köyüne dönen Nazik, muhtar olan Çolak Ömer'in gelini olmuştur. Artemiyadis'e boşanmak istediğini bildirmiş o da kabul etmiştir. Artık Ali ile evlidir. 1942 yılının hıdrellezini kutlamaktadırlar. Kenan Bey de onlarla beraberdir. Radyoda II.Dünya Savaşı ile ilgili gelişmeleri dinlerler. Yunanistan'dan Türkiye'ye mülteciler gelmektedir. Ömer ve Kenan Yunanlıların yaptıkları zulmü unutmuslardır, tarih tekerrürden ibarettir, düşüncesiyle gelenlere yardım edeceklerini söylerler.

Köye on-on iki mülteci geldiğini öğrenirler. Mültecilerden biri Artemiyadis'tir. Nazik'ten af dileyip temelli orada kalmak için gelmiştir. Artemiyadis'i sofraya buyur ederler. Bu sırada Artemiyadis, Nazik'in Ali ile evlendiğini duyar, bütün ümitleri boşa çıkmıştır. Oysa o Türkiye'ye gelip Nazik'ten af dileyecek onunla yeniden evlenecektir. Bunun imkânsızlığını anlayınca Nazik'e ait olan Kur'an'ı, bayrağı ve Türkçe şiirleri ona verir. Gitmek ister, Kenan ve Ömer ona engel olurlar. Onların bu hareketini gören Artemiyadis Müslüman olur.

Vak'a

Konusunu Millî Mücadele sırasında Afyon'un Teper köyünde yaşanan olaylardan alan *Allah Bizimledir*⁸⁶⁹ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Çolak Ömer, Yunanlıları izlemiştir. Öğrendiklerini Kenan Bey'e aktarır.
- b) Muhtar ve İmam birer vatan hainidir. Çolak Ömer onlarla tartışır
- c) Köylülerden yiyecek istemeye gelen Anastas ve Kostaki ile Çolak Ömer çatışır.
- d) İki Yunan askeri, Çolak Ömer'i öldürmeye karar verirler. Ama önce ondan bilgi alacaklardır.
- e) Yalnız kalınca Anastas, Ömer'e bir Türk olduğunu söyler. O da Türklerin zafer kazanmasını istemektedir.

⁸⁶⁹ Osman ÇİZMECİLER, *Allah Bizimledir*, Demir Kitabevi, İstanbul, 1971. 127 s.

- f) Onları kucaklaşırken gören Artemiyadis'e mer, bir Yunan casusu olduğunu söyler.
- g) Tehlikeyi atlatan Anastas ve mer bir plân yaparlar. Kenan Bey'e de durumu anlatırlar. Nazik adlı Yunanistan'a kaçırlan kızı kurtarmak isterler.
- h) Nazik, başta Artemiyadis olmak üzere Yunan askerlerince kaçırlır.
- i) Kaçırlan Nazik, Yunanistan'da Artemiyadis ile evlendirilir. İki çocuğu olur.
- j) Nazik Türkiye'ye kaçmak istemektedir. Mariya ona yardım edecektir.
- k) Mariya'nın gidişinden sonra Nazik Kur'an'ı ve bayrağı saklamayı unuttur.
- l) Bunları gören Artemiyadis fkelenir. Oğlu Nikola da Mariya'nın geldiğini söyleyince deliye döner.
- m) Nazik'i akşama cezalandıracağını söyleyen Artemiyadis gidince Nazik intiharını düşünür.
- n) Mariya gelerek Nazik'i ve kızı Fatma'yı Türkiye'ye kaçırlır.
- o) Eve Gelen Artemiyadis Nazik'in intihar ettiğini sanarak vicdan azabına kapılır.
- p) Nazik, kaçmıştır, köyündedir. Muhtarın oğlu ile evlenmiştir.
- q) Bir hidrellez günü radyodan II. Dünya Savaşı ile ilgili gelişmeleri dinlerler. Yunan mülteciler gelecektir.
- r) Köye Yunan mülteciler gelmiştir. İçlerinde Artemiyadis de vardır.
- s) Artemiyadis Nazik'ten af dileyip onunla yeniden evlenmek ister. Nazik'in evli olduğunu duyunca ona ait emanetleri verir.
- t) Gidecekken Kenan ve mer ona engel olur. Onlardan etkilenen Artemiyadis Müslüman olur.

Tema

Oyunun ana teması haksızlık yapanların er geç yapacaklarının cezasını bulacağıdır. Oyunda ele alınan yan tema ise tarihin tekerrürden ibaret olduğudur.

Oyunda Yunanlılar vasıtasıyla haksızlık yapan ferdin, cemiyetin muhakkak bir gün cezasını çekeceği vurgulanmıştır. Allah onları cezasız bırakmayacaktır. Oyunun adı da bu temaya uygundur. Allah zulm görenin yanında olmuştur.

Oyunda “Allah daima mazlumların yanındadır“, zalimin zulmü varsa, mazlumun Allah’ı var” gibi ifadeler bu temaya bağlı olarak sık sık geçmektedir. Zâlim olan, zulüm yapanlar Yunanlılardır. Mazlûmlar ise Türklerdir.

ANASTAS –Bu harpte Yunanlılar haksızdır, çünkü Türklerin yurduna saldırdılar, Türklerin masum ve günâhsızdırlar, Türk milletine yapılan bu canavarca zulümlere vicdanım sızlıyor, daima gizli gizli ağlıyorum, Yunanlılar bu haksızlıklarının cezasını göreceklerdir.⁸⁷⁰

Anastas bu sözlerle Yunanlıların işgalini, yaptıklarını haksızlık olarak niteler. Bir Yunan annenin oğlu olsa da Türkleri savunur.

Çolak, Yunanlıların karşısındadır. Ona göre haksızlıkla elde edilen toprak gün gelince yıkılmaya mahkumdur. Yunanlılar da yaptıklarının cezasını çekecektir:

“ÇOLAK – Sizin büyük Yunanistan projeleriniz tahakkuk etse bile çok yaşamaz, çünkü zulm ile abad olan, ah ile berbad olur. Can yakarak kan dökerek kurulan sağlam adalet kaidelerine dayanmayan imparatorluklar inkıraza mahkûmdur.”⁸⁷¹

1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı’nda İtalya, Yunanistan’a savaş ilân eder. Yunanlılar savaşı kazanacak gibi görününce Hitler olaya müdahale eder ve 1941’de Alman orduları Yunanistan’a girer. Yunanistan aynı Türklerin yaptığı gibi kanlarının son damlalarına kadar vatanlarını müdafaa etmişler; ancak mağlûp olmuşlardır. 1942’ye geldiğinde açlık ve sefaletin hüküm sürdüğü Yunanistan’dan Türkiye’ye mülteciler gelmeye başlar. Yunanlıların durumu bir zamanlar onarın zulmü altında ezilen Türkleri üzmektedir. Yunanistan’ın içinde bulunduğu içler acısı durum bile yaptıklarının cezası gibidir:

KENAN BEY –Gerçi Yunanlılar, yirmi sene evvel bize yapmadık cefayı bırakmadılar amma, şimdi onlara karşı içimde zerre kadar düşmanlık hissi kalmadı, biz müslümanız, hattâ bazen acıklı hallerine içimiz sızlıyor.... Evet onları yurdumuzda perişan bir halde mülteci olarak gönderip, bir zamanlar zulüm ve katliam yaptıkları Türk köylerinde ekmek dilendirmek çok şiddetli bir ceza değil mi? Biz hakkımızdan, çoktan vazgeçtik, çektiklerimizden vazgeçtik, çektiklerimizi çoktan unuttuk, şehitlerimizin dul karısı ve masum yetimleri, can evimize hançer sokan bu ellere şimdi ekmek verirken, onların nam ve hesabına utanacaklar.⁸⁷²

KENAN –Efendim, küçük büyük her millet, her devlet kendi hakkına razı olup oturmalı, başka milletin hakkına razı ve toprağına tecavüz ederek kendi hududlarını genişletmek sevdasına düşmemeli, işte Yunanlılar bu kara sevdanın hazin akibetine uğradılar.⁸⁷³

⁸⁷⁰ ÇİZMECİLER, s. 37.

⁸⁷¹ ÇİZMECİLER, s. 32.

⁸⁷² ÇİZMECİLER, s. 106-107.

⁸⁷³ ÇİZMECİLER, s. 120.

Bu sözler ana temanın özlü bir ifadesidir. Elindeki ile yetinmeyen, haksızlıkla daha fazlasını isteyenlerin sonu bu şekilde ifade edilmiştir.

Oyunda ele alınan yan tema ise tarihin tekerrürden ibaret olduğudur. Bir zamanlar Türklere zulm eden Yunanlıların II. Dünya Savaşı sırasında düştükleri durum tarihin tekrarına delildir. Bir zamanlar Türkiye'yi işgal eden Yunanlıların toprakları yirmi yıl sonra işgal altındadır. Tarihin tekerrürünü ifade eden dörtlüklerle geçmişten bu duruma işaret edilir.

KENAN BEY – Ömer Ağa, tarih dedin de, yine aklıma şu beyit geldi:

Deniyor gerçi, tarih bir, tekerrürden ibarettir.

Alınsa kıssadan hisse büyük bir ders-i ibrettir.

Bir şahsın hayatta muvaffakiyet veya bir devletin payidar olabilmesi için mukadderat, şans ve kabiliyetin büyük te'sirleri olmakla beraber hak, adalet, doğruluk ve tarih denilen ibret ilmi hocasından ders alması lâzımdır.

ÇOLAK – Evet... Ne diyorduk, ha, tarihin ehemmiyetinden bahsediyorduk, efendim bu hususta kıymetli şuaradan Mehmet Akif'in de gayet güzel bir kıt'ası var, diyor ki:

Geçmişten adam hisse kaparmış, ne masal şey

Beş bin senelik kıssa, yarım hisse mi verdi?

Tarihi, tekerrür diye tarif ediyorlar

Hiç ibret alınsaydı tekerrür mü ederdi?

Tarih bilmezlik ve tecrübesizlik yüzünden yapılan hataları bir daha düzeltmek imkânsız oluyor.⁸⁷⁴

Tarihten mutlaka ders alınmalı, tarihin tekerrürden ibaret olduğu unutulmamalıdır.

Zaman

Oyunun vak'a zamanı 1922-1942 yıllarıdır. Oyun yirmi yıllık bir vak'a zamanı içinde geçen olayları anlatır. Bu uzun zaman dilimi oyuna atlamamalarla aksettirilmiştir. Oyunun birinci perdesindeki olaylar 1922 yılının Mayıs ayında geçer Batı Bölgesi, Yunan işgali altındadır.

Oyunun ikinci perdesinde tarih 1934'tür. On iki yıllık bir zaman atlaması söz konusudur. Oyunun son perdesi ise 1942'de geçer. II. Dünya Savaşı yıllarıdır.

Oyunun anlatma zamanı 1971'dir. Türklerin merhametli, affedici bir millet olduklarını göstermek için Millî Mücadele ve II.Dünya Savaşı yıllarında yaşanan olaylar anlatma zamanına taşınmıştır.⁸⁷⁵

⁸⁷⁴ ÇİZMECİLER, s. 108-109.

Mekân

Birinci ve üçüncü perdede anlatılan ve gerçek olduğu söylenen olayların mekânı Afyon'un Teper köyüdür. İkinci perdede anlatılan ve hayalî olduğu söylenen olaylar Atina'da geçmektedir. Artemiyadis'in evi Atina'da geçen olayların sahnesi durumundadır.

Oyunun birinci perdesinde anlatılan olayların mekânı olan Teper köyü şu şekilde tanıtılmıştır:

“Bir köyün küçük meydanlığını ve harap çeşmeyi göstermektedir. Uzaktan köyün minaresi yıkılmış camii ve camiin kenarından gelip meydanlığın yanından geçerek şehre giden yolun dönemeç noktası ve serpilmiş bazı harap köy evleri görünmektedir.”⁸⁷⁶

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu on iki kişiden oluşmaktadır. Çolak Ömer, Anastas, Artemiyadis, Nazik vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Muhtar, İmam, Yunan neferleri, Türk köylüleri, Yunanlı mülteciler dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Çolak Ömer: Teper'de yaşayan bir köylüdür. Yunan birlikleri hakkında bilgi toplayıp tebdil-i kıyafet gezen Binbaşı Kenan Bey'e bildirir. Yurdun selameti için ne kadar tehlikeli iş varsa yapmaya hazırdır.

ÇOLAK – Ey büyük Allah'ım, sen bana sabır ve tahammül ihsan et, bir cennetten farkı olmayan güzel yurdumun bu acıklı halini görmeğe artık dayanamıyorum, bu karanlık günler daha ne vakte kadar sürecek, harabolan vatanımızın üstünde öten uğursuz baykuşlar daha ne vakte kadar tüneyecekler, bu masum millet baykuş sesi yerine ezan sesini acaba ne vakit duyacak, nazlı bayrağımız ne vakit ufuklarımızda gururla dalgalanacak, sen taksiratımızı bağışla ve bize bu kadar cezayı kâfi gör, bizi affet Yarabbi. Bütün ümitlerimizi bağladığımız kahraman ordumuza, sen kudret ve muzafferiyet ihsan eyle Yarabbi.⁸⁷⁷

Zor günlerinde Allah'a dua eden Çolak, vatanın, milletin selameti için yalvarır.

Anastas: Babası Türk, annesi Yunan'dır. Annesi ölünce onu anneannesi büyütüştür. Atina'da beş sene kalmıştır. Döneceği sırada I. Dünya Savaşı ardından da Millî Mücadele başlamış; o da Yunan ordusuyla Anadolu'ya gönderilmiştir. Yunanlılara Türk düşmanı gibi görünür. Ama aslında Türklerden yanadır.

⁸⁷⁵ Bk. ÇİZMECİLER, s. 7.

⁸⁷⁶ ÇİZMECİLER, s. 23.

⁸⁷⁷ ÇİZMECİLER, s. 19.

Nazik: 1922’de zorla Yunanistan’a kaçırılmıştır. Yunan Kralına takdim edilmiş, ama çok iyi bir insan olan Kral, ona el sürmeyip, onu kendisini kaçırın Artemiyadis ile evlendirmiştir.

1923’te bir oğlu, 1926’da bir kızı olmuştur. Artemiyadis, ona sürekli eziyet etmektedir. Vatan hasreti çeken Nazik, kocasından sakladığı Kur’an-ı Kerim, bayrak ve Türkçe şiirlerle teselli bulmaktadır. Tek dileği vatanına dönmek, köyünde doya doya ezan seslerini bir dinleyebilmektir.

Artemiyadis: Türk düşmanı bir Yunanlıdır. 1922 yılında Türklere yapmadıkları işkence kalmamıştır. Nazik’i kaçırınların başında gelir. Nazik’le evlenmiş, iki çocuğu olmuştur. Ancak Nazik’e sürekli eziyet etmektedir. Ancak sonradan pişman olur. Aşağıdaki sözler ondaki düşmanlığın ve pişmanlığın ifadesidir:

ARTEMİYADİS – Evet, evlendiğimizin ilk yıllarında senden nefret duyuyordum, belki de bu nefret, hislerimde 1922 mağlûbiyetinin te’siri ve Türklere karşı olan, milli bir kin âmil oluyordu. Zaman geçtikçe Türklerin o harpte bir kabahatleri olmadığına ve tamamıyla haklı bulduklarına kani olmuştum, Nazik... Ben senin sabır ve tahammülünü ölçmek için sana eza ve cefa ettim. Senin dindarlığın, cesaretin, mertliğin ve millî gururun benim çok hoşuma gidiyordu. Bilhassa namuslu bir ev kadını oluşun, bulunma bir hazine idi. Ahhhhh... Ben ne yaptım?⁸⁷⁸

Muhtar ve imam vatan haini kişilerdir.

MUHTAR– Ne var? Ne oldu sanki? Yunanlılar köyümüze geldiyse, biz onlara üstümüze düşen iyilik ve insaniyeti yaptıksa kötü mü olduk? Yunanlılar da Allah’ın kulu, hem bana bir fenalıkları yok ki?, evet bir çok ehaliye işkence yapıyorlar, asıyorlar, kesiyorlar amma, kabahat ahalide, karşı gelmesinler, bu güne bu gün onların boyunduruğu altındayız. Ulül emre itaat lâzımdır.⁸⁷⁹

Muhtar devir kimin devriyse onun yandadır..

“Sana ne suçu var, hem şimdiden sonra Türk olsa ne kıymeti var, gemisini kurtaran kaptan, borusunu öttüren borazandır.”⁸⁸⁰

İmam da Muhtar gibi düşünür. Osmanlı yıkılmıştır, yerine gelecek olanın kim olduğu önemli değildir.

İMAM- Muhtarın söylediklerine ben de hak veriyorum, hem canım; zaten âyet’i kerime ile sabit: (Elhamdü lillâhi rabbil müslimin, değil, elhamdü lil-lâhi rabbü âlemin)

⁸⁷⁸ ÇİZMECİLER, s. 93.

⁸⁷⁹ ÇİZMECİLER, s. 19.

⁸⁸⁰ ÇİZMECİLER, s. 20.

buyurmuşlar, Allah yalnız bizim Allahımız değil, bütün mevcudatın ve 18 bin âlemin halıkıdır. Bu kadar sen kendini üzme, cenâb-ı hak öyle münasip görmüş ve bu ülkeleri Yunanlılara nasip buyurmuş, gelen ağam, giden paşam, bundan evvelki ricali devlet babamızın oğlu değil mi ya? bizim hükûmete sadece bir vergi bir de aşar borcumuz var, başımızdaki hükümet Osmanlı olmamış da Yunanlı olmuş sana nesi, sen kendi işine bak.⁸⁸¹

Çerkez imam, din adamı olmasına rağmen hakikatte bir vatan hainidir. Çerkez İmam, gerçekten yaşamış bir kişidir. Nazik'in Yunanistan'a kaçırılma olayına aracılık etmiştir.⁸⁸²

Dil ve Üslûp

Oyun da üç perde, otuz yedi meclisten oluşmaktadır. Sade bir dille yazılan oyunda şahıslar milliyetlerine, karakterlerine uygun olarak konuşturulmuştur. İmam, mesleğine göre konuşur

“İMAM – Bu Çolak Ömer dinsiz ve imam zaif adamdır. Halbuki ben ona kaç defa vaziyeti etraflıca anlattım, şimdiden sonra Osmanlı milleti bir daha payidar olamayacaktır, hakkında âyet-i celile var dedim, geçiremedim, -İnneke Hamidün Mecid buyurmuşlar, padişah Abdülhamid ve halife Abdülmecid'den sonra Osmanlı saltanatının inkıraz bulacağı bu derece aşikâr iken senin gibi sersem bir köylünün çırpınması beyhudedir.⁸⁸³

Yunanlılar, Rum şivesi ile konuşurlar.

KOSTAKİ- (Çolağı tekmeliyerek) Sen neden korkmaz, nasin böyle konuşur? Neden ayağa kalkmaz, bu gün Türkiye, her taraf bizim, içindeki Türkler epsi da bizim esir, haydi çabuk kalk bize reverans yap kalimara söyle. Bak (İmamı göstererek) papas efendi, bak Dimarkus epside kalktı, yoksak sen onlardan daha megaloo.....Sen şimdi üç defa -Zito Venizelos-Zko Venizelos- diye bağırzaksın, ondan sonra üç defa - Zito Trikopis, Zito Trikopis - daha sonra üç defa - Zito Loid Jorj, bağırzaksın, o zaman ben seni öldürmiyezek; yoksam kepsi kefali, em da simdi.⁸⁸⁴

Oyunda türkü ve şiirler de yer alır:

Atina'nın hamamı
Yandan çıkar dumanı
Hiç kimsede şüphem yok
Öldürsünler imamı..
Nâzik.. Nazik, her yanlan ezik.⁸⁸⁵

⁸⁸¹ ÇİZMECİLER, s. 19.

⁸⁸² bk. ÇİZMECİLER, s. 8.

⁸⁸³ ÇİZMECİLER, s. 20.

⁸⁸⁴ ÇİZMECİLER, s. 27.

⁸⁸⁵ ÇİZMECİLER, s.100.

Şeklindeki Nazik için söylene türkü, İstiklâl Marşı, Rıza Tevfik'in "Uçun Kuşlar Uçun" şiiri ve "Vatana Hasret" adlı şiir oyunda yer alan manzum ürünelrdir.

Lütfi hak ne dinedir, ne ırka, ne di'edir
 Onun zıddı haksızlık, yalan, zulüm hiledir
 Ararsın bulamazsın, bulursun bilemezsın
 Gel, otur soframıza Allah bizim iledir.⁸⁸⁶

Oyunda yer alan bu dörtlük oyuna verilen ad ile ilgilidir.

Yazarı anlatılan olayların yarıdan fazlasının gerçek olduğunu söyler. Olayın Türkiye'de geçen kısımları gerçektir. Atina'da geçen kısımları ile bazı şahıslar hayal ürünüdür.⁸⁸⁷

⁸⁸⁶ ÇİZMECİLER, s. 124.

⁸⁸⁷ bk. ÇİZMECİLER, s. 7.

SAKARYA'DA 22-NCİ GÜN

Özet

Sakarya Savaşı'nın yirmi ikinci günüdür. Saldırı sırası Türklerdedir. Yunanlılar kaçmaya çalışmaktadır. İçlerinde teslim olmayı düşünenler vardır. Suçu yakalanan subaya atacaktadırlar. Onlar böyle düşünürken çeteciler onları yakalar, Yunanlı erler suçu subaya atarlar.

Sakarya Savaşı'nın yirmi ikinci gününde Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere iki gazeteci gelir. Önce içeri alınmazlar, ancak sonunda biri Paşa ile görüştürülür. Mustafa Kemal Paşa, zamanının az olduğunu söyleyerek gazeteciye gençlik yıllarını kısaca anlatmıştır.

Askerler cephededir. Savaşın yirmi ikinci günüdür. Paşa'nın gelmesi beklenmektedir. Yanlarına bir dilenci gelir, askerler ondan şüphelenirler. Gazi Paşa geldiğinde dilenci yakalanır ve Paşa'yı öldürmek için para aldığını itiraf eder. Paşa onu affeder. Düşmana karşı savaşan çetecilerin başarılarına çok sevinen Paşa, onları kabul eder. Çeteciler esir aldıkları Yunanlı er ve subayları getirmişlerdir. Paşa, Yunanlı subay ile görüşmek ister. Yunanlı erler, subayı suçlarlar. Subayda sırtının yere geldiğini Türklerin galibiyetini kabul ettiğini söyler. Ona "yak, yık, vur" emrini veren Yunan kralıdır. Zafer kazanma ümidiyle harekete geçmişlerdir. Paşa, subayla konuşurken bir telefon gelir.

Telefonla görüşen Paşa, binbaşı ve komutanlarına harita üzerinde yeni plânını açıklar ve Sakarya'daki yirmi ikinci günde ileri taarruz emrini verir. Akdeniz'i hedef gösterir. İstanbul'dan kaçan aydınları kabul eden Paşa, onları Ankara'ya göndermek ister, ancak onlar kalıp savaşmak isterler. Aydınlar, İstanbul'un perişan hâlden bahsederler. Paşa, vatanın kurtarılacağını, yeni bir hayatın başlayacağını söyler. Paşa, cephede gelen haberlere göre hareket etmektedir, bütün toplara ateş, erlere de ileri emrini verir. Ateş emrinin verilmesi cephede büyük sevince yol açar.

Vak'a

Abay Dağlı'nın daha önce yazdığı *Ata ve Ata Anıları* adlı piyesinden alınan sahneler ve Sakarya Savaşı'na ait sahnelerden oluşan *Sakarya'da 22-nci Gün*⁸⁸⁸ adlı piyesin vak'a örgüsü şu şekildedir.

- a) Sakarya Savaşı'nda yirmi ikinci gündür. Yunanlı er ve subaylar esir alınmıştır.

⁸⁸⁸ Abay DAĞLI, *Sakarya'da 22-nci Gün*, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1971, 78 s.

- b) Mustafa Kemal Paşa, yirmi ikinci günde kendisiyle görüşen gazeteciye gençliğini anlatır.
- c) Paşa, çetecilerin esir aldığı subay ile görüşür. Subay Türklerin galibiyetini kabul eder.
- d) Paşa telgraf ve telefonla gelen haberlere göre taarruz emrini verir. Bu haber büyük bir coşku yaratır.

Tema

Oyunda yirmi iki gün süren ve Türklerin zaferiyle sonuçlanan Sakarya Savaşı'nın son gününden hareketle bu savaşın önemi vurgulanmıştır. Sakarya Savaşı ile taarruz sırası Türklere geçmiştir:

I. ÇETECİ – Şimdi saldırının sırası bizde.

Bu gün düşman için ezici gün.

Artık tamamlandı yirmi ikinci gün.

Yirmi iki gündür ordumuz coştı.

Doğuya dönüş de batıya koştu.

Sakarya suları taşmıştır artık.

Biz de bu yolları arkadan sardık.

Dereden, tepeden izleyeceğiz.

Kaçan düşmanları biz ezeceğiz⁸⁸⁹

Ordu, yirmi iki günün sonunda zafer beklemektedir. Doğuda zafer kazanılmış, sıra batıdadır. Batıdaki zafer ise Sakarya Zaferi olacaktır.

I. ÇAVUŞ –Yirmi iki gündüz, yirmi iki gece.

Kolaydır söylenince.

Kara bulut geçti, şimşekler çaktı.

Her gün ne kadar kızıl kan aktı.

Bulanık Sakarya kıp kızıl oldu.

Çok kanlı başladı o birinci gün.

Nihayet bugün tam yirmi ikinci gün.

Şimdi Sakarya'nın kıyısındaız.

Doğusundan geldik, batısındaız.

Fakat bu savaşlar verir mi ara

Yolumuz yine de kan, ölüm, yara

İnşallah bu yolun zaferdir soru⁸⁹⁰

“GAZİ PAŞA – Düşmanın kısmeti ölüm ve sürgün

⁸⁸⁹ DAĞLI, *Sakarya'da 22-nci Gün*, s. 10.

⁸⁹⁰ DAĞLI, *Sakarya'da 22-nci Gün*, s. 34-35.

Bugün Sakarya'da yirmi ikinci gün"⁸⁹¹

Zaman

Oyunun vak'a zamanı Sakarya Savaşı'nın yirmi ikinci günüdür. (13 Eylül 1921). Anlatma zamanı ise 1971'dir. Oyun Sakarya Savaşı'nın 50. Yılı münasebetiyle yazılmıştır.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı Sakarya Savaşı'nın yapıldığı yerlerdir. Oyunda mekân tasvirleri yoktur. Dekor tanımları vardır. Bunlar son derece basittir ve birbirinin aynıdır.

"Nehir kıyısı. Dipte seyyar hastane çadırı kurulmuş."⁸⁹²

"Önden ortada küçük bir masa ve tahta sandalyeler var."⁸⁹³

Şahıs Kadrosu

Oyun otuz üç kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Gazi Paşa (Mustafa Kemal), Âşık, Dilenci, Çeteciler, Yunanlı Erler, Yunanlı Subay, Köylü Kızlar, Aydınlar, Çavuşlar, Binbaşılar, Gazeteciler ile Gazi Paşa'nın gençlik yıllarına ait sahnede yer alan Ana, Bekçi, Komşu Kızı, Yaşlı Paşa oyunun şahıs kadrosunu içinde yer alan şahıslardır.

Oyunda vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıstan söz etmek güçtür.

İki piyesin birleşimi olan oyunda belli bir vak'adan da söz etmek mümkün değildir. Oyunda sadece yirmi iki gün süren Sakarya Savaşı'nın önemini, büyüklüğünü vurgulayan şahıslardan söz edilebilir.

Dil ve Üslûp

Oyun iki perde, yedi tablo ve yirmi sahneden oluşmaktadır. Sade bir dille yazılmıştır. Manzum olarak yazılan oyunda 6+5= 11'li hece ölçüsü kullanılmıştır. Kafiye uysun diye kullanılan doldurma mısralar vardır.

Oyunda Abay Dağlı'ya ait olan *Ata ve Ata Anıları* adlı oyunlardaki sahnelerin aynıları vardır.⁸⁹⁴

⁸⁹¹ DAĞLI, *Sakarya'da 22-nci Gün*, s. 59.

⁸⁹² DAĞLI, *Sakarya'da 22-nci Gün*, s. 34.

⁸⁹³ DAĞLI, *Sakarya'da 22-nci Gün*, s. 57.

⁸⁹⁴ Mustafa Kemal'in annesinin Mustafa daha harbiye öğrencisi iken onu bir komşu kıızıyla evlendirmek istediği olayın anlatıldığı sahne, (s.21-34) yaşlı Paşa'nın Mustafa'yı ziyaret edip hürriyet hakkında konuştukları olayın anlatıldığı sahnenin aynısı *Ata (Gençliği-Savaşları-Çankaya)* adlı oyunda (s. 35-45); cepheye gelerek Paşa ile görüşen aydınların işgal altında olan İstanbul'u anlattıkları sahne (s. 61), *Ata Anıları* adlı oyunda (s. 114-115); bir aydının vatanın hâlini görerek Namık Kemal'in beytini zikrettiği sahne ile I Paşa'nın "*Vatanın bağına düşman dayasın hançerini / Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini*" şeklinde verdiği cevabın yer aldığı sahne (s.66-67) *Ata Anıları* adlı oyunda (s.117) yer alır.

Abay Dağlı, büyüklerimizi tanıtmak amacıyla Ata'nın gençliğini konu alan "Genç Ata" adlı bir piyes yayınlanmış, daha sonra bu piyesi Sakarya Savaşı ile ilgili olan "Sakarya Karargahı" adlı başka bir piyesle birleştirilerek "Sakarya'da 22-nci Gün" adlı piyesi ortaya koymuştur. Bu piyesle "şanlı bir zafer gününün olayları içinde Ata'nın gençliğini ve Sakarya'daki Başkomutanlığını da birkaç sahnede canlandırmaya" çalıştığını ifade eder.⁸⁹⁵

Oyun Atatürk ile ilgili değildir. Büyük Ata'nın sadece bazı hayat sahnelerinden oluşur. Onun meşhur sözleri de mısralarla ifade edilir.

Oyunda annesinin Mustafa Kemal'i ile evlendirmek istediği bir kızla ilgili olan kısmı yazar Yılmaz Çetiner'in Cumhuriyet Gazetesi'nde 10.11.1964 tarihinde röportajından aldığını söyler.⁸⁹⁶

Oyunda Namık Kemal'e ait mısralar ve marşlar yer alır. Oyunun başında Ata'nın sözleri bir bütün hâlinde verilmiştir. Oyunun sonunda "Atatürk İlkeleri" Adlı ve Atatürk adlı İbrahim Minnetoğlu'na ait iki şiir yer alır. Oyun İstiklâl Marşı'nın son kıtası ile bitirilir.

⁸⁹⁵ bk. DAĞLI, *Sakarya'da 22-nci Gün*, s. 5-6.

⁸⁹⁶ bk. DAĞLI, *Sakarya'da 22-nci Gün*, s. 6.

MALAZGİRT'TEN SAKARYA'YA

Özet

Liseli bir genç “Alp Arslan” adlı bir piyes yazmıştır. Arkadaşlarıyla piyesin provasını yapacaklardır. Roller paylaştırılır, provaya başlanır. Rol icabı savaşmaya başlarlar. Onları gören bir İstiklâl Savaşı Gazisi onların kavga etmelerine kızar. Ancak gençler bunun bir prova olduğunu söyleyince kızgınlığı geçer. Gençlerin “Vatan yahut Silistre”nin provasını izlemeye başlayan Gazi, Sakarya Savaşı sırasındaki bir anısını hatırlar.

Gençler, Gazinin hatırasını canlandırmaktadırlar. Dokuz çeteci, üç aydın, köylü kızlar, genç bir âşık ve bir nine vardır. Sekizinci ve dokuzuncu çeteci aslında birer haindir. Sekizinci çetecinin asıl amacı çetecilerden biriyle olan kan davasının öcünü almaktır. Daha sonra İstanbul’a gidip padişahın ordusuna katılacaklardır. Diğerlerinin arasına karışmaya karar verirler. Çeteciler, köylüler ve iki aydın beraberken üçüncü bir aydın gelip yurdun kurtulması için manda teklif eder. Ancak büyük bir tepkiyle karşılaşır. Çetecilerin başkanı ve bir aydın Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye gidecektir. Hain çetecilerden birini de yanlarına alırlar. Kalan çeteciler ise, düşman köprüsünü patlatacaklardır. Plân yaparak harekete geçerler, hain çetecilerden birini de nöbetçi bırakırlar. Diğerlerinin gittiğini gören mandacı aydın çeteciye işbirliği teklif eder. Çeteci gidip olanları Yunanlılara bildirecektir. Çeteciler köprüyü patlatmışlardır. Hepsi de çok cesur davranmıştır. Nöbetçi bıraktıkları çetecinin bir hain olduğunu anırlar. Paşa’yla görüşüp dönen başkanları gelince hain iki çeteciye kovarlar. Kovulan çetecilerden kan davasının öcünü almak isteyen Paşa’yla görüşmeye giderken, Anadolu’daki direniş hareketini görüp taraf değiştirmeye karar vermiştir. Tekrar onların yanına dönen çeteci, kan davalı olduğu çete başkanını çağırıp ona kan davasından, intikamdan vazgeçtiğini söyler.

Keşfe giden çeteciler iyi haberlerle dönmüştür. Ali Fuat Paşa’nın emriyle Arifiye İstasyonuna gelen düşman cephane treni patlatılmayacak, silâhları almak için baskın düzenleyeceklerdir. Çeteciler bunun için harekete geçtikleri sırada Sakarya’da taarruzun başladığı haberi gelir. Herkes bu habere çok sevinir.

Vak'a

İki piyesin sahnelenmesi şeklinde ortaya çıkan *Malazgirt'ten Sakarya'ya*⁸⁹⁷ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Liseli gençler aralarında "Alp Arslan" adlı piyesin provasını yapmaya başlarlar.
- b) Gençlerin "Vatan yahut Silistre" provasını izleyen İstiklâl Savaşı Gazisi Sakarya Savaşı'na ait bir anısını anlatmaya başlar.
- c) Gençler Sakarya Savaşı sırasında yaşanan olayları canlandırmaya başlarlar.
- d) Aydınlar, çeteciler ve köylüler beraberdir. Asıl niyetleri padişahın ordusuna katılmak olan iki çeteci de onlara katılır.
- e) Yanlarına gelerek manda teklif eden başka bir aydın büyük bir tepki alır.
- f) Çetecilerin başkanı Paşa ile görüşmeye gider. Diğerleri de düşman köprüsünü patlatacaklardır.
- g) Çeteciler harekete geçince mandacı aydınla anlaşılan hain çeteci bunu düşmana bildirir.
- h) Çetecilerin harekatı başarıya ulaşmıştır. Döndüklerinde nöbetçinin hain olduğunu anlarlar, onu ve arkadaşını kovarlar.
- i) Paşa'yla görüşmeye gidenlerin arasındaki diğer hain çeteci Anadolu'daki direnişi görüp taraf değiştirir.
- j) Keşfe çıkan çeteciler baskına karar verirler. Onlar baskına gittikleri sırada Sakarya taarruzunun başladığı haberi gelir.

Tema

Oyunun ana teması kahramanlıktır. Oyunda ana temaya bağlı olarak ele alınan yan temalar ise vatan sevgisi ve dayanışmadır.

Oyunun ana teması oyunun adından da anlaşılacağı gibi Malazgirt Zaferi'nden Sakarya Savaşı'na kadar olan süreçteki olaylar ve kişiler vasıtasıyla dikkatlere sunulmuştur. Vatan yahut Silistre piyesinden ve bu piyesteki bir olaydan hareketle anlatılan Sakarya Savaşı sırasında yaşanan olaylardan hareketle kahramanlık teması aktarılmıştır.

1.ÇETECİ – Köprüye yaklaşıp, dinamiti yerleştirmek ilk işimdir. Sonra uzaklaşıp, fitillemeğe çalışacağım. Fakat bu mümkün olmazsa, kendim köprünün altında kalır ve öyle patlatırım.

⁸⁹⁷ Abay DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1972, 72 s.

2. AYDIN – Muhterem dostlarımız gibi, bende Namık Kemal’i hatırladım. Onun “Vatan yahut Silistre” kahramanlarını şimdi karşımda görüyorum. O zaman İslâm Bey: “iktiza ederse cephenin üzerine oturur, öyle ateşlerim” demişti” Şimdiyse sen, eferin aslanım, köprünün altında kalır, öyle patlatırım, diyorsun.

1. Aydın – İşte tarihten tarihe aynı kahramanlıklar.

2. Aydın – Tabii . Tarihler değişir. Fakat her devir kendi kahramanlarını da yetiştirir.⁸⁹⁸

Tarihler değişse de kahramanlık değişmemektedir. Kahraman insanlar her devirde vardır.

Oyunda kahramanlığın nesilden nesile devam ettiği vurgulanmıştır. Bütün zaferlerin sebebi kahramanlıktır. Türklerde bu ruh bu heyecan oldukça nice zaferler kazanılacaktır.

“YAŞLI MÜCAHİT – Bizim Malazgirt’te akan kanımız Çanakkale’de de aktı. O şanlı savaş tarihlerini daima kutsal zafer günleri diye hatırlıyoruz. Unutmayınız ki bu günlere o günlerden geldik”⁸⁹⁹

Önemli olan bu kahramanlık ruhunu her zaman canlı tutabilmektir:

1. ÇETECİ – Topal olup kalırsam, bu günlerin bir hatırasını yaşatmış olurum. Yetişen yeni bir nesil anlar ki, onların sağlam ayakla yürümeleri için biz böyle topal olduk.... Yeter ki, bugünün ruhunu her devirde yaşatalım.

GENÇ AŞIK – Evet, bugünün ruhu, bugünü heyecanı.⁹⁰⁰

Oyunda vatan sevgisi “Vatan Yahut Silistre Piyesi”nin canlandırılmasıyla ve Sakarya Savaşı sırasında yaşanan olayların canlandırılmasıyla aktarılmıştır. “Vatan Yahut Silistre”nin provası sırasında Zekiye’yi canlandıran 1. Kız ve kale komutanını canlandıran 2. Genç arasında geçen konuşma vatan sevgisinin ifadesidir. Vatan için ölümü göze alan Zekiye vatansever bir kızıdır:

2. GENÇ – Çocuğum, sen ne ise yararsın ki, alıkoyayım.

1. KIZ – Vatan için öleceğim. Başka ne hizmet istersiniz?

2. GENÇ – Sen daha silâh kullanamazsın.

⁸⁹⁸ DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, s. 36-37.

⁸⁹⁹ DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, s. 21.

⁹⁰⁰ DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, s. 63.

1.KIZ – Size canımı arz ediyorum. Siz bana yaşımın küçüklüğü söylüyorsunuz. Buraya adam öldürmek için mi geldiniz? Ölmek için mi? Öldürmek içinse beni de öldürünüz. Ölmek içinse emin olunuz ki sizden daha kolayı daha rahat ölürüm.

2.GENÇ – Bıyıklısı ölmek ister. Aksakallısı ölmek ister. Ne diyeyim. Allah cümlelerinizi vatana bağışlasın

1.GENÇ – Bilir misin, bence vatan iman ile beraberdir.Vatanını sevmeyen Allah'ını da sevmez.⁹⁰¹

Millî Mücadele sırasında ise işgal altında olan İstanbul bir vatan parçasıdır. Vatan için canlarını, kanlarını veren bu insanlar vatan sevgisini ortaya koyarlar.

2. Çeteci – Ah, muhterem şair bey. Hepimiz derin bir üzüntü içindeyiz Fakat sizin gibi, yine hepimiz geleceğimizden eminiz. Yemin ediyoruz ki, İstanbul'un ve her karış vatan parçasının kurtuluşu için canımızı ve kanımızı esirgemeyeceğiz.

Çeteciler – Yemin ediyoruz. Yemin ediyoruz.⁹⁰²

Oyunda vatan sevgisi herşeyin üstünde tutulmuştur. Vatansever insanların hepsi canlarını vatan için fedaya razıdırlar.

Oyunda savaş sırasında Anadolu halkının birbirine kenetlendiği, düşmana karşı gösterdiği dayanışma da hain iki çeteci vasıtasıyla aktarılmıştır. Anadolu'daki direnişi görüp de bundan etkilenmemek mümkün değildir:

8.Çeteci –Sakarya'nın öte tarafına geçince çok utandım. Herkes silâha sarılmış. Ülkedeki eski aile düşmanları bile barışarak omuz omuza savaşıyorlar. O canlı manzarayı görseydin, sen de etkilenirdin....Sen ayaklanmış Anadolu'yu bir görsen. Ben yansam da ölsem de artık onlardan ayrılmayacağım. Onlarla beraber ölmek benim için bir şereftir.⁹⁰³

Düşman karşısında sıkıca kenetlenilmeli, kişisel düşmanlıklar bir tarafa bırakılmalıdır:

2.Çeteci – Özellikle şimdiki devirde böyle düşünmeliyiz. Hatta ben bugün herhangi bir soydaşımın mahkemelik bile olmak istemem.Karşımızda kanlı bir düşman vardır. Aramızdaki bütün dargınlıklar unutulmalıdır. Biz böyle bir günde birleşmezsek yeniliriz. Zaten bu düşünce şimdi bütün Anadolu'muz da hakimdir. Biz bugün kan ve ateş içinden geçerek, bir ölüm kalım mücadelesi yapıyoruz. Şimdi yalnız düşmana karşı kurşun sıkmalıyız. Gayemiz son bir taarruz

⁹⁰¹ DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, s. 19-20.

⁹⁰² DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, s. 28-29.

⁹⁰³ DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, s. 54-55.

ve tam bir zaferdir. Hepimiz bu zafer için bir gönül birliği ile and içtik. Ah, keşke bugünkü bu gönül birliği nesilden nesile de geçse...Her zaman devam etse.⁹⁰⁴

Zaman

Oyun iç içe geçmiş vak'alardan oluşur. Alp Aslan ve "Vatan Yahut Silistre" piyeslerin provalarının yapıldığı zaman 1971'dir. Onların provalarını izleyen yaşlı Gazinin anısının canlandırıldığı bölümde ise zaman Sakarya Savaşı zamanı yani 1921'dir. Sakarya Savaşı'nın 50. yıldönümü için yazılan oyunun anlatma zamanı 1971'dir. Oyunun ilk tablosunda vak'a zamanı ve anlatma zamanı çakışır.

Oyunda provası yapılan piyeslerle oyuna bu piyeslerin vak'a zamanı da dahil olur. Alp Aslan piyesinin vak'a zamanı olan 1071 ile anlatma zamanı olan 1971 arasında Malazgirt Savaşı ve Sakarya Savaşı arasındaki bağa benzeyen bir ilişki vardır. 1971 yılında Malazgirt Zaferi'nin 900. yıldönümü kutlanmıştır. Yazar, iki büyük zaferi oyununda ele alışını şu şekilde açıklar.

"Büyük tarihi zaferlerimizden Malazgirt Zaferi'nin 900.ve Sakarya Zaferi'nin 50.yıl dönümlerinin 1971 ağustosunda kutlanacağını düşünerek bu konularda iki piyes yazmışım"⁹⁰⁵ Abay Dağlı her iki zaferi de kutlamak gayesiyle konuları birleştirip bir okul ve gençlik tiyatrosu olarak bu piyesi yazdığını söyler.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı Sakarya Savaşı'nın olduğu yerlerdir. Oyunda son derece basit birkaç kelimelik dekor tanımları vardır.

"Nehir kıyısında geniş bir alan. Dipten karşıda bir dağ geçidi manzarası"⁹⁰⁶

ŞAHIS KADROSU

Oyunun şahıs kadrosu on dokuz kişiden oluşmaktadır. İstiklâl Savaşı gazisi olan yaşlı mücahit, genç aşık, köylü nine, 1. ve 2. Öğrenci kızlar (sonra köylü kızları canlandırırlar), 1. ve 2. Yunanlı erler, 1.ve 2.ve 3. Aydınlar, 1.,2.,3.,4.,5.,6.,7.,8.,9., öğrenci gençler (sonra çetecileri canlandırırlar) oyunun şahıs kadrosunu oluştururlar.

Oyunda Alp Aslan adlı piyesi yazan genç tarih bilincine sahip bir gençtir. Diğer gençler de canlandırarak roller itibariyle vatan sevgisine sahip, kahraman, cesur insanlardır. Çetecileri canlandıran iki genç vatan haini olarak gösterilmiş, ancak bir tanesi Anadolu'daki direnişi görüp diğerlerine katılmıştır. Mandacılığı savunan aydın da

⁹⁰⁴ DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, s. 60-61.

⁹⁰⁵ DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, s. 4.

⁹⁰⁶ DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, s. 7.

olumsuz bir tiptir. Oyunda provaları yapılan piyesler vasıtasıyla çeşitli dönemlere ait kahraman ve vatansever insanlar dikkatlere sunulmuştur.

Dil ve Üslûp

Oyun iki perde, beş tablo ve on dokuz sahneden oluşmaktadır. Diğer oyunlardan farklı olarak her tablo içinde ayrı ayrı sahnelere ayrılmıştır. Sade bir dille yazılmıştır.

Oyunda marş, şiir ve türküler yer alır. Bunları Koro söyler.

KORO

Söğüdün yaprağı narindir, narin

İçerim yanyor, dışarım serin,

Zeynebi bu hafta ettiler gelin.

Zeynebim, Zeynebim allı Zeynebim

Üç köyün içinde şanlı Zeynebim⁹⁰⁷ şeklindeki Zeynebim türküsü,

Akıp akıp, uzaklara gidersin.

Ben ağlarım, sen de figan edersin.

Kan içinde bir intikam güdersin.

Sakaryam!...Sakaryam!....⁹⁰⁸ şeklindeki Sakaryam türküsü,

Ah, aziz dostlarım, edeyim izhar.

İstanbul ağlıyor, ah zarı var.

Haliç de, köprü de, Boğaz da dahil,

İşgal edilmiştir bütün sevhil⁹⁰⁹ işgal altındaki İstanbul için söylene mısralar

ve

Arş,arş,arş,

Arş, ileri, marş ileri,

Dönmez geri

Türkün Askeri⁹¹⁰ şeklindeki marş ile oyun akıcı bir üslûp kazanmış,

temalar desteklenmiştir.

İlk tabloda Malazgirt ve ‘Vatan Yahut Silistre kahramanlarını bir prova şeklinde canlandırma gençler kendi öğrencilik kıyafetleriyle oynayacaklar. Fakat 1. Perde, 2.Tablodan itibaren eski kıyafetleriyle İstiklâl Savaşı çetecilerin canlandıracaklardır. Rollerde lâzım olanlar şunlardır: Bir saz, üç Osmanlı aydını kıyafeti ve silahlar. Bir köylü nine, bir şehirli genç, iki köylü kız ve iki Yunanlı er kıyafetleri.⁹¹¹

⁹⁰⁷ DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, s. 8.

⁹⁰⁸ DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, s. 22.

⁹⁰⁹ DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, s. 28.

⁹¹⁰ DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, s. 72.

⁹¹¹ DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, s. 5.

Bu ifadeler oyunun nasıl sahnelenebileceğini anlatır. Oyun sahnelemek amacıyla yazılmıştır.

Oyunun adı da temayla ve yazılış amacı ile alakalıdır. Oyunda Malazgirt Zaferi ile Sakarya zaferi arasında ilgi kurulmuştur. Oyunun yazıldığı 1971 yılı Malazgirt Zaferi'nin 900.; Sakarya Zaferi'nin ise 50. yıldönümüdür.

1.GENÇ –Bakın,şu geniş Sakarya kıyılarımızın Malazgirt Ovası olduğunu zannedelim. Zafer her iki bölgemiz şanlı zaferlerle meşhurdur. Biz Malazgirt'ten Sakarya'ya geldik, Tarihte her yeni zaferimiz eski zaferlerden ilham almıştır. Tarihimiz işte bunun için önemlidir.⁹¹²

Bu sözler Malazgirt ile Sakarya Zaferleri arasında ki ilişkiyi ifade eder. Türk tarihi zaferlerle doludur. Her zafer öncekilerden ilham almıştır.

“2.AYDIN: Ankara Kalesi'nden kükreyen bir aslan sesi hepimizi savaşa çağırıyor. Şanlı Malazgirt Zaferi'nden ilham alan bütün Anadolu ayaklanmıştır. İnşallah yine zafer sesleriyle sevineceğiz.”⁹¹³

Yukarıda sözlerle Sakarya Savaşı'nın Malazgirt Zaferi'nden ilham aldığını belirterek iki zafer arasında ilgi kurulmuştur

⁹¹² DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, s. 10

⁹¹³ DAĞLI, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, s. 27.

16 MART 1920

Özet

Tarih 13 Mart 1920'dir. Manastırlı Hamdi Efendi postahanededir. Kara Vasıf Bey ile Rauf Bey gelir. Telgrafın öbür ucunda bekleyen Mustafa Kemal ile konuşmak isterler. Mustafa Kemal onlara İstanbul'un birkaç gün içinde işgal edileceğini söyleyerek onlardan Kuva-yı Millîyecilerin birlikte hemen Ankara'ya dönmesini ister. Rauf Bey bunu meclisin son güne son dakikaya kadar görev yapmaya karar verdiğini söyleyerek reddeder.

Miralay İsmet Bey, Saffet Bey ile beraberdir. İsmet Bey'e göre Osmanlı Devleti artık bitmiştir. Yirminci yüzyıla yakışan bir Türkiye ortaya çıkarmak gerekmektedir. Bunu yapabilmek için dış düşmanın yanı sıra iç düşmanla da hesaplaşılmalıdır. Binbaşı Reşat Bey gelerek bir telgraf sunar. Telgrafta ikisinin de er giysileriyle ve trenle dönmeleri istenmektedir.

Halide Edip Hanım telefonda Sabiha Hanım ile görüşmektedir. Sabiha Hanım İngilizlerin Türk aydınlarını tevkif edip Malta'ya sürmeyi amaçladıklarını söyler. Adnan Bey ve kendisinin tehlikede olduğunu sezen Halide Edip Anadolu'ya geçmeye karar verir. Adnan Bey, bunu kaçış olarak nitelendirir. Adnan Bey, işgal sırasında mecliste bulunmak istemektedir. Karı koca bunu konuşurlarken Kemalettin Sami Bey gelir. Onunla konuşan Adnan Bey de Anadolu'ya geçme kararı alır. Rauf Bey ile buluşan Yunus Nadi Bey de bir an önce Anadolu'ya geçmek istemektedir. Rauf Bey ise İstanbul'da kalacaktır. Mustafa Kemal onun bu fedakârlığını kabul etmemektedir. Dışarıya çıkan Rauf Bey ve Vasıf Bey izlendiklerini fark ederler. Silâhını çeken Vasıf Bey izleyen kişiyi durdurur. Rauf Bey, Nami Bey'i tanımıştır. Nami Bey İttihatçıları eleştirince, Rauf Bey artık İttihatçılarla alâkasının olmadığını söyler. Artık bir Kuva-yı Millîyedir. Nami Bey'e göre değişen sadece teşkilâtın adıdır. Rauf Bey, Nami Bey'e İstanbul hükümetinin ve kendilerinin işgaller karşısındaki tutumlarını anlatır. Nami Bey, İstanbul'un işgal edileceğine inanmamaktadır. Rauf Bey, haklı olduğunu gösterebilmek için üç gün ister. Üç gün sonra Rauf Bey'in dediği olur. İngiliz işgali başlamıştır.

Mabeyn katibi Fuat Bey, Rauf Bey, Vehbi Hoca, Abdülaziz Mecdi Efendi saray kabul salonunun bekleme odasındadırlar. Aralarında son gelişmeleri konuşmaktadırlar. Yanlarına gelen Vahdettin, İstanbul'un kaderinin onların mecliste yapacakları

konuşmaya bağlı olduğunu söyler. Rauf Bey Vahdettin'den meclis kararı olmadan milletler arası hiçbir anlaşmaya imza atmamasını ister. Padişah bunu milletin koyun sürüsü, kendisinin ise çoban olduğunu öne sürerek geri çevirir. Padişahın huzurundan ayrılan Rauf Bey Nami Bey ile karşılaşır. Rauf Bey ona padişahın sözlerini aktarır. Nami Bey bu sözlerden etkilenir.

Meclis kalabalıktır. Konuşma sırası Rauf Bey'e geldiğinde Rauf Bey, padişahın sakin ve kontrollü olmalarını istediğini söyler. Mebuslar İstanbul elden giderken bunun imkânsız olduğunu söylerler. İçeri giren meclis muhafız komutanı meclisin İngilizler tarafından sarıldığını haber verir. Rauf Bey, arkadaşlarının hayatlarının tehlikeye düşmesine gönlünün razı olmadığını söyler. İngilizlere teslim olacaktır. Arkadaşlarını teslim etmektense direnmeyi tercih eden Rauf Bey, Ali Şükrü Bey'den İngiliz komutanıyla görüşüp kendilerinin tutuklandığına ilişkin bir belge almasını ister.

Nami Bey odasındadır. Rauf Bey'in tutuklandığını duyar. Kendisiyle hesaplaşan Nami Bey kendini vuracağı sırada içeri giren Mualla Hanım onu engeller. Haksız olduğuna karar veren Nami Bey, bu utançla yaşayamayacağını düşünmektedir. Nami Bey, Karakol Teşkilatına başvurarak Anadolu'ya geçmeye karar verir. Ata Efendi ve Kahraman, Özbekler Tekkesindedir. İki işgal hakkında konuşurken yanlarına Reşit Bey, Rıza Bey Halide Edip Hanım, Adnan Bey ve Cemil Bey gelir. Ankara'da ve İstanbul'da olan gelişmeler hakkında konuşurlar. Nami Bey de onların arasına katılmak için gelir. Reşit Bey ve Rıza Bey güvenmedikleri Nami Bey'e karşı temkinli davranırlar. Nami Bey, onları ele vermeyeceğini söylese de inanmazlar. Nami Bey Anadolu'ya geçmek istemektedir. Ata Efendi evine sığınan Nami Bey'i korur. Halide Edip de Nami Bey'in tarafını tutar. Onun hatalarını anladığını söyler.

Nami Bey bütün gece uyumamıştır. Kaçış plânları yaptıkları sırada baskına uğrarlar. Nami Bey, geçmişteki konumundan yararlanarak orada kalacaktır. Diğerleri onun sayesinde kaçarken o da gelenleri oyalar. Hüseyin Çavuş'un elinden evrakları alan Nami Bey onları ateşe atar. Hüseyin Çavuş bunun padişaha ihanet olduğunu söyler. Nami Bey, asıl ihanet içinde olanların onlar gibi olanlar olduğunu söyler. Nami Bey ölümden korkmamaktadır. Yaşamının yitirecek bile olsa o bir kere bu davaya inanmıştır.

Vak'a

İstanbul'un işgalini anlatan *16 Mart 1920*⁹¹⁴ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Rauf Bey, İstanbul'un birkaç gün içinde işgal edileceğini bildiren Mustafa Kemal'in Ankara'ya dönme teklifini reddeder.
- b) İsmet Bey dönmelerini bildiren bir telgraf alır.
- c) Halide Edip Anadolu'ya geçmek istemektedir. Adnan Bey bu geçişi kaçış olarak niteler. Ancak sonradan Anadolu'ya geçmeyi kabul eder.
- d) Yunus Nadi Bey de Anadolu'ya geçmek istemektedir.
- e) Rauf Bey ve Vasıf Bey izlenmektedir. Rauf Bey kendilerini izleyen Nami Bey'i tanır.
- f) Rauf Bey, Nami Bey'e Kuva-yı Millîyecilerin görüşlerini açıklar. Nami Bey ona inanmaz. Ancak İstanbul'un işgali Rauf Bey'i haklı çıkarır.
- g) Padişahın huzuruna çıkan Rauf Bey ve beraberindekilere Vahdettin, İstanbul'un kaderinin meclis konuşmasına bağlı olduğunu söyler.
- h) Rauf Bey huzurdan çıkışta Nami Bey'e padişahın sözlerini aktarır. Nami Bey bundan etkilenir.
- i) Meclise padişahın sakin ve kontrollü olmalarını istediğini söyleyen Rauf Bey'e mecburlar bunun imkânsız olduğunu söylerler.
- j) Meclis İngilizler tarafından sarılınca Rauf Bey teslim olur.
- k) Rauf Bey'in tutuklandığını öğrenen ve yanıldığını gören Nami Bey intihar etmek ister. Ancak karısı onu engeller.
- l) Nami Bey Karakol Teşkilâtı'na katılıp Anadolu'ya geçecektir.
- m) Anadolu'ya geçecek olanlar Özbekler Tekkesindedir. Nami Bey de oraya gelir.
- n) Rıza ve Reşit Bey Nami Bey'e güvenmezler. Ata Efendi ve Halide Edip Nami Bey'e inanırlar.
- o) Tekke sarılınca Nami Bey eski konumu vasıtasıyla tekkedekilerin kaçmasını sağlar. Onun asıl niyetini anlayan Hasan Çavuş onu padişaha ihanetle suçlar.

⁹¹⁴ Orhan ASENA. *16 Mart 1920. Şiir -Tiyatro Yayınları*, Ankara, 1980, 76 s.

p) Nami Bey büyük bir davaya inanmanın rahatlığı içinde ölümden korkmadığını söyler.

Tema

Oyunun ana teması Millî Mücadele'nin gerekliliği ve bu mücadelenin Anadolu ile başarıya ulaşacağıdır. Oyunda ele alınan yan tema ise ferdî çıkarları milletin çıkarlarının üzerinde görmedir.

Oyunun ana teması Millî Mücadele'nin gerekliliği ve bu mücadelenin Anadolu ile başarıya ulaşacağıdır. Anadolu Millî Mücadele'nin simgesi durumundadır. İstanbul'un işgal edileceği duyumu üzerine Mustafa Kemal, Rauf Bey'i Ankara'ya yanına çağırır. Ama Rauf Bey bunu kabul etmez. O, tam tersine İstanbul'da kalarak büyük davaya hizmet etmiş olacaktır:

RAUF BEY: Asıl sizin zaferiniz için benim burada kalma gerek Paşa Hazretleri! İtilâf Devletlerinin meramı meclis değil, benim. Beni zorla alıp götürmek için basacaklardır meclisi. Böylece de en büyük, en çirkin hatasını işleyeceklerdir tarihlerinin. Yalnız dünya efkârı umumiyesi önünde lekelenmekle kalmayacaklar, hâlâ düşman yumruğu altında bir millî meclisin toplanabilmesini sanan gafil aydınlarımızın da gözlerini açacaklardır. En sonunda anlaşılacak ki. İstanbul'un payitaht olması, padişahın tahtının İstanbul'da bulunması, millî meclisin de mutlaka İstanbul'da toplanmasını gerektirmez. Siz o kadar anlatmaya çalıştınız bu... İzin verin burada kalayım, başuma geleceklemlerle kanıtlayayım onlara sizin ne kadar hakkı olduğunuzu. Ancak Anadolu'da bir millî meclisin ve hükümetin kurulabileceğini. Tek ümidin siz olduğunuzu.⁹¹⁵

Tek ümidin Anadolu ve Mustafa Kemal olduğunu, Rauf Bey bu şekilde kanıtlayacaktır. Anadolu'da başlayan direnişin, harekâtın başarıya ulaşması ancak İstanbul'un böyle bir hareket için uygun bir yer olmadığına anlaşılmasıyla mümkündür. Bunu sağlayacak olan kişi de Rauf Bey'dir:

“RAUF BEY:Ankara'nın tek ümit olarak kalması, Anadolu hareketlerinin bölünmemesi için İstanbul putunun yıkılması gerek. O zaman hissettim ki bu iş bana düşer.”⁹¹⁶

Rauf Bey ve Nami Bey arasında görüş ayrılığı vardır. İstanbul hükümetinden, padişahıtan yana olan Nami Bey, Anadolu hareketine olumsuz bir tavırla yaklaşmaktadır. Rauf Bey ise bu hareketin gerekliliğine inanmaktadır. Rauf Bey'e göre Vahdettin de İngilizlerin huyuna suyuna göre davranmakla hata yapmaktadır:

⁹¹⁵ ASENA, 16 Mart 1920, s. 9-10.

⁹¹⁶ ASENA, 16 Mart 1920, s. 32.

RAUF BEY: Siz inanıyorsunuz ki: Anadolu silâhlandığı için Yunanlılar saldırdılar İzmir'e ve Şimdi ilerlemektedirler ta Anadolu'nun ilerine. Biz inanıyoruz ki. Yunan saldırısını ve ilerlemesini durdurmak için silâha sarıldı Anadolu. Ayrıldığımız noktalardan biri bu, öyle değil mi?

NAMI BEY: Evet, öyle.

RAUF BEY: Siz inanıyorsunuz ki İngilizlerin tedirginlikleri ve hırınlıkları Anadolu'nun silâhını bırakmasıyla yatıŐacak, biz inanıyoruz ki: Anadolu'nun daha da silâhlanması gerekir. İngilizlerin burunlarını kırmak için. Bu da ikinci ayrıldığımız nokta, doğru mu bu da?⁹¹⁷

İstanbul artık bitmiştir. Millî Mücadele artık Anadolu'da devam etmelidir. Gerçek vatanseverler bir an önce Anadolu'ya geçmek istemektedir:

“YUNUS NADI BEY: Bir büyük, bir uğursuz batağ Şu İstanbul, ırpındıka batıyoruz. Oysa mutlaka Anadolu'ya geçmem gerek.”⁹¹⁸

Millî Mücadele Anadolu'da Mustafa Kemal'in önderliğinde başarıya ulaşacaktır:

“HALİDE EDİP H:Ve nihayet ordaki, Ankara'daki, Mustafa Kemal Paşa.”⁹¹⁹ Böyle söyleyen Halide Edip, Anadolu'ya geçecektir. Umut orada ve Mustafa Kemal'dedir. Kurtuluş Anadolu'dadır. Bunu geekleŐtiren olan da Mustafa Kemal'dir.

Oyunda ele alınan bir diğer yan tema ise ferdî çıkarların milletin çıkarlarının üstünde görmektir. Bu tema İstanbul Hükümeti'ni temsil eden Vahdettin vasıtasıyla aktarılmıştır. Padişah Vahdettin, İngilizlerden çekinmekte, onları tedirgin etmeyecek Şekilde davranmayı uygun bulmaktadır. Kendisini görmeye gelen Meclis üyelerinden mecliste sakin bir ortam yaratılmasını ister.

VAHDETTİN: İstanbul'un kaderi sizin mecliste yapacağınız konuşmalara bağlı. Yani bir büyük haile karŐınsındaymıŐçasına gürültü patırtı koparacak olursanız meclis de, daha da ileri gidebilir bu herifler.... Herşeyi yapabilirler....

VEHBİ HOCA: Efendimiz! Ne yapsalar milleti yıldıramazlar... Millet hilafete ve saltanata bağlıdır. Memleketin kurtarılması için ne gerekiyorsa yapılacaktır.

VAHDETTİN: Hoca! Hoca! Şu memleketin başına ne geldiye sizin gibi düşünenler yüzünden geldi. Sözüünüzü tartarak konuşun! Öyle silaha sarılmakla, dağa çıkmakla, bir iki patırtı koparmakla düzelmez işler, karŐıŐır hatta. Karşımızda dünyayı dize getirmiş bir İngiliz İmparatorluğu var. Yardakıları saymıyorum. Tekrar ediyorum, sözlerinizi ona göre ayarlayın!⁹²⁰

⁹¹⁷ ASENSA, 16 Mart 1920, s. 37-38.

⁹¹⁸ ASENSA, 16 Mart 1920, s. 30.

⁹¹⁹ ASENSA, 16 Mart 1920, s. 20

⁹²⁰ ASENSA, 16 Mart 1920, s. 45-46.

Meclis-i Mabusan üyeleri ise Anadolu'ya, Anadolu'daki güce güvenmektedirler. Ancak Padişah Anadolu hareketini tanımaz. İngilizler güçlüdür ve Padişah onlardan çekinmektedir:

ABDÜLAZİZ MECDİ EFENDİ: Geride koca Anadolu var.

VAHDETTİN: Siz dünyanın en güçlü en büyük imparatorluğunun ne sanıyorsunuz? Bir avuç Yunalı karşısında çetelerimiz tutunacak bir cephe kuramıyorlar. Bunlar uşakları heriflerin. Bir de efendilerini düşünün bir kafaları kızacak olsa, alimallah yarın Ankara'dadırlar. Misak-ı Millinizi de parça parça edip fırlatabilirler suratınıza.

RAUF BEY: Misak-ı Millinin amacı, hilâfeti, saltanatı, memleketi kurtarmaktır efendimiz! Ve milletin vicdanından kopmuş millete mal olmuş bir harekettir. Biz bu hareketin naçiz temsilcileriyiz, başka bir şey değil. Milli haysiyetine böylesine sahip çıkmış bir millete karşı dünyanın en büyük emperyalist gücü olan İngilizler bile bir şey yapamazlar. Yeter ki meclis kara almadan herhangi bir milletlerarası anlaşmaya imzamızı atmayınız siz! Milletin sizden istediği budur, bu kadardır.

VAHDETTİN: Rauf Bey!... Rauf Bey... Bir millet var, koyun sürüsü. Buna bir çoban gerek, oda benim. İşte bu kadar.⁹²¹

Zaman

Oyunun vak'a zamanı Millî Mücadele yıllarıdır. Oyun, İstanbul'un işgali öncesinde ve sonrasında yaşanan olayları anlatır. Oyun 13 Mart 1920 gecesini başlar. Oyunun ikinci bölümünün ikinci sahnesinde tarih 16 Mart 1920'dir. İstanbul işgal edilmiştir.

Oyunun anlatma zamanı ise 1973'tür. Oyun Cumhuriyet'in 50. yılı için yazılmıştır. Asena için 1920 yılının çok büyük bir önemi vardır. 1920 yılı Ankara için kritik bir dönemdir. Millî Mücadele'nin en çetin günlerini, bu davaya inanan insanları ve onlara karşı olan güçleri ele alan Asena, başlangıçta bu davaya inanmayan Nami Bey'i ortaya koyarak insanların değişebilirliğini tarihsel bir süreç içinde gösterir. Yazarın, bunu yapmaktaki amacı, tarihte kimi suçlamalara maruz kalan Rauf Bey hakkındaki düşüncelerimizin ön yargılı olup olmadığını tartışmak içindir.⁹²²

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı İstanbul'dur. Postahane, Miralay İsmet Bey'in evi, Halide Edip Hanım ve Adnan Bey'in evi, bir denizci kahvesi, Saray,

⁹²¹ ASENA, 16 Mart 1920. s. 46-47.

⁹²² bk. H. NUTKU, (1998), s. 93.

Meclis, Nami Bey'in evi, Sultantepe'de Özbekler Tekkesi oyunda anlatılan olayların sahnesi durumundadır.

Şahıs Kadrosu

Oyun otuz iki kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Rauf Bey ve Nami Bey vak'ının ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Oyunda Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Halide Edip Adivar, Adnan Adivar, Rauf Bey, Padişah Vahdettin tarihî kişiliklerdir.

İngilizler askerleri ve Türk askerleri dekoratif unsur durumundaki şahıslardır. Oyunda Mustafa Kemal'in görüntüsüne de yer verilmiştir.

16 Mart 1920, Millî Mücadele'nin önemli kişilerinden Rauf Bey üzerine kuruludur.⁹²³ 16 Mart 1920'de ele alınan ağırlıklı karakter Rauf Bey'dir. Ancak oyun boyunca gelişim gösteren ikinci kişilik de Nami Bey'dir. Rauf Bey ile onun kişiliğine başka bir tarihsel perspektifle bakılırken, fantezi bir karakter olan Nami Bey'in kişilik gelişimi dikkatlere sunulur. Rauf Bey yeniden ele alınmış, yeni bir değerlendirme ile dikkatlere sunulmuştur.⁹²⁴

Asena, bu oyunda üzerinde kimi tartışmalar olan Rauf Bey'i ele alarak sorgulama yoluna gitmiştir:

Kimi tarihçiler tarafından saltanat yanlısı olarak ele alınan, kimi zaman İngiliz casusu olabileceği söylenen, kimi kez de Atatürk'ün dava arkadaşı olarak ona bazı yerlerde karşı durmasıyla eleştirilen Rauf Bey kişiliği yazarın bu oyunda yeniden irdelenme ve onun kişiliğini tartışma gereksinimiyle ele alındığı kesindir.⁹²⁵

Rauf Bey: Mustafa Kemal'in gençlik arkadaşı, Hamidiye kahramanıdır. Mustafa Kemal'in düşüncelerini ve çilelerini paylaşmış, daima yanı başında olmuş, onun aklına, vicdanına, cesaretine sonsuz güven duyan mefkûre arkadaşıdır. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya çağırdığı Rauf Bey, Meclisin İngilizler tarafından basılacağı duyumu

⁹²³ Rauf Orbay 1881 yılında İstanbul'da doğdu. Millî Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçtiğinde imparatorluğun hemen her yanına ün salmış millî kahramanlardan biriydi. Bahriye Mektebi'ni bitirmiş, Balkan Savaşı sırasındaki deniz savaşlarında büyük başarılar göstermiş ve bu nedenle "Hamidiye Kahramanı" ünvanını kazanmıştı. İzzet Paşa kabinesinde Bahriye nazırlığı yaptı, bütün bu parlak başarıların sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş belgesi olan Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kaldı. Malta sürgününden dönen Rauf Orbay 1921'de Ankara'ya gittiğinde kendisine Nafia vekilliği verildi. Bakanlıktan ayrıldığı yıl Meclis ikinci başkanlığına seçildi, 1922-1923 arasında bir kaç ay Başbakanlık yaptı. 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulduğunda Rauf Orbay, daha önce İkinci Grupta başlattığı muhalefetini bu toplulukta sürdürmeyi daha uygun buldu. 1942-1944 yılları arasında Türkiye'nin Londra büyükelçisi oldu. Rauf Orbay 1964 yılında öldü. <http://www.osmanli700.gen.tr/kisiler-18.05.2003>

⁹²⁴ bk. H. NUTKU, (1987), C.4, s. 6.

⁹²⁵ H.NUTKU, (1987), C. 4, s. 6.

üzerine bu tarihî anda İstanbul'da bulunmak ister, Mustafa Kemal'in çağrısını reddeder. Amacı basın önünde bu tarihî anı dünyaya duyurmaktır. Bu şekilde "Asena, tarihte kimilerince Rauf Bey'in İngiliz ajanı gibi değerlendirilmesini tarihî bir yanlışlık olarak görür."⁹²⁶

Nami Bey: Tarihî bir olaya dayanan oyunda vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan Nami Bey hayalî bir kişidir.

16 Mart 1920'yi yazarken tarihten aldığım Rauf Bey, Vasıf Bey'in ardından Nami Bey diye bir düşlem kişisini taktım. Başlangıçta bir karakter bile değildi bu, bir gölgeydi. Bir hafiyeyi çağrıştıracak bir gölge. Ama bu gölge orada kalmadı. Kendi kişiliğinde öyle karakter değişiklikleri yaptırdı ki bana sonunda bir şeyi indiren asıl kahramana dönüştü.⁹²⁷

Nami Bey fantezi bir oyun kişisidir. Başlangıçta davaya inanmayan ve karşı safta yer alan bir kişi olan Nami Bey, olaylar gerçekleştikçe Kuva-yı Millîye ruhunu kavrar ve onların yanında yer alır. Bu davanın adamı olur. Asena, Nami Bey vasıtasıyla insanların değişebilirliğini gözler önüne serer.⁹²⁸

Rauf Bey ve Nami Bey, önceden tanışmaktadırlar. Sonradan yolları ayrılmıştır. Artık zıt kutuplardadırlar. Kuva-yı Millîyeci olan Rauf Bey ve diğerlerinin İttihatçılardan farksız olduğunu düşünür:

NAMİ BEY: Bu suçlarını başışlanmaz. Hele memleketi uçurumun ta kıyısına getirdikten sonra, bırakıp kaçmalarını asla affetmeyeceğim. En son İttihatçı da temizlenmedikçe kurtulmaz yurt.... Siz Kuvayı Milliyecisiniz, hatta onların başlarından birisiniz.

RAUF BEY: Bizim İttihatçılarla hiçbir ilişkimiz yoktur Nami Bey.

NAMİ BEY: Herkes biliyor ki bir İttihatçı düzenbazlığı bu gene. Adı değişmiş ama ruhu aynı ruh. Aynı macera düşkünlüğü, aynı şan ve şeref, hırsı, aynı saygısızca tahta ve devlete karşı.⁹²⁹

Rauf Bey haklılığını kanıtlamak için üç gün ister. Üç gün sonunda İstanbul işgal edilir, meclis basılır, Rauf Bey tutuklanır. Bunu öğrenen Nami Bey yanıldığını görür ve intihara teşebbüs eder:

NAMİ BEY: Bir alçağım ben...Evet, çok sevdim yurdumu, doğru. Herkesten herşeyden çok. Ama beceriksizce sevdim, nasıl sevilleceğini, nasıl sevilmesi gerektiğini bilmeden sevdim, sevgimle kötülük ettim ona, her zaman her zaman bir zarar geldi ona benden... İlk İttihatçıların üslubuyla sevdim onu. Bir gün tabanca tutuşturdular elime, şu adam vatan hainidir vur! Dediler... Gittim, vurdum, şimdi anlıyorum ki o vurduğu adam da en az benim kadar yurt severmiş... İnaniyordum ki son İttihatçıdan da temizlenmedikçe kurtulmaz bu vatan... Ama bugün bir kez

⁹²⁶ H.NUTKU, (1998), s. 93.

⁹²⁷ H.NUTKU, (1998), s. 94.

⁹²⁸ bk. H. NUTKU, (1998), s. 93.

⁹²⁹ ASENA, 16 Mart 1920, s. 34-35.

daha görüyorum ki haksız olan benim, haklı olan ise onlar... İttihatçı, sandığım kişiler. İttihatçı sandığım için acımasızca kovaladığım kişiler... Sırasıyla karakolcular... Kuvayı Milliyeciler... Ankaradakiler... Mustafa Kemalciler... Onlar büyük, bir şerefli kavganın hazırlığı içindeyken, ben burada padişah çavuşluğu, İngiliz ajanlığı yapıyormuşum meğer.⁹³⁰

Nami Bey tarihî olmayan bir kişidir. Rauf Bey'i gölgesi gibi izleyen Nami Bey ve sonuçta belli bir gelişim ve değişim göstererek inançlı bir dava adamı olur. Önceleri Rauf Bey'i izler, sonra onun yanında yer alır. Değişir, olumlu bir kişi hâline gelir, aklanır.⁹³¹

Nami Bey yanlış yargılamalarda bulunan Rauf Bey'in aklanmasını sağlayacak bir karakterdir.

Dil ve Üslûp

İki bölüm olan oyun sekiz sahneden oluşmaktadır. Her bölüm bir ön oyunla başlamaktadır. Sade bir dille yazılan oyunun her sahnesi ayrı mekânlarda, farklı kişiler arasında geçmektedir. Ancak bu sahneleri, olayları birbirine bağlayan Millî Mücadele'dir.

16 Mart 1920, tarihsel bir perspektif içinde ele alınan fantezi oyun kişisi yoluyla dönemin değerlendirilmesinin yapıldığı bir oyundur. Tarih olan bitenin gerçekliğini soruştururken dram sanatının düşselliği ve tarihin göreceliği içinde Nami Bey karakteri yoluyla bize değişimin, dönüşümün öyküsünü verir.⁹³²

diyen Hülya Nutku oyunun ısmarlama olarak yazılmış tarihsel ve yarı belgesel bir oyun olduğunu da ifade eder.

Oyunda sahne ve dekorlar projeksiyonla gösterilir. Fonda olaya uygun sesler, görüntüler, efektler verilir. "Bundan sonra sahne ses ve görüntü olarak şöyle verilecektir. Öbür köşede ve yüksekçe bir yerde Mustafa Kemal'in kalpaklı sivil silueti belirir, sinirli ve çeviktir"⁹³³ şeklindeki ifadeler oyunun sahne tekniği ile ilgilidir.

⁹³⁰ ASENA, 16 Mart 1920, s. 57-58.

⁹³¹ bk. H.NUTKU, (1987), C. 4, s. 6.

⁹³² bk. H.NUTKU, (1998), s. 95.

⁹³³ ASENA, 16 Mart 1920, s. 8.

SÖYLEV

Özet

İzmir işgal edilmiştir. Ellerinde meşalelerle toplanan halk Redd-i ilhak ilkesini benimsemiştir. Bu sırada büyük bir patlama olur. Kalabalık birbiri üstüne yığılır. Ayakta olan ve olan biteni şaşkınlıkla izleyen Hasan Tahsin tabancasını gelişi güzel ateşler. Ancak açılan yaylım ateşi sonucu şehit düşer.

Mustafa Kemal Samsun'a gönderilecektir. Mustafa Kemal'i İstanbul'dan uzaklaştırmak isteyenler, bir yandan da onun Samsun'a gitmesinden kaygı duymaktadırlar. Harbiye Nezaretinde İngilizlerin irtibat subayı olan Yüzbaşı Benret Mustafa Kemal ile beraber Samsun'a gideceklerinin listesinden şüphelenir. Bu şüphe Damat Ferit'e iletilir. İngilizler ve Damat Ferit'in yanı sıra Mustafa Kemal'in Samsun'a gidişinden şüphelenen bir şeyler yapılması gerektiğini düşünenler vardır.

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde Mustafa Kemal ile telgraf bağlantıları yapılmaktadır. Damat Ferit ile Mustafa Kemal'i geri çağırmak düşüncesi ile kabineyi toplamıştır. Toplantıda Mustafa Kemal'in İngiliz ve Yunanlılar üzerine olan yazısı tartışılır. Dikkat edilince bunun ulusal bir direnişin ilk bildirisi olduğu anlaşılır. Mustafa Kemal, mandanın kabul edilmeyeceğini, Yunanlıların toprakları üzerinde egemenlik hakları olmadığını buna karşı milletçe direnileceğini söylemektedir. Damat Ferit, Mustafa Kemal'in yetkilerini aştığını, siyasetten anlamadığı, Osmanlı Hükümetine kafa tuttuğu için geri çağırılması gerektiğini bildirir.

İstanbul Hükümetinin başında bulunan Damat Ferit bir kokteylde büyük devletlerin birinin mandasının kabul edileceğini ve bir çapulcu grubu olan Kuva-yı Millîye'nin yakında dağılıp Mustafa Kemal'in geri çağırılacağını söyler. Sait Molla da İngiliz Muhipler Cemiyeti adına İngiliz mandasının kabul edilmesi konusunda harekete geçilmesini isteyen bir telgraf yollar. İstanbul'da bu tür hain gelişmeler yapılırken Mustafa Kemal'de Anadolu'da sağlam bir örgütlenmenin temellerini oluşturmaktadır.

İngiliz kuvvetleri Başkomutanı General Milne Osmanlı Harbiye Nazırı'na emir veren bir tavırla Mustafa Kemal'in derhal geri çağırılmasını ister. İstanbul Hükümeti önce Mustafa Kemal'e hava değişikliği izni vererek bir şeye karışmamasını sağlamaya çalışır. Daha sonra ise görevine son verildiğini bildirirler.

Azledildiğini Sivas'a gittiğinde öğrenen Mustafa Kemal ordudan ve görevinden istifa eder. Mustafa Kemal'i ordudan ayrıldığı için terk edenler olduğu gibi onu bir lider olarak gören, destekleyen kişiler de vardır.

Erzurum Kongresi hazırlıkları yapılmaktadır. Bir birlikle Erzurum'a gelen İngiliz Albay Rawlenson kongreyi engellemek ister; ancak Mustafa Kemal ve yandaşlarının tutumu karşısında geri çekilir. Kongre toplanır, Misak-ı Millî ilkeleri ortaya konur. Kongre kararları açıklanır.

Sivas Kongresi'nde Amerikan mandası üzerine tartışmalar olmaktadır. Mustafa Kemal mandaya karşıdır, manda ulusal egemenliğe aykırıdır. Amerikalı gazeteci Brown ile konuşan Halide Edip Amerikan mandasını " ehven-i şar" olarak görmektedir. Bekir Sami de Amerikan mandasının kabul etmenin zorunlu olduğunu belirten bir telgraf yollamıştır. Bu telgrafa Mustafa Kemal ve arkadaşları tepki verirler. Manda düşüncesi kongrede tartışılır ve kesin bir şekilde reddedilir. Amerikan Senatosu tarafından gönderilen General Harboard Mustafa Kemal ile görüşür ve onun güçlü kişiliğinden etkilenerek yaptıklarını haklı bulmuştur.

Ali Galip Bey, İngiliz Elçiliğinden Mustafa Kemal'e karşı komployu yürütmek için ödenek istemektedir. Ali Galip Dahiliye Nazırı Adil Bey'den de para istemiştir. Ulusal kuvvetlerin direnişi karşısında Elazığ'dan kaçan Ali Galip ve beraberindekiler hükümet konağındaki kasayı açıp içinden 6.000 lira almışlardır. Bu durum, Damat Ferit Paşa, kabinesinin düşmesine yol açmıştır. Mustafa Kemal bu durumu değerlendirmiştir. İngilizler de bu durum karşısında politikalarını değiştirmiş, 4 Ekim 1919'da Samsundan iki gün sonra da Eskişehir'den kuvvetlerini çekmişlerdir.

İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'da Mustafa Kemal'i tutanların çoğalması, sürekli olarak silah depolarının soyulması; Kuva-yı Millîye'nin orduları Anadolu içlerine kaldırmaları işgal kuvvetlerini şiddetli hareketlere zorlamıştır. İngilizlerin İstanbul'u resmen işgal etmeleri de onların Fransızlarla aralarının açılmasına sebep olmuştur. Padişah, Meclis-i Mebusan'a karşıdır. Huzura çıkan Rauf Bey, saltanat ve hilafeti kurtarmak için Kuva-yı Millîye'ye güvenilmesi gerektiğini söyler ve Vahdettin'den Meclis'in onayı olmadan hiçbir antlaşmaya imza atmasını ister. Vahdettin ise buna karşı çıkar. Millet koyun sürüsü, Vahdettin çobandır. Mustafa Kemal, İstanbul'un işgalini de halkın millî duygularının güçlenmesi yolunda kullanmayı bilir. İstanbul'un işgaline karşılık da Anadolu'daki İngiliz subaylarını tutuklamış,

Eskişehir ve Afyon'daki yabancı birliklerin silahlarını almış, Geyve ve Ulukışla'daki tren hatlarını bozmuştur. Meclisin Ankara'da toplanma girişiminde başarılı olmuştur. Vatanseverler Anadolu'ya kaçmaya başlamışlardır. İngilizler ise Kuva-yı Millîye mensubu olanlara yardım edenlerin cezalandırılacağını ilân etmiştir. İlânları okuyanlar buna tepki verirler.

Damat Ferit İngilizlerin baskısıyla yeniden sadarete gelmiştir. Damat Ferit, nazırlarını seçer. Nazırlar iş başındadır. Her biri Meclis Hükümetine karşı kararlar almaktadır. Adliye Nazırı, Yunan ordusu tarafından yapılan harekâtı protesto edip etmeyeceğini soran gazeteciye, Mustafa Kemal'in vatan haini olduğunu söyler. Harekât protesto edilmeyecektir. Şeyhülislam Dürrizade'nin fetvasıyla ulusal güçlerin başında olanları idama mahkûm edilir. Ankara Meclisi ve Ankara Müftüsü de vatan haini olan Damat Ferit'i ölüm cezasına çarptırır.

Anzavur ayaklanmıştır. İçte bu ayaklanmalar olurken Sevr'i Türklere kabul ettirmek isteyen yabancı devletler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. İngiliz işgal kuvvetleri komutanı General Milne bile artık Türklere Sevr'i kabul ettirmenin zor olacağını ve Anadolu'daki ulusal direnişi yıkmak için büyük bir kuvvete ihtiyaç olduğunu raporunda anlatır. Mareşal Foch ise, Sevr'in bir revizyondan geçirilmesini ister. Müttefiklerin bile kabul edilemeyeceğine inandıkları Serv, İstanbul Saltanat Şûrasında kabul edilir. İngiliz Lylod George, Yunan Kralı Venizelos'u kullanmaktadır. Venizelos, Ankara'ya bir kuvvet göndermek ister, ama General Milne buna karşı çıkar. Çerkez Ethem'in milletvekili kardeşi Reşit, Mustafa Kemal'e küstahça davranınca Çerkez Ethem üzerine ordu gönderilmesine karar verilir. Ethem ve kardeşleri Yunan ordugâhına sığınır.

Yunanlılar bütün kuvvetleriyle Eskişehir ve Afyon'u almak için harekete geçmişlerdir. Bunun üzerine Türklerde saldırıya geçer. I. İnönü Zaferi kazanılır. Ancak tek başına I. İnönü Zaferi'nin kazanılması Türkler lehine bir barış antlaşması getiremeyecektir. 27 Şubat 1921'e kadar süren Londra Konferansı'ndan bir sonuç alınamaz. Türklerin bu konferansa gönderdikleri temsilciler henüz yolda iken, Yunanlılar bütün ordularıyla, bütün cephelerde harekete geçmişlerdir. Bu durum II. İnönü Zaferi ile sonuçlanır. Mustafa Kemal yanındaki komutanlara savaş taktiğini açıklar. Ankara'nın 80 km batısındaki Sakarya'ya kadar çekilmeyi ve böylece düşmanı daha içlere çekmeyi tasarlamaktadır.

Mustafa Kemal savaş için Tekâlif-i Milliye emirlerini yayınlar. Savaş başlamıştır, Yunanlılar yenildikçe yabancı basın da fikrini yavaş yavaş değiştirmektedir. Mustafa Kemal komutanlarıyla son hazırlıklarını yapar. Son ve büyük harekât Ağustos ayının sonlarında olacaktır. Yunanlıları denize dökcek büyük Türk saldırısı başladıktan on dört gün sonra düşmanın denize dökülmesiyle sonuçlanacaktır.

Büyük Taarruz başlar, Türk ordusu büyük bir zafer kazanır. Yunan kuvvetleri başkomutanları Trikopis ile General Dionisis esir alınır ve Mustafa Kemal'in karargâhına getirilir. Mustafa Kemal kibirli değildir, esirlerini özel misafirleri gibi ağırlar.

11 Ekim 1922'de İtilaf Devletleri ile Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Ankara Büyük Meclisi toplanmıştır. Mecliste Mustafa Kemal, Rauf Bey, Ali Fuat ve Refet Beyler saltanat ve hilâfet makamlarının olduğu gibi bırakılmasından yanadır. Ali Fuat çekimserdir, Mustafa Kemal bu sorunun o günün sorunu olmadığını söyler. Mustafa Kemal, Refet Bey'i geçici bir görevle Ankara'dan uzaklaştırıp İstanbul'a gönderir. Refet Bey İstanbul'daki hükümetin istifa ettiğini bildiren bir telgraf yollar. Büyük Millet Meclis'indeki oturumda Rauf Bey, yalnızca saltanat ve hilafetin birbirinden ayrılmasını değil, ayrıca saltanatın kaldırılmasını ve saltanatın kaldırıldığı günün bayram ilân edilmesini önerir. Buna itirazlar olur. Kürsüye çıkan Mustafa Kemal ortalığı sakinleştirir, itiraz edenleri ikna eder.

Padişahın mızıkacıbaşı General Harrington ile görüşür. Padişah kendini tehlikede görmektedir. İstanbul'dan ayrılması için İngiliz yardımı istemektedir. General Harrington bu isteği seve seve yerine getireceklerini söyler. Vahdettin 17 Kasım 1922 gecesi saraydan kaçır.

2 Aralık 1922 tarihindeki Meclis oturumunda Mustafa Kemal'in vatandaşlık hukukundan yoksun bırakılması düşüncesi ile kaleme alınan seçim kanunu tasarısı tartışılmaktadır. Mustafa Kemal, Selanik'te doğduğu için Türkiye sınırları dışında doğmuş sayılmakta, ayrıca vatanın kurtuluşu için Anadolu'nun çeşitli yerlerinde belirli süreler kaldığı için beş yıl hiçbir seçim yoresinde bulunmadığı iddia edilmektedir. Halk buna tepki gösterir. Telgraflar çekerek böyle bir tasarıyı gündeme getiren milletvekillerini lanetler.

24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalanır. Mustafa Kemal birkaç arkadaşı ile yeni Türkiye'nin kurulması üzerine konuşmaktadır, önlerinde daha

yapılacak çok iş vardır. Lozan'dan sonra savaş bitti diyenler yanılmaktadır. Savaş bitmemiştir. Mustafa Kemal hedeflerinden birine ulaşmış, Türkiye'yi kurtarmış, parçalanmış bir imparatorluktan güçlü ve dipdiri bir devlet ortaya koymuştur. Şimdi çağdaş uygarlığa dayanan yeni ve modern bir düzen getirmek gerekmektedir. Bu amaçla Cumhuriyet ilân edilir. Halifelik kaldırılır. Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçilir. Her alanda inkılâplar yapılır

Vak'a

Atatürk'ün Nutuk'unun sahneye uyarlanması olan *Söylev*⁹³⁴ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir.

- a) İzmir işgal edilmiş, Hasan Tahsin öldürülmüştür.
- b) Mustafa Kemal İstanbul Hükümeti tarafından Samsun'a gönderilecektir. Onun gidişinden kaygı duyanlar vardır.
- c) Mustafa Kemal Anadolu'dadır. Damat Ferit onu geri çağırmak ister.
- d) Mustafa Kemal ulusal bir direniş harekâtı başlatacağı anlaşılınca geri çağırılır.
- e) Damat Ferit, manda teklifini kabulden yanadır. İstanbul hain çalışmalara sahne olurken Mustafa Kemal, Anadolu direnişini örgütler.
- f) İngilizlerin baskısıyla Mustafa Kemal geri çağırılır, sonra da azledilir. Mustafa Kemal bunun üzerine istifa eder.
- g) Mustafa Kemal, Erzurum Kongresini toplar. Misak-ı Millî ilkeleri ortaya konulur.
- h) Sivas Kongresi'nde manda konusu gündeme gelmiş ve kesin bir şekilde reddedilmiş.
- i) Ali Galip'in çalışmalarıyla Damat Ferit Hükümeti düşmüş, İngilizler politika değiştirmişler.
- j) Kuva-yı Millîyecilerin çalışmaları işgal kuvvetlerinin ciddi tedbirler almasına yol açar.
- k) İstanbul İngilizler tarafından işgal edilir ve Mustafa Kemal de harekete geçer.
- l) Padişah Vahdettin, İngilizlerin baskısıyla Damat Ferit'i yeniden sadrazamlığa atar.
- m) Damat Ferit, Yunanlıların lehine kararlar alır, Mustafa Kemal'in idamına dair fetva alınır. Ankara Müftüsü ise Damat Ferit için idam fetvası verir.

⁹³⁴ Özdemir NUTKU, *Söylev*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985. 165 s.

- n) Sevr'i Türkiye'ye kabul ettirmek isteyenler arasında anlaşmazlık çıkmıştır. İtilaf Devletleri Sevr'in kabul edilmeyeceğini düşünürken Saltanat Şûrası Sevr'i onaylar.
- o) Yunanlılar saldırıya geçmiştir. I. İnönü Savaşı zaferle sonuçlanır. Londra Barış Konferansı toplanır. Ancak bu sırada Yunanlılar yine saldırıya geçer. II. İnönü Zaferi kazanılır.
- p) Mustafa Kemal orduyu Sakarya'nın doğusuna çekecektir. Tekâlif-i Millîye emirleri yayımlanır. Savaş başlar.
- q) Büyük Taarruz ile Türk ordusu büyük bir zafer kazanır. Yunan komutanları esir alınır. Mustafa Kemal onlara misafir gibi davranır.
- r) Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanır. Mecliste hilâfet ve saltanatın kaldırılması konusunda görüş ayrılıkları vardır.
- s) İstanbul'a yollanan Refet Bey, İstanbul Hükümeti'nin istifasını bildirir. Padişah İngilizlerin desteği ile ülkeyi terk eder.
- t) Mecliste Mustafa Kemal aleyhine sunulan kanun tasarılarına halk büyük bir tepki verir.
- u) Lozan Barış Antlaşması imzalanır. Ancak savaş bitmemiştir. Yeni bir devlet ortaya koyan Mustafa Kemal yeni bir düzen getirecektir.
- v) Cumhuriyet ilân edilir, hilâfet kaldırılır. Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçilir. İnkılâplar yapılır.

Tema

Oyunun ana teması Türk milletinin kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesidir. "Türk ulusunu yok etme kararında olanlarla, buna her türlü yoksunluk içinde, ona bütün güçleriyle karşı duran kişiler arasındaki çatışma"⁹³⁵ Nutku bu sözlerle oyunun ana temasını ortaya koyar. Bu tema vatanın kurtuluşu için çalışanlar ile vatanı işgal eden ve onlarla bir olanlar arasındaki çatışmayla verilmiştir.

Oyundaki asıl çatışma Mustafa Kemal ve taraftarları ile onun karşısında yer olanların çatışmasıdır. Mustafa Kemal'e karşı olanların başında İstanbul Hükümeti gelmektedir. İngilizler ile işbirliği içinde olan İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal'in önderliğinde başlatılan direnişi önlemeye çalışırlar. Mustafa Kemal önce parçalanmış vatanı birleştirecek sonra yeni ve bağımsız bir Türk devleti kuracaktır.

⁹³⁵ Ö. NUTKU, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu", *Söylev*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 7.

İçinde bulunduğumuz tarihte, Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalamıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele de bunun taksimi ile uğraşılmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunlar hepsi gereği kalmamış bir takım anlamsız sözlerden ibaretti... Efendiler, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulusal egemenliğe dayanan, kayıtsız ve şartsız, bağımsız TÜRK DEVLETİ kurmak!⁹³⁶

Kurtuluş çaresi arayan sadece Mustafa Kemal değildir. İstanbul Hükümeti kurtuluşu İngiliz ya da Amerikan mandasını kabul etmekte görmektedir:

FERİT: İngiliz mandaterliği meselesi, Muhipler Cemiyeti'nin bir toplantısında zatıâhanc'nin iradesiyle kabul edildi. Ama bunu âlelusul resmiyete dökmek lâzımdır. 26 Mayıs tarihindeki Saltanat Şûrası'nda bu iş resmen karara bağlanacaktır...⁹³⁷

İngiliz mandaterliğini isteyen Damat Ferit Kuva-yı Milliyecileri çapulcu olarak niteler:

“FERİT: Kuvayi Milliye dedikleri bu çapulcu gurubu yakında dağıtılacaktır. Lüzumlu tedbirlerimizi aldık.”⁹³⁸

Vahdettin, Ankara ve Mustafa Kemal'i şu sözlerle ifade eder:

Ankara mı? Bir avuç eşkıya tam bir nüfuz kurmuşlar... Ankara'nın liderleri bu memlekette dikili ağacı olmayan; kan irtibatı veya bir rabıtası bulunmayan kimseler... Mustafa Kemal'e gelince, menşei belli olmayan bir ihtilâlcı Makedonyalı... Kanında Bulgar, Yunan ya da Sırbli olabilir... Daha çok Sırb'a benziyor. Onların arasında bir Türk mevcut değil!..⁹³⁹

Mustafa Kemal manda isteyenlerle karşıdır. Türk milleti gibi onurlu bir millet köle olarak yaşayamaz:

Esas Türk milletinin haysiyetli ve onurlu bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak bağımsızlığı tam olarak elde etmekle sağlanabilir. Ne kadar zengin ve refah içinde olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir millet, insanlığın gözünde uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye lâyık görülmez. Yabancı bir devletin koruyuculuğunu kabul etmek, insanlık vasfından mahrumiyeti, aciz ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir. Gerçekten bu duruma düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez. Oysa Türk'ün haysiyet ve onur ve yeteneği çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus köle yaşamaktansa mahvolsun daha iyidir! Öyleyse, YA İSTİKLÂL YA ÖLÜM!...⁹⁴⁰

Oyun bu yönüyle emperyalizme karşı yapılan mücadeleyi ele alır.

Mustafa Kemal, kendisine karşı olanların tutumunu şu sözlerle ifade eder:

⁹³⁶ Ö.NUTKU, *Söylev*, s. 61.

⁹³⁷ Ö.NUTKU, *Söylev*, s. 67.

⁹³⁸ Ö.NUTKU, *Söylev*, s. 72.

⁹³⁹ Ö.NUTKU, *Söylev*, s. 135.

⁹⁴⁰ Ö.NUTKU, *Söylev*, s. 74.

Biz başaracağız bu işi. Buna inanıyorum. Acaba zafere kavuştuğumuz ve memleketi kurtardığımız zaman bu büyük Osmanlı politikacıları hiç olmazsa utanmak hissini duyabilecekler mi? Bütün bu efendilerin, paşalar hazaratının, sadrazamın, padişahın isteği: Kendi rahatlarını ve kendi güvenlerini sağlamaktan ibarettir. Ne ulusu, ne vatani, ne bağımsızlığı düşünüyorlar. Rahat yemek içmekten, huzur içinde ve mevkilerinde kalmaktan başka hiçbir emelleri yok!⁹⁴¹

Zaman

Oyun, Mondros Ateş Antlaşmasının imzalanmasıyla başlar. (30 Ekim 1918) ve Cumhuriyet'in ilânından sonra yapılan inkılâplarla sona erer. (5 Aralık 1934). On altı yıllık bu vak'a zamanı bu dönemde ortaya çıkan önemli olayların anlatımı ile oyuna aksettirilmiştir.

Oyunun anlatma zamanı 1973'tür. Cumhuriyet'in 50. yılında Nutuk'u sahneye uyarlayan Nutku, gençlere yol göstermeyi amaçlamıştır:

Mustafa Kemal Atatürk'ün 15 ilâ 20 Ekim 1927 tarihleri arasında "Halk Fırkasının ikinci Kurultayı'nda söylediği NUTUK yeni Türk devletinin kuruluşunu ve bu kuruluştaki olayları ele alırken Cumhuriyet kuşakları için aydınlatıcı ve öğretici bilgileri kapsayan önemli bir yapıttır. Bu yapıtta yalnızca yapılmış olan işler değil, ilerde de yapılması gereken, çağdaş bir Türk devletinin dünyadaki yerini alması için gerekli olan tutum özellikleri ve ana düşüncesi de vardır. Modern Türk devletinin önemini, gelişme olanaklarını ve çözüm yollarını bulmada değerli bir yol gösterici olan bu yapıt bizce genç kuşakların okumaları gereken, vazgeçilmeyecek bir bilgi kaynağıdır.⁹⁴²

Mekân

İzmir, Samsun, İstanbul, Erzurum, Sivas, Ankara, Eskişehir, Afyon gibi kongrelere, direnişlere, savaşımlara sahne olan yerler oyunda anlatılan olayların mekânıdır.

Şahıs Kadrosu

Oyun oldukça kalabalık bir şahıs kadrosuna sahiptir. Bu şahıslar dört grupta ele alınabilir: "Mustafa Kemal ile birlik olanlar; kararsızlar ya da bilinçsizler; iç düşmanlar, yani çeşitli kişisel çıkarlarla Türk ulusunun parçalanması düşüncesine hizmet edenler; dış düşmanlar."⁹⁴³

Bu oyunda Mustafa Kemal hem anlatıcı, hem oyunun baş kahramanıdır. Onun duyguları ve düşünceleri, Türk Devleti'nin bağımsızlığında ve Yeni Türkiye'nin

⁹⁴¹ Ö.NUTKU, *Söyle*, s. 90.

⁹⁴² Ö.NUTKU, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu", s. 5.

⁹⁴³ Ö.NUTKU, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu", s. 7.

devrimlerinde ifade edilmiştir. O, Türk Devleti'nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması ve yaşaması için mücadele eder. Mustafa Kemal, oyunda uzak görüşlü bir lider olarak sunulmuştur. İnandığı ve doğru bulduğu düşünceleri gerçekleştirmede de kararlıdır. Hedefine ulaşmak için her türlü aracı kullanmış, araca değil, sonuca önem vermiştir.⁹⁴⁴

Birinci grupta yer alan, Mustafa Kemal ile birlik olanlar içinde ona tam anlamıyla bağlı kişiler kadar, onun yapmak istediğini tam kavrayamayanlar, ona karşı kişisel kıskançlık duyanlar, hilâfet ve saltanatın sürdürülmesini isteyenler de vardır. Mustafa Kemal ile birlikte Anadolu'daki ulusal güçlerin başında bulunan üç insan Rauf Bey, Ali Fuat ve Refet Bey'dir. Hepsi de vatansever insanlardır. Hepsi de Türk ulusunun bağımsızlığını ister. Ancak hedefleri değişiktir. Bunların içinde olayları ve olayların gelişimini gerçekçi bir gözle gören Mustafa Kemal'dir.⁹⁴⁵

İkinci grupta yer alan kararsız ya da bilinçsizler arasında vatansever olmakla beraber, olayları doğru yorumlayamayan, yaşadığı günleri değerlendirmeyen, bu nedenle zararlı olarak adlandırılabilir kişiler vardır. Aralarında tanınmış yazarlar, gazeteciler, fikir adamları bulunmaktadır; bunların bir bölümü sonradan "Kuva-yı Milliye ruhunu kavramış, bir bölümü ise bilerek ya da bilmeyerek düşmana hizmette etmiştir."⁹⁴⁶

Üçüncü grupta yer alan iç düşmanların arasında da değişik yönlerde çaba gösterenler vardır; ancak bunlar her durumda kendi çıkarlarını düşünürler. Her ne pahasına olursa olsun, kendi günlük kazançlarını düşünen, her an ulusunu ve halkını arkadan vuran kişilerdir. Bu kişiler, Mustafa Kemal'in karşısında yer alırlar. Bu kişilerin başında Vahdettin ve onun simgesi durumuna gelmiş olan Sadrazam Damat Ferit ve işgal kuvvetleriyle işbirliği yapmış olan nazırlar ve çeşitli kimseler vardır. Bunlar arasında para, makam, günlük kazançlar için düşmanla işbirliği yapmış olanlar kadar, dini alet ederek gelişmeye engel olan bilgisiz, yobaz kişiler de vardır. Bunlar dindarlıkları gerçek olmayan, dini bir araç durumuna getirerek bilgisiz kişileri kandırıp onları yanlış yola sevk eden kişiler de vardır. Sait Molla bu tür kişilerin örneğidir.⁹⁴⁷

⁹⁴⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ö.NUTKU, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu". s. 34-35.

⁹⁴⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ö.NUTKU, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu", s. 7.

⁹⁴⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ö.NUTKU, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu", s. 8.

⁹⁴⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ö.NUTKU, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu", s. 36-38.

Dördüncü grupta yer alan dış düşmanlar ise, başta İngiltere olmak üzere, Yunanistan, Fransa ve İtalya'dır. Bunlara Amerika'yı da ekleyebiliriz. Lloyd George, Genral Milne, Venezilos bu grupta önen çıkan kişilerdir.⁹⁴⁸

Mebuslar, gönüllüler, nöbetçi, teğmen, telgrafçı, yaver, gazeteci, gençler dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Dil ve Üslûp

Oyun on beş tablodan oluşmaktadır. Özdemir Nutku oyunun yapısını şu şekilde ifade eder:

Her tablo kendi gelişimi içinde bir bütün olduğu kadar, çeşitli geçişleri kapsar ve öteki tablolarında düşünce gelişimine de bağlanır. Bunlar kronolojik gelişmeye göre sıralanmıştır, ancak her tablo kapsamları ile, kendi içlerinde, belli bir olayı tamamlar nitelikte kurulmuştur. Sahne metninde, bu tabloların yanı sıra, bir de belgesel açıklamaları getiren bir ön oyun ile son oyun vardır.⁹⁴⁹

Oyunda ön ve son oyun vardır. Ön oyun serimi hazırlayan bir giriştir. Ön oyun, 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline kadar gelişen olayların özetidir. Son oyun ise 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilânından 5 Aralık 1934 tarihinde çıkan yasaya kadar olan gelişmeleri özetler.

Oyun belgesel oyun⁹⁵⁰ olarak tanımlanmıştır. Belgesel oyun, yazarın uzun bir tarihî dönemi ya da olayı belgelerin yardımıyla sınırlayıp ele almasıdır. Nutku, oyunun uyarlandığı Nutuk'un "içeriğini ortaya çıkartmak düşüncesiyle, kronolojik gelişmeyi bozmamaya çalışarak bazı seçmeler"⁹⁵¹ yapmıştır. Oyun, başta Nutuk olmak üzere çeşitli belge ve kaynaklara dayanmaktadır.

Nutku, Nutuk'u sahneye uyarlarken "açık biçim"i kullanmıştır. Bu şekilde Nutuk'un epik özellikleri ortaya konmuştur. "Nutuk metni temel alınacak yazılacak oyunun hazırlanmasında tutulacak en kestirme çağdaş tiyatronun en çok kullanıldığı kolaj tekniğidir" diyen Nutku, oyununu bu teknikle oluşturmuştur. Böylece yer değiştirme, ekleme, çıkarma vb. olarak sağlanmış, yapıtın kendine özgü düşünce gelişimini bozmuş ve oyunun sahnelenmesinde büyük kolaylık sağlamıştır.⁹⁵²

⁹⁴⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. NUTKU, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu", s. 9.

⁹⁴⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. NUTKU, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu", s. 6-7.

⁹⁵⁰ Belgesel oyun hakkında daha geniş bilgi için bk. H.NUTKU, (1987), C. 2, s. 49-52; H.NUTKU, (1987), C. 3, s. 20.

⁹⁵¹ NUTKU, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu", s. 6

⁹⁵² Bu konuda daha geniş bilgi için bk. NUTKU, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu", s. 6.

Oyunun belgesel niteliğinin korunması için sahnelerin kuruluşu Atatürk'ün sözlerine göre değerlendirilmiştir. Başka kaynaktan alınan bilgiler de Atatürk'ün sözlerinin ışığında verilmiştir. Oyun, bu yönüyle herhangi bir eleştiriyi değil, Mustafa Kemal'in açısından olay ve durumların yorumunu getirmiştir. Bu yorumla Türk halkını aydınlatacak bilgi ve eleştiri dikkatlere sunulmuştur.⁹⁵³

Nutuk gibi bir eserin çeşitli açılardan ve noktalardan ayrıntılı bir biçimde ek alınması gereken bir konunun bir tiyatro oyunu süresine sığdırılması eserin yorumunda bazı eksiklikler bırakmaktadır. Nutku, bu kısıtlı olanak içinde yorum getirme olanaklarını elde etmiştir. Söylev, Nutuk'un bitmiş bir yorumu veya tarihsel gerçeklerin tümünü ortaya koyan bir oyun değildir. Sahne uygulaması içinde Nutku ancak Nutuk'un içeriğini bir özet olarak ortaya koymuş, tarihî gerçekleri sahnenin olanakları oranında yansıtmış, olay ve kişileri bugün için yorumlamıştır. Nutku'ya göre tiyatronun görevi tarihî olayları yansıtmak değil, tarihî olaylardan bugün için bir sonuca varmaktır. Nutuk'un sahneye uyarlanmasında da durum göz önünde tutulmuştur.⁹⁵⁴

Oyunda olaylar karşılıklı konuşma, anlatım, anı anlatımı (Graves anılarını anlatılır), kuklalar vasıtasıyla, DİA gösterileriyle verilir. Oyunda gelişmeleri aktaran ses, Mustafa Kemal'dir. Mustafa Kemal yaşananları kağıda dökmektedir. Mektuplar, telgraflar da perdeye yansıtılır.

XI. Tabloda iki insan boyundaki Lloyd George Curzon kuklaları ile, onlardan daha küçük olan Venizelos kuklasının yer aldığı bir sahne vardır. "Bu dev kuklalar ile Lloyd George'un Venizelos'un nasıl kullandığı, Curzon'un uzak görüşlü ve mantıklı sözlerine nasıl kulak asmadığı gösterilmiştir."⁹⁵⁵ Bu sahne bir parodi niteliğindedir.

Oyunda bazı olaylar DİA gösterileri ile verilmiştir. Bu olayların yansıtılmasında tercih edilen ekonomik bir yoldur. Aynı zamanda DİA'lar ile belgelere de yer verilmiştir.

Oyunda dil, oyun kişilerinin dramatik özelliklerini ve yapısal niteliklerini belirlemek, onların tavırlarını kesinleştirmek düşüncesiyle kullanılmıştır. "Karşıt güçlerin savaşında eskiyi eski dille, yeni de yeni konuşma diliyle"⁹⁵⁶ verilmiştir. Damat

⁹⁵³ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ö.NUTKU, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu", s. 7.

⁹⁵⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ö.NUTKU, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu", s. 33.

⁹⁵⁵ Ö.NUTKU, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu", s. 23.

⁹⁵⁶ Ö.NUTKU, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu", s. 39.

Ferit, Mustafa Kemal'den farklı konuşur. Osmanlı Hükümeti'nin sadrazamının arı bir Türkçeyle değil, saray Türkçesi ile konuşur. Yeni Türkiye'nin genç kuşaklarını temsil edenler ise yeni Türkçe ile konuşturulmuştur. Yabancılar da farklı konuşmaktadır. Bir yabancıların Türkçe konuşurken yaptıkları hataları yaparlar. Oyunda böyle bir dil kullanımını oyunun belgesel niteliği ile ilgilidir.⁹⁵⁷

⁹⁵⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ö.NUTKU, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu", s. 39-41.

ULUSUN TÜRKÜSÜ

Özet

Millî Mücadele yanlısı Hüseyin ile saltanat yanlısı Satılmış kahvede tartışırlar. Hüseyin, Mustafa Kemal ve Millî Mücadele'ye dil uzatan Satılmış'ı kahveden kovar. Bu olaydan sonra Ali ve Haydar kahveye gelir. Üçü, Millî Mücadele'ye katılmak için sözleşir. Osman Ağa'nın kardeşi Ömer, Satılmış ile Hüseyin arasındaki tartışma nedeniyle kahveye gelir. Hüseyin ve Ömer arasındaki tartışma büyür ve Hüseyin Ömer'i öldürür.

Yolculuk için hazırlık yapmak üzere ayrılan üç arkadaş bir süre sonra tekrar kahvede buluşur. Haydar'ın anne ve babası da oradadır. Zeynep ve Ahmet, oğulları Ahmet ve arkadaşlarının kararını destekler. Konu Haydar ile Senem arasındaki ilişkiye gelir. Ahmet ve Zeynep, Haydar'a kararını Senem'e bildirip, onun da fikrini alması gerektiğini belirtir. Haydar, bu fikri benimser ve Senem ile buluşur. Senem, Haydar'ın kararını destekler. Evlenmeye karar verirler. Haydar ve Senem'in düğünleri yapılır. Hüseyin, Ali ve Haydar, düğün sonrasında cepheye gitmek üzere yola çıkarlar.

Millî Mücadele yanlılarını bertaraf etmek ve Senem'i elde etmek isteyen Osman Ağa, adamları Satılmış ve Sıddık'a köylünün ürünlerini yok ettirir. Sıddık'ı da Senem'i kendisine teslim etmesi için sıkıştırır. Sıddık, kardeşi Senem'i Osman Ağa ile evlenmesi için ikna etmeyi dener. Bunun için yüklü miktarda para almıştır. Senem, kardeşini tehdit eder ve kovar.

Osman Ağa, Dilsiz Ozan'ın Millî Mücadele taraflarına haber taşıdığını anlar ve onu cezalandırır. Bu olay üzerine Ahmet, Osman Ağa'yı uyarmak için onu ziyaret eder. Osman Ağa, Ahmet'i tokatlar ve evden kovar. Ahmet'in başına gelenleri öğrenen Zeynep, baltasını kapıp Osman'ı öldürmeye gider ve Sıddık tarafından öldürülür. Senem, bu olayın intikamını almak için Osman'ın teklifini kabul etmiş gibi davranır ve Satılmış ile Osman'a haber gönderir. Satılmış ve Osman, Senem'den şüphelenir ve onun yatağına Sıddık'ı sokar. Senem, Sıddık'ı öldürür. Sonrasında, Senem, Ahmet ve Dilsiz Ozan cepheye gitmek üzere yola çıkarlar.

Senem ve beraberindekiler, Yunanlılardan çaldıkları cephaneyi Türk ordusuna taşıırken iki Yunanlı askerle karşılaşır. Senem, hileyle iki Yunanlıyı öldürür. Dilsiz Ozan, Banaz yakınlarında şehit edilir. Ali de Çiğiltepe'de şehit olur.

Büyük Taarruz başlamıştır. Kaçan Yunan ordusu geçtiği yerleri yakıp yıkmaktadır. Ahmet de bu sırada şehit edilir. Ahmet'in ölümüne ağlayan Senem, annesi Yunanlılar tarafından şehit edilen Emrah ile karşılaşır. Emrah'ın babası İzmir'e doğru ilerleyen Türk ordusundadır. Senem, Emrah'ı da yanına alarak İzmir'e doğru ilerlemeye devam eder. Haydar, İzmir yakınlarında şehit olmuştur.

Semen ve Hüseyin, Belkahve'de karşılaşır. Senem, Haydar ve Ali'nin ölümleri ile sarsılır; ama kısa sürede kendini toparlar. Birlikte Emrah'ın babasını ararlar. Sonrasında Emrah'la birlikte köylerine dönmek üzere yola çıkarlar.

Osman Ağa, Türk ordusunun zaferi sonrasında çıkarlarını korumak için Millî Mücadele yanlısıymış gibi görünmeye çalışır. Köylüye yiyecek ve para yardımı yaptırır. Satın aldığı bazı köylüleri, kendini Millî Mücadele'ye katıldığına dair şahit gösterir. Bu konuyu araştıran bir Mülâzım, Osman'ın evine gelir. Osman'ın plânları yolunda giderken, Ayten bir fırsatını bulup Mülâzım'a gerçekleri anlatır. Kasabaya dönen Mülâzım, Senem, Hüseyin ve Emrah'la konuşur; gerçeği bir de onlardan dinler.

Köye dönen Hüseyin ve Senem, Osman'ın evine gelir. Hüseyin, Osman'ı; Senem de Satılmış'ı öldürür.

Vak'a

Millî Mücadele yıllarında yaşanan olayları konu edinen *Ulusun Türküsü*⁹⁵⁸ adlı oyunu vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Hüseyin ve Satılmış kahvede Millî Mücadele, Mustafa Kemal ve Saltanat üzerine tartışırlar. Hüseyin, Satılmış'ı tehdit eder ve kahveden kovar.
- b) Hüseyin'in arkadaşları Ali ve Haydar kahveye gelir. Üç arkadaş Millî Mücadele'ye katılmak için sözleşir.
- c) Satılmış'a yapılanlara sinirlenen Ömer, kahveye gelir ve Hüseyin'le tartışmaya başlar. Hüseyin Ömer'i öldürür.
- d) Zeynep ve Ahmet, oğulları Haydar ve diğer iki arkadaşının cepheye gitme kararına destek verirler. Zeynep ve Ahmet, Haydar'ı bu kararı sevgilisi Senem'e bildirmesi için uyarırlar.
- e) Haydar ve Senem buluşur. Senem, sevdiği erkeğin kararını destekler; evlenmeye karar verirler.

⁹⁵⁸ Ali Haydar CİLASUN, *Ulusun Türküsü*, b.y.y., İstanbul, 1973, 128 s.

- f) Haydar ile Senem'in düğününden sonra üç arkadaş cepheye gitmek için yola çıkarlar.
- g) Osman Ağa, Senem'i elde etmek ve köylüyü pençesine düşürmek için köylünün tarlasındaki mahsulü adamlarına çığnetir.
- h) Sıddık, kardeşi Senem'i Osman Ağa ile evlenmesi için ikna etmeyi dener. Senem, kardeşini tehdit eder ve kovar.
- i) Dilsiz Ozan'ın, Zeynep ve ailesine Osman Ağa'nın plânları ile ilgili haber taşıdığı anlaşılır. Ağa Ozan'ı dövdürür.
- j) Ahmet, Dilsiz Ozan'a yapılanları öğrenir ve Osman Ağa'yı uyarmayı dener. Osman, Ahmet'i tokatlar ve evinden kovar.
- k) Zeynep, Ahmet'e yapılanların, öcünü almak için Osman'ı öldürmeye karar verir. Osman'ın evine gider, baltasına sarıldığında Sıddık tarafından öldürülür.
- l) Senem, Satılmış'a Osman'la evleneceğini söyler. Satılmış, bunu Osman'a bildirir. Her ikisi de Senem'den şüphelenmiştir. Bu nedenle gerdek yatağına Sıddık'ı yatırılır.
- m) Senem, Osman'ın evine gider. Gerdek odasına girdiğinde Sıddık'la karşılaşır ve onu öldürüp evden kaçar.
- n) Senem, Ahmet ve Dilsiz Ozan, Millî Mücadele'ye katılmak için köyden ayrılır.
- o) Savaş sırasında Dilsiz Ozan, Ahmet, Ali ve Haydar şehit olur. Senem ve Hüseyin Belkahve'de karşılaşır.
- p) Senem'in yanında annesi şehit edilmiş Emrah adında bir çocuk vardı. Senem, Hüseyin'e Dilsiz Ozan ve Ahmet'in öldüğünü; Hüseyin de Senem'e Ali ve Haydar'ın öldüğünü söyler.
- q) Senem ve Hüseyin bir süre Emrah'ın babasını ararlar, fakat başarılı olamazlar. Daha sonra Emrah'la birlikte köyelerine dönmeye karar verirler.
- r) Osman Ağa, zafer sonrasında Millî Mücadele taraftarı görünmek için halka rüşvet verir.
- s) Osman Ağa, eve gelen Mülâzım'a yalancı şahitlerle bu durumu ispatlamaya çalışır.
- t) Ayten, Mülâzım'a Osman Ağa'nın Millî Mücadele karşıtı olduğunu bildirir.
- u) Mülâzım, kasabadan Senem, Hüseyin ve Emrah ile karşılaşır. Olayın iç yüzünü tam olarak öğrenir.

- v) Senem ve Hüseyin köye döndüklerinde Osman ve Satılmış'ı öldürürler. Ayten ve Emrah'ı yanlarına alırlar.

Tema

Oyunun ana teması sınıf mücadelesidir. Oyunda ana temaya bağlı olarak işlenen yan temalar ise sosyal eşitlik, millî bir dilin gerekliliği ve savaşın neden olduğu olumsuzluklardır.

Oyunun ana teması sınıf mücadelesidir. Oyunda ana temaya bağlı olarak işlenen yan temalar ise sosyal eşitlik, millî bir dilin gerekliliği ve savaşın neden olduğu olumsuzluklardır. Oyunda gerek Millî Mücadele dönemi gerekse Osmanlı dönemi bu açıdan ele alınmıştır. Millî Mücadele'nin bir sınıf mücadelesi olarak değerlendirilişini Hüseyin'in şu sözlerinden net olarak görmek mümkündür.

Gerek Millî Mücadele dönemi gerekse Osmanlı dönemi bu açıdan ele alınmıştır. Millî Mücadele'nin bir sınıf mücadelesi olarak değerlendirilişini Hüseyin'in şu sözlerinden net olarak görmek mümkündür.

..... bilesin ki, düşmanın düşman oluşu milliyetinden gelmez, yunan nasıl düşmansa, ağa da bey de ayrıcalıklı birer düşman, o cızmasıyla girer yurdu paylaşır, ağa da, beyde padişahta o düşmanla bir olur yurdu peşkeş çeker, neden? Sırf kendi çıkarları, kendi egemenliğinin devamı için.⁹⁵⁹

Hüseyin'e ait şu ifadelerde:

“...ağalık, beylik ve de padişahlık yoktur bundan belli.”⁹⁶⁰ egemen güçler olarak nitelendirilen ağalık ve beyliğin yanı sıra bu gücün en tepesi olarak algılanan saltanat, dolayısıyla Osmanlı sistemi de reddedilmektedir. Çünkü Osmanlı, kendi gücü ve çıkarını korumak için halkı yani emekçi sınıfı kullanmıştır:

.... ulan bilmezsiniz, gardaş gardaşı, Osmanlı döneminde boğmuştur, bilmez misiniz baba evlâdını öldürmüştür, Osmanlı döneminde, ulan bilmez misiniz iç oğlanları, avratlar göbek taşlarında ırz, namus, haya dinlememiş Osmanlı döneminde, ulan bilmez misiniz padişahımızın canı sıkılmıştır, halk savaşa katılmamıştır, hazine boşalmıştır, halk uğraşa çıkartılmıştır, bilmezsiniz halkın biraz gözü açılmıştır, padişahımız halkı kırdırmıştır....⁹⁶¹

Satılmış'a göre bazı insanların Millî Mücadele'ye ve Mustafa Kemal'e karşı çıkışlarının temel nedeni de sınıfsal çıkarlardır:

⁹⁵⁹ CİLASUN, s. 11.

⁹⁶⁰ CİLASUN, s. 17.

⁹⁶¹ CİLASUN, s. 8-9.

... ulan insanca yaşamayı sağlık veren, hakkın, emekçinin ve ulusların olduğunu saptayan Mustafa Kemal'e kalkar deccal dersiniz, bir aydın halktan yana oldu mu onu boğmanın çarelerini ararsınız, sebep, egemenin çıkar çarklarının arasına bir çomak sokulmuştur, egemen yaşam kötüye dönüşmektedir.⁹⁶²

Oyunda ana temaya bağlı olarak işlenen yan temalar ise sosyal eşitlik, millî bir dilin gerekliliği ve savaşın neden olduğu olumsuzluklardır. Sosyal eşitlik temasını M. Kemal'e atfen dile getirilen şu cümlelerle görmek mümkündür:

“... efendiler gerdek gecesine girmeden bana koşanlar, ginasına beni ortak tutanlar, bu ulusta efendilik diye rütbe yoktur tüm olarak uğraş veren ortak türlü söyleyen ortak efendilik vardır.”⁹⁶³

Bu eşitliği kurmak için ortak bir millî dil gerekmektedir:

... saray konuşur, Farsça, kapıkulu konuşur, Osmanlıca, millet konuşur Türkçe, bu ne ayrıcalıktır ki, bu ayrıcalığa tahammül eder bu ülke, kurtulmak gerek bu ayrıcalıktan, konuşmak tek dil, konuşmak ki, Ulus olsun, toplanmalı bir bayrak altında, toplanmalı ki Ulus olsun herkes, hakkını almalı ki eşitlik olsun, ...⁹⁶⁴

Ahmet tarafından vurgulanan “..... eşitlik üzere, er avrat eşitliği üzere, töremiz budur bizim”⁹⁶⁵ kadın erkek eşitliği de sosyal eşitliğin başka bir yönünü ifade eder.

Savaşın neden olduğu olumsuzluklar Hüseyin tarafından dile getirilir. Hüseyin, Yunanlıların Türk halkına yaptıkları şu sözlerle anlatır:

“ öldürüp, vurup dağıtıp, bebeleri delik deşik edip, hamile kadınları süngüleyip geçiriyorlar.”⁹⁶⁶

Zaman

Oyunun vak'a Millî Mücadele yıllarını kapsar. Bu zaman “Aradan üç hafta geçti”, “Üç ay geçti” vb. ifadelerle belirtilen zaman atlamalarıyla belirtilmiştir. Anlatma zamanı ise 1973'tür. Oyun Cumhuriyet'in 50. yıl dönümü için yazılmıştır.

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar iki ayrı mekânda gerçekleşir. Bu mekânlar Ahmet'in evi ve kahvedir. Diğer mekânlar Haydar'ın evinin önü, Osman'ın evi ve Millî Mücadele'nin geçtiği çeşitli yerlerdir.

⁹⁶² CİLASUN, s. 9.

⁹⁶³ CİLASUN, s. 37.

⁹⁶⁴ CİLASUN, s. 89.

⁹⁶⁵ CİLASUN, s. 24.

⁹⁶⁶ CİLASUN, s. 104.

Yazar, söz konusu mekânlar ve dekorla ilgili hiçbir bilgi vermemiştir. Oyunun belirli bölümlerinde sahneye, içlerinde Atatürk'e ait özdeyişlerin de bulunduğu bir dizi özlü söz yansıtılır.

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu ana temadan hareketle egemen güçleri temsil edenler ve emekçiler olarak iki grupta incelenebilir.

Emrah ve Mülâzım vak'a dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Emekçiler

Bu grubun içinde yer alan şahıslar, Hüseyin, Ali, Haydar, Senem, Zeynep, Ahmet, Dilsiz Ozan ve Ayten'dir. Bu kişiler, Ahmet, Senem ve Zeynep'in şu sözleriyle tanıtılır:

Üçü Birden- Can verir sır vermeyiz

Senem- Baş verir geri dönmeyiz,

Zeynep- Tutsaklığa hiç gelmeyiz

Ahmet- Emekçiyiz be emekçi

Üçü Birden- Aç kalır el açmayız

Senem- Yoksula sataşmayız

Zeynep- Haksıza yanaşmayız

Ahmet- Emekçiyiz be emekçi

Üçü Birden- Aydına kulak veririz

Senem- Bilime yüz dönmeyiz,

Zeynep- Bağnazlığı biz bilmeyiz,

Ahmet- Emekçiyiz be emekçi.⁹⁶⁷

Egemen Güçleri Temsil Edenler

Bu gruptaki şahıslar Osman Ağa, Sıddık ve Satılmış'tır. Bunlar çıkarları için her şeyi yapabilecek millî duygulardan yoksun, emeğe saygısı olmayan, zevk ve sefalarına düşkün olumsuz tiplerdir.

Dil ve Üslûp

Tamamen konuşma diliyle yazılan bu eserde şahıslar mahallî ağız özellikleri ile konuşturulmuştur. Bazı bölümlerde argo ve küfürler de vardır. Bazı sahnelerde projektörle yansıtılan özdeyişler vardır.

Oyunda yer anlatma tekniği gösterme tekniğinin önüne geçmiştir. Bu bölümde olaylar geri dönüş tekniğiyle izleyiciye aktarılmıştır.

⁹⁶⁷ CİLASUN, s. 67-68.

ZAFER YOLU

Özet

Elif'in babası ölmüştür, amcasının yanında kalmaktadır. Yakup, Elif'i köyün zenginlerinden Hacı Mehmet'in oğlu Şükrü ile evlendirmek istemektedir. Hacı Mehmet Elif'in aklının Selim'de olduğunu söyler. Selim bu yüzden etrafta gezinmektedir. Yakup ise onu yumurtalarını çalmakla suçlar. Şükrü, çeşmeden dönen Elif'in yolunu keser, onu alacağını söyleyince Elif gönlünün onda olmadığını söyler. Bekçi Ömer, Yorgi'yi Yakup'un kümesinden yumurta çalarken yakalar. Fakat ona acıyarak onu affeder. Selim askere yazılmıştır, Garp Cephesine gidecektir. Yakup'un yine yumurtaları çalınmıştır, Selim'i suçlar onu şikâyet edecektir. Ömer ve İsmail onu vazgeçirirler. Yakup'un Elif'i Şükrü ile evlendirmek istediğini duyan Selim, Elif'i görmeye gider. Onu sevdiğini söyler. Elif de onu dönünceye kadar bekleyecektir. Elif Yorgilere tavuk götürecektir. Selim'den tavuğu kesmesini ister. Selim tavuğu keser, kümeden çıkarken Şükrü onu görür ve hırsızlıkla suçlar. Elif araya girmeye çalışır; ancak Şükrü hırsız var diye bağırır. Selim ona aldırmadan tavuğu götürür. Yakup, Hacı Mehmet gelir, Şükrü Elif'in yalvarmasına rağmen olanları anlatır. Yakup, Şükrü'yü şahit göstererek Selim'i şikâyet eder. Hüseyin Efe kahveye gelir, Selim'i çağırır. Elif gerçeği anlatınca Selim suçsuz olduğu anlaşılır. Hüseyin Efe'nin Yakup'tan kısrak ister, Yakup vermeyince, Elif, babasının miras bıraktığı paradan bir kısrak parası getirip verir.

Şükrü, eşraf çocuğu olduğu için askere gitmeyecektir. Elif ona Selim ile sözlü olduğunu söyleyince Şükrü sinirlenir. Elif, gidecek olan Selim'e harçlık vermek için altın bozdurmuştur. Selim gelince çevreye sardığı parayı onun cebine koyar. Selim de annesi Faden Anayı Elif'e emanet ederek gider, Faden ve Elif, Selim'in ardından ağlarlar.

Batı cephesinde zafer kazanılmıştır, yakında mütareke imzalanacaktır. Selim ile Şükrü yaralanmışlar, aynı hastahanedeki kalmaktadırlar. Selim, Şükrü'nün hayatını kurtarmıştır; ancak Şükrü Elif yüzünden Selim'e ters davranmaktadır. Şükrü'ye Yakup'tan mektup gelmiştir. Mektupta Elif'in Selim'e selâm söyleyip kendine söylememesi Şükrü'yü kızdırır. Koğuştaki birinin parası çalınmıştır. Selim'e kıran Şükrü, gidip Selim'i şikâyet eder. Selim sorgulanır, üstü aranır, üstünden Elif'in verdiği para çıkar. Şükrü, Selim parası olmadığını, daha dün kendinden borç istediğini,

üstünden çıkanın çalıntı olduğunu söyler. Selim ceza alır. Kevser, cephede gönüllü olarak çalışmaktadır. Selim ile karşılaşır. Selim ona başına gelenleri anlatır ve Elif'e postalaması için mektup verir. Memleketleri uzak olmayanlar için tezkere çıkmıştır, Şükrü de köyüne dönecektir, bu sırada Kevser' i görür. Kevser, hemşehrisi olan Selim'e iftira attığı için ona kızgındır. Şükrü'ye Selim'in Elif'e yazdığı mektubu gösterir. Selim mektupta Elif'e Şükrü'ye karşı soğuk davranmamasını, Şükrü'nün onu çok sevdiğini yazmıştır. Bunu okuyan Şükrü yaptığına çok pişman olur.

Aradan iki yıl geçer, vatan kurtulmuş, Cumhuriyet ilân edilmiştir. 23 Nisan bayramı kutlanmaktadır. Yakup ölmüş, mirası Elif'e kalmıştır. Elif de bu parayla bol bol hayır işlemektedir. Selim'in annesi Faden Ana'yı da yanına almıştır. Elif "on gün sonra döneceğim" diye yazan Selim'i beklemektedir. Şükrü köye dönmüştür. Ancak mutlu değildir, babasının ölümünden sonra kalan mal, mülkle de ilgilenmemekte, aylak aylak gezmektedir. Selim'e yaptıklarından dolayı vicdan azabı çekmektedir. İsmail ile konuşan Şükrü değişip çalışkan biri olmak için söz verir. Şükrü, bunu Kevser'e de söyler ve onları bayram kutlaması için vereceği ziyafetlere davet eder.

Elif ile Faden Ana, Selim'in o gün döneceğini düşünmektedir. Faden Ana birden bayılır, Şükrü yardıma koşar, bu sırada Selim gelir, annesini ve Elif'i sorar. Eve gidecekken kucığında Faden Ana ile Şükrü gelir. Selim annesi ve Elif ile kucaklaşır. Şükrü, Selim'den af diler, Selim de onu affeder. Beraber İsmail' in yanına giderler. Şükrü Kevser ile evlenmek ister, onun adını taşıyan bir okul yaptırmaktadır.

Aradan elli yıl geçer. Ülke kalkınmış, eğitim öğretim yaygınlaşmış, Atatürk'ün büyük ülküsü gerçekleşmiştir.

Vak'a

Cumhuriyet'in 50. yılı münasebetiyle yazılan *Zafer Yolu*⁹⁶⁸ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir.

- a) Babası ölen Elif'i amcası Yakup, köyün zenginlerinden Hacı Mehmet' in oğlu Şükrü ile evlendirmek istemektedir.
- b) Hacı Mehmet, Elif'in aklının Selim'de olduğunu söyler. Yakup, Selim'i yumurtalarını çalmakla suçlamaktadır.
- c) Şükrü, Elif'i sıkıştırır, Elif gönlünün onda olmadığını söyler.

⁹⁶⁸ Emrullah NUTKU, *Zafer Yolu*, Millî Eğitim Basımevi. Ankara, 1973. 135 s.

- d) Yumurtaları Yorgi çalmaktadır. Bekçi Ömer onu yakalar; ama çok acıdığı için bağışlar.
- e) Yumurtalarının çalındığını gören Yakup Selim'i suçlar. Onu şikâyet edecektir. Ömer ve İsmail araya girerler .
- f) Selim askere gidecektir. Elif' in yanına gelerek onu sevdiğini söyler. Elif de onu bekleyeceğini söyler.
- g) Elif, Selim'den Yorgilere götüreceği tavuğu kesmesini ister. Selim tavuğu keser, tam çıkarken Şükrü gelir ve onu hırsızlıkla suçlar.
- h) Elif araya girer ancak Şükrü hırsız var diye bağırır. Selim tavuğu alıp gider.
- i) Şükrü Yakup'a olanları anlatır. Yakup, Selim'i şikâyet eder. Hüseyin Efe Selim'in ifadesini almaya gelince Elif gerçeği anlatır ve Selim'in suçsuzluğu ortaya çıkar.
- j) Hüseyin, Yakup'tan bir kısrak ister. Yakup vermeyince Elif, babasından kalan paradan bir kısrak parası verir.
- k) Elif, Şükrü'ye Selim ile sözlü olduğunu söyler, Şükrü buna çok sinirlenir .
- l) Elif, Selim'e harçlık vermek için altın bozdurur. Selim gelince parayı cebine koyar. Selim de annesini ona emanet ederek gider.
- m) Batı cephesinde zafer kazanılmıştır. Yaralanan Selim ve Şükrü aynı hastahanededir. Şükrü, Selim' e ters davranmaktadır
- n) Mektupta Elif'in Selim'e selâm söyleyip kendisine söylememesine sinirlenen Şükrü Selim'e iftira atar. Selim ceza alır.
- o) Selim, Kevser ile karşılaşır. Ona olanları anlatır ve Elif'e gönderilmek üzere bir mektup verir.
- p) Şükrü çıkan tezkere ile köyüne dönecektir. Kevser'i görür. Kevser ona Selim'in mektubunu gösterir. Şükrü yaptığına çok pişman olur.
- q) Aradan iki yıl geçer. Elif, döneceğini söyleyen Selim'i beklemektedir.
- r) Şükrü köydedir, ama mutsuzdur ve vicdan azabı çekmektedir. İsmail ona nasihat eder. O da değişeceğine söz verir .
- s) Selim'in dönüşünü bekleyen Faden Ana bayılır, Şükrü ona yardımcı eder.
- t) Selim sonunda döner. Annesini ve Elif'i sorarken Şükrü, kucığında Faden Ana ile gelir.

- u) Selim annesi ve Elif ile kucaklaşır. Şükrü, Selim'den af diler. Selim, Şükrü'yü affeder.
- v) Selim ve Şükrü, İsmail'e giderler. Şükrü Kevser ile evlenmek ister. Onun adını taşıyan bir okul yaptıracaktır.
- y) Aradan elli yıl geçer. Atatürk' ün büyük ülküsü gerçekleşmiştir.

Tema

Oyunun ana teması hâkimiyetin millete ait oluşudur. Oyunda ele alınan yan temalar eğitim özellikle kadınların eğitim görmesi gerektiği ve insanın değişebileceği, sevgiyle doğru yolu bulabileceğidir.

Cumhuriyet'in ellinci yılında yazılan oyunda millet hâkimiyetine dayanan Cumhuriyet ele alınmıştır. Oyunda Cumhuriyet'in anlamı ve insan haysiyetine yakışan en iyi yönetim şekli olduğu vurgulanmıştır.

İSMAİL: Cumhur demek insan topluluğu demektir. Ama Cumhuriyet toplumu sürü halinden kurtarıp millet halinde yaşatan padişahsız rejimdir Padişah yok artık, Cumhurbaşkanı var. Lâyük olan başkan seçilir. Bunu da millet seçer .. Hâkimiyet milletin bu demektir...Cumhuriyet dünyada en iyi devlet şeklidir. İnsana, ferde değer veren rejimdir. Herkes fikrini serbestçe söyler, kendini savunabilir.⁹⁶⁹

Oyunda ele alınan yan temalardan biri de eğitimidir. Herkesin eğitim görmesi gerektiği şu sözlerle ifade edilir:

İSMAİL: Memleketimiz, milletimiz üç canavarın pençesinde kıvranıyor. Birincisi cehalet, ikincisi tembellik, üçüncüsü de kötü idare.

SELİM: Cehalet ve tembellik insanlara fesatlık, dedikodu, düşmanlık aşıyor.

İSMAİL: Milletler bu yüzden batıp kayboldular, Bizans İmparatorluğu'nun yıkılışı ahlakın bozulup halkın birbirine düşmelerindendir...

SELİM: Bu illetlerden kurtulmanın çaresi ?...

İSMAİL: Bu milleti boş inançlardan hurafelerden kurtarmalıyız, müspet ilim ve gerçekleri öğretmeliyiz. Bilgiyi idareciler yetiştirmeliyiz...

SELİM: Evet, bilgili ana ve baba yetiştirmeliyiz.⁹⁷⁰

Bu durumu gören Mustafa Kemal eğitim seferberliği başlatmıştır:

KEVSER: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Paşa dedi ki "Memlekette eğitim ve öğretim nurunun enderin köşelere kadar yayılması gerekir!"⁹⁷¹

⁹⁶⁹ E.NUTKU, s. 104.

⁹⁷⁰ E.NUTKU, s. 27.

⁹⁷¹ E.NUTKU, s. 112.

Kız çocuklarını eğitimi ise bir başka dikkat çekilen konudur. Kız çocukları da eğitim görmelidir. Çünkü ileride anne olacak, eş olacaklardır. Bu nedenle kız çocukları okutulmalıdır:

“SELİM: Okuyan kız dünyayı öğrenir, iyi ana olur, vatana ergin çocuklar yetiştirir...”⁹⁷²

“İSMAİL: Kadınlar dünyanın en güç vazifesini yüklenmişler, vatana yararlı evlat yetiştirmek vazifelerin en büyüğü...”

KEVSER: Bu vazifeyi gereği gibi yapabilmek için bilgili, olgun olmalı”⁹⁷³

Oyunda ele alınan diğer bir yan tema da insanın değişebileceği, sevgiyle doğru yolu bulabileceğidir. Bu tema da Şükrü'nün şahsında ifade edilmiştir. Oyunun başında zengin olduğu için kendini büyük gören, sevgiyi parayla alabileceğini sanan, ancak iki sevgiliyi ayıramayan Şükrü, kıskançlığı yüzünden masum bir insana iftira atar. Ancak Selim'in kötülüğe karşı kötülük yapmaması, Elif'e olan sevgisi onu pişman eder ve onlardan af dileyerek sevgi yoluna katılır .

Zaman

Oyunun vak'a zamanı 1920-1924 yıllarıdır. Oyunda perdeler arasında zaman atlamaları vardır. Birinci perde ile ikinci perde arasında bir haftalık bir zaman farkı vardır. Üçüncü perde de ise iki yıllık bir zaman farkı vardır; tarih Eylül 1922'dir, Batı cephesinde zafer kazanılmıştır. Dördüncü perde de ise tarih 23 Nisan 1924'tür, vatan kurtulmuş, Cumhuriyet ilân edilmiştir, bayram kutlanmaktadır. Tablo ise Cumhuriyet'in 50. yılını yansıtır. Bu tarih (1973) aynı zamanda anlatma zamanını ifade eder.

Vak'a zamanındaki olayların anlatma zamanına taşınmasının nedeni elli yıllık süreçte hangi aşamalardan geçildiğinin, nelerin başarıldığının o günün insanına anlatılmak istenmesidir. Oyunun sonundaki tablo anlatma zamanına aittir. Aradan elli yıl geçmiştir. Elif ve Selim Cumhuriyet'in 50. yılında nelerin gerçekleştiğini konuşurlar. Bu tablo aslında vakanın anlatma zamanına taşınışının nedeni ortaya koyar.

SELİM: Elli yıl nasıl da geçti?

ELİF: Rüzgâr gibi

SELİM: Hengi rüzgar?...Ne fırtınalar, boralar gördük... Ne bunalımlardan geçtik?...

ELİF: Cumhuriyet ellinci yılına bastı...

SELİM: Nüfuzumuz çoğaldı, vatan sahti bayındırlaştı ... Kalkınıyoruz!....

⁹⁷²E. NUTKU, s. 9.

⁹⁷³ E.NUTKU, s. 60.

ELİF: Kadınlar okur yazar oldu, uyanık analar yctiştı....

SELİM: Atatürk'ün büyük ülküsü gerçekleşiyor.⁹⁷⁴

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı bir Ege kasabasıdır. Birinci, ikinci ve dördüncü perdelerin mekânı bu kasabadır. Üçüncü perdenin mekânı ise bir askerî hastanedir.

Oyunda mekân tasvirleri yoktur. Dekor tanıtımları vardır. "Sahne düzeni" başlığı altında yapılan tanıtımlar oyunun sahnelemek amacıyla yazıldığını gösterir.

"Kasabanın kenarında bir kır kahvesinin önü. Sağ tarafta kahvehanenin kapısı, önünde sandalyeler dizili, bitişiğinde kahveci Yakup Ağanın evi ve samanlığın kapısı vardır. Bu kapılar arasında çeşmeye giden dar sokak ağzı görünür."⁹⁷⁵

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu on beş kişiden oluşmaktadır. Elif, Selim, Şükrü, Kevser, İsmail Bey vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Kasaba eşrafından Hacı Mehmet, kahveci Göncüoğlu Yakup, Bekçi Ömer, Yorgi, Demirci Efe'nin kızanı Hüseyin Efe, Selim'in annesi Faden Ana, Onbaşı Dursun, Yüzbaşı Ali dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Oyunun başında şahıslar tanıtılmıştır:

Elif (Başında ipekten bir şalı, omzunda aynı renkten ipekli peştamal vücudunu diz kapaklarına kadar örter, siyah etekli ve rugan papuçludur.)

Selim (Üstünde eski fakat temiz bir ceket, açık renk pantolon, yamalı ayakkabılar vardır.)⁹⁷⁶

Elif: Elif ilkokulu bitirmiş, yetim kalmış bir kızdır. Oyunun başında 17 yaşındadır. Amcasıyla zıt karakterdedir. Yardıma ihtiyacı olana yardım eder.

Kasaba halkının gözünde melek gibi bir kızdır. Savaş zamanı olsun, barış zamanı olsun, daima iyilik eder. Selim ile Elif, sevginin her şeyden üstün olduğunu, kötüyü bile doğru yola sokacağını gösterirler.

Selim: Sanat okulunu bitirmiştir. Oyunun başında 20 yaşındadır. Daima iyilik yapan biridir. Kendine iftira atan Şükrü'yü cephede ölümden kurtarmıştır.

Şükrü: Kasaba eşrafından zengin bir çiftlik ağası olan Hacı Mehmet'in haylaz, kabadayı oğludur. Oyunun başında 19 yaşındadır. Para onu şımartmıştır. Şükrü babasını suçlar.

⁹⁷⁴E. NUTKU, s. 130.

⁹⁷⁵E. NUTKU, s. 5.

⁹⁷⁶E. NUTKU, s. 5-7.

“Asıl suç benim değil Bey amca... Beni şımartan kötü etti .. Şimdi bir tek candan arkadaşım yok işte!... Doğru dürüst okumadım, cahil kaldım, haylazlığıma da sonlar ses çıkarmadılar .”⁹⁷⁷

Oyunun sonunda yaptıklarından pişman olan Şükrü, kendine güvenen, yaptığı kötülöklere kötölökle karşılık vermeyen insanlar sayesinde doğru yolu bulur:

SELİM: Bazı insanlar varmış, doğuşlarında yaradılışlarında iyiymişler...Onlar çevrelerinin etkisinde bozulurlarmış, kötölöğe sürüklenirlermiş.. Şükrü bunların en güzel örneği

...

İSMAİL: Felaketler, azaplar onları bir gün doğru yola getirir.⁹⁷⁸

İsmail Bey: Emekli yarbaydır. Müdafaa- i Hukuk Cemiyeti reisidir. Mustafa Kemal’e ve Cumhuriyet’ e bağlıdır.

Kevser: İsmail Bey’in kızıdır. Öğretmendir. Okumuş bir Türk kızını temsil eder.

Dil ve Üslûp

Oyun dört perde, kırk meclis ve bir tablodan oluşmaktadır. Oyunda şahıslar eğitim düzeylerine göre ve mahallî ağız özellikleriyle konuşurlar.

“Elif: Hayır, ağır değil, emme emmin bırakmıyor, o kitabı okuceyene kuran oku deyor..”⁹⁷⁹

“Ömer: Haberler eyi değil. Ağam, Yonan eşgeri Nazilli’ye varmış deyorlar”⁹⁸⁰

“Yogi: Natos, hiç kimse yok burda .. Eyi vakitte rastgelmişim...Haydi vic, budala, durma vic!”⁹⁸¹

Oyun, orta okullar için yazılmış, şarkılı bir piyestir. Cumhuriyet’in 50. yılında açılan piyes yarışmasında ödöl almıştır.

Hep beraber. İnsanlığın ileri
Ülküsü değişmektir,
Nefsimizi yönetip
Huzura erişmektir....
Temiz kalbimiz, sevgi doludur,
Doğruluk yolu, zafer yoludur....
İnsanlar değişirse
Dünya değişecektir...

⁹⁷⁷ E.NUTKU, s. 108.

⁹⁷⁸ E.NUTKU, s. 126.

⁹⁷⁹ E.NUTKU, s. 7.

⁹⁸⁰ E.NUTKU, s. 16.

⁹⁸¹ E.NUTKU, s. 23.

Kin ve hasret yerine
Sevgi yeşerecektir...⁹⁸²

Bu şarkı, Şükrü gibi sevgiyle doğru yolu bulan insanlarla, toplumun daima zafer yolundan gideceğini ifade eder.

Saygımla ve sevgimle
Kalbimde onun yeri,
Zihnimde öğütleri,
Önümde devrimleri.....
Vatandaş bizi dinle!
“Korumaya ant içtik
En büyük eserini,
Bize emanetini,
Türkiye Cumhuriyetini⁹⁸³

Bu şarkı da ile Mustafa Kemal ve devrimlerine olan bağlılık vurgulanır.

⁹⁸² E.NUTKU, s. 129.

⁹⁸³ E.NUTKU, s. 131.

NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE

Konusunu Türk tarihindeki zaferlerden alan *Ne Mutlu Türküm Diyene*⁹⁸⁴ adlı oyun, Cumhuriyet'in 50. yıldönümü kutlamaları çerçevesinde yazılmıştır. İki perde, sekiz sahneden oluşan oyun, ilkokullar için şarkılı piyes olarak yazılmıştır. Şahıs kadrosu, saçları ağarmış, sakalı yerlerde, buruşuk yüzlü Tarih, kapkara elbiseli Büyük Şeytan, beyaz elbiseli İyilik Meleği ile beş melek ve beş şeytandan oluşmaktadır.

Oyun, Tarih'in sayfalarından şerefsiz günlerini asla yazmadığı Türklere ait zaferleri ve kahramanları aktarmasıyla başlar. Malazgirt Zaferi-Alparslan, İstanbul'un Fethi-Fatih- Ulubatlı Hasan ve Plevne Zaferi anlatılır. Sıra Çanakkale Savaşı'na geldiğinde Büyük Şeytan ortaya çıkarak Türkleri tarihten sileceğini söyleyerek Avrupa milletlerinin şeytanlarıyla plân yapmaya başlar.

İkinci perdede Tarih, sayfalarından 19 Mayıs 1919'u anlatmaya başlayınca ortaya çıkan güneş Şeytan'ın gözlerini kamaştırır. İyilik meleğinin Türkleri öven sözlerine sinirlenen Şeytan, İnönü Zaferlerini, Sakarya Meydan Savaşı'nda kazanılan zaferi, Başkumandanlık Meydan Savaşı'nda kazanılan zaferi, Cumhuriyet'in kuruluşunun kutlandığını öğrenince iyice sinirlenir. Yenildiğini anlayan Şeytan başka fırsatlar ararken Tarih, 10 Kasım 1938'e gelir. Şeytan aradığı fırsatı ele geçirdiğini düşünürken melekler ve şeytanlar Atatürk'ün meziyetlerini sayarlar. Oyun, Atatürk'ün "Ne mutlu Türk'üm diyene" sözleriyle sona erer.

Son derece sade bir dille, masal havası içinde yazılan oyun, 1071'den 1938'e kadar uzanan geniş bir vak'a zamanına sahiptir. Sahnelenmeye uygun bir yapısı olan piyeste mekân yerine dekordan bahsedilmektedir. Bu dekorlar Malazgirt Zaferi'nden, İstanbul'un Fethinden, Çanakkale Savaşı'ndan, Kurtuluş Savaşı'ndan sahneler gösteren panolardan ve Sevr'e göre parçalanan haritada Atatürk'ü Samsun'dan bir güneş şeklinde doğmuş şekilde gösteren bir haritadan ibarettir. Piyeste üç şiir, iki şarkı ve bir marş da yer almaktadır.

⁹⁸⁴ Semiha TÜRKYILMAZ, *Ne Mutlu Türküm Diyene*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1973, 38 s.

MANDA (SİVAS KONGRESİ)

Özet

Şekeroğlu İsmail ve Sığırcıoğlu Hayri konuşurlarken yanlarına gelen Sarısözen Abdülkadir onlara gelişmeleri aktarır. Mustafa Kemal Amasya'ya geçmiş, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin yapılacağını haber vermiştir. Hürriyet ve İtilaf Partisi tarafları Ellezoğlu Halid, Şeyh Recep ve beraberindekiler Mustafa Kemal aleyhinde konuşmaktadırlar. Onun düzenleyeceği kongreleri devlet içinde devlet olmak olarak tanımlarlar. Padişaha telgraf çekip Mustafa Kemal'i Sivas'ta istemediklerini bildirmeye karar verirler. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafları Sivas'taki yapılacak millî kongre ile Millî Mücadele'nin temelini atılacağını düşünmektedirler.

Vali Reşit Paşa, Rasim Bey ve Müftü Abdurraif, Sivas'ta toplanacak kongre hakkında konuşurlarken Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in telgrafı gelir. Görevine son verilen Mustafa Kemal'in emirlerine uyulmaması bildirilmektedir. Harput Valisi Ali Galip, İstanbul Hükümeti'nin emriyle Mustafa Kemal ve taraftarlarının toplanacağı kongreyi engellemek, kongrecileri tutuklamak için Sivas'a gelmiştir. Vali'nin desteğini ister. Reşit Bey ise Mustafa Kemal için aynı şeyleri düşünmemektedir. Galip Bey ne olursa olsun İstanbul Hükümeti'nin isteğinin yerine getirilip Sivas'ta Mustafa Kemal'e engel olunmasını ister. Reşit Bey kararını verince Ali Galip tutuklama emrini çıkartacaktır. Bu sırada Mustafa Kemal'in telgrafı gelir. Mustafa Kemal Sivas'tadır. Ali Galip bu gelişme üzerine telaşlanır.

Şekeroğlu İsmail, evinde kongre için Sivas'a gelenleri ağırlamakta, Mustafa Kemal'e karşı olan Şeyh Recep ise kongreyi önlemek için çalışmalarına devam etmektedir. Padişah ile Mustafa Kemal'in arası açılmıştır, Mustafa Kemal görevinden istifa etmiştir. Vatan savaşılarak kurtarılacaktır.

Fransız Jandarma Müfettişi Mösyö Bruno, Vali Reşit Paşa'yı ziyaret eder. Mustafa Kemal'in Sivas'ta toplayacağı kongreye engel olunmasını; eğer olunmazsa Fransızların Sivas'ı Mondros'un 7. maddesine dayanarak işgal edeceğini söyler. Reşit Paşa ise Mustafa Kemal'i ve kongrenin gerekliliğini savunurlar. Reşit Paşa İstanbul Hükümeti'nin emri ve Mustafa Kemal Paşa'nın buyrukları arasında kalmıştır. Halk arasında kongre olursa Sivas'ın işgal edilebileceğine dair haberler dolaşmaktadır, bunların yayıcısı Şeyh Recep ve yandaşlarıdır. Vali ve beraberindekiler kongrenin yapılması gerektiği düşüncesindedirler.

Kongre toplanmıştır. Kongrede Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri birleştirilmiştir. Manda konusu da gündeme gelmiştir. Mandayı isteyenler olmuş; ancak Mustafa Kemal bu fikirlere şiddetle karşı çıkmıştır. O ve taraftarları kendi devletimizi kendimiz kuracağız demişlerdir. Sivas Kongresi toplanmış; ama Ali Galip hâlâ Mustafa Kemal'i yakalayamamıştır. İtilafçılar arasında Mustafa Kemal'e artık engel olunamayacağını düşünenler vardır. İtilafçılara göre kongreciler düşmana meydan okuyarak barış anlaşmasına zarar vermektedirler. Onlara göre manda kabul edilmelidir.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafları ise, manda fikrini savunanları kınarlar. Mustafa Kemal "Ya istiklâl ya ölüm" demiş, esir olarak yaşamak yerine ölmeyi göze almıştır. Cemiyet üyeleri de Mustafa Kemal gibi düşünmektedirler. İstanbul Hükümeti İngiliz mandasını isterken, kongrede mandayı kabul edelim diyenler Amerikan mandasını istemektedirler. Kongrede mandaya karşı çıkanlar hangi devlet olursa olsun mandanın kabul edilmeyeceğini söyleyerek Türk milletine esirliğin yakışmadığını ifade etmişlerdir.

Sivas Hükümet meydanında Ahmet Nuri Bey, halka kongre kararlarını bildirir. Halk da "Ya İstiklâl ya Ölüm" nidalarıyla alınan kararları destekler. Kimsenin manda ve himayesine ihtiyaç yoktur. Yeni bir Türk devleti kurulacaktır. Millî bir kongre olan Sivas Kongresi'nden Türk milletinin ortak kararı olan "Ya İstikâl ya Ölüm" kararı çıkmıştır. Bu karar yeni Türk Devleti'nin temeli olacaktır.

Vak'a

Konusunu Sivas Kongresi'nde yaşanan manda tartışmalarından alan *Manda (Sivas Kongresi)*⁹⁸⁵ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti taraftarları Mustafa Kemal'in vatani kurtaracağına inanmaktadır.
- b) Hürriyet ve İtilaf taraftarları ise Mustafa Kemal'in çalışmalarını "devlet içinde devlet olmak" şeklinde tanımlarlar.
- c) Sivas Valisi Reşit Paşa, görevine son verilen Mustafa Kemal'in emirlerinin yerine getirilmemesini bildiren telgrafi alır.
- d) Harput Valisi Ali Galip Mustafa Kemal'i Sivas'ta durdurup tutuklamak için Reşit Paşa'nın desteğini ister. Reşit Paşa, Ali Galip'in teklifine yanaşmaz.

⁹⁸⁵ Hasan YÜCEL, *Manda (Sivas Kongresi)*, Güryay Matbaacılık, İstanbul, 1974, 96 s.

- e) Reşit Paşa, Mustafa Kemal'in telgrafını alır. M. Kemal Sivas'tadır. İstanbul Hükümeti yanlıları Sivas'ta Mustafa Kemal aleyhine çalışmaktadır.
- f) Mustafa Kemal görevinden istifa etmiştir, vatan savaşıyla kurtarılacaktır.
- g) Fransız Mösyö Bruno, Reşit Paşa'yı ziyaret ederek Sivas'taki kongreye engel olmazsa Sivas'ın Fransızlar tarafından işgal edileceğini söyler.
- h) Ne yapacağını şaşırın Reşit Paşa, Mustafa Kemal yanlıları ile görüşür. Sivas kongresi toplanacaktır.
- i) Sivas kongresinde manda tartışılmaktadır. Mandayı savunanlar ve reddedenler vardır.
- j) Hürriyet ve İtilaf yanlıları Amerikan mandasını isterken; Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri mandaya karşı çıkarlar
- k) Sivas Kongresi kararları halka açıklanır. Halk "Ya İstiklâl ya ölüm" diyerek alınan kararları destekler.
- l) Manda kabul edilmeyecek, yeni Türk Devleti kurulacaktır.

Tema

Sivas Kongresi'ndeki manda tartışmalarını esas alan oyunun ana teması Türk milletinin bağımsız yaşamaya alışkın bir millet olduğudur.

Bu tema oyunda Sivas Kongresi'nde gündeme gelen manda tartışmalarından yola çıkılarak aktarılmıştır. Bağımsız yaşamaya alınmış Türk milletinin emperyalist güçlerin himayesi altında yaşamayacağı vurgulanmıştır.

Erzurum Kongresi'nde ulusal egemenliği koşulsuz olarak gerçekleştirmeye yönelik olarak "Manda ve himaye kabul edilemez" kararı alınmıştır. Mustafa Kemal Erzurum Kongresi'nden sonra vatanın bütünlüğünün ve milletin istiklâlinin sağlanması yolunda yapılacak çalışmaları belirlemek için Sivas'ta millî bir kongre toplamaya karar verir. Engelleme ve baskılara rağmen toplanan kongrede manda ve himaye sorununu gündeme gelir. Ancak kongrede manda ve himaye kesin olarak reddedilir. Ulusal egemenliğin sağlanması yolunda alınan bu karar çok önemlidir.

Mustafa Kemal ve taraftarları "kendi devletimizi kendimiz kuralım" derken İsmail Hami Bey, Kara Vasıf, Refet Bey manda fikrini savunmuşlardır. Mandayı istemeyenler Mazhar Müfid, Hüsrev Sami, Ahmet Nuri ve Refik Bey'dir. "Türk'ün

tarihinde köle olmak, düşmana yalvarmak yoktur⁹⁸⁶ diyerek mandaya karşı çıkmışlardır.

Mandayı savunanları ve mandaya karşı çıkanları Ziya Bey şu şekilde ifade eder:

ZİYA BEY- Şimdi üç fikir var ortada: Padişah ve İstanbul Hükümetini dutanlar “İngiliz Mandası” diyor... “Harbsız-Dafbsız bu işi halledek. Amerikan zengindir, daha insaniyetlidir, diyeler de Amerikan mandası” diyor... Kemalistler de: “Hangi Devletin mandası olursa olsun, Manda vicdanımızı, bağımsızlığımızı gölgeler. Manda köleliktir. Fabrikamız, yolumuz, paramız da olsa mutlu olamayız. Fakir de olsak, memleketimizi idare eden kanunları, namusumuzu vicdanımızı koruyan Orduyu biz yapmalıyız” diyorlar...⁹⁸⁷

Manda fikrini savunanlar da ikiye ayrılmaktadır. Bir kısmı Amerikan ve bir kısmı İngiliz mandasından yanadır:

ZARALIOĞLU CELAL- İstanbul delegesi İsmail Fazıl Paşa, “üç gündür Manda üzerinde tartışıyoruz. Bir karara varamadık. Manda demek, siyasi birliğimizi bozmadan, iktisadi ve askeri durumumuzun düzeltilmesi, memleketimizin imar edilmesi için, kuvvetli bir devletin bize yardım etmesi elimizden tutması demektir. Mandacı devlet, bize fabrikalar açacak, işsizimize iş bulacak madenlerimizi işletecek, bizi zengin edecek. Bizi başka devletlerin saldırısına karşı koruyacak. Bu devlet ister İngiltere, ister Amerika olsun, biz bu devletleri hoş tutmalıyız... Hangisini cana yakın bulursak onu kabullenmeliyiz” demiş...⁹⁸⁸

Sivas Kongresine engel olmaya çalışan, Mustafa Kemal ile zıt düşen Şeyh Recep de Amerikan mandasını istemektedir. Onun gibi düşünenlerden biri de Refet Beydir:

ŞEYH RECEB – Amerika, yönetimiyle en, ülküstiynen Avrupadan üsdün olduğunu isbat etmek amacındadır... Manda fikri Vilson Bildirgesinde de yer almıştır. Barışçı, insansever, uygar Emerikanın güdümü bizi esenliğe erdirir... Emme habar anamıyorlarki... Üçüncü Ordu Gumandanı Refet Bey daha da gozel gonuşmuş. “Emerikan mandasını gabul edelim demekten maksadımız bütün milletleri esir eden, vicdanları sömüren İngiliz Mandasından gurtulmaktır. Emerikandan uzakdayız. O bizi gelip, İngiltere gibi zorluyamaz. Yalnız bu uzaklığın bir kötü tarafı, gerektiği zaman hemen yanımıza goşup, bizi savunamaz... Buna garşılık bize yükü az olur. Biz bundan sonra gendi başımıza buyruk olamak. Emerikan bizim güdümcülüğümüzü gabul ederse, bunu sevinçle saygıyla garşılıyak... Emerikan uçak yapıyor, gemi yapıyor. Havada denizde yürüyor.. Biz ganı arabasıynan yerde sürünüyoruz... Amerikan zengindir... Bizi eğitir- öğretir.. Hem gendimiz için, hem onun için yardımcı bir ordumuz olur... Emerikan sermayesi, Türk emeğiyle birleşirse memleketimiz kalkınır, zengin olur... Hasta milletimiz şifa bulur. Bağımsızlık isdersek, yurdumuz parçalanır...”⁹⁸⁹

⁹⁸⁶ YÜCEL, s. 78.

⁹⁸⁷ YÜCEL, s. 90.

⁹⁸⁸ YÜCEL, s. 82-83.

⁹⁸⁹ YÜCEL, s. 83-84.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri ise manda fikrine karşı çıkarlar. Mandayı kabul etmek onlar için bir kurtuluş değil; tam tersine ölüm olacaktır:

ŞEKEROĞLU İSMAİL –Yanı ya, “Denize düşen yılanı sarılır” ne yapalım demiye getiriyorlar öyle mi?...

SİĞİRCİOĞLU HAYRİ –Amma bu öyle değilki... Manda kabul etmek, yilandan kaçıp, denize sarılmak olur...

ZİYA BEY –Evet öyle olur... Ben de aynı fikirdeyim, Manda kabul etmek demek, yilandan kaçıp denize düşmek olur... Denize düşenin kurtulduğu görülmemiştir... Manda altında kalıp, kurtulmuş bir devlet yoktur olamaz...⁹⁹⁰

Kongrede manda reddedilir. Ölümü göze alan Türk milletinin yenilmeyeceğini er geç bağımsızlığa kavuşacağına, esir olarak yaşamaktansa şerefle toprağa girmesinin Türk’e daha çok yakışacağına inanan Mustafa Kemal’i Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri destekler:

AHMET NURİ BEY- Hiç bir güç bizi bağımsızlımızdan yoksun edemez... Türk gücünün bağımsız bir devlet kurmak için, hiçbir devletin Manda ve Himayesine ihtiyacı yoktur... Türk en hasta sanıldığı bir anda sinasinden yepyeni bir devlet çıkaracak güçte ve yetenektir... Para yok: Bulunacak Silah yok:Yapılacak Ordu yok: Kurulacaktır... Türk Milleti ya var, ya yok olacaktır.....Tarih boyunca sesini yedi-iklim dört-bucağa duyuran Türk, kendi azmi, kendi kararıyla özgür ve bağımsız bir ulus olarak yaşamının, “Bağımsızlık verilmez, alınır.” gerçeğinin en güzel örneğini verecektir....Bütün dünya bilsin ve dıysun ki: Türk tarihinde esir olmak, Manda ve Himaye altında yaşamak yoktur... Türk Milletinin birlikte atan kalbinden doğan kararı: Ya istiklâl, Ya ölümdür... Bu tarihi kararı, Sivas Millî Kongresinde aldık ve de yeni Türk Devletinin temelini burada attık...⁹⁹¹

Oyunda Sivas Kongresi’nin millî bir kongre olduğu, bağımsızlığın temelini bu kongrede atılacağı, ulusal örgütlemenin bu kongrede gerçekleşip yeni Türk Devleti kurma yolunda adım atılacağı da vurgulanmıştır.

Sivas Kongresi’nin millî bir uyanış hareketi olduğu Mösyö Bruno ile Vali Reşit Paşa arasındaki konuşma ile ifade edilir:

MÖSYÖ BRUNO –Şimdi Erzurum Kongresinde bulunan Mustafa Kemal’den söz ediyorum. Vilayetlerden gelen temsilcilerle burada Millî bir kongre yapacak, kurtuluş savaşına başlayacakmış..

Siz bu hale ne dersiniz?..

VALİ REŞİT PAŞA – Sayın Mösyö Bruno, İtilaf Devletlerinin Yurdumuzu paylaşır gibi, sudan nedenlerle beğendikleri yerleri işgal etmeleri saldırganlık değil midir?.. Yurtsever halkımızın, bu

⁹⁹⁰ YÜCEL, s. 86.

⁹⁹¹ YÜCEL, s. 95.

haksızlığa karşı direnmeleri gerekmez mi?.. Mustafa Kemal etrafında toplanıp, örgütlenmeleri neden çok görülüyor?.. Haksızlığa, saldırıya uğramış her ulusun yapacağı bu değil midir?..

MÖSYÖ BRUNO –Anlaşıyor Vali Bey, anlaşılıyor... Siz de Kemalistlerden yanasınız. Fakat en kesin ifadeyle ve Fransız Devleti Emniyet Komiseri sıfatıyla söylüyorum ki, Sivas’da bir Kongre olursa, Sivas tarafımızdan işgal edilecektir.”

.....

“MÖSYÖ BRUNO – Sivas Kongresiyle bütün ülkeyi ayaklandıracaklar ve siz buna, “Haksızlığa uğramış bir ulusun, haklı direnişidir” diyeceksiniz öyle mi?..

VALİ REŞİT PAŞA – Anlatamadım, Mösyö Bruno. Kışkırtma diye adlandırdığımız hareket, halktan gelen bir harekettir... Tutsaklığa başkaldıran hakkımızın, kendi gücüyle, kendini kurtarmayı amaçlayan bir harekettir.⁹⁹²

Zaman

Sivas Kongresi’nin toplanmasından önce yaşanan olayları ve Sivas Kongresi’nde yaşanan manda tartışmalarını anlatan oyunun vak’a zamanı 1919’dur.⁹⁹³ Oyunun anlatma zamanı ise 1974’tür. “Ya İstikâl Ya Ölüm” ilkesinden yola çıkılarak bağımsız ve yeni Türk Devleti ortaya koyma temellerinin ortaya atıldığı Sivas Kongresi vasıtasıyla millî şuur uyandırmak amaçlanmış, Türk milletinin başka bir devletin hakimiyeti altına girmektense şerefiyle ölmeyi tercih edeceği fikri vurgulanmıştır.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı Sivas’tır. Sivaslı ailelerin evleri, Sivas Valisi Reşit Paşa’nın odası ve Sivas Hükûmet Meydanı olayların sahnesi durumundadır.

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu yirmi beş kişiden oluşmaktadır. Oyunun şahıs kadrosu iki gruba ayrılarak incelenebilir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri ve Hürriyet ve İtilaf Partisi üyeleri.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerine vatanın kurtuluşu, Türk milletinin bağımsızlığı için mücadele eden kişiler de diyebiliriz. Şekeroğlu İsmail, Sığircioğlu Hayri, Sarısözen Abdülkadir, Müteveli Ziya Bey, Müteveli Mebus Rasim Bey, Müftü Abdurraif Efendi, Hasbi Kadı, Albay İbrahim Tali Bey ve Ahmed Nuri Bey. Bu kişiler aynı zamanda Mustafa Kemal’e inanan, güvenen, Sivas Kongresi’nin baskı ve tehdide

⁹⁹² YÜCEL, s. 52-53.

⁹⁹³ Sivas Kongresi 4-11 Eylül 1919 tarihinde toplanmıştır. bk. Ergün AYBARS, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ercan Kitabevi, İzmir 2000, s. 162-168.

rağmen toplanmasını sağlayan ve kongrede gündeme gelen manda fikrine kesinlikle karşı olan kişilerdir.

Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti üyelerine ise vatan haini demek yanlış olmaz. İstanbul Hükümeti'ni destekleyen, Mustafa Kemal'e ve yaptıklarına karşı çıkan, manda fikrini destekleyen kişilerdir. Bunların başında Şeyh Receb gelir. Diğerleri Ellezoğlu Halid, İlyasoğlu Ahmed Kemal, Zaraoğlu Celal, Emir Paşa'dır. Emir Paşa sonradan Mustafa Kemal tarafları arasına katılmıştır. Sivas Kongresi'nin toplanmasına karşı çıkan, bunu engellemek için çalışan, İstanbul hükümeti tarafları olan bu kişiler kongrede tartışılan manda fikrini kabulden yanadırlar. İstanbul Hükümeti'nden farklı olarak Amerikan mandasını istemektedirler.

İstanbul Hükümeti'nin adamı olan Ali Galib, Kayserilidir. Eski İtilafçılardandır. Sivas Kongresini basmak için çalışmalar yapmaktadır. İstanbul Hükümeti tarafından Mustafa Kemal'i tutuklamakla görevlendirilmiştir.

ALİ GALİB – Kemalistlerin, Kongrecilik yapmalarını, engellemek gerektiğini, Hatta, sizinle işbirliği yaparak, kongrecilerin Sivas'da tutuklanmasını Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey, Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Bey, bana emrettiler... Ben bunun için Sivas'a uğradım..." "Bu fırsatı kaçırmamak gerekir Mustafa Kemal'e burada engel olunmazsa kuvveti daha alt edilemeyecek kadar artar. Her geçen gün, Kemalistlerin gelişip, örgütlenmelerini körüklerken, bu uygun fırsattan yararlanıp, kendi ayağı ile hazır Sivas'a gelmişken, Mustafa Kemal'in başını ezmek Devlete Millete hizmetten kaçınmak olur..."⁹⁹⁴

Ali Galip'in karşısında ise Sivas Valisi Reşit Paşa yer alır. Reşit Paşa, Mustafa Kemal'i tutmakta, Sivas Kongresi'ni haksızlığa uğramış bir milletin haklı direnişi olarak görmektedir.

VALİ REŞİT PAŞA – İmkânsız... Mustafa Kemal'e engel olmak ne mümkün?.. Mustafa Kemal, halk tarafından çok sevilip, sayılıyor... Her gittiği yerde kurtarıcı olarak karşılanıyor... Onu nasıl ne diye tutuklayabiliriz?.. Erzurum Kongresine baş tacı edilip, çağırılmış.. Etrafındakiler de, saygın kişiler... Hepsi halk yararına çalıştıklarını, yurtseverliklerini kanıtlamış, can esirgemezlikleriyle ün yapmış, bu milletin en gözde kişileri... Onları nasıl tutuklarız, tutuklayabiliriz Ali Galib Bey?..."⁹⁹⁵

Şekeroğlu İsmail, Sivas Valisi Reşit Bey, Elazığ Valisi Ali Galib, Fransız Jandarma Müfettişi Mösyö Bruno tarihî kişiliklerdir.⁹⁹⁶

⁹⁹⁴ YÜCEL, s. 29-33.

⁹⁹⁵ YÜCEL, s. 29.

⁹⁹⁶ bk. AYBARS, s. 162-163.

Oyunda kongrede yaşanan tartışmaları aktaran kadınlardan Safiye Hanım, Mevlude Hanım, Anşa Bacı da vak'anın ortaya çıkışında rol oynamayan şahıslardır.

Dil ve Üslûp

Oyun üç perde, yedi tablodan oluşmaktadır. Oyunda Sivas halkının ağız özelliklerine yer verilmiş, kişiler sosyal durumlarına, eğitim düzeylerine uygun konuşturulmuştur.

Oyunda bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin görüşleri bir Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin görüşlerine yer verilir.

Oyunda mandanın ne olduğunu bilmeyen kadınlar oyuna güldürü unsuru sokmuşlardır.

MEVLÜDE HANIM- İstanbullu delegeler muh diyor, peygamber demiyorlarmış... Mandasız yaşiyamak, Amerikanın mandasını gabul edek diyorlarmış...

ANŞA BACI -Eyle ya.. Mandasız yaşanır mı?.. Sütü de bir yağlı olur ki...

HATCE HATUN -Babba çıksın.. Heç hazzetmem... İnsanın içini dışına çevirir...

ZEHRE HANIM -He valla... Sora bir tas süt için dünyanın samanını otunu yer. Yer, yer doymaz. Doydum demez. Bir ahur malınkini yer, gine de doymak bilmez...

HATCE HANIM -Hee... Eti de yenmez, gayış gibidir. Bir de goharki... hele rengi... Ya pisliği... Tezek bile olmaz...

ANŞA BACI -Emmee... Gamiya eyi goşulur... Dört öküze bedeldir...⁹⁹⁷

⁹⁹⁷ YÜCEL, s. 73.

BİR GÜNEŞ DOĞDU SAMSUN'DAN

Özet

Düşman teğmeni karargâhlarını imha eden Nadir Yüzbaşı ve arkadaşlarının yerini öğrenmek için Ahmet Çavuş'un evine gider ve kardeşi Yılmaz'a işkence eder, ama Yılmaz bir şey söylemez. Teğmen, Yılmaz'ı koz olarak elinde tutacaktır. Ahmet Çavuş evine gelir. Düşman teğmen ve askerleri ondan korkarlar, teslim olurlar. Yılmaz, Teğmen'in üstünde bulunduğu harekât plânını ağabeyine verir. Ahmet Çavuş "bunu hemen Nadir Yüzbaşı ulaştırmalı", deyince oğlu Murat bu göreve talip olur. Ahmet Çavuş teğmeni vuracakken silâh sesleri duyulur. Yılmaz vurulmuştur. Ahmet Çavuş teğmenin elbiselerini giyer, amacı düşmanların arasına girip plânlarını öğrenmektir. Düşman karargâhına gider. Düşman Yüzbaşı önce onu tanımaz, ancak tanıdıktan sonra ona yalvarır. Ahmet Çavuş ona plânlarını söyler ve onu önüne katarak çıkar, askerler de peşinden gelir. Ahmet Çavuş attığı bomba ile onları öldürür. Anadolu'ya geçip Nadir Yüzbaşı ile buluşacaktır.

Ahmet Çavuş Anadolu'dadır. Askerlere gerekli talimâtları verir. Parola "Ya İstiklâl Ya Ölüm"dür. Ölen şehitlerin intikamını almak için yemin ederler. Ahmet Çavuş, Nadir Yüzbaşı'nın şehit edildiğini öğrenir. Yüzbaşının emriyle askerleri alarak kontrole çıkar. Yaralı olan Murat, Yüzbaşı'yı görmek ister, Yüzbaşı'dan babasının da orada olduğunu öğrenir. Patlamayı başarıyla tamamlayan Ahmet Çavuş'a Yüzbaşı oğlunun orada olduğu müjdesini verir. Baba-oğul kavuşurlar. Yüzbaşı Murat'a isteği üzerine görev verir. Murat ve Yüzbaşı beraber düşmana ateş açarlar. Düşmanın çekildiği haberi alındığı sırada Murat şehit olur. Bunu öğrenen Ahmet Çavuş, oğlunun en yüce makam olan şehitliğe ulaştığını söyler.

Vak'a

Millî Mücadele döneminde Türk ulusunun vatan müdafaasında göstermiş olduğu kahramanlıkları dile getiren *Bir Güneş Doğdu Samsun'dan*⁹⁹⁸ adlı oyunun vaka'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Ahmet Çavuş'un esir alınan kardeşi Yılmaz düşmana sır vermez.
- b) Ahmet Çavuş gelerek düşmanı esir alır. Yılmaz'ın ele geçirdiği plân Murat'la Yüzbaşı Nadir'le yollarır.
- c) Ahmet Çavuş düşman kılığına girer. Plânları öğrenecektir.

⁹⁹⁸ Yaşar GÜMÜŞTEKİN, *Bir Güneş Doğdu Samsun'dan*, Tuğrul Matbaası, Niğde, 1974, 53 s.

- d) Düşman onu tanır, ama Ahmet Çavuş onları teslim almıştır.
- e) Ahmet Çavuş Anadolu'dadır. İntikam yemini eder.
- f) Nadir Çavuş şehit edilmiştir.
- g) Murat yaralı olarak babasının olduğu yere gelir.
- h) Yüzbaşı baba oğlu kavuşturur.
- i) Kendi isteği ile cepheye giden Murat şehit olur.

Tema

Oyunun ana teması vatan sevgisidir. Bu tema Ahmet Çavuş vasıtasıyla aktarılmıştır.

Ahmet Çavuş, Türklerin vatansever bir millet olduğunu, vatan için her şeyi göze adlılarını şöyle ifade eder:

“AHMET ÇAVUŞ – Biz Türkler vatan, millet, Bayrak, Hürriyet için küreyi arzi patlatırız... Biz Türkler, VATAN, Millet ve Bayrak için her şeyimizi adanmış bir milletiz. Gözümüzden hiçbir şey kaçmaz.”⁹⁹⁹

Vatan, onun için uğruna ölünecek kadar kutsaldır:

“AHMET ÇAVUŞ – Vatan toprakları için bir evlat bin feda olsun tek ki vatan sağ olsun.”¹⁰⁰⁰

Vatan için ölen oğlunu şehit kabul eder. Şehit olmak bir Türk için en yüce mertebedir:

“AHMET ÇAVUŞ – (Oğlunun naşı önünde diz çökerek) Oğlum vatan, millet, bayrak uğruna şehit oldun. Ölümünün en yücesi şehitliktir. Ne mutlu sana işte müjdeliyorum rahat uyuyasın. Vatan kurtuldu.”¹⁰⁰¹

Oyunda Türk milletinin sahip olduğu erdemler de vurgulanmıştır. Türkler vatan için her türlü fedakârlığı göze almıştır:

YILMAZ – Sen Türkleri tanıyamamışın, ölürüz fakat düşmana sır vermeyiz. Biz Türkler vatan müdafaasında kanımızın son damlasına kadar savaşılan bir milletiz.... Vatan için ölmek biz Türklerin en büyük görevidir. Anam beni bu günler için dünyaya getirdi. Ölümünün en yücesi şehitliktir.¹⁰⁰²

Türkler cesurdur, merhametlidir:

⁹⁹⁹ GÜMÜŞTEKİN, s. 29-31.

¹⁰⁰⁰ GÜMÜŞTEKİN, s. 22.

¹⁰⁰¹ GÜMÜŞTEKİN, s. 51.

¹⁰⁰² GÜMÜŞTEKİN, s. 19.

YILMAZ – Hayır beni konuşuramazsınız. Biz Türkler ölümden asla korkmayız. Pis ayaklarınızla vatan topraklarımızı kirletemezsiniz.....Bir gün olup elimize esir düşeceksin fakat cihan bilir ki biz Türkler harp esirlerine askerce muamele ederiz.¹⁰⁰³

Zaman

Oyunun vak'a zamanı Millî Mücadele yıllarıdır. Anlatma zamanı 1973'tür. Oyun Cumhuriyetin 50. yılı münasebeti ile yazılmıştır. Millî Mücadele'den bir kesit anlatma zamanına taşınarak gençlerin geçmişi bilerek geleceğe ümitle bakmalarını sağlamak amaçlanmıştır:

“Bugünün küçüğü yarının büyüğü CUMHURİYETİMİZİN ebedi koruyucusu yavrularımıza şan ve şeref dolu tarihimizi onların kafalarına yerleştirmeliyiz. MİLLÎ bütünlüğümüzü nasıl elde ettiğimizi bu bütünlüğü koruyabilmek için neler yapmamız gerektiğini yavrularımıza anlatmalıyız.”¹⁰⁰⁴

Mekân

Oyunda Ahmet Çavuş'un evi, düşman karargâhı ve cephe anlatılan olayların sahnesi durumundadır. Ayrıntılı dekor tanıtımları vardır:

Etrafı fundalıklarla çevrili yüksek dağ tepeleri, sol başta kum torbaları üzerine yerleştirilmiş makineli tüfek. Sağ köşede Türk Yüzbaşı'nın kamufler edilmiş çadırı, çadırın önünde serene çekilmiş Türk Bayrağı, orta kısımda askerlerimizin çatlı silahları, askerlerimiz hazır ol vaziyette safta toplu olarak bulunurlar.¹⁰⁰⁵

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu yedi kişiden oluşmaktadır. Ahmet Çavuş vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıstır. Ahmet Çavuş'un oğlu Murat, kardeşi Yılmaz, Yüzbaşı Fethi, Düşman Teğmen diğer şahıslardır. Askerler ise dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Ahmet Çavuş: Vatanını çok seven, vatanın kurtuluşu için her türlü fedakârlığa hazır bir Türk'tür.

Dil ve Üslûp

Oyun iki perde, on üç meclisten oluşur. Sade bir dille yazılmıştır. Kahramanlık piyesi olarak sunulan oyun akıcı bir üslûba sahip değildir. Şahıslar hep aynı benzer sözleri tekrarlarlar. Oyunda koro vardır. Bu koro bazen söylenen sözlere uygun şiirler okur.

¹⁰⁰³ GÜMÜŞTEKİN, s. 20.

¹⁰⁰⁴ GÜMÜŞTEKİN, s. 12.

¹⁰⁰⁵ GÜMÜŞTEKİN, s. 48.

YILMAZ –Bir Türk dünyaya bedeldir. Ölenlerim ise birer şehittir. Vatanım. Milletim sağolsun”

KORO:

“Kim bu cennet vatanının uğruna olmaz ki fedâ

Şühedâ fişkracak toprağı sıksan, şühedâ!

Cânı, cânanı, bütün varımı alsın da Hüda,

Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.¹⁰⁰⁶

AHMET ÇAVUŞ –Türkleri hiçbir millet esareti altına alamaz.

KORO:

“Ben ezelden beri hür yaşadım, hür yaşarım

Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım

Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner aşarım.

Yırtarım dağları enginlere sığmam taşarım.¹⁰⁰⁷

Oyun İstiklâl Marşı ile başlar. Oyunda Cahit Külebi'nin şiiri, Namık Kemal'den mısralar, İstiklâl Marşı'ndan kıtalar ve Arif Nihat'tan Asya'nın “Bayrak” adlı şiiri yer alır.

Oyunun adı ile anlatılanlar arasında ilgi yoktur. Bu adı taşıyan oyun Mustafa Kemal'in Samsun'da başlattığı ulusal direnişin hareketi ile ilgili olmalıdır. Oyunun adı olan “Bir Güneş Doğdu Samsun'dan O da Mustafa Kemal'dir” ifadesi gerekli gereksiz tekrarlanmıştır.

Yazar oyun için “İstiklâl Marşının acı ve tatlı taraflarını akıcı bir üslûpla dile getirdiğini, milletin vatan için nelere göğüs gerdiğini Ahmet Çavuş'un dilinden canlı bir şekilde ifade ettiğini belirtir.

Oyun sahnelenmek için yazılmıştır. Oyunun yazarı Niğde Halk Eğitim Merkezi Müdürü ve öğretmen olan Yaşar Gümüştekin oyunu hem yazmış, hem de Ahmet Çavuş rolünü canlandırmıştır. Oyun, Niğde Halk Eğitim Oda Tiyatrosu Oyuncuları tarafından temsil edilmiştir.

¹⁰⁰⁶ GÜMÜŞTEKİN, s. 21.

¹⁰⁰⁷ GÜMÜŞTEKİN, s. 40.

ATAMIZ'IN GENÇLİĞİ (Savaşlar – Çankaya)

Özet

Mustafa'nın okuduğu okulun kâtibi Zübeyde Hanım'ın yanına gelerek Mustafa'nın okuldaki başarılarından bahseder. Onun ailesini okul daha yakından tanımak istemektedir. Zübeyde Hanım, Kâtibe hayatlarını anlatır. Mustafa, idadi öğrencisidir. Dayısı ve annesi onun harbiyeyi de bitirip paşa olacağını ümit ederler. Mustafa, annesini ve dayısını görmeye gelir. Dayısına subay olmak istediğinden bahseder, vatan sevgisini anlatan şiirlerden parçalar okur. Yapmak istediklerini anlatır. Annesi ve dayısı da onun zamani gelince büyük işler yapacağından emindirler. Annesi ve dayısıyla okuluna dönen Mustafa arkadaşlarıyla Namık Kemal'in piyesinin temsiline başlar. Onlar prova yaparken Fesli Hoca gelerek etrafta hafiyeler olduğunu, dikkatli olmalarını söyler. Aralarına aydın genç kıza canlandıracak kıza da alarak provaya devam ederler. Genç kız ay yıldızlı bayrağa sarılır, diğer öğrenciler onu yok etmeye çalışan kişileri canlandırır. Onlar kıza saldırırken Mustafa gelip kıza kurtarır. Fesli Hoca, onların oyununu çok beğenir ve Mustafa'ya Kemal adını verir.

Annesi Mustafa'yı beklerken yanında komşularının kıza da vardır. Annesi onu Mustafa ile evlendirmek istemektedir. Eve gelirken Paşa ile karşılaşan Mustafa, bekçi ile bavulunu eve yollar. Bekçi, bavuldaki Namık Kemal kitabını bulup zaptiyelere haber vermeye gider. Mustafa gelince annesi ona evlilik meselesini açar. Ana-oğul tahsil bitince sıranın bu işe geleceği konusunda anlaşır. Paşa, Mustafa ile konuşmaya gelir. Mustafa ona okulda yaptıklarından, Namık Kemal'i dillerinden düşürmediklerinden bahseder. Her ikisi de etraftaki casuslardan şikâyetçidir.

Paşa, Mustafa'nın ilerde bir Ata olacağına inandığını belirtir. Mustafa ihbar sonucu yakalanır ve hapsedilir. Annesi bu duruma çok üzülmemektedir. Paşa, annesini sakinleştirmeye çalışır. Zübeyde Hanım oğlunu sayıklayarak uyur ve rüyasında Yüzbaşı Mustafa Kemal'i görür. Sabah olunca Mustafa çıkar gelir. Şam'a gidecektir. Bu hem bir vazife hem bir sürgündür. Yasak kitapları okudukları için padişah onları boğdurtmak istemiş sonra ceza sürgüne döndürülmüştür. Mustafa yanında iki yüzbaşı arkadaşını da getirmiştir. Mustafa annesine kendisi ile ilgili olarak gördüğü rüyayı anlatır. Mustafa da annesinin rüyasında gördüğü günlerin geleceğine olan inancını belirtir.

Vak'a

Mustafa Kemal'in gençlik yıllarını konu alan *Atamız'ın Gençliği*¹⁰⁰⁸ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Bir kâtip gelerek Mustafa'nın başarılarından bahseder. Annesi ve dayısı onun gelecekte de başarılı olacağından emindir.
- b) Okuluna dönen Mustafa arkadaşlarıyla piyes provasına başlar. Piyenin sonunda kahramanlığı ile öne çıkan Mustafa'ya hocası Kemal adını verir.
- c) Annesi Mustafa'yı komşularının kızı ile evlendirmek ister. Mustafa tahsili bitince evleneceğini söyler.
- d) Okuduğu kitaplardan dolayı ihbar edilen Mustafa tutuklanır. Mustafa ve diğer iki yüzbaşı arkadaşı Şam'a sürülür.
- e) Annesi ile vedalaşmaya gelen Mustafa, annesine gördüğü rüyadaki gibi parlak bir gelecekte bahseder.

Tema

Oyunun ana teması vatan sevgisidir. Bu tema Mustafa Kemal vasıtasıyla aktarılmıştır. Oyunda ele alınan yan temalar ise hürriyet, Türklüktür. Oyunda Mustafa Kemal'e, onun vatani kurtaracağına dair duyulan güven de vurgulanmıştır.

Genç Mustafa Kemal okulda öğretmenlerin Samsun, Amasya, Erzurum, Sivas ve Ankaraları hatırlatan Anadolu şiirlerini dinlerken, bütün o yerleri görmek, Anadolu'nun bağrına sığınmak ve bütün yurdu geliştirmek arzularıyla heyecanlanır. Kendisi de arkadaşlarına şu sözlerle hitap eder:

İlim mürşit olur, düşünce rehber
 Bir yeni dünyadan verilir haber.
 Yerlerde aydınlık, ufuklarda tan
 Yeşerir tarlalar, yücedir vatan
 İşte bu görüşler üstün gelecek.
 Evet, kardeşlerim, o gün gelecek!..¹⁰⁰⁹

Vatan işgal altındadır. Mustafa vatanın içinde bulunduğu duruma üzülmemektedir. Mustafa'nın dayısına okuduğu şiirler ondaki vatan sevgisini ifade ettiği gibi onun Millî Mücadele sırasındaki günlerini ve yaptıklarını da özetler:

¹⁰⁰⁸ Abay DAĞLI, *Atamız'ın Gençliği*, Abay DAĞLI, Belge Yayınları, İstanbul, 1974, 63 s.

¹⁰⁰⁹ DAĞLI, *Atamız'ın Gençliği*, s. 10.

GENÇ MUSTAFA – Bana kul diyorlar, ben niçin kulum?

Bir yeni yolumda bağlanır kolum.

Ağlarım Yurduma, Anadolu'ma.

Ah Anadolu'm!.. Anadolu'm!...

.....

Boğazlar yolunda bulunur kal'em.

Her gün kırılırsa, ne olur kalem?

İstanbul'dan selâm Çanakkale'me.

Ah, Çanakkale'm!.. Çanakkale'm!..

.....

Yabancı bayraklı gemiler uğrar.

İşte İzmir'im, İzmir'im.

Ah, Samsun'um!... Samsun'um!

.....

Alevler sarmıştı, çıktım çatıya

Yöneldim doğuya, baktım batıya.

Amasya, Erzurum, Sivas yolunda

Ne hakka bakan var, ne sıkıntıya

Belki Ankara'da sağalır yaram

Ah, Ankara'm!... Ankara'm!..."

.....

Görüp, selamlarım Çanakkale'yi.

Denize açılıp dar boğazlardan,

.....

Her halde sevinir konuk olursam.

Bandırmam, Samsunum ve Amasyam.

Yolcu yolunda gerek, veremem ara.

Görünür Erzurum, Sivas, Ankara.

Sakarya taşınca her iki yana,

Dumlupınar yolu açılır bana.

Hemen Akdeniz'i hedef seçerim.

İzmir'in yolunu hızla geçerim.

Daima bir derin iz bırakarak,¹⁰¹⁰

Namık Kemal'in kitaplarını okuyan Mustafa, onun sözlerinden etkilenir. Namık Kemal'in sözleri onun ufkunu açar:

“GENÇ MUSTAFA: (Elindeki kitaptan okuyarak)

¹⁰¹⁰ DAĞLI, *Atamız'ın Gençliği*, s. 17-19.

“Vatanın bağına düşman dayadı hançerini.
Yok imiş kurtaracak bahtı kara mâderinî...”¹⁰¹¹

Vatanı kurtaracaklar vardır:

“GENÇ MUSTAFA: Vatanın bağına düşman dayasın hançerini.
Bunlar kurtaracak bahtı kara mâderinî”¹⁰¹²

Oyunda ele alınan yan temalardan biri hürriyettir. Bu tema Mustafa Kemal vasıtasıyla aktarılmıştır. Mustafa Kemal hürriyet fikrini Namık Kemal’den almıştır. Onun hürriyetle ilgili sözlerini dilinden düşürmez. İstibdata son verip hürriyeti getirmek için mücadele edeceğini belirtir:

GENÇ MUSTAFA: Bir şeyler yapmaya çalışıyoruz.
Kemal’ler, Fikret’ler dilimizdedir.
Her gün kitapları elimizdedir.
Hamiyet, Hürriyet, gayret diyoruz.

.....

Silistirem dedi, vatanım dedi,
Namık Kemal nasıl coşup, gürlendi.
Bizim de neslimiz öylece gürler.
“Didar-i hürriyet” bizlere güler.¹⁰¹³

GENÇ MUSTAFA: Büyüyüp büyüüp Paşa olursam.
Göğsüm nişanlarla süslenecektir.
Fakat ben her şeyi sevmeyeceğim.
Yaşasın padişah, demeyeceğim
Her taraf casustur, bunu biliyorum
Fakat bir akın var, ben de yürüyorum.
Bu durmaz akının bir dönüşü yok.
Artık yayımızdan fırlamıştır ok.
Bu kanlı istibdat kalmayacaktır.
Hürriyet güneşi parlayacaktır.¹⁰¹⁴

Oyunda ele alınan yan temalardan biri de Türklüktür. Mustafa’nın annesinin gördüğü rüyada Türk soyunu öne geçiren, yücelten kişi Mustafa’dır.

ANA –Dün gece yine de bir rüya gördüm.
Gördüm ki, insanlar hep yürüyorlar.
Dağ başını duman almış diyorlar.

¹⁰¹¹ DAĞLI, *Atamız’ın Gençliği*, s. 24.

¹⁰¹² DAĞLI, *Atamız’ın Gençliği*, s. 32.

¹⁰¹³ DAĞLI, *Atamız’ın Gençliği*, s. 43-45.

¹⁰¹⁴ DAĞLI, *Atamız’ın Gençliği*, s. 40.

Yürüyüp yürüyüp, öne geçtiler.
 Seni paşa diye, önder seçtiler.
 Yeni yollarında eski bozkurdun.
 Doğudan batıya yürüdü ordun.
 Karanlık günlerden kalmadı eser.
 Gözler aydın oldu, yüzler gülümser.
 Yerlerde aydınlık, ufuklar da tan.
 Yeşerdi tarlalar, yüceldi vatan ¹⁰¹⁵

Oyunda Genç Mustafa'ya duyulan güven de vurgulanır:

ANA –Onun yapacağı çok işler var.
 O bir ün salacak, bunu biliyorum.
 Her zaman rüyamda böyle görüyorum.
 Beklerim, tarihler adımı yazsın ¹⁰¹⁶

Annesi rüyalarında da oğlunu bir önder olarak görür:

Gördüm ki, insanlar hep yürüyorlar..
 Dağ başına duman almış; diyorlar.
 Yürüyüp, yürüyüp öne geçtiler.
 Seni Paşa diye önder seçtiler. ¹⁰¹⁷

Zaman

Oyun Atatürk'ün gençlik yıllarını kapsar. İdadiden harbiyeye geçtiği dönemden yüzbaşı rütbesi ile tayin olduğu zaman dilimi içinde yaşanan olaylar anlatılır. Oyunun anlatma zamanı 1973'tür. Oyun Cumhuriyet'in 50. yıldönümü için yazılmıştır.

Kendi âcizane kanaatimce perdede belgesellikten farklı olarak, Ata'nın fikir hayatını ve mücadele ruhunu sahnede canlandırmak şarttır. Yabancılar kendi büyüklerinin okul sahnelerine kadar her yerde canlandırıyor, bizim Atamızla da ilgileniyorlar. Bizde ise taçlı kral hazretlerinden ünlü kahramanlara kadar o yabancı tipler çok başarı ile tanıtıldıkları halde, kendi Atamızın hayatından sahneler hiç dikkate alınmıyor. ¹⁰¹⁸ diyen Dağlı, bu oyunu ile özellikle genç kuşaklara Ata'yı tanıtmak istemiştir.

Mekân

Oyunda anlatılan olayla Mustafa Kemal'in evinde ve okulunda geçer. Oyunda mekân tasvirleri yoktur. Çok basit dekor tanıtımları vardır:

¹⁰¹⁵ DAĞLI, *Atamız'ın Gençliği*, s. 41.

¹⁰¹⁶ DAĞLI, *Atamız'ın Gençliği*, s. 35.

¹⁰¹⁷ DAĞLI, *Atamız'ın Gençliği*, s. 9.

¹⁰¹⁸ DAĞLI, *Atamız'ın Gençliği*, s. 7.

“Sağdaki pencere perdelidir. Dipteki duvarın ortasında Yüzbaşı Mustafa Kemal’in büyük bir resmi asılmıştır. Duvarın sol tarafında bir petrol lâmbası yanıyor. Masa ve sandalyeler yine soldaki pencerenin önündedir.”¹⁰¹⁹

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu on sekiz kişiden oluşmaktadır. Genç Mustafa vak’ının ortaya çıkışında rol oynayan şahıstır. Mustafa’nın annesi, dayısı ve paşa, Fesli Hoca, komşu kızı, aydın kız, okul kâtibi, bekçi, yüzbaşı ve öğrenciler dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Genç Mustafa: Önce bir idadi öğrencisi olarak karşımıza çıkan Mustafa ateşli bir vatanseverdir. Namık Kemal’in kitaplarını okuyan genç Mustafa onun fikirlerinden çok etkilenmiştir.

Dil ve Üslup

Oyun iki perde, beş tablo ve on dört tablodan oluşmaktadır. Sade bir dille yazılmıştır. Manzum olan oyun 6+5=11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Ömrünün büyük bir kısmını Atatürk’ün amacına ve ilkelerine adanmış bir öğretmen olan Abay Dağlı bu oyunla Ata konusunda yeni bir örnek ortaya koymuştur. Oyun tamamen şiirsel bir anlatımla ele alınmış ve manzum olarak hazırlanmıştır.¹⁰²⁰

Oyunda koro vardır. “Dağ Başını Duman Almış” adlı marş, koro tarafından söylenir. Namık Kemal’in beyitlerinden örnekler de vardır.

¹⁰¹⁹ DAĞLI, *Atamız’ın Gençliği*, s. 30.

¹⁰²⁰ bk. DAĞLI, *Atamız’ın Gençliği*, s. 3

ATA ANILARI

Özet

Çankaya Köşkü'nün önünde toplanan gençler coşkuyla Ata Marşını okurlar. Ata, mebuslarla toplantı hâlinindedir. Kendisine gönderilen mektupta Menemenli Derviş yeni düzeni eleştirmekte, padişahı ve şeriatı istemektedir. Bu durum hepsinin canını sıkır. Sonradan gelen mebus da gazetede çıkan padişah yanlısı yazıyı gösterir. Mecliste bu durumu gündeme getireceklerdir. Aralarında bu yazılara, yazıyla karşılık vermeyi kararlaştırırlar. Ata, Nutuk'u yazmaya karar verir. Böylece geçmişe dönülür.

Ata, padişah tarafından Sinop dolaylarındaki ayaklanmaları bastırmak için müfettiş olarak oraya gönderilecektir. Fakat onun asıl niyeti Anadolu'ya geçip yurdu kurtarmaktır. Mustafa Kemal Anadolu'ya geçip harekete geçmiştir.

İngilizler bu durumdan şikâyetçidir. İngiliz generalini dinleyen Padişah, Mustafa Kemal'in yakalanmasını emreder. Karargâhta paşalar ve komutanlar padişah yanlısı ve Mustafa Kemal yanlıları olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Mustafa Kemal padişah yanlılarına son sözün milletin olduğunu, amaçlarının Misak-ı Millî olduğunu söyler, milletine güvenmektedir. İstanbul'da da padişah Mustafa Kemal'in idamına dair fetva çıkartmıştır. Binbaşılar bu haberi Mustafa Kemal'e bildirmezler. Yanındaki paşalara bildirirler. Paşalar harekete geçtiklerinde Mustafa Kemal'i durumdan haberdar ederler. Mustafa Kemal buna aldırmaz, onun yolu Anadolu, hedefi zaferdir. Askerlikten istifa eder. Mustafa Kemal sivil olarak Ankara'ya geçmiştir. Padişah yanlıları da meclisin Ankara'da toplanacağı haberini almışlardır.

Mustafa Kemal İstanbul'dan gelen aydınlardan İstanbul'daki durum hakkında bilgi alır. İstanbul işgal altındadır. Fakat Mustafa Kemal vatanın kurtulacağından emindir. Padişah yanlıları Mustafa Kemal'i öldürmesi için bir adam bulurlar. Komutanlık çadırına gelen Mustafa Kemal yanındaki mebuslara sath-ı müdafaa yolunu seçtiğini söyler, vatan kurtarılacaktır. Bu sırada Mustafa Kemal'i öldürmek isteyen kişi Mustafa Kemal taraftarlarınca yaralanır.

Sakarya Savaşı başlamıştır, taarruz sırası Türklerdedir. Sakarya zaferinden sonra Mustafa Kemal, Akdeniz'i hedef gösterir. Komutanları, onun emrinde olduklarını bildirirler. Gelen dört aydın Mustafa Kemal ile görüşür, onun hayatını yazmak istemektedirler.

Mustafa Kemal cephe dedir. Saldırıya geçecekleri anı beklemektedir. Başkomutan Mustafa Kemal hücum emrini verir. Bu emir erler ve aydınlar arasında büyük bir coşku uyandırır. Zafere yürüyüş başlamıştır.

Vak'a

Kurtuluş Savaşı'nın ilk günlerinden, Büyük Taarruz'a kadar yaşanan olayları anlatan *Ata Anıları*¹⁰²¹ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Mebuslarla toplantı yapan Ata padişah, saltanat ve halife yanlılarının girişimleri üzerine Nutuk'unu yazmaya karar verir.
- b) Mustafa Kemal, müfettiş olarak Karadeniz dolaylarına gidecektir. Asıl amacı Anadolu hareketini başlatmaktır.
- c) Anadolu'ya geçerek çalışmalara başlayan Mustafa Kemal için idam fetvası çıkarılır.
- d) Durumu öğrenen Mustafa Kemal, askerlikten istifa ederek sivil olarak çalışmalarına devam eder.
- e) Ankara'ya geçen Mustafa Kemal, işgal altındaki İstanbul'un kurtarılacağına inanır.
- f) Mustafa Kemal'i öldürmek isteyenler yakalanır. Mustafa Kemal sath-ı müdafaa yolunu seçer.
- g) Sakarya Savaşıyla taarruz sırası Türklere düşer. Mustafa Kemal Akdeniz'i hedef gösterir.
- h) Mustafa Kemal başkomutan olarak hücum emrini verir. Artık zafere yürüyüş başlamıştır.

Tema

Oyunun ana teması vatan sevgisidir. Oyunda ele alınan yan temalar ise Cumhuriyet rejimi ile saltanat yanlıları arasındaki çatışmadır. Oyunda Mustafa Kemal'e duyulan güven de vurgulanmıştır.

Oyunun ana teması olan vatan sevgisi, vatanın kurtuluşu ile beraber ele alınmıştır. Bu tema Ata vasıtasıyla aktarılmıştır. Vatan işgal altındadır. Ancak Ata'nın vatanın kurtarılacağına olan inancı tamdır:

4. AYDIN – Ah, ah, Namık Kemalimiz şimdi gelirse,
Bugünü görüp de geçmişi duyar.

¹⁰²¹ Abay DAĞLI, *Ata Anıları*, Belge Yayınları, İstanbul, 1974. Bu piyes Ata- Gençliği-Savaşlar-Çankaya adlı piyesle birlikte basılmıştır. Aynı kitabın 65-136. sayfaları arasında Ata Anıları adlı piyes yer alır.

Onun dedikleri bugüne uyar:

“Vatanın bağına düşman dayadı hançerini

Yok imiş kurtaracak bahtı kara mâderini”

ATA –Vatanın bağına düşman dayasın hançerini

Bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini!...¹⁰²²

Misak-ı Millî’yi gerçekleştirmeye çalışan Ata, vatan olarak Türk vatanını tanır:

ATA: Parça parça oldu Anadolumuz.

Şimdi düşmanlığın yok bahanesi

Dünyaya yayılır yurdumun sesi.

Zafer ümidimiz tam yüzde yüzdür.

Misak-ı Millîmiz son sözüdür.

Herkes vatan diye bir yer tanır.

Bizim vatanımız Türk vatanıdır.¹⁰²³

Misak-ı Millî’yi gerçekleştirmeye çalışan Ata, milletin gücüne güvenir. Milletin gücü ile zafer kazanılacak, vatan kurtulacaktır:

ATA –Millet güvenirse gösterir himmet.

Sığındık, yer verdi sine-yi millet.

Sıcak bir yuvadır Ana kuağı

Bu Ana vatanın sönmez ocağı.

Zafer bir hedeftir, biz yolundayız.

Anadolu’dayız ve onunlayız¹⁰²⁴

Oyunda ele alınan yan tema ise Cumhuriyet rejimi ile saltanat yanlıları arasındaki çatışmadır.

Menemen dervişinin gönderdiği mektup şeriat düzeninin devamının istendiğinin, Cumhuriyete karşı olunduğunun ifadesidir:

İşte karşımızda bu Cumhuriyet.

Nerede saltanat, nerede Ümmet?

Padişah devrinde böyle değildik.

Yıllar geçip gitti, bugüne geldik.

O Mustafa Kemal ısrar ediyor.

Herkes Frenk olup, değişsin diyor.

Nadir, şu hurufât, şu ters yazılar?

İnkılâp denilir, ne mânası var?

Asırlar boyunca hak yolu seçtik.

¹⁰²² DAĞLI, *Ata Amları*, s.117.

¹⁰²³ DAĞLI, *Ata Amları*, s.116.

¹⁰²⁴ DAĞLI, *Ata Amları*, s. 105.

Şimdiyse nereden nereye geçtik.
 Sanksız, fessizdir gelip, geçenler.
 Tekkede, türbede oynuyor cinler.
 Hele şu yapılar birer alâmet.
 Kıyamet kopacak büyük kıyamet
 Tel'in ediyoruz bu ters gidişi¹⁰²⁵

Padişahlık devri bitmiştir. Değişen dünyada padişah yoktur. Ata bu mektuba söyle tepki verir:

İşte görüyorsunuz nasıl bir niyet.
 Dervişe dert olmuş bu Cumhuriyet.
 Bunun gibiler iç düşmanlardır.
 İşi baltalayan işte bunlardır.¹⁰²⁶

Cumhuriyet'in ilânından sonra ortaya çıkan bu durumun benzeri Millî Mücadele günlerinde de yaşanır. Mustafa Kemal'i tutanlar saltanatı istemezken, padişah yanlıları Mustafa Kemal'e düşman kesilir.

1. YAŞLI PAŞA –Sorun sultan değil, bir saltanattır.
 İstemem bu yolu, bu usulu da.
 Silâh kullanırsız Anadolu'da
 Padişah kaçmazsa, bir hesap verir.
 Şimdi yaşar, fakat sonra devrilir.¹⁰²⁷

1.SARAYCI –Meclis-i Mebusan hattâ Padişah.
 Bu gidişle bir gün sarsılacaktır.
 Ankara Meclisi kurulacaktır.
 Fakat bir oyuna gelmeyeceğiz
 Biz saray yolunda yürüyeceğiz.¹⁰²⁸

2. AĞA: Erzurum'da duydum, sarayı, sevmez.
 Meclis falan diyor, saltanat demez.
 Halbuki her işi Padişah yapar.
 Padişah olmazsa kıyamet kopar.
 Afrika'ya kadar hududumuz var.
 Herkes Halifenin emrine uyar.
 Ben biat edinmem bir asker beye.
 Bağlıyım Devlet-i Osmaniyye.
 Yolum İstanbul'a, yüzüm saraya.¹⁰²⁹

¹⁰²⁵ DAĞLI, *Ata Amları*, s. 73.

¹⁰²⁶ DAĞLI, *Ata Amları*, s. 73.

¹⁰²⁷ DAĞLI, *Ata Amları*, s. 90.

¹⁰²⁸ DAĞLI, *Ata Amları*, s. 92.

Oyunda Mustafa Kemal'e olan güven de vurgulanır:

1. YAŞLI PAŞA – Bugün ümidimiz yalnız sizdedir.

Bandırma gemisi emrinizdedir.

Anadolu coşup, haykıracaktır.

İnşallah bu vatan kurtulacaktır

.....

Artık güce karşı güç gerekiyor

Parçalanmış vatan O'nu bekliyor.¹⁰³⁰

Zaman

Oyunda anlatılan olaylar iki ayrı vak'a zamanında geçer. Oyunun başında Cumhuriyet'in ilânından sonra yaşanan gelişmeler anlatılır. Ata, anılarını yazmaya karar verince Millî Mücadele'nin ilk günlerinden, Samsun'a çıkıştan başlanarak Büyük Taarruz'a kadar olan gelişmeler anlatılır. Oyunun vak'a zamanı 1919-1923 yılları arasındır.

Oyunun anlatma zamanı ise 1974'tür

Uzun yıllardan beri edebiyatta Ata konusu üzerinde çalışan bir öğretmen olan Dağlı, Büyük Ata'yı edebî eserler vasıtasıyla da tanıtmak gerektiğine inanarak Ata'yı konu alan oyunlar yazmıştır.

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar Çankaya Köşkü'nde, Padişah sarayında, Ankara'da, Sakarya kıyıları ve Dumlupınar'da geçer.

Oyunda dekor tanıtımları vardır:

“Bir toplantı salonu. Sağda-solda kapı ve pencereler. Ortada masa ve sandalyeler. Sağdaki pencerenin önünde bir kitap etajeri var. Dipte Türklerin Ergenekon'dan çıkışlarını canlandıran büyük bir tablo duvara asılıdır”¹⁰³¹

Şahıs Kadrosu

Oyun altmış iki kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Yaşlı Paşalar, Komutan Paşalar, Hemşireler, Yunanlı Erler, İngiliz Subaylar, Binbaşılar, Çavuşlar, Vezirler, Ağalar, Saraycılar, Aydınlar, Mebuslar, Efeler, Gönüllüler, Çeteciler, Erler bu kalabalık şahıs kadrosunun dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

¹⁰²⁹ DAĞLI, *Ata Anıları*, s. 96.

¹⁰³⁰ DAĞLI, *Ata Anıları*, s. 85-86.

¹⁰³¹ DAĞLI, *Ata Anıları*, s. 69.

Ata'nın eşi Lâtime Hanım, Ozan Ağa, Padişah da dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan tek şahıs Ata'dır. Ata'nın vatanın kurtuluşu için verdiği mücadele anlatılır. Ata her zaferin kahramanı olarak gösterilir. Misak-ı Millî'yi gerçekleştirmeye çalışır. Milletinin gücüne güvenir. Vatanın kurtuluşu ile doğacak güzel günlere inancı tamdır.

Dil ve Üslûp

Oyun üç perde, sekiz tablo ve yirmi dört sahneden oluşmaktadır. Sade bir dille yazılan oyun manzumdur, 6+5=11'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Bazen kafiyeye uysun diye doldurma mısralar kullanılmıştır.

Oyunun kurgusu biraz farklıdır. Ata, Çankaya Köşkü'nde mebuslarıyla toplantı yapılmaktadır. Mebuslar Ata'dan anılarını yazmasını isterler. Hem topluma hem gençliğe yararlı bir eser olacaktır. Ata da bunun üzerine anılarını yazmaya karar verir. Böylece Millî Mücadele'nin başladığı günlere dönülür. Anıların anlatımı Mustafa Kemal'in müfettiş olarak Karadeniz'e gönderilmesi ile başlar. Büyük Taarruz'a kadar geçen olaylarla devam eder.

Oyunun başında "Ata'nın Sözleri" başlığı altında oyundan bazı mısralar verilmiştir. Oyunda koro da vardır. Oyunun başında

Hemen emrini verdi yenilmez Başkomutan.

Ocağım sönmez dedi, yeni yurdu yaratan.

Zaferler Komutanı bizim büyük Atamız.

Atatürk Türk Atamız. Atatürk Türk Atamız.

.....

Sakarya zafer yolu, Dumlupınar son zafer

Cumhuriyet yolunda şimdi bir yeni sefer.

Adımız andımızdır, ey ulu önder Ata.

Çağdaş bir gelişmede çıkıyoruz üst kata.

Kalbimizde yaşayan bizim Büyük Atamız.

Atatürk Türk Atamız. Atatürk Türk Atamız.

şeklindeki Ata Marşını söyler.

Koro ayrıca "Dağ Başını Duman Almış" marşını da seslendirir.

BİZİM DESTANIMIZ

Özet

Oyunun ilk kısmında göç anlatılır. Altay'da göç sesleri duyulmaktadır. Ay-Han'ın emri ve kurultayın kararı ile Türklerin göçü başlar. Milyonlarca Türk yıllarca yorulmadan ilerler. Türklüğü dünyanın dört bir yanına taşırlar.

Oyunun ikinci kısmında göçle başlayan Türk ilerlemesinin anlatımına devam edilir. Orta Asya'da, Anadolu'da zaferler kazanan Türklerin yüceliğinden, gücünden bahsedilir. Zaferlerden sonra sıra Millî Mücadele'ye gelir. Türk'ü kurtaracak tek kişi Atatürk'tür. Atatürk ile Türkler yeniden harekete geçmiş, Atatürk'ün önderliğinde 26 Ağustos'ta büyük bir zafer kazanmışlardır. 29 Ekim 1923'te hayat demek olan Cumhuriyet'in ilânıyla Türk milleti için ak günler başlamıştır.¹⁰³²

Vak'a

Göç Destanından esinlenerek ile yazılan *Bizim Destanımız*¹⁰³³ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Türkler göç sesleriyle Altay'dan göçe başlamışlardır.
- b) Yıllarca, asırlarca ilerleyen Türkler, dünyanın dört bir yanında seslerini duyurmuşlardır.
- c) Orta Asya'da, Anadolu'da zaferler kazanmış, Osmanlı İmparatorluğunu ortaya çıkarmışlardır.
- d) Millî Mücadele döneminde zor günler yaşayan Türkler, Atatürk'ün önderliğinde kendilerine gelmişlerdir.
- e) Cumhuriyetin ilânıyla Türkler için yeni ve parlak bir dönem başlamıştır.

Tema

Oyunun ana teması Türk milletinin yüceliğidir. Oyun bizzat bunu ortaya koymak için yazılmıştır.

Türkler her yönüyle yüce bir millettir. Tabiatla güçlü, heybetli ne varsa hepsinin Türk ile bir ilgisi vardır ve Türklerin yüceliğini ifade eder:

Türkün sesi, soluğu fırtınalar, boralar
Türkün gözüdür güneş... o da gözlerde yanar.

¹⁰³² Oyun Göç Destanı ile başlar, Cumhuriyet'in ilânına kadar olan Türk ilerlemesini anlatır. Oyunda Millî Mücadele ve Atatürk ağırlıklı olarak işendiği için bu kısımda değerlendirmeyi uygun gördük.

¹⁰³³ Müfide Şeref KARAHAN, *Bizim Destanımız*, 1974, b.y.y., y.y.y., 23 s.

Nehirler Türk'ten aldı köpürerek akmayı.

Türk'ten öğrendi dağlar bu heybetli bakmayı”¹⁰³⁴

Türklerin soyunun Bozkurt' a dayanmaktadır:

Eskiden Bozkurt soyu derlerdi TÜRK ADINA

....

Baç alırdık her yerden, her bucaktan her yurttan

Titremeyen yoktu hiç yüce soyum BOZKURTTAN”¹⁰³⁵

Türkler güçlüdür:

Türkün gücü yenilmez eksilmez kolay kolay...

Silinmez bayrağından sönmeden gökteki ay...”¹⁰³⁶

Türkün gücü sonsuzdur yoktur ona çıkacak

“Tek başına kalsa da her Türk savaşıacaktır.”¹⁰³⁷

Türkler vatanları için canlarını vermeye hazırdırlar:

“Vatanın her karışı kanla sulanmadıkça

Düşmana verilemez, son umut yanmadıkça...”¹⁰³⁸

Zaman

Oyun Türklerin Altay'dan göç etmeleriyle başlar, Cumhuriyetin ilân edildiği 29 Ekim 1923'de sona erer.

Oyunun anlatma zamanı 1974'tür.

Dünya milletleri içinde Türk'ten daha üstün yaratılışta bir millet tanımayan, var olacağına da inanmayan yazar, Türk milletinin yüceliğini ifade edebilmek için bu oyunu kaleme almıştır.¹⁰³⁹

Mekân

Oyunda mekân, dekor, sahne tanıtımlarına yer verilmemiştir.

Şahıs Kadrosu

Oyunda beli bir şahıs kadrosunun varlığından söz etmek güçtür.

Oyun, Şair Süvari ve Koro'nun sözleri ve okudukları şiirlerle oluşturulmuştur.

Bir de iç spiker vardır. Koro da dört kişiden oluşmaktadır.

¹⁰³⁴ KARAHAN, s. 13.

¹⁰³⁵ KARAHAN, s. 13.

¹⁰³⁶ KARAHAN, s. 12.

¹⁰³⁷ KARAHAN, s.17.

¹⁰³⁸ KARAHAN, s. 17.

¹⁰³⁹ bk. KARAHAN, s. 6-8.

Atatürk, Ay-Han ve Fatih'in sözleri Koro vasıtasıyla verilir.

“KORO

Niçin açtım acaba Bizans kapılarını

Neden ben bu uğurda erittim Türk varını”¹⁰⁴⁰

En çok Atatürk üzerinde durulmuştur. Atatürk Türk'ün tek dostu olarak tanıtılmıştır. Türkler cefadan, zulümden onun sayesinde kurtulmuşlar, onun sayesinde yeniden eski güçlerine kavuşup tarihteki şanlı tarihlerine kaldıkları yerden devam etmişlerdir.

Türk'ün yaptığı savaş erkeklik savaşıydı,

Atatürk, o savaşın rakipsiz bir başıydı.

Türk o baştan o başın bakışından hız aldı,

Ondan sonra kurt gibi düşman içine daldı.¹⁰⁴¹

Dil ve Üslûp

İki kısımdan oluşan oyun “manzum radyo tiyatrosu” olarak tanımlanmıştır. Aksiyon yönünden zayıftır. Birinci kısımda göç olayı canlandırılmaya çalışılmış, ikinci kısımda tarihî olaylar, şiirle özetlenmiştir. Millî Mücadele'den sahneler mısralarla ifade edilmiştir:

Dokuz yüz on dokuzun mayısında Samsun'dan.

KORO

Coşkun bir ses yükseldi, Ey Türk kendini tanı,”

.....

Birkaç aptal çıkacak dediler, bir devletin

Mandasına girelim gücü yetmez milletin”

.....

26 Ağustos sabahı gün doğmadan,

Alaca karanlığı kızılıklar basmadan,

Bir gürleyiş güreledi, gür sesiyle ATATÜRK

O gürleyiş titretti yerleri ve gökleri,

(ATATÜRK)

“ORDULAR HEDEFİNİZ AKDENİZ İLERİ...¹⁰⁴²

Oyun müziklidir. Arada mehter marşı, İzmir marşı çalınır. Oyun İstiklâl Marşı ile son bulur. Son sayfada da Havacıların Marşı yer almaktadır.

¹⁰⁴⁰ KARAHAN, s. 19.

¹⁰⁴¹ KARAHAN, s. 20.

¹⁰⁴² KARAHAN, s.16-18.

Oyun 20 Temmuz 1974'te yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı'nda emeğe geçenlere ithâf edilmiştir.

KAÇAK

Özet

Oyunda anlatılan olaylar Seyyidler köyünde geçmektedir. Efeoğlu ve Ayşe birbirlerine aşıkırlar. Ayşe'nin babası, kızını Efeoğlu'na vermeye yanaşmamaktadır. Efeoğlu ile Çete, kahvede Efeoğlu ve Ayşe arasındaki aşk üzerine konuşurlar. Çete, Ayşe'yi kaçırmayı teklif eder. Efeoğlu, babasının izni olmadan böyle bir şey yapamayacağını söyler. Bir süre sonra Ragıp ve Cemal de gelir. Cepheye gitmek üzere olan dört arkadaşı Millî Mücadele üzerine konuşulur. Halil Ağa'nın oğlu kahveye gelir. Askerliği aşığılayan lâflar eder. Tartışmada Cafer, Efeoğlu'na karşı kamasını çeker. Ragıp, kamayı Cafer'in elinden alır. Efeoğlu kamayı tekrar Cafer'e vererek meydan okur. Cafer, karşısında hiçbir şey yapamaz. Muallim Ferit, bu olay üzerine kahveye gelir. Cafer ile tartışır ve onu kovar. Efe Ağa, Muhtar Ahmet, İmam ve Muallim Ferit, kahvede Millî Mücadele üzerine konuşurlarken Halil Ağa gelir. Millî Mücadele'yi ve Ankara Hükümeti'ni Aşığılayıcı sözler sarfeder. Kahvedekiler ile tartışır. Kendisi saltanat yanlısı ve Yunan işbirlikçisidir. Ayşe'yi oğlu Cafer'e isteyen Halil Ağa, bedel ödeyerek oğlunu askerlikten muaf tutmuştur. Ayşe ve Efeoğlu birbirlerine söz verirler. Ayşe, eğer babası onu başka birine vermeye kalkışırsa kendisini değirmenin çarkına atacağını söyler. Efeoğlu da böyle bir şey olursa onun mezarını ölmeden önce görmeye geleceğine söz verir. Efeoğlu'nun da içinde bulunduğu köyün gençleri Muallim Ferit ile birlikte Millî Mücadele'ye katılmak için cepheye giderler. Efe Ağa'nın evinde Köse Ağa ve Ahmet arasındaki konuşmadan Ayşe'nin, Cafer'e varmak yerine ölümü tercih ettiğı anlaşılır. Efe Ağa ve İmam namazdan sonra dönerler. Evde Sakarya Savaşı üzerine konuşurlar. Misafirler gidip, Efe Ağa yattıktan sonra Efeoğlu eve gelir. Köse Ağa endişelidir. Efeoğlu, cephede yaralanmış, hastahane de Ayşe'nin ölümünü öğrenmiştir. Efeoğlu, Ayşe'nin mezarını, babasını ve Köse Ağa'yı son kez görmek için hastahanedan kaçarak köye gelir. Efe Ağa, oğlunun cepheden kaçışını hazmedemez. Onu tokatlar ve evden kovar. Bu lekeyi temizlemeden dönmemesini söyleyerek onu evden kovar.

Yunanlılar çekilmeye başlamıştır. Türk ordusu Seyyideler köyüne girer. Alay Kumandanı ve Muallim Ferit, Efe Ağa'nın evine gelirler. Alay Kumandanı, Efe Ağa'ya Efeoğlu'nun ölmeden hemen önce kendi kanyla yazdığı mektubu getirir. Alay Kumandanı ve Muallim Ferit, Efe Ağaya Efeoğlu'nun kahramanlıklarını anlatır. Efe

Ağa, oğlunun nasıl şehit olduğunu anlatmalarını ister, Muallim Ferit, Efeoğlu'nun şahadetini anlatır.

Vak'a

Millî Mücadele yıllarında gerçekleşmiş bir kahramanlık öyküsünü konu edinen *Kaçak*¹⁰⁴³ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Efeoğlu ile Çete, kahvededir. Çete, Ayşe'yi kaçırmayı teklif eder. Efeoğlu, babasını izni olmadan böyle bir şey yapamayacağım söyler.
- b) Kahveye Ragıp ve Cemal de gelir. Cepheye gitmek üzere olan dört arkadaş Millî Mücadele üzerine konuşur.
- c) Halil Ağa'nın oğlu kahveye gelir. Askerliği aşağılayan lâflar eder. Tartışmada Cafer, Efeoğlu'na karşı kamasını çeker. Muallim Ferit, bu olay üzerine kahveye gelir. Cafer ile tartışır ve onu kovar.
- d) Efe Ağa, Muhtar Ahmet, İmam ve Muallim Ferit, kahvede Millî Mücadele üzerine konuşurlarken Halil Ağa gelir. Millî Mücadeleyi ve Ankara Hükümeti'ni aşağılayıcı sözler sarfeder. Kahvedekiler ile tartışır.
- e) Efeoğlu'nun da içinde bulunduğu köyün gençleri Muallim Ferit ile birlikte cepheye gider.
- f) Halil Ağa'nın askerden kaçan oğluna varmak istemeyen Ayşe söz verdiği gibi canına kıymıştır. Efe Ağa bunu öğrenir.
- g) Efeoğlu, cephede yaralanmış, hastahane Ayşe'nin ölümünü öğrenmiştir. Ayşe'nin mezarını, babasını ve Köse Ağa'yı son kez görmek için gelmişler.
- h) Efe Ağa, oğlunun cepheden kaçışını hazmedemez. Onu tokatlar ve evden kovar. Bu lekeyi temizlemesini emreder.
- i) Türk ordusu, Seyyidler köyüne girer. Alay Kumandan ve Muallim Ferit, Efe Ağaya Efeoğlu'nun kahramanlıklarını anlatır.
- j) Efe Ağa, oğlunun nasıl şehit olduğunu anlatmalarını ister, Muallim Ferit, Efeoğlu'nun şahadetini anlatır.

Tema

Oyunun ana teması vatan sevgisi ve aşk üzerine kurulmuştur. Ana temaya bağlı olarak izlenen yan temalar ise Türklük ve ihanettir.

¹⁰⁴³ Sabri Tevfik OKYAVUZ, *Kaçak*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1975, 63 s.

Eserde vatan, fertlerin yaşamlarından üstün tutulur. Bu düşünce Mustafa Kemal'e atfedilen şu cümlelerle ifade edilir:

Ey Türk Çocukları! Her karış vatan toprağına birinizin, her birinizin eti ve kemiğı karışmadan, bir avuçluk yurt toprağına birinizin veya her birinizin akıp katışmadan o vatan parçasını, uğrunda çarpışacağınız yurt toprağına asla terk etmeyeceksiniz.¹⁰⁴⁴

Efe Ağa'nın, cepheden kaçıp gelen Efeoğlu'nu evden kovuşunu da bu temanın işaretidir. Aşağıdaki cümleler Efe Ağa'nın vatan konusundaki hassasiyetini ifade eder:

“Yurdun ve hepimizin silâha, erkeğe ve mertliğe muhtaç olduğumuz bir günde... Onun bir kerecik bile olsa vazifesini terk edişini, silâhını elinden bırakışını nefsimde yediremedim.”¹⁰⁴⁵

Oyunda ele alınan aşk teması da Efeoğlu ile Ayşe arasındaki aşk ile aktarılmıştır.

“Ayşe benim dünyamdır. Bence Ayşesiz bir hayatın metelik kadar bir değeri bile yok.”¹⁰⁴⁶ sözleri ile Ayşe'ye olan sevgisini ifade eden Efeoğlu, Ayşe'den de aynı karşılığı bulur. Ayşe, aşkı uğruna ölebilecek kadar cesurdur.

“... şayet babam böyle bir karar verir de beni Halil'in oğluna peylerse... Anam gibi işte şu arlan sularında kendimi öldürürüm, ben buna çoktan karar verdim bile.”¹⁰⁴⁷

Türklük teması, Türk insanının vatanı için fedâkarlığı ve kahramanlıkları ile dile getirilir ve Efeoğlu'nun şahsında temsil edilir. Alay Kumandanı Türk insanının bu durumunu şu cümlelerle anlatır:

Türk çocuklarından memnun olmamağa imkân yoktur. Tahammülde, fedakârlıkta, kahramanlıkta, dünyanın hiçbir askeri Türk çocuğı ile boy ölçüşemez... Günler var ki ağıam ateşin içerisindeyiz, onların ayaklarında ne bir fotin, sırtlarında ne bir kaput, üstlerinde ne bir düzenli elbise... Ve günler var ki bir onlara nihâyet kâh yağı pek kıt, kâh tuzu noksan, kâh etsiz bir bulgur aşısı vererek karınlarını doyurabiliyoruz. İşte bak onlar kırk sesiz saattir gece ve gündüz çarpışa çarpışa, duraksız koşar gibi yürüyorlar. Hiçbir milletin ordusu bu kadar fedakâr bu kadar tahammüllü ve bu kadar kahraman olamaz.¹⁰⁴⁸

İhanet teması da Halil Ağa ve oğlu Cafer'in şahsında temsil edilir. Saltanat yanlısı ve Yunan işbirlikçisi olan Halil Ağa'nın, Millî Mücadele ve icracıları için söyledikleri ile bu temaya işaret eder:

¹⁰⁴⁴ OKYAVUZ, s. 58.

¹⁰⁴⁵ OKYAVUZ, s. 48.

¹⁰⁴⁶ OKYAVUZ, s. 11.

¹⁰⁴⁷ OKYAVUZ, s. 13.

¹⁰⁴⁸ OKYAVUZ, s. 51-52.

“Üç çapulcuya, Ankara’da türeyen bir serdergeye, millî kuvvetler adına taktığınız eşkiyalara, cânilere, zebanilere satılmış olan sizlersiniz.”¹⁰⁴⁹

Zaman

Oyunun vak’a zamanı “Millî Mücadele ve Sakarya Savaşı sıraları...”¹⁰⁵⁰ ifadeleri ile belirtilen 1921 yılıdır.. Anlatma zamanı ise 1975’tir.

Yazarın vak’a zamanını anlatma zamanına taşıması, vatan sevgisini ve Türk milletinin kahramanlığını gerçek bir öyküden yola çıkarak devrin insanına aktarabilme gayreti ile açıklanabilir.

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar Eskişehir’e bağlı Seyyidler köyünde geçer. Köydeki kahve, Efe Ağa’nın evi olayların sahnesi durumundadır. Söz konusu mekânlarla ilgili olarak sade dekor tasvirleri vardır:

“... bir köy kahvesi, ağaçlık, etrafta serpilmiş iskemleler, sol geri de ocak”¹⁰⁵¹

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu on bir kişiden oluşmaktadır. Efeoğlu, Efe Ağa, İmam, Muallim Ferit, Halil Ağa vak’nın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Ahmet Ağa, Ragıp, Mehmet Çete, Muzaffer, Köse Ağa, Cemal vatansever kişilerdir. Cafer, babası gibi millî duygulardan yoksun, ülkesine ihanet etmiş olumsuz bir tiptir. Ayşe, Efeoğlu’nun sevgilisi, aşkına sadık bir kızdır. Bu kişiler dekoratif unsur durumunda olan şahıslardır.

Efeoğlu: Efeoğlu, vatani için seve seve canını feda edebilen vatansever bir Türk gencidir. Sahip olduğu vatan sevgisi ile Türk insanının vatanseverliğini temsil eden Efeoğlu’nun bu durumu şu şekilde ifade edilir:

“Bir insan değildi artık Efe, onun genç varlığında sanki bütün Türk milletinin şahlanmış, bütün vatan, bütün Türk milleti onun namus ve şerefine verilmiş o kan ve kefen renkli sancağın altında toplanmış gibi idi.”¹⁰⁵²

Efe Ağa: Bir kolunu Balkan Savaşı’nda kaybetmiş olan Efe Ağa, yurdunun geleceği için oğlunu feda etmekten çekinmeyen vatansever bir Türk köylüsüdür.

¹⁰⁴⁹ OKYAVUZ, s.35.

¹⁰⁵⁰ OKYAVUZ, s. 7.

¹⁰⁵¹ OKYAVUZ, s. 9.

¹⁰⁵² OKYAVUZ, s.61.

İmam

Dinî kimliğine millî kimliğini de eklemiş, vatansever bir kişi olan İmam, bu yönüyle, ideal bir din adamıdır.

Muallim Ferit: Ölçülü bir kişiliğe sahip olan Ferit, bilge ve vatansever bir Türk aydınıdır.

Halil Ağa: Kişisel çıkarları için ülkesine sırt çevirebilen, saltanat yanlısı, Yunan işbirlikçisi Halil Ağa, aynı zamanda yobaz bir kişidir. Sahip olduğu bu özelliğiyle gerici ve hain bir tip olarak nitelenebilir.

Dil ve Üslûp

Oyun sade bir dille mensur olarak yazılmıştır. Şahıslar, tek yönlü olarak ele alınmış, idealize edilmiş tiplerdir. Gösterme yerine anlatmanın ön plâna çıktığı oyunda bazı bölümler geri dönüş tekniği ve mektup, anı vb. yardımıyla aktarılmıştır. Tezli bir eser olan Kaçak'ta sanat endişesi güdülmemiştir.

KIRMIZI KUŞAK

Özet

Harputlu Ziyân babası gibi Yemen'e savaşmaya gidecektir. Yemen'e gidip de dönülmediğini bilen Ziyân arkasında bıraktığı çocuğunun kendisi gibi babasız büyüyeceğine üzülmemektedir. Ailenin iki erkeğini Yemen'e gönderen ninesi Ziyân'ın da dönmeyeceğini bilmekte bu nedenle de üç kadını başlarında erkek olmadan yaşamak zorunda kalacaklarına üzülmemektedir. Annesi ise oğlunu yırtık bir kuşakla göndermeye razı olmaz. Elde avuçta bir şey olmadığından ninenin kefen bezi için ayırdığı yünü toprak ve kına işle kırmızıya boyayarak Ziyân için kuşak örmeye başlarlar. Karısı Namus Ziyân'ı kefenlikten örülen kuşakla yollamak istemese de annesi oğlunun kuşaksız gitmesine razı olmaz. Muhtardan cepheye gidiş emrini alan Ziyân kıraç tepeye çıkararak, dönmeyeceğini bildiği halde, nar bahçesi kuracağı günleri hayal eder. Eve dönünce karısına çocuğuna iyi bakmasını ve nar bahçesi hayalini onun gerçekleştirmesini istediğini söyler. Karısı da ona sadık kalacağını söyleyerek, onun için örülen kuşağın her beş ilmeğinde bir saçından bir tel koyduğunu, bu kuşağı kuşanınca kendisini hatırlamasını söyler. Sabah diğer gideceklerle beraber Yemen türküleriyle uğurlana Ziyân kışlaya varılınca kağıtlarını kaybettiği için kışlaya giremez. Üç gün aç gezer. Üçüncü günün bir nöbetçiden yiyecek ister. Nöbetçi karşılığında bir şey ister. Ziyân verecek bir şeyi olmadığını söyleyince belindeki kuşak karşılığı yiyecek verebileceğini söyler. Ziyân önce kuşağı vermek istemez, ancak çok aç olduğu için sonunda kuşağı vererek yiyecek alır. İlk lokmada gözünün önüne kuşağın örülüğü ve karısının sözleri gelir. Namus'unun tellerinin askerine eline geçmesi onu deli eder. Kuşağı geri ister. Nöbetçi vermez. Nöbetçinin elinden tüfeği alan Ziyân onu öldürerek kuşağı geri alır.

Vak'a

Konusunu I. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan olaylardan alan *Kırmızı Kuşak*¹⁰⁵³ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Yemen'e gidecek olan Ziyân ve ninesi geri dönülmediğini bilerek üzülürken annesi onu yırtık bir kuşakla yollamak istemeyerek ninesinin kefenlik kumaşını boyayarak ona bir kuşak örmeye karar verir.

¹⁰⁵³¹⁰⁵³ Cevat ŞEVKET, *Kırmızı Kuşak*, Yaşar Matbaası, y.y.y., 1976, 15 s.

- b) Muhtardan emri aldıktan sonra kıraç tepeye giderek hayaller kuran Ziyân, eve dönünce karısına eğer dönmezse ne yapması gerektiğini söyler.
- c) Karısı da ona sadık kalacağını söyleyerek, her beş ilmekte bir saçından bir tel koyduğu kuşağı sarınca onu hatırlamasını söyler.
- d) Sabah köyden uğurlanan Ziyân kağıtları olmadığı için kışlaya giremez.
- e) Üç gün aç kalan Ziyân bir nöbetçiden yiyecek ister. Nöbetçi karşılığında kuşağı isteyince önce hayır diyen Ziyân sonradan buna razı olur.
- f) Aldığı ilk lokmada aklına karısının sözleri gelen Ziyân, kuşağı geri ister. Vermeyince nöbetçiyi onun elinden aldığı silahla öldürerek kuşağı geri alır.

Tema

Oyunun ana teması namustur. Namus teması Ziyân, Namus ve Nöbetçi arasındaki çatışma ile ortaya konmuştur.

“Geç kaldım, kuşak örme sırası bana gelmiştir.. Ha bak unuttuyordum –Saçlarını gösterir-her beş ilmekte bir bundan koyacağım, kuşanırken üste getiresin ki , beni anasın.”¹⁰⁵⁴

Karısı Namus’un bu şekilde ördüğü kuşağı Nöbetçiye verip karşılığında yiyecek alan Ziyân’ın aklına birkaç gün evvelki gün gelir ve “her beş ilmekte bir namusumun telleri”¹⁰⁵⁵ der ve fırlayarak azığı verip kuşağı ister. Karşı koyan nöbetçi ile Ziyân kavga eder. Sonunda Ziyân Nöbetçi’yi öldürerek kuşağı alır.

Oyunda işlenen yan tema Yemen cephesiyle ortaya konan savaşın neden olduğu olumsuz durumdur.

Oyunun önsözünde “kokuşmuş bir idarenin Anadolu insanına sık sık musallat ettiği Yemen belası, nice ocakları söndürmüş, nice umutları kökünden silip götürmüştür.”¹⁰⁵⁶ ifadesi eserde ele alınan savaşın neden olduğu olumsuz duruma işaret eder. Oyunda Yemen yüzünden ocağı sönen aile Ziyân’ın ailesi, umutları yıkılan da Ziyân’dır. Yemen’i, Yemen’e gidenlerin ve arkalarında kalanların halini Soylu Nine şu sözlerle anlatır:

Bu ne Yemen’miş. Başına çalınmış onun çimeni de, her şeyi de...Bu evde hiç yiğit komuyacaklar mı. Biz üç eksik etek, bir çocuk naparız...Önümüz kılıç gibi kış. Ot yok, saman

¹⁰⁵⁴ ŞEVKET, s. 12

¹⁰⁵⁵ ŞEVKET, s. 14

¹⁰⁵⁶ ŞEVKET, s. 3

yok, odun yok, tezek yok. Yok, yok, yok...Bu yaşıma gelinceye dek gidip de diri döneni görmedim. Bu ne uğursuz yermiş, bütün Muhammet ümmetini değirmen gibi üyütüp durur..¹⁰⁵⁷

Binlerce Anadolu evladını çöllerinde bıraktığımız Yemen, bizlere acı, ıstırap, hüznün, ölüm kavramlarını hatırlatır. Oyunun çeşitli yerlerinde tekrarlanan Yemen türküsü, Yemen'e çocuğunu, kocasını, kardeşini gönderenlerin acısını ifade eder. Osmanlı İmparatorluğu'nun en uzak vilayetlerinden biri olan Yemen'e gönderilen Anadolu insanı bölgenin coğrafi şartları bakımından da aşılması güç zorluklarla karşılaşılıyordu. Bu nedenle dönenler çok az olurdu. Çoğunlukla da gidenler dönmezdi. "Giden gelmiyor acep nedendir" şeklindeki ağıtlar Anadolu'nun hemen her ocağından yükselirdi.

Yemen'e gidince geri dönemeyeceğini bilen Ziyân da isyanını şu şekilde ifade eder:

"Ana bu Yemenlileri niçin asker etmezler de bizleri bir aylık yoldan yayan yapıldak oraya götürürler? Derviş Emi anlatırdı, bilmez misin, Araplar bizi sevmezmiş. Sulara ağı katup çölün ortasında bizimkileri susuz bırakmamışlar mı!..."¹⁰⁵⁸

Anadolu insanının isyanını dile getiren bu sözler Yemen cephesinde kandırılan Arapların Türkleri arkadan vuruşlarını da anlatır. Osmanlı idaresi zamanında çıkan ayaklanmaları bastırmak için Anadolu'dan gönderilen kuvvetler çöllerde erimekteyken, savaş sırasında da yerli halk tarafından öldürülmüşlerdir. Ziyân'ın sözleri Osmanlı idaresi zamanında Anadolu insanının durumunu da ortaya koyar. Köyünde, tarlasında çalışan Anadolu insanı ancak savaş zamanında akla gelmektedir.

Oyunda işlenen diğer bir yan tema da vatan sevgisidir. Bu tema, oyunda evin üç erkekini Yemen'e gönderen bir aile vasıtasıyla ortaya konmuştur. Savaş sırasında Anadolu'nun bir köyünden ta Yemen'e gidilip de dönülmeyeceğini bilen üstelik bunu yaşayan Ziyân ve ailesi başlarındaki son erkeği de vatan için Yemen'e gönderir.

Zaman

Oyunda anlatılan olaylar dört günlük bir zaman içinde geçmektedir. Ziyân'ın Yemen'e gideceğini öğrenmesiyle başlayan olaylar, Ziyân'ın Nöbetçi'yi öldürmesiyle sona erer. Oyunda Ziyân'ın köyden ayrılışına kadar geçen olaylar bir günlük bir zaman içinde anlatılır. Ziyân'ın köyden ayrılışından sonra zamanda bir sıçrama olur. Üç gün geçmiştir.

¹⁰⁵⁷ Şevket, s. 6

¹⁰⁵⁸ Şevket, s. 10

Oyunun vak'a zamanı 1911 yılıdır. 1592 yılından beri Yemen'in yerli halkından olan Zeydiler sürekli isyanlar çıkarmışlar. Osmanlı İmparatorluğu da bu isyanları bastırmak için Anadolu ve Rumeli'den gençleri asker diye göndermiştir. Bu oyunun yazıldığı yıllarda da Yemen'de yine isyanlar çıkmış, Hükümet bu isyanları bastırmak için Anadolu ve Rumeli'nin her köyünden, kasabasından topladığı askerleri Yemen'e göndermiştir.¹⁰⁵⁹

Oyunun vak'a zamanı 1911'li yıllardır. Anlatma zamanı 1976'dır. Anlatıcının 1911'li yıllarda yaşanan olayları anlatma zamanına taşıyarak "Yemende Türk askerinin aklı ve yüreği ile yarattığı destanı"¹⁰⁶⁰ anlatmaya çalıştığını önsözde ifade eder.

Mekân

Oyunun mekânı Harput'un Buzluk Bağlarıdır.

Uçsuz bucaksız bir bozkır. Çok uzaklarda çift süren bir karartı. Daha ilerde bacalarında dimdik duman tüten bir köy. Köy meydanında taş oyma büyük bir dibek, bir evin önünde bir kağıt tekerleği. Kağıt tekerleğinin dingili üzerine tünemiş cılız tavuk ve horozlar. Köyün biraz ilerisinde toprak damlı bir cami avlusunda köylüler toplanmış.¹⁰⁶¹

Ziyan'ın köydeki evi ve cephe oyunda anlatılan olayların sahnesi durumundadır.

Ziyan'ın evi şu şekilde tanıtılır:

"Dört köşe bir oda. Tam karşıda bir ocak. Ocağın orta yerinde zincire vurulmuş bakır bakraç. Suyun buğusu çıkmaktadır."¹⁰⁶²

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu dört kişiden oluşur. Üç kuşağı temsil eden bu dört kişi 80 yaşındaki Soylu Nine, 60 yaşındaki Sabır Ana, 20 yaşındaki Namus Kadın ve 30 yaşındaki Ziya'dır. Ziya'ya köyde Ziyan denmektedir.

Bu kişiler adlarından da anlaşıldığı gibi bazı değerleri şahıslarında temsil ederler. Ailenin üç erkeğini Yemen'e gönderen, hayatın zorluklarına göğüs geren nine soyluluğu; kocası Yemen'den dönmeyince babasız bir evlat yetiştiren, oğlunu da Yemen'e gönderecek olan ana sabrı; kocasını Yemen'e gönderirken ona sadakat yemini

¹⁰⁵⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Sefer TURAN, "Gidenin Asla Geri Dönemediği Ülke", *Hürriyet-Tarih*, (15 Ocak 2003), s. 4-10

¹⁰⁶⁰ ŞEVKET, s. 1

¹⁰⁶¹ ŞEVKET, s. 5

¹⁰⁶² ŞEVKET, s. 5

eden ve saçının telini kuşağa katan gelin namusu temsil ederken, Ziyân Yemen'e gidip de orada ölerék ziyân olan Türk askerlerini temsil eder.

Dil ve Üslûp

Sade bir dille yazılan oyunun yarısından fazlasına anlatma tekniği hakimdir. Eser bu haliyle bir tiyatro eserinden çok, kısa bir hikâyeye izlenimi uyandırmaktadır. Basit bir kurguya sahip olan eserde şahısların konuşmalarının köy yaşantısına uygun olması dikkat çeken bir özelliktir:

“Vali paşaya ben diyem, her şeyi bir bir annatam. Bazı hükümet adamları merhametli olur.”, “Namus kızım çocuğu böleyip (sar sarmala) yatır hadi. Durulacak zaman yok. Soylu nenenin bohçosunda kefenlik var, onu çıkar. Bir don, bir gömlek çıkar helbet...”, “Suval sormayı bırak da teyellemeye bak sen.”

Oyunda yöre halkı tarafından kullanılan bazı ifadelerin anlamı parantez içinde verilmiştir.

Tiyatro tekniği bakımından zayıf olan oyunda, şahısların adları temsil ettikleri değerlerle alâkalıdır.

YERE DÜŞEN KAN

Özet

Hüsmen, Molla ve Ali, Kayalık Tekkesine giderler. Onları bu tekkeye Sarı Şeyh'le görüşmek üzere Uzun Hoca göndermiştir; fakat tekkede hiç kimseyi bulamazlar, her yer bomboştur. Bir müddet tekkede kalıp Sarı Şeyh'i beklemeye karar verirler.

Nihayet Şeyh gelir. Kendisine verilen mektubu dikkatle okur. Ali, Hüsmen ve Molla, Uzun Hoca'nın dediğinden iki gün geç varmışlardır, çünkü her tarafta, her yolda düşman izine rastlamışlar, bu nedenle gizlene gizlene gelmişlerdir. Şeyh düşmanın etrafa yayılmış olmasına memnun olur. Çünkü yayılmış olan düşmanı avlamak daha kolaydır.

Sarı Şeyh mektubu okuduktan sonra onlarla sohbet eder. Ali tıbbiyede okurken tahsilini bırakmış, vatan için savaşmayı daha doğru bulmuştur. Bu nedenle ona "Tabip Ali" denilmektedir.

Hüsmen sabırsızdır, beklemekten sıkılmıştır, bir an önce düşmanla yüz yüze gelmek, savaşmak istemektedir. Şeyh plân yapar. Birinci plâna göre bir kişi boğaz bölgesinde olan düşmanın geçtiği köprüyü havaya uçuracaktır. Bu işi Hüsmen'e verir. Bu işten sonra Peçeli Efe köprünün diğer tarafında kalan ve geriyle irtibatı kesilen düşman birliğini yok edecektir. İkinci ve tehlikeli olan plân ise ırmak kenarına yayılmış olan düşman cephaneliklerinin uçurulmasıdır. Bu işi Tabip Ali ve Molla yapacaktır.

Sabah saatlerinde Tabip Ali ve Molla bitkin bir hâlde tekkenin kapısından içeri girerler, yüzlerinde işlerini başarmış insanların mutlulukları vardır. Düşmanların cephaneliklerini bir bir havaya uçurmuşlardır. Şeyh gelir, hepsini tebrik ettikten sonra, düşman karargâhının iyice karıştığını her bir yana birlikler göndereceğini ve tekkenin bulunduğu yoldan da mutlaka geçeceklerini söyler. Plânına göre hepsi vereceği cüppe ve sarıkları giyip din adamı gibi sadece ibadetle ilgilenecektir.

Yunan general, Kaymakam ve birkaç subay tekkeye gelirler. General Şeyh'e bir gün önceki patlamalar ve Peçeli hakkında sorular sorar. Şeyh bunlardan habersiz olduklarını, bu dağ başında sadece ibadet ve dua ile meşgul olduklarını söyler.

General Şeyh'e yüz altın vererek üç gün içerisinde Peçeli'nin izini bulmalarını ister. General üç güne kadar istedikleri olmazsa esri aldığı Molla'yı kurşuna dizecektir.

Şeyh Efendi Peçeli'nin yanına gitmiştir. Deli, Şeyh Efendi'yi mutlaka görmesi gerektiğini söyler. Ali, Şeyh'in gittiğini söyleyince Deli Ali'ye şifreli bir cümle söyler ve bunu Şeyh'e iletmesini ısrarla vurgular. Ali ve Hüsmen bu adamın aslında bir Deli olmadığını anlarlar.

Peçeli Efe, Molla, Hüsmen ve Ali kazandıkları zafer hakkında konuşmaktadırlar. Molla'yı Peçeli Efe kurtarmıştır ve hepsi beraber omuz omuza düşmana karşı başarı sağlamışlardır. Ali, Peçeli'ye Sarı Şeyh'i sorar ve bir dostun sözlerini ileteceklerini belirtir. Peçeli Efe, bir müddet tereddüt içinde bekler. Sonra elini yavaşça kaldırıp yüzünü kapatan yazmanın ucundan tutup alır. Ortaya Şeyh'in sakallı parlak yüzü çıkar. Ali, Hüsmen ve Molla hayretle bakakalırlar, onun Sarı Şeyh olduğunu anlarlar. Ali, Deli'nin şifreli cümlesini Peçeli Efe'ye yani Şeyh'e iletir. Deli'nin öldüğünü söyleyince Peçeli Efe çok şaşırır. Deli ölmeden önce yere düşen kanlarından mutluluğun en büyük damlaları olduğunu söylemiştir. Deli, diye bilinen kişi Şeyh'in bir yakınıdır. Şeyh onun ölümüne çok üzülür.

Vak'a

Konusunu Millî Mücadele sırasında yaşanan olaylardan alan *Yere Düşen Kan*¹⁰⁶³ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Uzun Hoca Hüsmen, Molla ve Tabip Ali'yi Kayalık Tekkesi'ne Sarı Şeyh'e gönderir.
- b) Sarı Şeyh gelir ve kendine gönderilen mektubu dikkatlice okur, onlara uygulayacakları plânı anlatır ve görevlerini açıklar.
- c) Aynı gece Molla ve Ali düşman cephaneliklerini havaya uçururken, Hüsmen köprüyü havaya uçurur. Peçeli Efe düşman birliğini yok eder.
- d) Bu olay üzerine düşman birlikleri her yana yayılıp Peçeli'yi arar. Şeyh, Molla, Hüsmen ve Ali'ye cüppe ve sarık giydirerek din adamı görünümünü verir.
- e) Tekkeye gelen General, Şeyh'den üç gün içinde Peçeli'yi bulmasını söyleyerek onu Esir aldığı Molla ile tehdit eder.
- f) Deli yaralı bir şekilde tekkeye gelerek ölmeden önce şifreli bir cümleyi Şeyh'e iletmelerini ister.
- g) Peçeli Efe Molla'yı kurtarır, Ali ve Hüsmen'i de yanlarına alıp düşmanla kıyasıya bir mücadeleye girer.

¹⁰⁶³ Hasan Basri BİLGİN, *Yere Düşen Kan*, Otağ Yayınları, İstanbul, 1977, 64 s.

- h) Sarı Şeyh, Ali, Hüsmen ve Molla'ya gerçek kimliğini açıklar. Şeyh ile Peçeli aynı kişilerdir.
- i) Ali, Deli'nin son sözlerini Sarı Şeyh'e iletir. Sarı Şeyh onun ölümünü duyunca fazlasıyla sarsılır.

Tema

Konusunu Millî Mücadele yıllarında yaşanan olaylardan alan oyunun ana teması vatan sevgisidir. Oyunda Peçeli Efe, Molla, Hüsmen, Ali ve Deli vatan için canlarını ortaya koyan bu uğurda şehitliği en büyük mutluluk olarak gören vatansever kişilerdir.

Düşman, vatani parçalamak, Türk milletini yok etmek için her türlü zulmü yapmaktadır. Batı'da çoğu yer düşman zulmü altındadır. Vatanın ve milletin hâli için üzülen Ali vatansever bir gençtir. Vatani düşmandan temizlemek için mücadele etmeye karar verir. Bu karardan dolayı okulunu bırakır:

ALİ-Geçen yıl başladım tıbbiye. Ama memleketimizin uğradığı felâket, okuyacak güç bırakmadı bizde. Vatan harimi düşman çizmeleri altında kalınca, kitap tutan ellerimize silâh yakışacağını düşündük. Yurdun her köşesinden, anaların, babaların, daha kendini bilmiyen ufak bebeklerin feryatları yükselirken İstanbul bize zindan oldu. Üstelik düşman işgali altında her gün onlarla yüz yüze gelerek. Ellerindeki silâhın soğuk bir aynası olan pis suratlarını her an karşımızda görmekten iğrenir hale geldik, acı duyduk, ıstırap duyduk. Oldukça sefil ve gün geçtikçe daha da sefilleşen bir yaşayışın içinden koşup geldik buralara. Memlekete, millete hizmetin zamanıdır, vatan için ölmenin zamanıdır dedik. Ben hayatımda hiç bir meselede böylesine kesin iç açıcı bir karar verdiğimi hatırlamıyorum.¹⁰⁶⁴

Vatan, vatan için şehit olmaya hazır, imanlı kişilerle kurtarılacak; zafer, vatan için ölenler sayesinde kazanılacaktır:

ŞEYH-İşte milletimizi asırlarca dünyaya efendi yapan, bundan sonra da; içinde bulunduğumuz kötü talihi yenip bizi aydınlık günlere ulaştıracak, bu duygulardır. Vatan için tahsilini terkederek, dini, devleti ve milleti için şehit olmağa hazırlanmış insanlar olduktan sonra bu yurt düşman işgali altında kalmaz. Ölmesini bilmeyen milletlerin yaşamağa hakkı yoktur. Biz, ölmesini biliyoruz. Gelecek nesiller için kanımızı dökmeğe hazırız. Yaşamak bu milletin en tabii hakkıdır. Ve zafer bu milletin olacaktır sonunda. Şartlar ne derece kötü olursa olsun, düşmanın gücü ne olursa olsun, önemi yok artık bunun. Mutlak zafer neticede, bizim zaferimiz hepimizin zaferi..¹⁰⁶⁵

Vatan için şehit olmanın gerekliliğini ve şehitlik mertebesinin önemini Şeyh şu sözlerle ifade eder:

¹⁰⁶⁴ BİLGİN, s. 32.

¹⁰⁶⁵ BİLGİN, s. 33.

Var olmakla yok olmanın kesiştiği bir noktada bulunuyoruz. Burada her şey Hak rızası için olacak. Şahsî istek ve arzularımız son bulmuştur. Dün atalarımızın bizim varlığımız için kendilerini feda ettiği gibi, bugün de bizler evlâtlarımızın geleceği, bizden sonraki nesillerin saadeti için madde planındaki yokluğu tercihimiz gerekmektedir. Unutmayın ki, zafer mutlaktır ve yakındır. Bu mücadelede şehit olanlara ne mutlu. Kalan arkadaşlarımız zaferden sonra asfî görevlerine dönsünler ve bu fâni hayatı isimsiz kahramanlar olarak hitama erdiresinler.. Hakkın rızası bu yöndedir kardeşlerim.¹⁰⁶⁶

Zaman

Oyunda anlatılan olaylar Millî Mücadele yıllarında geçmektedir. Anlatma zamanı ise 1977'dir. Yeni neslin millî duygularını kuvvetlendirmek, vatan sevgisi aşlamak amacıyla Millî Mücadele yıllarında yaşanan olaylar anlatma zamanına taşınmıştır.

Mekân

Oyunda anlatılan olayların mekânı Millî Mücadele sırasında Yunan isyanı altında olan yerlerdir. Peçeli Efe denen Şeyh'in tekkesi olan Kayalık Tekkesi oyunda anlatılan olayların sahnesi durumundadır. Tekke şu şekilde tanıtılır:

“Yere serili eski bir kilim ve duvara dayalı kalın yastıkların önüne intizamlıca dizilmiş rengi uçuk minderlerle dekora edilmiş salonda; aynı tipteki sakal, sarık ve geniş yenli cübbeleriyle yedi kişi oturmaktadır..”¹⁰⁶⁷

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu sekiz kişiden oluşmaktadır. Peçeli Efe (Şeyh), Molla, Hüsmen, Ali, Deli vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır. Hepsisi de vatansever kişilerdir.

Peçeli Efe: Oyunda Şeyh diye geçen kişi ile aynı kişidir. Gerçek kimliğini gizlemektedir. Düşmanla kahramanca mücadele eden bir yiğittir. Kahramanlığını, yiğitliğini Hüsmen şu sözlerle anlatır:

A be kardeşim, bir yiğit ki bu Peçeli.. Bir bakıyorsun bir kayanın üstünde, bir bakıyorsun aksi yönde bir başka kayanın üstüne dikilmiş.. Kartal gibi ordan ora uçuyor.. Atıklarını vurdular, tertemiz ettiler ortalığı.. Bir keferle leşi yığıldı boğaza görmeyin.. Ama ne yiğit bu Peçeli.. Analar doğuramaz böylesin!.. Yüzünü siyah bir peçeyle örtmüş, sade gözleri görünüyor. O gözler ki, ne demeli, ateş yuvası her biri.. Bre anam ne yiğitlik o!¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶⁶ BİLGİN, s. 11-12.

¹⁰⁶⁷ BİLGİN, s. 11.

¹⁰⁶⁸ BİLGİN, s. 43.

Peçeli Efe, sonunda Molla, Hüsmen ve Ali'ye gerçek kimliğini açıklar. Aslında Şeyhliği falan yoktur. Düşmanı dikkatini çekmemek için kendini ibadetle meşgul gösteren bir şeyh gibi göstermiştir.

PEÇELİ EFE–Sizin gerçeği bilmenizde hiç mahsur yok. Üçünüz de sağlam ve güvenilir insanlarsınız. Yalnız bu durumu, hiç bir zaman, hiç kimseye söylemeyiniz. Bunu önemle istirham edeceğim. Peçeli Efe, kurtuluş savaşının bitişiyle beraber kaybolacak. Böylece o, savacın içinde görevini yapmış bir isimsiz olarak saklı kalmalı. Zaten, nasip olur da işleri bitirirsek, köyüme inip, bundan sonraki yaşayışımı, kendi halinde bir din adamı olarak devam ettireceğim. Bir anam var, bir de kardeşim. Bağımsız bir vatanda, hürriyet içinde, onlarla beraber yaşamak, mutluluğun en büyüğü olacak benim için...Aslında Şeyhliğimiz falan da yok. Düşmanın dikkatini çekmemek için böyle görüldük. Şeyh kim, ben kim.. Basit bir köy imamımız hepsi o... Ben Darülfünunda din tahsili yaptım. Bir tutku neticesi, bir din görevlisi olarak yaşayışımı devam ettiriyorum. Bu hal bana daha değişik bir haz veriyor.¹⁰⁶⁹

Molla: Medrese tahsisini yarıda bırakmıştır. Düşmanla çarpışmak için sabırsızdır.

MOLLA– Öyle bir patlamalıyım ki, bütün düşman, yerle bir olmalı. Bu garip yurdum kurtulmalı. Ağlayan analar, inleyen milletim kurtulmalı. Işıkları sönen minarelerim, aydınlanmalı. Susan ezanlarım, vatan topraklarını sarmalı.Vatanımın çocukları koşa koşa oynamalı sokaklarda.. Yeni doğan bebekler hür gelmeli dünyaya.¹⁰⁷⁰

Hüsmen: Vatansever bir kişidir. O da Molla gibi düşmanla çarpışmak için sabırsızdır. Düşmanı yok etmek için nasıl mücadele edeceğini şöyle ifade eder:

HÜSMEN –Duramıyorum Molla, böylesine eli bağlı duramıyorum. Ne olacaksa olmalı, nere gideceksek gitmeliyiz gayrı. Boğuşmalıyız düşmanla. Boğaz boğaza gelmeliyiz; gırtlak, gırtlığa döğüşmeliyiz onlarla, boğazlarından yakalayıp, nefesini kesmeliyim o melunların. Pençemi vurunca, ciğerlerini koparmalıyım. O pis yüreklerini koparıp almalıyım elime. insanlığı yitirmiş o pis yüreklerini ayaklarımın altına alıp çiğnemeliyim tepe tepe. Çiğnemeliyim.¹⁰⁷¹

Ali: Düşmanla mücadele etmek için tıp tahsilini bırakmıştır. Vatan için mücadeleye katılır.

Deli: Oyunda deli diye geçen aslında vatansever biri olan kişinin sözleri çok anlamlıdır. Vatan için canını veren, millet için ölen bu kişi şehit olmaktan mutludur.

DELİ- Mektup yazsın anama. Ona din için, devlet için, millet için, hürriyet için öldüğümü söylesin. Mübarek bir vatan için can verdiğimi yazsın.. Ne güzel, bir gaye için

¹⁰⁶⁹ BİLGİN, s. 60-61.

¹⁰⁷⁰ BİLGİN, s. 41.

¹⁰⁷¹ BİLGİN, s. 34.

ölmek. Yere düşen kanlarımda mutluluğun en büyük damlaları var. Selamlarımı da söyleyin Şeyh efendiye. Ellerinden öperim. Müsterih osun o da.¹⁰⁷²

Dil ve Üslûp

Oyun üç perde, on tablodur. Oyunun birkaç tablosunda olay yoktur, anlatım ön plândadır. Oyun sade bir dille yazılmıştır. Oyunda tabloların başındaki anlatımlarla şahısların konumu verildiği gibi ruh hâllerine de işaret edilmektedir:

“Bir tekke müridinin disiplini içinde; başları yere doğru tevazu ile eğik olan bu insanların suskunluğu, olan ve olacak her şeye dirençsiz teslimiyetin ötesinde yeni bir oluşun başlangıcına karar vermişliğin zorluğunu yansıtmaktadır.”¹⁰⁷³

“Dağ, dağ.. Irmak, ırmak.. Sel, sel.. Bayrak oldu üstlerindeki kan. Yiğite aşkların yücesini, şehide sevgilerin en ulusun veren, **YERE DÜŞEN BİR DAMLA KAN...**”¹⁰⁷⁴

Oyunun sonundaki bu sözler oyunun adının anlamını ortaya koyar. Yere düşen kanlar, vatan için canlarını ortaya koyan şehitlere aittir.

¹⁰⁷² BİLGİN, s. 56.

¹⁰⁷³ BİLGİN, s. 11.

¹⁰⁷⁴ BİLGİN, s. 64.

NASIL YETİŞTİLER

Enver Naci Gökşenin, *Nasıl Yetiştirildiler*¹⁰⁷⁵ adlı oyunu ile on sekiz ünlü kişinin çocukluk ve gençlik dönemlerini anlatır. Oyun, İstanbul Radyosu, Çocuk Saati için yazılmıştır. Bu oyunlar “Onlar da Çocuktu” adıyla radyoda yayınlanmıştır.

Bu on sekiz kişi kitapta kronolojik sırayla ele alınmıştır. Oyunda sırasıyla Atatürk, Barbaros Hayrettin, Mimar Sinan, Katip Çelebi, Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Tevfik Fikret, Mehmet Emin Yurdakul, Selim Sırrı Tarcan, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Aka Gündüz, Reşat Nuri Güntekin, Cemal Nadir Güler, Behçet Kemal Çağlar tanıtılmaktadır.

Her oyunda tanıtmacı vardır. Önce kişileri tanıtan bu tanıtmacı anlatma kısımlarını da üstlenmiştir. Oyunlarda tanıtılan kişi için yazılan şiirler, eğer kişi şair veya yazarsa onların tanınan eserlerinden örnekler yer alır.

Atatürk’ün tanıtıldığı oyunda Atatürk için yazılan şiirler yer alır. Şinasi’nin tanıtıldığı oyun sonunda Şinasi’nin La Fonten çevirisinden örnekler yer alır. Ziya Gökalp tanıtılırken Alageyik adlı manzumesinden bir kısım alınmıştır. Tevfik Fikret’in tanıtıldığı oyunun sonunda Fikret’in Bahar adlı şiiri yer alır. Mehmet Emin Yurdakul tanıtılırken Cenge Giderken adlı şiiri zikredilmiştir.

Bazı kısımlar tiyatro şeklinde değil, düz yazı şeklindedir. Katip Çelebi’nin, Aka Gündüz’ün, Mehmet Emin Yurdakul’un ve Ziya Gökalp’ın hayatı düz yazı biçiminde aktarılmıştır.

Reşat Nuri Güntekin’in tanıtıldığı kısım da iki tanıtmacının anlatımlarıyla oluşturulmuştur.

Bu on sekiz kişi oyunlarda tarihte kendilerini ön plâna çıkaran özellikleriyle ele alınmıştır.

Oyunlar çocuk oyunu oldukları için son derece basittirler. Öğreticilik vasfı ağır bastığından çok sade bir dille yazılmışlardır.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷⁵ Enver Naci GÖKŞENİN, *Nasıl Yetiştirildiler*, Çağdaş Yayınevi, İstanbul 1977, 207 s.

¹⁰⁷⁶ Oyunda daha çok Cumhuriyet’ten sonra yaşamış ünlü kişiler tanıtıldığı için bu kısımda değerlendirilmiştir.

VATAN SAĞOLSUN

Özet

Ayşe Kadın, kocası Anafartalar'da şehit olmuş, iki oğlu da cephede düşmanla çarpışan bir köylü kadındır. Düşmanın köye yaklaştığı sırada cephanesini saklamak için köyü terk eden köylülerle beraber gitmez. İşini bitirdiği sırada eve giren düşman askerleri ve komutan onun bir şey bildiğinden şüphelenerek onu konuşturmaya çalışırlar. Ancak bir şey öğrenemezler. Komutan Ayşe Kadın'ı hapsedirerek evin karargâh hâline getirilmesini söyler.

Karargâha dönüştürülen evde Çorbacı ile görüşen Komutan, ondan Ayşe Kadın'ın cepheye cephanesini taşıdığını öğrenir. Bunun üzerine Ayşe Kadın'ı sorguya çeker. Cephanenin yerini öğrenemeyince onu konuşturmak için işkence yapılmasına karar verir. Bir ay süren işkencelere rağmen Ayşe Kadın cephanenin yerini söylemez. Komutan onu konuşturmak için başka yollar ararken içeriye iki köylü daha getirilir. Ayşe Kadın'a Mustafa Kemal'den haberler getiren Osman Ağa'dan şüphelenen Komutan onu da sorguya çeker, konuşturamayınca onu da işkence odasına gönderir. Bir gözü dağlanan Osman Ağa hiçbir şey söylemez. İşkencelerin sonuçsuz kaldığını gören Komutan, çeşitli hilelere başvurarak Osman Ağa, Ayşe Kadın ve Fatma'ya cephanenin yerini söyletmeye çalışır. Bu sırada Türk ordusunun köye yaklaştığı haberleri yayılmış, başta Çorbacı olmak üzere Komutan ve askerleri de korkuya kapılmıştır. Komutanın cephanenin yerini öğrenmek için kadınları işkence ile tehdit ettiği sırada Osman Ağa kaçmayı başarır. Komutan ve askerler onun peşinden gider. Evde yalnız kalınca Ayşe Kadın Fatma'ya cephanenin yerini gösterir. Cephanesini patlatıp düşmanı havaya uçurmak için Fatma'ya bomba kullanmayı öğretir. Düşmanlar geri dönünce iki kadın bombaları atıp cephaneyi patlatıp düşmanı öldürdükten sonra pencereden kaçar. Türk ordusu savaşı kazanır, düşman askerleri yurttan atılır, barış ilân edilir.

Ayşe Kadın evde iki oğlunun cepheden dönüşünü beklediği sırada evine gelen Muhtar'dan oğullarının şehit olduğunu öğrenir. Muhtar, Mustafa Kemal'in gönderdiği iki istiklal madalyasını Ayşe Kadın'a verir. Bunun üzerine Ayşe Kadın, madalyaları gururla taşıyacağını, oğulları için üzülmeyeceğini, vatan için canlarını veren oğullarıyla gurur duyduğunu, madalyaları takmaktan gurur duyacağını söyler.

Vak'a

Konusunu Millî Mücadeleden alan *Vatan Sağolsun*¹⁰⁷⁷ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Düşmanın köye yaklaştığını duyan Ayşe Kadın cephaneleri saklar.
- b) Cephanelerin yerini Ayşe Kadın'dan öğrenemeyen düşman kuvvetleri evi karargâh hâline getirirler.
- c) Cepheye cephanesini taşıdığını öğrenilen Ayşe Kadın'a ve diğer iki köylüye Komutan, cephanenin yerini söylemek için işkence yaptırır.
- d) Türk ordusunun köye yaklaştığı haberiyle korkuya kapılan Komutan, cephanelerin yerini öğrenmek için kadınları ölümle tehdit ederken işkence gören köylülerden Osman Ağa kaçır.
- e) Evde tek başlarına kalınca Ayşe Kadın Fatma'ya cephanenin yerini gösterir. Cephaneliği patlatıp düşmanı havaya uçurmak için Fatma'ya bomba kullanmasını öğretir. Düşman geri dönünce iki kadın bombayı atıp kaçır. Patlamadan sadece iki kadın sağ olarak kurtulur.
- f) Köye giren Türk askerleri iki kadının kahraman davranışından gururlanarak durumu Mustafa Kemal'e bildireceklerini söylerler.
- g) Mustafa Kemal ve Türk ordusu savaşı kazanmış, işgal kuvvetleri yurttan atılmış, barış ilan edilmiştir.
- h) Ayşe Kadın evinde iki oğlunun cepheden dönüşünü beklerken eve gelen Muhtar'dan oğullarının şehit olduğunu öğrenen Ayşe Kadın'a Muhtar, Mustafa Kemal'in gönderdiği iki istiklal madalyasını takdim eder.

Tema

Oyunun teması, vatan sevgisidir. Bu tema Ayşe Kadın, Osman Ağa ve Fatma ile düşman Komutanı ve Çorbacı arasındaki çatışma ile verilmiştir. Oyunda ana temaya bağlı olarak Türklük, Mustafa Kemal sevgisi, savaşın neden olduğu olumsuzluklar ve ihanet temaları da işlenmiştir.

Vatan sevgisi oyunda her türlü kişisel sevgiden ve çıkardan üstün tutulur. Bu durum Ayşe Kadın ile düşman Komutanı arasındaki çatışmaya bağlı olarak Ayşe

¹⁰⁷⁷ Mithat DÜDEN (Camicioğlu), "Vatan Sağolsun", *100 Millî Piyas*, (Hazırlayan: Muhittin Nalbanoğlu, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1988, s. s. 546-565. Piyasın ilk baskısı 1979'da yapılmıştır. (Erdini Basımevi, İstanbul, 1979.) Bu baskıya ulaşamadığı için adı geçen kitaptan yararlanılmıştır. Kullanılan sayfa numaraları bu kitaba aittir.

Kadın'ın şahsında temsil edilir. Ayşe Kadın'ın sahip olduğu vatan sevgisini şu ifadelerde görmek mümkündür:

“Vatan uğruna hepimiz seve seve canımızı vermeye hazırız. Daha on çocuğum olmuş olsaydı onları da gözümü kırpmadan gönderirdim.”¹⁰⁷⁸

Düşman Komutanı, Ayşe Kadın, Osman Ağa ve Fatma'ya cephanenin saklandığı yeri söylemeleri karşılığında hayatlarının bağışlanacağını söylediğinde; söz konusu üç kişi vatan sevgisini şahsî çıkarlarından üstün tutar ve bu teklife yanaşmazlar. Sonrasında maruz kaldıkları zulüm dahi onları bu kararlarından caydıramaz.

Oyunda Türklük ve Türk milletinin sahip olduğu erdemler bilinçli bir şekilde övülmüştür. Bu övgü iki farklı şekilde dile getirilir. Bunlardan ilki Anadolu insanının sahip olduğu Türklük şuuru vurgulayan Ayşe Kadın, Fatma ve Osman Ağa'nın söylemlerinde kendini gösterir. Ayşe Kadın'ın “Ben cesareti Türklüğümden, Türk ordusundan alıyorum.”¹⁰⁷⁹ sözleri bu açıdan dikkate değerdir. Türklük noktasında sözü edilen diğer söylem ise Komutan ve Çorbacı'ya aittir. Anlatıcı, Komutan'a söylediği “Ne inatçı insanlar be bu Türkler. Nal deyip, mih demiyorlar.”¹⁰⁸⁰ ve Çorbacı'ya söylediği “Ben Türkleri çok iyi tanırım. Onlar silahsız da olsa, güvendikleri bir önder ardından koşu koşu giderler.”¹⁰⁸¹ sözleri ile Türk milletinin sahip olduğu erdemlerin övgüsünü iki düşman unsurun ağzından aktarır.

Oyunda Mustafa Kemal sevgisi, Türk milletinin onun şahsına ve bu şahısta temsil edilen Türk ordusuna duyulan güven ile birlikte işlenmiştir. Mustafa Kemal ve Türk ordusuna duyduğu güveni “Milletin imdadına yetişecek Mustafa Kemal...Bundan hiç kuşkun olmasın Fatma...”¹⁰⁸² sözleriyle ifade eden Ayşe Kadın Mustafa Kemal'i ne denli sevdiğini “...onun için seve seve canımı bile veririm.”¹⁰⁸³ cümlesi ile dile getirir.

Savaşın neden olduğu olumsuzluklar, üzerinde durulan bir diğer temadır. Bu tema düşman askerlerinin Ayşe Kadın, Osman Ağa ve Fatma'ya karşı günler süren insanlık dışı muameleler ile vurgulanır.

İhanet teması oyunda Çorbacı'nın şahsında temsil edilir. Türk köylüsünün sayesinde geçimini sağlayan Çorbacı, düşman işgali sonrasında bu durumu göz ardı

¹⁰⁷⁸ DÜDEN, s. 549

¹⁰⁷⁹ DÜDEN, s. 547

¹⁰⁸⁰ DÜDEN, s. 558

¹⁰⁸¹ DÜDEN, s. 552

¹⁰⁸² DÜDEN, s. 555

¹⁰⁸³ DÜDEN, s. 565

ederek işgalcilerle işbirliği yapar ve köylünün Millî Mücadele için yaptıklarını onlara haber verir.

Zaman

Oyun, Millî Mücadele yılları ve sonrasını da içine alan geniş bir vak'a zamanına sahiptir. Millî Mücadele yıllarında başlayan olaylar savaş sonrası dönemde son bulur. Bu zaman dilimi belirli sıçramalarla esere sığdırılmıştır. Birinci ve ikinci perdeler arasında bir aylık; ikinci ve üçüncü perdeler arasında ise Millî Mücadele'nin sonlarından savaş sonrası yıllara uzanan belirsiz bir zaman farkı söz konusudur.

Oyunun anlatma zamanı 1979'dur. Yazarın vak'a zamanını anlatma zamanına taşıyışı, Türük şuuru, vatan sevgisi ve Millî Mücadele ruhunu sonraki kuşaklara aktarma gayreti ile açıklanabilir.

Mekân

Oyunda dış mekân Sarıhöyük Köyü'dür. Yazar, köyle ilgili ayrıntılı tasvirde bulunmayıp daha çok iç mekân üzerinde durmuştur. İç mekân bir köy evinin salonudur. Söz konusu salon ikinci perdede düşman karargâhı hâline getirilmiştir. Üçüncü perde de ise tekrar ilk hâliyle tasvir edilir. Yazar, salonun ilk hâlini şu şekilde betimler:

“Geniş bir köy evinin salonudur. İki yan tarafta divan vardır. Orta yerde kilim bulunur. Duvarlardan birinde gaz lambası ve ayna asılıdır. Salonun çeşitli yerlerinde şilteler bulunmaktadır.”¹⁰⁸⁴

İkinci perdede düşman karargâhına dönüştürülen salon için ise şu bilgiler verilir:

“Salonun şekli değişmiştir. Yerdeki şilteler kaldırılır. Divanlar da yoktur. Onların yerine büyük bir masa yerleştirilmiştir. Masanın etrafında sekiz sandalye vardır.”¹⁰⁸⁵

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu yirmi kişiden oluşur. Eserde üç tip insan tipi ile karşılaşırız. Fedakâr Türk insanı, düşman ve hain insan tipi.

Vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslar Ayşe Kadın, Osman Ağa, Fatma, Komutan ve Çorbacı'dır.

¹⁰⁸⁴ DÜDEN, s. 546

¹⁰⁸⁵ DÜDEN, s. 548

Ayşe Kadın: Ayşe Kadın, eserde vatan sevgisinin temsilcisi durumundadır. Sahip olduğu vatan sevgisi ve Türklük şuuruyla örnek bir Türk kadınıdır. O, vatanını evlatlarından ve eşinden üstün tutmaktadır. Şu sözler bu durumun ifadesidir.

“Mehmedim ve Ahmedim şehit oldular. Onlar bizlerin rahat olması için savaştılar. Bu uğurda da can verdiler. Buna karşın hiç üzülüyor, onlarla gurur duyuyorum. Yeter ki vatan sağolsun.”¹⁰⁸⁶

Ayşe Kadın, eser boyunca sergilediği cesur tavırlarla da dikkat çeker. Onun bu cesareti sahip olduğu vatan sevgisinin bir yansımasıdır. Cesaretini vatan sevgisiyle birleştiren Ayşe Kadın, ölümü göze alarak düşman askerlerini bombalar ve düşmanın eline geçmemesi için cephaneliği havaya uçurur.

Komutan: Yazar tarafından “Otuzbeş yaşlarında bir Yunan subayı”¹⁰⁸⁷ (Düden, 1988:546) olarak tanıtılan Komutan, savunmasız Türk insanına karşı son derece acımasız ve cesur tavırlar sergiler. Fakat bu cesurluğu Türk ordusunun köye gelmekte olduğu söylentisi ile yıkılacak kadar göstermelidir. Ayşe Kadın, Fatma ve Osman Ağa’ya türlü işkenceler yaptırtan Komutan, Türk ordusunun yaklaştığı söylentisi üzerine korku dolu şu cümleleri sarfeder:

“Aman Tanrım, eğer Türkler geldiyse hepimizin sonu geldi demektir.”¹⁰⁸⁸

Çorbacı: Yunanlılar adına çalışan bir hain olan Çorbacı, eserde ihanet teminin temsilcisi durumunda olan korkak ve çıkarıcı bir kişidir. Düşman Teğmen’inin şu sözleri Çorbacı’nın kişiliğini ortaya koymasından önemlidir:

“Para karşılığında babasını satabilecek yaradılışa sahip.İki taraflı çalışan bir adam”¹⁰⁸⁹

Dekoratif unsur durumunda yer alan şahıslar ise 1.,2., 3. askerler; 1., 2. adam; 1., 2.,3. kadınlar; Dimitri, Muhtar, 1. nöbetçi ve Teğmen’dir.

Dil ve Üslûp

Oyun oldukça sade bir dille ve mensur olarak kaleme alınmıştır. Üç perdelik oyunun bazı bölümlerinde anlatma göstermeye tercih edilmiştir. Fatma, Ayşe Kadın ve Osman Ağa’nın işkenceye maruz kaldıkları sahneler, Fatma ve Ayşe Kadın’ın düşman

¹⁰⁸⁶ DÜDEN, s. 566

¹⁰⁸⁷ DÜDEN, s. 546.

¹⁰⁸⁸ DÜDEN, s. 561

¹⁰⁸⁹ DÜDEN, s. 554

askerlerini bombaladıkları ve cephaneyi havaya uçurduğu sahneler anlatmaya dayalı olarak verilmiştir.

Oyunun geneline serpiştirilen heyecan unsurları ile akıcı bir üslûp kazanan oyunda tek yönlü ve idealize edilmiş şahıslar ile basit dekor kurguları teknik eksiklikler olarak göze çarpar.

CEPHEYE KOŞMAK

Özet

Mehmet'in babası cephededir. Annesi ile evde, babasından haber beklemektedir. Canları yemek bile yemek istemez. Aralarında konuşurlarken Muhtar gelir. Mehmet'in babası şehit olmuştur. Muhtar, Mehmet'e babasının şehit oğlu olduğunu, onunda bu yoldan gitmesi gerektiğini söyler.

Yüzbaşı köye gelmiştir. Gönüllü toplamaktadır. Başta Mehmet ve Hüseyin Çavuş olmak üzere hepsi cepheye gitmeye hazırdır.

Cepheye giderler, savaşır. Hüseyin Çavuş bayrağı dikmek isterken şehit olur. Bayrağı Mehmet'e teslim eder, ona vasiyetini söyler. Mehmet de elindeki sancakla ileri atılır; ama o da vurulur. Sancağı yere düşürmez. Sancağı Nihat alır. Sancağı dikmek Nihat'a nasip olur; ama o da şehit olur.

Vak'a

Konusunu Çanakkale Savaşı'ndan alan *Cepheye Koşmak*¹⁰⁹⁰ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Mehmet, babasının şehit olduğunu öğrenir.
- b) Yüzbaşı'nın topladığı gönüllüler arasında Mehmet de vardır.
- c) Mehmet ve diğerleri cepheye giderler.
- d) Hüseyin Çavuş, sancağı dikerken şehit olur.
- e) Sancağı teslim alan Mehmet de şehit olur.
- f) Sancağı dikmek Nihat'a nasip olur.

Tema

Oyunun ana teması vatan sevgisidir. Oyunda ele alınan yan tema ise sancakla sembolleştirilen hürriyet düşüncesidir.

Oyunda vatan sevgisi teması şehitlik mertebesine bağlı olarak ele alınmıştır. Türk gençleri vatan için şehit olmayı göze alan birer kahramandır.

Mehmet: Ben bir şehid oğluyum, içimde kinim vurur...

Gördük hain ve zâlim düşman nasıl kudurur.

Er olanlar verilmiş sözlerden döner mi?

Babamın o mukaddes intikamı söner mi?

Allah'a yemin ettim gideceğim savaşa

¹⁰⁹⁰ Ahmet EFE, *Cepheye Koşmak*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1981, 45 s.

Ölüm vızgelir artık yüzbaşım, yetim başa..

.....

Ali: Benim de iki amcam ve babamı vurdular.
Balkan Harbiydi işte, şehid eyledi Bulgar.
Yüreğimde koru hiç sönmeyen bir ateş bu,
Yakıyor, hep yakıyor, külsüz bir nara eş bu...

.....

Cemil: Moskof Harbinde şehid olmuş benim de babam.
Komutanım ne desem, ne desem anlatamam
Bu köyün her hanesi bir şehidin ocağı
Şehit çocuklarının şehitliktir durağı
Unutmadık Moskof'un Bulgar'ın ve Yunan'ın ettiğini bizlere...

Ali: Boğacağız yüzbaşım, hep hazırız ölmeye
Biz ölmeyen kimseler şanlı Çanakkale'ye
Giremez, sokmayız ki ölüyoruz, öldürürüz.

Mehmet: Zafer kime yakınmış çok yakında görürüz
Bende öyle hazırım yüzbaşım, bende öyle
Şehid olmak dilerim vuruşarak en önde.¹⁰⁹¹

Vatan, böyle cesur Türk gençleri sayesinde, onların canıyla, kanıyla kurtulacaktır.

Mehmet: Komutanım ne güne duruyoruz burda biz
Yetecektir boğmaya düşmanları gayzimiz
Biz ölmeyen onlara kalır mı hiç şu vatan
Dökülecek nice kan, verilecek nice can...
Yüzbaşı: Elbette yiğit yavrum, düşmana kalmayacak
Üstüne ay yıldızın gölgesi vuran toprak
Tek taşını bile biz veremeyiz onlara
Yoksa ihanet olur şu yerde yatanlara...
Hesabını mutlaka soracağız her şeyin
Çalınan toprakların, yıkılan değerlerin
Çanakkale'yi düşman kanıyla doldurarak
Birer aslan misali kükreyip saldırarak
Silkip fırlatacağız hepsini bir tarafa
Bu uğurda biz yemin eylemişiz Allah'a¹⁰⁹²

Oyunda ele alınan yan tema ise sancakla sembolleştirilen hürriyet düşüncesidir. Sancağı düşürmemek için bütün gençler canlarını vermeye hazırdır. Böyle cesur,

¹⁰⁹¹ EFE, s. 30.

¹⁰⁹² EFE, s. 34.

kahraman Türkler ile vatan kurtulacağı gibi sancak da ebediyen göklerden inmeyecektir:

Yüzbaşı: Şu mahzun sancağımız yerlere düşmeyecek
 Cihan bir kerre daha 'Türk Yenilmez' diyecek
 Teğmenim ver sancağı... Bu sancak senelerdir.
 Uğruna oluk oluk kan dökülen değerdir
 İmamın sembolüdür bu sancak kardeşlerim
 Bu sancağa sevdalı bu toprak kardeşlerim
 Bu sancak şehitlerin yarısından akan kan
 Şehidlerin kanıyla yoğrulmuş aziz vatan
 Toprağında hürriyet aşkıyla dalgalansın
 Yiğitlerin gönlünüz içinde bu kor yansın...
 Sahipsiz kalmayacak bu sancak ebediyen
 Bu sancak ebediyen düşmeyecek göklerden¹⁰⁹³
 Nihat: Öldürülsek de bizler, kurşunlansak da tek tek
 Ocaklar sönmeyecek, sancaklar düşmeyecek...
 Yüksелеcek Allah'ın kutlu adı göklere
 Kanatlanıp karışık gökteki meleklerle
 Milletim yaşayacak... Düşmanlar gülmeyecek
 Biz ölsek de bu millet, bu millet ölmeyecek...
 Bre Çanakkale'den düşmanlar geçmeyecek...
 Sancaklar düşmeyecek, sancaklar düşmeyecek...¹⁰⁹⁴

Oyunun Başında yer alan Mehmet Akif'e ait "Vurulup tertemiz alnından uzanmış Yatıyor / Bir Hilal Uğruna ya Rab ne güneşler batıyor." mısraları oyunda işlenen şehitlik ve sancağın kutsallığı ile ilgilidir.

Zaman

Oyunda anlatılan olayların vak'a zamanı 1915 yılıdır. Çanakkale Savaşı sırasında yaşanan olaylar anlatılmaktadır.

Oyunun anlatma zamanı 1981'dir. Oyun Atatürk'ün doğumunun 100. yılı dolayısıyla yazılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından basılan oyunda şehitlik mertebesinin önemi vurgulanmıştır

¹⁰⁹³ EFE, s. 35.

¹⁰⁹⁴ EFE, s. 44.

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar Çanakkale’de geçmektedir. Oyun birinci perdesinde anlatılan olayların mekânı Mehmet ailesinin evidir. Diğer mekân ise Çanakkale cephesidir. Mehmetlerin evi oyunun başında şu şekilde tanıtılır:

“Üç merdivenle çıkılan bir köy odası... Merdivenin yanında kapı... Pencere, sedir. Kapının solunda bir ocak... Bakır kaplar, yemek tablası. Duvarda Talik bir besmele levhası... Kur’an, tüfek, kandil.”¹⁰⁹⁵

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu on dört kişiden oluşmaktadır. Mehmet, Hüseyin Çavuş, Nihat, Ali, Çolağın Rüstem, Yüzbaşı, Teğmen Hasan, Cemil şahıs kadrosunu oluşturan vatansever Türklerdir. Vatan için şehit olmayı isterler. Sancağı yere düşürmemek için Hüseyin Çavuş, Mehmet, Nihat şehit olur.

Ana, Gülkız, Kasım, Muhtar, İhtiyar dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Dil ve Üslûp

Oyun üç perde, altı meclisten oluşmaktadır. Sade bir dille yazılmıştır. Akıcı bir üslûbu yoktur. Manzum olan oyun, 7+7=14’lü hece vezniyle yazılmıştır.

Oyun kişileri hitabet üslûbuyla konuşurlar. Hepsi de şehitliğin, vatan sevgisinin sancağın kutsallığından bahseder.

Yüzbaşı: Kardeşlerim cepheye koşalım yeller gibi

Birbirine kenetli kurtlu gönüller gibi

Bizi bekler o yerler, Arı Burnu, Conkbayır

Lavımızda yanacak İngiliz cayır cayır

Ölüm fermanını O, kanıyla imzaladı.

Silinmesi içinden Müslüman Türk’ün adı

Heyy açıl gök kapısı, yol ver bre yalçın taş¹⁰⁹⁶

Yüzbaşı bu sözlerle oyunun adının anlamını ifade eder. Cepheye koşacak Türk gençleriyle vatan kurtulacak, Türk adı silinmeyecektir.

¹⁰⁹⁵ EFE, s. 5.

¹⁰⁹⁶ EFE, s. 37.

ATATÜRK ÜLKÜSÜ

Özet

Olaylar Millî Mücadele yıllarında Bursa civarında geçer. Muhtar, Hoca, Bilgin, Ozan ve Gazi Baba Köy odasında toplanmıştır. İçeri iki çoban ve bir kız girer. Düşmanın yaptığı zulmü anlatır. Odadakiler Mustafa Kemal'in önderliği, Türk milletinin yüceliği ve yapılması gerekenler hakkında konuşurlar. Cepheye katılmak konusunda hem fikirlerdir.

Odaya subay ve askerler gelir. Vatan sevgisi, Mustafa Kemal'in büyüklüğü ve Türklüğü üzerine konuşulur. Subay, cephede savaşmanın kendisi gibi gençlerin işi olduğunu, odadakilerin bilgi ve tecrübeleriyle vatana hizmet etmeleri gerektiğini söyledikten sonra askerlerle birlikte cepheye doğru yola çıkar.

Hoca, Bilgin, Ozan ve Gazi Baba kendi aralarında konuşurlarken dışarıdan bazı sesler duyarlar. Muhabir ve bir gazeteci gelmiştir. Konuşmalardan İnönü, Sakarya ve Dumlupınar Muharebelerinin kazanıldığı öğrenilir.

Savaş sona ermiştir, köye Öğretmen, Hakim, Mühendis ve İktisatçı gelir. Hoca, Bilgin, Ozan ve Gazi Baba ile bu kişiler savaş sonrası yapılanlar, yapılması gerekenler ve Atatürk Ülküsü üzerine konuşurlar. Atatürk ilkeleri tek tek açıklanır ve gerekliliği üzerinde durulur Bu ilkelere bağlılık andı içer.

Vak'a

Millî Mücadele ve sonrasındaki gelişmeleri konu edinen *Atatürk Ülküsü*¹⁰⁹⁷ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Hoca, Bilgin, Ozan ve Gazi Baba köy odasında otururlarken bir kız ve iki çoban içeriye girer, düşmanın zulmünü anlatır.
- b) Odadakiler Mustafa Kemal'e ve Türk milletine olan güvenlerini ifade eden konuşmalar yaparlar. Mücadeleye katılma kararı alırlar.
- c) Subay ve askerler gelir. Odadakiler ile Millî Mücadele için yapılması gerekenler, Atatürk'ün önderliği ve Türk milletinin yüceliği üzerine konuşurlar. Sonrasında Subay ve askerler cepheye doğru yola çıkar.
- d) Bir süre sonra köye Muhabir ve Gazeteci gelir. Hoca, Bilgin, Ozan ve Gazi Baba ile savaşa dair konuşurlar. İnönü, Sakarya ve Dumlupınar Mücadeleleri kazanılmıştır.

¹⁰⁹⁷ Ahmet DURAL, *Atatürk Ülküsü*, Kültür Matbaacılık, İstanbul, 1981, 104 s.

- e) Düşman yurttan kovulmuş, savaş sona ermiştir. Köye Öğretmen, Hakim, Mühendis ve İktisatçı gelir. Artık bilimde ve diğer alanlarda yükselme savaşı başlamıştır.
- f) Muhtar, Hoca, Bilgin, Ozan ve Gazi Baba ile gelenler Atatürkçülük ve Atatürk ilkeleri üzerine konuşurlar.

Tema

Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemini kapsayan oyun tema bakımından da iki bölümdür. İlk bölümde Türk milletinin erdemleri, vatan sevgisi, Atatürk'ün Türk Milleti için önemi ve savaşın neden olduğu olumsuzluklar işlenir.

Oyunda, Türk milleti Tanrı tarafından seçilmiş ve birçok üstünlüklerle donatılmış bir ırk olarak takdim edilir. Türk tarihindeki başarılar da bu düşünceyi desteklemek amacıyla hatırlatılır.

Haydi gösterin bana
 Bir misal verin bana,
 Benim milletim gibi
 Var mı devlet sahibi?
 On altı devlet kurmuş,
 Cihana karşı durmuş,
 Akıl, bilim, irfanla,
 Hak-hukuk nedir, anla.
 Hepsi şöhretli, şanlı,
 Destanlarla nişanlı.
 Ulusları yönetmek,
 Arzı idare etmek,
 Türk'e özgü bir sanat,
 Bilir bunu kâinat.
 Milletim böyle yüce,
 Sahip Tanrısal güce.
 Haktan alır fermanı,
 Coşar nabzında kanı.
 Kükrer, taşar engine,
 Rastlamaz bir dengine.^{»1098}
 "Hak gazaba gelince,
 Hiddeti yükselince,
 Gönüller ehli, arif,

¹⁰⁹⁸ DURAL, s. 26-27.

Türk'ü yaratmış zarif,
 Mükemmel bir hal ile,
 Sıfat-ı Celâl ile.
 Haketmiş örnek, ulu,
 Göstermiş gerçek yolu.
 Hakkı söyle, hakkı yay,
 Zulme doğan güneş, ay.
 Unutma sen akdini,
 Evrene yay hak dini.
 Gerçek yoldan çıkana,
 Ehli gölü yıkana,
 Bildir gerçek haddini,
 Kaldır gönülden kini.
 Nurlansın evrende arz,
 Ferde onur, şeref, farz.
 Türk'e has bir özenle,
 Ulusları düzenle.
 Zulmedeni deviren,
 Arzı çekip çeviren,
 Türk'e özgü bir neden,
 Milletleri yöneten,
 Türk'ün yoktur bir eşi,
 Hakkın sönmez güneşi,
 Milletlerden farkımız,
 Asil, yüce ırkımız
 Uluslara örnek, taç,
 Kâinat Türk'e muhtaç.¹⁰⁹⁹

Vatan uğruna rahatlıkla ölünebilecek kutsal bir değer olarak ifade edilir:

Vatan için yaşarım,
 Engel bilmez aşarım.
 Hiç şüpheniz olmasın,
 Nur gönüller solmasın,
 Vatan bize bir ana,
 Değişmem bin cihana.¹¹⁰⁰
 Geçmişe bak ibret al,
 Vatan her şeyden kutsal.

¹⁰⁹⁹ DURAL, s. 19.

¹¹⁰⁰ DURAL, s. 39.

Onun için can veren,
 Dilden dile şan veren,
 Ölmez yaşar ebedî,
 Vatan ecdat mabedi.
 Onu kurtar her şeyden,¹¹⁰¹

Mustafa Kemal, Türk milletinin zor döneminde halkına önderlik eden, halkına güvenen ve gücünü ondan alan bir lider olarak ön plâna çıkartılır. Millet Meclisi'nin kuruluşu Mustafa Kemal'in Türk milletine duyduğu güvenin bir sembolü olarak gösterilir:

OZAN

Gayret, çaba, uğraşta,
 Mustafa Kemal başta.
 Milletin vekilleri,
 Söz sahibi dilleri.
 Söz milletin, hak onun,
 Alın nurdan pak onun.
 Kalbinde bir tek niyet:
 Özgür yaşam, hürriyet!.

BİLGİN

Ulusal güç, irade,
 Milletin gelir sade.

GAZİ BABA

O bir örnek rehberdi,
 Kendini yurda verdi.

OZAN

Her işte önder oldu,
 Aşkı gönüller doldu.
 Ulusal güce özen,
 Kurdu yeni bir düzen.
 Halka değer, güç veren,
 Gönül sırrına eren,
 Doğdu halk yönetimi,
 Halk sağlar denetimi.
 Hüküm, karar milletin,
 Gerçek yarar milletin.¹¹⁰²

¹¹⁰¹ DURAL, s. 30.

¹¹⁰² DURAL, s. 31.

Savaşın neden olduğu olumsuzluklar olarak Yunanlıların Türk milletine karşı kötü muamelesi üzerinde durulur. Bu durum ilk bölümde Çoban ve kız tarafından dile getirilir:

BİRİNCİ ÇOBAN

Düşman köyleri bastı,
Cana kıymakmış kasti.
Çoluk- çocuk demeden ,
Süt emeni memeden,
Süngüsüne takıyor,
Vurup, kırıp yakıyor.
Girmedik yok bir hane,
Silah arar bahane.
Soydu, ne varsa aldı,
Masum halk baka kaldı.¹¹⁰³

Oyunun İkinci bölümünde Atatürk ilkeleri üzerinde durulur. Atatürk ilkeleri tek tek anlatılır ve Türk milletinin yolu olarak bu ilkelerin benimsediği vurgulanır.

Zaman

Oyunun vak'a zamanı Millî Mücadele ve sonrasıdır. Söz konusu zaman dilimi belirli zaman atlamalarıyla ifade edilmiştir. Oyunun anlatma zamanı ise 1981'dir. Oyun Atatürk'ün doğumun yüzüncü yılı için yazılmıştır. Yazar, vak'a zamanı anlatma zamanına taşıyışını şöyle açıklar:

“Bu küçük kitap, çağdaş medeniyet ufkunda bir güneş gibi doğarak harikalar yaratan ulu önder Atatürk'ün dünya durdukça bakî kalacak ölümsüz ölümsüz ülküsünün ebedî hazzım muhtaç gönüllere taddırmak için yazılmıştır.”¹¹⁰⁴

Mekân

Eserde anlatılan olaylar “Marmara bölgesinde Bursa ili havalisinde geçmektedir.”¹¹⁰⁵ Köy odası anlatılan olayların sahnesi durumundadır. Mekân ve dekor hakkında bilgi verilmemiştir.

¹¹⁰³ DURAL, s. 13.

¹¹⁰⁴ DURAL, s. 5

¹¹⁰⁵ DURAL, s. 13.

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosunda Birinci Çoban, İkinci Çoban, Kız, Muhtar, Gazi Baba, Bilgin, Hoca, Ozan, Subay, Askerler, Gazeteci, Muhabir, Öğretmen, mühendis, İktisatçı, Hakim, Birinci Genç, İkinci Genç, Üçüncü Genç yer alır,

Bu kişilerden Muhtar, Gazi Baba, Bilgin, Hoca, Ozan ve Subay Cumhuriyet öncesi Türk insanını temsil eden, vatansever tiplerdir.

Öğretmen, Mühendis, İktisatçı ve Hakim, Cumhuriyet’le birlikte yaşanan eğitim, fen ve adalet alanlarındaki değişimi ve Türkiye’nin yeni ve çağdaş yüzünü temsil ederler.

Birinci Genç, İkinci Genç ve Üçüncü Genç, Cumhuriyet sonrası kuşağı yani yeni Türk insanını temsil ederler. Atatürk ülküsüne bağlı idealist tiplerdir.

Birinci Çoban, İkinci Çoban, Kız, Gazeteci, Muhabir ve Askerler dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Dil ve Üslûp

Oyun iki bölümdür. Sade ve anlaşılır bir dille yazılmıştır. Manzum olarak yazılan oyunda 4+3=7’li hece ölçüsü kullanılmıştır.

Dekor konusunda gerekli bilgilerin sunulması oyun için bir eksikliklerdir. Oyunda anlatma göstermenin önüne geçmiştir. Bu eksiklikler oyunun ideolojik bir amaçla yazılmış olmasının sonucudur.

KURTULUŞ SAVAŞINDAN BELGELER

Millî Mücadele'yi belgelerden yol çıkararak anlatan Kurtuluş Savaşından Belgeleri¹¹⁰⁶ adlı oyun şu şekilde özetlenebilir.

1918'de Mondros Mütarekesi' nin imzalanmasından sonra ülkenin bir çok yeri işgal edilmeye başlanmıştır. Ortada belli başlı gelir kaynakları haciz edilmiş borçlu bir devlet, fakir bir halk vardır. Bütün bu yaşananları gören Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919'da Anadolu'da başlayacak olan hareketi gerçekleştirmek için Samsun'a çıkar. Yunanlılarda bu arada İzmir ve bölgesini işgal etmektedir. Mustafa Kemal, Anadolu'da bir hareket vücuda getirmek için çalışmaktadır. Bu amaçla Amasya Genelgesi yayımlanır, Erzurum ve Sivas Kongreleri toplanır. İstanbul Hükümeti ise onların bu çabalarını birkaç subayın macerası olarak niteler.

16 Mart 1919'da İstanbul işgal edilir. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlar gereğinde Anadolu'da Meclis-i Mebusan seçimleri yapılır ve bu seçimler sonucu Ankara'da meclis toplanır. Meclisin amacı Misak-ı Millî'dir. Ancak Meclis'te Mustafa Kemal'i tutanlar olduğu gibi ona karşı olan, saltanat ve hilafet taraftarları da vardır. Meclis ilk açıldığı gün olan 23 Nisan 1920'den 28 Şubat 1921'e kadar sadece yasama görevi ile uğraşmıştır. Bir çok milletvekili muharebeye katılmıştır. 10 Ocak 1921'deki I. İnönü Savaşı'nın ardından Mart 1921'de II. İnönü Savaşı olmuş ve Türklerin galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Ancak Eskişehir ve Kütahya savaşlarıyla uğranılan yenilgi Yunanlılara cesaret vermiş, Millî Mücadele karşıtlarının da Mustafa Kemal ve taraftarlarına ağır eleştiriler yöneltmelerine sebep olmuştur. Mustafa Kemal Sakarya Meydan Savaşı öncesinde başkumandan olmuş ve Tekâlif-i Millîye emirlerini yayınlamıştır.

Millî Mücadele'nin bir dönüm noktası olan ve yirmi iki gün süren Sakarya Meydan Savaşı'yla Yunanlılar mağlup edilmiştir.

Oyunun ana teması bağımsızlık mücadelesi verenlerin iç ve dış güçlerle olan mücadelesidir. Bir yanda İstanbul Hükümeti, hilâfet ve saltanat taraftarları ve çalışmaları, Millî Mücadele'ye karşı olanlar ile mücadele edilirken bir yandan da işgal kuvvetleri ile yapılan mücadeleye dikkat çekilmiştir.

¹¹⁰⁶ Ergin ORBEY, *Kurtuluş Savaşından Belgeler*, Devlet Tiyatroları Dramaturgi Bürosu, 1983, 20 s.

Yıl 1918.. Dünya yüz yılımızın ilk savaşından yeni çıkıyor... Bağımsızlık yerine kölelik tohumları atılmaya çalışılan ülkemizde, Avrupalı'nın deyimiyle Osmanlı ölüm döşğinde.. Osmanlı can çekişe dursun, bir başkasının doğumu yaklaşıyor 1918'de.¹¹⁰⁷

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere oyun 1918 yılında yaşanan gelişmelerle başlar ve Millî Mücadele'nin bitmesiyle sona erer. Oyunun anlatma zamanı 1983'tür. Millî Mücadele sırasında yaşananlar anlatma zamanına taşınarak işgal ve mandaya karşı mücadeleye ederek bağımsız bir Türkiye'nin kurulması için çalışanların çabaları anlatılmak istenmiştir. Millî uyanışı belgelere dayanarak aktaran oyun millî bilinci, millî egemenliği güçlendirme amacı taşır.

Oyun aksiyon yönünden zayıftır. Oyunda bir şahıs kadrosunun varlığından belli bir mekandan, sahne, tablo, meclis gibi tiyatro öğelerinden söz etmek mümkün değildir.

Yazar da oyunun başında "gösterimiz alışıla gelmiş bir tiyatro oyunu değil, bir belgesel çalışmasıdır."¹¹⁰⁸ diyerek farkı belirtmiştir. Kurtuluş Savaşından Belgeler tamamıyla basındaki belgelerin ve dönemin en önemli şahıslarının konuşmalarının aktarılmasıyla oluşturulmuş bir belgesel oyun niteliğindedir.

Kurtuluş Savaşı'ndan Belgeler, belgesel bir oyundur. Belgesel oyun, yazarın uzun bir tarihî dönemi ya da olayı belgelerin yardımıyla sınırlayıp ele almasıdır.¹¹⁰⁹ Bu oyunda Kurtuluş Savaşı'nı belgeler yardımıyla bir gösteri süresine, yirmi sayfaya sığdırılma yoluna gidilmiştir. Belgelerle sağlanan bu anlatım akıcılık kazandırdığı gibi, zaman olarak da tasarruf sağlamıştır. Belgelere dayanarak Ankara ve İstanbul Hükümetinin mücadele konusundaki tavrı açık ve net olarak ortaya konmuştur.

Oyun, New York Times'tan, Tasvir-i Efkar Gazetesi'nden, İrade-i Milliye ve Hakimiyet-i Milliye Gazetelerinden alınan bilgilerle; Alman Büyük Elçisi Vangerhaim'in Damat Ferit Paşa'nın Padişah Vahdettin'in, Mustafa Kemal'in, İsmet İnönü'nün, General Populas'ın, Kral Konstantin, General Stratikos'un, dönemin milletvekillerinin, Damat Arıkoğlu, Fevzi Bey, Ali Kemal, Refik Halit Karay'ın beyanlarından alınan parçalarla oluşturulmuştur.

Oyunda Amasya Genelgesinin maddeleri, Erzurum ve Sivas Kongresi kararları Mustafa Kemal ve taraftarlarının çabalarını göstermek için verilirken, Sadrazam Damat

¹¹⁰⁷ ORBEY, s. 1

¹¹⁰⁸ ORBEY, s. 1.

¹¹⁰⁹ Belgesel oyun hakkında daha geniş bilgi için bk. H. NUTKU, (1987), C. 2, s. 49-52; H.NUTKU, (1987), C. 3, s. 20.

Ferit Paşa'nın işgal kuvvetlerinin generallerinin ve İstiklâl Mücadelesine karşı olanların beyanları karşı grubu göstermek için verilmiştir.

Oyunda belgelerin diline sadık kalınmıştır.

Dahiliye vekaleti, 9. Ordu Müfettişliğinden müstefi M.K.Paşa ile Bahriye Nazırı Rauf Bey'in Erzurum cihetinde kongre addettikleri cihetle derdestleriyle taht- el -hıfz İstanbul'a sevkleri için vilayet memurin-imtülkiyesine evamir-i şedide tebliğ eylenmiştir" (Tasvir-i Efkar Gazetesi)¹¹¹⁰

Oyunda yer yer müzik de vardır.

¹¹¹⁰ ORBEY, s. 6.

BİGA – 1920

Özet

Reji müdürü Hamdi Bey, padişaha karşı olan direniş hareketini destekleyenlerin başında gelmektedir. Direnişçilere gerekli cephaneyi sağlamak için karısının incilerini satar. Kardeşi Rıfat aranmaktadır, gece gizlice gelerek Hamdi Bey'e mermileri verir, yeğeni Hüsni'ye de söz verdiği oyuncak tabancayı getirmiştir. Hamdi Bey ona yanında çalışan Mahmut'un Anzavur için çalıştığını söyler. Hamdi Bey evine gelen odacısı Rıza ile Yusuf'a haber göndererek onu çağırır. Yusuf sabah rejiye gider. Hamdi Bey, henüz gelmemiştir. Mahmut, Yusuf'un ağzını arar, ancak Yusuf sır vermez. Mahmut gittikten sonra Yusuf ve Rıza aralarında anlaşarak Mahmut'u vurmaya karar verirler. Hamdi Bey gelir, Yusuf'a bir gece evini basarak Mahmut'u dövmelerini söyler. Yusuf, Mahmut'un karısı Ayten'in Anzavur'dan aldığı çantayla İstanbul'a gittiğini söyler. Bunun üzerine Hamdi Bey, Ayten'in dönüşünün beklenilmesini söyler. Yusuf, Anzavur'un evinden dönen Ayten'i sıkıştırarak kocasıyla kasabayı terk etmeleri konusunda tehdit ettikten sonra tartaklar. Bunun üzerine Mahmut ve karısı kasabayı terk eder. Hamdi Bey, Yusuf'u birkaç gün ilçe dışına göndermeyi düşünürken, Yusuf Anzavur'un adamı Kara Hasan tarafından öldürülür.

Kaymakam, kasabanın ileri gelenleri ile bir toplantı yaparak Damat Ferit Paşa'nın telgrafını okur. Telgrafta padişaha karşı olan direniş hareketlerine katılacakların cezalandırılacağı belirtilmektedir. Kaymakam, ortak bir yazı yazarak bağılılıklarını bildirmelerini önerir. Yazı hazırlanır, sıra ile imzalatılırken Davut Bey, sadrazamın baskı altında böyle bir telgraf yazdığını söyleyerek imzalamaz. Hamdi Bey de Yusuf'u öldürenler bir an önce yakalanıp adalete teslim edilmezse imzalamayacağını söyler. Ortalık birden gerginleşir. Tartışmalardan sonra diğerleri belgeyi imzalarlar. Toplantıdan sonra Şube Müdürü, Hamdi Bey ve Davut'u çok ileri gittikleri konusunda uyarır.

Ahmet Paşa, konağında Kara Hasan'dan cephaneyi, erzak ve adam durumları hakkında bilgi alırken Hamdi Bey gelir. Paşa, onu kabul eder. Paşa, kendi konağından çıktıktan sonra saldırıya uğrayan Ayten'i bir namus meselesi yapmıştır. Kasabayı terk eden Mahmut ve karısı kasabaya geri çağırılacaklardır. Paşa, Hamdi Bey'den can güvenliklerini sağlamasını ister. Hamdi Bey bunu kabul etmez, karşılıklı inatlaşırlar. Hamdi Bey gittikten sonra bir görevli Paşa'ya Kuva-yı İnzibatiye Komutanlığına

getirildiğini bildiren yazıyı getirir. Anzavur Ahmet Paşa'nın İstanbul'dan beklediği haber gelmiştir.

Davut, İstanbul hükümetinin padişaha karşı hareket edenlerin katline dair verdiği fetvayı okur ve kağıdı buruşturarak attıktan sonra Anzavur'un adamları tarafından vurulur. Bu gelişme üzerine Hamdi Bey, karısı ve oğlunu başka bir yere göndermeye karar verir, bunu karısına söyler ve evde faytonu beklemeye başlarlar. Anzavur'un kızı Leyla, Hamdi Bey'i görmeye gelir. Babası ile Hamdi Bey'i barıştırmak istemektedir. Babasına karşı direnişler olduğunu söyleyen Leyla, Hamdi Bey'den bu direniş hareketlerini durdurmasını, aksi hâlde kasabanın savaş alanı hâline geleceğini söyler. Direnişçilere güvenen Hamdi Bey, Leyla'nın teklifini reddeder. Leyla tehditvâri sözler söyleyerek gider. Bir haberci gelerek Anzavur'un ilerlemekte olduğunu ve Rıfat'ın öldürüldüğünü söyler. Şube Müdürü de gelerek Mustafa Kemal'in Anzavur'a karşı harekete geçtiğini, o gelene kadar direnmeleri gerektiğini söyler. Hamdi Bey direnecektir; ama önce karısı ve oğlunu kasabadan gönderecektir. Karısı ve oğlu ile vedalaşarak çıkar. Namaza oturan Remziye, Hüsnü'nün elindeki oyuncak tabanca ile babasının ardından gittiğini görmez. Hamdi Bey, meydanda halkı kendilerine katılmaya çağırır. Ankara müftüsünün verdiği karşı fetvayı okurken Kara Hasan tarafından vurulur. İhsan da Hüsnü'nün elindeki silahı gerçek sanarak onu vurur. Bunu gören Remziye deliye döner. Şube Müdürü, Mustafa Kemal gelene kadar direnmelerini ister. Remziye de sandıktan aldığı bir tüfekle direnişe katılır.

Vak'a

İlhan Tarus'un 1957 yılında yazdığı *Var Olmak* adlı romanından Tuncer Cücenoglu tarafından tiyatroya uyarlanan *Biga -1920*¹¹¹¹ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Padişaha karşı oluşan direniş hareketini destekleyen Hamdi Bey, kardeşi RıfatA, yanında çalışan Mahmut'un Anzavur'un adamı olduğunu söyler.
- b) Ertesi sabah Yusuf ile görüşen Hamdi Bey Yusuf'tan Mahmut'a gözdağı vermelerini ister.
- c) Yusuf, Mahmut'un karısı Ayten'i sıkıştırarak kasabayı terk etmeleri için tehdit eder. Mahmut ve karısı kasabayı terk eder ancak, Yusuf da Anzavur'un adamları tarafından vurulur.

¹¹¹¹ Tuncer CÜCENOĞLU, *Biga -1920*, Kültür Bakanlığı Yayınları , Ankara, 1994, 77 s.

- d) Kaymakam, toplantıda sadrazamın telgrafını okur ve buna uyacaklarına dair bir belge imzalamayı önerir.
- e) Belge hazırlanır. Ancak Davut ve Hamdi Bey imzalamazlar. Şube Müdürü onları dikkatli olmaları konusunda uyarır.
- f) Ahmet Paşa, Hamdi Bey ile görüşerek kasabaya geri dönecek olan Mahmut ve karısının güvenliğini sağlamasını ister. Hamdi Bey, bunu kabul etmez.
- g) Paşa, Kuva-yı İnzibatiye Komutanlığının başına getirildiğini öğrenerek harekete geçer.
- h) Davut'un Anzavur'un adamları tarafından vurulması üzerine Hamdi Bey, eşi ve çocuğunu kasabadan göndermeye karar verir.
- i) Anzavur'un kızı Leyla, Hamdi Bey ile görüşmeye gelir. Hamdi Bey'den babasına karşı olan direniş hareketini durdurmasını ister.
- j) Hamdi Bey, direnişçilere güvenmektedir. Leyla'nın dediklerini reddeder.
- k) Anzavur ilerlemektedir. Hamdi Bey'in kardeşi Rıfat da vurulmuştur.
- l) Mustafa Kemal'in Anzavur'a karşı harekete geçmesi üzerine Hamdi Bey, direnmeye karar verir, karısı ve oğlu ile vedalaşır.
- m) Hamdi Bey, meydanda halka seslenir, Ankara Müftüsünün fetvasını okurken Anzavur'un adamı onu vurur.
- n) Hamdi Bey'in oğlu da elindeki oyuncak silahla babasının ardından gitmiştir, elindeki silahın gerçek olduğu sanılarak vurulur.
- o) Kocası ve oğlunun vurulduğunu gören Remziye deliye döner ve direnişe katılır.

Tema

Mütareke'den sonra Kurtuluş Savaşı'na doğru gidilen günlerde bir Batı Anadolu kasabası olan Biga'daki gelişmelerin anlatıldığı oyunun ana teması kurtuluş mücadelesidir.

Oyunun ana teması Mustafa Kemal'den yana olan milliciler ile İstanbul Hükümeti'nden yana olan padişahçılar arasındaki çatışma vasıtasıyla aktarılmıştır.¹¹¹²

Rıfat, mücadele eden grupları şöyle ifade eder:

¹¹¹² Oyunda milliciler diye geçen grup Kuva-yı Milliyeciler, padişahçılar ise İstanbul yani Osmanlı Hükümeti'dir. bk. Z. ÇELENK, (1999), s. 359.

“Bir yanda yabancılar, padişah, halife, hükümet, Anzavur Ahmet ve onların kaba güçleri Kara Hasan gibi eşkıyalar...Diğer yanda Mustafa Kemal ve onun gibi düşünen bir avuç yurtsever..”¹¹¹³

Yusuf’un ağzını arayan Mahmut’a verdiği cevaplar iki tarafın birbiri hakkındaki düşüncelerini ifade eder:

MAHMUT – Katilsana millicilere... İyi para veriyorlarmış.

YUSUF – Ne parası beyim! Boğaz tokluğunda çalıştırılıyorlarmış öylece.. Hem üstelik onlar hayın beyim.

MAHMUT – Niye hayın olsunlar? Yurdu kurtarmak için çalışıyorlar.

YUSUF – Yurdumu kurtarmak isteyen Padişahımıza, onun buyruklarına aykırı hareket eder mi?

MAHMUT –Padişah efendimizin adamları da varmış... Anzavur’un çevresinde toplanırlarmış.¹¹¹⁴

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Anzavur, Padişaha yani İstanbul Hükümeti’ne bağlıdır.

Anzavur ve adamlarını hükümet desteklemektedir. Millicilere ise parayı Hamdi Bey ve Davut Bey sağlamaktadır.

AHMET–Bizimkini hükümet beslediği halde sıkıntı çekeriz.. Ya bunlar neyle besliyorlar adamlarını ?

HASAN–Geçen sarraf kaçırılmış ağzından... Hamdi Bey incilerini satmış.. Karısının incileriymiş..

Davut’tan da alıyorlarmış paşam.. Hatta birkaç zengini de kandırılmışlar.¹¹¹⁵

İstanbul hükümeti millicileri vatan haini olarak tanımlamaktadır:

Birtakım başıboş kişilerin, kendi kafaları ile alınan ve alınacak olan önlemlere karşı koymaya hazırlandıkları ve eyleme geçtikleri anlaşılmaktadır. Yurdun büyük tehlike karşısında bulunduğunu ve son derece büyük bir dikkatle hükümet merkezinin önlem ve kararlarına uyulmasının zorunlu olduğu şu günlerde, yukarıda açıklanan eylemlere katılanların hemen vatan hainliği suçuyla sıkıyönetim Askeri Mahkemesi’nce acele yargıları yapıldıktan sonra en şiddetli cezalara çarptırılacaklardır.¹¹¹⁶

Sadrazam Damat Ferit Paşa bu telgrafi ile millicileri hükümetlerinin aldığı kararlara uymamakla suçlar ve cezalandırılacaklarını bildirir.

Millicilerin İstanbul Hükümeti hakkındaki düşüncelerini ise Hamdi Bey şöyle ifade eder:

¹¹¹³ CÜCENOĞLU, s. 11.

¹¹¹⁴ CÜCENOĞLU, s. 16-17.

¹¹¹⁵ CÜCENOĞLU, s. 43.

¹¹¹⁶ CÜCENOĞLU, s. 81.

İstanbul işgal altında.. Yani eli kolu bağlı Padişahımızın.. Kendi başına karar verdirmiyorlar Padişahımıza.... Mondros’u nasıl imzalattılar? Padişahımızın eli kolu bağlı olmasaydı ülkemizin işgali için imza atar mıydı? Ordumuzun terhisine, elinden silahların alınmasına evet der miydi?... Daha da kötüsü ülkemizin kurtuluşu için eyleme geçeneri vatan hayini ilân ettirip üstlerine de çapulculardan meydana getirdikleri Anzavur’u gönderiyorlar...¹¹¹⁷

İstanbul hükümeti, kendilerine karşı olan millicilere karşı bir de fetva çıkarttırır.

Milliciler, halifenin emirlerine aykırı hareket etmekte, Müslüman kanı dökmektedirler. Bu kişilerle birlikte olanlar, onlarla haberleşenler, “Sultan’ın buyruğuna boyun eğmeyenler şeriatça cezaya müstehaktırlar” şeklinde özetlenebilecek bu fetva ile Halife olan Padişah’a dinsel bağlılık, Anzavur ve çevresindekilerin hareketini meşru kılmak için kullanılmaktadır. Halifelik, Millî Mücadele’yi gayri meşru gösterenlerin yararlandığı bir makam hâline gelmiştir.

Ankara’daki din adamları da Mustafa Kemal’in doğru ve haklı yolda olduğuna dair fetva vermişlerdir. Bu fetvada “aslında istenmediği halde düşman devletlerinin zoru ve kandırması ile olaylara ve gerçeğe uymayarak çıkarılan fetvalar”¹¹¹⁸ olarak nitelenen önceki fetvaya Müslüman olanların uymayacağı belirtilir.

Kuva-yı İnzibatiye Kumandanlığına getirilen Anzavur Ahmet Paşa, harekete geçer. Mustafa Kemal de ona karşı Kuva-yı Seyyaresini yola çıkartmıştır.

“Oyunda, Mustafa Kemal’den yana olan milliciler ile hükümetten yana olan padişahçılar ve halifecilerin inandıkları dava uğruna verdikleri mücadele anlatılırken, ülküsel davranışlar” vurgulanmaktadır.¹¹¹⁹

Zaman

Oyunda Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra Anadolu topraklarının işgaline karşı başlayan direniş hareketleri anlatılır. Vak’a zamanı 1920’dir.

Oyunun anlatma zamanı 1985’tir. Tuncer Cücenoglu, İlhan Tarus’un 1957’de yazdığı *Var Olmak* adlı romanının şahıs kadrosunu, vak’a örgüsünü kısaltarak, sahnelenmesini sağlamak amacıyla *Biga – 1920* adıyla oyunlaştırmıştır.

Mekân

¹¹¹⁷ CÜCENOĞLU, s. 74.

¹¹¹⁸ CÜCENOĞLU, s. 75.

¹¹¹⁹Z. ÇELENK, (1999), s. 359.

Oyunda anlatılan olayların mekânı Çanakkale'nin Biga ilçesidir. Reji Müdürü Hamdi Bey'in evi, Reji Müdürü Hamdi Bey'in odası, Yusuf'un evinin önü, kaymakamlık toplantı salonu, Anzavur Ahmet Paşa'nın Konağı'nın salonu, Biga'nın sokakları oyunda anlatılan olaylara sahne olan mekânlardır.

Bu mekânlardan Hamdi Bey'nin evi Kuva-yı Milliyecilerin buluşma yeri gibidir.

Şahıs Kadrosu

Yirmi bir kişilik bir şahıs kadrosuna sahip olan oyunda Reji Müdürü Hamdi Bey ve Anzavur Ahmet Paşa vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Oyunun şahıs kadrosu Millî Mücadele taraftarları ve Millî Mücadele karşıtları olarak iki grupta incelenebilir:

Millî Mücadele taraftarları Hamdi Bey, kardeşi Rıfat, Şube Müdürü, odacı Rıza, Yusuf ve Davut Bey'dir.

Millî Mücadele karşıtları ise Anzavur Ahmet Paşa, Mahmut, Kaymakam, İhsan ve Kara Hasan'dır.

Rıfat eski bir subaydır. Hamdi Bey'in kardeşidir. Anzavur'un adamları tarafından ayaklanmada öldürülür. Davut Bey, millîcilere maddî yardımda bulunur, Anzavur'un adamları tarafından vurulur. Rıza, Hamdi Bey'in güvendiği adamıdır, bir dediğini iki etmez. İhsan ve Hasan Anzavur'un adamdırlar. Remziye, Hüsnü, Sarraf, Leyla, Savcı, Kaymakam, Ayten, hizmetçi, görevli, haberci ve kasabalılar dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Anzavur Ahmet Paşa

“HAMDİ BEY – Anzavur'dan büyük düşman olur mu?”¹¹²⁰ ifadesinden anlaşılacağı gibi Anzavur Ahmet Paşa, Millî Mücadele'ye karşı olarak yapılan ayaklanmaların en önemlilerinin başındaki kişidir. Aslen Bigalıdır. Emekli Jandarma Binbaşısı olan Anzavur, saltanat ve hilafet yanlısıdır. İngilizlerin kuklası durumundaki Padişah ve İstanbul hükümetinin adamıdır. Hamdi Bey'in düşmanıdır. Kuva-yı İnzibatiye'nin başına getirilince Biga'dan ayrılır.¹¹²¹

Hamdi Bey: Biga gibi gelirini tütünden sağlayan bir kasabada çok önemli bir kuruluş olan Reji İdaresinin Müdürüdür. Millî Mücadeleyi destekleyenleri örgütleyen

¹¹²⁰ CÜCENOĞLU, s. 74.

¹¹²¹ Oyunun tarihî şahıslarından olan Anzavur Ahmet Paşa, tarihe “Anzavur Ayaklanması” diye geçen ayaklanmaların başındaki kişidir. Biga, Gönen ve Manyas çevresinde ayaklanmıştı. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. AYBARS, s. 213.

kişidir. Millî bütünlüğe karşı olan ve zarar verenlerin karşısında gözüpekliği ve kararlılığı ile ön plâna çıkar. Kuva-yı Milliye komutanı olarak tanınan Bigalı Hamdi Bey Anzavur ayaklanması sırasında öldürülmüştür.¹¹²²

Dil ve Üslûp

Oyun iki bölümden oluşur. Son derece sade bir dille yazılmıştır. Akıcı bir anlatıma sahip değildir.

Oyunun başında Rıfat'ın Hüsnü'ye hediye getirdiği oyuncak silah, oyunda Hüsnü'nün ölümüne neden olur. Bu entrik gelişime yapılan bir katkıdır. .

Romandan oyunlaştırılan Biga-1920'de romanın vak'asının sadece bir kısmı aktarılmıştır. Romanın şahıs kadrosunda yer alan Saniye hakkında oyunun başında Hamdi Bey ile Remziye'nin konuşması, asıl vak'ayı aydınlatacak, gelişime katkı sağlayacak bir bölüm değildir. Aynı şekilde Paşa'nın kızı Leyla ile olan konuşması da vak'aya bir katkıda bulunmaz. Romanda geçen her olay ve her şahıs oyunda verilmeye çalışılmış ancak başarılı olunamamıştır.

¹¹²² Bu konuda daha geniş bilgi için bk. AYBARS, s. 214.

ASKERÎ KAHRAMANLARIMIZ

Özet

Oyunda anlatılanlar Kore Savaşı'nın sürdüğü günlerde başlar. Emekli bir asker olan Sedat, bir süre sonra askerî okulu bitirecek olan oğlu Mecdî'nin mezuniyetini heyecanla beklemektedir. Oğlunu, bir başka emekli asker olan Hamdi'nin kızı Nevin'le evlendirmeyi düşünmektedir. İzmir'de Müjgan adlı bir kızı seven Mecdî'nin bu durumdan haberi yoktur. Bu sırada Türkiye'nin Kore'ye asker göndereceği haberi duyulur. Mecdî, okulunu bitirmek üzere İzmir'e döner. Babasının kendisi ile ilgili kararını İzmir'de öğrenen Mecdî, arkadaşı Ayhan'ın yardımıyla bu durumdan kurtulmak için askerlikten soğumuş gibi davranmaya karar vermiştir. İstanbul'a döndüğünde, Hamdi ve Kore'den dönen gazilerin içinde askerlikten soğuduğunu, para kazanmanın şandan şereften daha önemli olduğunu vurgulayan bir konuşma yapar. Amacı, Nevin'i kendinden soğutmak ve bu olayı babası ve onun arkadaşı Hamdi'nin gururlarını kırmadan gerçekleştirmektir. Mecdî, beklediğinden daha sert bir tepki ile karşılaşır. Mecdî'nin askerliği küçümseyen tavırları sonrasında Hamdi onu damatlıktan, babası ise evlatlıktan reddeder. Nevin kurtarılır. Sedat, oğlunun ihaneti sonrasında hayata küsmüş, sağlığı bozulmuştur. Hamdi, Sedat'a oğlunun Kore'de gösterdiği kahramanlıkları haber verir. Bu arada Mecdî'nin Müjgan'la evlendiğini ve Sedat adında bir çocukları olduğunu da söyler.

Mecdî, sevgilisi Müjgan ile Kore'ye gider, birçok kahramanlık gösterir ve yaralanır. Nevin, sevgisi uğruna babasına yüz çevirerek Kore'ye gelmiş, Mecdî'nin yattığı hastahane de hemşire olarak çalışmaya başlamıştır. Nevin, Mecdî'nin Müjgan'ı sayıklamasına şahit olur. Hayatî tehlikeyi atlatan Mecdî, kendine geldiğinde Nevin'in yaptıkları için bir mecburiyet içindedir. Bir süre sonra Müjgan hastahaneye gelir. Nevin'le aralarında sert bir konuşma gerçekleşir. Nevin tentürdiyot içerek intihara kalkışır. Odaya giren doktor ve Ruhsar, Nevin'e ilk müdahaleyi yapar, Nevin kurtulur. Mecdî'nin arkadaşları Akın ve Ayhan bu olay üzerinde konuşurken Ayhan bir teklifte bulunur. Ayhan, Akın'ın Nevin'e aşık olduğunu anlamıştır. Akın'la Nevin'i buraya getirmek için bir plân hazırlar. Akın bu duruma razı olur. Sedat, oğlunun ihanetinden sonra hayata küsmüş, sağlığı bozulmuştur. Hamdi, ona Mecdî'nin Kore'deki kahramanlıklarını anlatır. Müjgan ile evlendiğini ve Sedat adında bir çocukları

olduğunu müjdeler. Sedat, oğlunu affeder. Evine dönen Mecdî, babası ile kucaklaşır. Sedat, oğlu ile görüşükten hemen sonra ölür.

Vak'a

Konusunu Türk askerinin Kore Savaşı'nda gösterdiği kahramanlıklardan alan *Askerî Kahramanlarımız* adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Mecdî, İzmir'e askerî okullara dönmek için hazırlanır. Babası, birkaç ay sonra mezun olacak olan Mecdî'yi, arkadaşı Hamdi'nin kızı Nevin ile evlendirmeye karar vermiştir.
- b) Bu sırada Türk askerinin Kore'ye gideceği öğrenilir. Babasının kendisi ile ilgili kararını İzmir'de öğrenen Mecdî, arkadaşı Ayhan'ın yardımıyla bu durumdan kurtulmak için plân yapar.
- c) Mecdî'ni¹¹²³n askerliği küçümseyen tavırları sonrasında Hamdi onu damatlıktan, babası ise evlâtlıktan reddeder.
- d) Kore Savaşı'na katılan Mecdî, kahramanca savaşır, ve yaralanır. Nevin, Mecdî'nin peşinden Kore'ye gelmiştir ve hastalığında onun yanı başındadır.
- e) Mecdî, kendine geldiğinde Nevin'i baş uçunda bulur. Ona karşı mahcuptur.
- f) Hastahaneye gelen Müjgan ile Nevin arasında bir tartışma yaşanır. Nevin intihara kalkışır.
- g) Nevin kurtarılır. Ayhan, Akın'ın Nevin'e aşık olduğunu anlar. Akın'la Nevin'i buraya getirmek için bir plân hazırlar.
- h) Sedat, oğlunun ihaneti sonrasında hayata küsmüş, sağlığı bozulmuştur. Hamdi, Sedat'a oğlunun Kore'de gösterdiği kahramanlıkları haber verir.
- i) Mecdî'nin Müjgan'la evlendiğini ve Sedat adında bir çocukları olduğunu söyler. Sedat, oğlunu affeder.
- j) Evine dönen oğlu ile kucaklaşan Sedat ölür.

Tema

Oyun biri sosyal diğeri ferdî olmak üzere iki tema üzerine kurulmuştur. Bunlardan ilki ve en önemlisi vatan sevgisidir, diğeri ise Nevin, Mecdî, Müjgan ve Akın eksenindeki kişisel aşklardır.

¹¹²³ Faik TÜRKMEN, *Askerî Kahramanlarımız*, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1973, 82 s.

“Kâmuran: Benim biricik sevgilim vatanım. Benim de vatan uğruna akıtacak bir damla kanım bulunur her halde.

Özdemir: Fertler feda edilmezse vatan feda edilir.”¹¹²⁴

Yukarıdaki diyalogdan da anlaşılacağı gibi vatan sevgisi kişilerin hayatlarından üstün tutulmuştur.

Vatana duyulan aşk kişilerin birbirlerine karşı hissettikleri aşktan da üstündür. Bu anlayış, Nevin’in sevdiği erkek olduğu için değil vatanına hizmet eden bir asker olduğu için Mecdî ile ilgilenişi ile net olarak ifade edilir:

Vatanımın yüksek varlığı yanında ben bir zerre bile değilim. Doğup büyüdüğüm üzerinde aşkı tattığım tertemiz suların, pembe ufuklarını seyrettiğim cennet vatanımın şeferini kurtardım. Asıl borçlu olan benim. Benim yerimde hangi Türk kızı olsa aynı hizmeti yapardı. Senin gibi bir kahramana bütün vatan kızları el ele verip hizmet etseler azdır.¹¹²⁵

Oyunda Mecdî’nin Müjgan’a, Nevin’in Mecdî’ye duyduğu aşk, vatan sevgisinin gölgesinde kalmıştır.

Zaman

Oyunun vak’a zamanı Kore Savaşı’nın gerçekleştiği 1950’li yıllardır. Anlatma zamanı ise 1973’tür. Yazarın vak’a zamanını anlatma zamanına taşıyış nedeni, Cumhuriyet’in 50. yıl dönümünde Türk askerinin kahramanlığını vurgulamaktır.

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar üç farklı mekânda gerçekleşir. Bunlar Sedat’ın evi, İzmir’de askerî okul salonu ve Kore’de bir hastahane odasıdır. Söz konusu mekânların dekor tanımları oldukça sadedir.

Şahıs Kadrosu

Eserin şahıs kadrosunu askerler ve hemşireler olmak üzere iki grupta incelemek mümkündür.

Askerler

Bu grupta yer alan şahıslar Sedat, Mecdî, Hamdi, Özdemir, Kâmuran, Ayhan, Akın ve Yüzbaşı Celâl’dir. Söz konusu kişiler hayatlarını mesleklerine ve vatanlarına adanmış vatansever kişilerdir.

¹¹²⁴ TÜRKMEN, s. 16.

¹¹²⁵ TÜRKMEN, s. 64.

Hemşireler

Bu grupta yer alan şahıslar Nevin, Ruhsar ve Müjgan'dır. Bu üç kadın ülkeleri ve aşkları için her türlü zorluğa göğüs gerebilen vatansever kişiler olarak dikkat çekerler.

Doktor, Muharrir ve Ayten dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Dil ve Üslûp

Sade ve anlaşılır bir dille yazılan oyunda anlatma tekniğine geniş yer tutar. Şahıslar tek yönlü, idealize edilmiş tiplerdir.

Oyunun askerî birliklerde temsil edileceği düşünülüşünden, kadın karakterler mümkün olduğunca aza indirilmiştir. Bu durum yazar tarafından, şahıs kadrosunun tanıtıldığı bölümde bildirilmiştir.¹¹²⁶

¹¹²⁶ Bk. TÜRKMEN, s. 3-4.

MELEK DEĞİLMİŞ KOMŞULARIMIZ

Özet

Kıbrıs'ta Rumlar ile Türkler arasındaki siyasal gerginlik toplumsal gerginliğe dönmüştür. Lefkoşe'de Rumlar ve Türkler arasında silâhlı çatışmalar başlamıştır. Türkler yaşadıkları bölgeleri terk etmişlerdir. Lefkoşe'deki Şehitler Sokağı'nda yaşayan Türkler de orayı terk etmişlerdir. Bir tek Selim'in annesi evini terk etmemiştir. Selim, komutanın emriyle evinin önüne gelir. Annesini görünce ona gitmesi gerektiğini söyler. Annesi gitmemekte kararlıdır, direnecektir. Bu uğurda ölmeye bile razıdır. Selim'in nişanlısı hemşire olan Ayşe gelir. Anne evin önüne barikat kurmak için Ayşe'den yardım ister. Onlar kum almak için gidince Selim yalnız kalır. Yanına teşkilâtтан Yıldırım Bey ve Yılmaz Komutan gelir. Selim'e gizli bir görev verildiğini açıklamak için gelmişlerdir. Selim istihbarat görevi için vatan haini gibi görünecektir. Boşaltılan Türk evlerini soymak suçuyla Türk hükümeti tarafından yakalanacak hapse girecek, oradan kaçmaya çalışırken Yıldırım Bey'i vuracak ve kaçıp Rumlara sığınacaktır. Vatan haini, Türk düşmanı gibi görünerek onlardan harekât hakkında bilgi alacaktır. Yalnız Selim, ailesine bile bu konuyu açmayacaktır, onlar bile onun vatan haini olduğuna inanacaktır. Anne ve Ayşe gelince Yılmaz ve Yıldırım, Selim'i tutuklar. Annesi ve Ayşe Selim'in suçlu olabileceğine inanmaz.

Cahit, Selim yüzünden utançtan yerin dibine geçtiğini düşünmektedir, artık Selim diye bir kardeşi yoktur. Annesi Selim'in böyle bir şey yapmayacağını söyler. Cahit annesini duygusal davranmakla suçlar. Selim plân gereği tutuklanmış, hapse girmiş, kaçmaya çalışmış ve Yıldırım Bey'i yaralamıştır. Sonra da Rum bölgesine kaçmıştır.

Sokağa Rumlar girmiştir. Onlara direnen Anne, üç kişiyi öldürmüş, beş, altı kişiyi de yaralamıştır. Rum milis Hristo'ya yanındaki Andra'nın hainliğini anlatır. Hristo'ya onlara benzemediğini, eğer çabalarsa gerçek bir insan olabileceğini söyler. Onların yanına gelen Rum komutanına ve Andrea'ya Anne korkusuzca karşılık verir, komutan onu oğlu için sağ bırakmıştır. Selim bir sınavdan geçecektir. Annesi onun gözünün önünde öldürülecektir. Selim buna göz yumarsa gerçekten vatan haini olduğu ortaya çıkacaktır. Anne, Selim'in olduğu yere götürülür. Selim, annesinden yaptıkları için özür dilemesini ister, annesi reddeder, pişman olmadığını söyler. Affedilirse bile yine Rumlara direnmeye devam edecektir. Anne, öldürülecek bu işi de Andrea

yapacaktır. Selim, teşkilât komutanının sözlerini hatırlar. Görevi çok önemlidir. Annesinin ölümüne göz yumar.

Rumların çekilmeye başlamasıyla Rum komutan kaçmıştır. Hristo, annenin sözlerini düşündükçe yaptıklarından pişman olur. Kaçmak isteyen Andrea'yı vurur.

Aradan bir ay geçmiştir. Cahit evinin önündedir. Ayşe de gelir. Yaralı olarak hastaneye gelen Yıldırım Bey, Ayşe'ye Selim'in bir kahraman olduğunu söylemiştir. Ayşe, başından beri Selim'in suçsuz olduğuna inanmaktadır. Ancak Cahit tam tersini düşünmektedir. Onu ilk gördüğü yerde vuracaktır. Onlar konuşurken Selim gelir, Cahit onu vurmaya kalkar, Ayşe engel olur, Selim'e Yıldırım Bey'in dediklerini söyler. Selim kendini temize çıkaracak iki kişinin de ağır yaralı olduğunu öğrenince ümitsizliğe kapılır. İşin aslını onlara anlatır, Ayşe ona inanır, ama Cahit bunun bir senaryo olduğunu düşünür. Hastaneyi arayıp Yıldırım ve Yılmaz ile görüşmeye gider. Selim, Ayşe'ye yaşadıklarını anlatır, annesinin gözünün önünde ölmesi ve onu vatan haini gibi düşünmesinden çok etkilenmiştir. Ayşe, onları mutlu bir geleceğin beklediğini söyler. Cahit, hastaneyi arayıp gerçeği öğrenmiştir. Kardeşinin boynuna sarılır.

Vak'a

Konusunu Kıbrıs'ta yaşanan olaylardan alan *Melek Değilmiş Komşularımız*¹¹²⁷ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Rumlar ve Türkler arasındaki silâhlı çatışma başlamıştır, Türkler evlerini terk etmişlerdir.
- b) Anne Şehitler Sokağı'ndaki evini terk etmez, direnecektir. Selim, annesini gitmesi için ikna etmeye çalışır, ama o kararlıdır, bu uğurda şehit olacaktır.
- c) Selim'in nişanlısı Ayşe ile anne kum almaya giderler. Selim'in teşkilâttaki üstleri gelir.
- d) Selim'e verilen yeni görevi açıklarlar. Selim, istihbarat görevi gereği vatan haini olacaktır. Yıldırım Bey ve Yılmaz komutan Selim'e plânı anlatırlar.
- e) Annesi ve nişanlısı dönünce Selim, hırsızlık suçuyla tutuklanır. Annesi ve Ayşe bu inanmazlar.
- f) Cahit, Selim'in suçlu olduğuna inanmaktadır, artık öyle bir kardeşi yoktur.
- g) Selim plân gereği hapse girmiş, kaçmaya çalışmış, bir kişiyi yaralamıştır. Rumlara sığındığı için vatan hainidir.

¹¹²⁷ Ahmet TOLGAY, "Melek Değilmiş Komşularımız", *Kıbrıs Türk Ulusal Sahne Oyunları*, Ergenekon Yayınları, Lefkoşe, 1974, s. 2 -55.

- h) Rumlar, Şehitler Sokağı'na girmişlerdir. Anne direnmektedir. Hristo'ya komşuları olan Rum Andrea'dan bahseder.
- i) Anne, Rum komutana karşı direnir. Komutan onu Selim'i denemek için kullanacaktır.
- j) Selim ve annesi yüzleştirilir. Anne pişman olmadığını söyler. Selim'in gözleri önünde öldürülür. Selim buna ses çıkaramaz.
- k) Rum komutan korkup kaçar. Andrea da kaçmak ister. Pişman olan Hristo onu öldürür.
- l) Cahit Ayşe ile evin önündedir. Ayşe Selim'in suçlu olduğuna inanmamaktadır. Tam tersini düşünen Cahit ise Selim'i öldürmeye kararlıdır.
- m) Selim gelir, Cahit silâhı çeker; fakat Ayşe engel olur. Selim olanları anlatır. Ancak onu temize çıkaracak kişiler ağır yaralıdır.
- n) Cahit Selim'e inanmaz. Hastaneyi arayıp Yılmaz ve Yıldırım ile görüşecektir.
- o) Selim yaşadıkları ve gördükleri ile çok sarsılmıştır. Ayşe, mutlu bir gelecekleri olacağını söyler. Cahit hastaneyi aramış ve işin gerçeğini öğrenmiştir.

Tema

Oyunun ana teması vatan sevgisidir. Bu tema Selim ve annesi vasıtasıyla aktarılmıştır. Selim vatanını çok seven, bu uğursa her şeyi göze alan bir Türk gencidir. Bağlı olduğu teşkilât ondaki vatan sevgisini bilerek ona vatani kurtaracak çok önemli bir görev vermiştir.

KOMUTAN – Nişanlın var, annen var, kardeşin var. Seviyorsun onları, Ya vatanım Selim? Güzel Kıbrıs'ı ne denli seviyorsun?

SELİM – Vatan sevgisi her şeyin üstünde komutanım. Hiçbir sevgi ile kıyaslanmayan, bambaşka bir aşk.

KOMUTAN –Gerekirse vatan için ölüme gider misin?

SELİM – Gitmedim mi ? Gitmedik mi ? Hem de kaç kere?

KOMUTAN – Vatan için manevi ölümü de göze alabilir misin?

SELİM –Ölümün her türüsüne hazırım komutanım.

KOMUTAN –Bu uğurda en sevdiğin kişilerin sevgisini yitirmeye katlanabilir misin? Öğrenmek istediğim şu: Vatanın kurtuluşu, ulusal davanın güvenliği uğruna en sevdiğin kişilerin, nişanlının, annen ve kardeşinin sevgisini nefrete dönüşmesine dayanabilir misin?

SELİM –Dava için her türlü fedakarlığa hazırım.¹¹²⁸

¹¹²⁸ TOLGAY, s. 14.

Selim, vatan sevgisini her türlü sevginin üstünde tutar. Vatanın kurtulması için sevdiklerinin sevgisini kaybetmeye bile hazırdır. Selim, düşmanın güvenini kazanabilmek için yakınlarının, sevdiklerinin, tüm soydaşlarının güvenini ve sevgisini yitirecektir. Ondan vatana ve davaya ihanet etmiş bir alçağın kişiliğine bürünmesi istenir. Selim, kutsal bir görev için bu azaba katlanır.

Anne'ye göre vatan demek namus demektir:

“ANNE –Vatan, namus karşılığında kazanılmaz çam yarması..Vatan, namus eş anlamlıdır. İnsan, üzerinde namusunu koruyamadığı toprağa nasıl vatan diyebilir?”¹¹²⁹

Oyunda Rumların Türklere yaptıkları zulme de değinilmiştir. Rumlar hastahanelerine yaralı gelen Türklerin kanları son damlalarına kadar alarak onları ölüme terk etmişlerdir. Bir otobüs dolusu Türk'ü kadın, erkek, genç, yaşlı demeden yağmur altında bekletmişler, genç kızlara tecavüz etmişlerdir.

Zaman

Oyunun vak'a zamanı 1963-1964 yılıdır. Oyunun başında bu zaman “1963 Aralığı son haftası ile 1964'ün ilk haftalarında” diye ifade edilmiştir. Ancak oyunda Selim'in iki ay boyunca vatan haini gibi davrandığı ifade edilmiştir: “İki aydan beri nelere katlandığıma, ne büyük ızdıraplar çektiğime Tanrı tanıktır”¹¹³⁰ Oyunun başında belirtilen zaman çatışmaların zamanıdır. Oyun iki aylık bir vak'a zamanında geçmektedir.

Oyunun anlatma zamanı 1973'tür. Oyun, Rumların Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama gayretlerine karşı savaş veren Türklerin uğradığı haksız ve hunhar saldırıları yansıtmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar Lefkoşe'de geçer. Lefkoşe'deki Şehitler Sokağı olayların sahnesi durumundadır:

“Lefkoşe'deki bir sokakta iki katlı, eski bir ev. Duvarında, ŞEHİTLER SOKAĞI yazılı bir levha bulunan evin kapıları pencereleri kapalı, sokak ıssız”¹¹³¹

¹¹²⁹ TOLGAY, s. 34.

¹¹³⁰ TOLGAY, s. 50.

¹¹³¹ TOLGAY, s. 5.

ANDREA – Hem bu sokak uğursuzdur. Bu sokağa çok insan kanı dökülmüştür çok. Bizim evde aşağı sokaktadır. Benim çocukluğum buralarda geçmiştir. Türklerle bu sokağa boş yere ŞEHİTLER SOKAĞI dememişler.

R. KOMUTANI – Bu sokakta çok şehit mi vermişler?

ANDREA –Vermişler ya.. Sayısını sorarsanız, kendileri de bilmezler. İlk şehitlerini Sultanın orduları Lefkoşe’yi alırken vermişler.¹¹³²

Oyunda anlatılan olayların sahnesi durumundaki Şehitler Sokağının adının nereden geldiği bu sözlerle ifade edilir.

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu dokuz kişiden oluşmaktadır. Selim, Anne vak’anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Selim’in kardeşi Cahit, nişanlısı Ayşe, teşkilattan Yılmaz Komutan ve Yıldırım Bey, Rum Hristo, Rum Komutan ve Andrea dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Selim: Kıbrıslı Türklerin millî davasına hizmet eden bir kahramandır. Vatan sevgisini her şeyin üstünde tutan, vatani için her şeyi göze alan biridir. Teşkilatının verdiği görevi kendinden çok şey götürecektir olsa da kabul eder. Vatan haini damgasını ver.

Anne: Oyunda Anne diye geçer. Selim’in annesidir. Yiğit, saygı değer bir Türk anasıdır. Rum korkusu ile evini terk edecek korkak bir kadın değildir :

“ANNE – Ben ölümü göze almış, başımı ortaya koymuşum. Ben şehit karısıyım. Siz de bilirsiniz ya; iki paralık gavurdan korkmam. Hele onlar erkekseler gelsinler bu sokağa da, ak koyun kara koyun nasılmış bir görelim”¹¹³³

Vatan haini damgasını yiyen oğlu Selim’in gerçekten Türk düşmanı olup olmadığını anlamak için annesinin gözünün önünde öldürerek deneyeceklerdir. Annesi oğlunun vatan haini olduğuna inanmak istemez.

“ANNE –Ulu tanrım...Sen beni yanıltma. Belki de ilk defa bir ana sana evladının canını alması için yalvarıyor. Oğlumu da, beni de yanına al yüce yaratan”¹¹³⁴

Dil ve Üslûp

Oyun iki bölümden oluşur. “Ulusal oyun” diye tanımlanmıştır. Sade bir dille yazılmıştır. Yer yer bazı argo tabirler kullanılmıştır. Oyun sahne tekniğine uygun olarak kaleme alınmıştır.

¹¹³² TOLGAY, s. 31.

¹¹³³ TOLGAY, s. 9.

¹¹³⁴ TOLGAY, s. 39.

“Oyun başlamak üzere ışıklar söner. Oyunun bu kısmı, salon zifiri karanlıkta iken uygulanacak ve sadece seyircinin kulağına hitap edecektir.”¹¹³⁵

şeklindeki ifadeler sahnelerken dikkat edilecek hususlardır.

Oyunda üç tane ses vardır. İki erkek, bir kadın spiker radyodan haberleri okumaktadır. Bu sesler vasıtasıyla Kıbrıs'ta o dönemde yaşanan olayları, bunların nedenleri anlatılmakta, çatışma ve durum hakkında bilgi verilmektedir. Oyunun ikinci bölümünde aynı spikerler çatışmanın bittiğini, Rumların çekilmeye başladığını bildirir. Dönem, olaylar ve olayların nedenleri, sonuçları bu spiker vasıtasıyla haber anlatımı şekliyle ortaya konulmuştur.

Oyunun adı da Rumların Türklere karşı tutumu ile ilgilidir. Selimlerin evlerinin olduğu sokakta Rumlar da oturmaktadır. Rum çocukları onların evlerinin önündeki çınar ağacının altında oynarlarmış. Bir gün bir çocuğu oyun oynarken asmışlar, çocuk az kalsın ölecekmış, onu Selim'in babası kurtarmış. İki yıl sonra o Rum çocuğun babası Selim'in babasını vurmuştur. Kurtarılan Rum çocuk yani Andrea ise Selim'in annesi öldürür.

Oyun Cumhuriyet'in 50. yılı dolayısıyla açılan “Ulusal Sahne Oyunları” yarışmasında ilk beşe giren oyunlardan biridir.

¹¹³⁵ TOLGAY, s. 3.

ANA

Özet

Lefkoşe'den gelen ve silâh getiren Özkan Bey, silâhları köyün muhtarı Halil'in evinin bahçesine gömer. Muhtarın oğlu Kerim ve karısı Hatçe Ana da silâhların gömülmesine yardım eder. Özkan Bey, gece kalmadan gider. Ardından muhtar, karısı ve oğlu silâhların gömüldüğü yeri gizlemek için oraya fırın yapmaya karar verirler. Evin iki kızının olanlardan haberi yoktur. Sabah fırın yapacakları sırada Hüseyin gelerek oğlunun götürüldüğünü söyler, Halil onunla gider. Hatçe ve Kerim fırını yaparlar.

Düşman askerleri köye girmiştir. Evlere baskın yapmaktadırlar. Hatçe kızlarının kaçma fikrini kabul etmez. Kızlarını da bundan vazgeçirir. Halil Ağa'nın evi de baskına uğrar. Hatçe Ana onlara kafa tutar. Düşman subayı ona Özkan Bey'in neden geldiğini sorar. Hatçe, misafirimiz dese de subay inanmaz. Tehdit eder ama yine bir şey öğrenemez. Subay aile fertlerini tek tek sorgulamaya karar verir. Önce büyük kız Zeynep sorgulanacaktır. Diğerleri başka bir eve götürülür. Subay, Zeynep'i sorgular, olanlardan haberi olmayan Zeynep bir şey bilmediğini söyler. Subay ona tecavüz eder. Zeynep bu olaydan sonra kendini asar. Eve gelen Kerim, Hatçe ve Kezban, Zeynep'in ölüsünü görünce şok olurlar. Hatçe soğukkanlıdır. Ne olursa olsun silâhları söylemeyecektir. Zeynep'i toprağa verirler. Düşman subay yine gelir. Bu sefer de Kezban sorgulanacaktır. Subay aynı şeyi Kezban'a yapmaya kalkışınca subayın silâhını ele geçiren Kezban, onu yaralar; ama kendi de bir düşman askerinin kurşununa kurban gider. Babaları Halil Ağa da düşman tarafından öldürülmüştür. Kerim rüyasında babasını, ölen kız kardeşlerini görmüştür. Onlara daha fazla dayanamayacaktır. Düşmanlara silâhın yerini söyleyecektir. Ancak annesi ona engel olur, Kerim'i vazgeçirir.

Düşman subayı tekrar gelir. Onları konuşturmaya karardır. Çok inatçı olan Hatçe Ana sorgulanacaktır. Ama onun sorgusunu subay değil; bütün askerler yapacaktır. Kerim bunu duyunca deliye döner. Subay, sorgu sırasında Kerim'in de orada kalabileceğini söyler. Her şeyi görmelidir. Buna dayanamayan Kerim, subayla yalnız görüşmek ister. Annesi hayır dese de subayla bahçeye çıkar. Odada bir askerle yalnız kalan Hatçe Ana eline geçirdiği bir bıçakla askeri öldürür. Sonra askerin silâhını alarak pencereden Kerim'e ateş eder, Kerim aldığı kurşun darbesiyle yere yıkılır.

Vak'a

Konusunu Kıbrıs'ta geçen olaylardan alan *Ana*¹¹³⁶ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Lefkoşe'den gelen Özkan Bey, silâhları Halil Ağa'nın ve ailesinin yardımıyla bahçeye gömer.
- b) Özkan Bey gidince diğerleri gömülü yeri gizlemek için fırın yapmaya karar verirler.
- c) Halil Ağa, oğlu götürülen Hüseyin Ağa ile Lefkoşe'ye gidince fırını Hatçe ve Kerim yapar.
- d) Düşmanları köye girmiştir. Muhtarın evini basarlar.
- e) Düşman subayı Hatçe'ye Özkan Bey'i sorar.
- f) Hatçe Ana, bir şey söylemeyince subay onu tehdit eder.
- g) İstedğini öğrenemeyen subay aile fertlerini tek tek sorgulamaya karar verir.
- h) Önce Zeynep sorgulanır. Subay Zeynep'e tecavüz eder. Zeynep kendini asar.
- i) Zeynep'in toprağa verilmesinden sonra subay Kezban'ı sorgulamaya gelir.
- j) Kezban, kendine tecavüz etmeye kalkışan subayı yaralar ama kendi de ölür.
- k) İki kız kardeş ve babası öldürülen Kerim, düşmana silâhın yerini söylemeye karar verir. Hatçe Ana Kerim'i vazgeçirir.
- l) Subay, Hatçe Ana'yı sorgulamaya gelir. Onu bütün askerler sorgulayacak, Kerim de izleyecektir.
- m) Tahammülü kalmayan Kerim, subaya her şeyi söylemeye karar verir.
- n) Subay ve Kerim bahçeye çıkarlar. Hatçe Ana öldürdüğü askerin silâhı ile Kerim'i vurur.

Tema

Oyunun ana teması vatan sevgisidir. Bu tema Kıbrıslı bir Türk olan Hatçe Ana vasıtasıyla aktarılmıştır. Vatan sevgisini her türlü sevginin üstünde tutar. "Söndürülmeyen tek ateş vatan ve millet sevgisinin tutuşturduğu kıvılcımdır"¹¹³⁷ diyen Hatçe Ana vatanı için her türlü fedakarlığı yapmaya hazırdır.

¹¹³⁶ Ünver ULUTUĞ, "Ana", *Kıbrıs Türk Ulusal Sahne Oyunları*, Ergenekon Yayınları, Lefkoşe, 1974, s. 57-100

¹¹³⁷ ULUTUĞ, s. 97.

“HATÇE: Ulus çıkarları yanında bir paralık değerimiz yok bizim bunu aklımdan çıkarma. Sen ıstırap da çeksen, sen ölsem de hiç önemi yok. Önemli olan vatan. Önemli olan milletimiz, bayrağımız. Vatani millete zeval gelmesin.”¹¹³⁸

Kendi canını vatani ve milleti için ortaya koyan Hatçe Ana, vatan ve millet sevgisini her şeyin üstünde görür:

“HATÇE: (Kesin) unutacaksın bizi... ana sevgisini, kardeş sevgisini unutacaksın... sadece vatan sevgisi doldurmalı yüreğini... geçici olamayan tek sevgi vatan sevgisidir.”¹¹³⁹

Hatçe Ana, bu düşünceyle vatani için evlâtlarından vazgeçer. Kızı Zeynep ve Kezban için gözyaşı dökmez, onarlı vatan için şehit olmuş sayar.

Vatan sevgisini en büyük servet olarak gören Hatçe Ana, aynı sevgiyi evlâtlarına da aşılır:

“şerefini, vatan sevgisini ve namusunu yitirmedeğin sürece milyonların var demektir. Ve de bunlar öylesine birer servettir ki, kimseler alamaz elinden...Hiç kimseler...”¹¹⁴⁰

Zaman

Oyunda anlatılan olayların vak’a zamanı Kıbrıslı Rumların Kıbrıs’ı Yunanistan’a bağlamak için harekete geçtikleri 1960’lı yıllardır. Oyunun anlatma zamanı ise 1973’tür. Kıbrıs yine benzer olaylara sahne olmaktadır. Bu tür oyunlarla Kıbrıslı Türklerin uğradığı zulüm ve haksızlıklar gösterilmek istenmiştir.

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar Lefkoşe’de bir Türk köyünde geçmektedir. Oyunda anlatılan olaylara sahne olan köy evi şu şekilde tanıtılır:

“Bir köy evinin odası. Giriş kapısı karşıdadır. Sağ tarafta bir başka odaya açılan bir kapı, sol tarafta da bahçeye bakan bir pencere vardır. Oda orta halli bir köy evi gibi döşenmiştir.”¹¹⁴¹

Şahıs Kadrosu

Sekiz kişilik bir şahıs kadrosuna sahip olan oyunda Hatçe Ana vak’anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıstır. Hatçe’nin oğlu Kerim de annesi gibi vatan sevgisi taşır;

¹¹³⁸ ULUTUĞ, s. 76.

¹¹³⁹ ULUTUĞ, s. 78.

¹¹⁴⁰ ULUTUĞ, s. 68.

¹¹⁴¹ ULUTUĞ, s. 60.

ama onda anne sevgisi daha ağır bastığından düşmana sırlarını açıklamaya karar verir. Hatçe'nin kızları Zeynep ve Kezban namuslu, mert kızlardır. Zeynep, Rum subayının tecavüzüne uğrayınca kendini asar, Kezban ise bundan kurtulmaya çalışırken öldürülür.

Hatçe Ana: Kahraman, cesur, vatansever bir Türk kadınıdır. Kaçmaya, toprağını düşmana bırakmaya razı olmaz. Son nefesine kadar kendine bırakılan emaneti, milletin malı olan silâhları korur. Bunun için üç evlâdının ölümüne bile razı olur.

“Ama bugün ... Bugün büyük bir tehlike içindeyiz hepimiz... Sadece biz değil, tüm köylü. Karar anıdır bu. Ya canını kurtarmak için kaçarsın, ya da mertçe, kahramanca, insan gibi, bir Türk gibi karşı koyarsın düşmana.”¹¹⁴²

Düşman subayı Rumların büyük idealini gerçekleştirmeye çalışır.

Oyunun diğer şahısları olan Muhtar Halil Ağa, Hüseyin, Özkan Bey dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Dil ve Üslûp

Oyun iki perdedir.. “Ulusal oyun” diye tanımlanan oyun sade bir dille kaleme alınmıştır. Sahne, tablo, meclis gibi kısımlar yoktur. Geçişler kısa anlatımlarla ifade edilmiştir. Oyunda şahısların durumunu ifade eden müziklere de yer verilmiştir.

Oyun Cumhuriyet'in 50. yılı dolayısıyla açılan “Ulusal Sahne Oyunları” yarışmasında ilk beşe giren oyunlardan biridir.

¹¹⁴² ULUTUĞ, s. 70.

EMELLERİN UĞRAŞI

Özet

Tarık, Kıbrıslı bir Türk'tür. Bir tamirci dükkânı vardır, dozer tamirinde ustadır. Karısı Emel ve oğlu Murat ile mutlu bir hayatı vardır. Bir gün dükkân komşusu, Rum Sofi aklına Avustralya'ya gitme fikrini sokar. Tarık, Avustralya'ya gitme fikrini Emel'e açar. Emel onu vazgeçirmeye çalışır. Akrabası Fatma Nine de vatani bırakıp gitmemesini söyler. Ancak Sofi eline geçen her fırsatta Tarık'ı zehirler. Avustralya fikrini iyice kafasına sokar. Bir gün bir dozer tamiri bahanesiyle Sofi, Tarık'ı başka bir yere götürür. Tarık gece eve gelemez. Dükkânın kalfası Köse gelir, dükkân yanmıştır. Eve gelip durumu öğrenen Tarık, çok üzülür. Yapılacak tek şey Avustralya'ya gitmektir, artık dükkânı da yoktur. Köse ve Emel dükkânı Sofi'nin yaktığından emindir. Sofi'nin son günlerde Tarık'a yakınlaşması hep bunun işaretidir. Tarık kararlıdır, gidecektir. Emel onunla gelmeyeceğini söyler, oğluna da babasının öldüğünü söyleyecektir.

Tarık, karısının tutumu ile gitmemeye karar verir. İşini yeniden kurar, dükkânı eskisinden daha iyi çalışmaktadır. Bir gün karısı ve oğlu, Fatma Nine'ye gider. Tarık onarlı beklerken Sofi gelir. Bir iş vardır, Tarık gidemeyeceğini, oğluna söz verdiğini söyler. Sofi sonunda Tarık'a her şeyi itiraf eder. Amacı onu Avustralya'ya göndermektir. Tarık'ı kıskanmaktadır. Tarık onun tek rakibidir. Tarık Avustralya'ya gitmemeye karar verince dükkânı yaktırmıştır. Ancak Tarık yine yılmamıştır. Son çare onu öldürmektir. Onu iş var diye götürecektir ve sonra onu öldürecektir. Sofi bunları itiraf ettikten sonra tabancasını çeker. Bu sırada Emel gelir. Tarık ona Köse'yi çağırmasını söyler. Köse boğuşarak Sofi'yi yere yıkar. Sofi'yi polise teslim etmeye karar verirler.

Vak'a

Rumların Türk düşmanlığını anlatan *Emellerin Uğraşı*¹¹⁴³ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Tarık, karısına Avustralya'ya gitmek istediğini söyler.
- b) Karısı ve Fatma Nine onu vazgeçirmeye çalışır.
- c) Sofi'nin etkisinde kalan Tarık, gitmeye karar verir.

¹¹⁴³ Bekir KARA, "Emellerin Uğraşı", *Kıbrıs Türk Ulusal Sahne Oyunları*, Ergenekon Yayınları, Lefkoşe, 1974, s. 101-143.

- d) Bir gece iş için Sofi ile giden Tarık'ın dükkânı yanar.
- e) Tarık için artık tek çare Avustralya'ya gitmektir.
- f) Emel onunla gitmeyecektir. Tarık sonunda vazgeçer.
- g) Tarık işini yeniden kurmuştur. Eskisinden daha iyidir.
- h) Bir gün evde yalnızken Sofi gelir. Her şeyi itiraf eder.
- i) Dükkânı yakan Sofi'dir. Tek rakibi olan Tarık'ı ortadan kaldırmak için onu öldürecektir.
- j) Tarık, Köse'den yardım ister. Köse, Sofi'yi yere yıkar.
- k) Sofi'yi polise teslim etmeye karar verirler.

Tema

Oyunun ana teması Türk düşmanlığıdır. Bu tema Tarık ve Sofi arasındaki çatışmayla aktarılmıştır. Bir Türk düşmanı olan Rum Sofi, Türkleri odadan uzaklaştırmak istemektedir. Tarık'ın aklına Avustralya'ya gitme fikrini sokarak onu zehirler:

FATMA: Sana bu zehiri içiren, senin en büyük düşmanıdır. Ben burda doğdum. Bu yerin havasını aldım. Sen de öyle. Senin en yakınların da öyle. Birçok hatıralarımız var... çok kanlar döküldü bu vatan için. Senin kardeşi çocuğunun kemikleri daha tam taze. Onları düşün evini düşünmezsen. Sen gidersin... Belki de çocuklarını da aratarsın bir süre sonra... Ama... Ama hatıralarını da birlikte götüremezsin. Çocukluk yaşantısındaki izleri atamazsın hemenden. Buralar için kan dökenleri birlikte götüremezsin. Onlar arkandan lânet okur kimse okumazsa.¹¹⁴⁴

Kıbrıs Türklerin de vatanıdır. Fatma Nine'ye göre Rumların Türk düşmanlığı bitmemiştir. Adadan Türkleri atmak için savaş vermektedirler.

“FATMA: Geçmedi evlâdım. Geçmiyecek de. Gâvur bu adada oldukça, bizde bu adada Türk kaldıkça devam edecek.”¹¹⁴⁵

Tarık'ın rüyasına giren Ali, aşağıdaki sözlerle oyunun adının anlamını da açıklar. İki emel vardır. Biri Rumların Türkleri adadan atma emelidir. Diğeri ise Tarık'ın karısı Emel'dir. Rumların niyetini sezen Emel, Rumların emeli ile mücadele eder. Tarık bu iki emel arasındadır.

ALİ'NİN SESİ: İki emel uğraş içinde şimdi. Onun emeli çok eskiye dayanır. Bizim Emel'imiz daha yeni görüyor tehlikeyi. Ona karşı büyük uğraş veriyor şimdi. Ona yardımcı

¹¹⁴⁴ KARA, *Emellerin Uğraşı*, s. 108.

¹¹⁴⁵ KARA, *Emellerin Uğraşı*, s. 130.

olman gerek Ama... Bak geliyor düşmanın. Dikkatli ol. Her zaman kork ondan. Sezdirmeden bir zehir atar içine. (Birkaç kez ekolu ses yankılar) Bir zehir. Bir zehir. Bir zehir...!¹¹⁴⁶

“EMEL: Sofi yaktı senin dükkânını. Kaçırmaq için... Bir Türk’ü adadan kaçırmaq için. Bir emeli vardır yıllar var... O emelini gerçekleştirmek uğraşında. Teker teker. Bir bir atmak isterler bizi adadan. O fırsatı vermemeli onlara...”¹¹⁴⁷

Oyunda ele alınan yan tema ise kıskançlıktır. Rum Sofi, işleri iyi giden Tarık’ı kıskanmaktadır. Tek rakip olarak gördüğü Tarık’ı zor durumda bırakmaq için önce dükkânını yakar; ancak istediği olmayınca onu öldürmek ister:

“SOFİ:Haa... Haa. Haaa... (Kinle) Gebereceksin Tarık Usta. Tek rakibimsin çevrede. Türk oluşun sinirime dokunuyor zaten. Bizden biri olsa neyse. Ama sen.. Sen bir Türk’sün... Gebereceksin...”¹¹⁴⁸

Zaman

Oyunda anlatılan olayların vak’a zamanı belirsizdir. Anlatma zamanı ise 1973’tür. Rumların Türklere karşı olan tutumu gösterilmek istenmiştir.

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar Kıbrıs’ın Limasol şehrinde geçer. Limasol’da Tarık’ın evi anlatılan olayların sahnesi durumundadır. Ev oyunun başında şu şekilde tanıtılır:

“Bir iki koltuk, pencere, kapı, sedir ve birkaç sandalye. Köşenin birinde bir masa, temiz bir örtü ile örtülmüş ve masada bir vazoya yapay çiçeklerle doludur. Evin içi temiz ve bakımlıdır.”¹¹⁴⁹

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu altı kişiden oluşmaktadır. Tarık, Emel, Sofi, Köse, Fatma Nine oyunun şahıs kadrosunu oluşturur.

Sofi, Türkleri adadan atmak isteyen bir Rum’dur.

Fatma Nine, Rumların Türkleri adadan atma niyetini bilen, geçmişte bunun örneklerini yaşamış bir Türk’tür.

Emel de Rumların niyetini sezen Tarık’ı bu zehirden kurtarmaya çalışan bir Türk’tür.

Tarık, yaptığı işte usta olan bir Türk’tür.

¹¹⁴⁶ KARA, *Emellerin Uğraşı*, s. 131.

¹¹⁴⁷ KARA, *Emellerin Uğraşı*, s. 135.

¹¹⁴⁸ KARA, *Emellerin Uğraşı*, s. 141.

¹¹⁴⁹ KARA, *Emellerin Uğraşı*, s.103.

Dil ve Üslup

Oyun beş bölümden oluşmaktadır. Sade bir dille yazılmıştır.

Oyunda Emel ve Tarık sürekli kâbus görür. Bu kâbuslar şu şekilde gösterilmiştir:

“Bu esnada beyaz bir sisle Köse girer.”¹¹⁵⁰ bu tür ifadelerle rüya anlatımı başlar. Rüyadaki hareketler pandomim hareketleri ile verilir. Rüyadaki sesler de ekolu verilmiştir.

Oyun Cumhuriyet’in 50. yılı dolayısıyla açılan “Ulusal Sahne Oyunları” yarışmasında ilk beşe giren oyunlardan biridir.

¹¹⁵⁰ KARA, *Emellerin Uğraşı*, s. 110.

TUTSAKLAR

Özet

Kemal Yaşar, Çetin ve Turan, Rumların haksız yere esir alıp hapse attığı dört Kıbrıslı Türk'tür. Yıllarca ailelerinden ayrı, dört duvar arasında, güneş yüzü görmeden hapistirler. Çetin rüyasında kaçmayı başardıkları, bir ormanda olduklarını görür. Ancak yollarını kaybetmişlerdir. Sesini duydukları bir kadını yakalarlar. Adı Meri olan bu kadın zalim Yunan Binbaşı Kosta'nın karısıdır. Dördü başlarına gelenleri anlatırlar. Meri onlara hak verir gibi görünür ve onları kurtaracağını söyler. Onlar da Meri'yi serbest bırakırlar. Fakat Meri askerlerle geri döner ve onları yakalatır. Kemal de Meri'yi vurur. Çetin, Kemal'e "Meri'yi niye vurdun" diye bağırırken uyanır. Arkadaşları onun yaşadıkları yüzünden böyle olduğunu düşünürler.

Kaçmak için tünel kazmaktadırlar. Ancak çıkan toprakları az az dışarı çıkardıkları için işleri gecikmektedir. Yaşar tünelin yakında biteceğini söyler. Binbaşı Kosta gelerek onlara eğer Rum olurlarsa hapisten kurtulacaklarını söyler. Hiçbiri buna razı olmaz. Kosta'nın gidişinden sonra tekrar tüneli kazmaya devam ederler.

Sonunda tünel tamamlanır. Yaşar bunu haber vermek için geldiğinde oradaki Kosta ile tartışır, Kosta onu vurur. Bu durum diğer üçünü üzer. Tam tünel bitmiş, kaçacaklarken Yaşar ölmüştür. Çetin, tünelden kaçalım der. Kemal tünele doğru ilerler. Rum Vardiyan onlara engel olmaya çalışır. Çetin, silâhını ele geçirerek onu vurur.

Turan ve Kemal kaçalım, der. Fakat, Çetin tünelden değil; kapıdan çıkar ve çıktığında vurulur. Turan ve Kemal onu takip eder.

Vak'a

Konusunu Kıbrıs'ta yaşayan olaylardan alan Tutsaklar¹¹⁵¹ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Kemal, Turan, Çetin ve Yaşar Rumların elinde esirdir.
- b) Çetin, rüyasında hapisten kaçtıklarını görür.
- c) Kaçmak için tünel kazmaktadırlar. Az kalmıştır.
- d) Binbaşı Kosta'nın özgür olmak için Rum olmaları teklifini reddederler.
- e) Yaşar, tünelin bittiğini haber verir. Fakat Kosta ile tartışırken vurulur.
- f) Diğer üçü kaçmak için tünele yönelirler.

¹¹⁵¹Bekir KARA, "Tutsaklar", *Kıbrıs Ulusal Sahne Oyunları*, Ergenekon Yayınları, Lefkoşe, 1974, s.162-197.

- g) Gardiyan onları görür. Çetin onu vurur.
- h) Çetin, tüneli bırakıp kapıdan çıkar, çıktığı an vurulur.
- i) Kemal ve Turan da Çetin'in peşinden gider.

Tema

Oyunun ana teması Rumların idealine karşı verilen mücadeledir. Kıbrıslı Rumlar adayı Yunanistan'a bağlamak, Türklere de kimliklerini unutturmak istemektedirler:

“KOSTA: Zaten tüm Kıbrıs'ı alacağız. Birgün nasıl olsa unutturacağız size Türklüğünüzü. Trakyadaki gibi...Adayı bağlayacağız Yunanistan'a... Onunla da kalmıyacağız... Büyük idealimizi gerçekleştireceğiz... Buna yeminliyiz”¹¹⁵²

Tehdit edilen tutsak Türkler, özgür olmak için Rum olmayı kabul etmezler. Kosta'ya şu cevabı verirler:

“Turan: Ölmekten korkmuyoruz gayrı...

Çetin: Hergün öleceğimize, bir kez ölürüz...

Yaşar: Biz Türk doğduk, Türk öleceğiz”¹¹⁵³

Kosta'ya bu şekilde karşı koyan bu dört Türk genci vatan için canlarını feda ederler. Son nefeslerinde hepsi de “kanım feda olsun vatanıma” der.

Oyunda Rumların, Türklere yaptıkları haksızlıklara da değinilmiştir.

Zaman

Oyunda anlatılan olayların vak'a zamanı belirsizdir. Anlatma zamanı 1973'tür. Kıbrıslı Türklerin durumunu anlatmak amaçlanmıştır.

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar Kıbrıs'ta bir Rum tutuk evinde geçmektedir. Tutuk evi şöyle tasvir edilir:

Yer altında dört tarafı duvar, tutuk evi. Duvarlar nemli, loş bir yerdir. Karşıda uzunlamasına iki şilte. Şilteler yerededir. Ve üzerlerinde battaniye yoktur. Sağ tarafta duvar içinde küçük, demir parmaklıklarla örülü bir pencere. Sol tarafta penceresiz, demirden bir kapı. Sağ yanda ve sol yanda birer şilte.¹¹⁵⁴

Oyunun rüyada geçen kısmında mekân bir ormandır.

¹¹⁵² KARA, *Tutsaklar*, s. 193.

¹¹⁵³ KARA, *Tutsaklar*, s. 185.

¹¹⁵⁴ KARA, *Tutsaklar*, s. 190.

Şahıs Kadrosu

Oyun altı kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir.

Çetin, Kemal, Yaşar ve Turan, Türk gençleridir. Vardiyen, Kosta ve Meri Yunan'dır.

Tutsak dört Türk cesur, Türk kimliğine bağlı, vatansever gençlerdir. Kosta, Rumların ideali için çalışan bir binbaşısıdır.

Dil ve Üslup

Oyun iki perde, bir tablodan oluşmaktadır. Sade bir dille yazılmıştır. Oyunun ilk perdesi Çetin'in gördüğü rüyadır.

Oyunun sonunda yer alan tabloda Orhan Şaik Gökyay'ın "Bu Vatan Kimin" adlı şiiri yer alır.

Oyun Cumhuriyet'in 50. yılı dolayısıyla açılan "Ulusal Sahne Oyunları" yarışmasında ilk beşe giren oyunlardan biridir.

ALBAY

Özet

Askerlerin yanına gelen Albay onlara birer ordu mensubu olduklarını ve onlardan zafer beklediğini söyler. Albay, erlere geçmişi hatırlatır. Millî Mücadele ve Büyük Ata'nın ruhunu yaşatacaklardır. Erler aralarında Albay'ı öven bir şiiri okurlarken bir çavuş Kıbrıs'a gidileceği haberini getirir.

Kıbrıs'ta Yunanlılar halka eziyet etmektedir. Evlerini soydukları Türkleri kurşuna dizerler. Mücahitler gelir; ancak geç kalmışlardır. Türkiye'den Albay'ın geldiği haberi büyük bir sevinçle karşılanır.

Kıbrıs'a gelip Yunanlıların yaptıklarını gören Albay, komutasındakilere saldırı emrini verir. Mücahitler de gelerek Albay'ın emrine girmek istediklerini belirtirler. Albay'ın haber beklediği yüzbaşı gelerek Sakarya taktiği ile düşmanı yendiğini bildirir. Yakaladıkları Yunan erlerinden Yunanlıların hareket plânını öğrenen Albay, tekrar hücumu geçer.

Vak'a

Konusunu 1974'te Kıbrıs'ta yaşanan olaylardan alan *Albay*¹¹⁵⁵ vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Albay askerlerinden geçmişin kahramanlık ve zafer ruhunu yaşatmalarını ister.
- b) Albay ve askerleri Kıbrıs'a gidecektir. Yunanlılar Kıbrıs'ta zulüm yapmaktadır.
- c) Albay, Yunanlıların yaptıklarını öğrenince hücum emrini verir.
- d) Yüzbaşı Sakarya taktiği ile düşmanı yener.
- e) Yunanlıların hareket plânını öğrenen Albay, tekrar saldırıya geçer.

Tema

1974 Kıbrıs Harekâtı ile ilgili olarak yazılan oyunda Kıbrıs'ta Yunanlıların Türklere yaptığı zulüm ve Kıbrıs sevgisi vurgulanmıştır. Kıbrıs'ta yaşayan Türkler zulüm görmektedir. Mücahitler ve Albay buna bir son vermek için mücadele ederler. Türklerin durumu şu şekilde ifade edilmiştir:

I. MÜCAHİT –Yıllarca ayrılıp, yalnız kalmıştık.
 Bir tuzağa düşmüş ve sarılmıştık
 Güneşli günlerde ışık görmedik
 Hayat mı, dünya mı, görüp bilmedik.

¹¹⁵⁵ Abay DAĞLI, *Albay*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1975, 48 s.

Siperden sipere kan içinde yurt
 Arkada bir yılan, karşıda bir kurt.
 Yurtsuz yuvasızlar dizildi saf, saf
 Kanlı kaatillerde yoktu bir insaf.
 Ne çocuk dediler, ne kadın, ne kız.
 Her yerde kan izi, kan izi yalnız.
 Hep ölüm diyordu etrafta bir ses.
 Yaşamak hakkında yoksundu herkes
 Bir barış hududu yoktu orada.
 Kan içinde yüzdü yemyeşil ada.¹¹⁵⁶
 1.MÜCAHİT –Hedef aldıkları silâhsızlardır.
 2.MÜCAHİT –Kimse sağ kalmamış.
 1.MÜCAHİT –Sabret, kardeşim
 Yakındır darbe, son bir girişim.
 Herkes bu gerçeği anlayacaktır.
 Bu kanlı mezâlim yok olacaktır¹¹⁵⁷

Kıbrıs sevgisi de Kıbrıs'ta savaşan askerilerin ailelerin mektupları vasıtasıyla ifade edilir. Türkiye'deki Türkler, Kıbrıs'ı da vatan parçası kabul ederler:

1.ER –Babam yazıyor.
 Kovanımda bal, oğlum
 Telli sazı çal, oğlum
 Yavru vatanım, diye.
 Kıbrısımı al, oğlum.
 3.ER –Dedem yazıyor.
 Dilimde hak duası
 Kalbimde Kıbrıs'ım var.
 5.ER –Sevgilim yazıyor.
 Sen benimle ve bir de
 Kıbrıs'ımla yaşarsın¹¹⁵⁸

Zaman

1974 yılında Kıbrıs'ta yaşanan olayların anlatıldığı oyunun vak'a zamanı 1974'tür. Oyunun anlatma zamanı ise 1975'tir.

Oyun Kıbrıs'ta şehit olan Albay İbrahim Karacaoğlanoğlu'nun ve bütün şehitlerin aziz ruhlarına yazılmıştır.

¹¹⁵⁶ DAĞLI, *Albay*, s. 41.

¹¹⁵⁷ DAĞLI, *Albay*, s. 22.

¹¹⁵⁸ DAĞLI, *Albay*, s. 38-39.

Mekân

Oyunda anlatılan olaylar bir askerî kampta ve Kıbrıs'ta geçmektedir. Oyunda basit dekor tanıtımları vardır:

“Askeri bir kampta geniş bir alan. Dipten ortada bir çadır kurulmuş¹¹⁵⁹”

Şahıs Kadrosu

Oyun otuz beş kişilik bir şahıs kadrosuna sahiptir. Albay vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıstır.

Teğmenler, Erler, Mücahitler, Çavuşlar, Onbaşılar, Esirler dekoratif unsur durumundaki şahıslardır. Oyunda öne çıkan tek şahıs Albay'dır.

Albay: Erlerin eğitimine büyük önem verir. “Annem beni yetiştirdi” gibi marşlarla, büyüklerimizi ve Atatürk'ü hatırlatarak Millî Mücadele ruhunu daima canlı tutmaya çalışır.

ALBAY –Ruhen beslenirse eroğlu erler,

Daima sağlanır büyük zaferler.

Şanlı Harbiye'de aldık bu dersi.

Ruhlarla birleşip silâhın sesi.

Ordu bu kuvvetle kazanır harbi.

.....

Düşünüp tarihi ve ataları

Hatırlatmak gerek bütün bunları

.....

Tarihten bir ders almalı

Hep böyle olmalı, böyle olmalı.

Nesiller anlasın bu gerçekleri.

Tarih uyarıyor gelecekle¹¹⁶⁰.

ALBAY – Geçmişini unutmak büyük bir hata.

İstiklâl Savaşı ve Büyük Ata

Okulda, kışlada tanıtılsın

Erlerim, gençlerim aydınlatılsın.

O günün ruhunu hatırlatalım.

Ve yaşatalım, yaşatalım¹¹⁶¹

¹¹⁵⁹ DAĞLI, *Albay*, s. 8.

¹¹⁶⁰ DAĞLI, *Albay*, s. 12-13.

¹¹⁶¹ DAĞLI, *Albay*, s. 19.

Dil ve Üslûp

Oyun üç perde, yedi tablo ve on üç sahneden oluşmaktadır. Sade bir dille yazılan oyun manzumdur. 6+5=11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Oyunda yer alan

I.ER –“Annem beni” dedin, sarkı söyledin

Görüp, bilmeyene bir söz dinlettin.,

Acemi dediler, bizi öğrettin.

Oğlanoğlu Albayım hay-hay

.....

Dünyaya gelmişim insanım diye.

Dünyaya vatana kurbanım diye.

Er oldum, işte er meydanım diye.

Karaoğlanoğlu Albayım hay hay ¹¹⁶²

şeklinde Albay’ı ele alan bir şiir, Mehmet Akif’in “Çanakkale Şehitleri’ne” adlı şiirinden mısralar, “Annem Beni Yetiştirdi” marşı ve “Kıbrıs Destanı” oyunda yer almaktadır. Oyun içinde bir er tarafından söylenen bu destanı Abay Dağlı yazmıştır. Aynı destan oyunun sonunda da yer alır. Bu destanda Kıbrıs, Türk Bayrağı, Cumhuriyet, Atatürk ele alınmıştır.

¹¹⁶² DAĞLI, *Albay*, s. 16-17.

ŞEHİT OCAĞI

Özet

Emine Abla evinde otururken torunu Yaşar gelir, telaşlıdır. Onun ardından Muhtar, İmam, Durmuş, Kara Mehmet, Deli Seyin ve Mustafa da gelir. Emine Abla onları içeri buyur eder. Dışarıdan davul zurna sesleri gelmektedir. Emine Abla, Muhtara dışarıda ne olduğunu sorar. Muhtar, Yunan'a karşı savaş olduğunu söyler. Emine Abla, elini öpen torununu ve onun arkadaşlarını hayırlısıyla gidin diyerek uğurlar .

Muhtar ve beraberindekiler, İsmail Emmi'nin yanına giderler. Muhtar Kıbrıs'ta asayişin bozulduğunu, yapılacak çıkarma için hükümetin asker istediğini söyler. Onların köyünden de beş kişi gidecektir. Muhtar İsmail Emmi'den gidecek olan Yaşar, Durmuş, Deli Seyin, Kara Mehmet ve Mustafa'ya savaşı ve yaşadıklarını anlatmasını ister. İsmail Emmi savaşta yaşadıklarını, düşmanı nasıl yendiklerini anlatır, gençlere öğüt verir. Kara Mehmet öğütleri için ona teşekkür eder. Mehmet, Kıbrıs için bir türkü yapmıştır, onu okur. Muhtar, gençleri şubeye götürecektir. İsmail Emmi önce dua edelim deyince, abdest alırlar ve imamla beraber dua ederler. Duadan sonra İsmail Emminin elini öperek oradan ayrılırlar .

İsmail Emmi ve Emine Abla otururken Muhtar elinde bir mektupla gelir. Mektup Emine Abla'nın torunu Yaşar'dandır. Yaşar, Kıbrıs'ta Türklerin üstün geldiğini, Yunan'a dersini verdiklerini yazmıştır.

Deli Seyin çıkarmada şehit olmuştur. Üstüne bir bayrak örtülmüştür. Başında da bir nöbetçi vardır. Oradan geçen ihtiyar bir yolcu nöbetçiye orada ne işi olduğunu sorar. Nöbetçi şehidi beklediğini söyler, Türklerin kahramanlığından bahseder. Bunun üzerine yolcu da şehidin üzerine kapanarak Mehmet Akif'in Çanakkale Şehitlerine adlı şiirini okur.

Vak'a

Konusunu Kıbrıs Harekâtı sırasında yaşanan olaylardan alan *Şehit Ocağı*¹¹⁶³ adlı oyunun vak'a örgüsü şu şekildedir:

- a) Emine Abla'nın yanına gelen torunu, Muhtar ve beraberindekiler Yunan'a karşı savaş olacağını söylerler .

¹¹⁶³ İsmail Hakkı YILANLIOĞLU, *Şehit Ocağı*, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980, 32 s.

- b) Emine ablanın yanından ayrılan Muhtar ve yanındaki gençler İsmail Emmi'nin yanına giderler.
- c) Muhtar Kıbrıs'a çıkarma yapılacağını söyleyerek İsmail Emmi'den oraya gidecek olan gençlere öğüt vermesini ister.
- d) İsmail Emmi nasıl savaştığını anlatır, öğüt verir.
- e) Kara Mehmet ona teşekkür eder ve Kıbrıs için yaptığı türküyü okur.
- f) Abdest alıp dua ettikten sonra Muhtar ve gençler şubeye gitmek için yola çıkarlar.
- g) Muhtar, Emine Abla'ya torunu Yaşar'ın mektubunu getirir. Yaşar, Yunan'a üstün geldiklerini yazmıştır.
- h) Deli Seyin şehit olmuştur. Başında bir Nöbetçi vardır. Onun şehit olduğunu öğrenen bir yolcu üstüne kapanarak Çanakkale Şehitlerine adlı şiiri okur.

Tema

Oyunun ana teması Türk kahramanlığıdır. Oyunda ele alınan yan temalar ise vatan ve bayrak sevgisidir.

Türk kahramanlığı Yaşar, Nöbetçi, İsmail Emmi ve Kara Mehmet vasıtasıyla aktarılmıştır.

KARA MEHMET:

Türk kızdı mı dünya bilir ne olur!
kimsede öcünü bırakmaz alır.¹¹⁶⁴

İSMAİL EMMİ:

Türk neymiş anlasın şu Yunanlılar .
Bozkurt gibi dalın Kıbrıs içine,
Dayanmaz kimse Türk'ün gücüne.¹¹⁶⁵

MUHTAR:

Türk ordusu çıktı bugün Kıbrıs'a birden,
Dönmez inan !...bu yiğitler yurda zafersiz¹¹⁶⁶

İSMAİL EMMİ:

Ülen Deli Seyin ne demek korku ?
Git de savaşta gör bir kere Türk'ü¹¹⁶⁷

¹¹⁶⁴ YILANLIOĞLU, s.13.

¹¹⁶⁵ YILANLIOĞLU, s. 17.

¹¹⁶⁶ YILANLIOĞLU, s. 23.

¹¹⁶⁷ YILANLIOĞLU, s. 15.

sözleri Türk'ün korkusuzluğunu, gücünü ifade eder.

Bu bahadırlara Türk'ün Mehmedi derler...
 İşte nine, bu türküyü söyleriz,
 Siper gerisinde sohbet eyleriz,
 Bize savaş sanki oyuncak gibi,
 Yok dünyada biz Türk'lerin rakibi .
 Ne Amerikası ne de Rus Moskof,
 Türk'ün karşısında hepsi çıkar kof .
 Devler gelse karşımıza dayanmaz,
 Bu sillede ezilir de canlanmaz.
 Siperin önünde oynasır zeybek,
 Bu Türk'ün her biri kahraman tek tek .¹¹⁶⁸

Yaşar'ın mektubundaki bu sözlerle Türklerin hiçbir şeyden korkmayan, kahraman bir millet olduğu vurgulanır .

NÖBETÇİ:

Vız gelirdi düşmanın topu, tüfeği bize,
 Türk dendi mi cihanda herkes gelirdi dize.
 Cihana yayılmıştır şerefimiz ünümüz.
 Adaletle atıldı, bütün mülkün temeli,
 Nizâm- ı âlem idi devletimin emeli.
 Dün ne isem bugün de aynı millet, aynı kan,
 Yarın mutlak Türklere vatan olacak vatan.
 İntikal etti bana kahramanlık atamdan,
 Değişmez hiçbir zaman damardaki asil kan .
 Peygamberin sözünde övdüğü millet benim,
 Savaşın, zaferlerin sevdiği millet benim.¹¹⁶⁹

Sözleri ile de Türk'ün gücü, kahramanlığı vurgulanır. Türkler zaferi, savaşı sever.

Vatan sevgisi ise Kara Mehmet vasıtasıyla aktarılmıştır.

KARA MEHMET:

Hasretliğin ağrı oldu yürekte
 Sabır tesbihini çek yeşil yeşil .

¹¹⁶⁸ YILANLIOĞLU, s. 25.

¹¹⁶⁹ YILANLIOĞLU, s. 30.

Göntül kaldı senden ayrı merakta,
 Gözünden yaşları dök yeşil yeşil .
 Teslim etmem uçaklara, kullara .
 Gözlerim takılı kaldı yollara,
 Vûslat چراغ'ını yak yeşil yeşil .
 Boyun bükmüş yeşil buğday başağı,
 Gözün dikmiş sana Yunan uşağı .
 Adam sayar şu İngiliz eşeği,
 Kör göze parmağı sok yeşil yeşil .
 İngiliz "Özlerse Çanakkale' yi,
 MEHMET alır koltuğuna kelleyi,
 Kıbrıs için kan götürür gövdeyi,
 Kem göze nazarı dik yeşil yeşil.¹¹⁷⁰

Mehmet'in Kıbrıs için yazdığı bu türkü vatan sevgisini ifade eder.

"İSMAİL EMMİ:

Oğlum, zaten Kıbrıs senin vatanın,

Dersini ver gayri küstah Yunan'ın."¹¹⁷¹

Sözleriyle Kıbrıs'ın da vatana dahil olduğu belirtilir. Bayrak sevgisi teması Emine Abla vasıtasıyla aktarılmıştır.

EMİNE ABLA:

Ne güzel ne güzel bayrakla gelin,

Hele durun biraz beni dinleyin .

Ben bayrağa vurulmuşum gençlikte,

Türküler yakmışım, okuyom işte! ...

Altından yapılsa azdır direğin,

Canım bayrak, kanım bayrak, al bayrak .

Dünyanın cenneti senin durağın,

¹¹⁷⁰ YILANLIOĞLU, s. 18.

¹¹⁷¹ YILANLIOĞLU, s. 18.

Canım bayrak, kanım bayrak, al bayrak .

Şehit seni anar canın verirken

Ölürüm yolunda düşünmeden ben

Canım bayrak, kanım bayrak, al bayrak”

.....

Bayrağın aşkıyla yaktım özümü

Dalgalanman Türk’e hayat, can olur

Al rengin şehitlere şan olur,

Göz kaymaz sana eller kan olur.

Canım bayrak, kanım bayrak, al bayrak .

Giyersin sırmaları , adın değişir .

Ardından ordular kükrer döğüşür

Koçyiğitler serdengeçer boğuşur.

Canım bayrak, kanım bayrak, al bayrak .

Bütün millet bayrağına vurulmuş,

Bayrak, şeref şan ipiyle örülmüş,

Şehitlerin kanlarından derilmiş .

Canım bayrak, kanım bayrak, al bayrak .¹¹⁷²

Oyunda Türk soyunun Müslüman olduğu da vurgulanır .

NÖBETÇİ:

Türk kanı taşırsan eğer İslâmsın,

Ben neyim dinle de şüphetme inan! ...

.....

Yolcu baba anladın mı ben kimim?

Soyumuz Türk Müslümanlıktır dinim.¹¹⁷³

“İmam: Muzaffer kıl YARAB, Müslüman Türk’ü!”¹¹⁷⁴ sözü de Türklerin Müslüman olduğunun ifadesidir.

¹¹⁷² YILANLIOĞLU, s. 9-10.

¹¹⁷³ YILANLIOĞLU, s. 29-30.

Zaman

Konusunu 1974'teki Kıbrıs Harekâtından alan oyunun vak'a zamanı 1974'tür. Anlatma zamanı ise 1980'dir. Türk kahramanlığını göstermek için çok yakın bir tarihte kazanılan zafer, anlatma zamanına taşınmıştır.

Mekân

Oyunun mekânı Emine Abla ve İsmail Emmi'nin evleridir. Oyunda mekân tasviri yoktur. Dekor tanıtımları vardır. Bu da oyunun sahnelenmeye uygun olduğunu gösterir.

“Köy odası: Yerde kilim, sedir, duvarda bir kılıç, tüfek ve bez torba içinde KURAN asılı”¹¹⁷⁵

“Emine Ablanın odasına benzer bir oda. Sedirin köşesinde beyaz sakallı İsmail Emmi oturur . Odanın duvarından bir kılıç ve madalyalar asılı”¹¹⁷⁶

Şahıs Kadrosu

Oyunun şahıs kadrosu yedi kişiden ibarettir. Emine Abla, İsmail Emmi, Yaşar, Kara Mehmet vak'anın ortaya çıkışında rol oynayan şahıslardır.

Emine Abla: Oyunun başında “Seksenlik bir ihtiyar kadın, başında beyaz yaşmak, uzun entari, önünde kırmızı alaca mendil”¹¹⁷⁷ şeklinde tanıtılır. Emine Abla, “Asker ailelerine bağlanan maaşı biriktirip öküzünün yanına eş almış ve İnebolu'ya cephane taşımak için gitmiştir. Gerçek Türk kadın kahramanıdır.”¹¹⁷⁸

Emine Abla şehit anası, gazi eşidir. İstiklâl Savaşı'nda cepheye mermi taşımıştır.

İsmail Emmi: Oyunun başında “Gazi Başçavuş, doksan yaşında ak sakallı bir ihtiyar”¹¹⁷⁹ şeklinde tanıtılır.

Yaşar, Kara Mehmet, Deli Beyin, Mustafa, Durmuş askerlik çağına girmiş köy delikanlılarındandır .

¹¹⁷⁴ YILANLIOĞLU, s. 20.

¹¹⁷⁵ YILANLIOĞLU, s. 5.

¹¹⁷⁶ YILANLIOĞLU, s. 13.

¹¹⁷⁷ YILANLIOĞLU, s. 2.

¹¹⁷⁸ YILANLIOĞLU, s. 2.

¹¹⁷⁹ YILANLIOĞLU, s. 2.

Muhtar Kamil Ağa, köyün imamı Mehmet Hafız, nöbetçi asker ve yolcu dekoratif unsur durumundaki şahıslardır.

Dil ve Üslûp

Oyun dört perdeden oluşmaktadır. Bu dört perde oyunun başında özetlenmiştir. Oyun manzumdur. Çoğunlukla 11’li hece ölçüsü kullanılmıştır. Bazı yerlerde 13’lü hece ölçüsüne de rastlanır.

Yazar oyunun başında, oyunu gerçeğe uygun olarak yazdığını söyler: “Bu piyes gerçeğe uygun olarak yazılmıştır. Kıbrıs Savaşı sırasında Yaşar’dan babasına gelen mektubu duyunca bu piyesi yazmaya başladım.”¹¹⁸⁰

Gerçeğe uygun olarak yazılan oyunun şahısları da gerçektir.

“İsmail Emmi Burdur’da Mumcu sokakta oturmaktaydı. Kendisini ziyaret ettim. İstiklâl Savaşına iştirak edenlere bağlanan maaşı reddetti, almadı. Ölürken eşine de almaması için vasiyet etti.”¹¹⁸¹

Yazar, “Bu piyes hayali değil, hakikattir. Mübalağa yoktur”¹¹⁸² diyerek anlatılanların gerçek olduğunu belirtir.

İsmail Emmi’nin İstiklâl Savaşı’nı anlatırken söylediği nakaratı andıran sözler bir şiirin parçaları gibidir:

Ben Kademoğlu İsmail,
Etmedim kötüye meyil .
Ben Kademoğlu İsmail,
Cesaretim çok, az değil
Ben Kademoğlu İsmail,
Canım pek, azcık değil .
Ben Kademoğlu İsmail,
Şerefim var, servet değil
İsmail Emmi: Ben Kademoğlu İsmail,
Değiliz harama nail .

¹¹⁸⁰ YILANLIOĞLU, s. 2.

¹¹⁸¹ YILANLIOĞLU, s. 2.

¹¹⁸² YILANLIOĞLU, s. 2.

Kara Mehmet: Sen Kademoğlu İsmail,

Çok yücesin, cüce değil.¹¹⁸³

Kişilerin konuşmaları birbirini tamamlayan bir şiir gibidir .

KARA MEHMET:

Zafer haberleri kuş gibi gelir,

Murat sancağını çek yeşil yeşil .

İSMAİL EMMİ:

Damarda durmasın, akacak kanın,

Zümrüt gerdanlığı; tek yeşil yeşil .¹¹⁸⁴

Oyunda Mehmet Akif'in "Çanakkale Şehitlerine" adlı şiiri de yer alır.

¹¹⁸³ YILANLIOğLU, s. 15-17.

¹¹⁸⁴ YILANLIOğLU, s. 18.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmamızın bu bölümünde incelemeye esas alınan eserleri konu, tema, zaman, şahıs kadrosu, dil, üslûp ve şekil başlıkları altında bir bütün olarak ele alıp, eserlerin benzer ve farklı yönlerini ortaya çıkartacak bir sınıflandırma işlemi gerçekleştirmiştir.

I. KONU

A) KONUSUNU TÜRK MİTOLOJİSİNDEN ALAN ESERLER

İnsanlığa ait evrensel bir konuyu, sorunu uzak bir bakış açısıyla ele alma eğilimi yazarlar mitolojiye yöneltmiştir. Yazarlar mitolojiden yola çıkarak simgesel bir anlatım da ortaya koymuşlardır.

M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Oğuz Han'ı*, Füzûzan TOPRAK'ın *Boğaç Han'ı*, Ayhan GÜLTAŞ'ın *Destan Yaratan Kahramanlar'ı*, Abay DAĞLI'nın *Dede Korkut'u*, Güngör DİLMEN'in *Deli Dumrul* ve *Ben Anadolu* adlı oyunları konusu Türk mitolojisinden alan oyunlardır.

B) KONUSUNU İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK TARİHİNDEN ALAN ESERLER

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni Türk devletinin ideolojik yapısına uygun olarak, tarih bilinci, millî ve modern bir Türk kimliği oluşturma amacı ile İslamiyet öncesi Türk tarihine yönelmiş ve konusunu bu dönemden alan oyunlar yazılmıştır. 1971-1985 yılları arasında İslâmiyet Öncesi Türk Tarihi eski önemini yitirmiştir. Bu dönemde bu konuda yazılan tek bir oyun vardır: Muzaffer İ.BİĞ, *Mete*.

C) KONUSUNU TÜRK-İSLÂM TARİHİNDEN ALAN ESERLER

1917-1985 yılları arasında diğer dönemlerden farklı olarak Türk-İslâm tarihine özellikle Selçuklular dönemine duyulan ilgi artmış, bu konuda tiyatro eserleri kaleme alınmıştır. Söz konusu dönemde Selçuklu tarihinin tiyatro eserlerine konu edilmesinin en önemli nedeni 1971 yılının Türk tarihi için bir dönüm noktası olan Malazgirt Zaferinin 900. yıldönümü olmasıdır. Yazarlar bu büyük zaferi ve bu zaferi kazanan Alp Arslan'ı tiyatro eserleri vasıtasıyla günümüz insanına aktarmayı amaçlamışlardır.

Sabahattin ENGİN'in *Malazgirt*, Mesut AKÇA'nın *Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi*, M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Büyük Hakan Alp Arslan*, Asaf ÖNEN'in *Alparslan*, Fahri

SAĞLAM'ın *Alpaslan* ve Remzi ÖZÇELİK'in *Büyük Köprü* adlı oyunları Malazgirt Zaferini ve Alp Arslan'ı yücelten oyunlardır. Güngör DİLMEN'in *Hasan Sabbah* adlı oyunu Melikşah dönemini konu alır. Recep BİLGİNER'in *Yunus Emre* adlı oyunu ise Selçukluların son zamanları ile ilgilidir. Güngör DİLMEN'in *Bağdat Hatun* adlı oyunu ise konusunu Türk-Moğol tarihinden almaktadır.

D)KONUSUNU OSMANLI TARİHİNDEN ALAN ESERLER

1960'lı yıllardan sonra Osmanlı tarihine duyulan ilgi artmış ve bu tarihten itibaren konusunu Osmanlı tarihinden alan birçok oyun yazılmıştır. 1971-1985 döneminde yazılan Osmanlı tarihiyle ilgili oyunlar daha çok biyografik-tarihsel oyun özelliği gösterirler. Osmanlı tarihinde entrikalarıyla öne çıkan valide sultanlar, çeşitli karakter özellikleriyle tarihe geçen padişahlar, taht mücadelesi içinde olan şehzadeler, haksızlığa uğrayan devlet adamları eksen yapılarak oyunlar keleme alınmıştır. Bu oyunlarda dikkati çeken özellik oyuna konu edilen kişilerin bugün için de geçerli olan bir bakış açısıyla ele alınmış olmasıdır. Bu kişiler yeniden gündeme getirilerek tarihin sorgulanmış ve insanın evrensel özelliklerine dikkat çekilmiştir.

Turan OFLAZOĞLU'nun *Kösem Sultan, Genç Osman, III. Selim Kılıç ve Ney, Bizans Düştü-Fatih*, Orhan ASENA'nın *İlk Yıllar, Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe, Yıldız Yargılanması*, Turgut ÖZAKMAN'ın *Fehim Paşa Konağı ve Resimli Osmanlı Tarihi*, Fazıl Hayati ÇORBAÇIOĞLU'nun *Koca Sinan ve Barbaros Hayreddin*, Kemal BEKİR'in *Düşüş*, Nezihe ARAZ'ın *İmparatorun İki Oğlu*, Mustafa Necati SEPETÇIOĞLU'nun *Her Bizansa Bir Fatih*, Behçet Kemal ÇAĞLAR'ın *Deniz Abdal*, Mehmet AKAN'ın *Hikâye-i Mahmud Bedreddin*, Yahya AKENGİN'in *Enver Paşa ve Büyük Ümitler*, Mustafa BAYKAN'ın *III. Selim*, Ali Rıza AKDEMİR'in *Adalet*, Atilla TURAN'ın *Söğütten Doğan Güneş* adlı oyunları konusunu Osmanlı tarihinden alan oyunlardır.

E) KONUSUNU MİLLÎ MÜCADELEDEN ALAN ESERLER

Her dönemde Millî Mücadele tiyatro yazarlarının vazgeçilmez konusu olmuştur. 1971-1985 yılları arasında da millî birlik ve bütünlüğü sağlamak, ulusal bilinç ve vatan sevgisini aşlamak için Millî Mücadele dönemi ve bu dönemden seçilen olay ve kişiler tiyatro eserlerine konu olmuştur. Bu dönemde 1971 yılının Sakarya Savaşı'nın 50. yıldönümü olması nedeniyle yazılan oyunlar dikkat çeker.

İ. Bakır TARMAN'ın *Çakırcalının İntikamı*, Orhan ÇİZMECİLER'in *Allah Bizimledir*, Abay DAĞLI'nın *Sakarya'da 22-nci Gün*, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, Orhan ASENA'nın *16 Mart 1920*, Özdemir NUTKU'nun *Söylev*, Ergin ORBEY'in *Kurtuluş Savaşından Belgeler*, Tuncer CÜCENOĞLU'nun *Biga-1920*, Ali YÜCEL'in *Manda*, Yaşar GÜMÜŞTEKİN'in *Bir Güneş Doğdu Samsun'dan*, S. Tefrik OKYAVUZ'un *Kaçak*, Mithat DÜDEN'in *Vatan Sağolsun*, H. Basri BİLGİN'in *Yere Düşen Kan*, Ali Haydar CİLASUN'un *Ulusun Türküsi*, Şevket CEVAT'ın *Kırmızı Kuşak*, Ahmet EFE'nin *Cepheye Koşmak*, Emrullah NUTKU'nun *Zafer Yolu*, Ahmet DURAL'ın *Atatürk Ülküsü* adlı oyunları konusunu Millî Mücadele'den konu alan oyunlardır.

F) KONUSUNU CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK TARİHİNDEN ALAN ESERLER

Konusunu Cumhuriyet Dönemi Türk tarihinden alan eserlerde, Atatürk ve devrimler ele alınmıştır. 1973 yılında Cumhuriyet'in 50. yılının kutlanması, 1981 yılının Atatürk'ün doğumunun 100. yılı olması sebebiyle Atatürk'e duyulan sevginin ifade edildiği, Cumhuriyet rejiminin ele alındığı, devrimlerden sonra gelinen noktaya işaret eden oyunlar yazılmıştır.

Abay DAĞLI'nın *Atamız'ın Gençliği*, *Ata Anıları*, Emrullah NUTKU'nun *Zafer Yolu*, Semiha TÜRKYILMAZ'ın *Ne Mutlu Türküm Diyene* adlı oyunları Atatürk'ü ve Cumhuriyet'i yücelten oyunlardır.

G) KONUSUNU CUMHURİYET'TEN SONRA GELİŞEN OLAYLARDAN ALAN ESERLER

1950 yılında olan ve Türk askerinin de katıldığı Kore Savaşı, 1960'lı yıllarda Kıbrıs'ta yaşanan olaylar ve 1974'teki Kıbrıs Barış Harekâtı bu dönemde yazılan tiyatro eserlerine konu olmuştur.

Faik TÜRKMEN'in *Askerî Kahramanlarımız*, Ahmet TOLGAY'ın *Melek Değilmiş Komşularımız*, Ünver ULUTUĞ'un *Ana*, Bekir KARA'nın *Emellerin Uğraşı* ve *Tutsaklar*, Abay DAĞLI'nın *Albay*, İ. Hakkı YILANLIOĞLU'nun *Şehit Ocağı* adlı oyunları konuları Kore Savaşı, Kıbrıs olayları ve Kıbrıs Harekâtından almıştır.

II. TEMA

A) TOPLUMSAL TEMALAR

1971-1985 yılları arasında yazılan ve konusunu Türk tarihinden alan oyunlarda işlenen toplumsal temalar, vatan sevgisi, Atatürk sevgisi ve Atatürkçü Düşünce, Türklük, Millî Mücadele, Çağdaşlaşma, Savaşı Neden Olduğu Olumsuzluklar, Fetih, Vazife Bilinci, Tarihin Tekerrür Etmesi, Her Devrin Adamı Olmaya Çalışma, Dinin ve İnançların Çıkarlara Alet Edilmesi, Din ve Mezhep Çatışması, Taassup, Adalet, İhanet, Aile ve Sevgiye Dayalı Düzendir.

1. Vatan Sevgisi

Vatan sevgisi bu döneme yazılan oyunların birçoğunda işlenmiştir. Özellikle konusunu Millî Mücadele'den alan oyunlarda vatan sevgisi her türlü sevginin üstünde tutulmuş, kurtuluş vatan sever insanlar vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Vatan için canlarını bile vermeye hazır olan şahıslar vasıtasıyla vatan sevgisi her Türk'ün sahip olması gereken Türk milletine has bir erdem olarak gösterilmiştir.

Muzaffer İ. BİĞ'in *Mete*, Yahya AKENGİN'in *Enver Paşa ve Büyük Ümitler*, İ. Bakır TARMAN'ın *Çakırcalının İntikamı*, Abay DAĞLI'nın *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, *Atamız'ın Gençliği*, *Ata Anıları*, S. Tefvik OKYAVUZ'un *Kaçak*, Mithat DÜDEN'in *Vatan Sağolsun*, H. Basri BİLGİN'in *Yere Düşen Kan*, Ahmet EFE'nin *Cepheye Koşmak*, Yaşar GÜMÜŞTEKİN'in *Bir Güneş Doğdu Samsun'dan*, Ahmet DURAL'ın *Atatürk Ülküsü*, Faik TÜRKMEN'in *Askerî Kahramanlarımız*, Ünver ULUTUĞ'un *Ana* ve Ahmet TOLGAY'ın *Melek Değilmiş Komşularımız* adlı oyunlarında vatan sevgisi ele alınmıştır.

2. Atatürk Sevgisi ve Atatürkçü Düşünce

Bu dönemde 1981 yılının Atatürk'ün doğumunun 100. yılı olması nedeniyle konusunu Atatürk'ün hayatından, anılarından alan oyunlar yazılmıştır. Bu tema oyunlarda değişik şekillerde işlenmiştir. Abay DAĞLI'nın *Atamız'ın Gençliği*, *Ata Anıları* adlı oyunlarda Atatürk'e duyulan sevgi ve güven vurgulanmış, Atatürk, Türk milletinin kurtarıcısı olarak gösterilmiştir.

Mesut AKÇA'nın *Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi*, Müfide Şeref KARAHAN'ın *Bizim Destanımız*, M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Büyük Hakan Alp Arslan*, Ayhan GÜLTAŞ'ın *Destan Yaratan Kahramanlar* adlı oyunlarda Atatürk, bazı tarihî şahsiyetlerle ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

1971 yılının Malazgirt Zaferinin 900., Sakarya Zaferinin ise 50. yıldönümü olması nedeniyle Atatürk ile Alp Arslan arasında ilgi kurulmuştur.

Emrullah NUTKU'nun *Zafer Yolu*, Semiha TÜRKYILMAZ'ın *Ne Mutlu Türki'm Diyene*, Ahmet DURAL'ın *Atatürk Ülküsü* adlı oyunlarında Atatürk ülkülerine olan bağlılık ve Atatürkçü düşüncenin esası olan çağdaşlaşma ele alınmış, Atatürk savaş sonrasında ülkesini yeniden inşa eden bir önder olarak takdim edilmiştir.

Özdemir NUTKU'nun *Söylev*, Ali YÜCEL'in *Manda* adlı oyunlarında ise Atatürk'ün Millî Mücadele içindeki rolü ele alınmıştır. Bu oyunlarda Atatürk, Türk milletinin bağımsızlık mücadelesindeki önderi olarak Millî Mücadele'nin kazanılmasını sağlayan kişidir.

3. Türklük

Bu dönemde Malazgirt Zaferini ve Millî Mücadele'yi ele alan oyunlarda Türklük yan tema olarak ele alınmıştır. M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Oğuz Han* adlı oyununda Türklük, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi şeklinde ana tema olarak dikkatlere sunulmuştur.

Gerek Malazgirt Savaşı gerekse de Millî Mücadele'yi işleyen oyunlarda Türk milletinin tarih boyunca değişmeyen erdemleri; konusunu Türk mitolojisinden alan oyunlarda ise Türk soyunun yüceliği ele alınmıştır. Türk insanının vatanseverliği, cesareti, gücü, adaleti ve merhameti vurgulanmıştır. Tarih boyunca pek çok zaferlere imza atan Türk kahramanları da bu temanın temsilcisi olarak sunulmuştur. Mesut AKÇA'nın *Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi*, Ahmet DURAL'ın *Atatürk Ülküsü*, M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Oğuz Han*, Ayhan GÜLTAŞ'ın *Destan Yaratan Kahramanlar* adlı oyunlarda Türk soyu yüceltilmiştir. S. Tevfik OKYAVUZ'un *Kaçak*, Mithat DÜDEN'in *Vatan Sağolsun*, Yaşar GÜMÜŞTEKİN *Bir Güneş Doğdu Samsun'dan*, M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Büyük Hakan Alp Arslan* adlı oyunları Türk milletinin erdemlerini vurgulayan oyunlardır.

Konusunu Malazgirt Zaferinden alan oyunlarda Türklük İslâmiyet ile birlikte ele alınmıştır. Malazgirt Zaferini kazanan Alp Arslan, Remzi ÖZÇELİK'in *Büyük Köprü*, Fahri SAĞLAM'ın *Alpaslan*, Asaf ÖNEN'in *Alparslan*, M. Faruk GÜRTUNCA'nun *Büyük Hakan Alp Arslan* adlı oyunlarda İslâmiyet'e hizmet eden bir Türk hükümdarı olarak gösterilmiştir.

Konusunu Kıbrıs olaylarında alan oyunlarda da bu tema Türk düşmanlığı şeklinde ifade edilmiştir. Ahmet TOLGAY'ın *Melek Değilmiş Komşularımız* ve Bekir KARA'nın *Emellerin Uğraşı* adlı oyunları Türk düşmanlığı üzerine kuruludur.

4. Millî Mücadele

Konusunu Millî Mücadele'den alan oyunlarda Millî Mücadele'nin gerekliliği vurgulanmıştır. Bağımsız yaşama, başka milletlerin tahakkümü altına girmek istememe Millî Mücadele'yi gerekli kılan en önemli nedenlerdir. Orhan ASENA'nın *16 Mart 1920*, Tuncer CÜCENOĞLU'nun *Biga-1920*, Özdemir NUTKU'nun *Söylev*, Ali YÜCEL'in *Manda* adlı oyunlarında "Ya İstiklâl Ya Ölüm" ifadesiyle Millî Mücadele'nin gerekliliği vurgulanmıştır.

5. Çağdaşlaşma

Bu dönemde çağdaşlaşma teması Cumhuriyet'in ilânıyla birlikte gerçekleşen devrimler vasıtasıyla ele alınmıştır. Cumhuriyet rejiminin çağdaş bir rejim olduğu, Millî Mücadele ile bağımsızlığını kazanan Türk milletinin devrimlerle çağdaşlaşması, Atatürk'ün devrimleriyle gerçekleşen eğitim seferberliği oyunlarda ele alınmıştır. Emrullah NUTKU'nun *Zafer Yolu* ve Özdemir NUTKU'nun *Söylev* adlı oyunlarında bu tema işlenmiştir.

6. Savaşın Neden Olduğu Olumsuzluklar

Savaşın neden olduğu olumsuzluklar, bu dönemde konusunu Millî Mücadele'den alan oyunlarda karşımıza çıkar. Savaş ve işgaller sırasında Türk halkının maruz kaldığı zulümler, erkeksiz kalan ocaklar, kadınlara ve yaşlılara yapılan işkenceler savaşın neden olduğu olumsuzluklardır. Orhan ÇİZMECİLER'in *Allah Bizimledir*, Mithat DÜDEN'in *Vatan Sağolsun*, Şevket CEVAT'ın *Kırmızı Kuşak* Ahmet DURAL'ın *Atatürk Ülküsü*, adlı oyunları savaşın neden olduğu olumsuzluklar üzerinde duran oyunlardır.

7. Fetih

Bu dönemde Malazgirt Zaferinden ve İstanbul'un fethinden alan oyunlarda fetih ana tema olarak işlenmiştir. Anadolu'yu fethetme böylece Türklerin anayurdu haline getirme mücadelesi, İstanbul'un alınarak doğu ve batıdaki toprakları bütünleştirme arzusu şeklinde ifade edilmiştir. Remzi ÖZÇELİK'in *Büyük Köprü*, Fahri SAĞLAM'ın *Alpaslan*, Asaf ÖNEN'in *Alparşan*, M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Büyük Hakan Alp Arşan*, Turan OFLAZOĞLU'nun *Bizans Düştü-Fatih*, M. Necati SEPETÇIOĞLU'nun *Her Bizansa Bir Fatih*, B. Kemal ÇAĞLAR'ın *Deniz Abdal* adlı oyunlarında fetih ana tema olarak işlenmiştir.

8. Vazife Bilinci

Bu dönemde konusunu Türk-İslâm tarihi, Osmanlı tarihi ve Millî Mücadele'den alan oyunlarda sıkça karşımıza çıkan bir temadır. Bu tema, devlete hizmet etmek isteyen hükümdarlar, çeşitli üst düzey devlet görevlileri ve vatansever Türk insanı vasıtasıyla aktarılmıştır. Devlete ve millete hizmeti her şeyin üstünde gören yöneticiler dışında görevini en iyi şekilde yapabilmek için padişah buyruğunu bile dinlemeyen üst düzey kişiler vasıtasıyla vazife bilincinin önemi vurgulanmıştır. Remzi ÖZÇELİK'in *Büyük Köprü*, Fahri SAĞLAM'ın *Alpaslan*, Sabahattin ENGİN'in *Malazgirt*, Adnan GİZ'in *Sokullu Ne Yapmalıydı?*, F. Hayati ÇORBACIOĞLU'nun *Koca Sinan* ve Barbaros *Hayreddin* adlı oyunları vazife bilincini vurgulayan oyunlardır.

9. Tarih Bilinci

Bu dönemde yazılan tarihî oyunlarda dikkat çeken bir temadır. Bu temayı işleyen oyunlarda, tarihin tekerrürden ibaret olduğu, bu nedenle tarihten ders alınması gerektiği vurgulanmıştır. Aslında tarihten ders alınması, tarihî olay ve kişiler ile günümüz için geçerli mesajlar verilmesi tarihî dramının yazılış gerekçelerindedir. Tarih bilincine sahip olmanın önemi, konusunu tarihten alan ve tarihin tekrarlanan olaylardan oluşan bir süreç olduğunu vurgulayan oyunlarla ifade edilmiştir. Turgut ÖZAKMAN'ın *Resimli Osmanlı Tarihi*, Nezihe ARAZ'ın *İmparatorun İki Oğlu* ve Orhan ÇİZMECİLER'in *Allah Bizimledir* adlı oyunlarında ana ve yan tema olarak ele alınmıştır.

10. Dinî İnançları Çıkarılara Alet Etme

Kişisel menfaatleri uğruna insanların inançlarını istismar etme şeklinde ele alınan bu tema vasıtasıyla bugün için de geçerli mesajlar verilmektedir. İnsanların inançlarını, dinî duygularını sömürüp bundan fayda uman, güçlü olmak isteyen kişiler vasıtasıyla aktarılan bu tema Güngör DİLMEN'in *Hasan Sabbah*, Turan OFLAZOĞLU'nun *Genç Osman ve III. Selim Kılıç ve Ney*, Mustafa BAYKAN'ın *III. Selim* adlı oyunlarında işlenmiştir.

12. Din ve Mezhep Çatışması

Konusunu Malazgirt Zaferinden alan oyunlarda İslâmiyet ile Hristiyanlık arasındaki çatışma, Hristiyanların haçlı ruhunun bir tezahürü olarak ifade edilmiştir. Remzi ÖZÇELİK'in *Büyük Köprü*, Fahri SAĞLAM'ın *Alpaslan*, Asaf ÖNEN'in *Alparslan*, M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Büyük Hakan Alp Arslan* adlı oyunlarında dinler çatışması vardır. İstanbul'un fethini konu alan Turan OFLAZOĞLU'nun *Bizans Düştü-Fatih* ve M. Necati SEPETÇİOĞLU'nun *Her Bizansa Bir Fatih* adlı oyunlarında ise Katolik ve Ortodoksluk mezheplerinin çatışması söz konusudur.

13. Taassup

Bu dönemde konusunu Osmanlı tarihinden alan oyunlarda dini çıkarlarına alet ederek yeniliklere karşı çıkan kişiler vasıtasıyla dikkatlere sunulmuştur. Taassup duraklama ve gerileme döneminde İmparatorluğu içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak için yapılacak ıslahat hareketlerinin önündeki engeldir. Turan OFLAZOĞLU'nun *Genç Osman ve III. Selim Kılıç ve Ney*, Mustafa BAYKAN'ın *III. Selim* adlı oyunlarında taassup yan tema olarak ele alınmıştır. Bu oyunlarda eski düzenin devamından yana olanlar ile yenilik taraftarları arasındaki çatışmayla dikkatlere sunulmuştur.

14. Adalet

Bu tema konusunu Selçuklu ve Osmanlı tarihinden alan oyunlarda, tarihte adaletleriyle tanınan hükümdarlar vasıtasıyla dikkatlere sunulmuştur. Düşmanına bile adaletli davranan Alp Arslan, adaletin verdiği hükme uyan Yıldırım Bayezit ve Fatih, bu temayı aktaran tarihî kişilerdir. Fahri SAĞLAM'ın *Alpaslan*, Asaf ÖNEN'in *Alparslan*, M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Büyük Hakan Alp Arslan*, Turan

OFLAZOĞLU'nun *Bizans Düştü-Fatih*, Ali Rıza AKDEMİR'in *Adalet* adlı oyunlarında adaletli hükümdarların temsil ettiği adalet teması, ORHAN ASENA'nın *Yıldız Yargılanması* adlı oyununda adaletin kişisel çıkarlara alet edilmesi şeklinde işlenmiştir.

15. İhanet

İhanet teması, konusunu Türk-İslâm tarihinden, Osmanlı tarihinden ve Millî Mücadele'den alan eserlerde karşımıza çıkar. Selçuklular döneminde taht mücadelesinde başarısız olup devlete ihanet edenler, Osmanlı döneminde taht mücadelesi içinde olanların yanındaki kişilerin ihaneti, Millî Mücadele sırasında düşmanla işbirliği yapanlar bu temanın aktarıcısı durumundadırlar.

Remzi ÖZÇELİK'in *Büyük Köprü*, Fahri SAĞLAM'ın *Alpaslan*, Güngör DİLMEN'in *Bağdat Hatun*, Orhan ASENA'nın *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, Özdemir NUTKU'nun *Söylev*, S. Tevfik OKYAVUZ'un *Kaçak*, Mithat DÜDEN'in *Vatan Sağolsun* adlı oyunlarında ihanet yan tema olarak işlenmiştir.

16. Aile

Bu tema Dede Korkut Hikâyeleri esas alınarak yazılan oyunlarda evlât sahibi olmanın önemi şeklinde ele alınmıştır. Evlât sahibi olmanın aile kurumu ve toplum için önemi vurgulanmış, soyun devamı için evlât sahibi olmanın önemi belirtilmiştir. Evlât sevgisinin önemi de ele alınmıştır. Fûruzan TOPRAK'ın *Boğaç Han*, Abay DAĞLI'nın *Dede Korkut* adlı oyunlarında bu tema işlenmiştir.

17. Sevgiye Dayalı Bir Düzen

Bu tema güce, şiddete, zulme dayanan bir düzen yerine sevgiye, iyiliğe dayanan düzen taraftarı kişiler vasıtasıyla dikkatlere sunulmuştur. Hayatlarını sevgiye dayalı bir felsefe ile sürdüren kişiler sevgi, barış gibi değerleri savunarak kurtuluşu buna bağlamışlardır. Recep BİLGİNER'in *Yunus Emre*, Turgut ÖZAKMAN'ın *Fehim Paşa Konağı* adlı oyunlarında bu tema ele alınmıştır.

B) 'BEN'E YÖNELİK TEMALAR

1971-1985 yılları arasında yazılan ve konusunu Türk tarihinden alan eserlerde 'ben'e yönelik olarak işlenen temalar iktidar hırsı, kıskançlık, gurur ve aşktır.

1. İktidar Hırsı

Bu dönemde konusunu Osmanlı tarihinden alan oyunların bir çoğu bu tema üzerine kurulmuştur. İktidarı ele geçirmek, devlet yönetiminde söz sahibi olmak, güçlü olmak, hükmetmek isteyen tarihî kişiler vasıtasıyla ortaya konan iktidar hırsı, insanın tarih boyunca vazgeçilmez tutkusu olarak gösterilmiştir. İktidar hırsının insana neler yaptırabileceği gösterilerek günümüz için de geçerli olan göndermeler yapılmıştır. Taht kavgalarının nedeni de olan iktidar hırsı Güngör DİLMEN'in *Bağdat Hatun* ve *Hasan Sabbah*, Turan OFLAZOĞLU'nun *Kösem Sultan*, Kemal BEKİR'in *Düşüş*, Orhan ASENA'nın *İlk Yıllar*, *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, Nezihe ARAZ'ın *İmparatorun İki Oğlu* adlı oyunlarda ana tema olarak ele alınmıştır.

2. Kıskançlık

Konusunu Osmanlı tarihinden alan oyunlarda ele alınan bir diğer tema da kıskançlıktır. İşlerini yaparken devletin menfaatini gözeten, padişahların değer verdiği kişiler kıskanç kişilerin kurbanı olmuştur. Kıskançlık da insan tabiatının değişmez bir özelliği olarak ele alınmıştır. Konusunu mitolojiden alan Abay DAĞLI'nın *Dede Korkut* ve Füzuran TOPRAK'ın *Boğaç Han* adlı oyunlarda ve konusunu Osmanlı tarihinden alan F.Hayati ÇORBACIOĞLU'nun *Koca Sinan* ve *Barbaros Hayreddin* adlı oyunlarında bu tema işlenmiştir.

3. Gurur

Bu tema, Malazgirt Zaferini konu alan oyunlarda işlenmiştir. Maddî gücüne güvenip karşısındakini küçük gören, mağrur tavırlarının cezasını çeken Diogenes vasıtasıyla gurur teması ele alınmıştır. Sabahattin ENGİN'in *Malazgirt*, Remzi ÖZÇELİK'in *Büyük Köprü*, Fahri SAĞLAM'ın *Alpaslan*, Asaf Önen'in *Alparslan* adlı oyunlarında Diogenes, mağrur tavırlarıyla dikkatlere sunulmuştur.

4. Aşk

Aşk teması bu dönemde iki oyunda karşımıza çıkar. Faik TÜRKMEN'in *Askerî Kahramanlarımız* adlı oyunda vatan sevgisi ve görev aşkı, aşkın üstünde tutulmuştur. Turgut ÖZAKMAN'ın *Fehim Paşa Konağı* adlı oyununda da şiddete, zorbalığa karşı sevgiyi savunan Yusuf vasıtasıyla aşk yan tema olarak ele alınmıştır.

III. ZAMAN

1971-1985 yılları arasında yazılan tarihî dramalarda vak'a zamanı olarak Türk tarihinin çeşitli dönemlerine gidilmiştir. Türk tarihinin başlangıcından 1970'li yıllara kadar Türk tarihinin her dönemi ele alınmıştır. Bu nedenle vak'a zamanında bir çeşitlilik söz konusudur.

1971 yılının Malazgirt Zaferinin 900. yıldönümü olması nedeniyle Malazgirt Savaşının yapıldığı tarih olan 1071 yılı birçok oyunun vak' a zamanı olarak geçer.

Bu dönemde Osmanlı tarihinin tarihsel ve dramatik malzeme açısından yoğun ve ilgi çekici olduğunu fark eden yazarlar Osmanlı tarihine yönelmişlerdir. En çok Fatih, Kanuni, III. Selim ve II. Abdülhamit dönemi vak'a zamanı olarak geçer.

Millî Mücadele döneminde ise en çok ele alınan zaman dilimi 1971 yılının Sakarya Savaşı'nın 50. yılı olmasından dolayı Sakarya Savaşı'nın ve Batı Cephesinde yapılan savaşların zamanıdır. 1973 yılında Cumhuriyet'in 50. yılının kutlanması da vak'a zamanı Millî Mücadele'den devrimlere kadar uzanan bir süreci kapsayan oyunların yazılmasına neden olmuştur. 1981 yılının Atatürk'ün doğumunun 100. yılı olması nedeniyle de vak'a zamanı Atatürk'ün hayatının çeşitli dönemlerini kapsayan oyunların yazılmasına yol açmıştır.

Osmanlı dönemine ait olan eserlerin bazılarında geniş bir zaman dilimi söz konusudur. Bu zaman dilim perdeler, sahneler arasındaki atlamalarla eserlere sığdırmıştır. Aynı şekilde Millî Mücadele'yi bir bütün olarak ele alan oyunlarda da zaman atlamaları söz konusudur. Bazı oyunlarda ise geriye gidiş söz konusudur. F. Hayati ÇORBACIOĞLU'nun *Barbaros Hayreddin* adlı oyununda Barbaros'un bir anısını anlatmaya başlaması ile geriye dönülür. Turgut ÖZAKMAN'ın *Resimli Osmanlı Tarihi* adlı oyununda ise 84 yıl geriye gidilir. Bu geriye gidiş rüya ile verilmiştir. Nezihe ARAZ'ın *İmparatorun İki Oğlu* adlı oyunun da ise "iri bir tarih kitabı" ile 500 yıl geriye gidilir.

Vak'a zamanı ile anlatma zamanı çakışan oyunlarda vardır. Emrullah NUTKU'nun *Zafer Yolu*, Abay DAĞLI'nın *Malazgirt'ten Sakarya'ya* ve Albay, Nezihe ARAZ'ın *İmparatorun İki Oğlu* adlı oyunlarında vak'a, anlatma zamanında geçmektedir.

IV. MEKÂN

1971-1985 yılları arasında yazılan tarihî dramalarda iç mekânlar ön plândadır. Dış mekân olarak coğrafi isimler geçer. Şehir olarak İstanbul, Malazgirt, Rahva Ovası, Sivas, Afyon, Eskişehir sayılabilir. Dekor ve sahne tanıtımlarında iç mekânlar tanıtılmıştır.

Bu dönemde yazılan oyunlardan konusunu Osmanlı tarihinden alan oyunların mekânı bu tarihî atmosfere uygun olarak Topkapı Sarayı, Yıldız Sarayı, Feriye Köşkü, çeşitli devlet adamlarının konaklarıdır.¹ Topkapı Sarayı'nın çeşitli bölümleri olayların sahnesi durumunda olan iç mekânlardır. Çoğu oyunda Topkapı Sarayı'ndaki bölümler sahnelerin başında "Hürrem'in has odası", "arz odası" gibi ifadelerle belirtilmiştir.

Orhan ASENA'nın *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe* adlı oyunda Topkapı Sarayı'na ait tanıtımlar dikkat çeker:

"Topkapı Sarayı'nda Hasbahçe. Buraya erkek olarak Süleyman bile giremez. Herkes her şey Valide Sultan'ın buyruğundadır."²

"Topkapı'da bir oda. Bir küçük kapıyla Topkapı'nın bitmez tükenmez dehlizlerinden birine açılır. Arkada daha da küçük bir başka odaya açılır."³

Malazgirt Savaşını, Millî Mücadele'yi konu alan oyunlarda da mekân otağ, karargâh, cephe gibi yerlerdir. Alp Arslan'a ait olan otağ ve karargâhların tanıtımındaki ayrıntılar dikkat çeker. Bu ayrıntılar oyunların sahne tekniğine uygunluğu ile ilgilidir.

Asaf ÖNEN'in *Alparslan* adlı oyunundaki mekân tanıtımı şu şekildedir:

Ahlat kalesinde Alparslan'ın odası. Ortada tahta, basit bir koltuk ve üzerinde kıymetli bir halı serilmiştir. Minder vardır. İki tarafında yerden elli santimetre kadar yükseklikte iki sedir vardır. Üzerinde postlar serilir. Seyirciye göre sağ tarafta bir kapı vardır. Duvarlar kılıç ve oklarla, sadaklarla süslüdür. Yerde bir halı serilidir. Duvarda yeşil bir torba içinde Alparslan'ın beyaz gömleği vardır. Yanda bir koltuk bulunur.⁴

¹ Hülya Nutku tarihî dramaların dekor yönünden zengin olduğunu ve çoğunlukla saraylarda geçtiğini ifade eder. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Hülya NUTKU, *Tarihsel Dram Ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Tarihsel Drama Modelleri*, C.2, Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi, Ankara, 1987, s. 39.

² Orhan ASENA, "İlk Yıllar", *Süleyman Sultan Süleyman Dörtlemesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s. 9.

³ ASENA, *İlk Yıllar*, s. 33.

⁴ Asaf ÖNEN, *Alparslan*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974, s. 69.

Remzi ÖZÇELİK'in *Büyük Köprü* adlı oyununda da Alp Arslan'ın otağının iç ve dış unsurlar bakımından ayrıntılı bir tasviri söz konusudur:

Ahlat yakınlarında Alparslan'a ait otağ. Sağda ve sahnenin üçte ikisini kaplıyor. Kesit olarak alınmıştır. Cephede otağa giriş kapısı, kapının iki yanında iki direk. Bu direğe bağlı çubuklar otağın tavan kısmını ayakta tutarlar. Çubuklar üzerindeki kıvrımlar otağın içine doğru sarkarlar. Otağın sağında Alparslan'ın tahtı. Taht çok geniştir. Alparslan bunun üzerine bağdaş kurarak oturur. Tahta bir basamak merdivenle çıkılır. Otağın içi Selçuklu motifleri ile süslenmiş, yerde Selçuklu halıları...Otağ bir tümsekte kuruludur. Geride sanki geçit veren, kat kat yükselen Süphan Dağı.. Ufka kadar uzanıyor. Sonra karlı doruklar..Tahtın hemen gerisinde Selçuklu Sancağı. Sancağın tepesinde bir hilâl ve hilâlin altında üç tuğ. Otağın giriş kapısında nişanlar, tuğlar vs.⁵

İç mekân olarak bir evin odaları, dergâh, tekke, hastahane, kahvehane gibi mekânlar söz konusudur. İç mekânların tanıtımında, mekânda bulunan eşyalar da ön plâna çıkarılmıştır:

Atilla TURAN'ın *Söğütten Doğan Güneş* adlı oyunundaki mekân tasviri bu özelliği ile dikkat çeker:

Şeyh Edebali'nin konağı; bir oda ve yan tarafta çeşitli gül ve çiçeklerle donanmış bahçe görünür. Odanın içinde yerlere halı ve kilim serili; duvar boyunca uzanan sedirin üstünde halı ve kilim vardır. Duvara, bir ipek seccade ile üzeri sırma işlemeli Kur'an asılmıştır; yanda işlemeli bir lâmbalık, lâmbalıkta piriç bir şamdan ilgi çekici güzelliğindedir.⁶

Adnan GİZ'in *Sokullu Ne Yapmalıydı?* adlı oyundaki "Sokullu'nun çalışma odasından bir köşe, solda üzeri defter kağıt dolu bir masa, bir koltuk, sehpanın gerisindeki perdeler cam panoyu kapamıştır."⁷ şeklindeki iç mekân tasviri ile Abay DAĞLI'nın *Ata Anıları* adlı oyunundaki "Bir toplantı salonu. Sağda-solda kapı ve pencereler. Ortada masa ve sandalyeler. Sağdaki pencerenin önünde bir kitap etajeri var. Dipte Türklerin Ergenekon'dan çıkışlarını canlandıran büyük bir tablo duvara asılıdır" şeklindeki iç mekân tasviri basit dekor kurgularına örnektir.

⁵ Remzi ÖZÇELİK, , *Büyük Köprü*, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara, 1976, s. 32.

⁶ Atilla TURAN, *Söğüt'ten Doğan Güneş*, Öncü Matbaası, Bursa, 1984, s. 38.

⁷ Adnan GİZ, *Sokullu Ne Yapmalıydı?*, Devlet Tiyatroları Yayınları, Ankara, 1980, s. 4.

V. ŞAHİS KADROSU

A) TARİHÎ ŞAHSİYETLER⁸

Bu dönemde yazılan oyunların birçoğu tarihsel-biyografik oyun özelliği göstermektedir. Bu oyunlara konu olan şahıslar çoğunlukla Osmanlı tarihinden seçildiği için aşağıda tasnif edilen şahıs kadrosunun büyük bir çoğunluğu konusunu Osmanlı tarihinden alan oyunlarda vaka'nın ortaya çıkışında rol oynayan şahısların içinde yer alır.

1. Erkek Şahıslar

a) Mücadeleleri ve başarıları ile Tarihe Işık Tutanlar

1971-1985 yılları arasında yazılan oyunlarda, mücadeleleri ve başarıları ile tarihe ışık tutan şahıslar, tarihin çeşitli devirlerindeki Türk devletlerinin hükümdarlarıdır. Yazarların Türk tarihinden seçtikleri bu kahramanlar, Türk milletinin erdemlerini sergilemek ve millî kimlik oluşturmak için ortaya konmuş şahıslardır.

M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Oğuz Han* ve Ayhan GÜLTAŞ'ın *Destan Yaratan Kahramanlar* adlı oyunlarında Oğuz Han, Muzaffer İ. Biğ'in *Mete* adlı oyununda Mete, Remzi ÖZÇELİK'in *Büyük Köprü*, Fahri SAĞLAM'ın *Alpaslan*, Asaf ÖNEN'in *Alparşan*, M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Büyük Hakan Alparşan* adlı oyunlarında *Alp Arşan* ile Abay DAĞLI'nın *Ata'mızın Gençliği ve Ata Anıları*, Özdemir NUTKU'nun *Söylev* adlı oyununda Atatürk 1971-1985 yılları arasında yazılan tarihî dramalarda yer alan mücadeleleri ve başarıları ile tarihe ışık tutan şahıslardır.

Ali YÜCEL'in *Manda* adlı eserinde Sivas Kongresini engellemek isteyenlere karşı mücadele veren Sivas Valisi Reşit Paşa ve Sivaslı Şekeroğlu İsmail ile Tuncer CÜCENOĞLU'nun *Biga-1920* adlı eserinde Anzavur İsyanı'na karşı koyan Biga'da millî kuvvetlerin komutanı Hamdi Bey, bu grupta değerlendirilebilir.

b) Kendilerini Devletin ve Milletin Hizmetkârı Olarak Görenler

Bu dönemde yazılan oyunlarda konusunu Osmanlı tarihinden alan oyunlarda kendini devlete hizmete adanmış, devletin ve ülkenin çıkarını düşünen padişah ve üst

⁸ Tarihi şahısların tasnifinde Abdullah ŞENGÜL'ün, "II. Meşrutiyet Tiyatrosunda Türkçülük İdeali Etrafında Kaleme Alınan Eserlerde Şahıs Kadroları" adlı makalesinden faydalanılmıştır. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. *Türk Yurdu*, C. 18, s. 131, s. 55-60.

düzy devlet adamlarına yer verilmiştir. Devletin çıkarını düşünmeyen kişilerle mücadele hâlinde olan bu şahıslar vasıtasıyla Osmanlı dönemi tekrar ele alınarak bu şahıslar sorgulanmış, tarih içindeki yerleri belirtilmiştir.

Turan OFLAZOĞLU'nun *Genç Osman* adlı oyununda Genç Osman, *III. Selim Kılıç ve Ney* adlı oyununda III. Selim, *Kösem Sultan* adlı oyununda Siyavuş Paşa, Mustafa BAYKAN'ın *III. Selim* adlı oyununda III. Selim, Yahya AKENGİN'in *Enver Paşa ve Büyük Ümitler* adlı oyununda Enver Paşa, Adnan GİZ'in *Sokullu Ne Yapmalıydı?* adlı oyununda Sokullu Mehmet Paşa, F. Hayati Çorbacıoğlu'nun *Barbaros Hayreddin* adlı oyununda Barbaros Hayrettin ve Sadrazam İbrahim Paşa, Millî Mücadele dönemini ele alan Orhan ASENA'nın *16 Mart 1920* adlı oyununda Rauf Bey, devlete ve millete hizmet etmek için mücadele veren tarihî şahıslardır.

c) Kendilerini ve Çıkarlarını Devletten Üstün Görenler

Devletin çıkarını düşünen şahısların karşısında yer alan bu şahıslar da görev ve mevkileri itibarıyla üst düzeydedirler. Ancak yaptıkları her işte kendi çıkarlarını düşünürler, kendi ceplerini doldurmaya çalışırlar, karşı grubu ortadan kaldırıp gücü ellerine geçirebilmek için entrikalara da başvururlar. Osmanlı tarihine yönelen yazarlar, Osmanlı tarihinden seçtikleri bu tür kişiler vasıtasıyla, Osmanlının yıkılışına, saray çevresini saran kötü niyetli kişilerin entrikalarının yol açtığını, iyi niyetli idarecilerin, namuslu yöneticilerin nasıl yok edildiği ve bunların imparatorluğun çökmesine neden olduğunu anlatarak tarihi sorgulamak istemişlerdir.⁹

Turan OFLAZOĞLU'nun *III. Selim Kılıç ve Ney* adlı oyununda Musa Paşa ve Şeyhülislâm Ataulh Efendi; *Kösem Sultan* adlı oyununda yeniçeri ağaları olan Bektaş Ağa ve Mustafa Ağa; Orhan ASENA'nın *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe* adlı oyununda Rüstem Paşa ve Lala Mustafa Paşa; Adnan GİZ'in *Sokullu Ne Yapmalıydı?* adlı oyununda Şemsi Paşa ile III. Murat'ın nedimleri İbrahim ve Üveys Paşa; *Yıldız Yargılanması* adlı oyununda II. Abdülhamit, F. Hayati ÇORBACIOĞLU'nun *Koca Sinan ve Barbaros Hayreddin* adlı oyunlarında Rüstem Paşa ve Ayas Paşa, ferdi çıkarlarını düşünen kişilerdir. Güngör DİLMEN'in *Bağdat Hatun* adlı oyununda Togay, Millî Mücadele dönemini konu edinen Ali YÜCEL'in *Manda* adlı oyununda Ali

⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Semih ÇELENK, "1970'den 1980'e Türk Oyun Yazarlığında Eğilimler" (Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne Sanatları Anasanat Dalı), İzmir 1997, s. 160.

Galib, Tuncer CÜCENOĞLU'nun *Biga-1920* adlı oyununda Anzavur Ahmet Paşa, Özdemir NUTKU'nun *Söylev* adlı oyununda Padişah Vahdettin ve Damat Ferit Paşa devletin ve milletin içinde bulunduğu kötü durum içinde ferdi çıkarlarının peşinde olan kişilerdir.

d) Adalet ve Dürüstlüğü Şiar Edinenler

Bu dönemde tarihte adalet ve dürüstlükleri ile ön plâna çıkan hükümdarlar, adaleti her şeyin üstünde tutan, adaletin verdiği hükme uyan ve din, dil, ırk farkı gözetmeksizin herkese karşı âdil davranan şahıslar olarak dikkatlere sunulmuştur.

Remzi ÖZÇELİK'in *Büyük Köprü*, Fahri SAĞLAM'ın *Alpaslan*, Asaf ÖNEN'in *Alparslan*, M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Büyük Hakan Alparslan* adlı oyunlarında düşmanı Diogenes'i affederek misafir muamelesi yapan Alp Arslan; Turan OFLAZOĞLU'nun *Bizans Düştü- Fatih* adlı oyunda ve M. Necati SEPETÇİOĞLU'nun *Her Bizansa Bir Fatih* adlı oyununda Bizans halkının bile adaletini takdir ettiği, adaletin hükmüne uyan Fatih; Ali Rıza AKDEMİR'in *Adalet* adlı oyununda adaleti sağlayan Kadı'nın elini öpen Yıldırım Bayezit adalet ve dürüstlüğü şiar edinen tarihî şahıslardır.

e) Aklını Kullanma (İradî İnsan) Özelliğine Sahip Olanlar

Tarihe kazandıkları büyük zaferlerle geçen, başarıları ile Türk tarihinde yeni sayfalar açan hükümdarlar iradî insanlar olarak takdim edilmiştir. Bu şahıslar vasıtasıyla büyük zaferlerin akıl, mantık ve inanç sayesinde kazanıldığı vurgulanmıştır.

Remzi ÖZÇELİK'in *Büyük Köprü*, Fahri SAĞLAM'ın *Alpaslan*, Asaf ÖNEN'in *Alparslan*, M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Büyük Hakan Alparslan* adlı oyunlarda düşmanın gücünü bilen, kendini ve ordusunu tartarak savaşa giren Alp Arslan; Turan OFLAZOĞLU'nun *Bizans Düştü- Fatih* adlı oyunda ve M. Necati SEPETÇİOĞLU'nun *Her Bizansa Bir Fatih* adlı oyununda fetihden önce her şeyi düşünen, hesaplayan ona göre hazırlığını yapan Fatih, iradî insan özelliği gösteren şahıslardır.

f) Etki Altında Kalanlar

Kanunî Sultan Süleyman, şahıs kadrosunda yer aldığı bütün oyunlarda Hürrem Sultan'ın etkisi altında gösterilmiştir. Orhan ASENA'nın *İlk Yıllar* ve *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, F. Hayati ÇORBACIOĞLU'nun *Koca Sinan* ve *Barbaros Hayreddin*

adlı oyunlarında Kanuni, aşırı bir zaaf duyduğu Hürrem'in asıl niyetini göremeyen bu nedenle hatalı davranan bir şahıs olarak gösterilmiştir.

g) İnsanların Dinî İnançlarını İstismar Edenler

İnsanların inançlarını ve dinî duygularını çıkarlarına alet eden kişilerdir. Şahsî ihtirasları için insanları etkileri altına alıp kışkırtırlar.

Güngör DİLMEN'in *Hasan Sabbah* adlı oyununda müritlerini afyonla uyuşturarak etkisi altına alıp onlara her istediğini yaptıran Hasan Sabbah, Turan OFLAZOĞLU'nun *III. Selim Kılıç ve Ney* adlı oyununda yenilik karşıtı olup yapılan ıslahatları Frenk icadı olarak değerlendirerek yeniçerileri din elden gidiyor diye isyana teşvik eden Musa Paşa ve Şeyhülislâm Ataullah Efendi insanların inançlarını istismar eden şahıslardır.

h) Görev Bilinci Taşıyanlar

Konusunu Osmanlı tarihinden alan oyunlarda karşımıza çıkan görevlerini her şeyin üstünde tutan, prensiplerinden ödün vermeyen şahıslardır. Görevlerinin gereğini yapabilmek için padişah fermanına bile karşı gelmişlerdir. Adnan GİZ'in *Sokullu Ne Yapmalıydı?* adlı oyununda devletin çıkarını düşünüp görevini bırakmayan Sokullu Mehmet Paşa, F. Hayati ÇORBACIOĞLU'nun *Koca Sinan* adlı oyununda eserini ortaya koyarken buyruk dinlemeyen Mimar Sinan, *Barbaros Hayreddin* adlı oyunda çok iyi bildiği deniz seferlerinde padişaha lâf düşürmeyen Barbaros Hayreddin, görev bilincine sahip, aldıkları görevi hakkıyla yerine getiren, bu uğurda ölümü göze alan şahıslar olarak gösterilmişlerdir.

ı) Haksızlığa Uğrayanlar

Konusunu Osmanlı tarihinden alan oyunlarda çıkarıcı çevrelerin ve kiskanç kişilerin kurbanı olan şahıslardır. Devlet ve millet için çalışan, iyi niyetli olan bu kişiler bu oyunlar vasıtasıyla kendilerini kurban eden düzen ve güçler ortaya konarak yeniden ele alınarak ve tarih içinde hak ettikleri yere oturtulmak istenmiştir.

Turan OFLAZOĞLU'nun *Genç Osman* adlı oyununda yenilik karşıtları tarafından katledilen Genç Osman; *III. Selim Kılıç ve Ney* adlı oyunda tahttan çekilen

III. Selim¹⁰; Orhan ASENA'nın *Yıldız Yargılanması* adlı oyununda çarpıtılan adalet mekanizmasının kurbanı olan Mithat Paşa; *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe* adlı oyunda taht mücadelesi içinde olup ağabeyi Selim ve lalasının oyununa kurban giden Şehzade Bayezit; aynı şekilde kıskanç kişilerin oyunlarına kurban giden Adnan GİZ'in *Sokullu Ne Yapmalıydı?* adlı oyununda Sokullu Mehmet Paşa ile F. Hayati ÇORBACIOĞLU'nun *Koca Sinan ve Barbaros Hayreddin* adlı oyunlarında Hürrem ve Rüstam'ın kıskançlıklarına kurban giden Mimar Sinan ve Barbaros Hayreddin; Mehmet AKAN'ın *Hikâye-i Mahmud Bedrettin* adlı oyununda hümanizme dayalı bir felsefe kuran, bir dava uğruna mücadele veren ancak idam edilen Şeyh Bedrettin¹¹ haksızlığa kurban giden kişilerdir.

i) Gönül ve Sevgi Adamı Olanlar

Sevgiye, barışa, hoşgörüye dayalı bir felsefenin temsilcisi olan şahıslardır. Recep BİLGİNER'in *Yunus Emre* adlı oyununda Yunus Emre, Atilla TURAN'ın *Söğütten Doğan Güneş* adlı oyununda Şeyh Edebalı gönül ve sevgi adamı olan şahıslardır.

2. Kadın şahıslar

Bu dönemde yazılan oyunlarda karşımıza çıkan kadın şahıslar tarihe entrikalarıyla geçen kadınlardır.

a) Şahsî İhtiraslarını Devlet Menfaatinin Üstünde Görenler

İktidarı, gücü elde etmek, hükmetmek arzusunda olan şahıslardır. Bütün benliklerini saran, hayatlarını yönlendiren iktidar tutkusu yüzünde devletin çıkarlarını bir yana bırakıp her şeyi göze alarak iktidar olmak istemişlerdir. Buldukları konum itibarıyla devlet yönetiminde de söz sahibi olan ancak bununla yetinmeyip tek başlarına iktidar olmak isteyen bu kadınlar, kendilerini ve çıkarlarını devletten üstün görerek çıkarıcı kişilerle işbirliği yapmışlardır. Onların ve işbirlikçilerinin tutumu birçok insanın katline, zor durumda kalmasına sebep olmuştur.

¹⁰ H. NUTKU, bu oyunu suikast oyunları içinde değerlendirir ve III. Selim'i suikast kurbanı olarak gösterir. Bk. Hülya NUTKU, *Tarihsel Dram ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Tarihsel Drama Modelleri*, C.3, Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi, Ankara, 1987, s. 50.

¹¹ Hülya Nutku, *Genç Osman, III. Selim ve Şeyh Bedrettin'i martir (kurban) olarak niteler. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. H.NUTKU, (1987), C. 2 .s. 49-50; H.NUTKU, (1987), C. 3, s. 13.*

Güngör DİLMEN'in *Bağdat Hatun* adlı oyununda Bağdat Hatun; Turan OFLAZOĞLU'nun *Kösem Sultan* adlı oyununda Kösem Sultan; Orhan ASENSA'nın *İlk Yıllar* ve *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe* adlı oyunlarında ve F.Hayati Çorbacıoğlu'nun *Koca Sinan* ve *Barbaros Hayreddin* adlı oyunlarında Hürrem Sultan çıkarları için entrikaya başvuran, birçok kişinin katline sebep olan şahıslardır.¹²

B) TARİHİ GÖSTERİLEN ŞAHISLAR

1971-1985 yılları arasında yazılan ve konusunu Millî Mücadele'den alan tarihî dramaların birçoğunda, tarihî gösterilen şahıslar, belirli bir misyonu üstlenmiş, tek yönlü ve idealize edilmiştir. Bu durum, oyunların tezli oluşunun ve oyunlarda verilmek istenen düşüncelerin sanat yapma gayesinin önünde tutulmasının bir sonucudur.

1. Erkek Şahıslar

a) Vatansever Tipler

Konusunu Millî Mücadele'den alan oyunlarda karşımıza çıkan Türk gençleri vatan sevgisine sahip, bu sevgiyi her türlü sevginin üstünde tutan, vatan için ölümü göze almış tiplerdir. Bu tipler kahraman birer insan olarak da gösterilmiştir.

İ Bakır TARMAN'ın *Çakırcalının İntikamı* adlı oyununda Çakırcalı Mehmet Efe; H.Basri BİLGİN'in *Yere Düşen Kan* adlı oyununda Peçeli Efe, Molla, Hüsmen ve Tabip Ali; Yaşar GÜMÜŞTEKİN'in *Bir Güneş Doğdu Samsun'dan* adlı oyununda Ahmet Çavuş; S. Tevfik OKYAVUZ'un *Kaçak* adlı oyununda Efeoğlu; Ahmet EFE'nin *Cepheye Koşmak* adlı oyununda Mehmet ve Hüseyin Çavuş konusunu Millî Mücadele'den alan oyunlardaki vatansever, kahraman tiplerdir. Faik TÜRKMEN'in *Askerî Kahramanlarımız* adlı oyununda Mecdî; Ahmet TOLGAY'ın *Melek Değilmiş Komşularımız* adlı oyununda Selim, İ. Hakkı YILANLIOĞLU'nun *Şehit Ocağı* adlı oyununda Kara Mehmet vatansever tiplerdir.

¹² Tarihî dramalarda yer alan bu kadınları "İktidar Düşkünü Şeytanî Kadınlar" olarak tanımlayan (bk. İhsan Kerem KARABOĞA, "Türk Tiyatrosunda Tarihsel Oyunlar", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tiyatro Bölümü, Dramatürji ve Tiyatro Eleştirme Anabilim Dalı, İstanbul, 1991, s. 50) ve tiran olarak tanımlayanlar vardır (bk. MNUTKU, (1987), C. 3, s. 17.) Hülya Nutku, tarihî dramalarda tiranlığın kadınlar üzerinde odaklandığını belirterek aktif, yırtıcı, iktidar hürsine sahip bu kadınları birer tiran olarak niteler. Bk. H. NUTKU, (1987), C. 3, s. 8.

b) Bilge Kişiler

Konusunu Türk mitolojisinden alan oyunların şahıs kadroları içerisinde yer alan ögütleriyle yöneticilere ve halka yol göstereni erdem sahibi şahıslardır. Abay DAĞLI'nın *Dede Korkut* ve Füzuan TOPRAK'ın *Boğaç Han*, Güngör DİLMEN'in *Deli Dumrul* adlı oyununda Dede Korkut, M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Oğuz Han* ve Ayhan GÜLTAŞ'ın *Destan Yaratan Kahramanlar* adlı oyunlarında Uluğ Türk, , bilge kişilerdir.

2. Kadın Şahıslar

a) Vatansever Tipler

Vatansever erkekler gibi vatan sevgisini her türlü sevginin üstünde tutan, vatan için her türlü fedakârlığa, işkenceye katlanan kadınlardır. Mithat DÜDEN'in *Vatan Sağolsun* adlı oyununda Ayşe Kadın, Ahmet TOLGAY'ın *Melek Değilmiş Komşularımız* adlı oyununda Anne, vatansever kadın tiplerdir.

3. Diğerleri

a) Yeniçeriler, Sipahiler

Konusunu Osmanlı tarihinden alan oyunlarda kışkırtmalar sonucu isyan eden şahıs grubudur. Konusunu Osmanlı tarihinden alan oyunlarda dekoratif unsur durumunda olan şahıslardır. Turan OFLAZOĞLU'nun *Genç Osman, III. Selim Kılıç ve Ney ile Kösem Sultan* adlı oyunlarında yer alırlar.

b) Halktan Kişiler

Konusunu Osmanlı tarihinden alan oyunlarda halkı temsil eden şahıs grubudur. Oyunlarda İstanbullular, Göstericiler, Bizanlılar diye geçer. Sarayda ve ülkede yaşanan olayların halk üzerindeki etkisi onların yorumu vasıtasıyla dikkatlere sunulur. Konusunu Osmanlı tarihinden alan oyunlarda dekoratif unsur durumunda olan şahıslardır. Turan OFLAZOĞLU'nun *Genç Osman, III. Selim Kılıç ve Ney ile Kösem Sultan, Bizans-Düştü Fatih* adlı oyunlarında, M. Necati SEPETÇİOĞLU'nun *Her Bizansa Bir Fatih* adlı oyununda ve Kemal BEKİR'in *Düşüş* adlı oyununda halkın temsilcisi ve sesi olan halktan kişiler yer alır.

c) Köylü Tipler

1971-1985 yılları arasında yazılan tarihî oyunlarda, özellikle Millî Mücadele'yi konu edinenlerde, Anadolu köylüsünün ön plâna çıkartıldığı görülür. Türk köylüsü, bu oyunlarda Millî Mücadele'ye top yekun dahil olmuş kişiler olarak takdim edilir.

ca) Köylü Kadın

Bu dönemde yazılan tarihî oyunlarda köylü kadın, Millî Mücadele'nin içinde yer alır. Eşini, oğlunu şehit vermiş kendi de vatan uğrunda şehit olmayı göze almıştır. Bu dönemde yazılan konusunu Millî Mücadele ve Kıbrıs olaylarında alan oyunlarda köylü kadınlar her türkü işkenceye rağmen düşmana sır vermeyen kişiler olarak sunulmuştur.

Mithat DÜDEN'in *Vatan Sağolsun* adlı oyununda Ayşe Kadın ve Fatma, İ Hakkı YILANLIOĞLU'nun *Şehit Ocağı* adlı oyununda Emine Abla, Ünver ULUTUĞ'un *Ana* adlı oyununda Hatçe Ana köylü kadın tipleridir.

cb) Köylü Erkek

1971-1985 yılları arasında yazılan tarihî oyunlarda köylü erkek tipleri, Millî Mücadele'de Anadolu'nun müdafaası için cepheye koşan ya da cephe gerisinde hizmet etmeye çalışan, Millî Mücadele'ye destek veren vatansever kişilerdir.

Orhan ÇİZMECİLER'in *Allah Bizimledir* adlı oyununda Çolak Ömer; Emrullah NUTKU'nun *Zafer Yolu* adlı oyununda Selim ve İsmail; Mithat DÜDEN'in *Vatan Sağolsun* adlı oyununda Osman Ağa; S. Tevfik OKYAVUZ'un *Kaçak* adlı oyununda Efe Ağa; İ. Hakkı YILANLIOĞLU'nun *Şehit Ocağı* adlı oyununda İsmail Emmi bu dönemde yazılmış tarihî oyunlardaki köylü erkek tipleridir.

cc) Köylü Kızı

Bu dönemde kaleme alınan tarihî oyunlarda köylü kızlar, işgal sırasında namuslarına leke getirmeyen bu uğurda ölümü göze alan şahıslardır. Konusunu Kıbrıs'ta yaşanan olaylardan alan Ünver ULUTUĞ'un *Ana* adlı oyunundaki Zeynep ve Kezban namuslu, cesur köylü kızlarıdır.

cd) Muhtar

Millî Mücadele dönemini konu edinen oyunlarda vatan sevgisi sahip muhtar ile düşmanla işbirliği eden muhtar tip vardır. Birinciye örnek olarak Ahmet DURAL'ın

Atatürk Ülküsü adlı oyunundaki Muhtar, ikinciye örnek olarak da Orhan ÇİZMECİLER'in *Allah Bizimledir* adlı oyunundaki hain Muhtarı verebiliriz.

ce) Ağa

1971-1985 yılları arasında yazılan tarihî oyunlarda Millî Mücadele karşıtı olarak gösterilir. S. Tevfik OKYAVUZ'un *Kaçak* adlı oyununda Halil Ağa, Millî Mücadele'yi desteklemeyen, ikiyüzlü bir şahıstır.

cf) İmam

1971-1985 yılları arasında yazılan tarihî oyunlarda Millî Mücadele karşıtı olarak gösterilir. Orhan ÇİZMECİLER'in *Allah Bizimledir* adlı oyunundaki hain imam, Yunanlıları destekler.

C) ANLATICI DURUMUNDA OLAN ŞAHISLAR

1971-1985 yılları arasında yazılan tarihî oyunların bir kısmında vak'anın anlatıcısı durumunda olan bazı şahıslar yer alır.

Turgut ÖZAKMAN'ın *Fehim Paşa Konağı ve Resimli Osmanlı Tarihi* adlı oyunlarında anlatıcı önemli bir şahıs olup birçok görev üstlenmiştir. Anlatıcı bu oyunlarda oyunun şahıs kadrosuna dahildir ve yazarın kendine has üslûbunun uzantısıdır.

Adnan GİZ'in *Sokullu Ne Yapmalıydı?* adlı oyunun anlatıcısı olan tarihçi Gelibolulu Ali, vak'a zamanına ait gelişmeleri tarihî kaynaklardan aktarır. Aynı şekilde Nezihe ARAZ'ın *İmparatorun İki Oğlu* adlı oyununda da Tarihçi elindeki tarih kitabıyla 500 yıl öncesine uzanır ve o dönemde olan benzer gelişmeleri aktarır. Mustafa BAYKAN'ın *III. Selim* adlı oyununda da anlatma kısımlarını üstlenen bir anlatıcı vardır.

Özdemir NUTKU'nun *Söylev* adlı oyununda Atatürk olayların anlatıcısı durumundadır.

Semiha TÜRKYILMAZ'ın *Ne Mutlu Türkiim Diyene* adlı oyununda anlatıcı durumunda olan Tarih, Türk milletinin erdemlerini, Atatürk'ün büyüklüğünü tarihten kesitler anlatır.

D) HAYALÎ ŞAHISLAR

1971-1985 yılları arasında yazılan bazı oyunlardaki şahısların yazar tarafından hayal ürünü olarak ortaya konulmuş, ancak tarihî şahıs olarak gösterilmişlerdir.

1. Erkek Şahıslar

Kemal BEKİR'in Nihat Sırrı Örik'in *Sultan Hamit Düşerken* adlı romanından uyarladığı *Düşüş* adlı oyunundaki Mehmet Şehabettin Paşa ve Şefik hayalî birer şahıstır.¹³ Orhan ASENA'nın *16 Mart 1920* adlı oyununda Nami Bey fantezi bir oyun kişisidir.¹⁴

2. Kadın Şahıslar

Kemal BEKİR'in *Düşüş* adlı oyununda şahsî ihtiraslarının peşinde olan Nimet hayalî bir şahıstır.¹⁵

VI. DİL VE ÜSLÛP

1971-1985 yılları arasında yazılan tarihî oyunlar sade bir dille kaleme alınmışlardır. Tarihî dönemleri konu almalarına rağmen tarihî Türkçe, saray Türkçesi kullanılmamıştır. Saray çevresinde yaşanan olayları anlatan oyunların bir kısmında hükümdarlar için kullanılan bazı saygı bildiren, padişahları yücelten ifadeler dışında Osmanlı sarayında kullanılan ağır dile oyunlarda yer verilmemiştir.

Güngör DİLMEN'in *Bağdat Hatun* adlı oyununda ansımak, muştı, sayrılık, andaç, us, tüz, gönenmek, acun, ıssı, inanca, yeğnik, ilenç, düşüt, çasıit (casus), tamu gibi öztürkçe ve kuğurcak (ses çıkaran oyuncak), arınak (tapınak), yıkanak (banyo) gibi türetilmiş kelimelere yer verilmiştir.

Bu dönemde yazılan bazı oyunlarda yazarlar şahıslarını yöresel ağızlarla konuşturmuşlardır. Emrullah NUTKU'nun *Zafer Yolu*, Orhan ÇİZMECİLER'in *Allah Bizimledir* ve Ali YÜCEL'in *Manda* adlı oyunları yöresel şivelerin kullanıldığı oyunlardır. Ancak *Manda* adlı oyunda bu tür konuşmalara çok yer verilmiş, bu da oyunun bazı yerlerini anlaşılmaz hâle getirmiştir.

¹³ Bk. Tancır TİMUR, *Osmanlı- Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, Alfa Yayıncılık. İstanbul. 1991, s. 243.

¹⁴ Bk. Hülya NUTKU, *Cumhuriyet'in 75. Yılında 75 Yılın Tanığı Bir Yazar: Orhan Asena*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 93-94.

¹⁵ Bk. TİMUR, s. 243.

1971-1985 yılları arasında yazılan tarihî oyunlar içinde konusunu Millî Mücadele'den alan oyunların birçoğu tezli oyunlardır. Bu oyunlarda verilmek istenen düşünce sanat kaygısının önüne geçmiştir. Bu oyunların şahısları tek yönlü, verilmek istenen düşünce doğrultusunda idealize edilmiş şahıslardır. Söz konusu oyunların üslûbu da özenli değildir. Manzum olarak yazılan tezli oyunlarda doldurma mısralara rastlanır. Bu tür oyunlarda Atatürk'ü, Mehmetçiği, vatan sevgisini yücelten şiirlere, Mehmet Akif'e, Namık Kemal'e, Halide Nusret Zorlutuna'ya, Orhan Şaik Gökyay'a ait şiir ve mısralara da rastlanır. Abay DAĞLI'nın *Ata'mızın Gençliği*, *Ata Anıları*, Orhan ÇİZMECİLER'in *Allah Bizimledir*, Ahmet EFE'nin *Cepheye Koşmak* adlı oyunları bu tür şiir ve mısraların yer aldığı oyunlardır.

1971-1985 yılları arasında üslûp bakımında çok başarılı oyunlar dikkati çeker. Dönemin usta yazarları Turan Oflazoğlu, Orhan Asena, Güngör Dilmen, Turgut Özakman'ın oyunları sadece üslûp bakımında değil, diğer unsurları bakımından da Türk tiyatro tarihinde adları geçen oyunlardır. Söz konusu yazarların her birinin kendine has ayrı bir üslûbu vardır. Ancak hepsinin ortak yönü bu üslûp ile tarihî malzemeyi birleştirerek geçmişten günümüze uzanan bir süreç içinde çeşitli olay, durum ve kişileri ele alıp çağdaş anlamda göndermelerde bulunmalarındır. 1971-1985 yılları arasındaki dönemde bu yazarlar tarafından tarihî dramının başarılı örneklerini ortaya konulmuştur.

Bu dönemde tragedyalari¹⁶ ile dikkat çeken Turan Oflazoğlu, Osmanlı tarihinden seçtiği trajik kişileri sadece değerlendirmekle kalmamış, onlar vasıtasıyla insanın soyut yönlerini somutlaştırmıştır.¹⁷ Oflazoğlu, tarihi destanî bir yaklaşımla ele almamıştır. Tarihî oyunlarda sıkça karşımıza çıkan destanî bakış açısı onun oyunlarında yerini eleştirel bir bakış açısına bırakmış, böylece tarihî şahıslar mantıklı bir şekilde tarih içindeki gerçek yerlerine göre değerlendirilmişlerdir. Oflazoğlu'nun oyunlarındaki şiir üslûbuna yakın dili, uzun yıllar şiirle uğraşmasının sonucudur. Oyunlarında divan edebiyatı ve halk edebiyatından gelen unsurları başarıyla bir arada kullanmıştır. Bu unsurlar vasıtasıyla vurgulanmak istenen daha etkili bir şekilde ifade edilmiş, özellikle

¹⁶ Tragedya insan gerçeğinin önemli yönlerini, insanı insan yapan değerlerin vurgulandığı oyunlardır. Tragedyada yüce, yüksek değerleri vurgulayan kahramanlar bu değerleri ortaya çıkarmak için bazen canlarından bile olurlar. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Turan OFLAZOĞLU, "Türk Tiyatrosu ve Millî Kültürümüz", *Türk Edebiyatı*, S. 160, s. 11.

¹⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. OFLAZOĞLU, "Türk Tiyatrosu ve Millî Kültürümüz". s. 16.

tekerlemelerle sosyal tenkit ve taşlama yapılmıştır. Kendileri de şair olan ve şairlere büyük değer veren padişahlar vasıtasıyla da divan şiiri günümüz insanına ulaştırılmıştır.¹⁸

Orhan Asena tarihten seçtiği erkek ve kadın kahramanları ile tarihî malzemeyi dramatik açıdan yorumladığı gibi bu kahramanlar vasıtasıyla bugün için de geçerli olan evrensel kavramlara ulaşmıştır. Asena'nın üslûbunun en dikkati çeken özelliği kahramanlarının tek yönlü olmaması, insanî zaaflarıyla da ele alınmasıdır. Onun oyunlarındaki karakterler derin boyutludur. Zekâ oyunları ile şahısların davranışlarını değerlendiren Asena, bu şahıslar vasıtasıyla tarih içinde bugünü yakalayabilmiştir.¹⁹

Bu dönemde kendine has üslûbu ile dikkati çeken bir diğer yazar da Turgut Özakman'dır. Göstermecî teknikle, mizahî bir dille yazdığı ve tarihe ironik açıdan yaklaştığı oyunlarında Özakman, bir yandan güldürmüş, bir yandan da düşündürmüştür. *Fehim Paşa Konağı* adlı müzikli komedisinde ve *Resimli Osmanlı Tarihi* adlı müzikli taşlamasında yer alan anlatıcı, göstermecî üslûbun bir uzantısıdır. İki oyunda da son derece akıcı bir üslûp dikkati çeker. *Fehim Paşa Konağı* adlı oyununda Geleneksel Türk Tiyatrosunun mani, türkü, meddah hikâyesi, Karagöz gibi türlerini büyük bir ustalıkla bir arada kullanması, *Resimli Osmanlı Tarihi* adlı oyunda da bir tarih kitabı vasıtasıyla birbirine benzer iki tarihî dönemi bir rüya havası içinde vermesi, her iki oyunda da şahısların değişimi vasıtasıyla ortaya konan güldürü unsuru Özakman'ın oyunlarındaki başarılı üslûp özelliklerindedir.

Konusunu mitolojiden alan oyunları ile dikkat çeken Güngör Dilmen de oyunlarında uzak bir bakış açısı ile günümüz için de geçerli olan kavramları ele almıştır. *Deli Dumrul* ve *Bağdat Hatun* adlı oyunlarında mitolojik öğeleri, *Hasan Sabbah* adlı oyununda ise müritlerini uyuşturarak etkisi altına aldığını gösteren ayin sahneleri dikkat çekicidir. Dilmen, söz konusu unsurları oyunun içine başarı ile yerleştirmiştir.

Bu dönemde yazılan ve değişik kurgularıyla dikkati çeken oyunlara rastlanır. Özdemir NUTKU'nun Nutuk'u esas alarak, kolaj tekniği ile yazdığı ve DİAlara yer ver

¹⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. İnci ENGİNÜN, "Turan Oflazoğlu ve Türk Halk Kültürü", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 357-367; İnci ENGİNÜN, "Turan Oflazoğlu ve Divan Şiiri", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 368-379.

¹⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. H. NUTKU, (1987), C. 2, s. 44.

Söylev adlı belgesel oyunu, Recep BİLGİNER'in Yunus Emre'nin şiirleri ile oluşturduğu *Yunus Emre*, Nezihe ARAZ'ın vak'a zamanına ait bir olayı 500 yıl önceki benzer olay ve kişilerle ele aldığı *İmparatorun İki Oğlu* ve Mehmet AKAN'ın bir cem ayini şeklinde kurguladığı *Hikâye-i Mahmud Bedrettin* adlı oyunları üslûp bakımından dikkat çekicidirler.

Bu dönemde yazılan tarihî oyunlarda üslûba ait dikkat çeken bir unsurda oyunlarda yer alan korodur. Bazı oyunlarda Koro olarak geçen, konusunu Osmanlı tarihinden alan oyunlarda da İstanbullular, İsyancılar, Yeniçeriler, Sipahiler diye geçen dekoratif unsur durumundaki şahıslar içinde değerlendirilen bu şahıs grupları vasıtasıyla vak'a zamanına ait gelişmeler ve bunların yorumu aktarılmış, tartışılmıştır.²⁰ Turan Oflazoğlu'nun oyunlarında bu tür şahıslara rastlanır. Şiirleri şarkılar, türküler koronun olduğu oyunlarda koro tarafından aktarılır. Abay DAĞLI'nın *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, Müfide Şeref KARAHAN'ın *Bizim Destanımız*, Güngör DİLMEN'in *Hasan Sabah*, Recep BİLGİNER'İN *Yunus Emre*, Turgut ÖZAKMAN'ın *Fehim Paşa Konağı ve Resimli Osmanlı Tarihi* adlı oyununda koro vardır.

VII. ŞEKİL

1971-1985 yılları arasında yazılan ve konusunu Türk tarihinden alan oyunlarda mensur olanlar çoğunluktadır. Manzum oyun sayısı azdır. Bunun yanı sıra nazım-nesir karışık bir şekilde yazılan oyunlar da vardır. Manzum olarak yazılan oyunlar da 14'lü, 11'li ve 7'li hece ölçüsü kullanılmış ve mesnevi tarzı kafiye ile kafiyelendirilmiştir. Güngör Dilmen, Turan Oflazoğlu ve Turgut Özakman'ın manzum oyunları ise serbest nazımla yazılmıştır.

M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Oğuz Han*, *Büyük Hakan Alp Arslan*, Muzaffer BİĞ'in *Mete*, B. Kemal ÇAĞLAR'ın *Deniz Abdal*, Ali Rıza AKDEMİR'in *Adalet*, Abay DAĞLI'nın *Malazgirt'ten Sakarya'ya* ve *Sakarya'da 22-nci Gün*, *Atamız'ın Gençliği*, *Ata Anıları* ve *Albay* adlı oyunları, Ahmet EFE'nin *Cepheye Koşmak*, Ahmet DURAL'ın *Atatürk Ülküsü*, İ. Hakkı YILANLIOĞLU'nun *Şehit Ocağı* adlı oyunları hece vezni ile; Güngör DİLMEN'in *Deli Dumrul*, *Hasan Sabbah*, *Bağdat Hatun* adlı oyunları, Turan OFLAZOĞLU'nun *Genç Osman*, *III. Selim Kılıç* ve *Ney, Kösem Sultan*,

²⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Hülya NUTKU, *Tarihsel Dram ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Tarihsel Dram Modelleri*, C.1, Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi, Ankara, 1986, s. 50-51

Bizans Düşü-Fatih adlı oyunları, Turgut ÖZAKMAN'ın *Resimli Osmanlı Tarihi* ve *Fehim Paşa Konağı* adlı oyunları, Mehmet AKAN'ın *Hikâye-i Mahmud Bedrettin* adlı oyunları serbest nazımla yazılmıştır.

Ayhan GÜLTAŞ'ın *Destan Yaratan Kahramanlar*, Sabahattin ENGİN'ın *Malazgirt*, Fahri SAĞLAM'ın *Alpaslan*, Asaf ÖNEN'in *Alparslan*, Remzi ÖZÇELİK'in *Büyük Köprü*, Mesut AKÇA'nın *Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi*, F. Hayati ÇORBACIOĞLU'nun *Koca Sinan ve Barbaros Hayreddin*, Kemal Bekir'in *Düşüş*, Adnan GİZ'in *Sokullu Ne Yapmalıydı?*, Orhan ASENA'nın *İlk Yıllar, Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe, Yıldız Yargılanması, 16 Mart 1920*, Nezihe ARAZ'ın *İmparatorun İki Oğlu*, Yahya AKENGİN'in *Enver Paşa ve Büyük Ümitler*, M. Necati SEPETÇİOĞLU'nun *Her Bizansa Bir Fatih*, Atilla TURAN'ın *Söğütten Doğan Güneş*, Orhan ÇİZMECİLER'ın Allah Bizimlerdir, Özdemir NUTKU'nun *Söylev*, Ali Haydar CİLASUN'un *Ulusun Türküsü*, Emrullah NUTKU'nun *Zafer Yolu*, Ali YÜCEL'ın *Manda*, Yaşar GÜMÜŞTEKİN'in *Bir Güneş Doğdu Samsun'dan*, S. Tevfik OKYAVUZ'un *Kaçak*, Şevket CEVAT'ın *Kırmızı Kuşak*, H. Basri BİLGİN'in *Yere Düşen Kan*, Mithat DÜDEN'in *Vatan Sağolsun*, Tuncer CÜCENOĞLU'nun *Biga-1920*, Ergin ORBEY'ın *Kurtuluş Savaşından Belgeler*, Faik TÜRKMEN'in *Askeri Kahramanlarımız*, Ahmet TOLGAY'ın *Melek Değilmiş Komşularımız*, Ünver ULUTUĞ'un *Ana*, Bekir KARA'nın *Tutsaklar ve Emellerin Uğraşı* adlı oyunları mensur olarak yazılmıştır.

Dede korkut Hikâyeleri esas alınarak yazılan Abay DAĞLI'nın *Dede Korkut*, Füzuran TOPRAK'ın *Boğaç Han* adlı oyunlarında Dede Korkut Hikâyelerinin nazım-nesir üslûbu kullanılmıştır. Recep BİLGİNER'in *Yunus Emre*, Mustafa BAYKAN'ın *III. Selim*, İ. Bakır TARMAN'ın *Çakırcalının İntikamı* adlı oyunları da nazım-nesir bir arada kullanılan oyunlardır.

Bu dönemde yazılan oyunların birçoğunda perdeler, sahne, meclis ya da tablo diye adlandırılan bölümlere ayrılmıştır.

M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Oğuz Han* (5 perde, 10 tablo), Füzuran TOPRAK'ın *Boğaç Han* (3 perde, 15 tablo), Sabahattin ENGİN'in *Malazgirt* (2 perde, 9 tablo), Recep BİLGİNER'in *Yunus Emre* (3 perde, 17), Ali YÜCEL'in *Manda* (3 perde, 7 tablo), H. Basri BİLGİN'in *Yere Düşen Kan* (3 perde, 10 tablo), Bekir KARA'nın

Tutsaklar (2 perde, 1 tablo) adlı oyunlarında perde-tablo şeklinde ayırım; Mesut AKÇA'nın *Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi* (2 perde, 4 sahne), Remzi ÖZÇELİK'in *Büyük Köprü* (4 perde, 15 sahne), Güngör DİLMEN'in *Bağdat Hatun* (3 perde, 15 sahne), F. Hayati ÇORBACIOĞLU'nun *Koca Sinan* (3 perde, 15 sahne) ve Barbaros Hayreddin (3 perde, 9 sahne), Ali Rıza AKDEMİR'in *Adalet* (1 perde, 10 sahne), ASENA'nın *İlk Yıllar* (2 perde, 20 sahne), *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe* (3 perde, 11 sahne), Turan OFLAZOĞLU'nun, *Kösem Sultan* (3 perde, 21 sahne), *Bizans Düştü-Fatih* (3 perde, 17 sahne), Nezihe ARAZ'ın *İmparatorun İki Oğlu* (2 perde, 22 sahne) adlı oyunlarında perde-sahne şeklinde bölümlenmeler; Asaf ÖNEN'in *Alparslan* (3 perde, 45 meclis), M. Faruk GÜRTUNCA'nın *Büyük Hakan Alp Arslan* (4 perde, 14 meclis), Orhan ÇİZMECİLER'in *Allah Bizimledir* (3 perde, 37 meclis), Yaşar GÜMÜŞTEKİN'in *Bir Güneş Doğdu Samsun'dan* (2 perde, 13 meclis), Ahmet EFE'nin *Cepheye Koşmak* (3 perde, 6 meclis) adlı oyunlarda perde-meclis şeklinde bölümlenmeler; Güngör DİLMEN'in *Deli Dumrul* (2 bölüm, 9 sahne), *Hasan Sabbah* (2 bölüm, 14 sahne), Atilla TURAN'ın *Söğütten Doğan Güneş* (3 bölüm-15 sahne), Orhan ASENA'nın *Yıldız Yargılanması* (2 bölüm, 9 sahne), 16 Mart 1920 (2 bölüm, 8 sahne) adlı oyunlarında bölüm-sahne şeklinde bölümlenmeler; Mehmet AKAN'ın *Hikâye-i Mahmud Bedrettin* (2 perde, 8 bölüm) şeklinde perde-bölüm şeklinde bölümlenmeler; Abay DAĞLI'nın *Malazgirt'ten Sakarya'ya* (2 perde, 5 tablo, 19 sahne), *Sakarya'da 22-nci Gün* (2 perde, 7 tablo, 20 sahne), *Ata Anıları* (3 perde, 8 tablo, 24 sahne), *Albay* (3 perde, 8 tablo, 13 sahne) Emrullah NUTKU'nun *Zafer Yolu* (4 perde, 40 meclis, 1 tablo) adlı oyunlarında üçlü bölümlenmeler kullanılmıştır. Bu tür bölümlenmelerin olmadığı oyunlar da vardır. Ayhan GÜLTAŞ'ın *Destan Yaratan Kahramanlar* (3 perde), Muzaffer BİĞ'in *Mete* (3 perde), Turan OFLAZOĞLU, *Genç Osman* (3 perde), III. Selim Kılıç ve Ney (3 perde), Turgut ÖZAKMAN'ın *Resimli Osmanlı Tarihi* (2 perde), *Fehim Paşa Konağı* (2 perde), Yahya AKENGİN'in *Enver Paşa ve Büyük Ümitler* (3 perde), M. Necati SEPETÇİOĞLU'nun *Her Bizansa Bir Fatih* (3 perde), İ. Bakır TARMAN'ın *Çakırcalının İntikamı* (3 perde), Mithat DÜDEN'in *Vatan Sağolsun* (3 perde), Ünver ULUTUĞ'un *Ana* (2 perde), İ. Hakkı YILANLIOĞLU'nun *Şehit Ocağı* (4 perde), Fahri SAĞLAM'ın *Alpaslan* (26 sahne), Adnan GİZ'in *Sokullu Ne Yapmalıydı?* (13 tablo), Özdemir NUTKU, *Söylev* (15 tablo), Ahmet TOLGAY'ın *Melek Değilmiş Komşularımız* (2 bölüm), Bekir KARA'nın *Emellerin Uğraşı* (5 bölüm)

adlı oyunlarında ayrı ayrı bölümlenmeler yoktur. B. Kemal ÇAĞLAR'ın *Deniz Abdal*, Kemal Bekir'in *Düşüş*, S. Tevfik OKYAVUZ'un *Kaçak*, Müfide Şeref KARAHAN'ın *Bizim Destanımız*, adlı oyunlar ise bir bütün hâindedir.

Orhan ASENA'nın *16 Mart 1920* adlı oyununda her iki bölümün başında birer ön oyun vardır. Mehmet AKAN'ın *Hikâye-i Mahmud Bedrettin*, Özdemir NUTKU'nun *Söylev* adlı oyunlarının başında ve sonunda ön ve son oyunlar vardır. Füzûzan TOPRAK'ın *Boğaç Han* adlı oyununda da prolog vardır. Adnan GİZ'in *Sokullu Ne Yapmalıydı?* Adlı oyununda her tablonun başlığı vardır.

SONUÇ

1971-1985 yılları tarihî dramalar açısından verimli bir dönemdir. Bu dönemde Türk tarihinin çeşitli dönemlerini konu alan birçok oyun yazılmıştır. Çeşitli ulusal günler ve yıldönümleri için yazılan oyunlar bu dönemde bir hayli fazladır. Bu dönemde tarihî drama sayısındaki artış bu durumla da ilgilidir.

Bu dönemde yazılan oyunlarda dikkati çeken özellik Osmanlık tarihine duyulan ilginin artmasıdır. Entrikalarıyla tarihe geçmiş sultanlar, haksızlığa uğrayan, anlaşılamayan padişahları, devlet adamlarını konu alan oyunlarla bir bakıma bu kişiler ve onları ortaya çıkaran koşullar sorgulanmıştır.

Bu dönemde dikkati çeken bir başka özellik de bu dönemde yazılan birçok oyunun biyografik-tarihsel oyun özelliği göstermesidir. Tarih içinden seçilen çeşitli şahıslar ekseninde yazılan oyunlar ile hem bu kişiler tanıtılmış hem de bugünün bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

Bu dönemde yazılan oyunlar içinde tezli olanlar da vardır. Konusunu Millî Mücadele döneminden alan oyunlar genelde tezlidir. Ancak bunlar sayıca azdır. Bu dönemde yazılan oyunlarda sanat ve estetik düşüncesi ön plândadır.

Bu dönemde manzum oyun azdır. Hece vezni ile yazılanlar tezli oyunlardır. Çoğunda serbest nazım tercih edilmiştir. Gerek manzum gerekse de mensur yazınla oyunlarda konu ve tema ile alâkalı şiirler, divan ve halk edebiyatı örnekleri bir arada kullanılmıştır.

1971-1985 yılları arasında yazılan birçok oyun sahne tekniğine uygundur. Turan Oflazoğlu, Orhan Asena, Turgut Özakman ve Güngör Dilmen'in oyunları yazıldıkları dönemde sahnelenerek ödüller kazandığı gibi günümüzde de sahnelenmektedir.

Bu dönemde yazılan oyunlar teknik bakımdan da çeşitlilik arz ederler. Değişik kurgularla yazılan oyunlar tarihî drama türündeki gelişmenin göstergesidir.

Bu dönemde Turan Oflazoğlu, Orhan Asena, Güngör Dilmen, Turgut Özakman, Nezihe Araz, Mehmet Akan gibi dram sanatına hâkim yazarlar tarafından tarihî dramaların başarılı örnekleri ortaya konmuştur. Bu yazarların keleminde tarihî malzeme çağdaş bir anlamda ele alınmış, yazarların kendilerine has üslûpları ile sentezlenerek günümüz insanına aktarılmıştır.

KAYNAKLAR

ÇALIŞMAYA KAYNAK OLAN ESERLER

- AĞAOĞLU Adalet, “Kendini Yazan Şarkı”, *Toplu Oyunlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.
- AKAN Mehmet, “Hikâye-i Mahmud Bedreddin”, *Toplu Oyunları 1*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1993
- AKÇA Mesut, *Alparslan ve Malazgirt Zaferi*, MEB, İstanbul, 1971.
- AKDEMİR Rıza, *Adalet*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- AKENGİN Yahya, *Enver Paşa ve Büyük Ümitler*, Mesaj Yayın-Dağıtım, Ankara, 1985.
- ARAZ Nezihe, *İmparatorun İki Oğlu*, Devlet Tiyatroları Yayınları, Ankara, 1983.
- ASENA, Orhan, 16 Mart 1920, Şiir-Tiyatro Yayınları, Ankara, 1980.
- ASENA Orhan, “İlk Yıllar”, *Süleyman Sultan Süleyman Dörtlemesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998
- ASENA Orhan, “Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe”, *Süleyman Sultan Süleyman Dörtlemesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998
- ASENA Orhan, *Yıldız Yargılanması*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.
- BAYKAN Mustafa, *III.Selim*, y.y.y., 1982.
- BEKİR Kemal, *Düşüş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- BİĞ Muzaffer, *Mete*, Çankaya Matbaası, İstanbul, 1974.
- BİLGİN Hasan Basri, *Yere Düşen Kan*, Otağ Matbaacılık, İstanbul, 1977.
- BİLGİNER Recep, *Yumus Emre*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- CANAT Hasan Nail, *Moskof Sehпасı*, Yaylacık Matbaası, 1973.
- CEVAT Şevket, *Kırmızı Kuşak*, Yaşar Matbaası, y.y.y., 1976.
- CİLASUN Ali Haydar, *Ulusun Türküsü*, b.y.y., İstanbul, 1973.
- CUMALI Necati, “Yürüyen Geceyi Dinle”, *Bütün Oyunları 2*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1983.
- CÜCENOĞLU Tuncer, *Biga-1920*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- ÇAĞLAR Behçet Kemal, “Deniz Abdal”, *Malazgirt Zaferinden İstanbul’un Fethine*, MEB, İstanbul, 1971,
- ÇİZMECİLER Osman, *Allah Bizimledir*, Demir Kitabevi, İstanbul, 1971.

- ÇORBACIOĞLU F. Hayati, Koca Sinan, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1971.
- ÇORBACIOĞLU F. Hayati, *Barbaros Hayreddin*, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1983.
- DAĞLI Abay, *Malazgirt'ten Sakarya'ya*, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1971.
- DAĞLI Abay, *Sakarya'da 22-nci Gün*, 2 Perde 7 Tablo, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1971.
- DAĞLI Abay, *Ata(Gençliği-Savaşlar-Çankaya)*, Belge Yayınları, İstanbul 1974.
- DAĞLI Abay, *Albay*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1975.
- DAĞLI Abay, *Dede Korkut*, Üçler Matbaası, İstanbul, 1977.
- DİLMEN Güngör, *Hasan Sabbah*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983.
- DİLMEN Güngör, "Bağdat Hatun", *Toplu Oyunları 2*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1996.
- DİLMEN Güngör, "Deli Dumrul", *Güngör Dilmen Toplu Oyunları 4*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1998.
- DURAL Ahmet, *Atatürk Ülküsü*, Kültür Matbaacılık, İstanbul, 1981.
- DÜDEN (Camicioğlu) Mithat, "Vatan Sağolsun", *100 Milli Piyes*, (Hazırlayan: Muhittin Nalbanoğlu, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1988.
- EFE Ahmet, *Cepheye Koşmak*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- ENGİN Sabahattin, *Malazgirt*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971.
- GİZ Adnan, *Sokullu Ne Yapmalıydı?*, Devlet Tiyatroları Yayınları, Ankara, 1980.
- GÖKŞENİN Enver Naci, *Nasıl Yetiştiler*, Çağdaş Yayınevi, İstanbul 1977.
- GÜMÜŞTEKİN Yaşar, *Bir Güneş Doğdu Samsun'dan*, Tuğrul Matbaası, Niğde, 1974.
- GÜREL Reşat, *Çelikten Damlayan Sular*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara, 1978,
- GÜLTAŞ, Ayhan, *Destan Yaratan Kahramanlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976.
- GÜRTUNCA M. Faruk, *Oğuz Han*, b.y.y., İstanbul, 1971.
- GÜRTUNCA M. Faruk, *Büyük Hakan Alp Arslan*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1971.
- KALEM Yetik, *Son Söz*, Anadolu Matbaası, Sivas, 1976.
- KALKAN İbrahim, *Kızıl Azap*, Arset Matbaacılık, İstanbul, 1978.
- KARA Bekir, "Emellerin Uğraşı", *Kıbrıs Türk Ulusal Sahne Oyunları*, Ergenekon Yayınları, Lefkoşe, 1974.

- KARA Bekir, "Tutsaklar", *Kıbrıs Ulusal Sahne Oyunları*, Ergenekon Yayınları, Lefkoşe, 1974.
- KARAHAN Müfide Şeref, *Bizim Destanımız*, b.y.y., y.y.y., 1974.
- MUMCU Uğur, *Sakıncalı Piyade*, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayını, Ankara, 1997.
- NUTKU Emrullah, *Zafer Yolu*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1973.
- NUTKU Özdemir, *Söylev*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.
- OFLAZOĞLU Turan, *Kösem Sultan*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1982.
- OFLAZOĞLU Turan, *Bizans Düştü-FATİH*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- OFLAZOĞLU Turan, *Genç Osman*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- Turan OFLAZOĞLU, *III. Selim Kılıç ve Ney*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- OKYAVUZ Sabri Tevfik, *Kaçak*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1975.
- ORBEY Ergin, *Kurtuluş Savaşından Belgeler*, Devlet Tiyatroları Dramaturgi Bürosu, 1983.
- ÖNEN Asaf, *Alparslan*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974.
- ÖZAKMAN Turgut, "Fehim Paşa Konağı", *Bütün Oyunları 2*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1992.
- ÖZAKMAN Turgut, "Resimli Osmanlı Tarihi", *Bütün Oyunları 2*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1992.
- ÖZÇELİK Remzi, *Bekleyenler*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1971.
- ÖZÇELİK Remzi, *Büyük Köprü*, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara, 1976.
- SAĞLAM Fahri, *Alparslan*, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara, 1976.
- SEPETÇİOĞLU Mustafa Necati, *Her Bizansa Bir Fatih*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1972.
- TARMAN İ.Bakir, *Çakırcalının İntikamı*, b.y.y., Ankara, 1971.
- TAŞDİKEN Mehmet, *İtrî*, Kalem Yayıncılık, İstanbul, 1977.
- TOLGAY Ahmet, "Melek Değilmiş Komşularımız", *Kıbrıs Türk Ulusal Sahne Oyunları*, Ergenekon Yayınları, Lefkoşe, 1974.
- TOPAL Mehmet, *Çırpınırdı Karadeniz*, Hedef Dergisi Yayınları, Elazığ, 1979.
- TOPRAK Füzuran, *Boğaç Han*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 1973, 89 s.

- TURAN Atillâ, *Söğüt'ten Doğan Güneş*, Öner Matbaası, Bursa, 1984.
- TÜRKMEN Faik, *Askerî Kahramanlarımız*, b.y.y., Ankara, 1973.
- TÜRKYILMAZ Semiha, *Ne Mutlu Türküm Diyene*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1973.
- ULUTUĞ Ünver, "Ana", *Kıbrıs Türk Ulusal Sahne Oyunları*, Ergenekon Yayınları, Lefkoşe, 1974.
- YILANLIOĞLU İ.Hakkı, *Şehit Ocağı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980.
- YÜCEL Ali, *Manda (Sivas Kongresi)*, Güray Matbaacılık, İstanbul, 1974.

KİTAPLAR

- AND Metin, *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.
- AND Metin, *Şair Evlenmesi'nden Önceki İlk Türkçe Oyunlar*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1983.
- AND Metin, *Türk Tiyatrosunun Evreleri*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983.
- AND Metin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, y.y.y., 1983.
- AYBARS Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000.
- BALİVET Michel, *Tasavvuf ve İsyan*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- ÇALIŞLAR Aziz, *Tiyatro Oyunları Sözlüğü*, C. 2 (Türk Tiyatrosu), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1994.
- ÇALIŞLAR Aziz, *Tiyatro Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1995.
- ENGİNÜN İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001.
- ERKEK Hasan, *Oyun İçinde Anlatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- ESSLİN Martin, *Dram Sanatının Alanı*, (Çev: Özdemir Nutku), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.
- Mehmed Fuad, *Tiyatro Tarihi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1970.
- NUTKU Hülya, *Tarihsel Dram ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Tarihsel Dram Modelleri*, C.1, Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi, Ankara, 1986.
- NUTKU Hülya, *Tarihsel Dram Ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Tarihsel Drama Modelleri*, C.2, Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi, Ankara, 1987.

- NUTKU Hülya, *Tarihsel Dram ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Tarihsel Drama Modelleri*, C.3, Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi, Ankara, 1987.
- NUTKU Hülya *Tarihsel Dram ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Tarihsel Drama Modelleri*, C.4, Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi, Ankara, 1987.
- NUTKU Hülya , *Cumhuriyet'in 75. Yılında 75 Yılın Tanığı Bir Yazar: Orhan Asena*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
- NUTKU, Özdemir, *Tiyatro ve Yazar*, Gim Yayınları, Ankara, 1960.
- NUTKU Özdemir, *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*, Özgür Yayınları, İstanbul 1999.
- NUTKU Özdemir, *Dünya Tiyatrosu Tarihi 2 –19. Yüzyıldan Günümüze Kadar-*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985.
- PEKMAN Yavuz, *Çağdaş Tiyatromuzda Geleneksellik*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul 2002,s.96-109.
- ÖĞEL Bahaaddin, *Türk Mitolojisi*, C.I, TTK Yayınları, Ankara, 1998.
- ÖZTUNA Yılmaz, *Devletler ve Hânedanlar*, C. III, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- ÖZTUNA Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
- SÉVENGİL Refik Ahmet, *Eski Türklerde Dram Sanatı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969.
- SEVENGİL Refik Ahmet, *Tanzimat Tiyatrosu*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968.
- SİYAVUŞGİL Sabri Esat, *Karagöz*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.
- SÖRGÜT Salçun, *Tarih Bilinci ve Edebiyat Bilimi*, Dayanışma Yayınları, Ankara, 1982.
- ŞENGÜL Abdullah, *Türk Drama Geleneği ve Tarihi Oyunlarımız*, AKÜ Yayınları, Ankara, 2001.
- ŞENER Sevda, *Çağdaş Türk Tiyatrosunda İnsan (1923-1972)*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972.
- ŞENER Sevda, *Hayatın Kırılma Noktasında Dram Sanatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- ŞENER Sevda, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Tiyatrosu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, y.y.y., 1998.

TANPINAR Ahmet Hamdi, *Yaşadığım Gibi*, (Haz. Birol EMİL) *Dergâh Yayınları*, İstanbul, 1996.

TAŞ Songül, *Necati Cumalı ve Oyunları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

TİMUR Taner, *Osmanlı- Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 1991.

TURAN Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.

ULUÇAY Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, TTK Yayınları, Ankara, 2000.

YÜKSEL Ayşegül, *Çağdaş Türk Tiyatrosundan 10 Yazar*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1997.

Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Tiyatrosu, Kollektif, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul 1999.

MAKALELER

AKENGİN Yahya, "A. Turan Oflazoğlu ile Bir Sohbet", *Milli Kültür*, C.2, S. 11, s. 30-31.

AND Metin, "Türk Tiyatrosunda Tarihi Oyunlar ve Bunların Yazılış Gerekçeleri", 25-29 Eylül 1970 Türk Tarih Kongresi Bildiriler, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973, s.768-773.

BARLAS Orhan, "Karar 71", *Milliyet Sanat*, S. 354, s. 104-106.

BAYSUN Cavid, "IV. Mehmed", *İslâm Ansiklopedisi*, C.7, MEB Yayınları, Eskişehir, 1997, s. 547-557.

ÇALIŞLAR Aziz, "Hikâye-i Mahmut Bedrettin", *Tiyatro Oyunları Sözlüğü 2 (Türk Tiyatrosu)*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1994, s.128-131.

ÇALIŞLAR Aziz, "Ben Anadolu", *Tiyatro Oyunları Sözlüğü 2 (Türk Tiyatrosu)*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1994, s. 25-29.

ÇALIŞLAR Aziz, "Deli Dumrul", *Tiyatro Oyunları Sözlüğü 2 (Türk Tiyatrosu)*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1994, s.75-77.

ÇALIŞLAR Aziz, "Kösem Sultan", *Tiyatro Oyunları Sözlüğü 2 (Türk Tiyatrosu)*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1994, s.182-185.

ÇALIŞLAR Aziz, "Resimli Osmanlı Tarihi", *Tiyatro Oyunları Sözlüğü 2 (Türk Tiyatrosu)*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1994, s.225-226.

DİLMEN Güngör, “Bağdat Hatun Üzerine”, *Devlet Tiyatrosu Dergisi*, S. 58, Ankara, 1974, s. 18-20.

DOĞAN Abide, “Türk Tiyatrosunda Hürrem Sultan”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı, 1999 (Ekim), s. 57-64.

ENGİN, Sabahattin, “Epik Tiyatro”, *Hisar*, S. 77, Mayıs 1970.

ENGİNÜN İnci, “Tiyatro Eserlerinde Osmanlı Devleti”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s.214-221.

ENGİNÜN İnci, “Sahne Dili ve Gerçeklik”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s.222-230.

ENGİNÜN İnci, “Orhan Asena’nın Oyunları”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s.249-263.

ENGİNÜN İnci, “Turan Oflazoğlu’nun Tarihe Bakışı”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s.290-300.

ENGİNÜN İnci, “Tiyatro Edebiyatı (1970-1995)”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s.301-308,

ENGİNÜN İnci, “Tiyatroda Dil”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s.309-312.

ENGİNÜN İnci, “III. Selim Kılıç ve Ney”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s.262-297.

ENGİNÜN İnci , “Tiyatro Eserlerinde Fatih”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 445-450.

ENGİNÜN İnci , “Turan Oflazoğlu ve Türk Halk Kültürü”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 357-367.

ENGİNÜN İnci , “Turan Oflazoğlu ve Divan Şiiri”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 368-379.

ENGİNÜN İnci, “Bizans Düştü (FATİH)”, *Millî Kültür*, C.3, S.1, s. 41-43.

ERTUĞRUL, Muhsin, “Türk Moğollarının Tiyatroya Hizmetleri”, *Darülbedayi Mecmuası*, İstanbul, I Kanun 1934 (15 Şubat 1934)

GÜNTEKİN Mehmet, “Haremden Cariye Kaldırmanın Öncüsü: Hacı Sadullah Ağa”, *Hürriyet Tarih*, 11.12.2002, s. 9-15.

- İBRAHİMHAKKIOĞLU Belkis, "Turan Oflazoğlu ile Tiyatro Üzerine", *Türk Edebiyatı*, S. 160, s. 8-11.
- KAPLAN Mehmet, "III. Selim Kılıç ve Ney", *Mehmet Kaplan'dan Seçmeler I* (Haz: İnci Enginün-Zeynep Kerman), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 531-533.
- KAPLAN Mehmet, "Fatih", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997, s. 450-468.
- KARGI Birkan, "Georg Büchner'in 'Woyzeck' ve Turan Oflazoğlu'nun 'Kösem Sultan' Oyunlarında Masalın İşlevi", *Millî Folklor*, S.54 (Yaz 2002), s. 119-126.
- KERMAN Zeynep, "Edebiyatımızda Malazgirt", *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 274-289.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, "Meddahlar", *Edebiyat Araştırmaları*, C. 1. Ötüken Yayınları, İstanbul, 1989.
- NACİ Fethi, "Sultan Hamid Düşerken", *Yüz Yılım 100 Romanı*, Adam Yayınları, İstanbul, 1999, s. 231-236.
- NUTKU Özdemir, "Söylev'in Sahne Üzerindeki Yorumu", *Söylev*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 3-49.
- PARLATIR İsmail, "Kösem Sultan", *Türk Dili*, C.L, S. 406, s.137-143.
- OFLAZOĞLU, A. Turan, "Tarih ve Tiyatro", *Türk Dili*, C. XLIX, S. 397, s. 1-14.
- OFLAZOĞLU, A. Turan, "Dil ve Tiyatro", *Türk Dili*, C. XLIX, S. 408, s. 407-413.
- OFLAZOĞLU, A. Turan, "Gelenekten Yararlanma Sorunu", *Türk Dili*, C. XLL, S. 475, s. 1-10.
- OFLAZOĞLU Turan "Türk Tiyatrosu ve Millî Kültürümüz", *Türk Edebiyatı*, S. 160, s. 11-16.
- OFLAZOĞLU Turan "III. Selim Üzerine Bir Söyleşi", *Türk Dili*, S. 406, 1985, s. 9-11.
- ORAL Zeynep, "Ömür Satan Hüsam Çelebi", *Milliyet Sanat*, S. 74, s. 12-14.
- ORTAYLI, İlber, "Tiyatroda Tarihi Oyunlar Üzerine", *Gelecekte Geleceğe*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001.
- ÖZGÜ, Melâhat, "Tiyatronun Kültür Niteliği", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 1971, S. 2, s. 1-5.
- ŞENER Sevda, "Türk Tiyatrosunda Tarihsel Oyunlar", *Türk Dili*, C.34, S. 363, s. 187-188.

ŞENER, Sevda, “Tiyatro Türünde Ürün Veren Yazarlar(1923-1940)”, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu*, Edebiyatçılar Derneği, Ankara, 1998.

ŞENGÜL Abdullah, “II. Meşrutiyet Tiyatrosunda Türkçülük İdeali Etrafında Kaleme Alınan Eserlerde Şahıs Kadroları” *Türk Yurdu*, C. 18, s. 131, s. 55-60.

ŞENGÜL, Abdullah, “Tiyatro Edebiyatımıza Osmanlı Öncesi Türk Tarihinin Etkisi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 1, Haziran 2002.

TAN Nail, “Yunus Emre Konusunda Yazılmış Oyunlar”, *Türk Dili*, S. 589, s. 40-44.

TOMAR Cengiz, “Hasan Sabbah’ın Yanında Bin Ladin Bile Acemi Kalır”, *Hürriyet - Tarih*, (1 Ocak 2003), s.4-9

TURAN Sefer, “Gidenin Asla Geri Dönemediği Ülke”, *Hürriyet-Tarih*, (15 Ocak 2003), s. 4-10

YÜKSEL Ayşegül, “Sahnedeki ‘Sakıncalı Piyade’”, *Sahnedeki İzdüşümler (1975-2000)*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul 2000, s.60-65.

YÜKSEL Ayşegül, “İnsan Onuru Üstüne: ‘Fehim Paşa Konağı’”, *Sahnedeki İzdüşümler (1975-2000)*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul 2000, s.79-80.

YÜKSEL Ayşegül, “Resimli Osmanlı Tarihi”, *Sahnedeki İzdüşümler (1975-2000)*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul 2000, s.84-87.

YÜKSEL, Ayşegül, “1960’lardan İkinlere: Tiyatro Edebiyatımıza Katkıları”, *Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı*, Edebiyatçılar Derneği Yayını, Ankara, 1998, s. 340-350.

YAYINLANMAMIŞ TEZLER

ALTUĞ Dalya, “Turgut Özakman Tiyatrosunda Mizah ve Eleştirel Yaklaşım”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne ve Görüntü Sanatları Bölümü, Tiyatro Ana Bilim Dalı, İzmir 1989.

BUDAK Oğuz, “Türkiye’nin Sosyal / Kültürel Değişme Sürecinde Orhan Asena Tiyatrosu”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1991.

ÇELENK Semih, *Türk-Mitolojya İlişkileri ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu’nda Mitolojik Konulu Oyunlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne ve Görüntü Sanatları Anabilim Dalı, İZMİR, 1991.

ÇELENK Semih, “1970’den 1980’e Türk Oyun Yazarlığında Eğilimler” (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne Sanatları Anasanat Dalı, İzmir 1997.

ÇELENK Zerrin (Akdenizli), “1980-1990 Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu’nda Oyun Yazarlığında Görülen Eğilimler ve Kaynakları”, (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne Sanatları Anasanat Dalı, İzmir 1999.

ERGİN Erkan, “Cumhuriyet Dönemi Oyun Yazarlığında Mitoloji”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tiyatro Anabilim Dalı, Ankara, 1995.

GÜLŞEN Sezai, “Güngör Dilmen Kalyoncu’nun Oyunlarında Mitolojik Öğeler”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne ve Görüntü Sanatları Ana Sanat Dalı, Tiyatro Dekor ve Kostümü Programı, İstanbul, 1992.

OĞUR Erol, “İlhan Tarus’un Hayatı ve Edebî Eserleri Üzerine Bir Araştırma”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 1997.

KARABOĞA İhsan Kerem, “Türk Tiyatrosunda Tarihsel Oyunlar”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tiyatro Bölümü, Dramatürji ve Tiyatro Eleştirmenliği Anabilim Dalı, İstanbul, 1991.

KAYGANA Mehmet, “(1923-1940) Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Tiyatrolar”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), AKÜ, sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı), Afyon, 2002.

SARAÇ Hüseyin, “A. Turan Oflazoğlu Hayatı-Sanatı-Eserleri”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Dalı, Şanlıurfa, 1997.

ŞENGÜL, Abdullah, Konusunu Türk Tarihinden Alan Dramalar – Başlangıçtan Cumhuriyet’e Kadar – (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) Erzurum, 1998.

TAŞÇI Fatma, “Yaşamı, Sanat Anlayışı ve Oyunlarıyla Güngör Dilmen”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne Sanatları, İzmir, 2001.

TEZCAN B. Cüneyt, “Turgut Özakman’ın Göstermecî Oyunlarında Yapı Özellikleri”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tiyatro Anabilim Dalı, Ankara, 1987.

YILMAZ Kadriye, “(1940-1950) Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Tiyatrolar”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı) Afyon, 2003.

ELEKTRONİK ORTAMDAKİ KAYNAKLAR

www.biyografi.net -17.05.2003.

www.karaman.gov.tr/kultur/izbirakanlar/yunusemre-15.04.2003.

www.osmanliorg.tr/web/sultanlar/-28.02.2003

www.osmanli700.gen.tr/padisahlar/16-28.02.2003

www.osmanli700.gen.tr/kisiler/-15.03.2003.

www.ozturkler.com-11.04.2003.

www.sosyaldemokrasi.org/bedrettin-15.05.2003.

www.ulkum.com/berka/seh/enver_pasha -24.04.2003.